

Germuska Pál
Horváth Miklós

A magyar
honvédelmi
igazgatás
története
1945-1990

A MAGYAR HONVÉDELMI IGAZGATÁS TÖRTÉNETE, 1945-1990

GERMUSKA PÁL–HORVÁTH MIKLÓS

**A MAGYAR HONVÉDELMI IGAZGATÁS
TÖRTÉNETE, 1945–1990**

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR, BUDAPEST 2020

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú,
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt
keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült

A kézirat lezárva: 2018. szeptember 28.

Az I. és III. fejezet
dr. Horváth Miklós, hadtörténész, egyetemi tanár
(Károli Gáspár Református Egyetem) munkája.

A II. és IV. fejezet
dr. Germuska Pál, történész
(Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) munkája.

A kötet többi része, valamint a mellékletben található dokumentumok válogatása,
összeállítása és jegyzetelése a két szerző közös munkája.

Lektorálta:
dr. Földesi Ferenc nyugállományú ezredes

Olvasószerkesztő: Kiscelli Piroska

A borító a FORTEPAN 135 946 (adományozó Varga János)
és 67 493 (Magyar Rendőr) számú képeinek felhasználásával készült.

© A szerzők
© Magyar Nemzeti Levéltár, 2020

ISBN 978-963-631-282-4

Felelős kiadó:
dr. Szabó Csaba a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója
Borítótervezés: Nagy Attila
Tördelés: Máté István

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés
és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben
sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel,
azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

AJÁNLÁS	11
BEVEZETÉS	15
I. MAGYARORSZÁG A SZOVJET ÉRDEKSZFÉRÁBAN	21
A kommunista párt harca a haderő kizárólagos politikai ellenőrzéséért	23
1956 politika- és hadtörténeti vonatkozásai	30
A haderő pártirányításának és ellenőrzésének rendszere, 1956–1989	33
Szovjet megszálló erők Magyarországon	35
A szovjet csapatok kivonása Magyarországról	38
Magyar döntés a Varsói Szerződés felmondásáról	41
II. A HONVÉDELEM LEGFELSŐBB SZINTŰ ÁLLAMI IRÁNYÍTÁSA	47
A haderő irányításának közjogi kérdései, 1945–1948	47
Direkt pártirányítás a honvédelemben, 1948–1952	55
Az állami döntéshozatal helyreállítása – a Honvédelmi Tanács létrehozása és kezdeti működése, 1952–1955	59
Kísérlet a közjogi rendezésre – a Honvédelmi Tanács békeidőszaki ügyrendje	68
A béke- és rendkívüli időszaki irányítás különválasztása	74
A honvédelmi vezetés törvényi szintű szabályozása	82
A honvédelem irányításának korszerűsítése az 1970–80-as években	85
III. FEJEZETEK A KATONAI KÖZIGAZGATÁS TÖRTÉNETÉBŐL	99
A nemzeti haderő alapjainak megteremtése, 1944–1949	99
A katonai közigazgatás átalakítása	104
A hátszágvédelem egységes rendszerének megteremtése	111
A mozgósítás személyi és anyagi szükségleteinek biztosítása	122
A mozgósítás során alkalmazott formák és módszerek	126
Adalékok a polgári munkakörben meghagyás történetéhez	131
A légoltalom szervezetének kialakítása	136
A légoltalmi szervezetek átalakítása és fejlesztése	141
A kitelepítés mint a lakosság védelmének alapvető eszköze	143
Légoltalomból polgári védelem	145
Polgári védelmi szervezetek egy esetleges háború következményeinek enyhítésére ...	148
IV. ORSZÁG- ÉS GAZDASÁGMOZGÓSÍTÁS	159
Szovjet hadigazdaság és magyar országmozgósítás	159
A gazdaság felkészítése a kiemelt haderőfejlesztésre, 1948–1949	162

A közigazgatás és a gazdaság militarizálása, 1950–1953	167
Konverzió és visszafogás, 1953–1959	186
A mozgósítási rendszer korszerűsítése, 1959–1971	193
„Számítási év terve” – a háborús felkészülés adaptálása modern viszonyokra, 1971–1989	203
FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM	217
Hivatkozott levéltári források	217
Felhasznált irodalom	218
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	227

DOKUMENTUMMELLÉKLET

1	1945. JANUÁR 31. Vörös János honvédelmi miniszter a honvéd kerületi parancsnokságok felállításáról – részlet	233
2	1945. FEBRUÁR 26. A Honvéd Vezérkar főnöke beosztás megszüntetése és a honvéd főparancsnok beosztás újbóli rendszeresítése. Minisztertanácsi előterjesztés	235
3	1945. AUGUSZTUS 23. Törvényjavaslat a honvédelem felső vezetéséről	237
4	1945. SZEPTEMBER Előterjesztés a honvédség főparancsnoki beosztás létesítéséről és a Honvéd Vezérkar főnöke funkció megszüntetéséről	239
5	1946. JÚLIUS 4. A honvédség szervezésének változásai, áttérés a 20 000-es létszámra – részlet ...	240
6	1946. NOVEMBER 27. A Honvédelmi Minisztérium törvényjavaslata	242
7	1948. SZEPTEMBER 10. Jegyzőkönyv az MDP Katonai Bizottságának üléséről – részlet	243
8	1949. ÁPRILIS Feljegyzés az országmozgósítás megszervezéséről	244
9	[1949. SZEPTEMBER] Beszámoló a végzett országmozgósítási munkáról és javaslatok a további teendőkre	246
10	1950. OKTÓBER 6. Az Üzemgazdasági Tanács feladatai, szervezete és munkarendje	257
11	1951. MÁRCIUS 15. Az Üzemgazdasági Tanács 78/10/1951. számú határozata az országos KR-hálózat szervezeti és működési szabályzatáról	260
12	1952. JÚNIUS 30. Az ÜT 127/42/1952. számú határozata az Országos Tervhivatal KR-főosztályának feladatáról, szervezetéről és hatásköréről	272
13	1953. MÁRCIUS 10. A Honvédelmi Tanács 66/A/6/1953. számú határozata a Honvédelmi Tanács ügyrendjéről	276
14	1953. MÁJUS 25. A HT 142/12/1953. számú határozata a KR-hálózat szervezeti és működési szabályzatáról	281

15	1953. JÚLIUS 27. Tájékoztató jelentés a Magyar Honvédség 1951. januári állapotáról	286
16	1953. AUGUSZTUS 11. Javaslat a HM Katonai Tanácsának feladatkörére	291
17	1955. ÁPRILIS 21. Előterjesztés az MDP Politikai Bizottsága számára a katonai közigazgatás átszervezéséről	293
18	1955. MÁJUS 3. A Honvédelmi Tanács Titkárságának jelentése a hátszág fegyveres védelemre való felkészítéséről	295
19	1956. JÚNIUS 7. Az MDP KV és a Minisztertanács együttes határozata a Honvédelmi Tanács ügyrendjéről	306
20	1958. MÁJUS 2. Jelentés a Honvédelmi Tanácsnak az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokságának és a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának képviselőivel folytatott tárgyalásokról – részlet	309
21	1958. JÚNIUS 10. A tartalékos tiszti állomány felülvizsgálatának végrehajtása – részlet	313
22	1961. ÁPRILIS 25. Az MSZMP Politikai Bizottságának határozata a Magyar Népköztársaság vezetésének biztosításáról háborús viszonyok idején	320
23	1961. MÁJUS 18. A Honvédelmi Tanács 1/124/1961. számú határozata a Magyar Népköztársaság vezetésének biztosításáról háború idejére	322
24	1962. ÁPRILIS 9–10. Határozati javaslat az országmozgósítás tervezésének rendszeréhez	324
25	1962. MÁJUS 2. A Honvédelmi Bizottság 1/158/1962. számú határozata a Honvédelmi Bizottság feladatáról és ügyrendjéről	328
26	1962. AUGUSZTUS 9. A Honvédelmi Bizottság 10/141/1962. számú határozata a meghagyásra vonatkozó elvek elfogadásáról és a meghagyási munka irányításáról	332
27	1963. AUGUSZTUS 15. Előterjesztés a Honvédelmi Bizottsághoz. A kitelepítés főbb kérdéseinek meghatározása	335
28	1964. JANUÁR Az MN Vezérkara az új mozgósítási utasítás főbb elveiről tájékoztatja a honvédelmi minisztert	341

29	1964. ÁPRILIS 25. A honvédelmi miniszter 0012/1964. számú parancsa az új kiképzési rendszerű műszaki csapatok felállításáról – részlet	345
30	1964. SZEPTEMBER 14. Előterjesztés a Honvédelmi Bizottsághoz egyes vagyontárgyak veszélyeztetett városokból való elszállításának előkészítéséről	348
31	1964. NOVEMBER 18. A Honvédelmi Bizottság 4/165/1964. számú határozata a Honvédelmi Tanács ügyrendjéről – részlet	351
32	1964. NOVEMBER 18. A Honvédelmi Bizottság 5/165/1964. számú határozata a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok béke és „M” feladatáról, valamint ügyrendjéről	355
33	1965. JÚNIUS 7. Jelentés a Honvédelmi Bizottságnak a háború esetére készült jogszabályokról . . .	362
34	1965. JÚLIUS 23. A BM illetékes csoportfőnökségének jelentése az 1965. évi behívásra tervezett sorköteles állomány ellenőrzéséről, valamint arról, hogy kik nem hívhatók be az ún. „különleges” alakulatokhoz	365
35	1967. JÚLIUS Jelentés a katonai közigazgatási rendszer átszervezéséről, a személyi állomány jellemzőiről	367
36	1968. DECEMBER 6. Előterjesztés a Honvédelmi Bizottsághoz. A bírósági eljárás „M”-időszakra történő módosításának tematikája	377
37	1971. MÁJUS 6. A Honvédelmi Bizottság határozata a karhatalmi feladatok megoldásáról	381
38	1971. DECEMBER 22. A Honvédelmi Miniszter parancsa az integrált hátországvédelmi rendszer felállítására	386
39	1974. ÁPRILIS 17. A Honvédelmi Bizottság 2/248/1974. számú határozata a Kormány Honvédelmi Bizottsága feladatáról és ügyrendjéről	389
40	1974. JÚNIUS 11. Előterjesztés a Honvédelmi Bizottsághoz. Jelentés a Munkásőrség részére meghatározott hátországvédelmi feladatok végrehajtására való felkészülés helyzetéről	393
41	1974. AUGUSZTUS 29. A Honvédelmi Bizottság 13/250/1974. számú határozata a Munkásőrség részére meghatározott hátországvédelmi feladatok végrehajtására való felkészülés helyzetéről	399

42	1975. MÁRCIUS 5. Előterjesztés a Honvédelmi Bizottsághoz a háborús jogszabálytervezetek kidolgozásának és felülvizsgálatának egységes rendjéről – részlet	401
43	1975. JÚLIUS 3. A Honvédelmi Tanács ügyrendje	406
44	1976. SZEPTEMBER 15. Előterjesztés a Honvédelmi Bizottság részére a gazdaságmozgósítási munka „Alapelvei”-nek megfelelő tervek kidolgozásáról, valamint az új mozgósítási rendszerre történő áttérésről	409
45	1979. ÁPRILIS 23. A Honvédelmi Tanács ügyrendje Melléklet: A Honvédelmi Tanács osztályainak, katonai, belügyi és munkásőri törzseinek jogköre és feladatai	414
46	1981. FEBRUÁR 17. A felső vezetés „M” intézkedési terve	427
47	1981. MÁRCIUS 12. A Honvédelmi Bizottság 5/321/1981. számú határozata a Fővárosi Honvédelmi Bizottság béke- és háborús ügyrendjének módosításáról	432
48	1981. MÁRCIUS 12. A Honvédelmi Bizottság 6/321/1981. számú határozata a megyei honvédelmi bizottságok háborús ügyrendjéről	437
49	1983. MÁRCIUS Jelentés a népgazdaság mozgósításának és felkészítésének helyzetéről. A HB 4/341/1983. számú határozata	442
50	1984. OKTÓBER 14. Javaslat a védelemmel kapcsolatos gazdaságirányítás továbbfejlesztésének elveire	455
51	1989. JANUÁR 23. A Minisztertanács elnökének 1/1989. számú utasítása a Minisztertanács Védelmi Irodájának ideiglenes ügyrendjéről	481
52	1989. JANUÁR 25. A Minisztertanács 3021/1989. számú határozata a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottság szervezetéről	485
53	1989. JÚLIUS 24. A Minisztertanács 3201/1989. számú határozata a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottság ügyrendjéről	487
54	1990. ÁPRILIS 25. A Minisztertanács elnökének 1/1990. számú utasítása a Minisztertanács Védelmi Irodájának ügyrendjéről	498

AJÁNLÁS

Annak, aki a honvédelem egy részterülete történetének megírására, de továbbmenve: forráskiadvány megjelentetésére vállalkozik, számolnia kell az ellenvetésekkel. Emellett várhatóak kérdések a szakterület művelőinek szűkebb köréből a kiadvány tartalmát érintő esetenkénti érvekre és ellenérvekre is: Ezt miért igen?, Azt miért nem? Mert bár a szerzők törekedtek a teljességre, azt sem hagyhatták figyelmen kívül, hogy az általuk vizsgált, feldolgozott – részben a könyv dokumentummellékletében közölt – iratok java része nem is oly régen „Titkos!”, „Bizalmas!”, sőt „Szigorúan titkos!” minősítésű volt. „Földi halandó”, kutató csak különleges engedéllyel tekinthette meg ezeket az iratokat, de nyilvánosságra nem hozhatta. A két szerző – kihasználva, hogy ezeknek az iratoknak a többsége kutathatóvá vált – óriási mennyiségű, a maga nemében is páratlan forrásanyagot közöl ebben a kiadványban. Nos, elsősorban ezt a tényt ajánlom az esetleges kételkedők figyelmébe.

A közelmúltban találkoztam a közigazgatás, ezen belül a honvédelem részfeladatait bemutató egyik tanulmányban a honvédelmi igazgatás átalakításának vezérelvével: „Hagyomány és megújulás!” Ezt a megállapítást érdemes továbbgondolni: ahhoz, hogy építsünk a hagyományokra, feltétlen szükséges a honvédelmi igazgatásban korábban végzett feladatok forrásszintű számbavétele, az úgynevezett hagyományos feladatok ismételt feltárása, elemzése és bemutatása. Mert valljuk be: azok a feladatok, amelyekkel az olvasó találkozik e könyv oldalain, sokaknak ismeretlen, esetenként unikális, sőt megkockáztatom, némely esetben hátborzongató. Szokatlannak tűnhet, ismeretlennek mutatkozhat a sok szervezet, bizottság, a védelmi feladatok sokasága, bonyolultsága és néha alig követhető rendszere. Pedig mind a hon védelmét szolgálta volna: esetenként észszerű keretek között, vagy némely időszakban a hisztéria szintjére lesüllyedve.

Azt viszont megállapíthatjuk: a hon védelme – azon túl, hogy állampolgárainak is kötelessége – elsősorban az állam feladata. Az állam kötelezettsége és kötelessége, hogy megtegyen mindent azért, hogy állampolgárai biztonságban élhessenek. Ennek érdekében tett és tesz meg az állam olyan intézkedéseket, amelyek elősegítik és biztosítják azt, hogy ezeknek a követelményeknek megfeleljen. Intézkedései gyakorlatilag átszövik az élet minden területét hol láthatóan, hol csak alig észrevehető formában.

A honvédelmi igazgatás a közigazgatás része, így erre a területre is érvényes a közigazgatás működési alapelve: a szükségletek kielégítése, a feladatok megoldása és bizonyos eredmények elérése. „A közigazgatás az emberekért van!” – írta egy könyvében Magyary Zoltán, a közigazgatás-tudomány nemzetközi hírű művelője. A közigazgatáshoz tartozó emberek intézik a közigazgatáshoz nem tartozó emberek ügyeit, alkalmazva a jogszabályokat – amelyeket országos jelentőségű ügyek kezelésére alkotott a törvényhozás –, ami alapján az országos jelentőségű ügy már egyének ügyeiként jelenik meg. A fenti megállapítások érvényesek és igazak a honvédelmi igazgatásra is.

A honvédelmi igazgatásról kialakítandó összképbe tartozik még egy tulajdonsága: a sajátos, „rejtőzködő” természete. Akkor ugyanis, ha csak azokat a feladatokat vennénk számba,

amelyeket kifejezetten honvédelmi igazgatási célra létrehozott elkülönült szervek rendeltetészerű tevékenységük keretében végeznek el, egy meglehetősen szűk terjedelmű listához jutnánk. Azonban ha átvizsgáljuk az államigazgatás/közigazgatás feladat- és hatásköri rendszerét, rengeteg olyan állami feladatot találunk, amelyet az egyes jogszabályok a legkülönbözőbb állami szervekre telepítenek, és céljuk a honvédelem rendszerében valamely részterület kiszolgálása. Komoly feladat lenne olyan állami szervet találni, amelynek nincsen valamilyen kötelezettsége a honvédelem rendszerében és nincsenek ezekkel kapcsolatosan a honvédelmi igazgatáshoz kötődő funkciói. Ezt figyelembe véve, minden bizonnyal már nem tűnik értelmetlennek az, hogy a kiadványban olvashatunk a Munkásőrségről, a Polgári Védelemről, az Országos Légvédelmi Parancsnokságról, vagy olyan feladatokról, amelyek látszólag távol állnak a honvédelmi igazgatástól: a lakosság kitelepítése vagy éppen a honi hadiipar helyzete, változásai.

Ahhoz, hogy a honvédelmi igazgatás jelenleg funkcionáló rendszerét megértsük, jelentőségét felismerjük és megérdemelt helyén kezeljük, elengedhetetlenül szükséges a korábbi honvédelmi igazgatási rendszerek és a szakterület alapos ismerete, annak vizsgálata, elemzése és bemutatása. A két szerző ezt a hiányt pótolja. Imponáló az általuk végzett kutató, rendszerező tevékenység, aminek eredményeként ez a tanulmánykötet – kiegészítve a már említett széles spektrumú szakterület dokumentumaival – megszületett. Imponáló és tiszteletreméltó, hiszen a kutatást, az anyaggyűjtést nem a megszokott módon kellett végrehajtani. Az iratok, a közölt dokumentumok szétszórta, esetenként lappangva várták sorsukat: a közlést.

A szerzők elsődleges célja az volt, hogy a könyv címében jelzett időszak honvédelmi igazgatással kapcsolatos forrásait tudományos kutatásra alkalmassá és nyilvánossá tegyék. Az ilyen forráskiadványoknak sajátossága lehet, hogy esetenként szűkebb olvasókör számára készülnek. Ha a szerzők kizárólag a száraz tényekre, adatokra szorítkoztak volna, akkor valóban csak egy szűk célcsoport érdeklődésére tarthatna számot a megjelentetett mű. Erről ez esetben nincs szó, mivel a forráskiadvány alkotói a teljességre törekedtek, gazdag és részletes tudományos hivatkozást mellékeltek a törzsszöveghez, így elérve tudatosan vállalt egyik céljukat: az oktatásban is jól hasznosítható módon ismereteket közvetítsenek, terjesszenek. Mind ezt nemcsak azzal érték el, hogy egyedi, eddig nem közölt iratokat tettek hozzáférhetővé, hanem azzal is, hogy az azokat magyarázó, az időszakot bemutató összekötő szöveget izgalmasan, érdekesen, lebilincselő módon fogalmazták meg. Megállapítható, hogy nem csak egy jól megírt élettörténet lehet bestseller. Izgalmas lehet, sikerkönyvvé válhat egy olyan mű is, amely érdekfeszítően mutatja be például a hadiipar – és leginkább az ott dolgozók – kínlásait, vagy éppen az 1950-es évek félelemmel teli légkörét, a militáns szellemet, a terrort.

A „Zrínyi 2026 Honvédelmi- és Haderőfejlesztési Program” keretében elkezdődött a honvédelem és a kapcsolódó alrendszerek reformja, amelynek sikeres és hatékony véghezvitelét segítheti ez a tanulmánykötet. A honvédelmi igazgatás történetének és intézményrendszerének tudományos áttekintése, az ebből levonható következtetések jól megalapozhatják a már említett program végrehajtását, ezen belül például a kiemelten kezelendő önkéntes tartalékos rendszer fejlesztését, továbbá a társadalom és a honvédelem kapcsolatának erősítését.

Kinek, kiknek ajánlható ez a kötet? Nos, a szerzők munkája mind tartalmában, mind tudományos értékét tekintve teljes terjedelmében alkalmas a doktori képzés, a habilitáció, az MTA-doktorok támogatása és a tehetséggondozás területén, de mindenekelőtt ajánlom azoknak, akiket érdekel Magyarország honvédelmének 20. századi története.

Dr. Földesi Ferenc nyugállományú ezredes

BEVEZETÉS

„A közigazgatás és a honvédség közötti kapcsolat jelentkezik egyrészt a feladatok azonoságában, másrészt abban, hogy a közigazgatás teszi lehetővé a honvédség hadiszükségleteinek polgári előkészítését, összegyűjtését, illetve a közigazgatás adja meg a módot, hogy a honvédség adott esetben az állam, tehát a politikai nemzet ütőképes fegyveres erejévé váljék. A honvédség és a közigazgatás között sok a hasonlóság. Míg az egyik – a honvédség – háborúban az állami akarat, az állami tekintély külső megnyilvánulási formája, addig a másik – a polgári közigazgatás – nemcsak a békés polgári élet hordozója, hanem a kormányzati tekintélynek és akaratnak békében való gyakorlatias kifejezője.” – írta Farkas Endre vezérkari százados a *Magyar Katonai Szemle* hasábjain 1942-ben, a *Kapcsolat a közigazgatás és a honvédség között* című írásában.¹ A százados a továbbiakban azt is kifejtette, hogy a „két mechanizmust”, a közigazgatást és a honvédséget a legfelső honvédelmi irányítás fogja egybe és hangolja össze, és tevékenységét az országmozgósítás keretében fejti ki. Farkas átfogó felsorolást is adott arról, hogy a polgári közigazgatásnak milyen honvédelemmel kapcsolatos feladatai vannak: a népesség (sorkötelesek) nyilvántartása; a katonai elő- és utóképzés; a hadkiegészítés (állítási kötelezettség, sorozás); békeszolgáltatások (például beszállásolás) és természetbeni szolgáltatások (például helyi fuvarok); ló- és jármű-igénybevétel; a békeállapotról háborús állapotra való átállás közigazgatási teendői (például bevonultatás); légvédelmi gondoskodás; honvédelmi munkakötelezettség; egyéb mozgósítással kapcsolatos szaktevékenységek (például háborús élelmezés, közellátás).² Farkas százados rövid eszmefuttatása jól mutatja, hogy a második világháború alatti közigazgatástól mit várt el a honvédelmi vezetés.

A háborút követő általános leszerelés és az új, demokratikus jelzővel illetett haderő szervezése változatlanul tetemes mennyiségű feladattal látta el a polgári közigazgatást és a honvédelmi igazgatást. Az országmozgósítási tevékenység felújítására azonban csak 1949 tavaszától került sor, amikor az egypárti diktatúrát kiépítő hazai kommunista párt – a szovjet elvárásoknak és utasításoknak megfelelően – megkezdte a haderő nagyarányú és gyorsütemű fejlesztését. A háborús készülődés, a haderő és gazdaság mozgósítását célzó felkészülés 1950–51-re áthatotta a teljes közigazgatást és állami életet. Hatalmas létszámú, különálló apparátusok épültek ki a mozgósítás és a légoltalom előkészítésére, valamint az ipar haditermelésre való átállításának kidolgozására. A szovjet „Nagy Honvédő Háború” tapasztalataiból leszűrt elvek hatották át a hadseregfejlesztést és a háttország felkészítését. Ahogyan Tóth Károly, a Honvédelmi Tanács Titkárságának osztályvezetője 1954-ben egy mozgósítási tervezésről szóló előadásában elmondta: nem elégséges az ország gazdasági potenciáljának alapos megismerése, hanem mindent meg kell tenni annak „szakadatlan gyorsütemű növelése” érdekében. „Ez megköveteli tőlünk – tette hozzá –, hogy már békében kidolgozzunk olyan intézkedéseket, amelyek szükségesek a hadivágányokra való gyors áttérés előkészítésére, az

¹ FARKAS 1942 428. A cikk a századosnak a közigazgatási tanfolyamon 1942. március 5-én elmondott előadásának írott változata volt.

² Uo. 431–432.

áttérés hatékonyságának növelésére.” Mondandóját – a korszak általános gyakorlatának megfelelően – egy Joszif V. Sztálin szovjet generalisszimustól vett idézettel nyomatékosította: „A háború sorsát – írta Sztálin elvtárs 1942. február 23-i parancsában – most már nem olyan mellékes és múló körülmény fogja eldönteni, mint a váratlanság tényezője, hanem állandóan ható tényezők: a hátszág szilárdsága, a hadsereg szelleme, a hadosztályok száma és minősége, a hadsereg fegyverzete, a hadsereg parancsnoki karának szervezőképessége.” A hátszág szilárdságát Tóth szerint a mozgósítási tervmunka megfelelő előkészítésével, reális felkészülési tervekkel lehet biztosítani, mert egy esetleges „imperialista támadás” idején a béketermelésről a hadigazdálkodásra való gyors és zökkenőmentes átállással, az ország valamennyi erőforrásának a honvédelem érdekében való felhasználásával kivívható az „agresszorok feletti győzelem”.³ A hadvezetés és a honvédelmi igazgatás tehát a két világrendszer, a „kapitalizmus” és a szocializmus döntő összecsapásaként vizionálta az eljövendő háborút, amelyre túlerőben lévő hadsereggel és az egész népgazdaság militarizálásával lehet és szükséges felkészülni. A totális mozgósítás elképzelése, a majdani háborús gazdasági tevékenységeknek a legkisebb üzemig és a községi tanácsokig való megtervezése az 1950-es évek közepére kudarcot vallott – azt fokozatosan felváltotta egy reálisabb megközelítés, amely a közigazgatás és a gazdaság kulcságazatait igyekezett megfelelő felkészülési tervekkel ellátni.

Az atomfegyverek megjelenése, majd tömegessé válása, illetve az ahhoz kapcsolódó katonai doktrinális változások az 1960-as évek első felében⁴ alapjaiban rengették meg az addigi elgondolásokat a háború lefolyásáról és a felkészülés módozatairól. Ahogyan egy szerzői kollektíva írta 1973-ban, a hadiipari kapacitások helyzetét elemezve: „A Varsói Szerződés tagállamai, közöttük a Magyar Népköztársaság is, egy elkövetkezendő világháború jellegének meghatározásánál – ha nem sikerül azt elhárítani – abból indulnak ki, hogy a két társadalmi rendszer döntő osztályháborúja lesz, amelyben mindkét fél igen határozott célokat követve, egymás társadalmi, gazdasági rendszerének teljes megsemmisítésére fog törekedni, ezért egy ilyen háborúban a megsemmisítés alapvető eszköze a rakéta-atomfegyver lesz. Az ilyen háborúban az ellenség a rakéta-atomeszközeivel mért csapásainak egy részét a hátszagra (politikai, ipari, gazdasági gócpontokra, közlekedési, híradási csomópontokra stb.) irányítja a politikai és állami vezetés dezorganizálására, a háborús potenciál gyengítése céljából. Ilyen viszonyok között kell biztosítani a háború eredményes folytatásának feltételeit. A rakéta-atomháború kirobbanása után az ország gazdaságának mozgósítása, a fegyveres erők tevékenységének anyagi, technikai biztosítása rendkívül nehezzé válik, ha ezek végrehajtása nem kezdődik meg a háborút megelőző időszakban. Háború idején – amennyiben a népgazdaságban nagymértékű rombolások, veszteségek keletkeznek – nem lehet számolni tervszerű gazdasági tevékenységgel.” Egy ilyen scenárió felvázolása mélyreható változásokat kívánt a mozgósítási felkészülésben is. Hiszen „általános érvényűen megállapítható, hogy jelen elveink szerint a háború várható lefolyása az azonnal felhasználható tartalékok

³ Tóth Károly elvtárs 1954. november 29-i előadása: A KR-tervezés kérdései. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) XIX-G-3-h 68. doboz (a továbbiakban: d.).

⁴ HORVÁTH M.–KOVÁCS V. 2016 47–62.

jelentőségét helyezi előtérbe. Ezt támasztja alá egyrészt a viszonylagos váratlanság. [...] Másrészt a háború kitörése utáni termelés bizonytalan és várhatóan elenyésző lehetőségei csökkentik a hadiipari kapacitások jelentőségét.” Optimális megoldással a tanulmány sem tudott szolgálni, legfeljebb annyival: a „háború kirobbanása előtt kell legyártani döntő mértékben a szükségletet, vállalva a jóval előbb beindított intézkedések anyagi hatását, ugyanakkor nem tudjuk, mennyi idő áll majd rendelkezésre”.⁵

A fenti idézetek már ízelítőt nyújtottak abból a feladattömegből, amellyel a polgári igazgatásnak és honvédelmi igazgatásnak a hidegháború körülményei között meg kellett birkóznia, amelyekre fel kellett készülnie. Részben körvonalazták azokat a témaköröket is, amelyekkel könyvünkben behatóan foglalkozni fogunk. A kortárs szakirodalom öt fő területet emel ki a honvédelmi igazgatás tevékenységéből:

- az irányítással kapcsolatos igazgatási tevékenység;
- a gazdasági feltételeket biztosító igazgatási tevékenység;
- „a honvédelmi érdekű gazdasági és anyagi szolgáltatások igénybevételével kapcsolatos igazgatási feladatok”;
- a fegyveres erők kiegészítésének és mozgósításának biztosítása;
- a különleges jogrend gyakorlásával összefüggő területek.⁶

A honvédelmi igazgatással kapcsolatos feldolgozások (így például Lakatos László előbb idézett egyetemi jegyzete) megszokott tárgyalási módszere, hogy a honvédelem általános alapelveit és céljait követően a honvédelem jogi kereteit ismertetik. Esetünkben egy másik tagolási és tárgyalási mód tűnik célravezetőbbnek: a törvényi szabályozást az egyéb jogszabályok és politikai döntések közé ágyazva mutatjuk be, mert miközben a honvédelmi irányítás, igazgatás és mozgósítási felkészülés állami szervezete az 1950-es évek elején kialakult és stabilizálódott, az új honvédelmi törvény csak 1960-ban született meg. Tehát az alapvető mindennapi gyakorlatot a honvédelmi igazgatás és védelmi felkészülés területén valójában alacsonyabb szintű (jog)szabályok (a Minisztertanács szűkebb kabinetjeinek határozatai), valamint az állampárt legfelsőbb testületeinek (Titkárság, Politikai Bizottság) döntései alakították ki. A tárgyalt korszak egyik fontos jellegzetessége, hogy a pártállami időszakban számos védelemmel, honvédelemmel kapcsolatos rendelkezés és szabályozás nemcsak, hogy nem volt nyilvános, hanem a korabeli alkotmányos renddel sem voltak összhangban.

Kötetünk korszakhatáraként a magyar jelenkortörténet hagyományos dátumait, 1945-öt és 1990-et adtuk meg, noha az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944. december 21-én kezdte meg munkáját Debrecenben, és a Varsói Szerződés keretében folytatott katonai együttműködés 1991. március 31-én szűnt meg, majd 1991. július 1-jével oszlott fel. Ennek oka, hogy az egyes vizsgálati területeken más és más, ám egymáshoz meglehetősen közeli dátum indítja

⁵ B. Kozma József ezredes–Gáspár László mk. alezredes–Andricsák Géza mk. alezredes–Vicsek Ferenc mk. alezredes: *A hadiipari kapacitások, valamint a hadiipari gyártás helyzete és jövője a harcászati-műveleti elképzelések tükrében*. 1973. november 1. Kézirat. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Magyar Néphadsereg (a továbbiakban: MN) 1979/T 1753. d. 3454. őrzési egység (a továbbiakban: ő. e.) 22., 32.

⁶ LAKATOS 2011 38. A védelmi igazgatás 1990 utáni rendszeréről, napjaink kihívásairól lásd BAÁN et al. 2014.

és zárja történetünket, amelyek többsége 1945 elejére, illetve 1990 tavaszára esik. A vizsgált korszak jellegzetességeit és sajátosságait figyelembe véve az előbb említett öt fő területből hármat emeltünk ki, illetve egészítettünk ki:

- a honvédelem irányításának legfelsőbb szintje: mely személy (köztársasági elnök), kormányzati vagy pártszerv hozza a védelempolitika legfontosabb döntéseit, békeidőszakban és háború idején (rendkívüli jogrend időszakában) mely testületekre ruházzák a döntéshozatalt;
- a fegyveres erők mozgósításához, kiegészítéséhez, a közigazgatás és a gazdaság háborús időszakban való működtetéséhez szükséges munkaerő meghagyásához, a légoltalomhoz, majd utóbb polgári védelemhez milyen igazgatási feladatok kapcsolódnak;
- milyen szabályozások és tevékenységek biztosították a gazdaság háborús felkészítését, az ipari kapacitások, a közlekedés és hírközlés háborús körülmények közötti fenntartását.

E tevékenységek lényegében lefedik a társadalmi és gazdasági élet szinte minden spektrumát, amiből az is következett, hogy egyenletes részletességgel nem térhettünk ki minden területre, már csak terjedelmi okokból sem. Ennek megfelelően kötötünk a pártállam jellegzetességeinek, az 1945 és 1990 közötti katonapolitika és hadtörténet legfontosabb mozzanatainak vázlatos összefoglalásával kezdődik (I. fejezet). Majd folytatódik a honvédelem legfelsőbb szintű irányításának taglalásával (II. fejezet). Ezután a katonai igazgatás szűkebb területét járja körül (III. fejezet), végül az ország- és gazdaságmozgósítás fél évszázadát mutatja be (IV. fejezet).

Kötetünket terjedelmes dokumentummelléklet egészíti ki, amelynek összeállítása során igyekeztünk minden periódusból minden témakörhöz hasonló arányban választani mintát – a legfontosabb okmányokra koncentrálni. Több dokumentum ugyan utánközlés, de az adott kérdés minél teljesebb bemutatása érdekében szükségesnek láttuk ehelyütt újra közreadni. Ugyanakkor legtöbb forrás először kap nyilvánosságot teljes terjedelmében – miután évtizedeken át pánccélszekrények, irattárak, majd levéltárak mélyén rejtőzött. Mivel az ország legféltettebb katonai titkai közé tartozott az ország honvédelmi irányításának, rendkívüli időszaki vezetésének vagy gazdasága mozgósításának mikéntje, ezért e dokumentumok kivétel nélkül „szigorúan titkosak” voltak. Minősítésüket az 1995 után több hullámban, legutóbb 2013-ban végrehajtott felülvizsgálatok során szüntették meg. A hivatkozott és a közölt iratok és okmányok mára kivétel nélkül nyilvánosak és szabadon közölhetőek. Az iratok válogatása során törekedtünk azok legteljesebb változatának felkutatására, lehetőség szerint a végleges, hivatalosan jóváhagyott ügyrend, szabályzat közlésére. A szöveggondozás folyamán a nyilvánvaló elütéseket, tévedéseket, a korabeli írógépek használatából eredő hibákat helyesbítettük, többnyire a jelenleg érvényes helyesírási szabályokhoz igazítottuk a szöveget. Minden közölt dokumentum időrend szerinti sorszámot kapott, e sorszámok segítségével hivatkoztunk rájuk kötötünk főszövegében. Eredeti megjelenési helyüket, illetve pontos levéltári jelzetüket minden esetben a szöveg végén jeleztük. Jegyzetekkel a dokumentumokat csak a legszükségesebb esetben egészítettük ki, hiszen a kötet bőséges információval szolgál

azok keletkezéséről, kontextusáról, a benne szereplő intézményekről, szereplőkről. A szövegekben feltűnő személyek többségében a hazai politikai közélet, gazdasági élet és hadtörténet ismert szereplői, így nem tartottuk szükségesnek életrajzi adatok mellékelését.

* * *

A kötetben feldolgozott szakirodalmi és levéltári források másfél-két évtizede gyűltek sokrétű kutatómunkánk során. A Nemzeti Közszerzői Egyetemnek és „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című Közigazgatás- és Közszerzőltetés-fejlesztési Operatív Program (KÖFOP) és a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program (VEKOP) projektjének köszönhető, hogy az elmúlt esztendőben köteté formálódott a témérdek dokumentum. Ezúton is köszönetet mondunk a KÖFOP-2.1.2. – VEKOP-15-2016-00001 számú projekt támogatásáért, amely lehetővé tette a célzott gyűjtőmunka elvégzését és a kötet megírását. Köszönettel tartozunk dr. Hermann Róbert projektvezetőnek a folyamatos biztatásért és a türelmes, de határozott sürgetésért. Sok segítséget kaptunk dr. Földesi Ferenc nyugállományú ezredesétől, kötetünk lektorától, akinek munkája egyfelől kiindulópontot jelentett, másfelől bízhattunk pontos szakmai kontrolljában. Külön köszönet illeti azokat a levéltáros kollégákat – mind a Magyar Nemzeti Levéltárban, mind a Hadtörténelmi Levéltárban –, akiknek odaadó munkája és segítsége nélkül ez a kötet sohasem születhetett volna meg: köszönjük Csizi István, Katona Klára, Laczovics Erika, S. Kosztricz Anna, Solymosi József és különösen Haász Réka fáradozását. Hálásak vagyunk Kiscelli Piroskának, aki értő és alapos szemmel végezte a kézirat szöveggondozását. Végül, de nem utolsó sorban ezúton is megköszönjük a Magyar Nemzeti Levéltárnak, hogy vállalta a terjedelmes kötet elektronikus könyvként történő megjelenítését.

Bízunk benne, hogy kötetünk nemcsak a hidegháború vagy a hadtörténet iránt érdeklődőknek kínál újdonságokat, hanem a közigazgatás és a jelenlegi honvédelmi igazgatás szakemberei számára is tanulságokkal szolgál.

A szerzők

I. MAGYARORSZÁG A SZOVJET ÉRDEKSZFÉRÁBAN⁷

A háború véget ért, a veszteségek iszonyatosak voltak. Magyarország politikai életében két egymással ellentétes felfogást képviselő erő küzdött az ország jövőjének meghatározásáért. Az egyik irányzat⁸ a magyar nemzeti függetlenséget óvó, a demokratikus hagyományoknak és a nyugat-európai példáknak megfelelő polgári demokrácia megteremtését célozta meg. A Magyar Kommunista Párt (a továbbiakban: MKP) által vezetett Baloldali Blokk⁹ a nemzeti függetlenséget a Szovjetunióknak rendelte alá és szovjet mintára berendezett jövőt akart. A szovjet megszálló hadsereg és a szovjet irányítással működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság (a továbbiakban: SZEK)¹⁰, amely a békekötésig az ország tényleges irányítója volt, a szovjet típusú átalakulást készítették elő.

Az MKP alkalmazkodva a háború befejezését követően kialakult új helyzethez, a szovjet támogatásra építve, törekedett a kizárólagos hatalom megszerzésére. A SZEK és a szovjet állambiztonsági szervek segítségével – a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt támogatásával – az MKP vezetői harcot indítottak a polgári demokratikus erők, elsősorban a Független Kisgazdapárt hatalomból történő kiszorításáért. A nyugati hatalmak képviselői a magyarországi folyamatokba érdemlegesen nem avatkoztak be, így a Szovjetunió akarata akadálytalanul érvényesült.

Az 1945-ös parlamenti választásokon a Független Kisgazda Párt 57%-ot, a Magyar Kommunista Párt 17%-ot kapott, de a SZEK nem járult hozzá, hogy kommunisták nélkül alakuljon kormány. Az MKP a választási kudarcra adott válaszként, a kizárólagos hatalom megszerzése érdekében – a politikai rendőrség és az 1945. március 12-én felállított Katona Politikai Osztály (a továbbiakban: Katpol) felhasználásával – a politikai gyilkosságoktól kezdve, a lakosság terrorizálásáig minden eszközt bevetett.

A Katpol „feladatai közé tartozott többek között az MKP vezetésének informálása, a koalíciós kényszer miatt oda delegált kisgazda-, illetve szociáldemokrata párti tiszteknek a tá-

⁷ A témakörrel kapcsolatban további részleteket lásd HORVÁTH M. 2006 289–362.; HORVÁTH M. 2018a 253–310., HORVÁTH M. 2018b 312–355., HORVÁTH M. 2018c 364–376., HORVÁTH M.–SOLYMOSI 2018 377–458., HORVÁTH M.–KOVÁCS V. 2011; 2016 171–193.

⁸ Romsics Ignác értékelése szerint „a Kisgazdapárt és a polgári Demokrata Párt, amelyek a klasszikus polgári demokrácia elveit, a szakértelmet, a vállalkozás szabadságát és a magántulajdon fontosságát hangoztatva tulajdonképpen a baloldali radikalizmussal szemben kínáltak alternatívát; s a Jászi Oszkár régi fiatal híveiből alakult Magyar Radikális Párt, amely a liberális vagy demokratikus szocializmus platformján áll”. ROMSICS 2005 285.

⁹ A Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére – 1946. március 5-én – a Szociáldemokrata Pártból, a Nemzeti Parasztpártból és a Szakszervezeti Tanácsból megalakított politikai szövetség, amelynek elsődleges célja a Független Kisgazda Párt ellenében a választások megnyerése volt. Az 1947. augusztus 31-én tartott választások után a Baloldali Blokk feloszlott.

¹⁰ A Szövetséges Ellenőrző Bizottság a fegyverszüneti szerződés megkötésétől a békekötésig működő szervezet, amelyben kizárólag a szovjetek befolyása érvényesült. Magyarországon a szovjet misszió mellett csekélyebb hatással és létszámmal brit, amerikai, csehszlovák és jugoszláv kirendeltségek működtek.

voltartása az érdemi ügyektől, az igazolási eljárások során kizárt katonák esetleges ellenséges tevékenységének vagy éppen összeesküvésének felderítése és elhárítása”.¹¹

A Katpol vezetőjének – Pálffy Györgynek – a választásokat követően elhangzott értékelése szerint a szervezet „sziget egy reakciós tenger”, a honvédség „közepén”. „Ha az áradat ezt a szigetet is elöntené, akkor reménytelen, hogy a demokráciát a honvédségen belül érvényre juttassuk. [...] A demokratikus elemek ma szinte kizárólag védekező politikát folytatnak, mi vagyunk, akik még tartják a frontot. A frontot pedig tartani kell, mert a harc még nem dőlt el, még nem tudhatjuk kié lesz a hadsereg.” – tette hozzá Pálffy.¹²

A hadsereg „reakciós elemektől” való megtisztítása céljából megalakított „szelektáló bizottságok” – 1946. áprilisig – „tizenötezer katonatisztet távolítottak el az állásából”.¹³ Más forrás szerint a B-lista Bizottság által „vizsgálat alá vont 19 271 személy közül 4257 főt tartottak alkalmasnak a honvédségben való további szolgálatra, 3900 főt szolgálaton kívüli viszonyba helyeztek, azzal a megkötéssel, hogy mozgósítás esetén visszahívhatók, 11 114 személyt pedig véglegesen eltávolítottak”.¹⁴

A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (a továbbiakban: KOMINFORM)¹⁵ megalakítása is jelezte: a Szovjetunió által uralt és ellenőrzött országokban közvetlen cél és feladat a kommunista pártok kizárólagos uralmának megteremtése. Ebben az időszakban az ellenzék még szabadlábban lévő vezetőit külföldre úzták vagy bebörtönözték. Az MKP és a Szociáldemokrata Párt egyesítésével, Magyar Dolgozók Pártja (a továbbiakban: MDP) néven új, egységes munkáspártot hoztak létre, ami végső soron a nagy múltú magyar szociáldemokrácia felszámolását jelentette.

Kialakult az állampárti totális diktatúra. A párt a harmadik világháborúra készítette fel az országot, és eközben maga is háborút viselt a társadalom különböző csoportjai ellen. A szovjet belügyesek hathatós közreműködésével, szovjet mintára folytak a letartóztatások, szervezték a politikai pereket. A mindennapok részévé váltak a koncepciós perek, amelyek során a vádlottak a kínzások hatására fantasztikus bűntetteket vallottak be. Átlagosan minden harmadik magyar felnőtt ellen indult valamilyen eljárás. Rákosi Mátyás és a bűnös szervezetek internálással, kitelepítéssel, munkaszolgálat, vagyonekzárással, hatósági eljárások százezreivel, koholt perek ezreivel, súlyos börtönbüntetésekkel és kivégzésekkel akarták megtörni a magyar társadalom gerincét.

¹¹ OKVÁTH 2000 81. A Katpol közvetlen szervezeti előzménye: az 1945. március 3-án felállt Honvédelmi Minisztérium Defenzív Osztály.

¹² Uo. 82.

¹³ Demokrácia, 1946. április 14. Idézi: OKVÁTH 2000 83.

¹⁴ Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban HL) HM. 1947. eln. 20.509. Idézi: OKVÁTH 2000 Uo.

¹⁵ 1947 szeptemberében szovjet vezetéssel megalakított nemzetközi testület. Tagja volt az albán, a bolgár, a csehszlovák, a jugoszláv, a lengyel, a magyar, a román, a szovjet, a francia és az olasz kommunista párt. Székhelye 1947–1948-ban Belgrádban volt, majd a Jugoszláv Kommunista Párt politikájának elítélése és a párt kizárása után, 1948. június 27-től a KOMINFORM központja Bukarest lett. A pártok Központi Bizottságainak képviselőiből álló szervezet 1956. április 7-én az alapítók egyöntetű feloszlató határozatával megszűnt. Forrás: www.rev.hu (A letöltés ideje: 2018. augusztus. 20.)

A kommunista párt harca a haderő kizárólagos politikai ellenőrzéséért

Az erőszakszervezetek és így a hadsereg feletti irányító, ellenőrző szerep megszerzése, majd érvényesítése az MKP 1945 utáni tevékenységének központi elemét képezte. A kommunista párt vezetői – a haderőben és az állami élet más területein már elért befolyás és pozícióik erősítésével párhuzamosan – mindent elkövettek a belügyminisztérium és a rendőrség kommunista ellenőrzésének megszerzéséért.

A hadsereg szervezői – az antifasiszta harc fő céljait szem előtt tartva – törekedtek a honvédség demokratikus jellegének kialakítására, a hadsereg belső életének demokratizálására. Az új honvédesküben a katonákat az Ideiglenes Nemzetgyűlésre, valamint a független, szabad, demokratikus Magyarországra eskették fel. A katonák élhettek az általános demokratikus jogok egy részével, tagjai lehettek a parlamenti képvisellel bíró pártoknak, választók és választhatóak voltak. A laktanyán kívül civil ruhában részt vehettek a pártok nyilvános vagy zártkörű politikai rendezvényein.

A hadsereg demokratikus jellegének biztosításában jelentős szerepet szántak a Honvéd Nevelőtiszti Intézménynek, amelynek rendeltetése az volt, hogy „az új honvédség minden egyes tagjának a legnagyobb barátsággal, szeretettel és megbecsüléssel mutassa a helyes utat a demokratikus felfogás felé”.¹⁶

A Honvédelmi Minisztériumban (a továbbiakban: HM) megalakult a Nevelési Csoport. A nevelőtisztek elsődleges feladata – a koalíciós kormány programjának megfelelően – a katonák antifasiszta, németellenes és demokratikus szellemben történő nevelése volt. A párt-politikai propaganda hadseregen belüli tilalma ellenére ez az intézmény hatásos eszköznek bizonyult az MKP politikai befolyásának erősítésére. A nevelőtisztek többsége ugyanis a kommunista párt tagja volt, így annak ellenére, hogy a nevelőtisztek az egyszemélyi parancsnoklás viszonyai között tevékenykedtek, politikai befolyásukra támaszkodva – elsősorban a kommunista párttól kapott instrukciók alapján – ellenőrizték a tisztikar tevékenységét és közreműködtek a tisztikar politikai jellegű szűrésében.

Az önkéntesen jelentkező tisztek közül csak azok szolgálhattak az új hadseregben, akiket a koalíciós pártok képviselőiből alakult „igazolóbizottságok” alkalmasnak találtak. A kommunista vezetés a SZEB támogatásával élt az igazolási eljárás nyújtotta lehetőségekkel. A fontosabb beosztások betöltését a SZEB engedélyezte, így a kommunista párt a hadseregépítés kezdeti szakaszától törekedett érdekeinek érvényesítésére.

1945 májusában 2337 tiszt teljesített szolgálatot a honvédségben, akiknek többsége – a fentiekkel is összefüggésben – a németellenes és demokratikus gondolkodású tartalékos tisztek közül került ki. A tisztikarba az ellenállási mozgalomban részt vevő kommunisták közül is viszonylag nagy számban nyertek felvételt. Természetes tehát, hogy az így kialakult tisztikar világnézeti és politikai tekintetben megosztott volt.

Az 1948. április 22-én az MKP Központi Vezetőségének (a továbbiakban: KV) ülésén a Katonai Bizottság (a *Katonai Bizottságról részletesen lásd a következő fejezetben*) javaslatára – taktikai megfontolásokból – a KV úgy döntött, hogy az MKP és a koalíciós pártok hadseregben mű-

¹⁶ MUCS-ZÁGONI 1979 56.

ködő pártszervezeteit a Kossuth Körök felállításával egy időben felszámolják. Ezzel a döntéssel – így a pártok katonai szervezeteken belüli tevékenységének beszüntetésével – a kommunista vezetés célja a hadsereg feletti kizárólagos uralom megteremtése volt. A pártellenőrzés későbbi megszilárdulása ellenére a kommunista pártszervezetek időleges feloszlata a katonai vezetők egy része elleni koncepciós perek vádpontjává vált.

A kommunista párt a céljainak leginkább megfelelő létszámú és összetételű tisztikar kialakítása érdekében már 1947 előtt kampányt folytatott az úgynevezett „reakciós tisztek” hadseregéből történő eltávolítása érdekében. A kitűzött célt megvalósítani hivatott B-lista bizottságok az 1947. augusztus 30-ig lefolytatott igazolási eljárások során a tábornokok 27%-át (109 főt), a tisztek 22%-át (1838 főt) nem igazolták, így azok nem kerülhettek beosztásba. A B-lista bizottságok határozata alapján összességében 5000 tisztet távolítottak el a hadseregéből.

A fentiek is hozzájárultak ahhoz, hogy a „fordulat évében” az MKP hadseregen belüli befolyása tovább növekedett. 1947-ben a tisztek 38,3%-a, 1948 tavaszán 67%-a – az egész személyi állomány 53,1%-a – volt a kommunista párt tagja. Ezt követően a hadsereg egyértelműen a kommunista párt irányítása alá került. A nevelőtisztek és a pártszervezetek ekkor már szinte korlátozás nélkül képviselheték a hadseregen belül a kommunista párt politikáját.

A haderő politikai befolyásolása érdekében létrehozott nevelőtiszti intézményt 1949 januárjában – a hadsereg politikai irányítását és ellenőrzését megvalósítani hivatott – politikai tiszti (társparancsnoki) intézmény váltotta fel. A politikai tisztek a parancsnokok mellé rendelt társparancsnokok voltak. Ebben a minőségükben az alárendelt parancsnokságok, csapatok, intézetek, hatóságok parancsnokainak, vezetőinek, főnökeinek és politikai tisztjeinek szolgálati előjárói lettek. A politikai szervek mint a „proletárdiktatúra megbízottai” a hadseregben nemcsak a parancsnokok, de a választott pártszervek fölött is ellenőrzést gyakoroltak.

Az 1949. augusztus 20-án kihirdetett Alkotmány¹⁷ szerint a Magyar Népköztársaság (a továbbiakban: MNK) legfőbb hatalmi szerve az Országgyűlés volt. Valójában e testület tevékenysége kizárólag a kommunista párt döntéseinek megerősítésére korlátozódott. Az országban minden hatalom az MDP – azon belül egy szűk vezető csoport – kezében összpontosult, amely a parlament, a kormány és a helyi közigazgatás működését egyaránt meghatározta és ellenőrizte. A pártszervek diktálták a politikai irányvonalat és ellenőrizték az állami szervezetek tevékenységét. Az irányítás és a végrehajtás teljes összefonódásának következtében kialakult pártállami rendszer fontos jellemzője az engedetlenekkel és a potenciális riválisokkal – az „osztályellenséggel” – való kíméletlen leszámolás és egy olyan terrorrendszer felépítése, működtetése, amely rettegésben tartja az egész társadalmat.

Az MDP az erőszakszervezetek pártirányítását és ellenőrzését 1948-tól már több csatornán – a kommunista parancsnokokon, a választott és kinevezett politikai szerveken, a hadsereg-

¹⁷ 1949. évi XX. törvény A Magyar Népköztársaság Alkotmánya

<http://alkotmany.hu/alkotmanyok/hatalyos/hatalyosalkotmany.pdf> (A letöltés ideje: 2018. szeptember 6.)

ben tevékenykedő elhárító tiszteken¹⁸ és nem utolsósorban a hadseregben szolgáló párttagokon – keresztül valósította meg.

A pártirányítás kiépítése érdekében folytatott pártpolitikai munka célja elméletileg az MDP politikájának megvalósítása volt a mindennapi katonai életben. A honvédelem és a hadsereg szilárd pártirányítása és ellenőrzése – a kommunista ideológia szerint – főleg az alábbiakban jutott kifejezésre:

- a hadsereg vezetésében – a Honvédelmi Minisztériumtól az alegységekig – a kommunisták döntő, meghatározó szerepe érvényesüljön;
- a párt felső vezető szervei alakítsák ki a szocialista állam honvédelmi politikáját, és folyamatosan határozzák meg a védelmi felkészülés alapvető feladatait;
- a párt felső vezető szervei irányítsák a párt-, állami és társadalmi szervezetek a honvédelem és a hadsereg fejlesztésére irányuló tevékenységét;
- a párt közvetlenül irányítsa és ellenőrizze a fegyveres erők és testületek tevékenységét, fejlesztését, a hadseregen belüli párt- és politikai szervezetet, a politikai nevelést;
- a párt mozgósítsa az egész lakosságot a honvédelmi felkészülés komplex feladatainak eredményes teljesítésére.

A pártirányítás fő formái és módszerei közé tartozott a személyi állomány ideológiai nevelése és politikai oktatása, a párt és a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (a továbbiakban: DISZ) tagjainak ideológiai továbbképzése, a politikai tájékoztatás rendszere, valamint a pártszervek és -szervezetek tevékenysége.

Az MDP KV Titkársága közvetlenül irányította és ellenőrizte a parancsnoki kar tevékenységét, továbbá ellenőrizte a fegyveres erők harckészültségét és kiképzését, a pártpolitikai szervek munkáját, az állomány erkölcsi-politikai állapotát, valamint a hatáskörébe tartozó személyek tevékenységét. Ugyanakkor meghatározta a fegyveres erők fejlesztésének, szervezésének és mozgósításának feladatait, továbbá a fegyverzeti, technikai és egyéb felszerelésekkel történő ellátását, illetve a honvédelmi jellegű kiadásokat és beruházásokat. Irányította és ellenőrizte a fegyveres erőknél működő megyei szintű pártbizottságok tevékenységét és a pártpolitikai munkát.

A pártirányítás kiterjedt az erőszakszervezetek – így a hadsereg – életének és tevékenységének minden területére.

A „reakciónak” bélyegzett és a hadseregből tömegével eltávolított 1945 előtti tiszteket váltó új tisztikarral szembeni alapvető követelmény lett a politikai elkötelezettség, megbízhatóság, amit munkás vagy paraszt származással és főleg a párttagsággal azonosítottak. Mindez nagymértékben leszűkítette a merítés bázisát.

A kiegészítő parancsnokságok közreműködésével végrehajtott válogatásnál az általános műveltségbeli követelmények háttérbe szorultak, aminek egyenes következménye lett, hogy a tisztjelöltek döntő többsége elemi vagy általános iskolai végzettséggel rendelkezett, néhány százalék volt a középiskolai végzettségűek és az érettségivel rendelkezők aránya. Az új tisztek között alig akadt polgári felsőfokú végzettségű személy. Mindez rendkívül megnehezítette

¹⁸ A katonai elhárítás feladata a rendszerre, a hadsereg tevékenységére – a hatalom értékelése szerint – veszélyt jelentő „ellenséges elemek” felderítése és eltávolítása, letartóztatása.

tette vagy meg is akadályozta a megalapozott katonai-szakmai műveltség megszerzését, és egyes területeken – orvosi, mérnöki, speciális felkészültséget igénylő beosztások vonatkozásában – állandósította a hiányt.

A tisztek létszáma az 1948. évihez képest 1950 és 1951 között csaknem megháromszorozódott, 1950 és 1953 között pedig majdnem hatszorosára emelkedett, így a haderő fejlesztése nem eredményezte a minduntalan beígért minőségi javulást, a tisztek beosztásának és anyagi helyzetének megszilárdulását.

Ahogy a belpolitikában, úgy a hadsereg pártirányításában is egyre nagyobb szerepet kaptak az erőszakos adminisztratív eszközök és módszerek. 1948. szeptember 9-én Farkas Mihály, az MDP főtitkárhelyettese lett a honvédelmi miniszter, akinek tevékenységét ezt követően nem kontrollálta senki, így önkényesen irányította és ellenőrizte a hadsereg fejlesztését és mindennapi életét. Farkas Mihály gyakorlatilag élet és halál, az egzisztenciális lét kizárólagos urává vált. Környezetében és az egész hadseregben a félelem és a bizalmatlanság légkörét honosította meg.¹⁹ „A vezetési stílus részévé vált az, az ugyan ki nem mondott, de gyakran alkalmazott nézet, hogy csak alul követnek el hibát, fent nem, vagy csak nagyon ritkán. Meg kell mondjam, hogy saját vezérkedésemmel akarva, nem akarva elnyomtam a Honvédelmi Minisztérium, a Néphadsereg fiatal kádereinek a fejlődését, lassítottam azt.” – jelentette ki önkritikusan Farkas Mihály az MDP KV 1953. júniusi 28-i ülésén.²⁰

A kommunista párt megkövetelte, hogy a magyar emberek a Szovjetunió céljaival és érdekeivel azonosuljanak. Szembeállították egymással a családtagokat. Feljelentési kötelezettséget írtak elő a családtagok, rokonok számára is. Aki pedig mindezt nem volt hajlandó elfogadni, arra lesújtott a mindent behálózó és ellenőrző, mindenkit rettegésben tartó terrorgépezet. A rendszert a terror és a félelem működtette.

1953-ban Sztálin halála után a helyzet tarthatatlansága miatt és a nemzetközi helyzetben bekövetkezett kedvező változások hatására a szovjet politikai vezetés a Magyarországon folytatott politika módosítását és a vezetés személyi összetételének megváltoztatását „kezdemenyezte”.

Rendszerellenes megmozdulásoktól is tartva, a szovjet „javaslatra” Rákosi Mátyás helyett miniszterelnökké megválasztott Nagy Imre és a körülötte formálódó reformszárny tagjai – a Moszkvában meghatározottak szerint – megkezdték a sztálini modell lebontását, a rendszer részleges demokratizálását.

Az MDP KV 1953. június 27–28-án megtartott ülésén – a moszkvai „ajánlásoknak” megfelelően – többek között határozatot hoztak az iparpolitika és a parasztsággal szembeni bánásmód módosításáról, az életszínvonal emeléséről, az internálótáborok felszámolásáról, az ártatlanul bebörtönzöttek szabadon bocsátásáról és a „káderpolitika” felülvizsgálatáról.

¹⁹ Az MDP KV 1953. június 28-i határozata szerint „vezérkedés és nagymértékű személyi kultusz folyt a hadseregben is, [ami] a vezetésben a hadseregnek a népgazdaság teherbíró képességére való tekintet nélküli túlzott fejlesztési irányzatával párosult. Ezért elsősorban Farkas Mihály elvtárs a felelős.” A határozat megjelent: BALOGH 1986.

²⁰ BELÉNYI 2011 361. A Magyar Honvédség elnevezése 1951. június 1-jén változott Magyar Néphadseregre.

A kormány 1953. június 26-án rendelkezett a kitelepítés megszüntetéséről és az internálótáborok felszámolásáról. Sokan azonban ezek után sem térhettek vissza otthonaikba, a hatalom többeket bebörtönzött, illetve a szabadulók egy részét újabb kényszerlakhelyre költöztették.²¹

1953-ban – 1956-os értékelés szerint – „az antidemokratikus elemek” operatív nyilvántartásában 1 200 000 fő adatai szerepeltek. 95 452 főt vettek nyilvántartásba mint „osztályidegent”. Az 1954-ben végrehajtott felülvizsgálat „eredményeként” a nyilvántartottak száma 420 000 – más adatok szerint 610 000 – főre, ez utóbbiból 460 000 „antidemokratikus elem” és 150 000 nyilvántartott letartóztatottra csökkent.²²

A diktatúra mélységét érzékelteti, hogy a közkegyelmi rendelkezések kb. 760 000 személyre terjedtek ki. A „közkegyelem során szabadult szokásos bűnözőket és ellenséges elemeket a rendőri szervek nyilvántartásba vették és az ellenőrzésüket úgy hálózati úton, mint területfelelősök útján megkezdték”. Az 1953. szeptember 17-ig rendőri nyilvántartásba vett 16 542 főből 7438 fő operatív figyelését szervezték meg.²³

Az 1953-as változások nem érintették a katonai munkaszolgálat intézményét. Az ország bányáiban vagy építkezéseken embertelen körülmények között kényszerítették munkaszolgálatra azokat a katonaköteles fiatalokat, akiket a rendszer „osztályidegennek”, tehát ellenségnek tekintett. Létszámuk 1952-ben 10 899, esztendőre rá pedig 12 511 volt. A munkaszolgálat intézményét csak 1956-ban számolták fel.

Az „új szakasz” politikájával összefüggésben megfogalmazott célrendszeren belül, az általános változtatásokhoz igazodva, a vezetés arra kényszerült, hogy módosítsa Magyarország honvédelmi politikáját is. A MDP KV – a június 27–28-i ülésén – elismerte, hogy hiba volt a fegyveres erőknek „szükségesebbnél nagyobb mértékű és gyorsabb ütemű fejlesztése”.

A határozat nem részletezte a hadseregfejlesztés során elkövetett „hibákat”, konkrétan a kijavítás lehetőségeiről sem szólt. Farkas Mihály eltávolítása a Honvédelmi Minisztérium éléről a hadsereg egészére kedvező hatást gyakorolt. A Farkas Mihály vezetői tevékenységét és módszereit vizsgáló bizottság 1956 márciusában megállapította, hogy a leváltott honvédelmi miniszter magatartását „a pártmegbízatással való visszaélés, mérhetetlen önteltség, karrierizmus, hatalomvágy, sőt egyenesen hatalmi téboly, cinizmus, a személyi önkény, az

²¹ A közkegyelemre vonatkozó rendelkezések megjelenésekor a rendőrség és az államvédelmi szervek internálótáborokban 478 és 5075 személyt őriztek. Az „egyéb szabadságkorlátozó intézkedések hatálya alatt állók” megoszlása a következő volt: Hortobágyról szabadult (kiskorú családtagokat is beleértve) 7281, kényszerlakhelyhez kötött Budapestről kitelepített 13 670 és a vidéki városokból kitiltott személyek száma 1194 fő. További részleteket lásd HORVÁTH M. 2014 155–179.

²² Belügyminisztérium X. osztályának 93-11743/56 sz. előterjesztése. 1956. július 25. MNL OL XIX-B-1-z-1956. július 25./93-1173/1956. (9. d.) Kollégiumi előterjesztés az antidemokratikus elemek nyilvántartásának felülvizsgálatára és az operatív nyilvántartás-szabályzat módosítására. Más forrás szerint 1953. december 1. óta az akkor nyilvántartásban szereplő 1 149 659 személy közül 1 129 865 személy kartonjait vizsgálták felül, s ennek eredményeképpen 666 728 főt töröltek a nyilvántartásból. Piros László előterjesztése az MDP PB-nek az államvédelmi operatív nyilvántartás felülvizsgálásáról. 1955. április 13. MOL M-KS 276. f. 53. cs. 225. ó. e. Közli BARÁTH 2010.

²³ Jelentés a szabadlábra helyezettek ellenőrzéséről. Aláíró: Kutika Károly r. ezredes, az Országos Rendőrkapitányság vezető helyettese. Közli HORVÁTH I.–SOLT–SZABÓ Gy.–ZANATHY–ZINNER (szerk.) 1992 426.

embertelenség, a szadizmus, a személye körüli féktelen személyi kultusz kialakítása jellemezte”.

A gazdasági életben kialakult feszültségek és az életszínvonal csökkenése 1953-ban szükségyszerűen megkövetelte az erősen túlméretezett honvédelmi kiadások csökkentését. Döntés született az 1953. évi 14 milliárd forintos katonai kiadások – ebből 12 milliárd forintot fordítottak közvetlenül a hadseregére – 4 milliárd forinttal való csökkentésére. 1954–56 között a néphadseregnek az állami költségvetésből való részesedési aránya 20%-ról 12%-ra módosult, ami még mindig magas volt.

A változtatások jelentős korlátját jelentette, hogy az új miniszter Bata István lett, illetve a minisztérium vezető beosztásaiban többnyire az 1953 előtti korszakban kompromittálódott tábornokok és tisztek maradtak. Ennek következtében a hadsereg pártirányítása és ellenőrzése továbbra is a Rákosi–Gerő-csoport, valamint a velük hasonló nézeteket valló katonai felső vezetés kezében összpontosult. A korábbi szemlélet és gyakorlat továbbélését erősítette a szovjet katonai vezetéssel kialakított szoros kapcsolat is. Mindez 1953-at követően is bizonytalan, ellentmondásos és kapkodó honvédelmi politikát és haderőépítést eredményezett.

Miután a néphadsereg forrásait megnyirbálták, tömegesen mondta le rendeléseit, így a hadiüzemek gyakorlatilag munka nélkül maradtak. Utóbb persze komoly gondot jelentett, hogy visszaálljanak a vállalatok a haditechnikai termelésre.

A néphadsereg későbbi fejlődését jelentősen meghatározta a Varsói Szerződés (a továbbiakban: VSZ) 1955. május 14-én történt megalakítása, amellyel tovább nőtt a hadsereg Szovjetuniótól való függése. A haderő történetének ebben a szakaszában az Egyesített Fegyveres Erők (a továbbiakban: EFE) megalakulása még nem játszott jelentős szerepet. A szerződést aláíró magyar kormány az EFE kötelékébe hat lövész és két-két gépesített és vadászrepülő-hadosztályt osztott be.

1956 januárjában a Magyarország részéről az EFE kötelékébe beosztott szárazföldi hadosztályok száma nyolcra csökkent, illetve az eredetileg is elrendelt két vadászrepülő-hadosztályon túl egy csatarepülő-hadosztály is az Egyesített Fegyveres Erők alárendeltségébe került.

Az Osztrák Államszerződés megkötésével, ebből következően az Ausztriát megszálló szövetséges erők csapatainak, így a szovjet erőknek 1955 végéig történt kivonásával, a szovjet haderő Magyarországon állomásozásának – békeszerződés szerinti – jogalapja megszűnt. A várttal ellentétben a hazánkban lévő szovjet erőket az Ausztriából kivont csapatokkal megerősítették és – a magyar kommunista vezetés asszisztálása mellett – újabb területeket, lakanyákat és más objektumokat birtokba véve tartós itt-tartózkodásra rendezkedtek be. A Varsói Szerződés megkötése erre nem adott lehetőséget, a szovjet csapatok Magyarországon tartózkodását jogilag csak 1957. május 27-én rendezték.²⁴

²⁴ A Budapesten kötött egyezmény szerint „a szovjet csapatoknak a Magyar Népköztársaság területén való ideiglenes tartózkodása az esetleges agresszió elleni közös védekezés biztosítására célszerű és megfelel a nemzetközi egyezményeknek”. MNL OL XIX-J-1-j-26/261-005145-1961, 26/261-001871/1962. 322. d.

A Rákosi–Gerő-csoport – a szovjet vezetés támogatásával – 1954–55 fordulóján ellentámadást indított, és Nagy Imrét „jobboldali revizionistának” bélyegezve, elérte, hogy az „új szakasz” politikájának vezéralakját leváltották és eltávolították a vezetésből. Az MDP KV Nagy Imrét 1955. április 14-én kizárta a Politikai Bizottságból (a továbbiakban: PB), majd április 28-án felmentették miniszterelnöki tisztségéből. A pártból 1955. december 3-án történt kizárásáig fokozatosan megfosztották minden közéleti tisztségétől. Az új miniszterelnök Hegedüs András lett.

A párton belüli két irányzat harca, az egyre mélyülő politikai válság hatására a hadseregben is állandósultak a viták. A tisztikar a súlyos torzulások és bűnök felszámolását sürgette. A helyzet a remélt javulással ellentétben tovább romlott, mindez pedig a katonák vezetés iránti bizalmatlanságát erősítette.

A katonai kiadások mérséklésével összhangban kezdetét vette a több mint 200 000 fős hadsereg leépítésének programja. Különösen súlyosan érintette a kapkodva végrehajtott nagyarányú létszámcsökkentés a tisztikart. 1956 nyaráig a hadsereg tiszti létszáma 32 184 főről 27 728 főre csökkent. A hadsereg forradalom alatti tevékenységét, magatartását a fentiekén túl jelentősen befolyásolta, hogy 1956-ban is folytatódott az átszervezés és kezdetét vette a tiszti létszám újabb 4500 fővel történő csökkentése. Ez a folyamat a hadseregben maradt tisztek körében is egzisztenciális elbizonytalanodást eredményezett.

Bata István honvédelmi miniszter az MDP KV 1956. március 12–13-án megtartott ülésén a valósággal ellentétben azt állította, hogy a létszámcsökkentés minőségi változást eredményezett. Hegedüs András miniszterelnök azonban azon a véleményen volt, hogy a katonai kiadások, a hadsereg létszáma tovább már nem csökkenthető, sőt a hadsereg felszerelése a kor követelményei kívánta modern technikával még további anyagi források mozgósítását igényelné.

A tisztikar életviszonyai nagymértékben hatottak a szolgálati feladatok ellátásának színvonalára. Ez is a magyarázata annak, hogy különösen az alacsonyabb rendfokozatú tisztek jelentős része a tiszti pályát nem tekintette hivatásnak, és a forradalmat közvetlenül megelőző időszakban is sokan kérték leszerelésüket.

Az 1955-ben megjelent tiszti törvény – bonyolultsága ellenére – erősítette a hivatásos állomány jogbiztonságát. A létszámcsökkentés azonban nem párosult szervezeti és minőségi korszerűsítésre irányuló átalakításokkal, ezért kedvezőtlen hatást gyakorolt az ország védelmi képességére, katonai potenciáljára. Ez egyben azt is jelenti, hogy a kormány összpolitikáján belül a honvédelem jelentősége leértékelődött, indokolatlan mértékben háttérbe szorult.

A kommunista diktatúrával szemben a társadalom minden rétegére kiterjedő ellenállás bontakozott ki, amely a hatalom által alkalmazott újabb erőszakhullám – sortűzek a fegyvertelen és ellenállásra képtelen tüntetőkre Debrecenben, Budapesten, majd országszerte – a magyar nép felkeléséhez és a szovjet csapatok bevetését követően az idegen befolyástól mentes Magyarországért folytatott szabadságharcra vált.²⁵

²⁵ A forradalom és szabadságharc történetéről lásd HORVÁTH M. 2003, HORVÁTH M.–KOVÁCS V. 2011, HORVÁTH M.–TULIPÁN 2006a.

1956 politika- és hadtörténeti vonatkozásai

A magyar politikai vezetés a halálos áldozatokkal is járó erőszakos cselekménytől semmilyen formában nem határolta el magát, a fegyverhasználat – szabályzatokban rögzített – lehetőségét és kötelezettségét a Debrecenben történeteket követően az erőszakszervezetek felé kiadott intézkedéseik során nem módosították.

A szovjet legfelső politikai vezetés egy Magyarországon kibontakozó politikai válság kezelésében az erő korlátlan alkalmazására helyezte a hangsúlyt. Nyikita Sz. Hruscsov 1956-ig több ízben kifejtette, hogy Magyarországon adott esetben készek minden eszközt felhasználni. A szovjet csapatok karhatalmi célú alkalmazását, az arra vonatkozó tervek elkészítését a Varsói Szerződés, illetve az 1956-ig megkötött és hatályban lévő szerződések egyike sem tette lehetővé, összességében azok a Magyarország ellen irányuló szovjet karhatalmi intézkedéseknek a lehetőségét kizárták. A Szovjetunió 1956. október 23-án, majd október 31-én, a VSZ alapító okiratában rögzített normák felrúgásával, egyoldalúan döntött a beavatkozásról, így azt a Varsói Szerződésben végrehajtott akcióként elismerni nem lehet.

A tüntetés során elemi erővel felszínre törő elégedetlenség, a gyökeres társadalmi változások útjában álló elemek elleni mérhetetlen gyűlölet a hadsereget is váratlanul érte. A hadsereg tisztjei a társadalmat feszítő ellentmondásokat megismerve, lelkes támogatóivá váltak a nép többségének elégedetlenségét kifejező, követeléseit megfogalmazó mozgalmaknak. A hadsereg morális helyzete, a néphez való szoros kötődéséből fakadó és az első perctől nyilvánvalóvá vált belső meghasonlottsága a felkelők elleni tömeges bevetést nem tette lehetővé.

A politikai és a katonai vezetés nem lehetett bizonyos abban, hogy a csapatok végrehajtják a parancsokat. Ez a magatartás tovább erősítette a parancsnoki kar amúgy is nagy bizonytalanságát, hozzájárult a hadsereg bomlásához. A hadsereg alakulatainak tevékenysége a forradalom időszakában rendkívül sokszínű volt. Október 25-én, 26-án bizonyossá vált, hogy a hadsereg kettészakadt. Budapesten és vidéken a helyzet azt mutatta, hogy az alakulatok többsége passzív magatartásával bátorítja, erősíti a kormányellenes fegyveres erőket, míg néhány alakulat – a parancsnok beállítottságától, döntéseitől függően – minden eszközt felhasznál a sokszor védtelen, követelésüknek békés eszközökkel érvényt szerezni akaró tömegek ellen. Több csapatnál már hiábavalónak tartották a harcot, illetve a közvetlenül szerzett tapasztalatok is arról győzték meg a katonákat, hogy a hatalommal és a szovjet csapatokkal szembeszállóknak igazuk van.

A felkelő csoportok harci sikerei, a szovjet csapatok kudarca, a magyar erőszakszervezetek, ezek között a hadsereg alkalmazhatatlansága, valamint a tömegeknek a forradalom követelése mellett határozott kiállása miatt a szovjet és magyar pártvezetés meghátrált. Az MDP PB október 27–28-i ülésén elfogadott határozatát az október 24-től ismét miniszterelnök Nagy Imre kormánynyilatkozat formájában hozta nyilvánosságra. 28-án 13 óra 20 perckor Nagy Imre azonnali tűzszünetet rendelt el, majd a 17 óra 25 perckor elhangzó rádióbeszédében – a KV döntésének megfelelően – nemzeti demokratikus mozgalomnak nyilvánította az előző napok megmozdulásait.²⁶

²⁶ FELLEGI–GYEKICZKI–KÖVÉR L.–KÖVÉR SZ.–MÁTÉ–ORBÁN–STUMPF–VARGA–WÉBER (szerk.) 1989 131–132. Többek között Nagy Imre bejelentette a szovjet csapatok kivonását Budapestről, tárgyalások megkezdését a szovjet

A magyar kormány október 28-i nyilatkozata alapján a szovjet hadvezetés is elrendelte a tűzszünetet. A szovjet csapatok kivonása Budapestről október 30-án 18 órakor megkezdődött, de a teljes kivonulást csak 31-én, a déli órákban tudták befejezni.

A forradalom győzelme a Magyar Néphadseregben is újabb helyzetet teremtett. Azok a kötelékek, amelyek október 28-ig is a kormányellenes megmozdulásokat és a felkelőket támogatták, magatartásuk helyességét látták igazolva. Az eseményeket passzívan szemlélők többsége a kormánynyilatkozatban elhangzottakat elfogadva, aktívan bekapcsolódott azoknak a feladatoknak a végrehajtásába, amelyek biztosították a feltételeket a kormány célkitűzéseinek megvalósításához. Tudathasadásos állapotot okozott a fordulat azon parancsnokok, tisztek és katonák esetében, akik elfogadva az „ellenforradalom” értékelést, aktívan részt vettek a felkelők elleni harcokban. Féltve a felelősségre vonástól, voltak, akik alakulataikat elhagyták és a szovjet csapatoknál kerestek menedéket, majd később részt vettek a november 4-én bekövetkezett újabb szovjet támadás előkészítésében.

A Honvédelmi Minisztérium vezetőállományának és a Budapesten lévő, illetve a fővárosba karhatalmi feladatok végrehajtására felrendelt alakulatoknak és intézeteknek fő tevékenysége október 28–31. közötti időszakban a szovjet csapatok felváltása, a felkelő-szabadságharcos csoportok fegyverátadásának – lefegyverezésének – megszervezése, az új karhatalom létrehozásában, felszerelésében és elhelyezésében való részvétel, majd a szovjet csapatok kivonásának a biztosítása volt.

A szovjet csapatok kivonulása a fővárosból még be sem fejeződött, amikor Moszkvában a háború folytatásáról döntöttek. Újabb szovjet csapatok lépték át a határt. A magyar vezetés döntései – segítségkérés az Egyesült Nemzetek Szervezetétől, a semlegesség bejelentése, a Varsói Szerződés felmondásának kilátásba helyezése, javaslat újabb tárgyalásokra stb. – az új magyar kormány összeállításával és a többi szocialista ország tájékoztatásával, meggyőzésével elfoglalt szovjet vezetést nem bírta jobb belátásra.

1956. november 4-én megindult a mindent elsöprő katonai gépezet. A parancsban meghatározott objektumok elfoglalására kijelölt osztagok és a Különleges Hadtest kötelékébe tartozó hadosztályok fő erői – a főváros környékén települt felkelőerők egy részének ellenállását leküzdve – 5 órakor különböző irányokból betörték Budapestre.

A 38. lövész- és a 8. gépesített hadsereg erői megkezdtek az ország megszállását. Ezek a hadseregek a működési területükön lévő magyar katonai egységeket fegyverezték le és az alapvető fontosságúnak tartott objektumokat – posták, telefonközpontok, forradalmi bizottságok épületei, elektromos állomások, pályaudvarok – vették birtokba.

A katonai vezetés igyekezett megakadályozni, hogy a magyar csapatok fegyvert használnak a szovjetekkel szemben. A szovjet hadsereg nagy erejű támadását látva a Magyar Néphadsereg alakulatainak többsége meg sem kísérelte az ellenállást. A már november 3-án körülzárt vidéki laktanyák egy részére a szovjet csapatok minden figyelmeztetés nélkül tüzet

haderő teljes kivonásáról, az Államvédelmi Hatóság megszüntetését, az amnesztiát, a Kossuth-címer bevezetését, március 15. nemzeti ünneppé nyilvánítását, az általános fizetésemelést, bér- és normarendezést és az erőszakoskodás megszüntetését a termelőszövetkezeti mozgalomban.

nyitottak, a magukat többségében harc nélkül megadó alakulatokat lefegyverezték, szétkergették.

A legnagyobb harcok a fővárosban folytak. Vidéki helyőrségekben halálos áldozatokkal és sebesülésekkel is járó összecsapások többek között Szolnokon, Békéscsabán, Székesfehérváron, Sárbogárdon, Szombathelyen, Kaposváron történtek. A szovjet csapatok halálos végű támadást intéztek a Kecskeméten, Debrecenben, Táborfalván lévő katonai alakulatok, valamint a miskolci egyetem ellen is.

Vidéken a nemzetőrök a szovjet csapatokkal szemben leghatározottabban Veszprémben és Pécs környékén védekeztek. Nagyobb összecsapásra a nemzetőrök és a beérkező szovjet erők között Dunapentelén, a légvédelmi tüzérezred állásainál került még sor. Szovjet források szerint a magyar felkelők szervezett ellenállását november végére sikerült mindenütt megtörni, és végrehajtották a hadsereg lefegyverzését is. Ezt követően a szovjet csapatok ország-szerte a katonai közigazgatás feladatait látták el. A szovjet állambiztonsági szervek (KGB) folytatták a felkelők és az ellenállók letartóztatását, valamint a lakosságnál lévő fegyverek összegyűjtését.

A minden figyelmeztetés nélkül megindított szovjet támadás feyvertelen, védtelen emberek százainak halálát okozta. Az 1956-os forradalom és szabadságharc néhány napjának eseményei számos áldozatot követeltek mind a civil lakosság, mind a fegyveres testületek tagjai, így a katonák közül is. A forradalom leverését követően a Központi Statisztikai Hivatal által készített statisztika és a kétezres évek elején Tulipán Évával – levéltárosok bevonásával – folytatott újabb kutatásunk alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy körülbelül 2500 ismertté vált haláleset történt országosan a forradalom eseményeivel összefüggésben. Az összes halálos áldozat száma ennél magasabbra, 2700 fő körülire tehető.²⁷

A forradalom és szabadságharc alatt bekövetkezett katonai veszteség 250–300 fő lehet, amelyből a szovjetektől (tűzharcban vagy egyéb körülmények között) kapott sérülés következtében elhunyt katonák aránya eléri a 62%-ot.²⁸

A megtorlás következményeinek pontos feltárása még nem fejeződött be. Kahler Frigyes kutatásai szerint²⁹ 1957. január 1. és 1960. december 31. között Magyarországon állam elleni bűncselekmény miatt 16 748 személyt ítéltek el. Zinner Tibor adatai szerint³⁰ az elítéltek száma 26 621 fő volt. A forradalom és szabadságharc leverését követően 12 900 főt internáltak. Továbbá alig becsülhető meg azok száma, akiket a hatalom a forradalom alatti magatartásukért állásvesztéssel büntetett, vagy szüleik megbélyegzése következtében – évtizedekkel később is – a legkülönbözőbb hátrányt szenvedték el.

A harcok még be sem fejeződtek, amikor a szovjet csapatok által lefegyverezett és szétkergetett hadseregben a tisztogatások megkezdődtek. A politikai vezetés szándékai szerint a *Tiszti Nyilatkozat* aláírásának megkövetelése lett a hadsereg „megtisztításának” egyik módja és eszköze. A hadseregnek – és így a karhatalomnak is – csak azok a tisztok maradhattak, le-

²⁷ A forradalom és szabadságharc veszteségeiről lásd HORVÁTH M.–TULIPÁN 2006b.

²⁸ TULIPÁN 2018 361–365.

²⁹ KAHLER 2006 38–39.

³⁰ ZINNER 2001 423.

hettek a tagjai, akik aláírták az Elnöki Tanács által 1956. november 10-én kibocsátott *Tiszti Nyilatkozatot*. Ezt a tisztikar 73-74%-a megtette. Voltak azonban olyan tiszték is, akik aláírták a nyilatkozatot, de később a megtorlás kegyetlensége, a sortüzek és gyilkosságok miatt le szerelésüket kérték.

1956 és 1962 között a Magyar Néphadsereg állományából a katonai bíróságok, illetve a Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsa 519 főt ítelt felfüggesztett vagy letöltendő szabadságvesztésre, illetve halálra. A letöltendő börtönbüntetések nagysága 200 fő esetében nem érte el a két évet. A hadsereg kötelékébe tartozók közül 41 főt ítéltek halálra, amelyből jogerőre emelkedett és végrehajtott ítélet 21 volt.³¹

A haderő pártirányításának és ellenőrzésének rendszere, 1956–1989

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően a Magyar Szocialista Munkáspárt a tagtoborzást a Magyar Néphadseregben is megszervezte, és a pártépítés 1956 előtti elvei alapján a pártszervezetek is megalakultak.

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1957. november 1-jei határozatában rögzítette a Magyar Néphadsereg pártirányításának, illetve -ellenőrzésének elveit és feladatait. A Központi Bizottság (a továbbiakban: KB) közvetlen ellenőrző szerve a KB Titkársága és a KB Adminisztratív Osztálya volt.

Az 1957-es döntése értelmében az MSZMP KB és a PB a Magyar Néphadsereg működését a párt- és politikai szervezetekre, a tagság tevékenységére építve közvetlenül, állami vonalon pedig a Minisztertanácson és a Honvédelmi Tanácson keresztül közvetve irányította és ellenőrizte.

Az állampárt többek között meghatározta a néphadsereg fejlesztési, szervezési, kiképzési és mozgósítási feladatait, illetve végrehajtásuk módját; fegyverzeti, technikai és egyéb felszereléssel történő ellátását, a tartalékok képzését; a közvetlen és közvetett honvédelmi jellegű kiadások és beruházások mértékét; a pártpolitikai munka irányát, feladatait, illetve legfontosabb elvi, módszerbeli és szervezési kérdéseit, továbbá döntött a hatáskörébe tartozó káderek ügyében. A KB a pártellenőrzés biztosítása érdekében a honvédelmi minisztert kötelezően szóban vagy írásban beszámoltathatta a hadsereg bármely szervéről és annak munkájáról.

A hadseregben működő pártszerveknek és a párttagoknak – az erre biztosított jogosultságok alapján – kötelességükké tették a párt- és kormányhatározatok végrehajtásának segítését és ellenőrzését. A központilag kiadott irányelvekben a pártszervezetek és a kommunisták alapvető feladatává tették a személyi állomány megnyerését – „a párt és a kormány köré tömörítését” –, továbbá a katonák és polgári alkalmazottak politikai és erkölcsi állapotának, fegyelmének megszilárdítását, valamint a hadsereg harcészültségének állandó fokozása érdekében történő mozgósítását.

³¹ HORVÁTH M. 2018d 370–376.

A PB külön szabályozta a néphadseregben ismételten rendszeresített politikai szervek, így az MSZMP apparátusának részeként felállított Politikai Csoportfőnökség – később Főcsoportfőnökség – működését. A politikai intézményrendszer a párt apparátusának részeként kettős – állami és párt- – jogosultsággal és kötelezettségekkel bíró szervezetekből állt, a politikai munkások katonák és egyben pártfunkcionáriusok voltak. Ennek megfelelően a politikai szervek az MSZMP határozatai, a honvédelmi miniszter parancsai, a szabályzatok és a politikai csoportfőnök utasításai alapján tevékenykedtek.

A politikai csoportfőnök és a parancsnokok politikai helyettesei a politikai munkára vonatkozóan az összes alárendelt magasabbegységek, csapatok, alegységek, intézetek stb. parancsnokainak és politikai szerveinek utasítást adtak. Az alakulatok és intézmények egyszemélyi parancsnokainak és vezetőinek – párttagságuktól függetlenül – kötelessége volt a párthatározatok végrehajtása, ezek szellemében a politikai munka végzése és irányítása, illetve a párthatározatok végrehajtása érdekében parancsok és utasítások kiadása.

Az MSZMP PB 1967. március 7-én – az 1960-ban, 1963-ban és 1966-ban kiadott átfogó és részszabályozást követően – egy közös határozatba foglalva részletezte a fegyveres erőknél (Magyar Néphadsereg, a Belügyminisztérium [a továbbiakban: BM] Határőrsége és BM Karhatalom) működő pártszervezetek és politikai szervek feladatait és jogkörét.

A politikai szervek felépítése háború esetén a békeszervezéssel azonos maradt. Feladatuk és jogkörük azzal bővült, hogy a Honvédelmi Minisztériumban és a csapatoknál, valamint a fegyveres testületek országos parancsnokságain ők gyakorolták a választott pártszervek jogait.

A pártirányításnak 1967-ben kialakult rendszere lényegét tekintve 1989-ig nem változott. A Magyar Köztársaság 1989. október 23-án történt kikiáltását követően a Minisztertanács 1989. november 30-án elfogadott döntésével megszüntette a politikai szervek korábbi rendszerét. A Politikai Főcsoportfőnökség átalakult Nevelési és Szociálpolitikai Főnökséggé, és ugyancsak megszűnt a politikai helyettesi intézmény. Októberben feloszlott az MSZMP Néphadseregi Bizottsága, megtiltották a hadseregen belüli politizálást, továbbá engedélyezték a katonák szabad vallásgyakorlatát.

Az ország védelmét legmagasabb szinten szabályozó honvédelmi törvényt az országgyűlés 1938 után először 1960-ban fogadott el. Az 1960. évi IV. törvény általános hadkötelezettséget írt elő, amely a 18. életév betöltésének évétől az 50. életév betöltése évéig tartott. A sorkatonai szolgálati időt legfeljebb három évben határozták meg, azzal a kitételrel, hogy a tényleges szolgálati időről fegyvernemenként és évfolyamonként a honvédelmi miniszter rendelkezik. A hadsereg hivatásos állományát törvénybe foglaltan tábormokok, tisztek és tiszthelyettesek alkották. Mellettük a sorkatonai idejüket már teljesítették közül továbbszolgálók is munkát vállalhattak a hadseregben.

A korszak második honvédelmi törvénye, az 1976. évi I. törvény a férfiak általános hadkötelezettségét már az 55. életév betöltéséig tolta ki. A nők hadkötelezettsége – ami háború esetére már az 1960. évi törvényben is szerepelt – csak bizonyos foglalkozási kategóriákra terjedt ki, és a 18. életévtől a 45. életévig tartott. A törvény bevezette a sorkatonai szolgálatot nem teljesítők honvédelmi hozzájárulás-fizetési kötelezettségét. A sorkatonai szolgálati idő 24 hónap volt, de a tényleges szolgálati időt fegyvernemenként és évfolyamonként 1976

után is a honvédelmi miniszter állapította meg. A tartalékos szolgálat a hadkötelezettség időtartama alatt nem haladhatta meg a 18, speciális esetekben a 24 hónapot. A hadsereg hivatásos állományát alkotó tábornokok, tisztek és tiszthelyettesek mellett megmaradt a továbbszolgáloi, illetve megjelent a kinevezett és szerződéses polgári alkalmazotti állomány-kategória is.

Az 1976-ban született új honvédelmi törvény a korszak végéig hatályban maradt. Ezt a törvényt az 1990. évi demokratikus választásokig mindössze négy alkalommal módosították. 1981. január 1-jétől 18 hónapra csökkent a sorkatonai szolgálati idő (1980. évi V. törvény), 1988. december 31-ével megszűnt a Minisztertanács Honvédelmi Bizottsága (1988. évi XXVI. törvény). Az újabb módosításra (1989. évi XXII. törvény) a rendszerváltoztatás kapcsán került sor. Megjelent a fegyver nélküli katonai szolgálat, valamint a polgári szolgálat (28 hónap) választásának lehetősége, illetve a sorkatonai és tartalékos szolgálat összesen nem haladhatta meg a 28 hónapot, továbbá új eszközegeket vezettek be. Az 1990. márciusi módosítás (1990. évi XXI. törvény) pedig a honvédelmi irányításra vonatkozó új alkotmányos szabályokat iktatta be a honvédelmi törvénybe.

Szovjet megszálló erők Magyarországon

A szovjet csapatok – mint megszálló erők – magyarországi tartózkodására 1945 után a szövetséges hatalmak megállapodása adott lehetőséget. Az 1947. február 10-én megkötött békeszerződés 22. cikkelye³² a Szovjetunióknak lehetőséget biztosított arra, hogy az általa egyoldalúan meghatározott erejű és összetételű csapatokat állomásoztasson hazánkban mindaddig, amíg Ausztriában megszálló csapatok vannak. A szovjet csapatok létszámáról és elhelyezéséről a szovjet kormány hivatalos tájékoztatást nem adott a magyar fél részére.

A megszálló hatalmak 1955. május 15-én írták alá a független, demokratikus Ausztria visszaállításáról szóló szerződést. A megszálló erők Ausztriából történt kivonását követően a szovjet és magyar államhatalmi szervek a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok jogi helyzetét 1956. október 23-ig – az ezzel kapcsolatos kétoldalú egyezményt 1957. május 27-én kötötték meg – nem szabályozták. A Központi Hadseregcsoport felszámolását követően a szovjet politikai és katonai vezetés – a békeszerződésben előírt kivonulási kötelezettség teljesítését elmulasztva – a Magyarországon állomásozó csapatai létszámának és összetételének megváltoztatását – annak jogszerűtlensége ellenére is – indokoltnak látta.

Gerő Ernő a szovjet csapatok Magyarországon maradásáról úgy vélekedett: „a nyugatiak óriási hangot csapnak, hogy megkötik az osztrák békét és az oroszok nem vonulnak ki. Ettől

³² A Békeszerződés IV. – *A szövetséges haderők visszavonása* – részének 22. cikkelyében erről többek között az alábbiak állnak: „1. A jelen Szerződés életbelépését követően minden szövetséges fegyveres erőt 90 napon belül Magyarországról vissza kell vonni, mindazon által a Szovjetunióknak fennmarad a joga magyar területen oly fegyveres erő tartására, amelyre szüksége lehet ahhoz, hogy a szovjet hadseregnek az ausztriai szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalait fenntartsa. [...] 3. Magyarország azonban rendelkezésre fog bocsátani minden olyan eszközt és könnyítést, amelyre az ausztriai szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalak fenntartása céljából különösen szükség lehet, aminek ellenében a magyar kormány megfelelő ellenszolgáltatásban fog részesülni...” HALMOSY 1985 84.

nem kell túlságosan befolyásoltatnunk magunkat...”³³ Így az Ausztriából kivont szovjet alakulatok nagy részét Magyarország területén helyezték el. Az 1955 szeptemberében Magyarországon felállított szovjet Különleges Hadtest állományába két – a 2. és 17. – gépesített gárdahadosztály, a 195. vadászrepülő, a 177. bombázórepülő-hadosztály, a 20. pontonos hidászezred, valamint légvédelmi, fegyvernemi és más szakcsapatok kerültek. A Hadtest rendeltetése az volt, hogy a magyar csapatokkal együttműködésben az osztrák határ lezárják, védjék, illetve a szovjet csapatok kivonása esetén a közlekedési útvonalakat biztosítsák. A hadtest a Vezérkar útján a szovjet Fegyveres Erők miniszterének volt alárendelve. Arra nincs adat, hogy a Hadtest hadosztályait – különösen a 2. és 17. gépesített gárdahadosztályokat – a Varsói Szerződés alárendeltségébe helyezték volna.

A VSZ 1955. május 14-én történt megalakítását, az Egyesített Fegyveres Erők felállítását az alapítók a nemzetközi helyzetben bekövetkezett kedvezőtlen változásokkal indokolták. A dokumentumokból egyértelműen megállapítható a VSZ életre hívásának indokai között a tagországok belső helyzetében meglévő problémák és esetlegesen felmerülő feladatok és célok – például „a népi demokratikus rendszer” belső ellenfelei, illetve ellenségei visszatartása, megfélemlítése, szükség esetén fegyveres erővel történő közös megsemmisítése – nem szerepeltek. A tagországok által szovjet diktátumra kijelölt nemzeti katonai erőket – az alapelvekkel ellentétben – nem egy önálló, az egyes nemzetek haderőitől szervezetileg is elkülönült parancsnokság alárendeltségében egyesítették. Az EFE mindenkori főparancsnoka a Szovjetunió Fegyveres Erői miniszterének első helyettese volt, így személyén keresztül az EFE kötelékébe kijelölt nemzeti alakulatokat – így a Magyar Néphadsereg harcoló alakulatait – a szovjet haderő részévé tették.

Ha az Egyesült Nemzetek Szervezete (a továbbiakban: ENSZ) Alapokmányában rögzített – a VSZ Alapokmányában hivatkozott – alapelveket és a Szovjetunió 1956-os tevékenységét összevetjük, minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy az alapelvek nagy részét a Szovjetunió figyelmen kívül hagyta, illetve megsértette. A Szovjetunió vezetése a lengyel és magyar „ügy” kezelése során a VSZ tagállamait nem tekintette egyenjogú partnernek, az elvárható mértékben nem gyakorolt türelmet, hanem – az ENSZ Alapokmányával ellentétesen – azonnal az erőszakkal való fenyegetést, illetve a fegyveres erők bevetését választotta. A két ország belügyébe beavatkozva, a nemzetek önrendelkezésének jogát elutasítva, a békés eszközök használata helyett, szinte automatikusan a fegyveres erőszak alkalmazására helyezte a hangsúlyt.

Az EFE Főparancsnoka, Ivan Sz. Konyev marsall ebben az időszakban nem az Alapító okirat szellemében, illetve a Politikai Tanácskozó Testület (a továbbiakban: PTT) utasításainak megfelelően járt el, hanem a Szovjetunió Fegyveres Erői miniszterének, Georgij K. Zsukov marsallnak első helyetteseként a szovjet politikai vezetés döntéseit hajtotta végre.

„A lengyel és magyar események rávilágítottak – írta a Romániában fogva tartott Nagy Imre 1957 elején –, hogy a Varsói Szerződés a szovjet nagyhatalmi sovinizta törekvések eszköze, amelynek segítségével a benne részt vevő – helyesebben moszkvai utasításra bele kény-

³³ MNL OL 276. f. 53. cs. 229. ó. e. Idézi PATAKI 1995 130–131.

szerített – szocialista országokat ennek a politikának alárendelik. A Varsói Szerződés nem más, mint a szovjet katonai diktatúra ráerőszakolása a részt vevő országokra. [...] Amit a szovjet kormány és az SZKP politikai tanácsokkal, utasításokkal nem tud elérni, azt a Varsói Szerződés katonai eszközökkel volt hivatva biztosítani...”³⁴

A szovjet csapatok létszámában és összetételében jelentős változás az 1956-os forradalom és szabadságharc időszakában következett be. November 4-ig, a második szovjet agresszió megindításáig több lépcsőben újabb 13 szovjet hadosztály részeit rendelték Magyarországra, így összességében november 4-ét követően a hadműveletekben 17 szovjet hadosztály – mintegy 60 000 szovjet katonával – vett részt.

A szovjet csapatok ekkor még nem a Varsói Szerződés alapján tartózkodtak Magyarországon. A szovjet csapatok magyarországi tartózkodását szabályozó kétoldalú egyezményt csak 1957. május 27-én írták alá. A szovjet csapatok létszáma és díszlokációja tárgyában 1958. április 1-jén megkötött újabb kétoldalú egyezmény a szovjet félnek engedélyezte, hogy hazánkban 67 helyőrségben 60 500 katonát állomásoztasson. Ez a szerződés lehetővé tette, hogy a Szovjetunió a csapatok létszámát – ha csak ideiglenesen is – de önkényesen megváltoztathassa.

A szovjet csapatok ideiglenes magyarországi tartózkodása tárgyában 1957. május 27-én kötött szerződés is az Alapító Okirat szelleméből következő azon elvet erősítette meg, amely szerint a „szovjet csapatok ideiglenes tartózkodása a Magyar Népköztársaság területén semmiképpen sem érinti a magyar állam szuverenitását; a szovjet csapatok nem avatkoznak be a Magyar Népköztársaság belügyeibe”.³⁵ Ebben az egyezményben sem rögzítették, hogy a szovjet csapatok a VSZ értelmében, a Politikai Tanácskozó Testület vonatkozó döntésének megfelelő létszámban és összetételben állomásoznak Magyarország területén.

A szovjet csapatok állomásoztatásának igazi okairól Kádár János az MSZMP KB 1957. június 22-i ülésén többek között a következőket mondta: „Mindig így számolgom magamban a hatalom állását. No és ha a szovjet csapatokat kivonnánk? Akkor állunk a lábunkon? Én azt hiszem, megállnánk a lábunkon. De rettenetes harc és véráldozat közben. Ez most a helyzet...”³⁶

A szovjet csapatok teljes kivonása – a magyar nép és a forradalom egyik legfontosabb céljának a megvalósulása – így még hosszú évtizedekig váratott magára. A szovjet Különleges Hadtestből, valamint a forradalom és szabadságharc vérbefojtására 1956. október 23-át követően Magyarországra rendelt szovjet erőkből alakult meg az a Déli Hadseregcsoport (a továbbiakban: DHDSCS), amelynek parancsnoksága és alárendelt alakulatai kisebb változtatásokkal 1991 nyaráig tartózkodtak hazánkban.

A haderőben a változások ebben az időszakban is minden esetben a szövetség vezetője, a Szovjetunió elvárásai és igényei szerint történtek. A magyar és a szovjet politikai, katonai vezetés előre egyeztetett és jegyzőkönyvbe foglalt módon állapodott meg a szervezeti átala-

³⁴ Nagy Imrének a romániai Snagovban készült feljegyzései – 1957. MNL OL XX-5-h Vizsgálati Iratok 8. kötet 19–22.

³⁵ MNL OL XIX-J-1-j-26/261-005145-1961, 26/261-001871/1962. 322. d. Kivonat a Magyarország és Szovjetunió között 1945-től 1960. december 31-ig kötött kétoldalú nemzetközi szerződésekből.

³⁶ BALOGH–BARÁTH–RIPP 1994 200.

kításokról – „fejlesztésekről” – és az elhatározott haditechnikai beszerzések részleteiről. A magyar félnek általában volt mozgástere a túlzott elvárások mérséklésére, a beszerzések anyagi terheinek csökkentésére, illetve egyes fejlesztések halasztására.

A szuverenitás korlátozásának következő fontos lépéseként 1969-ben megtörtént a VSZ Békeidejű, majd 1980-ban a Háborús Működése Szervi Határozványainak elfogadtatása. 14 évvel a VSZ megalakítása után, a PTT 1969. március 17-i ülésén – Románia kivételével – elfogadott Békeidejű határozványában sem pontosították a testület hatáskörét, jogosítványait. A szovjet dominancia az ekkor megalakított új testületek ellenére sem változott. A tagállamok delegáltjait sokszor a hazájukat érintő érdemi ügyek intézésébe sem vonták be.³⁷

A folyamatos „imperialista fenyegetésre” hivatkozva, az EFE „megújítása céljából” – újabb szovjet kezdeményezésre és nyomásra – Románia kivételével a tagállamok képviselői végül 1980. március 18-án fogadták el a Varsói Szerződés Háborús Működése Szervi Határozványát. A háborús határozvány erőszakos elfogadtatásának egyik fő célja az volt, hogy a Szovjetunió a saját érdekében szinte akadálymentesen felhasználhassa a tagállamok háborús célokra fordítható erőforrásait, ezek között humán-, katonai és gazdasági kapacitásait.

A Legfelsőbb Főparancsnokság megalakításával és a legfelsőbb főparancsnok kinevezésével – a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke funkciót is betöltő – Leonid I. Brezsnyevet teljhatalommal ruházták fel békeidőre és háború esetére is.³⁸

A szovjet csapatok kivonása Magyarországról³⁹

A szovjet csapatok kivonásának fontos előzménye, hogy 1956-ban a magyar forradalom és szabadságharc legfontosabb követelésévé a megszálló szovjet csapatok távozásának elérése, a szabad és független Magyarország megteremtése vált. E követelések megvalósításának érdekében – egyszersemind a november 4-i újabb szovjet intervenció megakadályozása céljából – a magyar kormány 1956. november 1-jén a Varsói Szerződés felmondásával egyidejűleg kinyilatkoztatta Magyarországot semlegességét.⁴⁰

Az MSZMP PB az európai hagyományos fegyveres erők csökkentésével összefüggésben – 1988. augusztus 9-én – kialakított álláspontja szerint Magyarország abban érdekelt, hogy a DHDSCS távozása már az első szakaszban megkezdődhessen.

A szovjet csapatok csökkentésének, majd távozásának fontos előzménye, hogy Mihail Sz. Gorbacsov – az Szovjetunió Kommunista Pártja (a továbbiakban: SZKP) első embere – egyoldalú lépésre szánta el magát. Az ENSZ Közgyűlésének 1988. december 7-i ülésén a főtítkárr bejelentette, hogy a Szovjetunió 1991-ig mintegy félmillió katonával csökkenti a Közép-Kelet-Európában állomásozó haderejét.

Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter Gorbacsov bejelentésére – december 8-án reagálva – kijelentette: a kinyilvánított egyoldalú haderőcsökkentés a Magyarországon állomásozó szov-

³⁷ További részleteket lásd HORVÁTH M.–KOVÁCS V. 2016 132–140.

³⁸ Uo. 149–164.

³⁹ Uo. 171–193.

⁴⁰ FELLEGI–GYEKICZKI–KÖVÉR L.–KÖVÉR SZ.–MÁTÉ–ORBÁN–STUMPF–VARGA–WÉBER (szerk.) 1989 357.

jet csapatok egynegyedét is érintheti. Egy hónap múlva – 1989. január 10-én – Grósz Károly, az MSZMP főtitkára nyilatkozatban közölte: rövid időn belül megkezdődik a szovjet csapatok részleges kivonása Magyarországról.

Az első lépések már 1989 tavaszán megtörténtek. Szovjet döntésre április 25-től június végéig a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok mintegy ötödét, kb. egy hadosztálynyi erőt – összesen 11 300 főt, 470 harckocsit, 200 löveget és aknavetőt, 2900 darab különböző típusú gépjárművet – kivontak. A szovjetek ebben az időszakban 10 laktanyát ürítettek ki, így ezen belül visszaadták a gödöllői Grassalkovich-kastélyt és az esztergomi Bazilika mellett lévő – 100 fős kórházként használt – műemléképületet is.⁴¹

Orbán Viktor 1989. június 16-án a Hősök terén Nagy Imre és társai újratemetésén kijelentette: „Az orosz megszállás és a kommunista diktatúra negyven évvel ezelőtt történt bevezetése óta a magyar nemzetnek egyszer nyílt alkalma, csak egyszer volt elegendő ereje és bátorsága ahhoz, hogy megkísérelje elérni a már 1848-ban kitűzött céljait, a nemzeti függetlenséget, a politikai szabadságot. [...] Céljaink máig nem változtak, ma sem engedünk a 48-ból, így nem engedünk 56-ból sem. [...] Ha nem tévesztjük szem elől '56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről.”⁴²

Így a forradalom és szabadságharc örökségét vállaló, azt megvalósítani akaró – egyre erősebb politikai támogatottsággal bíró – demokratikus ellenzék, majd az ezekből alakult demokratikus pártok mindegyike egyetértett abban, hogy a VSZ felmondása, a szovjet csapatok távozása a szocialista rendszer lebontásának elengedhetetlen feltétele és követelménye.

A szocialista országok egy részében – Lengyelországban, Magyarországon, Csehszlovákiában és az NDK-ban – zajló demokratikus átalakulásnak kedvezett, hogy Gorbacsov a Bush amerikai elnökkel 1989. december 2-án Máltán történt megbeszélésén „a szabad választások és a belügyekbe való be nem avatkozás elvét feltétel nélkül elfogadta”.⁴³

Németh Miklós miniszterelnök tudta, hogy a közelgő választások központi témája várhatóan a szovjet csapatok magyarországi tartózkodása lesz. Az Országgyűlés Külügyi és Honvédelmi Bizottsága 1990. január 5-i ülésén az országgyűlési képviselők egy része is a kivonás folytatását és 1990 végéig történő befejezését követelte. Ezért Németh Miklós levélben fordult Nyikolaj A. Rizskovhoz – a Szovjetunió Minisztertanácsának elnökéhez –, amelyben kezdeményezte, hogy „a Magyar Köztársaság területén ideiglenesen állomásozó szovjet csapatok teljes kivonásával kapcsolatos konkrét kérdésekről mielőbb érdemi tárgyalások kezdődjenek”.⁴⁴ Négy nap múlva Németh Miklós és Nyikolaj Rizskov – a Kölcsönös Gazdasági

⁴¹ Hadtörténelmi Levéltár Központi Irattár (továbbiakban HL KI) 00808/1989 – 79/0919. Kárpáti Ferenc jelentése a szovjet csapatok részleges kivonásáról. Idézi: KÁRPÁTI 2011 97.

⁴² http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=4YybjROUMu0 (A letöltés ideje: 2018. szeptember 5.)

⁴³ ROMSICS 2005 550.

⁴⁴ KÁRPÁTI 2011 99. A levélben Németh Miklós bejelentette, hogy a szakértői tárgyalásokon való részvétellel Somogyi Ferenc külügyminiszteri államtitkárt és Borsits László altábornagyot, a Magyar Néphadsereg Vezérkari főnökét bízta meg.

Segítség Tanácsának (a továbbiakban: KGST) szófiai ülészakán történt személyes találkozásukon – megállapodtak a csapatkivonás üteméről.⁴⁵

A szovjet katonai vezetés ekkor még képtelen volt figyelembe venni az új történelmi realitásokat. Erre példa, hogy az EFE Főparancsnokság 1990. február 12-én eljuttatta a tagországokhoz a VSZ keretében folyó együttműködés korszerűsítésére vonatkozó „javaslatát”, majd a magyar katonai vezetés nem sokkal később megkapta a 2000-ig tervezett közös fegyverzerkezeti fejlesztési koncepciót, és 1990. március 21-én megérkezett a VSZ EFE 2000-ig történő tökéletesítésére vonatkozó elgondolás is.

Ha viták és nehézségek árán is, de a Németh Miklós vezette kormány kezdeményezésére 1990. március 10-én megszületett az egyezmény⁴⁶ arról, hogy a szovjet csapatok 1990. március 12. és 1991. június 30. között elhagyják Magyarországot. A „baráti és jószomszédi” kapcsolatok fejlesztése céljából kötött Egyezmény általános felvezető részében a Szerződő Felek kihangsúlyozták, hogy „a Magyarországon ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok kivonását az európai és a nemzetközi bizalom erősítésére irányuló együttes erőfeszítéseik szerves részének” tekintik. Az Egyezményben rögzített megállapodás szerint a szovjet csapatok kivonása – amelynek végrehajtásához a magyar kormány a szükséges feltételeket biztosítja – 1990. március 12-én kezdődik és 1991. június 30-ig befejeződik, amelynek során „kivonásra kerül a szovjet csapatok egész személyi állománya, beleértve a szovjet állampolgárságú polgári személyeket, valamint fegyverzete, harci technikája és anyagi eszközei”. (1. és 2. cikk)

„A Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok 94 helyőrségben, összesen 328 ingatlanon állomásoztak. Az Egyezmény aláírása előtt az 1988–1990. évi részleges csapatcsökkentés keretében a szovjet Fél mintegy 10 000 fővel csökkentette a Déli Hadseregcsoporthat létszámát. Ennek során 4 helyőrséget teljesen, 6 helyőrséget részlegesen kiűrtett...”⁴⁷

„Az 1990. március 10-i Egyezmény alapján további 90 szovjet helyőrségből – ezen belül 65 laktanyából – kellett a csapatkivonást végrehajtani. 1990. március 12-től a csapatkivonás 1991. június 19-i befejezéséig 1547 vasúti egységszerelvény (34 541 vasúti kocsi) hagyta el az országot. Ebből a csapatvonatok száma 637, az anyagvonatoké 560, a konténervonatoké 217, a személyvonatoké 133 volt. A kivonuló közúti oszlopmenetek száma: 48.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ HL KI 261/013/5. Annus Antal vezérőrnagy kormány meghatalmazott kivonulás tárgyában 1990. május 30-án készült előterjesztésének 1. sz. melléklete: Egyezmény a Magyar Köztársaság Kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya között a Magyar Köztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok kivonásáról. Az Egyezményt 1990. március 10-én kézjegyükkel látták el: Horn Gyula és Eduard Sevarnadze külügyminiszterek.

⁴⁷ KARÁCSONY 2005 211. Karácsony Imre értékelése szerint a szovjet katonai egységek, vagy azok állományába tartozó egyes személyek cselekménye vagy mulasztása miatt a Magyar Államot, szerveket és állampolgárokat érintő káresetek és jogviták megoldására az 1957. évi Egyezmény alapján létrehozott Magyar–Szovjet Vegyesbizottság 33 éves működése során 20 000 ügyben járt el, ami hozzávetőleg 60 000 magyar állampolgárt, 800 külföldit és mintegy 1000 magyar szervezetet (szövetkezetet, vállalatot) érintett. E munka keretében a Bizottság kb. 240 millió Ft erejéig állapított meg szovjet kártérítési kötelezettséget, és mintegy 10 milliárd Ft-ra tehető azoknak a szerződéses ügyeknek a „perértéke”, amelyekben döntést hozott. A tanulmány magyar változata a szerző birtokában.

Kivonásra került:	
szovjet állampolgár:	100 380 fő ⁴⁸
ezen belül	
katonai állományú:	4 668 fő
főbb fegyverzet és technika eszköz összesen:	24 660 db
ezen belül	
repülőgép:	194 db
helikopter:	138 db
kerekes jármű:	19 684 db
lánctalpas jármű:	1 143 db
harckocsi:	860 db
páncélozott szállító jármű:	1 143 db
tüzérségi eszköz:	622 db
légvédelmi eszköz:	350 db
rakétaindító állvány:	196 db
egyéb technikai eszköz:	9 747 db
anyagi eszköz:	309 364 tonna ⁴⁹

Az Egyezmény mellékletét képező ütemterv szerint Magyarországot leggyorsabban – 1990. június végéig – a rakéta- és a rádióelektronikai egységek hagyják el. Szeptember hónapig a 19. harckocsihadosztály, az év végéig a 254., 1991 márciusáig a 93. gépesített lövészadosztályok távoznak. A légierő csapatai, illetve a biztosító és kiszolgáló egységek, intézetek a teljes időszakra egyenletesen elosztva zárják a kivonulás folyamatát. Az anyagi készletek kiszállítása is – az ütemterv szerint – 1991. június végén fejeződik be.

A tárgyalásokon időnként bejelentett ultimátumok ellenére a kivonulást a megállapodás szerint végrehajtották. Ennek érdekében a Magyar Honvédség és a szovjet DHDSCS parancsnoksága között szoros együttműködés alakult ki, amely lehetővé tette a felmerülő problémák tisztázását és operatív megoldását. Ennek a jól szervezett együttműködésnek köszönhető, hogy a szovjet csapatok kivonása 1991. június 19-én határidő előtt, rendben befejeződött.⁵⁰

Magyar döntés a Varsói Szerződés felmondásáról⁵¹

Magyarország szuverenitásának visszaszerzése szempontjából a szovjet csapatok kivonásához hasonló súlyú kérdésként merült fel Magyarország VSZ-ben vállalt kötelezettségei megszüntetésének, felmondásának az elérése. Amint a csapatkivonásokra vonatkozó elhatáro-

⁴⁸ HL KI 261/013/34. Matvej Burlakov vezérezredes tájékoztatása szerint 1990. május 10-én a Déli Hadseregcsoporthoz tartozó szervezeteinél 294 magyar állampolgárságú – például Kecskeméten 43, Debrecenben 68, Kunmadarason 30 – személy dolgozott.

⁴⁹ KARÁCSONY 2005 213–214.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ További részleteket lásd HORVÁTH M.–KOVÁCS V. 2016 193–207.

zások megszületését, úgy a VSZ-ből tervezett kilépésünkre vonatkozó döntést is komoly viták előzték meg. Abban a vezetők többsége egyetértett, hogy 1991 végéig kell kilépni a szervezetből.

Felmerült, hogy kilépésünk bejelentésére a szovjetek „bekeményíthetnek”, ami kihat Magyarországra energiaellátására és a Magyar Honvédség alkatrészellátására is. Az ellenérvek között hangsúlyosan jelent meg az is, hogy a nyugati nagyhatalmak nem támogatják a radikális magyar elgondolást. Ha Magyarország meggondolatlanul lép – hangzottak a nyugati érvek –, akkor megtorpanhatnak a Szovjetunióban kibontakozó változások, fennáll a visszarendeződés veszélye.

A kilépés irányába megtett első lépést 1990. június 6–7-én a VSZ PTT ülésén Antall József miniszterelnök tette meg. „A Varsói Szerződés jellege, funkciói és tevékenysége felülvizsgálatára és esetleges gyökeres átalakítására vonatkozó”⁵² javaslata és a magyar miniszterelnök által ekkor elmondottak egyértelművé tették: a VSZ, mint az európai szembenállás egyik maradványa, felülvizsgálatra szorul. A jelenlegi körülmények között értelmét veszítette a szerződés katonai szervezete, amely a magyar álláspont szerint mellőzhetővé válik, és – az egyoldalú lépések elkerülésével, egyeztetett tárgyalások eredményeként – kívánatos lehet a fokozatos, 1991 végéig történő felszámolása. Antall József szerint az erőfeszítéseket nem a VSZ megreformálására, hanem az új, közös európai biztonsági és együttműködési struktúra létrehozására kell fordítani, így a tárgyalások eredményeként hatályon kívül kell helyezni azokat az elemeket, amelyek sértik a tagállamok szuverenitását.

Antall József javasolta továbbá, hogy a PTT az akkori ülésén döntsön „egy olyan nagyköveti különmegbízottakból álló, különleges kormánybizottság felállításáról, amely felülvizsgálja a Varsói Szerződés jellegét, funkcióit és működését [majd] javaslatot tesz a PTT-nek a Varsói Szerződés felülvizsgálatáról, beleértve a katonai együttműködés és szerveinek fokozatos felszámolását, figyelembe véve az európai biztonsági és együttműködési folyamat fejlődését és követelményeit. [...] Magyar részről készek vagyunk Budapesten helyt adni a Politikai Tanácskozó Testület rendkívüli ülésének.” – mondta a miniszterelnök, továbbá azt is felvetette, hogy a PTT ezzel összefüggésben hozott döntéseinek megvalósítása legkésőbb január 1-jével kezdődjen meg.⁵³

Antall József javaslatait a plenáris ülés elfogadta, és döntés született arról is, hogy a Kormány meghatalmazottak Ideiglenes Bizottsága első ülését 1990. július 15-ig Prágában tartsa meg, és a havonta más és más tagállamban megtartott ülésein elfogadott javaslatait október végéig terjessze a PTT elé. Egyetértésre jutottak abban is, hogy a testületet november végéig Budapesten kell összehívni.

Mihail Gorbacsov a magyar delegációval június 7-én folytatott megbeszélésen hangsúlyozta: „a Varsói Szerződés felülvizsgálatával egyetért, de annak elhamarkodott megszüntetésével semmiképpen nem”.⁵⁴ Für Lajos utólagos értékelése szerint szó nem volt arról, hogy ezen a megbeszélésen a szovjet vezetők – Gorbacsov, a miniszterelnök Nyikolaj Rizskov és

⁵² FÜR 2003 182.

⁵³ Részletek Antall József beszédéből. Idézi FÜR 2003 137–138.

⁵⁴ Uo. 141.

a külügyminiszter Eduard Sevarnadze – buzgó egyetértéssel fogadták volna a magyar kormányfő javaslatait, de nem tanúsítottak kategorikus elutasító magatartás sem. A magyar küldöttség tagjai úgy érezték, az ügyben a frontáttörés megtörtént.⁵⁵

Ilyen előzmények után, a demokratikus választásokat követően – 1990. május 2-án – alakult magyar Országgyűlés döntése a VSZ felmondásáról⁵⁶ 1990. június 26-án megszületett. A kilépés szándékának kinyilvánításán túl az Országgyűlés ebben a határozatban a következő feladatokat rögzítette:

– A Magyar Köztársaság kormánya a Bécsi konvenció 62. cikkelye alapján a történelem, a szerződéskötés körülményeinek alapvető változására hivatkozva, valamennyi tagállammal egyetértésre jutva kezdjen tárgyalásokat a VSZ-ből való kilépésről.

– A kilépési folyamat első lépéseként Magyarország részvételét szüneteltetni kell a katonai szervezetben, a Magyar Honvédség ennek megfelelően ne vegyen részt közös gyakorlatokon, és a VSZ csapatai az ország területén ne tartsanak hadgyakorlatot.

– Második lépésként a VSZ tagállamaival tárgyalásokat kell folytatni a kétoldalú barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződések felülvizsgálatáról, amelyekből e tárgyalások eredményeként törölni kell mindazt, ami katonai beavatkozásra ad felhatalmazást, vagy más módon sérti Magyarország szuverenitását.

A határozatban állást foglalt az Országgyűlés: a Magyar Köztársaság békében és barátságban kíván élni valamennyi szomszédjával, és területéről harmadik állam elleni támadást senki sem indíthat.⁵⁷ A határozatot 1990. július 3-án hirdették ki.⁵⁸

A magyar kormány meghatalmazotti bizottság – amelynek vezetője nagyköveti státuszban Kupper V. Béla volt – tevékenysége a miniszterelnök által jóváhagyott mandátum szerint arra irányult, hogy a tárgyalásokon első lépésként a VSZ katonai szervezetének – együttes határozattal történő – felszámolására kell törekedni, illetve ha a VSZ felosztatására tett kísérlet nem járna sikerrel, akkor 1990. december 31-ig Magyarországnak úgy kell kiválnia a katonai szervezetből, hogy ezzel ne zavarja a bécsi tárgyalások menetét, ne veszélyeztesse a szovjet csapatkivonások befejezését és a német újraegyesítés folyamatát.⁵⁹

A VSZ fokozatos felszámolásának, illetve a katonai szervezetekből történő kiválás folyamatát – az 1990. július–augusztus hónapban elkészült magyar tervezet szerint – három időszakra bontották a következőképpen.

Az első szakaszban – a kiválás előkészítése céljából – szabályozni kell a katonai szervezetekben való magyar részvétel tartalmát. Így a magyar küldöttségek a –VSZ katonai szervezetének felszámolását célzó, illetve a haditechnikai ellátás kérdéseit vizsgáló – tárgyalásokon csak konzultációs jelleggel vesznek részt. Magyarország a VSZ közös hadgyakorlatairól távol marad, továbbá a PTT novemberi – budapesti – ülését követően a Honvédelmi Minisztérium központi harcálláspontját Magyarország kivonja a szövetség riasztási rendszeréből, ugyan-

⁵⁵ Uo. 142.

⁵⁶ Az Országgyűlés 141/1990. sz. határozata. A határozat szövegét idézi FÜR 2003 182–183.

⁵⁷ <http://www.complex.hu/kzldat/o90h0054.htm/o90h0054.htm> (A letöltés ideje: 2011. június 16.)

⁵⁸ <http://grotius.hu/publ/displ.asp?id=ATLDOR> (A letöltés ideje: 2011. június 16.)

⁵⁹ HL KI 1/20/330/01/8. HM. SZT. 00110/2/1991. 3.

akkor kezdeményezi a képviselőcsoportok létszámának csökkentését, és hatályát veszítettnek tekint minden beszámolási és jelentési kötelezettséget.

A második – 1991. január 1. és június 30 közötti – időszakban megkezdődik a Magyar Honvédség kiválásának folyamata, amelynek részeként Magyarország már január 1-jén megszünteti a magyar csapatok EFE-alárendeltségű vezénylését, hatályon kívül helyezi a közös hadműveleti tervek, továbbá a hadszíntér-előkészítésre és a közös hadászati készletekre vállalt kötelezettségeket. Magyarország kezdeményezi az EFE-főparancsnok képviselőcsoportjának visszahívását, ezzel párhuzamosan minimálisra csökkenti az EFE-törzsbe vezényelt tisztek számát. A VSZ egységes légvédelmi rendszerében Magyarország a tevékenységet a kölcsönös rádiótechnikai tájékoztatásra korlátozza, kizárólag a leszerelés és a fegyverzetkorlátozás témakörében fogad be, rendez katonai tanácskozásokat, tárgyalásokat, de aktívan részt vesz a VSZ felszámolására irányuló munkában. Kezdeményezi továbbá kétoldalú katonai egyezmények megkötését a VSZ tagállamaival, valamint a szomszédos semleges és el nem kötelezett országok haderejével, illetve kétoldalú bizalomerősítő kapcsolatok kialakítására törekszik az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (a továbbiakban: NATO) tagállamok hadseregével.

A kiválási folyamat harmadik – 1991. június 30-tól december 31-ig tartó – befejező szakaszában Magyarország visszahívja a magyar összekötő csoportot, e helyett megfigyelőket küld a VSZ és a NATO törzsébe, illetve – ha megalakul – a VSZ Katonai Konzultációs Csoportjába. A kilépés hivatalos bejelentését megelőzően Magyarország hatályon kívül helyezi a VSZ-ben való részvételt szabályozó minden határozványt. A tervezet elkészítői kívánatosnak tartották, hogy erre az időpontra Magyarország a biztonságát szavatoló kétoldalú megállapodást kössön minden szomszédos ország hadseregével.

A magyar delegáció – a kormány meghatalmazotti bizottságok ülésein⁶⁰ és a szervezet teljes megszüntetése érdekében – a Magyarország kezdeményezésére megtartott konzultáción⁶¹ eredményes munkát végzett.

Kupper V. Béla a szófiai tanácskozást követően megállapíthatta: mandátuma szerint a magyar küldöttség elérte, hogy „a Varsói Szerződés felülvizsgálatáról, illetve lehetséges gyökeres átalakításáról folyó tárgyalás keretében érvényesítsük a VSZ katonai szervezetének elhagyására vonatkozó koncepciókat, elérjük a tagállamok egyetértését ahhoz, hogy a katonai szervezet – a tervezett magyar kilépés határidejénél fél évvel korábban – 1991. július 1-jével megszűnjön. Ez az időpont egybeesik a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonásának határidejével.”⁶²

A VSZ felszámolására vonatkozó döntés a PTT 1991. február 25-i Budapesten tartott soron kívüli ülésén született meg. Ekkor a tagállamok képviselői elhatározták a katonai szövetség

⁶⁰ Prága (1990. július 15–17.), Szófia (1990. szeptember 17–20.), Varsó (1990. október 22–23.).

⁶¹ Budapest (1990. augusztus 16.), Szófia (1990. szeptember 16.).

⁶² HL KI 1/20/330/01/8. 002686/1/1990 KÜM, 00222/1990. HM – Jelentés a VSZ felülvizsgálatával megbízott Kormány meghatalmazotti Ideiglenes Bizottság 2. üléséről. Szófia, 1990. szeptember 17–20. Készült szeptember 27-én. Az ülésen a magyar tárgyaló küldöttség tagja voltak: Kupper V. Béla nagykövet, Kondor Lajos vezérőrnagy, Tömösváry Zsigmond ezredes, Szücs László Külügyminisztérium főelőadó, tagok. 36–37.

teljes felszámolását. Az ebben a tárgykörben született jegyzőkönyv szerint 1991. március 31-ével a katonai szövetségre vonatkozó okmányok, továbbá minden más okmány és dokumentum hatályát veszíti, és ezzel egy időben a szerződés keretében a közös katonai tevékenység, katonai szerv és struktúra megszűnik. Ugyancsak megszűnnek az EFE Parancsnokság részére a befizetések, valamint a főparancsnok, illetve a nemzeti honvédelmi minisztériumok kölcsönösen delegált képviselőtestületei és képviselői további tevékenységüket beszüntetik.

A magyar kormány kezdeményezésére, az Országgyűlés döntését végrehajtva, Magyarország 1991-ben visszanyerte függetlenségét. A döntéseket előkészítő és azokat magas szinten végrehajtó személyek és szervezetek – politikusok, diplomaták, katonai vezetők, katonadiplomaták és szakemberek – tevékenységének is köszönhetően a VSZ PTT kimondta a szervezet feloszlását. A szovjet csapatok 47 év után kivonultak az országból.

II. A HONVÉDELEM LEGFELSŐBB SZINTŰ ÁLLAMI IRÁNYÍTÁSA

A haderő irányításának közjogi kérdései, 1945–1948

Még zajlott Budapest ostroma, még hadszíntér volt Magyarország középső és nyugati vidéke, amikor Debrecenben 1944. december 22-én az Ideiglenes Nemzetgyűlés ülésén megválasztották az Ideiglenes Nemzeti Kormányt. A kormányzat rendkívüli körülmények és nehézségek között kezdte meg munkáját, hatóköre és tényleges intézkedési lehetőségei igencsak korlátozottak voltak. A Vörös Hadsereg által elfoglalt magyar területek igazgatásának megszervezéséről a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottsága 1944. október 27-én intézkedett első ízben. A magyar területek igazgatását a 2. Ukrán Front haditanácsára bízta.⁶³ 1945. január 20-án a Szovjetunió megkötötte Magyarországgal a fegyverszüneti egyezményt. Ebben Magyarország vállalta, hogy legalább nyolc nehézfegyverzettel ellátott gyaloghadosztályt állít ki, amelyek a szovjetek oldalán harcba szállnak Németország ellen.⁶⁴ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány hatásköre – a fegyverszüneti egyezmény értelmében – ugyan folyamatosan tolódott nyugatra, de még 1945. április 30-án is csak a Gönc–Hercegszántó vonaltól keletre, illetve délre eső területeken volt intézkedési lehetősége. A teljes trianoni országterületre júniustól terjedt ki a kormány hatásköre.⁶⁵

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi ügyekben az 1939. évi II. törvénycikk alapján intézkedhetett. A háború előtt elfogadott jogszabály azért is érdemes külön említésre, mert – amint erre Kovács István is felhívja a figyelmet – annak legtöbb rendelkezése egészen 1960-ig hatályban maradt. Az 1939. évi honvédelmi törvény komplex jogszabály volt, amely rendelkezett a honvédelmi kötelezettségek rendszeréről, a honvédelem szervezeti kérdéseiről, a katonai állományt érintő szabályokról, a kivételes hatalomról, valamint kitért a honvédelemmel összefüggő büntető rendelkezésekre is. Háború alatti módosítása, az 1942. évi XIV. törvénycikkkel számos diszkriminatív intézkedést vezetett be – például a zsidónak tekintett hadkötelesekre vonatkozóan.⁶⁶ Az 1939. évi II. törvénycikk rendelkezett a Legfelső Honvédelmi Tanács (a továbbiakban: LHT) felállításáról, amelynek elnöke a miniszterelnök, tagjai pedig a miniszterek mellett a honvédség főparancsnoka, valamint a vezérkar főnöke lett. 1940. március 3-án ugyanakkor megszüntették a honvédség főparancsnoka szolgálati állást, és feladatait a vezérkar főnökére ruházták – aki változatlanul a honvédelmi miniszter tárgyi alárendeltségében maradt.⁶⁷ A Legfelső Honvédelmi Tanács 1939. október 11-én fo-

⁶³ G. VASS 2011.

⁶⁴ A fegyverszüneti egyezményt lásd FEITL 2003 373–379.

⁶⁵ SZŰCS 1997 „A” kötet, 32.

⁶⁶ KOVÁCS 2014 224–231. Az összes diszkriminatív intézkedést az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. évi 200. M. E. sz. rendelete (a zsidótörvények és rendeletek hatályon kívül helyezéséről) szüntette meg 1945. február 6-án.

⁶⁷ A honvédelem két háború közötti irányításáról lásd SZAKÁLY 1991. Horváth Csaba szerint a Legfelső Honvédelmi Tanács már 1928-tól működött, csak az 1939. évi II. tc.-ben jelent meg először nyilvánosan. Jogelődjét, a

gadta el ügyviteli szabályzatát, amely a testület működését szabályozta. Ebben deklarálták, hogy az LHT rendelkezéseit minisztertanácsi határozatoknak kell tekinteni, és a kormányról a tanács döntéseinek „megvalósítójaként” beszélt. Az igazságügy-miniszter ugyan utólag kifogásolta a szabályzat ezen kitételeit, arra hivatkozva, hogy túllépi a honvédelmi törvény által biztosított hatásköröket, de a tényleges gyakorlaton ez nem változtatott.⁶⁸ Az LHT háború alatti működéséről meglehetősen kevés információ áll rendelkezésre, leginkább az 1941. áprilisi Jugoszlávia elleni magyar katonai akció kapcsán vizsgálták tevékenységét.⁶⁹

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány első ülésén, 1944. december 23-án kinevezte – az államtitkárok mellett – a Honvéd Vezérkar főnököt: a honvédelmi miniszter, Vörös János vezérezredes kapta a megbízást, aki egyébként 1944. április 19-től egyébként is betöltötte a posztot.⁷⁰ Az új, demokratikus hadsereg szervezése során⁷¹ kiemelt közjogi kérdéssé emelkedett a haderő irányításának ügye. A Minisztertanács 1945. március 8-i ülésén a honvédség esküszövegének jóváhagyása kapcsán vita bontakozott ki a „hadúri jogok” gyakorlásáról. Valentiny Ágoston igazságügy-miniszter óvott attól, hogy „honvéd főparancsnokot kreáljanak és annak államfői jogokat adjanak”. Abban aztán az egész kormány egyetértett, hogy amíg a Nemzetgyűlés össze nem ül, addig nem célszerű „bolygatni” a honvédség irányításának kérdését. Ugyanazon a kormányülésen Vörös János honvédelmi miniszter javaslatot terjesztett elő, hogy a Honvéd Vezérkar főnöke elnevezést változtassák honvéd főparancsnokra.⁷² Két fő indoka volt erre: egyrészt az államfő fővezéri hivatását nem gyakorolja, így ésszerűnek nevezte visszatérni a főparancsnok elnevezéshez, másrészt – mint a vitában jelezte – a fegyverszüneti szerződésben honvéd főparancsnok szerepelt, miközben az Ideiglenes Nemzetgyűlés Elnöksége a honvédség élére a Honvéd Vezérkar főnökét nevezte ki 1944. december 23-án. A Minisztertanács azonban levette a kérdést a napirendről.⁷³

A közjogi helyzet ettől még rendezetlen maradt, így rövidebb később a honvédelmi miniszter betervezte az 1939. évi II. törvénycikknek a Legfelső Honvédelmi Tanács szervezetéről szóló paragrafusainak módosítási javaslatát. A március 28-i kormányülésen az igazságügy-miniszter ugyan időszerűtlennek ítélte a kérdés felvetését, de a Minisztertanács végül oly módon támogatta a javaslatot, hogy „a tanács elnöke a miniszterelnök, tagjai a miniszterek, a honvédelmi politikai államtitkár, a Hfp. [honvédség főparancsnoka], illetve e parancs-

Legfelsőbb Honvédelmi Tanács felállításáról az 1927. december 20-i és 23-i, illetve az 1928. április 26-i koronatanácson döntöttek. Szervi határozványát július 28-án hagyta jóvá a kormányzó. HORVÁTH Cs. 2018. 43–44.

⁶⁸ VARGYAI 1979 760–761.

⁶⁹ Lásd KISS 2016 283.; SZENTE 2016.

⁷⁰ Jegyzőkönyv. Felvétel 1944. évi december hó 23-án 10 óra 30[tól]–13 óra 30 percig a miniszterelnöki tanácssteremben lefolyt miniszteri ülésről. SZŰCS 1997 „A” kötet 83–89.

⁷¹ A haderő újjászervezéséről lásd HORVÁTH M. 2006.

⁷² A javaslat teljes szövegét lásd Dokumentummelléklet 2. számú dokumentum.

⁷³ Jegyzőkönyv. Felvétel Debrecenben, 1945. évi március hó 8-án 15 órától 19 óra 30 percig a miniszterelnökségi tanácskozó teremben lefolyt minisztertanácsról. SZŰCS 1997 „A” kötet 237–239. Szűcs László a jegyzőkönyvekhez írt bevezetőjében felhívja a figyelmet arra, hogy Vörös meglehetősen hamar ellentétbe került a miniszterelnökkel, mivel javasolta Miklós Béla, illetve Faragho Gábor közellátásügyi miniszter katonaként való nyugdíjazását, hogy ne legyen vele egyenrangú, illetve rangban idősebb katona a kormányban. Uo. 34.

nok jogkörét gyakorló parancsnok”.⁷⁴ Miklós Béla miniszterelnök változatlan kétségeit jelzik, hogy az előterjesztésre azt írta rá: „Alkotmányjogi átdolgozás van tervbe véve. Várni ezzel III. 28.” Így a jogszabály csak 1945. május 10-én jelent meg a Magyar Közlönyben – hibás szöveggel: a miniszterelnök helyett az Ideiglenes Nemzetgyűlés Elnöke szerepelt a Legfelső Honvédelmi Tanács elnökeként.⁷⁵ A Honvédségi Közlöny 15-i számában aztán már helyesen jelent meg, hogy a tanács üléseit az Ideiglenes Nemzeti Kormány Elnöke, mint a tanács elnöke vezeti.⁷⁶

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága 1945. június 1-jén megvitatta és elfogadta Vörös János vezérezredes javaslatát egy új ellenőrző testület létrehozására: tízfős tagsággal felállították a Véderő Albizottságot, amely felhatalmazást kapott – a Nemzetgyűlés összeültéig – a honvédség feletti politikai és alkotmányos ellenőrzésre.⁷⁷ Mai fogalmaink szerint ezzel biztosították a civil kontrollt a HM tevékenysége felett.

A honvédelmi miniszter parancsára 1945. augusztusában a HM Törvényelőkészítő Osztálya elkészítette a honvédelem felső vezetéséről szóló törvény javaslatát. A szövegből hasonló törekvés világlik ki, mint az 1945. márciusi javaslatban: az új helyzethez illeszkedően alkotmányosan rendezni a haderő irányításának anomáliáit. A tervezet az államfőre, illetve a jogosítványait ideiglenesen átvevő Nemzeti Főtanácsra ruházta a hadúri jogokat – a honvédelmi miniszter ellenjegyzéséhez kötve az intézkedések érvényességét.⁷⁸ A Magyar Honvédség katonai vezetését és felügyeletét a honvédség főparancsnokára bízta volna, akit az államfő (Nemzeti Főtanács) nevez ki – ismét csak a honvédelmi miniszter ellenjegyzésével. A főparancsnok feladatkörébe tartoztak volna a honvédség katonai kiképzési, fegyelmi és működési ügyei, beleértve a háborúra való felkészítését, valamint az „országnak a honvédelemre való megszervezését”. A törvényjavaslatot a HM több szerve is megvitatta (Elnökség, igazságügyi, illetve büntetőjogi osztály), majd a Véderő Albizottság elé került szeptember 4-én. Az albizottság nem találta egyértelműnek a főparancsnok alárendelését a honvédelmi miniszternek, amit pedig alapvető szempontnak ítélték. 6-án újra az albizottság vitatta a kérdést, ahol Vörös vezérezredes a következőkkel érvelt: „... a főparancsnok a miniszteren keresztül érintkezik az államfővel, a főparancsnok önállósága csak látszólagos, a főparancsnok nem döntő tényező, pártpolitikai okok miatt nem javasolja a honvédelmi miniszternek való alárendelését”. A Véderő Albizottságban kizárólag a Magyar Kommunista Párt delegáltja el-lenezte a javaslatot, így azt a kormány elé terjeszthetőnek ítélték.⁷⁹

⁷⁴ Jegyzőkönyv. Felvétel Debrecenben, 1945. évi március hó 28-án 15 órától 20 óráig tartó minisztertanácsról a miniszterelnöki tanácsteremben. Uo. 305.

⁷⁵ Uo. 19. lábjegyzet.

⁷⁶ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 754/1945. M. E. sz. rendelete az 1939. évi II. törvénycikknek a Legfelső Honvédelmi Tanács szervezetéről szóló 3. § 2. és 3. bekezdésének módosításáról. *Honvédségi Közlöny* 1945. május 15., 6. sz. 45–46.

⁷⁷ OKVÁTH 1994 75–76.

⁷⁸ A javaslat teljes szövegét lásd *Dokumentummelléklet* 3. számú dokumentum.

⁷⁹ OKVÁTH 1994 75–77. Idézet helye: 77. A háromtagú államfői testület 1945. január 26-án jött létre, a javaslat benyújtásakor tagjai: Zsedényi Béla, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke, Miklós Béla miniszterelnök, valamint Révai József az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága delegáltjaként.

A honvédelmi miniszter szeptember 10-én szét is küldte a tárcáknak az elkészített honvédség főparancsnoki javaslatot, azonban az Ideiglenes Kormány szeptember 17-i ülésén kérte azt levenni a napirendről.⁸⁰ Két héttel később, 26-án viszont javasolta a Honvéd Vezérkar főnök posztjának megszüntetését.⁸¹ Vörös vezérezredes hangsúlyozta: a javaslat akkor lépne hatályba, amikor a békeszerződés már megállapította a honvédség létszámkeretét, a pártok pedig – az MKP kivételével – támogatták ebben. Gerő Ernő kommunista kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter azonban arra igyekezett rávenni minisztertársát, hogy „házilag” készítsen elő megoldást. Vörös azonban figyelmeztetett: „A kérdést el kell dönteni és nem szabad elhárítani a felelősséget. Rendelettel kell szabályozni az alapelveket, amire építi az egész szervezetet és nem tudja megérteni az ellenkezés okát, amelynek nem lehet politikai háttere, csak technikai.” Mire Gerő taktikázva úgy válaszolt: „Szondírozni [szondázni] kell előbb a talajt s ennek még nem következett el az ideje.”⁸²

Vörös vezérezredes talán éppen a helyzetet látva beszélt „technikai” ellenkezésről, miközben egyértelmű volt, hogy az MKP nem kívánja rendezni a haderő helyzetét a választások előtt. A hadsereg leszerelésének mértéke, majdani létszáma és hadrendje került rövidesen a figyelem középpontjába – a Szövetséges Ellenőrző Bizottság katonai osztályának vezetője, A. N. Kondratov vezérőrnagy 1945. október 22-i átirata nyomán, amelyben 25 000 fős létszámot irányzott elő a honvédség számára.⁸³ A választások után megalakult új kormány levélben sérelmezte Magyarország nemzeti szuverenitásának megsértését, a létszámvita azonban 1946. február végéig húzódott.⁸⁴

Az új honvédelmi miniszter, Tombor Jenő vezérezredes végül úgy oldotta meg a vezetés kérdését, hogy létrehozta a honvédség szemlélője beosztást. Az 1946. január 10-i minisztertanácsi előterjesztése szerint „a honvédség kiképzésének, nevelésének, fegyelmének kellő biztosítása, úgyszintén szervezésének ellenőrzése és felügyelete céljából” szükséges a felügyelő kinevezése, ugyanis a Honvéd Vezérkar főnökének tiszte betöltetlen. A megoldással a SZEB egyetértett, a honvédség felső vezetésének végleges rendezésére pedig a majdani békeszerződés rendelkezései alapján látott csak módot.⁸⁵ Okváth Imre felhívja a figyelmet, hogy a létrehozott pozíció – a Független Kisgazdapárt (a továbbiakban: FKgP) korábbi elvárásainak megfelelően – a honvédelmi miniszternek alárendelt beosztásként jött létre.⁸⁶

A köztársasági államforma előkészítésével és a köztársasági elnöki tisztség létrehozásával ugyanakkor ismét a közjogi kérdések kerültek a figyelem középpontjába. Noha a fegyverszüneti egyezmény és ennek alapján a SZEB ellenőrző tevékenysége eleve jelentősen korlá-

⁸⁰ Jegyzőkönyv az 1945. évi szeptember hó 17-én du. 3 órakor dálnoki Miklós Béla elnökle alatt tartott minisztertanácsról. SZŰCS 1997 „B” kötet 223.

⁸¹ A javaslat teljes szövegét lásd *Dokumentummelléklet* 4. számú dokumentum.

⁸² Jegyzőkönyv az 1945. évi szeptember hó 26. napján du. 3 órakor dálnoki Miklós Béla elnökle alatt tartott minisztertanácsról. SZŰCS 1997 „B” kötet 287.

⁸³ Az átiratról készült HM-jelentést lásd EHRENBARGER 2001 53.

⁸⁴ A haderő létszáma körüli vitákról és végső döntésről lásd GERMUSKA 2014. 22–24.

⁸⁵ Szemlélői beosztás felállítása a Honvédségben. 1946. január 10. EHRENBARGER 2001 56.

⁸⁶ OKVÁTH 1994 78–79.

tozta a megválasztandó elnök haderővel kapcsolatos önálló cselekvését, korántsem volt tét nélküli az államfői jogkörökről szóló vita. Az MKP egyértelműen gyenge államfőben volt érdekelt, aki nem kerekedhet a végrehajtó hatalom fölé; ahogyan Rákosi Mátyás főtitkár 1946. január 28-án a Nemzetgyűlés Közjogi és Alkotmányjogi Bizottságának ülésén megfogalmazta: a köztársasági elnök „nem uralkodik, de nem is kormányoz”. Az FKGP elképzelései szerint a köztársasági elnök a végrehajtó hatalomra is befolyással lett volna a kormány kinevezése révén, tehát lényegesen szélesebb államfői hatalomban gondolkodtak. A haderővel kapcsolatos szabályozás terén különösen kiviláglott a kiscgazdák gyökeresen más felfogása: tervezetük szerint a köztársasági elnök gyakorolta volna a honvédelmi miniszter útján a magyar hadsereg felett a főfelügyeleti jogot, és ő nevezte volna ki a hadsereg főparancsnokát. A Szociáldemokrata Párt mintegy köztes álláspontot foglalt el a kommunisták és a kiscgazdák között: a polgári pártok felfogásához állt közelebb az elnök végrehajtó hatalmát illetően – azt a Nemzetgyűlésnek felelős kormány útján látták megvalósíthatónak –, míg a „hadúri” jogokat illetően – a másik munkáspártot támogatva – nem kívánt ilyen jogokat adni a köztársasági elnök kezébe.⁸⁷

A Nemzetgyűlés Közjogi és Alkotmányjogi Bizottságának 1946. január 28-i ülésén csaptak össze a pártok a törvényjavaslat vitájában, ahol nyilvánvalóvá vált: az MKP nem járul hozzá, hogy az elnök számára fenntartsák a hadsereg feletti rendelkezést. A január 30–31-i nemzetgyűlési vitában már fel sem merült ez a kérdés, így a Magyarország államformájáról szóló 1946:I. törvénycikkből ki is maradtak a „hadúri” jogok. A végleges törvény 11–14. §-ai ugyanakkor leszögezték, hogy a Nemzetgyűlés hozzájárulásával jogosult a köztársasági elnök a hadüzenetre, a hadiállapot beálltának megállapítására, a békekötésre, valamint a honvédség határon kívüli alkalmazásának elrendelésére. Ráadásul a törvény kikötötte, hogy az államfő intézkedései csakis a kormányfő vagy az illetékes miniszter ellenjegyzésével érvényesek.⁸⁸

A térfoglalás párton belüli koordinációjára a MKP Központi Titkársága 1946. május 4-i határozatával egy állandó testületet állítottak fel, amely aztán a Katonai Bizottság nevet használta. A bizottság elnöke Farkas Mihály, a területért felelős MKP titkár lett, tagjai között pedig a HM számos vezetőjét ott találjuk: Földy Lajos ezredest (a Katonapolitikai Osztály elhárító alosztályának vezetője), Illy Gusztáv ezredest (személyügyi osztályvezető), Jánossy Ferenc alezredest (nevelési osztályvezető), Pálffy György vezérőrnagyot (HM Katonapolitikai Osztály vezetője), Révay Kálmán ezredest (a miniszter szárnysegédje), Somogyi Imre ezredest (pénzügyi csoportfőnök), valamint Révész Gézátt (a Központi Vezetőség katonai szakreferense).⁸⁹ Ezt követően állították fel az MKP karhatalmi osztályát is Révész vezetésével.⁹⁰ A kommunista taktika – a rohamosan gyorsuló infláció mellett – a haderő létszámának minimalizálására irányult. A kiscgazdák is számos lényeges változtatást tartottak szükségesnek a honvédségben, miközben az általuk „vállalhatónak” tartott katonahagyományokat meg

⁸⁷ FÖGLEIN 1992 52–53.

⁸⁸ Uo. 54–55.

⁸⁹ Jegyzőkönyv. Felvétel a MKP Központi Titkársági üléséről, 1946. május 4-én. MNL OL M-KS 274. f. 4. csoport 131. ó. e. 3. és 13. OKVÁTH 1994 79.

⁹⁰ HORVÁTH–SZABÓ–ZALAI 2001 19.

kívánták őrizni. A haderő depolitizálására törekedtek, és emiatt éles vitákba bonyolódtak a kommunistákkal. Az erősödő kommunista befolyás visszaszorításának módjáról az FKGP-n belül csaptak össze az eltérő vélemények. A kisgazda vezetésű HM azonban egyre kevésbé tudta érvényesíteni akaratát a vezető beosztású kommunista tisztekkel, illetve a szovjetekkel szemben.⁹¹

Miután az MKP 1946. szeptember 28. és október 1. közötti III. kongresszusa már a szocializmus felé való átmenetről beszélt, a kisgazda Tildy Zoltán köztársasági elnök kezdeményezte a köztársasági törvény kiegészítését a hadsereg irányítását illetően. Tildy – vélhetően egy baloldali hatalomátvételtől tartva – november 26-án utasította a Honvédelmi Minisztériumot a Legfelsőbb Katonai Parancsnoki törvény kidolgozására. A HM Közjogi Osztálya már másnap készen állt a szövegtervezettel,⁹² majd azt 28-án a minisztériumban meg is vitatták. Idrányi Zoltán miniszteri tanácsos, a Közjogi Osztály vezetője azzal indokolta a tervezet elkészítését, hogy 1946. februárban az 1946:I. törvény cikk politikai okokból nem rendezte a honvédség vezérleti jogára vonatkozó kérdéseket. Idrányi kifejtette: a köztársasági államformában az elnök a végrehajtó hatalom élén áll, és ezért kézenfekvő, hogy a végrehajtó hatalom fegyveres erejének parancsnoklási joga is az elnöké legyen. Az értekezlet résztvevői, köztük kommunista főtisztek, mint Sólyom László vezérőrnagy katonai csoportfőnök, ugyanakkor úgy vélték: új jogszabály alkotása a kérdésben a békekötés előtt nem célszerű. Az ellenérvek figyelembevételével véglegesített törvényjavaslatot Bartha Albert honvédelmi miniszter azzal terjesztette fel a köztársasági elnöknek, hogy maga is időszerűtlennek ítélte a kérdés szabályozását.⁹³

A szociáldemokrata irányítású Igazságügy-minisztérium Törvényelőkészítő Főosztálya november végén nemcsak, hogy véleményezte a HM javaslatát, hanem egy ellentervezetet is készített – a legdöntőbb ponton felülírva a kisgazda elképzeléseket. Míg Bartha javaslata szerint a köztársaság elnökét illeti „a honvédség vezérlete, vezénylete, belső szervezete tekintetében a rendelkezés joga”, addig az Igazságügy olvasatában csakis a miniszteren keresztül irányíthatott volna az elnök: „A honvédség vezérletére, vezényletére és belső szervezeteire vonatkozó jogokat egyébként a köztársasági elnök a honvédelmi miniszter útján gyakorolja.”⁹⁴ Az Igazságügy-minisztérium Törvényelőkészítő Osztályának elvi állásfoglalása szerint ugyanis az 1946:I. törvény cikk 13. § 1) bekezdés szerint a végrehajtó hatalmat az elnök csakis ily módon gyakorolhatta, és a honvédség esetében sem tartotta célszerűnek kivételt tenni. Az Igazságügy-minisztérium még elkészülte napján (28-án) véleményezte a HM tervezetét, tekintettel arra, hogy másnap a kormány elé kívánták volna terjeszteni. Az aktán azonban végül üresen maradt az a rovat, ahol a minisztertanácsi tárgyalás időpontja szerepelt volna. Ehelyett 1947. április 30-án rávezették az aktára: a HM-től nyert értesülés szerint „a Köztársaság Elnök úrnak f. évi január 20-i döntése szerint a kérdés tárgyalása jelenleg nem időszerű”.⁹⁵

⁹¹ KISS-TÓTH 2005 37.

⁹² A javaslatot lásd *Dokumentummelléklet* 6. számú dokumentum.

⁹³ OKVÁTH 1994 79–81.

⁹⁴ FÖGLEIN 1992 55–57.

⁹⁵ MNL OL XIX-E-1-c 48. D. Tj. 4322/1946. Idézet: 1.

Tildy kezdeményezésével szinte egy időben jutott el az MKP Katonai Bizottsága saját feladatkörének körvonalazásához. 1946. november 15-én határozatba foglalták, hogy a testület az MKP Politikai Bizottságának szaktanácsadó, javaslattevő szerve katonai ügyekben. A bizottság kéthavi munkaterve a kommunista befolyás kiterjesztését irányozta elő: a HM átszervezése, a pártkáderek számának növelése, együttműködés a másik munkaspárttal és a Nemzeti Parasztpárttal a hadseregben és a HM-ben.⁹⁶

1947 tavaszán – a békeszerződés ismeretében immár – megszülettek az első haderő fejlesztési elképzelések. Az államháztartás sanyarú helyzete ugyanakkor nem biztosított érdemi mozgásteret. Dinnyés Lajos honvédelmi miniszter 1947. májusi előterjesztésében 15%-os létszámemelést kért a honvédség számára; a haderő újbóli bővítését fejlesztési periódusokban képzelte el, organikusan egymásra épülő ütemekben. A kormány azonban a május 8-i határozatával a HM által kért 23 000 fős létszám helyett még mindig csak 17 000-et engedélyezett.⁹⁷

Fordulatot – mind a fejlesztésben, mind a finanszírozásban – a Magyar Kommunista Párt csalással kieroszakolt 1947. augusztusi választási győzelme hozott. Rákosi Mátyás főtitkár 1947. november végén – a Kominform szeptemberi határozatai szellemében immár a politikai és gazdasági irányváltásra készülve – levélben kért engedélyt Sztálintól a hadseregfejlesztés megindítására: „Amíg nem voltak megfelelő kádereink, tudatosan nem fejlesztettük a hadsereget. Most azonban napirendre került a hadsereg növelésének és felfegyverzésének problémája.”⁹⁸

Lényegében Rákosi szavaira rímelt a honvédség felügyelője által december 2-án kiadott *Vezérkari munkaterv*, amely részletesen intézkedett a hadsereg szervezéséről, irányításáról, kiképzéséről. A tervezet külön kitért egy véderőtörvény elfogadásának szükségességére, amelynek rendeznie kellett volna a köztársasági elnök haderővel kapcsolatos jogait, illetve a honvédelmi miniszternek és a HM legfontosabb vezetőinek hatásköreit.⁹⁹ A HM által felvetett közjogi problémákat azonban figyelmen kívül hagyta az egyeduralomra törő MKP vezetése. Az MKP PB december 11-én ugyan egy különbizottságot küldött ki Rákosi Mátyás, Farkas Mihály, Gerő Ernő, Rajk László és Pálffy György részvételével a haderőfejlesztés részleteinek kidolgozására,¹⁰⁰ de úgy tűnik, az irányítás kérdésköre fel sem merült a tervezetek kidolgozása során.¹⁰¹ Megítélésünk szerint azért sem kellett napirendre tűzni egy új véderő-

⁹⁶ A Katonai Bizottság feladata. 1946. november 15. HL 1945 utáni HM 842. d. 1. ő. e.

⁹⁷ A Honvédelmi Miniszter 7432. sz. előterjesztése – 1947/48. költségvetési évre rendszeresíthető létszám. Jegyzőkönyv az 1947. évi május hó 8-án de. 11 órakor Nagy Ferenc elnöklete alatt tartott minisztertanácsról. SZŰCS –G. VASS 2008 „B” kötet, 1199–1200., 1224–1227.

⁹⁸ IZSÁK–KUN 1994 235.

⁹⁹ OKVÁTH 1994 82.

¹⁰⁰ Jegyzőkönyv felvétel az MKP PB üléséről 1947. december 11-én. MNL OL M-KS 274. f. 3. cs. 123. ő. e. 5.

¹⁰¹ Az MKP PB január 29-én vitatta meg a katonai ügyek megvizsgálására kiküldött bizottság jelentését. A jegyzőkönyv szerint sem Farkas, sem Sólyom, sem Pálffy nem vett részt az ülésen, és nincs meg a napirendhez tartozó előterjesztés sem. A határozat az újoncok bevonulatásáról és a pártközpontban szervezendő, a hadsereggel és a rendőrséggel foglalkozó osztályról szólt. *Lásd* Jegyzőkönyv felvétel az MKP PB üléséről 1948. január 29-én. Uo. 129. ő. e. 4–5. Február 9-én külön tanácskozást tartott a katonai ügyek megvizsgálására ki-

törvény kidolgozását, mert a meglévő rendszerben a kommunista főtiszteken keresztül az MKP befolyása maximálisan biztosítható volt, a még lezáratlannak tűnő hatalomátvétel útjába pedig akár akadályt is gördíthetett volna egy ilyen új jogszabály.

A párttestületek szerepének növekedése ugyanakkor tovább folytatódott. 1948. március 1-jén tárgyalt az MKP Katonai Bizottsága az előző évek katonapolitikájának értékeléséről és saját átalakításának tervéről. Illy Gusztáv referátumában egy, a honvédségi pártkonferencia által megválasztandó, 12 fős, hetente ülésező, állandó irányító testületet javasolt a honvédségen belül a párt- és a katonai vezetés legfelsőbb szerveként. A bizottság – komoly vita után, de – elviekben támogatta a javaslatot.¹⁰²

Miközben folyamatban volt a honvédséggel foglalkozó pártszervek átalakítása, március 4-én egy újabb testületet is kreáltak a kommunista pártban. Az erről szóló javaslatot pótlólag vették fel a napirendre, és a hozzá tartozó előterjesztést (ha volt egyáltalán) sem őrizte meg a jegyzőkönyv. Rajk László javaslatára az MKP PB aznapi ülésén megalakították – a PB-nek alárendelten – az Államvédelmi Bizottságot, amelynek tagjai lettek: Rákosi, Farkas, Rajk, Péter Gábor (az Államvédelmi Osztály vezetője), Földy Lajos és Villányi (feltehetően András, a Gazdasági Rendőrség vezetője).¹⁰³ Az Államvédelmi Bizottság azonban jelenlegi ismereteink szerint a következő hónapokban nem működött, szeptemberben – már az MDP testületeként – ismételten megalakult. (Lásd alább bővebben.)

Április 5-én a Katonai Bizottság ismét napirendre tűzte a testület összetételére, hatás- és feladatkörére, beleértve a párton belül felállítandó új Katonai Osztály szervezetére vonatkozó javaslatot, valamint a HM és a honvédség vezetése átszervezésének kérdését. A korábbi tervekkel ellentétben már nem a katonai konferenciával kívánták megválasztatni a bizottságot, hanem a PB hatáskörébe utalták annak kinevezését. Az újabb elképzelés szerint a bizottság az aktuális politikai tájékoztatót követően meg kellett ismerje az aktuális honvédelmi vonatkozású PB-döntéseket, majd megvitatva a szükséges ügyeket, határozatait végső jóváhagyásra a PB elé kellett terjessze.¹⁰⁴ Illy és mások demokratikusabb elképzeléseit tehát lesöpörte a pártvezetés az asztalról: a centralizált, mind kevesebb kézben összpontosuló hatalomgyakorlás immár megkívánta a haderő közvetlen pártirányítását is.

Április 16-i keltezéssel zárta le Sólyom László altábornagy, katonai főcsoportfőnök *A honvédelmi probléma jelenlegi állása* című terjedelmes elemzését, amelyet az MKP Katonai Bizottsága számára készített. A dokumentumnak ehelyütt egyetlen elemét emeljük csak ki: az altábornagy javasolta (újra) életre hívni a Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsot, amely a honvédelem alapvető fontosságú kérdéseiben döntene.¹⁰⁵ A dolog érdekessége, hogy jogilag

küldött bizottság, és döntött a HM vezetésének átszervezéséről: Kuthy László vezérezredes legyen államtitkár, Pálffy pedig a hadsereg főfelügyelője. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság által katonai ügyek megvizsgálására kiküldött bizottság üléséről 1948. február 9-én. MNL OL M-KS 274. f. 11. cs. 81. ó. e. 18.

¹⁰² OKVÁTH 1998 90–91.

¹⁰³ Jegyzőkönyv felvétel a MKP PB-nek 1948. március 4-én megtartott üléséről. MNL OL M-KS 274. f. 3. cs. 135. ó. e. 3.

¹⁰⁴ OKVÁTH 1998 90–91.

¹⁰⁵ A honvédelmi probléma jelenlegi állása. 1948. április hó 16-án. MNL OL M-KS 274. f. 11. cs. 81. ó. e. 32–61.

a tanács létezett, hiszen az 1939:II. törvénycikk hatályban volt, működésének hiányát ugyanakkor nyilvánvalóvá teszi, hogy Sólyom politikusokból, a legfontosabb miniszterekből és a honvédség vezetőiből kívánta megalakítani a testületet.

A Katonai Bizottság április 19-én második alkalommal vitatta meg Sólyom altábornagy előterjesztését. A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács felállítását elvben helyesnek ítélték, de nem időszerűnek. Az addigi gyakorlatot tartották követendőnek: a Katonai Bizottság, mint tanácsadó szerv javaslatokat tesz a Politikai Bizottságnak, amely pedig meghozza a szükséges döntéseket.¹⁰⁶ Április 22-én az MKP PB – amellet, hogy méltatta az 1946 tavasza óta végzett fontos munkáját – elfogadta a Katonai Bizottság javaslatát az utóbbi újjáalakításáról. A PB ugyanakkor fogyatékoságnak tekintette, hogy az addigi Katonai Bizottságnak nem volt lefektetett ügyköre, és csak személyileg volt összekötetése a párt vezetésével, szervezetileg nem. A PB határozata kimondta, hogy a Katonai Bizottság a PB-nek alá van rendelve, feladata pedig a párt politikai irányvonalának végrehajtása a hadseregben: „irányítja és összhangba hozza a honvédségen belül a szakmai és pártmunkát, utóbbit a párt Katonai Osztálya útján”. A PB a következőket jelölte ki a Katonai Bizottság tagjának: Farkas Mihály, Kádár János, Pálffy György altábornagy, Sólyom László altábornagy, Illy Gusztáv vezérőrnagy, Somogyi Imre vezérőrnagy, Szalvay Mihály vezérőrnagy, Földy Lajos ezredes, Jánossy Ferenc alezredes, Révay Kálmán ezredes, Elek Tibor alezredes.¹⁰⁷

A folyamatot az MKP Katonai Bizottsága 1948. május 24-i ülésén hozott határozat zárta le, amely szerint a bizottság a jövőben nemcsak a politikai vonatkozású katonai kérdéseket kívánja tárgyalni, hanem katonai szakkérdéseket is, így például a szabályzatok és a hadseregszervezés problémáit, továbbá a tábournoki előléptetésről szóló javaslatokat, de az erre vonatkozó indítványait a PB elé kell terjesztenie.¹⁰⁸ Mindez nem kevesebbet jelentett, minthogy a parasztpárti Veres Péter honvédelmi miniszter legfontosabb jogait immár egy kommunista párttestület vonta magához.

Direkt pártirányítás a honvédelemben, 1948–1952

1948 augusztusára az MDP vezetése elérkezettnek látta az időt, hogy formálisan is átvegye az irányítást a Honvédelmi Minisztériumban. Ahogyan Rákosi Mátyás fogalmazott emlékiratában: „A megváltozott belpolitikai viszonyok lehetővé tették, a külpolitikai viszonyok pedig megkövetelték, hogy pártunk fokozott figyelmet fordítson a hadseregére. [...] javasoltuk, hogy a [Nemzeti] Parasztpárt adja át nekünk a honvédelmi miniszteri tárcát, amely Veres Péter kezében érhetően nem volt alkalmas arra, hogy betöltse feladatát. Honvédelmi mi-

¹⁰⁶ Jegyzőkönyv a Katonai Bizottság 1948. IV. 19-i üléséről. MNL OL M-KS 274. f. 11. cs. 81. ó. e. 62. A jegyzőkönyv szerint a bizottság ülésén Farkas, Pálffy, Sólyom, Illy, Somogyi, Földy, Jánossy és Elek vettek részt. A dolog furcsasága, hogy a bizottság ezzel az összetétellel korábban már ülésezett, mint ahogy azt a Politikai Bizottság jóváhagyta volna.

¹⁰⁷ Jegyzőkönyv felvétel az MKP Politikai Bizottsági üléséről 1948. április 22-én; illetve Javaslat a Katonai Bizottság munkájáról és összetételéről. D. n. MNL OL M-KS 274. f. 3. cs. 143. ó. e. 2–3., 59–60.

¹⁰⁸ Jegyzőkönyv a Katonai Bizottság 1948. május 24-i üléséről. MNL OL M-KS 274. f. 11. cs. 81. ó. e. 68.

niszterül a párt Farkas Mihályt jelölte, aki határozott, szervezni tudó, erélyes ember volt, s nagy ambícióval látott ehhez az új feladathoz.”¹⁰⁹

Szeptember elején Rákosi Máttyás főtitkár egyetlen testületbe vonta össze a különféle erőszakszervezetek és a honvédelem pártirányítását. 1948. július 6-ától létezett ugyan a Magyar Dolgozók Pártja Belügyi Bizottsága is (tagjai Rákosi Máttyás, Farkas Mihály, Kádár János, Rajk László, Marosán György, Péter Gábor, Pálffy György és Szilágyi József), de mindössze három alkalommal ülésezett.¹¹⁰ Az MDP Központi Vezetősége Titkársága szeptember 7-i határozatával összevonta a Katonai, illetve a Belügyi Bizottságot – Rákosi elnökletével Államvédelmi Bizottság néven. Ugyanakkor az előbbi albizottságként működve katonai szakkérdésekben továbbra is döntés-előkészítő munkát végzett.¹¹¹ Szeptember 10-én – egy nappal azután, hogy Veres Pétertől átvette a HM vezetését – Farkas Mihály tájékoztatta az MDP Katonai Bizottságát a titkársági határozatról.¹¹²

Az Államvédelmi Bizottság – jegyzőkönyveinek tanúsága szerint – csak másfél hónappal a felállítása után, 1948. október 26-án tartotta meg első ülését.¹¹³ A tárgyalt napirendi pontok (a hadsereg fejlesztésének terve, a hadsereg tisztikarának összetétele, újabb szovjet tanácsadók kérése és újabb csapattisztek kiküldése a Szovjetunióba, rendőrtoborzás) lényegében kirajolták a testület hatáskörét, amit később az Államvédelmi Hatóság és a HM Katonapolitikai Osztálya hatáskörének meghatározása és más államvédelmi kérdések tisztázása egészítették ki. A bizottságba – annak elnökeként – Rákosi Máttyás főtitkár-államminiszter, Farkas Mihály honvédelmi miniszter, Kádár János belügyminiszter, Rajk László külügyminiszter, Pálffy György altábornagy, a Honvédség felügyelője és Péter Gábor, az Államvédelmi Hatóság parancsnoka mellé az egykori szociáldemokraták közül egyedül Marosán György nagy-budapesti párttitkár került be. Még ugyanezen az ülésen a bizottság hozzájárult ahhoz, hogy az államvédelem katonai vonatkozásaival foglalkozó HM Katonapolitikai Osztály csoportfőnöke, Révész Géza altábornagy szintén a testület tagjává váljon, továbbá egy még szűkebb csoportot bíztak meg „az államvédelmi szervek állandó kooperálásával”: Rákosit, Farkast és Kádárt.

Farkas Mihály rövidesen megkezdte minisztériuma átszabását is. November 30-án javasolta Sólyom László altábornagy kinevezését a Honvéd Vezérkar főnökévé, illetve Pálffy György altábornagyot a honvédség felügyelőjévé. A honvédelmi miniszter azt is nyilvánvalóvá tette, hogy nem lát közjogi tennivalót a haderő irányításának ügyében. Amint előterjesztésében írta: „Törvényes rendezés szükségességét [...] a honvédség felső vezetése tekintetében [...] nem látom fennforogni. A kérdés nagy horderejénél és fontosságánál fogva azonban a kormány állásfoglalását mégis elengedhetetlennek vélem” – írta a kinevezéseket

¹⁰⁹ FEITL–GELLÉRINÉ–SIPOS II. kötet, 682.

¹¹⁰ 1948. július 6-án, július 12-én és szeptember 4-én. *Lásd* MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 1–3. ó. e.

¹¹¹ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 11. ó. e. 1.

¹¹² MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 10. ó. e. 1. Az ülés jegyzőkönyvének részletét *lásd* Dokumentummelléklet 7. számú dokumentum.

¹¹³ Az Államvédelmi Bizottság 1948. október 26-i ülésének jegyzőkönyve. MOL M-KS 276. f. 84. cs. 11. ó. e.

illetően. A Minisztertanács 1948. december 3-i ülésén jóvá is hagyta a vezérkar főnökének, valamint a honvédség felügyelőjének kinevezését.¹¹⁴

A párt- és állami szféra közötti határok elmosódását jól mutatja, hogy amikor javaslat született a HM Kollégiumának, a miniszter melletti tanácsadó szervnek a felállítására, akkor annak pártalárendeltségét hangsúlyozták: „A Honvédelmi Minisztérium Kollégiumát a Párt Politikai Bizottsága hívja létre. A Kollégium pártszerv, amely az Államvédelmi Bizottságnak van alárendelve, egyúttal a Honvédség vezetésének hivatalos szerve.” Majd így folytatódott: „A Kollégium tagjait a Politikai Bizottság az Államvédelmi Bizottság javaslatára nevezi ki. Hivatali vonalon a tagokat a Honvédelmi Miniszter [sic!] is – bizalmi rendeletben – kinevezi.”¹¹⁵ A HM Kollégiuma végül úgy alakult meg 1949. március 8-án, hogy megszüntették az MDP Katonai Albizottságát, annak feladatait és munkatervét egy az egyben átvette a Kollégium.¹¹⁶

Az MDP Államvédelmi Bizottsága összehívására úgy tűnik mind szórványosabban került sor, és a honvédelem helyett mindinkább az államvédelem és a „belső ellenség” felszámolása került figyelmének középpontjába. Az 1949. május végén kezdődött Rajk-ügy kezelését, a „kémkedési ügy felszámolását” a pártvezetés az Államvédelmi Bizottságra bízta. Pontosabban Rákosi személyesen „helyesbítette” úgy az MDP KV Titkárságának június 8-i, illetve a PB június 9-i határozatát, hogy Szakasits Árpáddal kiegészítve a szűkebb Államvédelmi Bizottság (Rákosi, Gerő, Farkas és Kádár) intézkedjék az ügyben.¹¹⁷ A következő fennmaradt jegyzőkönyv az év végéről való: a bizottság 1949. december 24-én az Államvédelmi Hatóság (a továbbiakban: ÁVH) átszervezéséről és önálló főhatósággá alakításáról döntött. Ezen a tanácskozáson Gerő Ernő, Farkas Mihály, Kádár János, Péter Gábor, Révész Géza és Szűcs Ernő vett részt.¹¹⁸ Ezt követően 1950 márciusában a hadseregfejlesztésről és az ezzel kapcsolatos személyi ügyekről az – ekkor Rákosi, Farkas, Gerő, Marosán, Péter Gábor, Kádár összeállítású – Államvédelmi Bizottság határozott a Titkárságot megelőzően.¹¹⁹ A bizottság – jelenleg hozzáférhető – utolsó jegyzőkönyve 1950. április 22-i, amikor az előbbivel megegyező összetételben az ÁVH káderállományának felülvizsgálatát vitatták meg.¹²⁰ Az Államvédelmi Bizottságot az MDP vezető testületeinek jegyzőkönyveiben utoljára a hadsereg újabb magas rangú tisztjeinek (a később ki is végzett Sólyom László, Révai Kálmán, Pórfy György, Belezna István) letartóztatásakor említették: az MDP KV Titkársága – immár rutinszerűen – az Államvédelmi Bizottságra bízta a teendőket 1950. május 24-i határozatában.¹²¹ Aztán alig egy hó-

¹¹⁴OKVÁTH 1994 85.

¹¹⁵Javaslat a Honvédelmi Minisztérium Kollégiuma felállítására. [1949.] február 11. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 36. Az MDP KV Titkársága 1949. február 16-án el is fogadta a javaslatot. Uo. 4. Szovjet mintára ezekben a hetekben minden minisztériumban hasonló tanácsadó testületeket állítottak fel.

¹¹⁶A HM Kollégiumának létrehozása. 1949. március 8. EHRENBERGER 2001 116.

¹¹⁷KOROM 1996 223.

¹¹⁸Az Államvédelmi Bizottság 1949. december 24-i ülésének jegyzőkönyve. MOL M-KS 276. f. 84. cs. 21. ő. e. 2.

¹¹⁹KOROM 1996 223. A titkársági jegyzőkönyv szerint az Államvédelmi Bizottság 1950. március 11-én, a Titkárság március 16-án ülésezett.

¹²⁰MOL M-KS 276. f. 84. cs. 23. ő. e. 1.

¹²¹KOROM 1996 225.

nappal később a bizottság egyik tagját, Marosán Györgyöt letartóztatták, és egy másik tagját, Kádár Jánost, aki belügyminiszteri tisztsége folytán került ide, leváltották beosztásából. A négytagúra (Rákosi, Gerő, Farkas, Péter Gábor) fogyatkozott testület ebben az összetételben talán soha sem ült össze. Négy hónappal később mindenestre - immár az ÁVH parancsnoka nélkül - formálisan újjáalakult a bizottság, más néven.

Noha működését kezdettől szigorú titoktartás övezte, a korszak számos fontos szereplője megemlékezett a Rákosi Mátyásból, Gerő Ernőből és Farkas Mihályból álló bizottság működéséről.¹²² A csúcsvezetést jelentő három politikus „3-as Bizottságnak” is nevezte magát, és közkeletűen – orosz kifejezéssel – „Trojkaként” is szokták őket emlegetni. A közéleti és szakmai vita sokáig leginkább azon folyt, hogy csak egy informális csoportosulásról vagy egy formalizáltan működő (párt)testületről van-e inkább szó. Farkas Mihály 1957. márciusi ítéletének szövegezése inkább az első verziót látszott alátámasztani: „a Központi Vezetőségben belül az ügyek tényleges irányítását egy szűk körű bizottság intézte, Rákosi, Gerő és Farkas Mihály, és ők döntöttek a legfontosabb kérdésekben is. A trojkán belül Rákosi Mátyásnak kiemelkedő szerepe volt, elgondolásait a Központi Vezetőség tagjaira szinte rákényszerítette.”¹²³ Farkas Mihály azonban, már csak személyes szerepét és felelősségét is kibővíti, a törvényességi óvás benyújtását követően azt hangsúlyozta, hogy „a trojka nem önkényesen létrejött pártszerv [volt]. A politikai bizottság hozta létre Rákosi javaslatára. Rendkívüli események, veszélyes helyzetek azonnali intézkedést követelnek a párttól. Egy kis létszámú szervre van szükség, ezért kellett a trojka. A proletárdiktatúra megvalósulásáért jött létre” – érvelt fél évtized távlatából.¹²⁴ Az MDP vezető testületeinek dokumentumai között ugyanakkor nincsen nyoma, hogy formális döntés született volna a 3-as Bizottság megalakításáról.

Amíg a Trojka jegyzőkönyvei nem kerültek napvilágra, addig csak közvetett forrásokra és feltételezésekre lehetett hagyatkozni.¹²⁵ 2013-ban aztán több évtizedes lappangás után megkerültek a háromtagú Honvédelmi Bizottság iratai – 18 jegyzőkönyv mellékletekkel, két dossziében.¹²⁶ A megtalált iratok ugyanakkor még mindig nem adnak választ az alapkérdésre: mikor, milyen szerv döntése alapján, és miért éppen akkor jött létre a háromtagú testület. Az 1950. október 21-i tanácskozás jegyzőkönyve – amely az 1. sorszámot viseli a dossziében – nem tartalmaz semmilyen indoklást, ügyrendet, amely eligazítana, csupán a folyó ügyekben hozott döntések felsorolását láthatjuk.¹²⁷ Az nem kérdéses ugyanakkor, hogy a 3-as Bizottság

¹²² Néhány memoár a teljesség igénye nélkül: HEGEDÜS 1988 164., VAS 1990 88., 91–92., 102.

¹²³ A Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának ítélete Farkas Mihály ügyében. HORVÁTH–SOLT–SZABÓ–ZANATHY–ZINNER (szerk.) 1993 612.

¹²⁴ A Legfelsőbb Bíróság Népbírósi Tanácsának jegyzőkönyve az 1957. április 19–20-án Farkas Mihály ügyében tartott tárgyalásról. HORVÁTH–SOLT–SZABÓ–ZANATHY–ZINNER (szerk.) 1994 805.

¹²⁵ Birta István 1970-ben meg nem nevezett forrás alapján írt a Honvédelmi Bizottság, azaz Trojka létrehozásáról (BIRTA 1970 136., 36. jegyzet). Baráth Magdolna egy orosz forráskiadványban felfedezett levél alapján írt a „háromtagú bizottságról”: Rákosi Mátyás 1950. október 31-én jelentett erről J. V. Sztálinnak. BARÁTH 2001 255–256. A Trojka szervezetszerű működését számos szórványos forrás alapján Nagy Tamással 2004-ben közreadott tanulmányunkban már bizonyítottuk: GERMUSKA–NAGY 2004.

¹²⁶ Őrzési helyük: MNL OL M-KS 276. f. 96/F cs. 214. és 215. ő. e. A dokumentumok közlését lásd GERMUSKA 2013.

¹²⁷ Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1950. október 21-én megtartott üléséről. Uo. 617–618.

pártszervként jött létre, az 1951. december 30-i jegyzőkönyvben egyenesen „az MDP Honvédelmi Bizottsága”-ként nevezték meg a testületet.¹²⁸

A Honvédelmi Bizottság csak a hetedik ülésén, 1951. május 11-én foglalkozott saját hatáskörének megállapításával. (Már a metódus is önmagáért beszél: nem az MDP PB vagy a KV Titkársága, netán a Minisztertanács döntött a Trojka hatásköreiről, hanem saját maga.) Határozatban rögzítették, hogy a bizottság foglalkozik a hadsereg fejlesztésével, a hadműveleti tervekkel, az országmozgósítással, a hadiipar elvi kérdéseivel, az Államvédelmi Hatósággal, a hírszerzés kérdéseivel, valamint a bizalmas jellegű káderkérdésekkel. Ekkor kéthetenkénti ülésezést írtak elő maguknak, az Üzemgazdasági Tanács üléseit megelőző időpontban.¹²⁹ (Az Üzemgazdasági Tanácsról lásd a IV. fejezetben.) A Honvédelmi Bizottság tevékenységének (ön)szabályozása még egy alkalommal került napirendre: 1951. december 15-én, amikor – az egyelőre ismeretlen tartalmú Hunyadi-terv kapcsán – úgy határozott a 3-as Bizottság, hogy egy hónapon belül ki kell dolgozni a hatáskörét és kádertervét (azaz milyen stáb dolgozik munkájának segítésére).¹³⁰ Utóbbira talán azért lehetett szükség, mert – az Üzemgazdasági Tanáccsal ellentétben – a Honvédelmi Bizottságnak nem volt különálló titkársága, ügyeit feltételezhetően Farkas titkársága intézte.¹³¹ A határozat ellenére a következő hónapok során nem készült ügyrend vagy bármifajta működési szabályzat, a Trojka pedig egyre ritkábban ült össze: 1952 folyamán mindössze három alkalommal – január 21-én, április 19-én és június 7-én.¹³² Miközben számtalan katonapolitikai, honvédelmi és államvédelmi kérdés igényelt döntést a 200 000 főnél nagyobb létszámú néphadsereg kapcsán, ezeket a témákat valami oknál fogva inkább az MDP KV Titkársága, tehát némileg tágabb vezetői kör vitatta meg az év második felében.

Az állami döntéshozatal helyreállítása – a Honvédelmi Tanács létrehozása és kezdeti működése, 1952–1955

1952 őszén a honvédelem irányításának kérdése egy szélesebb körű kormányzati átszervezés egyik részelemeként került felszínre. Az első kezdeményezések 1950-re nyúltak vissza, ugyanis ahogyan bővült és gyarapodott az államapparátus, növekedett a minisztériumok száma, úgy lett egyre komplikáltabb feladat szervezni azok munkáját. Gerő Ernő államminiszter és főtitkárhelyettes már 1950 augusztusában javasolta, hogy szüntessék meg a Népgazdasági Tanácsot, és a Minisztertanácsot tegyék „a kormányzás gyakorlati kérdéseit megvitató, el-

¹²⁸ Uo. 635.

¹²⁹ Uo. 625. Amint az a jegyzőkönyvekből kiderül, a Trojka – formálisan legalábbis – ritkábban ült össze, és az ÜT-vel egy napon csak egyetlen alkalommal, 1951. december 30-án tanácskozott.

¹³⁰ Uo. 634.

¹³¹ Erre utalhat a második dossziében található sötétkéék mappa, amelynek vignettáján a „Farkas titk[kársága] Honvédelmi Bizottság jkv-i 1950–52” cím olvasható. Ugyanakkor a mappára a Rákosi Titkárság körbélyegzőjét is ráragasztották. Lásd MNL OL M-KS 276. f. 96/F cs. 215. ő. e.

¹³² GERMUSKA 2013 636–643.

döntő és ellenőrző szervvé”.¹³³ Egy évvel később még terjedelmesebb államigazgatás (20 miniszter, 17 minisztérium és 10 országos hatáskörű hivatal) munkáját kellett összehangolni. Gerő ekkor egyfelől újabb minisztériumok létrehozásában látta a megoldást, másfelől viszont egy 7–9 tagú Minisztertanács Elnöksége megalakításával. Az Elnökség egy-egy tagja egy-egy államigazgatási területért (minisztériumcsoportért) felelt volna, és állandó Titkárság segítette volna munkájukat.¹³⁴ A tervből 1952 elején mindössze a nagyszámú újabb minisztérium létrejötté valósult meg (például Állami Mező- és Erdőgazdaságok Minisztériuma, Helyi Ipar Minisztériuma, Középgépipari, Építőanyagipari, Élelmezésipari Minisztérium stb.).

Az átalakításra végül csak azt követően kerülhetett sor, hogy Rákosi Máttyás magához vette a miniszterelnöki pozíciót is. (Dobi Istvánt a kormányfői székéből átültették az Elnöki Tanács elnökének.) Rákosi az MDP PB-ben 1952. augusztus 14-én azzal indokolta a lépést, hogy a párt és állami vezetést szorosabban össze kell fogni, és formailag sincsen már szükség koalíciós kormányra.¹³⁵ Szeptemberben Gerő Ernő a Minisztertanács Elnökségének létrehozásától a legfelső vezetés munkájának racionalizálását várta: kevesebb ügy, és csakis az elvi kérdések kerüljenek az MDP Politikai Bizottsága és Titkársága elé. A Minisztertanács majdani Elnökségében a honvédelmet, az államvédelmet és a külügyet Rákosinak gondolta fenntartani Gerő.¹³⁶

A Minisztertanács Elnökségének felállításáról az MDP PB 1952. november 6-án döntött, majd az MDP Titkársága november 12-én határozott a Nép gazdasági Tanács megszüntetéséről.¹³⁷ A Minisztertanács 14-i ülésén alakult meg az Elnökség. Öt miniszterelnök-helyettest neveztek ki: Gerő Ernőt a terv- és pénzügyi csoport, Hidas Istvánt a nehézipari csoport, Kiss Károlyt a könnyűipari csoport, Nagy Imrét a mezőgazdasági csoport és Házi Árpádot az adminisztratív csoport élére. Rajtuk kívül Farkas Mihály honvédelmi minisztert és Révai József népművelési minisztert választották az Elnökség tagjává.¹³⁸ Az elfogadott határozat szerint a Minisztertanács elnöke (azaz Rákosi) közvetlen felügyeletet gyakorolt a Honvédelmi Minisztérium, az Államvédelmi Hatóság, a Külügyminisztérium, az Állami Ellenőrző Központ, az Egyházügyi Hivatal, valamint az Üzemgazdasági Tanács felett.¹³⁹ Ugyanezen határozattal döntött a Minisztertanács a Gerő vezette Nép gazdasági Tanács 1952. december 31-ig történő megszüntetéséről. A tanács feladatait a Minisztertanács, illetve annak Elnöksége vette át, korábbi titkársága pedig átalakult a Minisztertanács Elnökségének Titkárságává.

¹³³ Feljegyzés a Minisztertanács és a minisztériumok munkájával és szervezetével kapcsolatos javaslatokról. 1950. augusztus 19. MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 168. ó. e. 29–31. Rainer M. János joggal jegyzi meg, hogy Gerő elképzelései szabták meg ebben a két esztendőben a kormányzati átszervezések alapvonalát. RAINER 1996 463.

¹³⁴ Feljegyzés a Minisztertanács szervezetéről, a minisztériumokról és egyéb központi jellegű hivatalokról, illetve intézményekről. 1951. szeptember 19. MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 168. ó. e. 44–46. A kormányzati átszervezési javaslatokról és bizottságokról lásd BARÁTH 2001 256–257., 263–265.

¹³⁵ RAINER 1996 486.

¹³⁶ Rákosi Elvtársnak! 1952. szeptember 19. MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 168. ó. e. 98–101.

¹³⁷ BARÁTH 2001 265.

¹³⁸ MNL OL XIX-A-83-a 73. d. 458. sz. jegyzőkönyv. 2–3.

¹³⁹ Előterjesztés a Minisztertanácshoz a Minisztertanács egyes szervezeti kérdéseivel kapcsolatban. Dátum és aláírás nélkül. MNL OL XIX-A-83-a 73. d. 458. sz. jegyzőkönyv. 2. és 11.

1952. november 21-én a Minisztertanács előzetesen jóváhagyta,¹⁴⁰ november 23-án pedig kihirdették az 1952. évi 20. törvényerejű rendeletet, amely december 1-jei hatállyal megszüntette a gazdasági ügyekben addig teljes jogkörrel intézkedő Nép gazdasági Tanácsot. Az átalakítások szele a másik kulcsfontosságú, Gerő Ernő vezette testületet is elsodorta: gyakorlatilag azonnali hatállyal megszüntették az Üzemgazdasági Tanácsot.

A szervezeti változtatások következő lépéseként az MDP KV Titkársága november 27-i ülésén Rákosi javaslatára a következő határozatot fogadta el: „a 3 tagú katonai bizottságot meg kell szüntetni, helyette a pártban Honvédelmi Tanácsot kell létrehozni, melynek tagjai Rákosi, Gerő, Farkas, Hidas [István], Házi [Árpád], Bata [István] elvtársak”.¹⁴¹ A határozat arról is intézkedett, hogy az Üzemgazdasági Tanács megszűnése után „állami vonalon” a Honvédelmi Tanács foglalkozzon a katonai és hadiipari vonatkozású kérdésekkel is, a tanács tagjait a Minisztertanács Elnöksége nevezze ki, valamint hogy a határozatot jóváhagyásra a Politikai Bizottság következő ülésére be kell terjeszteni.¹⁴² Nehezen képzelhető el, hogy Rákosi ne tudta volna a feloszlátandó testület pontos nevét, valószínűbb, hogy a háromtagú Honvédelmi Bizottság létrehozásáról nem született Titkársági vagy PB-határozat, és erre itt nem akarta ismét felhívni a figyelmet. Ugyancsak furcsa, hogy miért a párt Honvédelmi Tanácsáról (a továbbiakban: HT) határoztak, miközben egyértelmű volt, hogy azt állami testületként hozzák létre.

1952. november 28-án a Minisztertanács kimondta, hogy az Üzemgazdasági Tanács december 2-ától megszűnik, és helyébe „megfelelően kiszélesítendő működési körrel” a Honvédelmi Tanács lép. A határozat azt is rögzítette, hogy az Üzemgazdasági Tanács által hozott határozatok hatályban maradnak. A Honvédelmi Tanács tagjaivá – az egy nappal korábbi párthatározatnak megfelelően – Rákosit, Gerőt, Farkast, Hidast, Házit és Batát nevezték ki. Az Üzemgazdasági Tanács apparátusát teljes egészében a Honvédelmi Tanács vette át.¹⁴³

A HT megalakítása körüli jogi helyzetnek azért érdemes néhány mondatot szentelni. 1952. novemberben változatlanul hatályban volt az 1939. évi II. tc. a honvédelemről, és jogilag senki nem szüntette meg a Legfelső Honvédelmi Tanácsot. A Minisztertanács Elnöksége és a szűkebb honvédelmi kabinet, azaz a HT létrehozásakor azonban az 1949. évi Alkotmányból vezették le, hogy a Minisztertanácsnak lehetősége van meghatározott feladatok ellátására kormánybizottságokat felállítani. A Nép gazdasági Tanács megalakításáról 1949 júniusában még törvény intézkedett (1949. évi XVI. törvény), de az Üzemgazdasági Tanácsról már csak maga a Minisztertanács határozott. A gazdasági kérdések megvitatására létrehozott szűkebb

¹⁴⁰ Jegyzőkönyv az 1952. évi november 21-én tartott minisztertanácsról. MOL XIX-A-83-a 73. d. 459. sz. jegyzőkönyv. 1.

¹⁴¹ Tisztségeik sorrendben: a Minisztertanács elnöke és pártfőtitkár, a Minisztertanács elnökének helyettese, honvédelmi miniszter, a Minisztertanács elnökének másik helyettese, a Minisztertanács elnökének harmadik helyettese, valamint vezérkari főnök. Az első négy személy az MDP KV Titkárságának és a PB-nek is tagja, Házi pedig a PB póttagja volt.

¹⁴² MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 220. ó. e. 6. A Titkárság határozatát az MDP PB 1952. december 11-i ülésén hagyta jóvá. *Lásd* MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 111. ó. e. 1.

¹⁴³ Jegyzőkönyv az 1952. évi november 28-án tartott minisztertanácsról. MNL OL XIX-A-83-a 73. d. 460. sz. jegyzőkönyv. 2.

kabinetek (mint Gazdasági Főtanács, a Népgazdasági Tanács, majd 1957-től a Gazdasági Bizottság [a továbbiakban: GB]) működtetésével ugyanakkor csorbult a Minisztertanács kormányzati jogköre, hiszen a tagok, a miniszterek egy részét megfosztották az érdemi döntéshozatalban való részvételtől.¹⁴⁴ Valójában már azelőtt kétszintűvé vált a kormányzás, hogy 1952 novemberében felállították a Minisztertanács Elnökségét: a gazdasági, a költségvetési, az államvédelmi, a katonai és hadiipari ügyek kiszervezése után a kormány teljes testülete csak másodrendű kérdésekkel foglalkozott. Az Elnökség megalakításával és a Rákosi-kormány 1952. december 23-án elfogadott új ügyrendjével lényegében csak megerősítették ezt a gyakorlatot.¹⁴⁵

A Honvédelmi Tanács első döntését 1952. december 4-én hozta röpszavazás formájában: a Romániába utazó vegyipari delegáció névsorát hagyta jóvá.¹⁴⁶ December 8-án Farkas Mihály honvédelmi miniszter tett javaslatot a HT titkárságvezetőjének személyére: Solt Lajos ezredes, a honvédelmi miniszteri iroda addigi vezetőjét terjesztette fel kinevezésre Rákosinak.¹⁴⁷ Solt elnyerte a megbízatást,¹⁴⁸ a HT első határozatait már mint titkárságvezető látta el kézjeggyével, és a HT titkáráként szerepel egy 1952. december 31-i feljegyzésben is, a Minisztertanács elnökének titkársága munkatársaként.¹⁴⁹

A Honvédelmi Tanács 1952. december 15-én Rákosi Mátyás elnökletével tartotta meg első ülését. A HT első határozata azonban nem valamifajta működési rend vagy szervezeti szabályzat volt, hanem a Középgépipari Minisztérium (a hadiipar) 1953. évi terve.¹⁵⁰ A HT létrehozása egyértelműen összekapcsolódott a Minisztertanács Elnökségének megalakításával. Erre mutat a tanács második, 1952. december 29-i ülésén született 20. számú határozata is: „A Honvédelmi Tanács a jövőben azokat a kérdéseket tárgyalja, amelyeket a honvédelem szempontjából országos jelentésűek [sic], továbbá azokat, amelyek az illetékes Minisztertanács Elnökhelyettesének hatáskörében, vagy két Elnökhelyettes közös megegyezése alapján nem intézhetők el.”¹⁵¹ Ez a kitétel azt is feltételezi, hogy a HT-nek a megalakulásakor nem volt működési szabályzata, különben nem lett volna szükség ilyen értelmező határozati passzusra. Ugyanezen határozat arról is intézkedett, hogy a HT elé kerülő előterjesztéseket a „Minisztertanács Hivatal B csoport Titkárságához”, azaz a HT Titkárságához kell benyújtani.

A Honvédelmi Tanács szervezeti határozványára (ügyrendjére) 1953. február 10-én tett javaslatot Solt Lajos HT-titkár. Rákosinak és három elnökségi tagnak (Gerő, Hidas, Házi) küldte meg a tervezetet: egy magyar és egy orosz példányt. A dossziében csak a magyar szöveg lel-

¹⁴⁴ A Gazdasági Bizottságról lásd BARÁTH 2007.

¹⁴⁵ G. VASS–KURECSKÓ–RING 2008 G. 16.

¹⁴⁶ Röpszavazás a Honvédelmi Tanács tagjainak. MNL OL M-KS 276. f. 96/F. cs. 215. ó. e.

¹⁴⁷ OKVÁTH 1998 97–98.

¹⁴⁸ Keleti Ferenc 1952. december 10-i személyi előterjesztésében a Honvédelmi Bizottság titkárának javasolta Soltot, és az MDP KV Titkárság el is fogadta. Ami külön érdekes, hogy mind a határozati részben, mind az előterjesztésben utólag tollal helyesbítették a testület nevét Honvédelmi Tanácsra. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 222. ó. e. 6. és 66.

¹⁴⁹ Minisztertanács Elnökének Hivatala: Csergő János elvtársnak. MNL OL XIX-A-2-ee 94. d.

¹⁵⁰ A Honvédelmi Tanács 1/1/1952. sz. határozata. MNL OL XIX-A-2-ee 93. d.

¹⁵¹ A HT 20/2/1952. sz. határozata – A HT 1953. I. negyedévi B munkaterve. MNL OL XIX-A-98 215. d.

hető fel, és Solt ebben jelölte meg a különbségeket kísérőlevele szerint.¹⁵² Arra, hogy miért volt orosz nyelvű változat, két magyarázat adódik: vagy a szovjet tanácsadók segítségével íródott eredetileg oroszul a tervezet, és utána ültették át magyarra, vagy pedig az elkészült magyar tervezetet fordíthatták oroszra, hogy véleményeztessék a tanácsadókkal. Vélhetően ez a szövegváltozat került február 23-án a HT plénuma elé, ahol 66/6 számon el is fogadták.¹⁵³ Majd 25-én egy rövid feljegyzés került a dossziéba, miszerint Farkas javaslatára stilisztikai javítások szükségesek az okmányon. Az ügyrendet így végül 1953. március 10-én adták ki 66/A/6/1953. számú határozatként.¹⁵⁴ Az ügyrend elején is csak annyit rögzítettek, hogy a Honvédelmi Tanács elnöke a Minisztertanács elnöke, valamint, hogy a testület munkáját külön titkárság segíti. A hatáskör, amelyekben a HT „a Magyar Dolgozók Pártja vezetése által megállapított irányelvek alapján” intézkedhetett, igen széles volt: „közvetlenül megvizsgálja és eldönti az ország védelmi képességével kapcsolatos kérdéseket, úgy a Honvédelmi Minisztérium, Határőrség és a Belső Karhatalom, mint az egész népgazdaság vonalán”. A legitimációs problémát az ügyrend úgy oldotta meg, hogy deklarálta: „A Honvédelmi Tanács a Minisztertanács által adott felhatalmazás alapján jár el, és határozatai a Minisztertanács határozatai erejével bírnak. A határozatok végrehajtásáért felelős miniszter vagy főhivatal vezetője a Honvédelmi Tanács határozatát, mint minisztertanács határozatot adja ki végrehajtásra.” A HT feladatait négy témakörbe csoportosítva tárgyalta az ügyrend, közel kéttucatnyi ügykört felsorolva: I. az ország fegyveres erői; II. a hadszíntér-előkészítés (azaz közlekedés és hírközlés); III. gazdasági ügyek (hadiipar, gazdaságmozgósítás [a továbbiakban: GM], tartalékolás); IV. a háború idejére vonatkozó intézkedések előkészítése. A szervi határozvány explicite a békeidőszakra vonatkozott, a rendkívüli időszak, háborús működés mikéntjére nem tért ki semmilyen vonatkozásban. Az ügyrendből és a HT első öt hónapjának működéséből kiviláglik, hogy a tanács valóban hatalmas területet fogott át, a védelem minden szegmensével foglalkozott: 11 ülésen – ami nagyjából kéthetenkénti tanácskozásnak felel meg – több mint 140 határozatot hoztak az ügyrendben rögzített legkülönbözőbb ügyekben.

Az 1953. júniusi politikai fordulat az irányítási mechanizmust sem hagyta érintetlenül.¹⁵⁵ A szovjet vezetés által megfogalmazott elvárásoknak és az MDP KV június 27–28-i határozatainak megfelelően, a májusi választások után összeülő Országgyűlés második munkanapján, július 4-én Nagy Imrét választották a Minisztertanács elnökévé. Másfél héttel később, július 15-én Rákosi Mátyás javaslatot terjesztett az MDP PB elé a Honvédelmi Tanács átalakítására: „A Titkárság a Minisztertanács összetételében történt változásnak megfelelően a HT új összetételére a következő javaslatot teszi: Nagy Imre, Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Bata István, Zsöföly Mihály, vezérkari főnök.” A PB ellenvetés nélkül megszavazta a változta-

¹⁵² Rákosi Mátyás elvtársnak. 1953. február 10. A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Tanácsának Szervi határozványa (Ügyrendje). D. n. MNL OL XIX-A-98 226. d.

¹⁵³ Jegyzőkönyv a Honvédelmi Tanács 1953. február 23-án tartott 6. rendes üléséről. Uo.

¹⁵⁴ A HT 66/A/6/1953. sz. határozata – A Honvédelmi Tanács ügyrendjéről. MNL OL XIX-A-98 226. d. *Lásd Dokumentummelléklet 13. számú dokumentum.*

¹⁵⁵ A fordulat legfontosabb dokumentumait *lásd* BELÉNYI 2011. A politikai átalakulás rövid összefoglalását *lásd* RAINER 1996 521–527. A katonai és hadiipari fejlesztések visszafogásáról *lásd* GERMUSKA 2014 203–208., 239–266.

tást.¹⁵⁶ A HT elnöki tisztének Nagy Imrére ruházását, illetve a testület tagjainak névsorát – a vezérkari főnök helyét még üresen hagyva – a Minisztertanács 1953. július 17-i ülésén hagyták jóvá.¹⁵⁷ Ugyanezen a kormányülésen fogadták el a Minisztertanács új ügyrendjét, amely már az új kormányfő elképzeléseit tükrözte. Nagy Imre az ülésen is bírálta az elnökségi modellt, amely megfosztotta a miniszterek többségét attól, hogy részt vegyenek az érdemi döntéshozatalban. Az új szabályrend (2049/1953. számú hat.) szerint a Minisztertanács összességének kellett döntenie az „alapvető fontosságú államigazgatási ügyekben”, mint például a népgazdasági terv, az állami költségvetés, minisztériumok szervezete, törvényjavaslatok és törvényerejű rendeletek tervezete, felhatalmazás nemzetközi egyezmények megkötésére, külföldi utazások stb.¹⁵⁸

Nagy Imre július 27-én elnökölte első ízben a Honvédelmi Tanács ülését.¹⁵⁹ Ekkor került napirendre Solt Lajos előterjesztése a HT Titkárságának szervezetéről és feladatairól.¹⁶⁰ Az HT azonban csak „alapul” fogadta el a tervezetet, és határozatban szólította fel Soltot, hogy 8 fővel csökkentse az előírányzott 46 fős létszámot, valamint az Országos Tervhivatal (a továbbiakban: OT) és a HM hatáskörét képező feladatokat iktassa ki a HT Titkársága ügyköréből.¹⁶¹ Nagy Imre tehát e téren is a normál ügymenet felé igyekezett visszaterelni az apparátus munkáját, a korábbi szuperfelügyeletként működő titkárság hatásköreit pedig visszanyesegetni. A HT Titkárság végleges ügyrendjét – elnöki jogkörben kiadva a határozatot – Nagy augusztus 6-án hagyta jóvá. A titkárság két munkacsoportra oszlott: A) csoport, amely a honvédelmi miniszter által előterjesztett anyagokat készítette elő a mozgósítási felkészülés, a hadkötelesek nyilvántartása, a hadiállapotra való áttérés jogszabályai, a néphadsereg ügyei, a költségvetés, a munkaerőmeghagyás témaköreiben; B) csoport, amely polgári (civil) minisztériumok előterjesztéseit gondozta a hadiipar, a haditermelésre való átállás, az iparmozgósítás, anyagtartalékolás stb. témaköreiben. Utóbbi egy ipari és egy igazgatási alcsoportra oszlott.¹⁶²

Talán az a kezdeményezés is Nagy Imrétől indult ki, amely a Honvédelmi Tanács elé kerülő előterjesztések számát kívánta csökkenteni. Korábban Rákosi és Gerő – a maximális hatalmi koncentráció jegyében – maga kívánt döntenie szinte minden haditermelési, mozgósítási, tartalékolási ügyben. Nagytól azonban távont állt ez a szemlélet, ő reformprogramjának érdemi területeire kívánt koncentrálni. Ennek szellemében született az a HT-határozat október 19-én, amely kimondta: az apróbb tervmódosításokat a HT elnöke vagy az OT elnöke saját hatáskörben engedélyezheti; a nem elvi jelentőségű ügyekben a HM és az érdekelt tárcák vezetői közös utasításban rendelkezzenek alárendelt szerveik felé; a beruházások kisebb mó-

¹⁵⁶ Az MDP PB 1953. július 15-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 126. ő. e. 9. és 128.

¹⁵⁷ Jegyzőkönyv a Minisztertanács 1953. évi július 17-én tartott üléséről. 500/nk/6/1953. sz. MT-határozat. MNL OL XIX-A-83-a 89. d. 500. sz. jegyzőkönyv. 21.

¹⁵⁸ G. VASS–KURECSKÓ–RING 2008. 16–17.

¹⁵⁹ A Honvédelmi Tanács 14. üléséről készült jegyzőkönyv. MNL OL XIX-F-6-a 117. d.

¹⁶⁰ Előterjesztés a HT-hoz. 1953. július 21. MNL OL XIX-A-98 229. d.

¹⁶¹ A HT 159/14/1953. sz. határozata. 1953. július 27. MNL OL XIX-A-98 229. d.

¹⁶² A HT 170/14/1953. sz. határozata. 1953. augusztus 6. MNL OL XIX-A-98 229. d.

dosításait engedélyezheti az OT elnöke; a tárcák mozgósítási felkészülési munkaterveinek módosítását a HT elnöke jóváhagyhatja; illetve a meghagyási kérelmeket az egész népgazdaságot átfogóan terjesszék a HT elé – két-három lényegi előterjesztésbe sűrítve a tennivalókat.¹⁶³

Rainer M. János Nagy Imre életrajzában hangsúlyozza, hogy a miniszterelnök kiemelt törekvése volt „az országgyűlés és a kormány szerepének újradefiniálása”, ám e törekvéseit meglehetősen kevés siker koronázta, a politikai szférában nem tudott érdemi változtatásokat véghezvinni.¹⁶⁴ G. Vass István, Kurecskó Mihály és Ring Orsolya arra hívja fel a figyelmet, hogy a Minisztertanács Elnöksége – majd’ egyévi szünet után – 1954. májustól ismét aktívalódott, hetente-kéthetente ülészeve újra háttérbe szorította az összetületi döntéseket.¹⁶⁵ A Honvédelmi Tanács 1954 elejétől havonta összeült, de 1954. július 26-át követően rendes ülést legközelebb csak 1955. május 7-én tartott.¹⁶⁶ 1954 második felében a HT döntéseit röpszavazások útján, illetve elnöki hatáskörben kiadott határozatok formájában hozta meg.

1954 decemberére Nagy Imre szovjet politikai támogatottsága elfogyott, Rákosi megkezdte a kormányfő leváltására irányuló manővereit.¹⁶⁷ 1954–55 fordulóján azonban a kormányfő még kísérletet tett a Minisztertanács ügyrendjének átfogó átdolgozására. Noha látszólag technikai kérdésekről van szó, valójában a datálatlan tervezet meglehetősen élénk reakciókat váltott ki, ugyanis a HT bizonyos ügyköreit is a Minisztertanács Elnökségének hatáskörébe vonta volna. Az előterjesztés megőrizte a korábbi alapgondolatot, miszerint a Minisztertanács teljes ülésére tartoznak az „állampolgárok széles körét közvetlenül érintő alapvető fontosságú ügyek” (terv, költségvetés stb.). Az Elnökség hatáskörébe utalta viszont egyes kiemelkedő beruházások megvitatását, a nemzetközi tárgyalások irányelveit, a csak néhány minisztériumot érintő szervezési kérdéseket, a megyei/fővárosi és helyi tanácsok bizonyos kérdéseit. Ami azonban a felszólamlásokat kiváltotta, az a 7. § következő két pontja volt: az Elnökség határoz „f) a fegyveres testületek szervezete, költségvetése, létszáma kérdésében, meghatározza és ellenőrzi a fegyveres testületek kiképzési és egyéb irányú tevékenységét, kiegészítési rendjét, és megállapítja a tényleges katonai szolgálat idejét; g) a népgazdasági terv és a költségvetés keretein belül jóváhagyja az ország védelmével közvetlenül összefüggő beruházások terveit, a honvédelmi ipar termelési, export-import terveit, valamint a fegyveres testületek megrendeléseinek tervét”.¹⁶⁸ Amennyiben ez a módosítás életbe lépett volna, azzal a Honvédelmi Tanács talán legfontosabb jogköreit vonta volna magához a Minisztertanács Elnök-

¹⁶³ A HT 220/18/1953. sz. határozata. 1953. október 19. MNL OL XIX-A-98 230. d. Korábban minden egyes tárca külön előterjesztésben engedélyeztette a meghagyási létszámait.

¹⁶⁴ RAINER 1999 134.

¹⁶⁵ G. VASS–KURECSKÓ–RING 2008. 17.

¹⁶⁶ *Lásd* MNL OL XIX-A-98 231., illetve 250. d.

¹⁶⁷ 1954–55 fordulójának és a Nagy Imre leváltásához vezető politikai eseményeknek a bemutatását *lásd* RAINER 1999 110–124.

¹⁶⁸ Előterjesztés a Minisztertanácshoz a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának ügyrendjéről. D. n. Nagy Imre. A tervezet a Minisztertanács 3029/III.11./1955. sz. határozata előkészítő dokumentumai között maradt fenn. MNL OL XIX-A-83-b 10–26. Idézet: 12.

sége. (Ez még akkor is radikális lépés, ha tudjuk, hogy az Elnökség és a HT között jelentős személyi átfedés volt.)

Nem is maradtak el az éles kritikák. Bata István vezérezredes, honvédelmi miniszter 1955. január 15-én a következő „észrevételt” tette: „Tudomásom szerint a Párt nem kívánja megszüntetni a Honvédelmi Tanácsot. Ezért helytelennek tartom a Honvédelmi Tanács hatáskörének szűkítését. Véleményem szerint a 7. § 1. f és g pontjában felsorolt kérdéseket a jövőben is a Honvédelmi Tanács kell, hogy tárgyalja, és döntsön abban, hogy a honvédelmet érintő egyes kérdések közül melyeket tárgyaljon az Elnökség vagy az MT teljes plénuma.”¹⁶⁹ Bata tehát – a korábbi évek hatalomgyakorlásának megfelelően – a szűkebb kabinetre, a HT-re bízta volna, hogy mit visz a Minisztertanács szélesebb fóruma elé, ezzel pontosan az addigi szűk körű és titkos döntéshozatalt kívánta garantálni.

Solt Lajos január 27-i, Szabó Gergelyhez, a Minisztertanács Titkársága vezetőjéhez írt levele aztán több dolgot is megvilágít. Mint írja, amikor a Minisztertanács ügyrendi tervezete készült, akkor még nem alakult ki a Honvédelmi Tanács ügyrendje, és „úgy látszott, helyesebb, ha egyes kérdéseket közvetlenül a MT elnöksége elé viszünk”. Ám közben az „érdekeltekkel” megvitatták a kérdést, és immár törölni javasolta a 7. § ominózus 1) f és g pontját.¹⁷⁰ A visszakozásban megítélésünk szerint a készülő politikai átrendeződésnek nagyobb szerepe lehetett, mint egyes „érdekeltek” ellenvéleményének.

1955. január második felében készülhetett tehát az a szintén datálatlan tervezet, amely a *Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának ... /1955. számú határozata a Honvédelmi Tanács ügyrendjéről* címet viseli.¹⁷¹ Ezen előterjesztés számos problémás pontjára világított rá Keleti Ferencnek, az MDP KV Adminisztratív Osztálya vezetőjének február 8-i feljegyzése.¹⁷² Keleti elsőként azt nehezményezte, hogy a Honvédelmi Tanácsnak, amely a népköztársaság fegyveres védelmének legfőbb szerve békében és háborúban, a tagjait az MDP Központi Vezetősége és a Minisztertanács együttes ülésén választja meg. Az előterjesztésből úgy tűnt számára, hogy a Minisztertanács – miközben az államigazgatás legfőbb szerve – a Honvédelmi Tanács alá van rendelve, hiszen utóbbi irányította volna a fegyveres erők és az egész népgazdaság védelemre való felkészülését. Sőt az ügyrend úgymond lehetőséget adott a Minisztertanácsnak, hogy „előterjesztéseket tehet a Honvédelmi Tanács felé”. Paradox módon a pártközpont osztályvezetője hívta fel a figyelmet arra, hogy a tervezet szerint a HT felette áll minden más államhatalmi szervnek, nincs szabályozva, hogy működésével, tevékenységével kinek (Országgyűlésnek, Elnöki Tanácsnak stb.) tartozik felelősséggel. Keleti viszont fontosnak tartotta rögzíteni, hogy „úgy békében, mint háborúban a Honvédelmi Tanács felelősséggel tartozik és időnként köteles beszámolni munkájáról ezeknek a szervezeteknek”. A tervezet arra sem tartalmazott kitétel, hogy a testület milyen módon számol be a vezető pártszerveknek. Az ügyrend készítői még a haderőn kívüli katonai képzést biztosító társadalmi szervezeteket is a

¹⁶⁹ Bata István vezérezredes levele a Minisztertanács Titkárságának. 1955. január 15. MNL OL XIX-A-98 248. d.

¹⁷⁰ Solt Lajos levele Szabó Gergelyhez. 1955. január 27. MNL OL XIX-A-83-b 104. d. 9.

¹⁷¹ MNL OL XIX-A-98 248. d.

¹⁷² Észrevételek a Honvédelmi Tanács ügyrendjéről szóló előterjesztés tervezetéhez. 1955. február 8. MNL OL XIX-A-98 248. d. Másodpéldányát lásd MOL M-KS 276. f. 96/F cs. 118. ő. e. 19–20.

HT „elvi irányítása” alá kívánták rendelni, amit még a sokat látott osztályvezető is furcsállott: „A tömegszervezetek pártirányításáról beszélünk, de állami irányításról ebben az előterjesztési szövegben hallok először. Úgy gondolom, itt arról lenne szó, hogy minél jobban használjuk ki azokat a lehetőségeket, amelyeket ezek a tömegszervezetek nyújtanak a honvédelmi készültségünk fokozására. Ilyen értelemben kérni kell a tömegszervezetek vezetői[nek] segítségét és támogatását.”¹⁷³

Jávor Ervin őrnagy, az OT Testületi Főosztályának vezetője ugyancsak február 8-án véleményezte együttesen a két ügyrendet: a Honvédelmi Tanácsét és a Minisztertanácsét. A tervhivatal katonai főosztálya nevében ő is kifogásolta, hogy a Minisztertanács Elnöksége a fegyveres testületek elvi ügyeivel foglalkozzon. A két ügyrendi tervezet ráadásul így ellent is mondott egymásnak ebben a kérdésben. A kettősségek és ellentmondások kiküszöbölése érdekében azt javasolta, hogy a HT és a Minisztertanács ügyrendje egyszerre fogadtassék el.¹⁷⁴ A Minisztertanácsé rövidesen el is készült: az 1955. február 11-én és 15-én tartott kormányülésen hagyták jóvá. Ám a Határozatok Tárában csak egy hónappal később, március 12-én jelent meg a 2075/1955. számú határozat.¹⁷⁵ A fő pontok összevetéséből kiderül, hogy az új ügyrend megerősítette az Elnökség jogköreit (a még Nagy Imre által aláírt tervezettel azonosan), a HM és az OT által kifogásolt pontok azonban kikerültek belőle.

Az ügyrend előkészítésével párhuzamosan a Honvédelmi Tanács munkájának újraindítását célozhatta, hogy az MDP Politikai Bizottsága 1955. január 13-án határozott a tanács új összetételéről. Tagjaivá nevezte ki Rákosit, Nagy Imrét, Gerőt, Farkast, Bata Istvánt, Tóth Lajos vezérőrnagyot (aki 1954. novembertől vezérkari főnök volt), valamint Berei Andort, az OT elnökét.¹⁷⁶ A Nagy Imre körüli bizonytalan közjogi helyzetet jól tükrözik az ekkor született HT-határozatok is. Az 1/27/1955. számú határozat a néphadsereg fejlesztéséről szóló HM-előterjesztést hagyta jóvá, a röpszavazási ívet január 22-én aláírta Rákosi, Farkas, Bata, Berei és Tóth Lajos. Az íven Nagy Imre még a „H.T. elnöke”-ként szerepelt. Hasonlóan a februárban (nap megjelölése nélkül) elfogadott 2/27 határozat esetében (a magyar–bolgár haditechnikai együttműködési tárgyalásokról): ennek röpszavazási ívét aláírta Nagy, Rákosi, Farkas, Berei, Bata és Tóth. A két határozatot azonban – vélhetően utólag – Hegedüs András látta el kézjegyével, mint a „Minisztertanács első elnökhelyettese”. Aztán március 28-án Nagy Imre lemondott miniszterelnöki posztjáról, és ezzel HT-elnöki megbízása is megszűnt. Április 18-án Hegedüst ugyan kinevezték a Minisztertanács elnökévé, ám április 27-én és 29-én öt HT-határozatot még mindig a „HT elnöke helyett” megjegyzéssel írt alá.¹⁷⁷

¹⁷³ Uo.

¹⁷⁴ Jávor Ervin levele Solt Lajoshoz. 1955. február 8. MNL OL XIX-A-98 248. d.

¹⁷⁵ G. VASS–KURECSKÓ–RING 2008. 17. Az ügyrend körüli vita körülményes lezárására utal, hogy a 2075/1955. sz. határozat és az azt módosító 3029/III.11./1955. sz. határozat gyakorlatilag egyszerre készült el. Utóbbi a miniszterek felelősségre vonásának szabályaival, illetve a Minisztertanács elnöke kinevezési jogkörének pontos meghatározásával egészítette ki az ügyrendet. MNL OL XIX-A-83-b 3029/1955. 2–5.

¹⁷⁶ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1955. január 13-i üléséről; A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Politikai Bizottságának. 1955. január 12. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 211. ó. e. 2. és 61.

¹⁷⁷ Lásd a HT 1–2/27/1955., illetve 3–8/27/1955. sz. határozatait. MNL OL XIX-A-98 250. d.

A miniszterelnök kinevezése másnapján részletes tájékoztatást kapott Solt Lajos ezredestől a Honvédelmi Tanácsról, a HT titkára a vonatkozó HT-határozatokat is megküldte. Solt úgy vélte április 19-i levelében: „a tapasztalat azt mutatja, hogy a Honvédelmi Tanács negyedévenkénti egy-két ülése elegendő ahhoz, hogy a honvédelem fontosabb kérdéseiben határozatok szülessenek”. A teendőket illetően azt javasolta, hogy mind a Honvédelmi Tanács ügyrendjére, mind a HT Titkársága feladataira és szervezetére új szabályozást kell kidolgozni, és ki kell nevezni a HT új tagjait. Április 21-én a miniszterelnök – titkársága útján – fel is kérte Solt ezredest a HT ügyrendjének „megváltoztatására”.¹⁷⁸

A Honvédelmi Tanáccsal kapcsolatban egy furcsa közjogi és politikai helyzet állt elő. A tanács május 7-én rendes ülést tartott Rákosi Mátyás elnökletével, ahol határozatban ki is egészítették a HT ügyrendjét: eszerint felhatalmazták Gerő Ernőt, hogy a nemzetközi hadiipari együttműködés egyes operatív kérdéseiben egyedül is dönthessen.¹⁷⁹ A Minisztertanács ugyanakkor csak három nappal később, május 10-én határozott – Gerő Ernő szóbeli előterjesztése alapján – a HT új összetételéről: elnöke Rákosi Mátyás lett, tagjaivá pedig Gerőt, Hegedüst, Mekis József – kohó- és gépipart is felügyelő – miniszterelnök-helyettest, valamint Tóth Lajos vezérkari főnököt nevezték ki.¹⁸⁰ Rákosi, úgy tűnik, nem kívánta ilyen fajsúlyú feladattal terhelni a fiatal miniszterelnököt, így ekkortól – a korábbi három év gyakorlatával ellentétben – nem a miniszterelnök vezette a HT-t. Az már csak ráadás, hogy e megoldás szemben állt a HT hatályban lévő ügyrendjével is: a 66/A/6/1953. számú határozat III. rész 1. pontja ugyanis kimondta: „a HT üléseinek munkáját annak Elnöke – a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának Elnöke – irányítja”.

Kísérlet a közjogi rendezésre – a Honvédelmi Tanács békeidőszaki ügyrendje

1955 májusától a Honvédelmi Tanács változó rendszerességgel ülésezett: másfél havonta tartott tanácskozásain majd' félszáz határozatot hozott.¹⁸¹ Hegedüs András miniszterelnök áprilisi felkérésével ellentétben azonban nem készült el a tanács új ügyrendje. A Solt ezredes vezette titkárság ehelyett saját ügyrendjének új változatát terjesztette fel 1955. szeptemberben. Ebben szerepet játszott, hogy a Minisztertanács Titkárságának apparátusával nem lehetett felhőtlen a HT Titkárságának együttműködése. Erre utal az előterjesztés preambuluma: „Az elmúlt két év eseményei azt mutatják, szükséges kimondani, hogy a Honvédelmi Tanács titkára csak a Honvédelmi Tanács elnökének van alárendelve, és azt, hogy a Honvédelmi Tanács Titkársága [csak] igazgatási (elhelyezés, ellátás stb.) vonatkozásban tartozik a Minisztertanács Titkárság vezetője hatáskörébe.” A HT Titkárság a saját feladatait oly módon is

¹⁷⁸ Solt Lajos levele Hegedüs Andrásához. 1955. április 19., Horváth Ferencné levele Solt Lajoshoz. 1955. április 21. MNL OL XIX-A-98 248. d.

¹⁷⁹ A HT 21/27/1955. sz. határozata. MNL OL XIX-A-98 250. d.

¹⁸⁰ Jegyzőkönyv a Minisztertanács 1955. évi május 10-én tartott plenáris üléséről. MNL OL XIX-A-83-a 126. d. 548. sz. jegyzőkönyv. 46.

¹⁸¹ A HT ülést tartott 1955. június 29-én, augusztus 10-én, október 7-én és december 19-én. *Lásd* MNL OL XIX-A-98 247–248. d.

igyekezett körülbástyázni, hogy ehelyütt szögezte le: „A [HT] Titkárság – mint a Minisztertanács B Titkársága – foglalkozik a HM és a Kohó- és Gépipari Minisztérium/B [hadiipar] olyan (napi) feladataival, melyek a Minisztertanács, a Minisztertanács elnöke, illetőleg a Minisztertanács valamelyik elnökhelyettese hatáskörébe tartoznak.” Ehelyütt hangzott el a titkárság fedőnévének megválasztása kapcsán egy, a párt- és állami apparátus által addig kevéssé figyelembe vett körülmény: „A [HT] Titkárság létezése úgy, mint a Honvédelmi Tanácsnak a létezése – míg róluk nyilvános jogszabály (Honvédelmi Törvény) nem rendelkezik – államtitkot képez, ezért nyilvánosan, mint a Minisztertanács B. Titkársága működik.” A tervezet aztán több oldalon keresztül részletezte a HT Titkárság kívánatos szervezeti felépítését és feladatköreit.¹⁸²

Solt az MDP KV Adminisztratív Osztályának küldte meg a tervezetet, de úgy tűnik, onnan nem kapott választ, és előterjesztésének további sorsáról nincs információ. A lépés mindenestre figyelemre méltó: Solt Lajos előbb Farkas Mihály, majd a HT felállításától Rákosi közvetlen munkatársaként dolgozott, és a párt első embere iránti hűsége aligha volt megkérdőjelezhető. Már csak ezért is berzenkedhetett Nagy Imre változtatási kísérletei ellen, majd vehette semmibe az ifjú miniszterelnök Hegedüs kéréseit, utasításait. Hegedüs András elégedetlenségét jól mutatja a HT titkárának küldött október 4-i levele, amelyben kifogásolta a Solt Lajos által megküldött negyedéves munkatervet. Felróta, hogy a tervezett témakörök „nem helyesen tükrözik a Honvédelmi Tanács feladatait”, ugyanis teljesen hiányoznak belőle a HM ellenőrzését, felkészültségének vizsgálatát jelentő napirendi pontok, helyette viszont számos olyan kérdés szerepel, amelyeket más párt- és állami szervek is eldönthetnének.¹⁸³

A HT Titkárság külön akciójától függetlenül bizonyos, hogy magának a Honvédelmi Tanácsnak az alkotmányos-jogi helyzetét előbb-utóbb mindenképpen rendezni kellett: egyrészt a Varsói Szerződésből eredő kötelezettségek miatt, másrészt a miniszterelnök és a párt első titkára honvédelemmel kapcsolatos hatásköreinek tisztázása, elhatárolása érdekében. Hegedüs András miniszterelnök 1955. decemberben véglegesítette erre vonatkozó előterjesztését.¹⁸⁴ Hegedüs indoklásában különösen fontosnak tartotta, hogy a pártvezetés saját területén rendezze a HT kérdését, ugyanis „a Honvédelmi Tanács szervezetére, hatáskörére vonatkozó legfelsőbb döntést tartalmazó párthatározatunk nincs. Ebből eredően nem tisztázódott sem párt-, sem állami vonalon a Honvédelmi Tanács helyzete, szerepe és jogállása. A jelenlegi érvényes szabályozás magától a Honvédelmi Tanácstól ered, 1953-ból. Az 1953-tól eltelt időben viszont a Honvédelmi Tanács személyi összetételében többször változás történt és a személyi változások végül szervezeti változást is eredményeztek. A kérdés nincs rendezve állami vonalon sem. A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk elavult, teljesen a Horthy-rendszer szempontjából szabályozza valamennyi honvédelmi vonatkozású kérdést, s így a Hon-

¹⁸² Minisztertanács Titkársága B Osztály: Előterjesztés a Honvédelmi Tanácshoz. 1955. szeptember 13. MOL M-KS 276. f. 96/F cs. 118. ő. e. 13–18. Idézet: 13.

¹⁸³ A Minisztertanács Elnöke: Solt elvtársnak. 1955. október 4. MNL OL XIX-A-98 247. d.

¹⁸⁴ Okváth Imre – a HM Titkárság anyagai alapján – úgy vélte, hogy 1955. november 4-én nyújtotta be a miniszterelnök a tervezetet. Elképzelhető, hogy egy korábbi változatot véleményezett a HM, de a közölt szöveg alapján később már alig változtattak az előterjesztésen. *Lásd* OKVÁTH 1994 88., 95–98.

védelmi Tanács helyzetét is.” Az 1941-es szovjet megoldás alapján azt javasolta, hogy a Politikai Bizottság és a Minisztertanács közös határozataként szülessen meg az ügyrend.

Hegedüs tervezete a fennálló gyakorlatot kívánta átláthatóbb, szabályozottabb eljárásrenddel felváltani. Elsőként deklaráta, hogy a HT „a Magyar Népköztársaság fegyveres védelmét közvetlenül irányító szerv békében és az ország fegyveres védelme idején”. Az előterjesztés szerint békeidőszakban a Minisztertanács nevezi ki – az MBP PB javaslata alapján – a Honvédelmi Tanács tagjait. Egyidejűleg leszögezte: a HT államigazgatási szerv, amely a PB és a Minisztertanács által megszabott kérdésekben foglalkozik a honvédelem ügyeivel. Az ország fegyveres védelmének időszakában a Népköztársaság Elnöki Tanácsára ruházta volna a HT kinevezésének jogát – a PB és a Minisztertanács együttes javaslata alapján. A HT összetételéről ugyanakkor csak annyit írt: „a Honvédelmi Tanács elnökből és legalább 4, de legfeljebb 6 tagból áll”. Hegedüs, úgy tűnik, ezzel el akarta kerülni azt a vádat, hogy az új szabályzattal maga akarna a testület élére állni, noha korábban bevett dolog volt, hogy a miniszterelnök egyben a HT elnöke is. A Honvédelmi Tanács feladatai kiterjedtek a haderő fontos kérdéseire (létszám, hadrend, kiképzés, költségvetés stb.), a légvédelemre, a védelmi építkezésekre, a hadszíntér-előkészítésre, a mozgósítás és háborús felkészülés ügyeire stb. A HT titkárát a HT elnökének és a Minisztertanács elnökének rendelték volna alá, s az utóbbi nevezte volna ki. A korábban Solt által kifogásolt munkamegosztásról a tervezet azt írta: „Békében a Honvédelmi Tanács és a Minisztertanács határozatainak előzetes egyeztetése a Minisztertanács Titkársága vezetőjének és a Honvédelmi Tanács titkárának együttes feladata.”¹⁸⁵

Az MDP PB 1956. január 18-i ülésén tűzte napirendre a HT szervezetének és ügyrendjének kérdését. A vita során nyilvánvalóvá vált, hogy a legkényesebb kérdés a HT helye a párt- és állami hatalmi struktúrában. Gerő Ernő a HT kiemelt szerepének fenntartása mellett kardoskodott: „A Honvédelmi Tanács határozat[a]it a Minisztertanács nevében hozza. Úgy jár el, mintha a Kormány ő volna, a Kormány átruházott hatáskörével. Ebből következik, hogy bizonyos mértékig, bizonyos terjedelemmel, időről időre a Minisztertanácsot tájékoztatni kell a Honvédelmi Tanács munkájáról. Ez természetesen a Politikai Bizottságtól függ, hogy milyen terjedelemig menjenek el.” Hegedüs András ezt úgy opponálta, hogy „a Minisztertanács felhatalmazza a Honvédelmi Tanácsot, hogy ilyen és ilyen kérdésekben a kormány irányvonalának megfelelően döntsön. Elvileg nincs két legfelső államigazgatási szervünk. Szerintem békében a HT államigazgatásilag alárendelt szerve a Minisztertanácsnak. Az is felmerült, hogy tegyünk javaslatot az Alkotmány módosítására. Ezt elvetettük. Abban kell döntenünk, hogy a Honvédelmi Tanácsot olyan elbírálás alapján létesítjük-e, mint a Szovjetunióban volt a háború idején, vagy a mai szükségletnek megfelelően a PB által irányított és alárendelt és a Minisztertanácsnak alárendelt szervként működjön.” Kovács István KV-titkár „nyugtalanítónak” nevezte a helyzetet, és óvott attól, hogy „4 vagy 6 elvtársnak” legyen alárendelve a PB, a KV és a honvédelem – amivel nyilvánvalóan az egykori Trojka túlhatalmára célzott. Hegedüs több közbeszólásban próbálta határozottabb állásfoglalásra bírni politikustársait –

¹⁸⁵ Előterjesztés a Politikai Bizottsághoz. 1955. december; Tervezet – az MDP Központi Vezetősége és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa közös határozata: a Honvédelmi Tanács szervezetéről és ügyrendjéről. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 266. ő. e. 21., 23–26.

lényegében sikertelenül. Rákosi a vita zárszavában sértődött, magáról egyes szám harmadik személyben szólva közölte: „Jobb lett volna, ha a HT elnökét [is] bevonták volna a[z előkészítő] munkába.” Az első titkár a tervezet gyökeres átdolgozását javasolta. A PB pedig a következő konszenzusos formulát foglalta határozatba: „A Honvédelmi Tanács feladata: a) békében: A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa által megszabott irányelvek alapján az ország honvédelmének előkészítése és megszervezése az arra illetékes szerveken keresztül. b) háborúban: A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének irányítása alapján egyesíti kezében a hatalom teljességét a háború győzelmes megvívása érdekében. A Honvédelmi Tanács tehát békében jogilag alá van rendelve a Minisztertanácsnak, de a Honvédelmi Tanács – átruházott hatáskörének megfelelően – a Minisztertanács nevében kötelező érvényű határozatokat hoz. Ennek megfelelően a Honvédelmi Tanácsnak meghatározott időnként és bizonyos terjedelemben tájékoztatni kell a Minisztertanácsot munkájáról. [...] A Honvédelmi Tanács tagjainak számát mindenkor az adott helyzetnek megfelelően kell meghatározni.” A végleges ügyrend kidolgozásával a testület Bata Istvánt és Egri Gyula KV-titkárt bízta meg, és úgy rendelkezett, hogy azt a következő héten terjesszék is a Minisztertanács elé.¹⁸⁶

Bata és Egri egy nap alatt átdolgozták a szöveget. A honvédelmi miniszter már január 20-án megküldte Rákosinak az új verziót, amely azonban nem maradt ránk sem az MDP, sem a HT iratai között.¹⁸⁷ Ám az új változatot 23-án változatlan hevességgel bírálták a PB-tagok, többük legfőképpen az MDP PB-nek a szabályzatbeli teljes mellőzését nehezményezte. „A HT-ről szóló ezen anyag alapján nem látom a PB szerepét a háború idején, sőt úgy látom, hogy a PB kb. megszűnik a háború idejére” – írta például Ács Lajos. Kovács István pedig még ennél messzebb merészkedett: „Bár a HT-val kapcsolatos átdolgozott javaslat jobb, mint az előző szöveg, én azonban ebben a formában sem tudok a javaslattal egyetérteni. Megmondom nyíltan, nem vagyok teljesen meggyőződve arról, hogy minálunk – abban a formában, ahogyan a Szovjetunióban volt a II. világháború alatt – szükség van-e hasonló HT-re. Hiszen ott is az élet bizonyította, hogy öt PB-taggal kezdték, végül fokozatosan kiegészült a létszám az egész PB-re, plusz a titkárokra és a vezérkari főnökre. Felmerül bennem a gondolat, hogy rendkívüli állapot (háború) idején nem kellene-e mindjárt nálunk is ezzel kezdeni és nem fokozatosan rátérni erre a módszerre.” Kovács a kormány mellőzését is nehezményezte: „mint ahogy a HT nem helyettesítheti a Párt vezető szervét – szerintem –, ugyanúgy még háború esetén sem helyettesítheti a Minisztertanácsot”.¹⁸⁸

Új változat hetekig nem készült, az MDP PB 1956. március 29-i határozatában a haderő irányításáról döntve mindazonáltal beillesztette a Honvédelmi Tanácsot is az irányítási struktúrába: „a Magyar Néphadsereg egész tevékenységét a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége (Politikai Bizottság) irányítja és ellenőrzi. A Központi Vezetőség az irányítást ré-

¹⁸⁶ Az MDP PB 1956. január 18-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 266. ő. e. 27–30., határozat: 4.

¹⁸⁷ Bata levelét lásd MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 290. ő. e. 28.

¹⁸⁸ Ács és Kovács levelét lásd MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 290. ő. e. 25–27.

szint közvetlenül, részint közvetve az alábbi szerveken keresztül gyakorolja: Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa; Honvédelmi Tanács.”¹⁸⁹

A HT közjogi helyzetének rendezésével párhuzamosan már 1955 végén megkezdődött egy új honvédelmi törvény kidolgozása, Nógrádi Sándor vezérezredes a honvédelmi miniszter első helyetteseként jegyezte a decemberi első tervezetet.¹⁹⁰ Előterjesztése 20 részben a katonai előképzéstől a kiegészítésen, a szolgálaton keresztül a tiszti és a tartalékos állományig és a mozgósításig terjedően vázolta fel a törvénytervezet pontjait. Molnár Erik igazságügy-miniszter azonban 1956. január 26-i véleményében nem tartotta célszerűnek új komplex törvényt alkotni, helyette elegendőnek tartotta volna az Alkotmány szövegéből kiindulva „néhány szakaszos kerettörvénnyel” rendezni a kérdést.¹⁹¹ Bata István vezérezredes azonban elképzelése mellett kitartva 1956. február 28-án elkészítette a vonatkozó HT-előterjesztést. Indoklásában hangsúlyozta: új törvény hiányában az 1939. évi II. törvénycikk formálisan hatályban van, ám a megváltozott társadalmi viszonyok között az már nem alkalmazható. Az illetékes szervek bizalmas határozatai alapján a HM az 1939-es törvénytől eltérő gyakorlatot folytat és parancsokat ad ki. Ezért a „szocialista törvényesség” és az „alkotmányos rendezés” érdekében szükségesnek ítélte átfogó szabályozás megalkotását. A feladattal egy kormánybizottságot javasolt megbízni, amely Molnár Erik vezetésével elsőként a tematikát, majd a törvénytervezetet készítené el 1956 végéig.¹⁹²

A Honvédelmi Tanács következő, 1956. április 6-i ülésén az előterjesztő Bata István úgy vélte, a tervezett törvény súlya és alkotmányos jelentősége megkövetelné, hogy az igazságügy-miniszter vezesse a kormánybizottságot, ám Molnár Erik ezt mereven elutasította. Az Igazságügy-minisztériumot képviselő Kovács Kálmán első miniszterhelyettes viszont úgy érvelt, hogy a katonai kérdéseket szabályozó törvény kidolgozását a HM-nek kell vállalnia, és a bizottságot Batának kell vezetnie. A vitát Gerő hozzászólása döntötte el, aki közölte: „A javaslat helyes. Legyen Molnár elvtárs az elnök, de mert igen sok elfoglaltsága van, és mert idősebb elvtárs, az előkészítéshez hosszabb időt kell biztosítani.”¹⁹³ A HT végül elrendelte új törvénytervezet elkészítését, és a következő bizottságot bízta meg a feladattal: elnöke – Molnár Erik igazságügy-miniszter, tagjai – Tóth Lajos vezérőrnagy, vezérkari főnök, Gábris Mihály, a belügyminiszter első helyettese, Kispál Pál hadbíró ezredes, katonai főügyész, valamint Sárközi Endre hadbíró alezredes, az IM Katonai Főosztály vezetője.¹⁹⁴ A bizottság, ha meg is alakult, érdemi tevékenységet már nem végzett.

A HT ügyrendjét – kompromisszumos átdolgozást követően – az MDP PB 1956. június 7-i ülésén sikerült ismét napirendre tűzni. A Politikai Bizottság békeidőszakra vonatkozó sza-

¹⁸⁹ Az MDP PB 1956. március 29-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 278. ó. e. 48–55.

¹⁹⁰ Okvách Imre szerint Nógrádi a HT 1955. december 19-i ülésén terjesztette elő a javaslatot. (OKVÁTH 1994 89.) A HT jegyzőkönyvében azonban ennek nincsen nyoma, lásd Rövidített jegyzőkönyv a Honvédelmi Tanács 1955. december 19-i, 31. rendes üléséről. MNL OL XIX-A-98 248. d. A benyújtás vélhetően csak terv maradt.

¹⁹¹ OKVÁTH 1994 89–90.

¹⁹² Előterjesztés a HT-hoz – a honvédelmi törvény előkészítése. 1956. február 28. MNL OL XIX-A-98 254. d.

¹⁹³ Rövidített jegyzőkönyv a Honvédelmi Tanács 1956. április 6-i, 32. rendes üléséről. Uo. Molnár Erik ekkor 60 éves volt.

¹⁹⁴ A HT 16/32/1956. sz. határozata. 1956. április 6. MNL OL XIX-A-98 254. d.

bályozásként elfogadta a dokumentumot, és a háború idejére vonatkozó határozványra egy éven belül kért javaslatot. Az elfogadott okmány végre tisztázta a legfőbb közjogi kérdéseket: a legitimitást és a felelősség kérdését.¹⁹⁵ Békében a HT az MDP PB és a Minisztertanács irányelvi alapján végezte az ország védelmi felkészítését, felelősséggel is e két testületnek tartozott. Háború idején a HT a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége irányítása alapján egyesítette volna egy kézben az egész államigazgatást. A HT elnökét és tagjait békében a Minisztertanács, háború esetén – az MDP KV és a kormány javaslatára – az Elnöki Tanács nevezhette ki. Arról viszont nem szólt a határozvány, hogy ki legyen az elnöke, hány taggal működik, és kik lehetnek a tagjai a testületnek. Annyit rögzített mindössze, hogy HT békeidőben a Minisztertanács megbízása alapján hozza határozatait – amivel egy hosszú vita végére tett pontot. A HT határozatait és rendeleteit – békeidőben és rendkívüli állapot idején egyaránt – minden állami és társadalmi szerv, valamint minden magyar állampolgár köteles volt végrehajtani. A Honvédelmi Tanács operatív jellegét némileg csökkentette, hogy racionalizálták a testület hatáskörébe tartozó feladatokat. A döntési és ellenőrzési jogkörébe tartozó védelmi kérdések köre – különösen a három évvel korábban meghatározottakhoz képest – szűkült ugyan, de még így is igen széles területet ölelt fel a fegyveres erők szervezetétől a polgári minisztériumok és államigazgatási szervek mozgósítási tervén át a lakosság kimenekítéséig terjedően.¹⁹⁶

A Rákosi Mátyást menesztő MDP KV-ülés után két nappal, 1956. július 23-án megtartott PB-ülésen Bata István szóbeli javaslata alapján új elnököt választottak a HT élére: elfogadták, hogy Gerő Ernő töltsen be a tiszteket.¹⁹⁷ Alig három nappal később, július 26-án ismét a HT-vel foglalkozott az MDP PB: határozatban intézkedtek a Honvédelmi Tanács Titkárságának „megerősítéséről”. Az intézkedés elsődleges célja talán az apparátus létszámának csökkentése lehetett, mert az Országos Tervhivatal elnökének katonai helyettesét, Révész Géza altábornagyot azzal az indoklással nevezték ki a HT titkárságvezetőjévé, hogy a „HT határozatok nagy része fontos feladatokat ad a Tervhivatalnak, így ezen ügyeket egyszerűbben és a mainál kisebb létszámú apparátussal lehetne intézni”. A PB-határozat arról is rendelkezett, hogy el kell készíteni a HT szervei és működési határozványát, amely pontosan rögzíti a HT Titkársága egyes előadóinak hatáskörét, valamint a különböző tartalmú és titkossági fokú iratok kezelésének rendjét.¹⁹⁸ Ezek elkészültéről egyelőre nincs tudomásunk. A HT Titkárság létszámát mindenestre 1956. szeptemberben 13 főben maximalizálták, ami alig harmada volt korábbi létszámának.¹⁹⁹

A Minisztertanács augusztus 2-i hatállyal adta ki 6023/1956. számú határozatát, amely a – korábbi döntésnek megfelelően – Rákosi Mátyás helyett Gerő Ernőt nevezte ki a HT elnö-

¹⁹⁵ Az okmány teljes szövegét lásd *Dokumentummelléklet* 19. számú dokumentum.

¹⁹⁶ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1956. június 7-i üléséről. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 290. ő. e. 5. Az ügyrendet lásd *uo.* 20–23.

¹⁹⁷ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1956. július 23-i üléséről. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 296. ő. e. 9.

¹⁹⁸ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1956. július 26-i üléséről. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 297. ő. e. 30. Az idézet helye 100. Révész számára nem lehetett egészen új a feladat, hiszen annak idején tagja volt az MDP Államvédelmi Bizottságának is.

¹⁹⁹ A HT 50/34/1956. sz. határozata – a HT Titkársága állománya. 1956. szeptember 3. MNL OL XIX-A-98 254. d.

kévé.²⁰⁰ (Hegedüs tehát továbbra sem kapta meg a HT elnöki posztját, ami a júniustól érvényes szabályozással immár nem ellenkezett.) Gerő Ernő elnökletével egyetlen alkalommal tanácskozott a Honvédelmi Tanács, 1956. szeptember 3-án.²⁰¹

A társadalmi feszültség 1956 őszi sűrűsödésével a Magyarországon állomásozó szovjet erők aktualizálták beavatkozási tervüket, a magyar fegyveres szervek karhatalmi és beavatkozási intézkedési tervének frissítésére azonban nem került sor.²⁰² Utóbbi intézkedésekben ráadásul a legfelsőbb vezetésre vonatkozóan nem volt külön iránymutatás, a HT nyáron véglegesített ügyrendje pedig nem tartalmazott ilyen helyzetekre kitételeket. Vélhetően e tényezőknek köszönhetően, illetve a pártállami reflexekből eredően a forradalom és a fegyveres felkelés kirobbanásakor az MDP PB vette kézbe az irányítást. Nincs nyoma annak, hogy a konfliktushelyzet kezelése során bármikor is szóba került volna a HT összehívása vagy működtetése. A PB ehelyett egy új szervet állított fel a párthű fegyveres erők irányítására: az MDP Katonai Bizottságát („Stáb”), amely azonban rendkívüli jogosítványai ellenére sem volt képes megakadályozni az események eszkalációját.²⁰³

A béke- és rendkívüli időszaki irányítás különválasztása

Az 1956-os forradalmat leverő második szovjet intervenciót követően a Kádár-kormány elsőként a hatalmának stabilizálásához szükséges hazai karhatalmi erő megszervezésére koncentrált.²⁰⁴ A Belügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium újjászervezéséhez, valamint a nemzetközi katonai és hadiipari együttműködési kötelezettségek belső megvitatásához ugyanakkor elengedhetetlen volt a Minisztertanács honvédelemmel foglalkozó szűkebb kabinetjének életre keltése. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány december 6-i ülésén határozott a Honvédelmi Tanács újjáalakításáról.²⁰⁵ A HT első rendes ülésén, december 22-én döntött a néphadsereg béke és mozgósítási hadrendjéről (létszám, fegyverzet, szervezet), annak költségkihatásáról, valamint a felesleges fegyverzet értékesítésének megkezdéséről.²⁰⁶ A Kádár-kormány formálisan is új lapot nyitott a HT ezen ülésével: újrakezdték az ülések és a határozatok számozását. A HT határozatok számozása ugyanis 1952 decemberétől tartalmazta az ülés sorszámát is: az 52/34/1956. számú tehát például a HT 34. ülésén, 1956-ban hozott 52. határozatot jelölte. 1956 decemberében viszont úgy indították újra a számozást, hogy a december 22-i ülés a 100. sorszámot kapta, és ekkortól minden egyes tanácskozáson

²⁰⁰ A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 6023/1956/VIII. 2 sz. határozata a HT elnökéről. MNL OL XIX-A-98 258. d.

²⁰¹ Jegyzőkönyv a Honvédelmi Tanács 1956. szeptember 3-i, 34. rendes üléséről. MNL OL XIX-A-98 254. d. Ugyanakkor az összes határozatot Hegedüs szignálta.

²⁰² *Lásd* erről részletesen HORVÁTH M.–KOVÁCS V. 2011; valamint GERMUSKA 2012 269–278.

²⁰³ A Katonai Bizottságról *lásd* RIPP 1997 196–203.

²⁰⁴ A népőrség-munkásőrség megalakítására vonatkozó különféle tervezeteket és a pártnak alárendelt fegyveres testület létrehozásának körülményeiről *lásd* KISS 2009.

²⁰⁵ A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 8. sz. ülésének jegyzőkönyve. MNL OL XIX-A-83-a 161. d.

²⁰⁶ A HT 1/101/1956. sz. határozata, illetve Kádár János levele a Szovjetunió Minisztertanácsa elnökének. MNL OL XIX-A-98 1. d. 1. kötet.

újrakezdtek a határozatok számozását. Így a december 22-én elfogadott első határozat az 1/100/1956. számot kapta, az 1957. január 7-i következő HT ülésen pedig 1/101/1957., 2/101/1957. stb. számozást kaptak a határozatok.

A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957. március 1-jével úgy alakult át, hogy megszűnt a Münnich Ferenc vezette – valójában csak virtuálisan létező – Fegyveres Erők Minisztériuma. Formálisan is újjáalakult a HM és a BM, Révész Géza altábornagy, illetve Biszku Béla vezetésével. Március 12-én Kádár János a HT elnökeként nevezte ki magát elnöknek, tagoknak pedig Apró Antalt, Münnich Ferencet, Révész Gézát és Biszku Bélát.²⁰⁷ Újabb személyi változás majd' egy évvel később történt, amikor 1958. január 30-tól Münnich Ferenc, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány új elnöke vette át a kormány 3038/1958. számú határozata alapján a HT elnöki tisztét. Kádár János továbbra is a HT tagja maradt.²⁰⁸ A HT az 1956 júniusában elfogadott szervezeti szabályzata alapján folytatta munkáját, korábbi titkársága azonban 1956. novemberben megszűnt. Egy 5-6 fős stáb újjászervezésére – a Minisztertanács Titkársága keretében – Tóth Károly korábbi HT-titkár tett javaslatot 1957. szeptember 21-én Münnich Ferenc miniszterelnök-helyettesnek.²⁰⁹ Állandó titkárság azonban ekkor nem állt fel.

Az 1939-es honvédelmi törvény felváltása már 1957 tavaszán újra napirendre került, a feladat bekerült a Minisztertanács 1957. II. negyedévi munkatervébe is.²¹⁰ Révész Géza altábornagy honvédelmi miniszter 1957. július 19-i előterjesztésében úgy vélte, hogy „azon indokok, melyek az elmúlt években szükségessé tették új honvédelmi törvény megalkotását, jelenleg is fennállnak”. Ezért ismételten egy kormánybizottság kiküldését kérte a tervezet elkészítésére. A Honvédelmi Tanács július 26-án a következő bizottságot bízta meg: Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter, Ugrai Ferenc vezérőrnagy vezérkari főnök, Tömpe István belügyminiszter-helyettes, Jáhner Bakos Mihály ezredes, az IM Katonai Főosztály vezetője.²¹¹ A tervezetet másfél éves munka után 1959. februárban terjesztette fel a honvédelmi és az igazságügy-miniszter az MSZMP Politikai Bizottságának. Révész és Nezvál kiemelte: egységes törvényt kívántak összeállítani, amely tartalmazza az állampolgárok összes honvédelmi kötelezettségét, hogy egyértelműen megismerhessék belőle kötelezéseiket, továbbá az állami szervek számára is világos legyen mit követelhetnek. Az új tervezet a következők szerint tagozódott: 1. Általános rendelkezések, 2. A hadkötelezettség, 3. A fegyveres erők hivatásos és továbbszolgált állománya, 4. A légtalmi kötelezettség, 5. A honvédelmi előképzésben való részvétel kötelezettsége, 6. A honvédelmi munkakötelezettség, 7. Az anyagi jellegű szolgáltatások kötelezettsége és 8. Vegyes rendelkezések. Az 1. rész szabályozni kívánta a Honvédelmi Tanács feladatait is, amely „háború, illetőleg az állam biztonságát közvetlenül fenyegető veszély idejére” állt volna fel. A békeidőszakot ez tehát nem érintette volna, amint az a

²⁰⁷ A HT 2/103/1957. sz. határozata. 1957. március 12. MOL, XIX-A-98 1. d. 1. kötet.

²⁰⁸ Jegyzőkönyv a Minisztertanács 60. üléséről. 1958. január 30. MNL OL XIX-A-83-a 173. d. 21., 221., 222.

²⁰⁹ MNL OL XIX-A-2-q 4. d.

²¹⁰ *Lásd* a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3160/1957. sz. határozata. MNL OL XIX-A-83-b.

²¹¹ Előterjesztés a HT-hoz. 1957. július 19.; HT 12/105/1957. sz. határozata. 1957. július 26. MNL OL XIX-A-98 1. d. 3. köt. 136–138.

magyarázó szakaszból ki is derül: „A tervezett rendelkezés semmilyen vonatkozásban nem érinti a jelenlegi Honvédelmi Tanács feladatát és hatáskörét, amely a Minisztertanács ügyrendjébe felvett szabályokon alapul.” A veszélyhelyzetet, amely a társadalmi, „demokratikus rendet”, valamint a közrendet és közbiztonságot fokozott mértékben veszélyeztető cselekmények esetén áll elő, az Elnöki Tanács hirdethette volna ki.²¹² Az MSZMP PB Adminisztratív Osztálya márciusi véleményében ellentmondásosnak látta a tervezet rendelkezéseit a Honvédelmi Tanács és a helyi honvédelmi bizottságok, illetve a meglévő Operatív Karhatalmi Parancsnokság funkcióit illetően.²¹³ A Politikai Bizottság 1959. április 14-i vitájában aztán az igazságügy-miniszter a pártvezetés döntését kérte, hogy miként legyen szabályozva a legfelsőbb honvédelmi vezetés kérdése: „Én felteszem a kérdést a Politikai Bizottság felé, hogy a Honvédelmi Tanács, hogy úgy mondjam, illegálisan működő szerv, mert működését törvény nem szabályozza. Meg kellene gondolni, hogy hagyjuk-e ezt tovább. Ha ez így marad, akkor el lehet tekinteni a Honvédelmi Tanács törvénybe való iktatásának megszüvegezésétől.” Nezvál tehát egyfelől rámutatott az alkotmányos anomáliára, másfelől a pártvezetésre bízta, kívánja-e jogilag rendbe tenni a kérdést. Révész altábornagy a vitában úgy érvelt, hogy az Országos Karhatalmi Parancsnokság háború esetén úgyis megszűnik, tehát nem látott ellentmondást. A Honvédelmi Tanácsot illetően pedig úgy nyilatkozott: külön törvényben is szabályozható, hogy a legfelsőbb államvezetés miként irányítja az országot háború esetén. Marosán György KB-titkár mondhatni a szokásjog alapján elintézettnek tekintette a kérdést: „Nem tudtam, hogy a Honvédelmi Tanács illegális szerv. Ha eddig a Honvédelmi Tanács betöltötte a maga szerepét, mi indokolja, hogy mi ezt a dolgot megbolygassuk? Ezt nem értem. A törvénynek egyébként nem is ez a feladata.” Az MSZMP PB végül ennek szellemében határozott: a törvény biztosítson azonos jogokat háború és az „állam biztonságát közvetlenül fenyegető veszély idejére”, továbbá a jogszabályból hagyják ki a Honvédelmi Tanácsra és a (helyi) honvédelmi bizottságokra vonatkozó passzusokat, és e kérdéskört külön kell szabályozni.²¹⁴

A törvényjavaslat elkészültére aztán újabb másfél évet kellett várni, parlamenti vitára csak 1960 novemberében került sor.²¹⁵ Az új honvédelmi törvényt végül decemberben fogadta el az Országgyűlés 1960. évi IV. törvényként. A jogszabály – amint arra Kovács István katonai jogász rámutatott – számos vonatkozásban merített az 1939-es törvény logikájából és szerkezetéből, ugyanakkor az új társadalmi rendnek megfelelő szabályozást nyújtott.²¹⁶ Az 1960. évi honvédelmi törvény 8. §-a intézkedett a különleges időszakról, amelyet meglehetősen tágan értelmezett – külső támadás és belső megmozdulások egyaránt beleértendőek voltak:

²¹² Előterjesztés az MSZMP PB-hez az új honvédelmi törvény tervezetéről. 1959. február 23. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 126. ó. e. 49–57. Idézet: 51.

²¹³ Feljegyzés a Honvédelmi Törvény tervezetéhez. 1959. március 26. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 126. ó. e. 46–48.

²¹⁴ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1959. április 14-i üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 126. ó. e. 1–23. Idézetek: 8., 13.

²¹⁵ Czinege Lajos altábornagy honvédelmi miniszter levele Münnich Ferenchez. 1960. november 29.: A[z Országgyűlés] Honvédelmi Bizottság módosító javaslatai. MNL OL XIX-A-2-q 7. d. MF91-1960.

²¹⁶ Kovács 2014 233–241.

„A törvénynek háború idejére szóló rendelkezései az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély idején is alkalmazandók. (2) Az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély ideje a Magyar Népköztársaság biztonságát, területi épségét, függetlenségét, a népi demokratikus államrendet vagy a társadalmi rendet, illetőleg a közrendet és a közbiztonságot fokozott mértékben veszélyeztető események bekövetkeztével áll be.” A veszély beálltát és megszűnését az Elnöki Tanács állapíthatta meg és hirdethette ki. Az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély idején elrendelhető rendkívüli intézkedéseket a törvény VI. része taglalta: a közrend fenntartása, a fertőző betegségek terjedésének megakadályozása, a közlekedés és a postaforgalom fenntartására és az államigazgatás zavartalan működését célzó intézkedéseket. A 123. § szerint e rendkívüli intézkedéseket a Minisztertanács rendelhette el, hozzátéve, hogy a kormány nevezett intézkedéseket egyes államigazgatási területekre vonatkozóan a Minisztertanács által felhatalmazott szerv vezetője vagy katonai egység parancsnoka is elrendelheti. E felhatalmazott szervek közé tulajdonképpen a kormány szűkebb kabinetjét, a Honvédelmi Tanácsot is bele lehetett érteni, amelyről egyébként nem tett említést a jogszabály.

A rendkívüli időszak kérdésköre 1961 elején került újra a figyelem középpontjába – a mind feszültebb nemzetközi helyzetben. A Szovjetunió új fegyverkezési programot indított, és szövetségeseit is nagyszabású fejlesztésekre sarkallta: a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete 1961. március 28–29-i ülésén döntött a modernizálás megindításáról: számos korszerű haditechnikai eszköz került a Magyar Néphadsereghez is (májusban álltak rendszerbe például az első légvédelmi rakéták).²¹⁷ A program elindításával összefüggésben az MSZMP Politikai Bizottsága 1961. április 25-i zárt ülésén határozott a Magyar Népköztársaság vezetésének háborús körülmények közötti biztosításáról. A belügyminiszter és az MSZMP KB Adminisztratív Osztálya javaslata alapján a PB úgy döntött, hogy háború esetén az ország vezetését a Honvédelmi Tanács lássa el. Ez egyesítse az MSZMP KB, az Elnöki Tanács, a Minisztertanács, a HM, a BM, a külügyek és a gazdasági élet irányítását. „A működőképes vezetés érdekében célszerű mintegy 9 fős Honvédelmi Tanács előzetes kialakítása. A PB egyetért két tartalék Honvédelmi Tanács előzetes kialakításával is.” – fogalmazott a határozat.²¹⁸ A szükséges előkészületek elvégzését, a II. és III. számú háborús Honvédelmi Tanács megalakítását, megfelelő elhelyezésük biztosítását a HT-re bízta az MSZMP PB.²¹⁹

Május 18-án – Biszku Béla belügyminiszter javaslata alapján – a HT rendkívüli ülésen fogadta el a vonatkozó határozatot. Eszerint a Magyar Népköztársaság vezetését háború idején 9 tagú Honvédelmi Tanács látja el, amelynek hatásköre „kiterjed mindazon feladatokra, amelyeknek végrehajtása magában foglalja az MSZMP KB, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (a továbbiakban: NET), a Minisztertanács, a Honvédelmi Minisztérium, a Belügyminisztérium, a Külügyminisztérium és az egész gazdasági élet irányítását”. A határozat szükségesnek mondta békeidőszakban kinevezni két további Honvédelmi Tanácsot is, de ezek személyi összetételéről ekkor nem rendelkezett. Meghatározta ugyanakkor, hogy a háborús operatív

²¹⁷ A fegyverkezési program körüli vitákról és annak követelményeiről lásd GERMUSKA 2014 298–301.

²¹⁸ A határozati javaslat teljes szövegét lásd *Dokumentummelléklet* 22. számú dokumentum.

²¹⁹ A Politikai Bizottság 1961. április 25-i zárt ülésének határozata a Magyar Népköztársaság vezetésének biztosításáról háborús viszonyok idején. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 229. ő. e. 89–90.

vezető tevékenység biztosítása érdekében a felsorolt szervek a Honvédelmi Tanács irányítása alatt egy vezetési ponton települjenek: MSZMP KB, HM, BM, Kohó- és Gépipari Minisztérium, Nehézipari Minisztérium, Közlekedés és Postaügyi Minisztérium, Külügyminisztérium, Pénzügyminisztérium kijelölt részlegei. A háborús HT-vel kapcsolatos szabályozásokat a békében működő Honvédelmi Tanácsnak kellett meghoznia.²²⁰

Az újraindított háborús felkészülés, a mozgósítási tervek és jogszabályok előkészítése, a minisztériumok és hivatalok honvédelmi munkájának koordinálása újra különálló apparátust igényelt. Ezért 1961. június elején Czinege altábornagy javasolta a Honvédelmi Tanácsnak egy tífós titkárság felállítását, amely a HM-ben települve koordinálja a tanács működését.²²¹ A HT június 15-én határozatban intézkedett titkársága megszervezéséről, amelynek három hónapon belül nemcsak munkarendjére kellett javaslatot tennie, hanem tanulmányozni az országmozgósítás és háborús vezetés terén 1952–53-tól kiadott határozatokat, és új javaslatokat kidolgozni.²²² A HT Titkárságát végül inkább a Parlamentben helyezték el, és egy november 5-i határozattal a Minisztertanács apparátusának részévé tették, öt-hatfős létszámkeretet engedélyezve.²²³

1961. szeptember 13-án ismét Kádár János lett a kormányfő, és a 21-én kiadott 3246/1961. számú kormányrendelet intézkedett, hogy a Honvédelmi Tanácsot is ő vezeti elnökként. Az ugyanezen napon kiadott 3247/1961. számú határozat pedig Biszku Béla miniszterelnök-helyettest kinevezte a HT elnökhelyettesévé, Fock Jenő miniszterelnök-helyettest és Pap János belügyminisztert a HT tagjaivá.²²⁴

1962. március 9-én Biszku Béla belügyminiszter terjesztette fel Kádár Jánosnak a rendkívüli állapot idejére szolgáló határozati javaslatokat. A csomag első eleme a politikai döntési javaslat volt: az MSZMP PB határozzon a kormányzati kérdések megoldásáról rendkívüli állapotok idejére. Ez – a korábbi elképzelésekkel megegyezően – előírta, hogy létre kell hozni a Honvédelmi Tanács I-et (egy fővárosi és egy tartalék székhellyel), amely háborús időszakban a Minisztertanács jogkörében jár el, biztosítja az ország kormányzását és hadvezetését. Emellett meg kell szervezni a tartalékul szolgáló Honvédelmi Tanács II-t is, egy harmadik elhelyezési ponttal, hogy a HT I. akadályoztatása esetén átvegye az ország irányítását. A határozat elrendelte rendkívüli (háborús) időszakban Budapesten és minden megyében egy-egy honvédelmi bizottság létrehozását, amelyek a fővárosi, illetve megyei tanácsok jogkörében eljárva a Honvédelmi Tanács helyi végrehajtó szerveiként működnek. A PB határozat mellékleteként megtalálható a Minisztertanács határozatának tervezete szinte azonos szövegezéssel. (Zárójeles magyarázatként itt már szerepelt, hogy a „kormány szerveként jelenleg

²²⁰ 1/124/1961. sz. határozata a Magyar Népköztársaság vezetésének biztosításáról háború idejére. 1961. május 18. MNL OL XIX-A-98 4. d. 18. köt. 17–18.

²²¹ Javaslat a HT Titkárság létrehozására és a háborús viszonyok közötti országmozgósítás és országvezetéssel kapcsolatos további feladatokra. 1961. június 9. MNL OL XIX-A-98 4. d. 18. köt. 17–18.

²²² A HT 2/126/1961. sz. határozata. 1961. június 15. MNL OL XIX-A-16-aa 104. d.

²²³ A HT 10/130/1961. sz. határozata. 1961. november 5. Uo.

²²⁴ A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3246/1961. sz. határozata a Kormány munkáját érintő egyes kérdésekről; A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3247/1961. sz. határozata egyes kormánysszervek összetételéről. 1961. szeptember 21. MNL OL XIX-A-83-b 287. d.

működő Honvédelmi Tanács neve »Honvédelmi Bizottság«-ra változik”.) Egy további mellékletként az Elnöki Tanács előkészített törvényerejű rendelete „az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély megállapításáról és kihirdetéséről”, amelynek közzétételére rendkívüli (háborús) viszonyok beállta esetén került volna sor. A javaslatcsomag tartalmazta továbbá egy a háborús időszakot vezető meghatározó NET-határozat előkészített szövegét is. Eszerint a Honvédelmi Tanács 9 tagból áll, akik a következők lettek volna: elnöke – Kádár János, a Minisztertanács elnöke, tagjai – Ajtai Miklós, az OT elnöke, Biszku Béla miniszterelnök-helyettes, Czinege Lajos honvédelmi miniszter, Fehér Lajos KB-titkár, Fock Jenő miniszterelnök-helyettes, Marosán György, az Elnöki Tanács elnökhelyettese, Pap János belügyminiszter és Ugrai Ferenc vezérkari főnök. A II. (tartalék) HT a következőkből állt volna: elnöke – Gáspár Sándor KB-titkár, tagjai – Apró Antal miniszterelnök-helyettes, Kállai Gyula miniszterelnök-helyettes, Uszta Gyula altábornagy, Tóth Lajos vezérőrnagy, Benkei András, az MSZMP Szabolcs-Szatmár megyei első titkára, Cseterki Lajos, az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén megyei első titkára, Fekszti István, a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács VB-elnöke.²²⁵ A rendelkezés tartalmazta a fővárosi és a 19, egyenként 7-7 főből álló megyei honvédelmi bizottság névsorát is, valamint záradékként előírta, hogy az Elnöki Tanács minden év elején vizsgálja felül a HT I. és II., valamint a fővárosi és megyei bizottságok összetételét.²²⁶ A fenti rendelkezések minden jel szerint hatályba léptek, noha sem az MSZMP PB, sem a Minisztertanács anyagaiban nem találtuk nyomát elfogadásuknak.

Az új szabályozás folyamánként a béke- és háborús időszakos Honvédelmi Tanács egyértelmű elkülönítése érdekében a békeidőben működő szerv nevét 1962 májusában megváltoztatták. A HT május 2-i ülésén Biszku Béla elnökhelyettes jelentette be, hogy a békeidőszaki testület megnevezése akkortól Honvédelmi Bizottság (a továbbiakban: HB). A HB ezt követően elfogadta új ügyrendjét.²²⁷ Eszerint a Minisztertanács az ország védelmével kapcsolatos közvetlen feladatait a Honvédelmi Bizottság útján látja el. A Minisztertanács a következő hatásköröket ruházta át a HB-re:

- dönt a fegyveres erők (néphadsereg, BM karhatalom, határőrség, légoltalom), a fegyveres testületek (rendőrség, munkásőrség, büntetés-végrehajtás) és a rendészeti szervek (tűzoltóság, pénzügyőrség, vámőrség, iparőrség) fontosabb kérdéseiben;
- dönt az ország védelmével közvetlenül összefüggő gazdasági kérdésekben;
- szervezi, koordinálja és irányítja az országmozgósítási tervek kidolgozását, megszabja az ország háborúra való felkészítésének feladatait.

Az ügyrend szerint a HB elnökből és négy tagból áll. A Minisztertanács elnöke egyben a HB elnöke is, a bizottság tagjait pedig a Minisztertanács a kormány tagjai közül nevezi ki. A dokumentum szabályozta a HB munkarendjét, tagjainak helyettesítését, az előterjesztések

²²⁵ Uszta Gyula altábornagy a honvédelmi miniszter első helyettese volt. Az itt említett Tóth Lajos vezérőrnagy (született: 1922) a vezérkar főnökének általános helyettese nem azonos a korábban említett Tóth Lajos vezérőrnaggyal (született: 1917).

²²⁶ MNL OL M-KS 288. f. 47. cs. 732. ó. e. 299–312.

²²⁷ *Lásd* részletesen *Dokumentummelléklet* 25. számú dokumentum.

és ülések előkészítésének rendjét, a jegyzőkönyvezést, valamint a határozatok szigorúan titkos kezelését. Az ügyrendhez négyoldalas melléklet csatlakozott, amely részletesen felsorolta a HB hatáskörébe utalt fontosabb feladatokat.²²⁸

1962. november 30-án a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3344/1962. számú határozatával felmentette Biszku Bélát a HB elnökhelyettesi tiszte alól, és helyére Fehér Lajos miniszterelnök-helyettest nevezte ki.²²⁹ 1963. december 9-én a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3463/1963. számú határozatával felmentette HB-tagsága alól Fehér Lajost. Pap János miniszterelnök-helyettest a HB elnökhelyettesévé nevezték ki, valamint a HB tagjaivá – Ajtai Miklóst, az OT elnökét, Benkei András belügyminisztert, Csémi Károly vezérőrnagy vezérkari főnököt, Köteles Jenő altábornagyot, a honvédelmi miniszter első helyettesét, valamint Korom Mihályt, az MSZMP KB titkárát, a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztály (a továbbiakban: KAO) vezetőjét. A HB tagja maradt továbbra is Fock Jenő és Czinege Lajos, és változatlanul Kádár János elnökölta a testületet.²³⁰

A rendkívüli állapot, illetve háború esetén az ország irányítását átvenni hivatott Honvédelmi Tanács ügyrendjét, jogkörét és feladatait 1964. november 18-án hagyta jóvá a Honvédelmi Bizottság.²³¹ A közjogi helyzet – az egy évtizeddel korábban lefolytatott viták nyomán – immár egyértelmű és világos volt: a HT rendkívüli állapot idején a legfelsőbb állami irányító szerv és a Minisztertanács jogkörében jár el, irányítja „az ország és a társadalmi rend védelmét”, mozgósít a haza védelmére, továbbá biztosítja a lakosság életének és anyagi javainak védelmét. A HT „tevékenységét a Magyar Népköztársaság Alkotmánya, törvényei alapján és azok szellemében, valamint az adott helyzetben mutatkozó szükségszerűség körülményei között fejti ki”. A HT I. és II. elnökét, illetve tagjait – az MSZMP PB javaslata alapján – az Elnöki Tanács nevezte ki. Rendkívüli esetben – az MSZMP KB megbízása alapján – az ország politikai vezetését is átvehette volna. A háborús testület munkáját annak nyolc osztálya segítette volna, amelyek az MSZMP KB központi apparátusának tagozódásához hasonló szervezeti rendben látták volna el feladatukat: 1.) politikai osztály; 2.) katonai osztály; 3.) belügyi és igazgatási osztály; 4.) tervgazdasági osztály; 5.) ipari és közlekedési osztály; 6.) ellátásügyi osztály; 7.) egészségügyi, kulturális és tudományos osztály; 8.) nemzetközi kapcsolatok osztálya.

A fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok feladatairól és ügyrendjéről szintén a november 18-i Honvédelmi Bizottsági ülésen született döntés.²³² A HB elrendelte, hogy 1965. július 1-jével a területi honvédelmi bizottságok kezdjék meg munkájukat; a fővárosi és megyei bizottságok személyi összetételére a bizottságok vezetésére kijelölt budapesti és megyei

²²⁸ Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1962. május hó 2-án megtartott 138. üléséről; a HB 1/138/162. sz. határozata. 1962. május 2. HL HB iratok 1. d.

²²⁹ MNL OL XIX-A-83-b 309. d.

²³⁰ MNL OL XIX-A-83-b 333. d.

²³¹ A HB 4/165/1964. sz. határozata. 1964. november 18. HL HB iratok 2. d. *Lásd Dokumentummelléklet 31. számú dokumentum.*

²³² A HB 5/165/1964. sz. határozata – a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok béke és „M”-feladatáról, valamint ügyrendjéről. 1964. november 18. MNL OL XIX-A-98 12. d. *Lásd Dokumentummelléklet 32. számú dokumentum.* A területi honvédelmi bizottságok feladatait részletesen ismerteti Kiss 2017a 133–134.

MSZMP első titkároktól várt javaslatot. A jóváhagyott ügyrend szerint békeidőben a Minisztertanács Honvédelmi Bizottságának utasításai szerint kellett működjének a területi bizottságok a mozgósítási felkészülés helyi feladatainak ellátására. Rendkívüli (háborús) időszakban a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok a Honvédelmi Tanács helyi végrehajtó szerveiként kellett működjének, hogy működésük területén mozgósítsák „az összes erőforrásokat az ország védelmi feladatának végrehajtására”.

1965. június 30-án Kállai Gyula vette át a miniszterelnöki posztot, és ezen a napon a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3244/1965. számú határozatával felmentette HB-tagsága alól – az új kormányból kimaradt – Pap Jánost, és a HB elnökévé Fehér Lajos miniszterelnökhelyettest neveztek ki.²³³ Október 27-én a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3375/1965. számú határozatával intézkedett, hogy a Munkásőrség országos parancsnokát tanácskozási joggal állandó részvételre meghívják a HB üléseire.²³⁴

A szabályozás utolsó részfeladatát 1965 júliusára végezte el a HB Titkársága: felterjesztette a rendkívüli időszaki HT-osztályok munkarendjét. A HB július 8-i ülésén kifogásolta, hogy nem támaszkodnának kellően a meglévő szervezetekre, ezért a tervezetet további átdolgozásra visszaadta a testület.²³⁵ Az új előterjesztés év végére készült el. Ebben kiemelték, hogy a Honvédelmi Tanács ügyrendje kiegészítendő azzal, hogy a HT I. jogkörét és feladatait akadályoztatása esetén a HT II. veszi át. A rendkívüli állapotra történő megfelelő felkészülés érdekében a HT osztályait már békeidőszakban szükségesnek ítélték létrehozni. Így az 1964. novemberi ügyrendben meghatározott nyolc osztály felállítását kellett megszervezni, az 1966. január 6-i határozattal kiadott munkarend pedig részletesen leírta az egyes osztályok feladatait és tevékenységi körét. Az egyes osztályok három–kilencfős létszámmal szerveződtek meg, tagjaikat és vezetőiket a HB nevezte ki. A katonai osztály feladatait a HM és az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának állományából szervezett törzsre bízták, amely a HT I. mellett 60 fővel, a HT II. mellett 20 fővel dolgozik.²³⁶ A Honvédelmi Tanács ügyrendjének pontosítására 1966. decemberben került sor, az 5. §-ba bekerült a következő szakasz: „A HT, mint legfelsőbb állami irányító szerv, jogai gyakorlásában testületként jár el, jogkörét és feladatait akadályoztatása esetén a HT II. veszi át.” Ugyanekkor hatra csökkentették a HT osztályainak számát: a tervgazdasági, az ipari és közlekedési, valamint az ellátásügyi osztályt egyetlen gazdaságpolitikai osztállyá vonták össze.²³⁷

A munkarend pontosítása 1968-ban került újra napirendre. Márciusban a HB hozzájárult, hogy mozgósítás (a továbbiakban: „M”) idején a megyei honvédelmi bizottságok politikai feladatait a megyei pártbizottságok vegyék át, közigazgatási, terv- és pénzügyi, iparirányítási,

²³³ MNL OL XIX-A-83-b 379. d.

²³⁴ MNL OL XIX-A-83-b 381. d.

²³⁵ Előterjesztés – a Honvédelmi Tanács osztályainak munkarendje. 1965. július 5. MNL OL XIX-A-98 89. d. 91. t.; Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1965. július 8-án megtartott 173. üléséről. HL HB iratok 2. d.

²³⁶ Előterjesztés – a Honvédelmi Tanács osztályainak munkarendje. 1965. december; a HB 7/178/1966. sz. határozata. 1966. január 6. HL HB iratok 2. d.

²³⁷ A HB 5/185/1966. sz. határozata. 1966. december 15., A Honvédelmi Tanács ügyrendje. HL HB iratok 3. d. Az osztályok feladatainak részletes ismertetését lásd Kiss 2017a 130–132.

közlekedési és ellátási feladataikat pedig a megyei tanácsok apparátusa látta el.²³⁸ Az 1968. júniusban elfogadott új ügyrend több vonatkozásban módosította az 1964-es szabályozást. A leglényegesebb váltást az jelentette, hogy a rendkívüli időszakban a párt- és állami apparátus lényegében összeolvadt volna. Amint a preambulumból kiderül: „A Honvédelmi Tanács munkaapparátusát az osztályai és a HT Titkársága képezik. A HT osztályai rendkívüli viszonyok között egyben az MSZMP KB apparátusának feladatait is ellátják. A vezetési objektumokon a HT apparátusával együtt települ a Központi Bizottság Irodája, amely biztosítja a pártvezetés számára a szükséges pártokmányok előkészítését és kezelését.” A HT osztályainak feladatkörében immár nemcsak az szerepelt, hogy „elősegítik és ellenőrzik a HT által hozott parancsnok és határozatok végrehajtását”, hanem „biztosítják az illetékességi körükbe tartozó szervek és azok apparátusának pártirányítását és pártellenőrzését, segítik és ellenőrzik a párt politikájának érvényesülését”. Tehát a háború eredményes megvívásának elősegítése mellett elsőrangú feladattá vált, hogy eközben a kommunista párt akarata és elképzelései maradéktalanul érvényesüljenek. Az új szabályzatban minden osztálynál tételesen felsorolták a hatáskörükbe tartozó minisztériumokat, katonai és állami szerveket. A politikai osztálynak irányítani és ellenőrizni kellett a fegyveres erőknél és a hátszágban a politikai és pártépítési munkát. A katonai osztály funkcióit a Magyar Néphadsereg Vezérkara (a továbbiakban: MNVK) kellett ellássa, vezetőállománya a HT-vel együtt települt, és irányította a fegyveres küzdelmet. A belügyi és igazságügyi osztály az állam- és közbiztonság fenntartásáért, valamint a jogalkotás és jogalkalmazás gyakorlati feladataiért felelt. A gazdaságpolitikai osztály hatásköre kiterjedt a hadigazdasági feladatok minden részére: termelés, ellátás, nemzetközi kooperáció, továbbá „az osztály hatáskörébe utalt állami szerveknél működő pártszervezetek általános pártfelügyelete” is odatartozott. A kulturális és egészségügyi osztály az egészségügy, a szociális ellátás, az oktatás, a népnevelés, a tudományos élet, az irodalom és művészet működtetéséért felelt, amelynek során érvényt kellett szereznie az MSZMP politikai irányvonalának. A külügyi osztály feladata a külkapcsolatok intézése, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalommal, a „forradalmi és nemzeti felszabadító mozgalmakkal” való kapcsolattartás volt. A HT munkaapparátusába a Honvédelmi Tanács Titkársága mellé önálló entitásként bekerült az MSZMP Központi Bizottság Irodája, amely három fővel települhetett a HT I. munkahelyére és két fővel a HT II. objektumába.²³⁹

A honvédelmi vezetés törvényi szintű szabályozása

Az 1970-es évek elején több olyan kodifikációs lépés történt a magyar jogrendszerben, amely alapvetően érintette a honvédelmi szférát: új tanácstörvény készült (az ún. harmadik tanácstörvény, 1971. évi I. törvény), törvényerejű rendelet intézkedett a fegyveres erők és a fegyveres testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról (1971. évi 10. számú törvény), és alapos átdolgozáson esett át az 1949. évi Alkotmány. Utóbbiba az 1972. évi módosítás

²³⁸ A HB 9/193/1968. sz. határozata. 1968. március 7. MNL OL XIX-A-16-aa 114. d.

²³⁹ A HB 9/196/1968. sz. határozata. 1968. június 26. A Honvédelmi Tanács osztályainak ügyrendje. MNL OL XIX-A-98 19. d. 87. t.

során, az Elnöki Tanács jogköreinek felsorolásánál bekerült egy paragrafus (31. §), amely szólt immár a rendkívüli időszak országvezetéséről: „Háború vagy az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély esetén a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa rendkívüli hatáskörrel felruházott Honvédelmi Tanácsot hozhat létre.”²⁴⁰ Az 1960. évi honvédelmi törvényt ekkorra már többször módosították, de a napi gyakorlati alkalmazás újabb változtatásokat sürgetett. 1973 májusában ezért Czinege Lajos honvédelmi miniszter HB-előterjesztésben tett javaslatot egy új törvény megalkotására. Indoklásában kiemelte, hogy a szocialista országok hasonló törvényei később íródtak, így azokra nem támaszkodhatott 1959–60-ban a magyar jogszabályalkotás. A hatályos törvény alapvetően az ország fegyveres védelméhez közvetlenül kapcsolódó kérdéseket rendezte, viszont a honvédelem irányításának kialakult rendszeréről (honvédelmi bizottságok, illetve honvédelmi tanácsok), a népgazdaság honvédelmi tevékenységének kereteiről, vagy éppen a szervezetében és funkciójában stabilizálódott Munkásőrségnek a honvédelem rendszerébe való beillesztéséről nem szólt. Bizonyos szabályok túlzottan részletezőek és túlhaladtak voltak a törvényben (például sorozás), újraszabályozást igényelt volna az anyagi jellegű szolgáltatási kötelezettségek ügye vagy a háború idejére vonatkozó rendkívüli intézkedések köre is. A HM – a Belügyminisztériummal, az Igazságügy-minisztériummal és a Munkásőrséggel együtt – ötödik törvénymódosítás helyett új törvény megalkotását javasolta. A Honvédelmi Bizottság 1973. május 24-i vitájában több ellenérv is elhangzott, amelyek szerint módosításokkal is megoldható lenne a kérdés. A HB végül új előterjesztést kért, amely részletesen bemutatja az új törvény által szabályozandó területeket, illetve a más hatáskörben (például rendeletek) megoldható kérdéseket.²⁴¹

Korom Mihály igazságügy- és Czinege Lajos honvédelmi miniszter szeptemberben nyújtotta be új előterjesztését, amely egy új törvény megalkotása mellett érvelt. A hatályos 1960. évi honvédelmi törvény egyszerre volt ugyanis hiányos és túlszabályozó. Az új kodifikációnál keretjellegű törvényben gondolkodtak, hogy a sűrűbben változó napi körülményeket minisztertanácsi vagy miniszteri rendeletekkel lehessen szabályozni. A legfontosabb törvényben szabályozandó kérdéseknek a következőket ítélték: a honvédelem irányításának államigazgatási szervezete; a honvédelem háború idején érvényes irányítási rendszere; a népgazdaságnak, a gazdálkodó szervezeteknek a honvédelem terén fennálló feladatai és kötelezettségei. Az 1968-ban bevezetett új gazdaságirányítási rendszer miatt ugyancsak szükségesnek ítélték törvényben meghatározni az állami vállalatokat érintő honvédelmi kötelezettségek kereteit. Az előterjesztés részletesen ismertette az új törvény elképzelt struktúráját is. A HM és az IM kb. két évre becsülte egy új törvény előkészítéséhez szükséges időt. Szeptember 23-án a HB határozatban hagyta jóvá, hogy új honvédelmi törvény készüljön, és úgy rendelkezett, hogy annak elvi kérdéseit elsőként az MSZMP PB elé terjesszék.²⁴²

²⁴⁰ Az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről szóló 1972. évi I. törvény.

²⁴¹ Előterjesztés a HB-hoz – új Honvédelmi Törvény megalkotásáról. 1973. május 16. MNL OL XIX-A-98 99. d. 158. t., Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1973. május 24-én megtartott 240. üléséről. HL HB iratok 6. d.

²⁴² Előterjesztés a HB-hoz – a Honvédelmi Törvény korszerűsítéséről. D. n. MNL OL XIX-A-98 99. d. 160. t., a HB 3/242/1973. sz. határozata. 1973. szeptember 23. HL HB iratok 6. d.

A pártvezetés elé 1974. júniusban került a honvédelmi törvény ügye, az új koncepciót a HM és az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya együttesen terjesztette elő (a BM, az IM és a Munkásőrség egyetértésével). Az új jogszabály betervezői szerint átfogóan rendezte a honvédelem egész rendszerét, az állami szervezeteknek, a népgazdaság szereplőinek és a lakosságnak a felkészítését és részvételét az ország védelmében. Politikai döntés szükségeltetett ugyanakkor egyes alapvető kérdésekben:

- El kell-e különíteni két veszélyeztetettségi időszakot: az Alkotmánynak megfelelően a háború, illetve „az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély” idejét és – új fokozatként – a „nemzetközi helyzet kiéleződése miatt fokozott honvédelmi felkészülést igénylő időszakot”?
- A törvényben részletesebben szabályozni kellene a Honvédelmi Tanács állami vezetésben betöltött szerepét és a háborús HT elnökének főparancsnoki jogköreit.
- A katonai elő- és utóképzés kérdéskörében.
- Miként jelenjen meg a Munkásőrség szerepe?

A PB vitájában főként Kádár János érvelt úgy, hogy nem kell túl sok problémát részletezni a törvénnyel, legyen az minél inkább keretjellegű. Nem tartotta szerencsésnek „közbülső állapot” bevezetését, vagy béke van, vagy háború – szögezte le. Sem a Honvédelmi Tanács ügyét, sem pedig a Munkásőrséget nem javasolta bevenni a törvénybe. A PB határozatában végül hozzájárult a törvényjavaslat elkészítéséhez, a következő megköttessel: „ne törekedjenek maximalizmusra, [...] csak olyan kérdések kerüljenek bele a törvényjavaslatba, amelyek lehetővé teszik – alkotmányos keretek között – a gyakorlati élet változó igényeihez igazodó rugalmas végrehajtást”.²⁴³

A törvény előkészítése végül majd’ másfél évet vett igénybe, és 1976. évi I. törvényként született meg. Az MSZMP vezetői által az előkészítés során kifejtett fenntartások ellenére a törvény végül egységesen és koherensen szabályozta a honvédelem irányításának rendszerét.²⁴⁴ A II. fejezet 6. § leszögezte, hogy a honvédelem irányításának alapja a népköztársaság honvédelmi politikája, amely megköveteli a központi irányítást és a szövetségi rendszer (Varsói Szerződés) alapelveivel való összehangolást. A 7., illetve 8. § rendelkezett az Országgyűlés és az Elnöki Tanács jogköeiről, és az utóbbiak között szerepelt, hogy háború vagy az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély esetén Honvédelmi Tanácsot állíthat fel. Önálló, 9. §-ként került a törvénybe a Honvédelmi Tanács: „A Honvédelmi Tanács fő feladata háború idején a honvédelem legfelsőbb irányítása és az ország összes erőforrásának hatékony felhasználása a haza védelmére. A Honvédelmi Tanács gyakorolja az Elnöki Tanácsnak az általa rá ruházott jogait és az Elnöki Tanács által megállapított körben a Minisztertanács jogait.” A HM javaslatainak megfelelően azt is belefoglalták a törvénybe, hogy a

²⁴³ Javaslat a Politikai Bizottságnak az új honvédelmi törvény elveire. 1974. május 29.; Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1974. június 17-én tartott üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs 639. ő. e. 2., 122–128., 220–222. Idézet: 2.

²⁴⁴ A törvényt és a végrehajtásáról szóló különféle rendeleteket – egységes szövegbe szerkesztve – lásd SZÉKELY–SOMOS 1978. Az idézetek helye: 20. és 21. Az 1960. évi IV. és az 1976. évi I. törvény részletes összehasonlítását lásd KOVÁCS 2014 241–245.

HT elnöke a „fegyveres erők és testületek főparancsnoka”. A Minisztertanács feladatait részletező 10. §-ba pedig bekerült a szűkebb védelmi kabinet is: „A Minisztertanács honvédelemmel kapcsolatos egyes feladatait – az általa megállapított körben – a Minisztertanács Honvédelmi Bizottsága útján látja el.” A nyilvános jogszabályban már csak azért is szükség volt e megjelölésre, mert a köztudatban addig kizárólag az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága volt benne. E pont törvénybe iktatásával egy két és fél évtizedes jogi anomália szűnt meg. A Munkásőrség végül ugyancsak bekerült a törvénybe – mint a fegyveres testületek egyike, a rendőrség és a büntetés-végrehajtási testület mellett. Ezek feladatait a 17. § úgy szabta meg, hogy védik és fenntartják az állam- és közbiztonságot, közreműködnek a hátszág védelmében, részt vesznek a polgári védelem feladatainak ellátásában, valamint támogatják a fegyveres erőket feladataik végrehajtásában.

Összességében megállapítható, hogy a korabeli alkotmányossági követelményeknek eleget tevő törvényi szabályozás született az 1976. évi törvénnyel, amelynek érdemi módosítására csak a rendszerváltoztatás időszakában került sor – az 1989. évi XXII. törvénnyel.

A honvédelem irányításának korszerűsítése az 1970–80-as években

Az új honvédelmi törvény előkészítésével párhuzamosan a HB Titkársága felülvizsgálta és aktualizálta a Honvédelmi Bizottság ügyrendjét. A napi gyakorlat ugyanis már az 1960-as évek közepétől több vonatkozásban felülírta az eredeti 1962-es ügyrendi előírásait. Ugyanis a miniszterelnök tehermentesítése érdekében a HB-ben rendre valamelyik miniszterelnök-helyettes elnökölt, előbb csak HB-elnökhelyettesként (Kádár János helyett Biszku Béla), majd 1965 júniusától HB-elnökként (Fehér Lajos – Kállai Gyula helyett). 1963 decemberétől a HB rendes tagjává nevezték ki a tervhivatal elnökét, a néphadsereg vezérkari főnökét és a honvédelmi miniszter első helyettesét, akik már korábban állandó meghívottként vettek részt a testület ülésein. Ezzel nemcsak az ügyrendben rögzített létszámkorlátot lépték túl, hanem beemeltek a HB-be nem kormánytag tisztségviselőket is. Utóbbiak sorát gyarapította az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya vezetője, aki ugyancsak 1963 decemberétől vált HB-taggá. A következő évek személyi változásai is fenntartották a magasabb létszámot – ahogyan azt a hatékonyabb döntéshozatal megkívánta. 1966. december 15-én a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3434/1966. számú határozatával az igazságügy-miniszteri széket átvevő Korom Mihály helyett Borbándi Jánost, az MSZMP KB KAO új vezetőjét nevezte ki a HB tagjává.²⁴⁵ 1967. április 14-én Fock Jenő vette át a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány vezetését. A kormány április 20-i, 3121/1967. számú határozatával a következőkben állapította meg a HB összetételét: elnök Fehér Lajos miniszterelnök-helyettes, tagok – Timár Mátyás miniszterelnök-helyettes, Benkei András belügyminiszter, Borbándi János, az MSZMP KB KAO vezetője, Czinege Lajos honvédelmi miniszter, Csémi Károly vezérkari főnök, Párdi Imre, az OT elnöke.²⁴⁶

²⁴⁵ MNL OL XIX-A-83-b 381. d.

²⁴⁶ MNL OL XIX-A-83-b 425. d.

1973. február 20-án a Minisztertanács 3067/1973. számú határozatával – a korábbi gyakorlat jogszabályba iktatásával – meghatározta azokat a kormányzati posztokat, amelyeknek vezetői hivatalból tagjai a Honvédelmi Bizottságnak. Ezek a következők: a Gazdasági Bizottság²⁴⁷ elnöke (ekkor Timár Mátyás), az MSZMP KB KAO vezetője (Borbándi János), a belügyminiszter (Benkei András), a honvédelmi miniszter (Czinege Lajos), az OT elnöke (Párdi Imre) és a Magyar Néphadsereg vezérkari főnöke (Oláh István vezérőrnagy). A határozat kizárólag a HB elnökét jelölte meg név szerint: Fehér Lajos miniszterelnök-helyettessé.²⁴⁸ Miután Borbándi Jánost 1974. március 21-én a Minisztertanács elnökhelyettesévé nevezték ki, a 3140/1974. számú határozat alapján március 27-én átvette a HB elnöki tisztét. Timár Mátyás is nevesítetten szerepelt a HB tagjaként, és megismétlődött a korábbi felsorolás a HB további tagjairól: az MSZMP KB KAO vezetője (Rácz Sándor), a belügyminiszter (Benkei András), a honvédelmi miniszter (Czinege Lajos), az OT elnöke (Lázár György) és a Magyar Néphadsereg vezérkari főnöke (Oláh István vezérőrnagy).²⁴⁹

Az ügyrend felülvizsgálatára a HB titkára, Trombitás Dezső tett javaslatot 1973 áprilisában. Fő indokai a következők voltak: nem célszerű konkrét létszámot rögzíteni a HB tagjaira, a területi honvédelmi bizottságok irányítását rendezni szükséges, és pontosabban kell meghatározni a HB Titkárság feladatait, továbbá azt a tényleges létszámához igazítani.²⁵⁰ A testület első olvasatban 1974. április 11-én vitatta meg új szabályzatát, amelyen kisebb módosításokat tartottak szükségesnek, és felhatalmazták a HB elnökét, hogy elnöki jogkörben véglegesítse azt.²⁵¹ A HB módosított ügyrendjét 1974. április 17-én elnöki hatáskörben hozott határozattal léptették érvénybe.²⁵² Az új szabályozás szerint „a HB elnökét, tagjait és titkárát a Minisztertanács nevezi ki, illetve menti fel”, amivel így feloldották a korábbi megkötéseket. A HB feladatkörében nem történt érdemi változás, inkább hozzáigazították az 1962-től kialakult gyakorlathoz, illetve változásokhoz. Így került például a feladatok közé a megyei (fővárosi) honvédelmi bizottságok munkájának irányítása, vagy a Hadiipari Kormánybizottság tevékenységének irányítása. Az új ügyrend a korábbiaknál részletesebben szabályozta a HB Titkárság feladatait, és külön előírta, hogy a Minisztertanács részére tájékoztató jelentést kell készíteni a HB üléseiről.²⁵³ (Megjegyzendő, hogy ilyen jelentések már korábbról is fellelhetők, 1971-től bizonyosan kapott írásos tájékoztatást a Minisztertanács minden tagja.²⁵⁴)

²⁴⁷ A Gazdasági Bizottságot a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1956. november 21-én, 10012/1956. sz. határozatával állította fel a „kormány gazdasági tárgyú határozatainak gondos előkészítése érdekében”. BARÁTH 2007.

²⁴⁸ MNL OL XIX-A-83-b 624. d.

²⁴⁹ MNL OL XIX-A-83-b 680. d.

²⁵⁰ Feljegyzés Fehér Lajos elvtárs részére. 1974. április 10. MNL OL XIX-A-98 126. d.

²⁵¹ Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1974. április 11-én megtartott 247. üléséről. HL HB iratok 6. d.

²⁵² Lásd részletesen *Dokumentummelléklet* 39. számú dokumentum.

²⁵³ A HB 2/248/1974. sz. határozata – a Kormány Honvédelmi Bizottsága feladatáról és ügyrendjéről. 1974. április 17. MNL OL XIX-A-16-aa 123. d. A Hadiipari Kormánybizottság 1963. október 16-án, a HB 1/154/1963. sz. határozata alapján alakult meg a nemzetközi haditechnikai együttműködés tárcaközi koordinációja érdekében. HL HB iratok 2. d.

²⁵⁴ Lásd Tájékoztató a HB 1971. április 8-án megtartott 220. ülésén meghozott határozatokról MNL OL XIX-A-98 125. d.

Az országmozgósítási feladatok áttekintése kapcsán (lásd a IV. fejezetben) 1973. novemberben (HB 1/244/1973. számú határozat) kapta feladatul a HB Titkársága a HT ügyrendjének és a felső vezetés „M”-időszaki intézkedési tervének felülvizsgálatát. Trombitás Dezső HB-titkár 1975. júniusban nyújtotta be a pontosított ügyrendet. Hangsúlyozta, hogy egy mindinkább ke-retjellegű szabályozás megalkotására törekedtek. Így törölték például, hogy a HT a Minisztertanács hatáskörében jár el az állami szervek, társadalmi szervezetek és a szövetkezetek irányá-ban. Az új ügyrend szerint a HT tagjait – immár mind békeidőszakban, mind háború idején – az Elnöki Tanács nevezi ki. A fővárosi és megyei honvédelmi bizottságokat illetően annyi mó-dosítás történt, hogy azokat a HT területi végrehajtó szerveiként nevezték meg. (Ahogyan bé-keidőszakban a Honvédelmi Bizottság esetében is.) Mivel a HT osztályainak kialakításánál korábban is az MSZMP KB szervezetét tekintették mintának, felmerült, hogy a pártközpont szervezeti változásaihoz kell-e aktuálisan igazítani a szabályozást, de végül a KB Ipari, Me-zőgazdasági és Közlekedési Osztályának felállítását nem ítélték olyan mértékű átalakításnak, amit át kellene vezetni a HT ügyrendjén. A pontosított ügyrendet 1975. július 3-án fogadta el a HB, előírva, hogy az új honvédelmi törvény jóváhagyása után ismételten vizsgálják felül a szabályzatot, és szükség esetén módosításukra tegyenek javaslatot.²⁵⁵

1975. május 15-én Lázár János elnökletével alakult meg az új kormány, július 14-én pedig a Minisztertanács 3306/1975. számú határozatával a következők szerint állapították meg a HB személyi összetételét: Borbándi János elnök, Havasi Ferenc miniszterelnök-helyettes, valamint az MSZMP KB KAO vezetője (Rácz Sándor), a belügyminiszter (Benkei András), a honvédelmi miniszter (Czinege Lajos), az OT elnöke (Huszár István), a Magyar Néphadsereg vezérkari főnöke (Oláh István vezérőrnagy) és a Munkásőrség országos parancsnoka (Papp Árpád mun-kásőr vezérőrnagy).²⁵⁶ 1980-ig a testület összetételében mindössze annyi változás történt, hogy Havasi 1978. április 22-én távozott a kormányból, így HB-beli megbízatása is megszűnt, helyét a jegyzőkönyvek tanúsága szerint Szekér Gyula miniszterelnök-helyettes vette át.²⁵⁷

Az új honvédelmi törvény elfogadását követően – a korábbi HB-határozatnak megfelelően – megkezdődött az ország háborús vezetési rendszerének felülvizsgálata: „Alfa” program fe-dőnéven. Az érdekelt minisztériumok 1977. decemberben értékelték a vizsgálat eredményeit, és meghatározták azokat a sarokpontokat, amelyek a háborús vezetés átalakításánál figye-lembe veendőek. Az egyik legfontosabb koncepcionális váltásnak ígérkezett, hogy rendkívüli időszakban ne alakuljon két Honvédelmi Tanács, hanem csak egy, amely a nagyobb védett-séget biztosító észak-magyarországi objektumba települ. Az ebbe a II. számú objektumba te-lepülő szervezetek a másodlagos feladatok végrehajtására voltak hivatottak. Az új elképze-lések szerint a minisztériumok és országos hatáskörű szervek vezetői saját intézményük működési helyén látják el feladataikat, és csak a főparancsnok külön rendelkezése alapján

²⁵⁵ Előterjesztés a HB részére. 1975. június 26.; a HB 5/258/1975. sz. határozata a Honvédelmi Tanács ügyrend-jének, valamint a felső vezetés intézkedési tervének pontosításáról. MNL OL XIX-A-16-aa 125. d. *Lásd Doku-mentummelléklet* 43. számú dokumentum.

²⁵⁶ MNL OL XIX-A-83-b, 734. d.

²⁵⁷ Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1978. június 29-én megtartott 292. üléséről, valamint a következő ülések jegyzőkönyvei. HL HB iratok 8. d.

tartózkodhatnának a HT objektumában. Ugyancsak váltást jelentett, hogy nagyobb mértékben támaszkodjanak a békében működő vezetési rendszerekre. Az operativitást azzal látták növelhetőnek, ha rendkívüli időszakban létrejön a Honvédelmi Tanács Elnöksége; a HM, a BM és a Munkásőrség Országos Parancsnoksága pedig a saját harcálláspontjára települve segíti a főparancsnok munkáját. Az „Alfa” program második szakaszában, 1978 folyamán került sor a HT új ügyrendjének, valamint a HT osztályainak, a fegyveres törzsek jogkörére és feladataira vonatkozó tervezetek elkészítésére. A program külön feladattervi pontja volt, hogy a mozgósítási munkában kevésbé érintett hivatalok, szervek háborús tevékenységének közvetlen felügyelete, irányítása hogyan valósítható meg a legcélszerűbb formában. Erre vonatkozóan 1978 novemberére két alternatívát dolgoztak ki: az első változat szerint az egyes országos hatáskörű szervek a szakmai felügyeletüket ellátó tárcákhoz kapcsolódnának, de rendkívüli időszakban nem épülnének be a szervezetébe (például Országos Bányaműszaki Felügyelőség a Nehézipari Minisztériumba); a második változat szerint e szervek szervezetenként is integrálódnának a felügyelő minisztériumukba.²⁵⁸ A program lezárásaként 1978. decemberben vitát is rendeztek, amelynek részleteiről azonban nincsen információnk.²⁵⁹

Mindenesetre Borbándi János, a Honvédelmi Bizottság elnöke 1979 áprilisában jelentésben összegezte a rendkívüli időszakban működő párt- és állami vezetés felülvizsgálatának eredményeit. Kádár János felhatalmazása alapján előbb a HB elnöke és egyes tagjai, illetve a bizottság titkára (Borbándi, Rácz, Czinege, Oláh és Trombitás) kezdték meg a munkát, majd szélesebb munkabizottság alakult. *(Lásd előbb az „Alfa” programot.)* Az új koncepció felvázolását követően *(lásd bővebben a fentiekben)* Kádár 1978. február 8-án adott engedélyt a részletes szabályozások kidolgozására. 1979 első negyedében véglegesítették a HT új ügyrendi tervezetét, kidolgozták a HT osztályainak, illetve a HT mellett újonnan létrehozni kívánt katonai, belügyi és munkásőr törzsek szervezetét, jogkörét és feladatait, javaslat készült a háborús feladatokban kevésbé érintett hivatalok és szervek közvetlen felügyeletére, elképzelést dolgoztak ki a HT háborús vezetési pontjának továbbfejlesztésére. A HT új ügyrendje szerint csak egy Honvédelmi Tanács alakul, amely három vezetési pontra települ (kettő vidéken, egy Budapesten) – mindösszesen 26 fővel. Az irányítás operacionalizálása érdekében 9 fős HT Elnökséget hoznának létre – az elnökből és elnökhelyetteseiből. Az elnökhelyettesek közül egy a fővárosban maradna, egy pedig a vidéki tartalék vezetési pontra települne. A HT munkaapparátusát 6 osztály és – a korábbi katonai osztály helyett – a katonai, belügyi és munkásőr törzsek képeznék. A HT titkárságát és osztályait az MSZMP pártközpont osztályaiból, valamint a leginkább érintett állami szervek egyes vezetőiből és munkatársaiból kívánták megszervezni. A mozgósítási munkát illetően – a korábban felvázolt 2. alternatívát elfogadva – 13 állami hivatal és intézet a háborús időszakban beolvadt volna az öt felügyelő minisztériumokba, továbbá egyes érdekképviseleti szervezetek (például Termelőszövetke-

²⁵⁸ A BM „M” és Szervezési Csoportfőnökség jelentése Benkei András belügyminiszternek. 1978. november 28. MNL OL XIX-B-1-ai 144. d. 211-80/2-1978.

²⁵⁹ Jelentés az „Alfa” program II. feladatterve 2. pontjának végrehajtásáról. 1978. november 21.; Trombitás Dezső HB-titkár levele Benkei András belügyminiszterhez. 1978. november 22. MNL OL XIX-B-1-ai 144. d. 1-a-1640/78.

zetek Országos Tanácsa) működését rendkívüli időszakban felfüggesztették volna. A védett vezetési pontok fejlesztési lehetőségeit illetően a vizsgálat arra jutott – figyelembe véve az ellenség szárnyas rakétáinak nagy találati pontosságát is – a vezetés széttelepítése, a megbízható összeköttetés és a mozgó vezetési pontok kialakítása lenne célszerű. Borbándi jelentése záradékként kérte, hogy a párt első titkára hagyja jóvá a Honvédelmi Tanács új ügyrendjét, a HT tagjainak, elnökségének és osztályainak névsorát.²⁶⁰

A Honvédelmi Tanács új ügyrendjét 1979. április 23-án látta el kézjeggyével Kádár János első titkár és 24-én Lázár György miniszterelnök.²⁶¹ A határozvány a fentiekben részletezettek szerint alakította át a rendkívüli időszaki szabályozást. Eszerint az Elnöki Tanács – az Alkotmányban kapott felhatalmazás alapján – rendkívüli állapot idején Honvédelmi Tanácsot hoz létre, és egyidejűleg megválasztja elnökét, elnökhelyetteseit, tagjait és titkárát. Talán a gazdasági válságjelek nyomán jelentkező társadalmi elégedetlenség indíthatta a szabályzatszerkesztőket arra, hogy a korábbinál erőteljesebb hangsúllyal kerüljön a HT feladatai közé az, hogy a testület dönt „az ország egész területét vagy nagyobb részét érintő állambiztonsági, közrend és közbiztonsági kérdésekben, továbbá nagyobb erejű légideszant felszámolásához szükséges erők biztosításában”. Ugyancsak új elemként jelent itt meg a feladatok között a „csapások, katasztrófák” következményei felszámolásának irányítása. Az 1975-ös ügyrendhez képest újdonság volt a HT Elnöksége és feladatainak szabályozása, valamint a HT elnökének főparancsnoki feladatköreinek részletezése. Amint a fentiekben már olvashattuk, a HT apparátusa változott: ugyan hat osztály maradt, de más struktúrában. Megszűnt a katonai osztály, feladatait a BM, HM és Munkásőrség törzse vette át. Maradt a politikai osztály, a közigazgatási és igazságügyi osztályból kikerült a belügy (hiszen önálló törzs lett), a gazdaságpolitikai helyett hadigazdasági osztály szerveződött, önállóvá vált az egészségügyi osztály, és újonnan jelent meg a tudományos osztály.²⁶²

Az ügyrend testületi jóváhagyására meglehetősen szokatlan megoldást választott a vezetés. Az MSZMP PB 1979. május 15-i ülésén Kádár János szóbeli bejelentése alapján a testület tudomásul vette, hogy „szervezeti változtatás történik az ország vezetésének »M« esetén történő folyamatos biztosítása érdekében. A jelenlegi rendszer oly módon kerül átszervezésre, hogy a Honvédelmi Tanács I. és a Honvédelmi Tanács II. megszűnik, s a helyükben egy Honvédelmi Tanács alakul, amelynek 9 tagú elnöksége látja el az első számú vezetést, a Tanács többi tagja pedig a tartalékot alkotja. Az újonnan létrehozandó Honvédelmi Tanács két telepítési bázis helyett három bázison nyer elhelyezést.”²⁶³ A kormány védelmi kabinetje nem tárgyalta külön az ügyrendet, csak a HT osztályainak munkarendjét – 1980. augusztus 8-án, amikor – a határozat címében legalábbis – jóváhagyta az ügyrendi határozványt is.²⁶⁴

²⁶⁰ Jelentés a rendkívüli időszakban működő párt- és állami vezetés funkcióinak és szervezetének felülvizsgálatáról. 1978. április. MNL OL XIX-A-98 171. d. 311/1979.

²⁶¹ Lásd részletesen *Dokumentummelléklet* 45. számú dokumentum.

²⁶² A Honvédelmi Tanács ügyrendje. MNL OL XIX-A-98 51. d. 455/1980.

²⁶³ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1979. május 15-én megtartott üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 772. ó. e. 11.

²⁶⁴ A HB 1/316/1980. sz. határozata – a HT ügyrendjéről, a HT osztályainak, a katonai, belügyi, munkásőri törzseinek jogköréről és feladatairól. 1980. augusztus 8.; A HT osztályainak, a katonai, belügyi és munkásőri

A nyár folyamán a kormány ismét határozatot hozott a Honvédelmi Bizottság személyi összetételéről. Név szerint az elnökét nevezték meg (Borbándi Jánost, a Minisztertanács elnökhelyettesét), a bizottság tagjaiként viszont csak felsorolta, hogy mely intézmények vezetői nyerik el a tagságot hivataluknál fogva. Ezek a következők voltak: az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának vezetője, a belügyminiszter, a honvédelmi miniszter, a kohó- és gépipari miniszter, a pénzügyminisztériumi államtitkár, a tervhivatali államtitkár, a Magyar Néphadsereg vezérkari főnöke és a Munkásőrség országos parancsnoka.²⁶⁵

A HT osztályainak ügyrendjével párhuzamosan került napirendre a területi honvédelmi szervek működésének felülvizsgálata. A Fővárosi Honvédelmi Bizottság (a továbbiakban: FHB) béke és „M”-feladatait, jogállását, ügyrendjét, szervezetét és vezetési rendszerét 1977. júliusban a 3/281/1977. számú HB-határozat rendelte felülvizsgálni. A Honvédelmi Bizottság és a Fővárosi Honvédelmi Bizottság 1979. májusban nyújtotta be vizsgálati jelentését, amely az FHB okmányainak pontosítását, kiegészítését javasolta, illetve rámutatott több olyan problémára is, amelyeket az állami mozgósítási szabályozásban láttak szükségesnek rendezni. A fő gondot Budapest kiemelt hadászati jelentősége adta: a fegyveres erők személyi tartalékának 20%-a, a tiszti szükséglet 30%-a élt a fővárosban, a népgazdaságból igénybe venni tervezett technikai eszközök 25%-a itt üzemelt, a magyar ipar 20%-a itt települt, a haditermelésre átálló 650-700 fővárosi üzem az „M”-hadfelszerelési igény 30%-ának előállításáért felelt, az egészségügyi készletek 50%-át itt halmozták fel békeidőben. Mozgósítás esetén – az intézmények és a civil lakosság kitelepülése után még mindig – 750–800 000 ember ellátásáról kellett volna gondoskodni Budapesten. Az említett körülmények miatt az FHB „M”-ügyrendjét több vonatkozásban módosítandónak ítélték, ugyanis nem volt megfelelően elhatárolt a fővárosi bizottság és az országos szervek feladatköre, az FHB-t olyan feladatokért tette felelőssé az ügyrend, amelyhez tényleges hatáskörei nem voltak – így például a lakosság kitelepítésével kapcsolatos polgári védelmi feladatokban vagy az „M” esetén működő vállalatok anyaggazdálkodásában stb. A Fővárosi Honvédelmi Bizottság szervezetét alapvetően megfelelőnek ítélték a vizsgálat során, ugyanakkor összetételén módosítást javasoltak: a Kohó- és Gépipari Minisztérium, illetve a Belkereskedelmi Minisztérium államtitkárai helyett a HM és az Országos Tervhivatal képviselőit javasolták a bizottságba. A háborús időszaki kitelepítések miatt ráadásul a megyei honvédelmi bizottságokkal is intenzív munkakapcsolatot kellett az FHB-nak kialakítania, különösen Pest megyével, tehát az alapvető együttműködési kötelezettségeket rögzíteni kellett. Megoldatlan volt a fővárosi és kerületi honvédelmi bizottságok megfelelő védett elhelyezése: az FHB kitelepült volna Budapest területéről, a kerületekben viszont csak az 1950-es években épült, kevésbé karbantartott vezetési pontok álltak rendelkezésre.²⁶⁶ A Minisztertanács Honvédelmi Bizottsága 1979. május 31-i határozatában további

törzseinek jogköre és feladatai. D. n. MNL OL XIX-A-98 51. d. *Lásd* részletesen *Dokumentummelléklet* 45. számú dokumentum.

²⁶⁵ A Minisztertanács 3225/1980. sz. határozata a Honvédelmi Bizottság személyi összetételéről 1980. július 10. MNL OL XIX-A-83-b 1005. d.

²⁶⁶ Előterjesztés a Fővárosi Honvédelmi Bizottság feladataival, jogkörével, ügyrendjével és szervezetével kapcsolatban folytatott vizsgálat legfontosabb tapasztalatairól. 1979. május. MNL OL XIX-A-98 110. d.

vizsgálatot írt elő, a következő kérdésekre kiterjedően: a Budapesten jelentkező katonai feladatok fővárosra háruló irányítási rendszerének vizsgálata; tagolt vezetési rendszer kialakítása a Fővárosi Honvédelmi Bizottságnál és megfelelő kommunikáció biztosítása; a minisztériumok és országos főhatóságok – kitelepítés után – visszamaradó törzsei feladatainak tisztázása és az együttműködésük megszervezése.²⁶⁷

A fővárosi felülvizsgálat – különösen az 1979. áprilisban elfogadott új honvédelmi tanácsi ügyrend fényében – kiterjedt a megyékre is: a területi honvédelmi bizottságok feladatait tehát egymással párhuzamosan aktualizálták. A fővárosi és a megyei honvédelmi bizottságok módosított háborús ügyrendjének benyújtására is egyszerre került sor 1981 februárjában. A Fővárosi Honvédelmi Bizottság esetében több lényegi módosítás történt. Összhangot kellett teremteni a Honvédelmi Tanács ügyrendjével, ezért az FHB csak külön rendelkezés esetén vehette át a párt- és tömegszervezetek irányítását. Az FHB feladatai közül törölték a minisztériumi vállalatok irányításának átvételét, és rendelkeztek a megyei bizottságokkal, valamint a minisztériumokkal (azok kitelepülés után visszamaradó részeivel) való együttműködésről is. A Honvédelmi Bizottság március 12-én jóváhagyta az új ügyrendet.²⁶⁸ A HB ugyanezen ülésén fogadták el a megyei honvédelmi bizottságok új háborús ügyrendjét is. Ennél az átdolgozás fő szempontja a HT új ügyrendjéből következő változások átvezetése (záró rendelkezésbe került a párt- és tömegszervezetek irányításának kérdése), a főváros és a megyék közötti különbségek megjelenítése, valamint a megyék azon igénye volt, hogy „M”-időszakban katonai csoporttal egészüljön ki a megyei honvédelmi bizottságok titkársága.²⁶⁹

Az 1981-ben elfogadott szabályozás az évtized végéig hatályban maradt, alapvetően biztosította a területi honvédelmi munka feltételeit. A helyi tanácsok és a megyék számára ugyanakkor komoly kihívást jelentett a járások megszüntetése, amelyet az 1983. évi 26. számú törvényerejű rendelet a tanácsokról szóló 1971. évi I. törvény módosításáról és az egyes hatáskörök rendezéséről írt elő. A tanácsi átszervezés együtt járt a helyi honvédelmi bizottságok átszervezésével is, ami tetemes feladatot rótt a közigazgatásra. A 4/341/1983. számú HB-határozattal 1983. márciusban elrendelt felülvizsgálat (*lásd részletesen a mozgósításról szóló IV. fejezetben*) eredményei ugyanakkor arra mutattak, hogy a „megyei honvédelmi bizottságok megfelelően szervezik, koordinálják, irányítják és ellenőrzik a védelmi bizottságok tevékenységét”, a megyei honvédelmi bizottságok mellé rendelt katonai titkárhelyettesek pedig érdemben segítették a katonai szakmai feltételek és igények érvényesítését.²⁷⁰

A Minisztertanács Honvédelmi Bizottságának munkáját stabilitás és bejáratott ügymenet jellemezte. 1984 végén két személyi változás történt a testületben. December 6-án a honvédelmi miniszterségről leköszönő, de ugyanakkor miniszterelnök-helyettesé kinevezett Czinege Lajos hadseregtábornokot nevezték ki a HB elnökévé. Majd december 12-én – az egy

²⁶⁷ A HB 7/302/1979. sz. határozata. MNL OL XIX-A-16-aa 133. d.

²⁶⁸ Előterjesztés a HB-hoz. 1981. február; a HB 5/321/1981. sz. határozata. MNL OL XIX-A-98 53. d. *Lásd Dokumentummelléklet 47. számú dokumentum.*

²⁶⁹ Előterjesztés a HB-hoz. 1981. február 25.; a HB 6/321/1981. sz. határozata. MNL OL XIX-A-98 53. d. *Lásd Dokumentummelléklet 48. számú dokumentum.*

²⁷⁰ HB Titkárság: Összefoglaló. 1983. december 12. MNL OL XIX-A-98 131. d. 00872/1983.

héttel korábban a budapesti MSZMP első titkárából miniszterelnök-helyettesé választott – Maróthy Lászlót a Honvédelmi Bizottság tagjává nevezték ki.²⁷¹

A Honvédelmi Bizottság működési gyakorlatát illetően 1985. novemberben kritikaként fogalmazódott meg, hogy a testület elé kerülő előterjesztések számát csökkenteni kellene. Így olyan állásfoglalás alakult ki, miszerint a határozathozatalt nem igénylő kérdésekről a HB tagjai csak tájékoztató jelentést kapjanak.²⁷² Ugyanakkor 1986 júniusában ezzel ellentétes törekvés jelent meg a kormányzati munkában. Czinege Lajos HB-elnök – utalva az aznapi kormányülésen elhangzottakra is – a június 5-i Honvédelmi Bizottsági ülésen hangsúlyozta: „a politikai megfontolások szükségessé teszik, hogy a kormányzati munkában is erősödjön a testületek szerepe a döntések meghozatalában”. Egyszerűnek tűnő kérdésekben is szükség lehet a teljes bizottság véleményére és döntésére, ugyanakkor egyes sürgős esetekben (például katonai segélyek ügyében) indokolt elnöki döntést hozni. Czinege szükségesnek ítélte, hogy a HB Titkársága – a Minisztertanács Titkárságával együttműködve – tegyen javaslatot az elnöki határozatokkal kapcsolatban.²⁷³

Raft Miklós, a Minisztertanács Titkárságának a vezetője, már június 12-én készen állt jelentésével, amelyet Lázár György miniszterelnöknek terjesztett fel. Eszerint a kormány ülésén kívül kiadott rendeletek, határozatok száma az 1980-as évek elejétől két fő okból szaporodott meg: ahol nem szükséges minisztertanácsi határozat, ott ilyen formában történt döntés; másrészt annak érdekében, hogy az érdemi vitát igénylő előterjesztésekre több idő maradjon a kormányülésen, számos ügýtípust (ünnepi eseményeken és koszorúzásokon való részvétel, üdülési meghívások stb.) elnöki határozatként döntöttek el. 1986 első felében például 177 ilyen határozat született. Erre a Minisztertanács ügyrendjéről szóló 3580/1977. Mt. h. számú határozat 3. pontja lehetőséget biztosított. Ugyanakkor az Alkotmánynak a Minisztertanács működésével foglalkozó része nem adott ilyen felhatalmazást. Raft Miklós ezért a kérdés mielőbbi jogi rendezését szorgalmazta.²⁷⁴

Trombitás Dezső HB-titkár augusztus 4-én nyújtotta be jelentését Czinegének. Elsőként összegezte, hogy a korábbi években milyen ügyekben születtek elnöki jogkörben határozatok:

- a) A HT „M”-apparátusában és a megyei HB-k tagságában bekövetkezett személyi változások formális jóváhagyása.
- b) Sürgős katonai segélyek, valamint a dollárelszámolású haditechnikai exportügyletek engedélyezése.
- c) A Varsói Szerződés tagországaival kötött kétoldalú haditechnikai szállítási szerződések jóváhagyása.

²⁷¹ A Minisztertanács 3329/1984. sz. határozata a Honvédelmi Bizottság elnökének felmentéséről és kinevezéséről. 1984. december 6. MNL OL XIX-A-83- b 1214. d.; a Minisztertanács 3338/1984. sz. határozata a Honvédelmi Bizottság személyi összetételének kiegészítéséről. 1984. december 12. Uo. 1215. d.

²⁷² Feljegyzés Czinege Lajos elvtárs részére. 1986. augusztus 4. MNL OL XIX-A-98 144. d. 00376/86. 4.

²⁷³ Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1986. június 5-én megtartott 370. üléséről. HL HB iratok 11. d. Idézet: 15–16.

²⁷⁴ Feljegyzés Lázár elvtárs részére. 1986. június 12. MNL OL XIX-A-98 144. d. 262-VIII/1986.

Utóbbiakat – a határozat teljesen formális jellege miatt – 1984-től ki is vették a HB munkatervéből.

A HB 1974. évi ügyrendjének 2. §-a kifejezetten engedélyezte a HB két ülése közötti elnöki határozatok kiadására, de a Minisztertanács ügyrendjének hasonló kitételére nem adott felhatalmazást az Alkotmány, így valójában a HB sem élhetett volna ilyen jogosítvánnyal. Trombitás úgy vélekedett: a testületi munka további erősítése mellett a HB-elnöki döntések fenntartása változatlanul célszerű. A HB titkára felvetette, hogy sürgős ügyekben vezessék be az 1950-es évekbeli röpszavazásokhoz hasonló metódust – az elnöki határozat kiadása előtt telefonon egyeztessenek a tagokkal. Ugyanakkor hosszasabban érvelt a meglévő gyakorlat fenntartása mellett: az elnöki határozatokat és tájékoztató jelentéseket kapják meg a HB tagjai, és a következő HB-ülésen jegyzőkönyvben rögzítik azok testületi jóváhagyását.²⁷⁵ Noha Czinege Lajos HB-elnök kézzel írott megjegyzései láthatóak a jelentésen, nincs tudomásunk róla, hogy a HB ügyrendjének ilyen irányú módosítására sor került volna.

Az 1980-as évek második felében a kormányzat fiatalítása a Honvédelmi Bizottság munkájára is kihatott, az állandóságot ugyanakkor Trombitás Dezső, a HB titkára és apparátusa biztosította. A HB elnöke két ízben változott: Grósz Károly kormányfővé választásával, Czinege Lajos nyugállományba vonulását követően, 1987 augusztusában Horváth István miniszterelnök-helyettest (decembertől ismét belügyminiszter) bízták meg a védelmi kabinet elnöki tisztével.²⁷⁶ Majd 1988 márciusában maga Grósz Károly vette át a HB elnöki tisztét Horváth István belügyminisztertől,²⁷⁷ ezzel hosszú idő után újra a miniszterelnök vezette a védelmi kabinetet. Grósz lépését akár hatalomkoncentrációs törekvések is vezethették, ugyanakkor alig fél évvel később már a HB megszüntetését kezdeményezte – ami viszont ellentmondani látszik egy olyan feltételezett szándéknak, amely rendkívüli intézkedésekben kereste volna kiutat a politikai válságból.

A főtitkár-kormányfő 1988. szeptember 22-én előterjesztéssel fordult az MSZMP Politikai Bizottságához, amelyben tájékoztatta a pártvezetést: a Minisztertanács döntése alapján rövidesen megszűnik a Honvédelmi Bizottság, amelynek feladatai a Minisztertanácshoz kerülnek.²⁷⁸ A HB Titkárságát is felszámolják, és helyette a Minisztertanács Hivatalán belül szervezik meg a Védelmi Irodát. Grósz kérte tudomásul venni, hogy Trombitás Dezső HB-titkárt nyugállományba helyezik, továbbá kérte a PB hozzájárulását Markovics Ferenc kinevezéséhez, aki miniszterhelyettesi rangban vezetné a Minisztertanács Védelmi Irodáját.²⁷⁹ 1988. október 14-én még ülést tartott a Honvédelmi Bizottság.²⁸⁰ Majd az MSZMP PB október 18-i

²⁷⁵ Feljegyzés Czinege Lajos elvtárs részére. 1986. augusztus 4. MNL OL XIX-A-98 144. d. 00376/86

²⁷⁶ Horváth első alkalommal a HB 1987. augusztus 27-i ülésén elnökölt. *Lásd* Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1987. augusztus 27-én megtartott 381. üléséről. HL HB iratok 11. d.

²⁷⁷ Grósz első alkalommal a HB 1988. március 28-i ülésén elnökölt. *Lásd* Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1988. március 28-án megtartott 386. üléséről. HL HB iratok 11. d.

²⁷⁸ A kormány ebbéli szándékának kinyilatkoztatására legfeljebb szóban kerülhetett sor, mert a tényleges előterjesztés majdnem egy hónappal későbbi.

²⁷⁹ Előterjesztés a Politikai Bizottság részére. 1988. szeptember 22. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 1040. ó. e. 233–234. Markovics életrajzát *lásd* Kiss 2017b 486.

²⁸⁰ HL HB iratok 11. d.

ülésén Grósz Károly bejelentése alapján tudomásul vette a HB megszüntetését és a Védelmi Iroda felállítását.²⁸¹

Raft Miklós, a Minisztertanács Hivatalának elnöke és Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter október 17-én nyújtotta be előterjesztését a Minisztertanácshoz, amelyben a Honvédelmi Bizottság és a Tudománypolitikai Bizottság megszüntetését javasolták. Indoklásuk szerint „a kormányzati munka fejlesztése” megköveteli, hogy a kormány tevékenysége a „társadalmi élet egészét” átfogja – beleértve a honvédelmi, biztonsági és tudománypolitikai kérdéseket is. A szintén megszüntetni kívánt HB Titkárság helyébe kis létszámú szervezet felállítását javasolták a „Minisztertanács Védelmi Ügyekkel Foglalkozó Irodája” vagy „Honvédelmi Titkárság” néven. Az intézkedés kapcsán szükségesnek ítélték az 1976. évi I. törvény módosítását is (amely a HB-hoz rendelt számos feladatot), amit egy elnöki tanácsi rendelettel kívántak megvalósítani. Kiemelték ugyanakkor, hogy a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok működését a változtatás nem érinti.²⁸² A kormánybizottságok napirendre tűzése azonban ismeretlen okból elhúzódott. Medgyessy Péter miniszterelnök-helyettes november 3-án javasolta, hogy Trombitás Dezsőt, a HB titkárát 1988. december 31-i hatállyal nyugállományba helyezték, és az újonnan alakuló Minisztertanács Védelmi Iroda vezetőjévé Markovics Ferencet, az MSZMP Budapesti Bizottságának addigi titkárát nevezze ki a kormány – 1988. november 15-i hatállyal.²⁸³ A kormány végül csak 1988. november 10-én tárgyalta a kormánybizottságokról: Kiss Elemér, a Minisztertanács Hivatalának elnökhelyettese ismertette a javaslatot, hangsúlyozva, hogy az Alkotmány alapján az Elnöki Tanács törvényerejű rendelettel „kiiktathatja” a megszűnő Honvédelmi Bizottságot a honvédelmi törvényből. Ugyanakkor jelezte: nem hivatalos értesülése szerint az Elnöki Tanács „idegenkedéssel” fogadta a kezdeményezést, és előfordulhat, hogy a NET „nem fogja letárgyalni pusztán ezen ok miatt a törvényerejű rendelet tervezetét”. Grósz Károly kormányfő az állampárt gőgijével erre azt válaszolta: „Hát ezen nagyon meglepődnék, ha az Elnöki Tanács ezt nem vállalná.” A Minisztertanács – a kétségek ellenére – elfogadta az előterjesztést.²⁸⁴ Ezzel 36 év után megszűnt a kormány védelmi ügyekkel foglalkozó szűkebb kabinetje. Az Elnöki Tanács viszont úgy tűnik nem értett egyet a javasolt jogtechnikai megoldással, mert nem adott ki törvényerejű rendeletet a honvédelmi törvény módosításáról. Így végül 1988. december 22-én fogadott el az Országgyűlés egy kétbekezdéses törvényt (XXVI. törvény), amely a Minisztertanácsra ruházta a HB jogait, illetve törölte az 1976. évi I. törvényből a Honvédelmi Bizottságot.²⁸⁵

1988. november 24-én Németh Miklós alakított új kormányt. Honvédelmi miniszterként „megörökölte” Kárpáti Ferenc vezérezredest, aki megbízható támogatója volt az új minisz-

²⁸¹ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1988. október 18-án megtartott üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 1040. ő. e. 10.

²⁸² Előterjesztés a Minisztertanács részére egyes kormánybizottságok megszüntetéséről. 1988. október 17. MNL OL XIX-A-83-a 920. sz. jegyzőkönyv, 576–578. A Tudománypolitikai Bizottság 1967-től működött.

²⁸³ Előterjesztés a Minisztertanács részére egyes személyi javaslatokról. 1988. november 3. MNL OL XIX-A-83-b 1404. d. 0489/TÜK/1988

²⁸⁴ 920. jegyzőkönyv a Minisztertanács 1988. november 10-ei üléséről. MNL OL XIX-A-83-a 920. sz. jegyzőkönyv, 4., 7–8.

²⁸⁵ 1988. évi XXVI. törvény a honvédelemről szóló 1976. évi I. törvény módosításáról.

terelnök reformtörekvéseinek.²⁸⁶ Németh a kormányzat munkájában többféle szervezeti változtatást kezdeményezett, megkezdődött az Alkotmány és több kulcsfontosságú jogszabály átdolgozása, amelyek hatással voltak a védelmi szférára is. Ezért ítélte fontosnak a miniszterelnök, hogy akár ideiglenes ügyrenddel is, de kezdje meg a munkát a Minisztertanács Védelmi Irodája. Az ideiglenes szabályzatot 1989. január 25-én látta el kézjeggyével a kormányfő. Az ügyrend szerint a Védelmi Iroda célja az volt, hogy segítse a kormányt védelemmel, belbiztonsággal, mozgósítással és gazdasági felkészüléssel kapcsolatos feladatainak ellátásában. Az irodának folyamatos kapcsolatot kellett tartania a leginkább érintett szervezetekkel: HM, BM, OT és a Munkásőrség Országos Parancsnoksága (a továbbiakban: MOP). Döntés-előkészítő munkát végzett védelmi ügyekben, segítette a területi védelmi bizottságok munkáját, figyelemmel kísérte a mozgósítási felkészülést, közreműködött a védett vezetési pontokon a munkakörülmények kialakításában és fenntartásában. Feladatul kapta továbbá a katonai segélyekkel és dollárelszámolású haditechnikai exporttal kapcsolatos ügyek előkészítését.²⁸⁷ A Védelmi Iroda nyolcfős létszámmal állt fel 1989. januárban.²⁸⁸

A Védelmi Iroda már vélhetően részt vett a területi honvédelmi bizottságok szervezetének újrafogalmazásában. Az 1989. január 25-én a Minisztertanács 3021/1989. számú határozatával kiadott új szervezeti rend szerint a testületek elnökei immár Budapest Fővárosi Tanács elnöke, illetve a megyei tanácsok elnökei lettek.²⁸⁹ Így az MSZMP budapesti és megyei vezetőit immár ki kellett hagyni a testületekből, a munkásőrparancsnokok azonban még maradtak. Németh Miklós kormánya talán ezzel az intézkedéssel is keresztül akarta húzni azokat a számításokat, amelyek rendkívüli állapot bevezetésével oldották volna meg a politikai krízist,²⁹⁰ a területi állampárti vezetők már nem irányíthatták e csatornán keresztül a helyi fegyveres erőket és testületeket. Kiss Dávid egyedül Győr-Sopron megyében találta nyomát valamifajta készülődésnek az új honvédelmi bizottságok megalakítása kapcsán. 1989. március 29-én a megyei HB ugyanis arról értekezett, hogy a megyei rendőrkapitányság készen áll a rendkívüli időszakban jelentkező feladatokra, sőt külön terve van a tömegdemonstrációk és sztrájkok esetén végrehajtandó teendőkre.²⁹¹ Ilyesfajta bevetésekre aztán az átalakulás folyamán szerencsére nem került sor.

A Minisztertanács által 3201/1989. számú határozatként 1989 júliusában kiadott béke- és háborús időszaki ügyrendekben aztán már nem is volt nyoma hasonló törekvéseknek. A határozat az ügyrendek korszerűsítéséről beszélt, ami valójában a politikai és szervezeti válto-

²⁸⁶ A szükséges haderőcsökkentés és -átalakítás nehézségeiről maga Kárpáti Ferenc számol be emlékiratában. *Lásd* KÁRPÁTI 2011 196–210.

²⁸⁷ A Minisztertanács elnökének 1/1989. sz. utasítása a Minisztertanács Védelmi Irodájának ideiglenes ügyrendjéről. 1989. január 23. MNL OL XIX-A-98 166. d. Sfsz. 28/1989. *Lásd* részletesen *Dokumentummelléklet* 51. számú dokumentum.

²⁸⁸ Markovics Ferenc levele Kiss Elemérhez. 1989. január 16. MNL OL XIX-A-98 166. d. Sfsz. 19/1989.

²⁸⁹ A Minisztertanács 3021/1989. határozata. 1989. január 25. MNL OL XIX-A-83-b 1430. d. *Lásd* részletesen *Dokumentummelléklet* 52. számú dokumentum.

²⁹⁰ Németh Miklós több gyanús akciót is felidézett emlékiratában. *Lásd* OPLATKA 2014. 296–303.

²⁹¹ KISS 2017b 486.

zások átvezetését, érvényesítését jelentették.²⁹² Mindkét okmányból kikerült mindenfajta utalás az MSZMP bármifajta szerepére vonatkozóan, így például megszűnt a politikai osztály. A békeidőszaki ügyrendben a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok a Minisztertanács területi szerveként jelentek meg, amelyek a kormány védelmi politikájának megfelelően járnak el. Fő feladatuk változatlanul az irányító szervek háborús szervezetre való átállásának előkészítése, a mozgósítással és a haditermelésre való átállással kapcsolatos felkészülésnek az irányítása, továbbá a lakosság ellátása volt. Nagyobb hangsúllyal jelent meg ugyanakkor a polgári védelmi szervezetek működési feltételeinek megteremtése, valamint az elemi csapások, ipari és egyéb katasztrófák megelőzésére való felkészülés. A feladatok közül egyidejűleg törölték a csak tervgazdálkodásban értelmezhető feladatokat, mint például, hogy irányítsa a hadigazdálkodás bevezetését – ehelyett már csak koordinálnia és ellenőriznie kellett e tevékenységeket. A területi HB-k munkáját önálló hatáskörrel nem rendelkező szervezetek kellett, hogy segítsék: Szervezési és Gazdaságmozgósítási Csoport, Védelmi Munkacsoport, Tájékoztató Munkacsoport, Katasztrófaelhárítási Operatív Bizottság. A háborús ügyrend szerint a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok háború idején a Honvédelmi Tanács területi szerveként működnek a honvédelmi törvény rendelkezései alapján. A bizottságok felelősek voltak a főváros és a megyék gazdasági helyzetéért, az állam- és közbiztonság fenntartásáért, érvényre kellett juttatniuk a háborús jogszabályok rendelkezéseit; szervezniük, koordinálniuk és ellenőrizniük kellett a hátszágvédelmi, a területvédelmi és polgári védelmi feladatokat.²⁹³ A háborús ügyrend tehát valóban háborús helyzetre készült, és semmiképpen nem lehetett átszabni valamifajta, a szocialista állam létét fenyegető helyzet kezelésére kidolgozott rendkívüli állapot vagy szükségállapot kezelésére.

1989 folyamán három ízben módosították az alkotmányt (1989. évi I., VIII. és XXXI. törvény), amelyek közül az október 18-án elfogadott és október 23-án kihirdetett XXXI. törvény a legterjedelmesebb és legfontosabb.²⁹⁴ Az új alkotmányszöveg megteremtette a többpárti demokratikus Magyarország alapjait, és ami adott helyzetben kulcsfontosságú volt, a rendkívüli idősakra vonatkozóan a korábbinál részletesebb szabályozást vezetett be – éppen a diktatúrából a demokráciába való békés átmenet biztosítása érdekében. A módosított Alkotmány 4. § az Országgyűlés kezébe helyezte a rendkívüli állapot kihirdetésének lehetőségét – „hadiállapot vagy idegen hatalom fegyveres támadásának közvetlen veszélye (háborús veszély) esetén”. Tehát belső konfliktushelyzet esetén nem lehetett szó rendkívüli időszak bevezetéséről.²⁹⁵ A rendkívüli állapot kihirdetésével egy időben az Országgyűlés – akadályoztatása esetén a köztársasági elnök – volt jogosult létrehozni a Honvédelmi Tanácsot, amelynek jogosítványait

²⁹² További részleteket lásd *Dokumentummelléklet* 53. számú dokumentum.

²⁹³ A Minisztertanács 3201/1989. határozata a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottság ügyrendjéről. 1989. július 24. MNL OL XIX-A-83-b 1436. d.

²⁹⁴ Az alkotmánymódosításokat lásd időrendben: <http://www.politikaievkonyv.hu/online/mp20/2-01.html>

²⁹⁵ Ilyen helyzetekre szolgált a szükségállapot: „az alkotmányos rend megdöntésére vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények, továbbá az állampolgárok élet- és vagyonbiztonságát tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos erőszakos cselekmények, elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség esetén (a továbbiakban együtt: szükséghelyzet) szükségállapotot hirdet ki”. 1989. évi XXXI. törvény 4. § (3) i).

a 19/A–19/D §-ai határozták meg.²⁹⁶ Az 1976. évi honvédelmi törvényt 1989. június 30-án módosították az 1989. évi XXII. törvénnyel, amely az új jogi helyzethez igazítva határozta meg, hogy a gazdálkodó szervezetek – a kizárólag külföldi tőkével működők kivételével – kötelesek szolgálni az ország erőforrásainak a honvédelem érdekében való felhasználástá (honvédelmi törvény 20. §). Továbbá jelentősen módosította a hadkötelezettséggel kapcsolatos szabályozásokat – bevezetve a polgári szolgálat lehetőségét is. A katonai szolgálati kötelezettségek újabb változtatására már csak a szabad választásokat követően került sor: az 1990. évi LXXVIII. törvény 1990. novemberi elfogadásával, amely csökkentette a hadkötelezettség felső korhatárát és a szolgálati időket.²⁹⁷ Átfogó új szabályozás megalkotására csak évekkel később került sor – az honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény elfogadásával.

A Minisztertanács Védelmi Irodájának végleges ügyrendje már csak az 1990-es parlamenti választásokat követően készült el végleges formájában. Németh Miklós – ügyvezető miniszterelnökként – 1990. április 25-én hagyta jóvá az ügyrendet, amely mindinkább csak véleményező-tanácsadó szerepkört biztosított a testületnek.²⁹⁸ A dokumentum rögzítette, hogy a Védelmi Iroda a Minisztertanács Hivatalának a szervezeti egysége, az irodavezető közvetlenül a miniszterelnöknek felelős tevékenységéért. Az új megfogalmazás szerint a honvédelem, a rendőrség és a területi honvédelmi bizottságok irányításához kapcsolódó döntés-előkészítési feladatokat lát el. A területi védelmi bizottságok munkáját már csak segítenie kellett az irodának, illetve a tapasztalatokról tájékoztatni a miniszterelnököt. Figyelemmel kellett kísérenie a védelmi szféra felkészültségét, előkészíteni a felső vezetés rendkívüli körülmények közötti működését, és bekapcsolódni a védelmet érintő fontos elvi kérdések kidolgozásába; továbbá részt vett a Hadiipari Állandó Kormánybizottság (a továbbiakban: HÁKB) és a haditechnikai exportot engedélyező bizottság munkájában. Az iroda vezetője látta el a – nemzetbiztonsági tevékenységet felügyelő – Minisztertanács Biztonsági Kollégiumának titkári feladatait is.²⁹⁹ A Védelmi Iroda együttműködő partnereinek felsorolásából immár kimaradt az időközben megszüntetett Munkásőrség, csak a HM, a BM és az országos hatáskörű szervek maradtak. A mozgósítással, gazdaságmozgósítással kapcsolatos feladatok gyakorlatilag kikerültek az iroda feladatai közül.³⁰⁰ Összességében megállapítható, hogy a Honvédelmi Bizottság egykori Titkárságához képest lényegesen szerényebb szerepkörű, kis létszámú, alapvetően tanácsadói feladatokra szorítókozó stáb maradt a védelmi ügyek koordinálására a Minisztertanács Hivatalának apparátusában. A honvédelem irányításának újragondolása, a megfelelő szervezeti és kormányzati formák kialakítása már az új, Antall József vezette kormányra vártak.

²⁹⁶ A minősített időszakok 1989 utáni részletes bemutatását lásd KÖRTVÉLYESSY 2004 15–23.

²⁹⁷ KOVÁCS 2014. 245–246.

²⁹⁸ További részleteket lásd *Dokumentummelléklet* 54. számú dokumentum.

²⁹⁹ A Duna-gate botrány 1990 eleji kirobbanását követően – a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról szóló – 1990. évi X. törvénnyel módosították és kiegészítették az 1974. évi 17. törvényerejű rendeletet, valamint 1990. február 14-én a Minisztertanács 26/1990. sz. rendeletével intézkedett a titkosszolgálatok újfajta irányításáról. Utóbbi rendelet 4. §-a alapján hozták létre a Minisztertanács Biztonsági Kollégiumát, amely a titkosszolgálatok tevékenységét volt hivatott felügyelni.

³⁰⁰ A Minisztertanács elnökének 1/1990. sz. utasítása a Minisztertanács Védelmi Irodájának ügyrendjéről. 1990. április 25. MNL OL XIX-A-127-b 1/1990.

III. FEJEZETEK A KATONAI KÖZIGAZGATÁS TÖRTÉNETÉBŐL³⁰¹

A nemzeti haderő alapjainak megteremtése, 1944–1949

1944 ősztől – a szovjet front mögötti területeken – a közigazgatás működőképességének megteremtése egyre sürgetőbb feladattá vált. A háború következtében kialakult helyzetben a közigazgatás megszervezését a lakosság által választott népképviselői szervek, bizottságok vették a kezükbe. A december 15–20. között közel 50 településen tartott nagygyűléseken megválasztott 230 képviselőből álló törvényhozó testület – az Ideiglenes Nemzetgyűlés – december 21-én Debrecenben alakult meg.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlésben a legfontosabb tennivalók között fogalmazódott meg az új magyar hadsereg megteremtésének igénye. A kormányfő, dálnoki Miklós Béla vezérezredes Nyilatkozatában a legsürgősebb feladatának tekintette, hogy Magyarország fegyverszünetet kössön a Szovjetunióval és mindazokkal az országokkal, amelyekkel hadiállapotban van. A kormány kinyilvánította, hogy a német csapatok elleni harc és a háború befejezésének meggyorsítása érdekében – Magyarország szuverenitásának legfőbb biztosítékaként – megszervezi az új nemzeti haderőt.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés többek között döntött a Honvédelmi Minisztérium megalakításáról. Az új nemzeti haderő létrehozásának lehetőségét a – Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormány, valamint a Szovjetunió és szövetségesei közti – Fegyverszüneti Egyezmény 1945. január 20-i moszkvai aláírása teremtette meg.

Az egyezménynek a magyar haderő felállítására vonatkozó részében rögzítették: „Magyarország kormánya kötelezi magát olyan mérvű szárazföldi, tengeri és légierő fenntartására és rendelkezésre bocsátására, amilyent a Szövetséges (Szovjet) Hadsereg Főparancsnoksága a fővezetése alatt álló szolgálatra megállapíthat. Ezzel kapcsolatban Magyarország legalább nyolc nehézfegyverzettel ellátott gyaloghadosztályt állít ki.”³⁰²

A szerződésben foglaltak ellenőrzésére a szövetséges nagyhatalmak – szovjet túlsúllyal – Kliment J. Vorosilov marsall vezetésével Szövetséges Ellenőrző Bizottságot hoztak létre, amelynek a továbbiakban perdöntő szava volt minden, a magyar hadsereggel kapcsolatos kérdésben. A „magyar közigazgatási szervek kötelezik magukat, hogy a béke és a közbiztonság helyreállítása érdekében végrehajtsák a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság, vagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság instrukcióit és utasításait, amelyeket a jelen fegyverszüneti feltételek teljesítése érdekében adnak ki”. – olvasható az Egyezményben.³⁰³

³⁰¹ A fejezetben tárgyalt témakörhöz felhasználva: FÖLDESI 2004. http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2005/foldesi_ferenc.pdf (A letöltés ideje: 2018. augusztus 25.)

További részleteket lásd uo. 72–79.

³⁰² A Fegyverszüneti Egyezmény HALMOSY 1985 585.

³⁰³ Uo. 589.

A kormány a szovjet vezetésű SZEB által korlátozottan érvényesíthette nemzeti szuverenitását. A szovjet csapatok egy része a békekötésig megszálló erőként az országban maradt. Az új hadsereg szervezetét, ellátási rendszerét a SZEB által meghatározott keretek között, a régi katonai közigazgatási rendszer elveinek megfelelően lehetett végrehajtani.

A hadsereg vezetése a szervezőmunkában építeni kívánt a fegyveres ellenállási mozgalom résztvevőire, a szovjet csapatok oldalára átállt katonákra, a németek elleni harcot vállaló hadifoglyokra és a szovjet csapatok által elfoglalt területek férfi lakosságának önként jelentkező tagjaira.³⁰⁴

Nyolc nehézfegyverzettel ellátott gyaloghadosztály felállítása az új vezetést – végeredményét tekintve – megoldhatatlan feladat elé állította. Hamarosan kiderült, hogy a rendkívül bonyolult helyzetben az új magyar politikai és katonai vezetés ezt a feladatot – az erőfeszítések ellenére – maradéktalanul nem teljesíthette.

Ennek elsődleges oka, hogy szinte a semmiből kellett létrehozni a szervezést irányító Honvédelmi Minisztériumot, továbbá a katonai közigazgatás helyi szerveit, amelyek fő feladata a személyi állomány és az elhelyezés biztosítása, valamint az elhagyott fegyverzet és felszerelési tárgyak összegyűjtése volt.

A feszített tempó ellenére kialakult a Honvédelmi Minisztérium szervezete,³⁰⁵ a négyfokozatú katonai közigazgatási rendszeren belül az 1–7. honvédkerületi parancsnokságok alárendeltségében – a hierarchia második szintjén – 32 honvéd kiegészítő parancsnokságot szerveztek újjá, amelyek 171 bevonulási központ – harmadik szint – és a központokon keresztül a negyedik szintet képező községi népmozgalmi nyilvántartók tevékenységét irányították.³⁰⁶

A honvédkerületi parancsnokságok vezették az alsóbb szintű területi szerveket és ellenőrizték azok működését, intézték az alárendelt és utalt alakulatok gazdaság-közigazgatási, egészségügyi, állategészségügyi és egyéb anyagi ügyeit. A kerületi parancsnokságok szervezetébe a fentiekén túl egy-egy katonai bíróság, egy-egy őrszázad – Budapesten őrszázalaj – tartozott.

A fegyverszüneti szerződésben vállalt kötelezettségek maradéktalan teljesítése esetén a kerületi parancsnokságok által szerveződő nyolc hadosztályt a hadsereg-parancsnokság alárendeltségében lévő hadtestparancsnokságok az alábbiak szerint irányították volna:

³⁰⁴ A kisebb nagyobb németellenes fegyveres csoportok és a Szovjetunió területéről harcba vetett partizánegységek összlétszáma 2–3000 fő volt. Egyes források szerint összességében – hosszabb rövidebb ideig – hazánk területén a szovjet csapatok oldalán mintegy 6000 magyar vett részt a harcokban. Az új haderő megteremtésének közvetlen előzményét jelentették a szovjet alárendeltségben tevékenykedő – mindösszesen kb. 10 000 fős – műszaki alakulatok is. A Temesváron lévő hadifogolytáborban Szigethy Zoltán folyamőr százados parancsnoksága alatt megalakult hadosztály önkénteseinek létszáma 5500 fő volt, amelyet nem is adtak át az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak, hanem a katonákat 1945. április 23–25. között a Szovjetunió területére, hadifogolytáborokba szállították.

³⁰⁵ A minisztérium elnökségből és hét katonai – sorrendben szervezési, személyügyi, anyagi, hadműveleti, polgári, nevelő és hadbírói – csoportból állt. A fenti szervezeti egységek mellett megalakított igazoló főbizottság a miniszter közvetlen alárendeltségében tevékenykedett. A minisztérium létszáma a megalakulás időszakában kb. 100 fő volt.

³⁰⁶ További részleteket lásd *Dokumentummelléklet 1. számú dokumentum.*

I. hadtestparancsnokság (Budapest):

1. hadosztály – 1. kerületparancsnokság (Budapest)
2. hadosztály – 2. kerületparancsnokság (Székesfehérvár)
3. hadosztály – 3. kerületparancsnokság (Szombathely)

II. hadtestparancsnokság (Szeged):

4. hadosztály – 4. kerületparancsnokság (Pécs)
5. hadosztály – 5. kerületparancsnokság (Szeged)

III. hadtestparancsnokság (Debrecen):

6. hadosztály – 6. kerületparancsnokság (Debrecen)
7. hadosztály – 7. kerületparancsnokság (Miskolc)
13. hadosztály – 6–7. kerületparancsnokságok (Miskolc és Debrecen)

A hadosztályok mindegyikének tervezett létszáma 14 000 fő volt, így a hadsereg teljes – minden további alárendelt szervezetével együttes – létszámát 130 000 főben állapították meg, illetve a hátországi alakulatok és területi szervek létszámigénye további 40 000 főre volt tehető.

1945 tavaszára már egyértelművé vált, hogy a feladat megoldásához szükséges segítséget a szovjet katonai vezetés megtagadta, így a realitásokat jobban tükröző állományszervezési intézkedésekben és állománytáblákban a hadtest- és hadseregtagozatok nem szerepeltek. A hadosztályok létszáma így alig haladta meg a 10 000 főt.

A honvédelmi miniszter – Vörös János – 1945. január 10-i utasítása alapján kezdetét vette az első magyar honvédhadosztály felállításával kapcsolatos szervezőmunka. A feladat végrehajtását nehezítette, hogy a személyi állomány toborzása a Fegyverszüneti Egyezmény aláírása előtt nem indulhatott meg. Január 31-én megjelent a miniszter honvédkerületi parancsnokságok felállítására, február 12-én pedig a bevonulási központok és a népmozgalmi nyilvántartó szervek létrehozására vonatkozó parancsa.

A kormány és a hadsereg szervezői egyaránt azt remélték, hogy a szovjet kormány jelentős számban ad át önként jelentkező hadifoglyokat. A katonai vezetők úgy számoltak, hogy a hadosztályok felállításához a Szovjetunió kb. 70 000 hadifoglyot fog átadni. A toborzás lehetősége a hadműveletek miatt lényegében a Tiszántúlra és a Duna-Tisza egy részére korlátozódott. A toborzás a fentiek ellenére sikeres volt, hiszen kb. 50 000 fő jelentkezett harcra.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány realitásérzékét mutatja, hogy az erőforrások elégtelensége és a rendelkezésre álló idő rövidege miatt először csak egy hadosztályt kívánt felállítani és a szovjet parancsnokságnak átadni. Ezzel ellentétben a katonai vezetés párhuzamosan négy hadosztály felállítására törekedett, ami nehezítette a szűkös erőforrások megfelelő koncentrálását.

A konkrét szervezőmunka a kerületi parancsnokságok felállításával vette kezdetét. Először a 6. (Debrecen), az 5. (Szeged) és a 7. (Miskolc), majd ezt követően az 1. (Budapest) és a 4. (Pécs) honvédkerületi parancsnokságok alakultak meg.

A tervek szerint a rendelkezésre álló személyi állományból elsőként – a területi elvek figyelmen kívül hagyásával – a debreceni 6. honvédkerület alárendeltségében a „Kossuth” hadosztályt akarták felállítani, míg további hét hadosztály megszervezése a területi hadkiégészítés tervei alapján történt volna.

A SZEK részére március 28-án továbbított jelentésben az 1. és a 6. gyaloghadosztályok létszáma 8070 és 10 479 fő volt. A két hadosztály teljes harcképessé tételét – a csökkentett hadrendhez viszonyítva is jelentkező személyi hiányon túl – lassította, hogy azok anyagi feltöltöttsége csak a 40%-os szintet érte el. Különösen nyomasztó volt a fegyverzet-, a gépjármű- és a lóhiány.

A Fegyverszüneti Egyezmény – a haderő szervezésével párhuzamosan – lehetőséget adott a határőrség felállítására is. A kerületi parancsnokságok a Honvédelmi Minisztérium 1945. február 22-én kiadott intézkedése alapján megkezdtek a határportyázó századok és őrsök szervezését. A minisztérium 27 határportyázó század és 150 őrs felállítását tervezte, de a háború befejezéséig – április 30-i adatok szerint – csak az 5., 6. és 7. határőrkerületek, összességében 10 századdal és 60 őrrel, állományukban 2203 fővel kezdhették meg rendeltetésszerű feladataik végrehajtását. A többi határőrkerületben csak később indult meg a határőrség szervezése.

Az így létrejött szervezet 1949 végéig tartozott a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségébe, de az államvédelmi szervezetként – „zöldávó” – az Államvédelmi Hatóság, illetve 1953-tól a Belügyminisztérium alárendeltségébe került határőrség sorozott állományának hadkötelesekből történő kiegészítése mindvégig a katonai közigazgatási szervezetként funkcionáló kiegészítő parancsnokságok feladata maradt.

A magyar kormány kérésére a szovjet katonai vezetés 1945. április 7-én úgy intézkedett, hogy az 1. és 6. hadosztály „felkészültségi fokának megfelelően” a 3. Ukrán Front alárendeltségében induljon meg a hadműveleti területre. A 6. hadosztály április 14-én, az 1. hadosztály alárendeltjei április végén indultak el Magyarország nyugati határa felé. A magyar alakulatok Ausztria területén részt vettek a szovjet csapatok arcvonala mögött lévő területek biztosításában, bekapcsolódtak kisebb ellenséges csoportok felszámolásába, illetve vasútbiztosítási feladatokat hajtottak végre. Május 13-án – kikerülve a 3. Ukrán Front alárendeltségéből – az 1. és 6. gyaloghadosztály parancsot kapott a honi területre való hazatérésre.

A háború végéig a Fegyverszüneti Egyezményben vállalt nyolc hadosztályból mindössze kettő szervezését sikerült befejezni. A fentiekén túl az eredmények közé sorolandó, hogy 1945. május 9-ig a Honvédelmi Minisztérium is működőképpé vált. A Magyar Honvédség létszáma ekkor csaknem 50 000 fő volt.

A háború befejezését követően a Fegyverszüneti Egyezmény előírásainak – és az ország rendkívül nehéz gazdasági helyzetének – megfelelően megkezdődött a hadsereg békelétszámra való csökkentése. Az önkéntesek leszerelését azonnal végrehajtották. 1945 júniusában az Ideiglenes Nemzeti Kormány a szervezés stádiumában lévő 5. és 7. hadosztályt feloszlatta, és a SZEK azt követően csak a határvadász-alakulatok létszámának kiegészítését engedélyezte. A kormány és a SZEK közötti tárgyalásokon november 5-én elfogadott szervezeti intézkedések alapján az 1. és 6. gyaloghadosztályok együttes létszámát 7500 főre csökkentették.

A SZEK 1946 márciusában már arra kötelezte a magyar kormányt, hogy a hadsereg létszámát 25 000 főre csökkentse. Ugyanazon év júliusában kiadott rendelet alapján a nehéz gazdasági viszonyokra való hivatkozással a honvédség létszámát – az ideiglenes jellegű alakulatok, továbbá a testőrség és a parlamenti őrség kivételével – 20 000 főre csökkentették.³⁰⁷

³⁰⁷ További részleteket lásd *Dokumentummelléklet* 5. számú dokumentum.

1945. szeptember 9-én, figyelembe véve a gazdasági nehézségeket is, a hadosztályok létszámát kb. 1300 főre csökkentették. Egy év múlva, az 1947–48-ra kiadott szervezési intézkedés következtében a szárazföldi csapatok állományába összesen 3837 – ebből az 1. hadosztályba 641, a 6. hadosztályba 966 és a különböző őr- és egyéb rendeltetésű alegységekbe 2230 – fő tartozott.

Az MKP hadsereg-fejlesztési terveinek az ország helyzetén kívül a Szövetséges és Társult Hatalmak, valamint Magyarország között 1947. február 10-én kötött békeszerződés szabott határt. A szerződés 12. cikke – beleértve a határvédő csapatokat, a léghárító és folyami flottilla személyzetét is – 65 000 fős szárazföldi hadsereg és 5000 fős légi haderő létrehozását tette lehetővé.

Az MKP Politikai Bizottsága 1947. december 11-i ülésén egy bizottságot – tagjai Rákosi Mátyás, Farkas Mihály, Gerő Ernő, Rajk László és Pálffy György – hozott létre a hadsereg fejlesztésével kapcsolatos konkrét elgondolások kialakításra. E bizottság javaslatára 1948. január 29-én a PB úgy döntött, hogy a honvédség 20 000 fős létszámát 4-5 év alatt 70 000 főre emelik. Közvetlen célként 1949 végéig a 30 000 fős hadsereg megteremtését fogalmazták meg.

A kommunista vezetők – itthon és Moszkvában – a hatalom megszerzése érdekében minden eszközt bevetettek. A szovjet vezetés semmit nem bízott a véletlenre. Magyarországra megérkeztek a szovjet „tanácsadók”,³⁰⁸ akik „segítették”, valójában irányították és ellenőrizték a minisztériumok és az erőszakszervezetek tevékenységét. Szovjet mintára gyúrták át a Magyar Honvédséget is. Sztálin és a szovjet katonai vezetés stratégiai elképzelései részletekig menően meghatározták a magyar haderő fejlesztésének irányait, méretét és nem utolsósorban a katonai erő növelésének, felkészítésének ütemét.

A Kommunista Párt Katonai Bizottságának a honvédség fejlesztésére vonatkozó, még 1947 őszén megfogalmazott tervei szerint az ország 1952-ben érte volna el a békeszerződés által engedélyezett létszámot. Később ezt az elképzelést Farkas Mihály honvédelmi miniszterre történt kinevezése lényegesen módosította. Az újdonsült miniszter a nemzetközi helyzet változásaira és a Jugoszláviával megromlott viszonyra³⁰⁹ hivatkozva, valamint a szovjet vezetés – közvetlenül a Magyarországra küldött szovjet tanácsadók – „javaslatára” az eredetileg öt évre tervezett hadsereg-fejlesztési feladatokat két és fél év alatt kívánta végrehajtani. Ezzel párhuzamosan lépések történtek a békelétszám 100 000 főben történő meghatározása és a szovjet szervezési elvekre történő áttérés érdekében is.

1948 végén – ismét szovjet nyomásra hivatkozva³¹⁰ – a hadsereg vezetése elkészítette a haderő gyorsított fejlesztésének tervét. A szovjet főtanácsadó 1948. október végén részletes elemzésében rámutatott, hogy a Honvédelmi Minisztériumot többek között a háborúra felkészülés

³⁰⁸ A magyar–szovjet barátsági és együttműködési szerződés megkötésekor – 1948. március 18-án –, majd az azt követő tárgyalásokon döntés született szovjet katonai tanácsadók Magyarországra érkezéséről, illetve magyar tisztek Szovjetunióbeli kiképzéséről is. A szovjet tanácsadók első nyolcfős csoportja 1948. október 1-jén érkezett Magyarországra.

³⁰⁹ Jugoszláviát, szovjet kezdeményezésre és nyomásra ellenségnek kikiáltva, kizárták a szovjet tömb országai közül. A politikai vezetés álláspontja szerint a Jugoszláviával határos Magyarország „frontország” lett.

³¹⁰ MNL OL M-KS 288. f. 4. cs. 90 ó. e. 128. Révész Géza 1968-ban elhangzott értékelése szerint ebben az időszakban Magyarországon „olyan hadsereget húztak fel [sic!], amilyen méretűt – mint később kiderült – még a szovjet elvtársak sem javasoltak, s amely Farkas Mihály nagyzási mániája, hatalomvágya és az akkori ve-

szempontjai szerint kell átszervezni.³¹¹ Az MDP Államvédelmi Bizottságának Katonai Albizottsága november 2-án intézkedési tervet fogadott el, majd az MDP KV Titkársága november 4-én hozzájárult, hogy a honvédelmi miniszter kérjen további szovjet tanácsadókat.³¹²

A szovjet modellre történő áttérés a szovjet egyenruha és rendfokozati jelzések, sőt étkezési szokások átvételét is jelentette,³¹³ amely intézkedések jogosan sértették a nemzeti érzéseket. E folyamat részeként megtörtént a szovjet harcászati szabályzatok változtatás nélküli átvétele,³¹⁴ 1949. január 1-jével a haderő áttért a szovjet kiképzési rendszerre, márciustól pedig a szovjet szervezési és vezetési rendszert is bevezették.

A szovjet tanácsadók tevékenységükkel jelentősen hozzájárultak a szovjet megoldások mechanikus átvételéhez, elterjesztéséhez, a hadsereg szovjet ellenőrzéséhez, viszont meg kell említeni azt is, hogy szakmai tudásuk egy részének átadásával sokszor segítették a magyar tiszteket a megoldhatatlannak látszó ismeretlen feladatok végrehajtásában. Összességében a vizsgált periódusban kialakult súlyos ellentmondások és feszültségek nagymértékben megnehezítették a hadseregépítés folyamatát, egyszersmind csökkentették a nagy erőfeszítésekkel létrejött változások értékét és határfokát.

A katonai közigazgatás átalakítása³¹⁵

Az 1945 előtti közigazgatási rendszer radikális átalakításának első jelentős lépcsőfokát a negyedik szint felszámolása, a népmozgalmi nyilvántartók 1945. november 15-i megszüntetése jelentette. A katonai közigazgatási szervezetek felépítését a honvédség 1946 januárjában – a SZEB jóváhagyásával – megkezdett átszervezése még csak a létszám tekintetében érintette, de a Minisztertanács 1946 júniusában meghozott döntése alapján a kerületi parancsnokságok száma négyre csökkent, a kiegészítő parancsnokságok száma hat új szervezettel – 38-ra emelkedett. A háromszintű rendszer lebontása folytatódott, 1946. június 30-ával megszűntek a bevonulási központok.³¹⁶

Az katonai közigazgatás új rendszer szerint kialakított szervezetének állományába mindösszesen 976 fő (336 tiszt, 358 legénységi állományú és 282 polgári alkalmazott) tartozott.

zetés helytelen döntéseinek következménye volt”. Elhangzott 1968. február 8-án a Magyar Szocialista Munkáspárt (a továbbiakban: MSZMP) Központi Bizottságának ülésén.

³¹¹ EHRENBARGER 2001 100–110.

³¹² Jegyzőkönyv (az MDP Államvédelmi Bizottság) Katonai Albizottság 1948. november 2-án tartott üléséről HL 1945 utáni HM 842. d. 1. ő. e.; MNL OL M–KS 276. f. 54. cs. 16. ő. e. 5.

³¹³ Magyar katonai alakulatok szovjet egyenruhában először az 1951. május 1-jei díszszemlén vonultak fel. A tisztek felszerelése szovjet egyenruhával 1951. december 21-én kezdődött, a sorállomány részére az első szovjet egyenruhákat 1952. február 25-én osztották ki.

³¹⁴ A szovjet szabályzatok előírásait 1948. második felében ideiglenes jelleggel, 1951 júliusában változtatás nélkül véglegesen vezették be.

³¹⁵ További részleteket lásd HL MN VIII. 46. fond, 1969/T-210. ő. e. A dokumentumot teljes terjedelemben közli EHRENBARGER 2006 65. irat, 156–162.

³¹⁶ MT. 5000/1946. sz. ME rendeletéből további részleteket lásd *Dokumentummelléklet* 5. számú dokumentum.

A teljes létszám a kerületi és a kiegészítő parancsnokságok között hozzávetőleg fele-fele arányban oszlott meg.³¹⁷

A megmaradt kerületi parancsnokságok rendszere a következő volt:

1. Honvéd Kerületi Parancsnokság (Budapest), alárendeltségében az 1–7. számú kiegészítő parancsnokságokkal.
2. Honvéd Kerületi Parancsnokság (Pécs), alárendeltségében a 8–21. számú kiegészítő parancsnokságokkal.
3. Honvéd Kerületi Parancsnokság (Szeged), alárendeltségében a 22–30. számú kiegészítő parancsnokságokkal.
4. Honvéd Kerületi Parancsnokság (Debrecen), alárendeltségében a 31–38. számú kiegészítő parancsnokságokkal.

1947 januárjában az új rendszerhez igazították a kerületi parancsnokságok határait. A kerületi és a kiegészítő parancsnokságok feladatait pedig újraszabályozták.³¹⁸

Földesi Ferenc értékelése szerint a kerületi parancsnokságok kettős funkcióval bírtak: az alárendeltekkel rendelkező katonai parancsnokságok egyben katonai területi hatóságok voltak. Feladatuk volt „az alsó fokú területi katonai parancsnokságok működésének az ellenőrzése, ezek és az illetékes polgári közigazgatási hatóságok közötti együttműködés biztosítása és ellenőrzése”.³¹⁹ A kiegészítő parancsnokságok tartották a kapcsolatot a SZEB helyi képviselőjével és biztosították az együttműködést a polgári hatóságokkal. Állítási lajstromokat szerkesztettek, végrehajtották a hadkötelesek sorozását és vezették a személyi nyilvántartásokat.

A katonai közigazgatási szervek az 1946–47-ben kiadott rendeletek szerint hajtották végre a hadkötelesek – az 1924-es és 1925-ös évfolyamok – összeírását, osztályozták a katonai alkalmasságuk szerint, látták el a behívásokkal összefüggő szakmai feladataikat. Ebben az időszakban a kerületi parancsnokságok szervezetéből kiválva önállósult a Honvéd Ügyészség és a Honvéd Törvényszék.

A katonai közigazgatás szervezetében jelentősebb változás 1950 nyarán következett be. 1950. augusztus 14-én a 3. (Szeged) kerületi parancsnokság megszüntetésével – jogutód a 4. (Debrecen) kerületi parancsnokság lett – megváltozott a kiegészítő parancsnokságok alárendeltsége. Ettől az időponttól az

1. Honvéd Kerületi Parancsnokság (Budapest) – 20
2. Honvéd Kerületi Parancsnokság (Székesfehérvár) – 13
3. Honvéd Kerületi Parancsnokság (Debrecen) – 17 kiegészítő parancsnokság irányítását látta el.

Az átszervezésre kiadott rendeletben³²⁰ többek között meghatározták a Kerületi Parancsnokságok szervezeti egységeit: Mozgósítási és nyilvántartó osztály; Személyügyi osztály; Be-

³¹⁷ FÖLDESI 2004 73.

³¹⁸ HL HM 2240/Eln. Kat. 1947. Hivatkozik rá FÖLDESI 2004 75.

³¹⁹ FÖLDESI 2004 73.

³²⁰ HM 01.655/H.V.K. 5. a. – 1950. – Hivatkozik rá FÖLDESI 2004 76.

hívási osztály; Dolgozók katonai kiképzési osztálya; Parancsnoksági osztály; Segédhivatal. Ehhez a struktúrához illeszkedett a kiegészítő parancsnokságok felépítése – Mozgósítási és nyilvántartó alosztály, Személyügyi alosztály, Behívási alosztály és Segédhivatal.

A haderő folyamatos fejlesztése, a Magyar Néphadsereg szervezeteinek, intézményeinek és ezzel összefüggésben létszámszükségletének drasztikus növelése következtében 1952 decemberében újabb 10 kiegészítő parancsnokságot állítottak fel.

A katonai közigazgatási szervek tevékenységének többszöri szabályozásán túl Bata István honvédelmi miniszter a szervezeti struktúrában jelentősebb változást tervezett.³²¹ 1955. október 1-jén jelentett³²² a Honvédelmi Tanácsnak a mozgósítás helyzetéről – „a tervek állásáról” –, és beterjesztette a változtatásokra vonatkozó javaslatait is. Ezek a javaslatok annak ellenére érdemesek a tanulmányozásra, hogy a Honvédelmi Tanács a felterjesztés szerinti határozat meghozatalát elutasította. Ennek oka, hogy a miniszter által jegyzett előterjesztésben összegezték a katonai közigazgatási szervek – a kiegészítő parancsnokságok – jogállására és legfontosabb feladataira vonatkozó tapasztalatokat, javaslatokat.

Az előzmények közül kiemelendő, hogy a HT – figyelembe véve az ország közigazgatási szervezetében bekövetkezett változtatásokat³²³ – 1955. június 20-án határozatot hozott a katonai közigazgatás átszervezéséről, amelyben a testület elrendelte, hogy a katonai igazgatást a polgári igazgatás határainak figyelembevételével haladéktalanul át kell szervezni, ahol eddig nem volt ott a megyei, városi és járási kiegészítő parancsnokságokat fel kell állítani.³²⁴

A Budapesten, a megyékben, megyei jogú városokban, járásokban, járási jogú városokban és a főváros kerületeiben felállított kiegészítő parancsnokságok a Honvédelmi Minisztérium katonai közigazgatási szervei, egyben – a javaslat szerint – a területileg illetékes tanácsok végrehajtó bizottságainak katonai osztályai. A tanácsok a kiegészítő parancsnokságokon – a katonai osztályokon – „keresztül végzik a hadsereg mozgósításának biztosítására és az országmozgósítás (OM) végrehajtására irányuló munkájukat”.³²⁵

A katonai közigazgatási szervek – kiegészítő parancsnokságok – jogállása és feladatai részletesen a Honvédelmi Tanács által elfogadott szervi határozványban nyertek megfogalmazást. Az előterjesztés, a kiegészítő parancsnokságok alárendeltségét tekintve, nem mentes az ellentmondásoktól. A katonai közigazgatás szervei egyfelől „teljes mértékben a Honvédelmi Minisztériumnak vannak alárendelve”, másfelől a helyi jelentőségű OM-intézkedések kér-

³²¹ A miniszter tervezetét lásd *Dokumentummelléklet 17.* számú dokumentum.

³²² MNL OL XIX-A-98 247. d. A Honvédelmi Tanács 62/30/1955. sz. – 1955. szeptember 24-én meghozott – határozata, valamint a témakörben született előterjesztés és mellékletek. Jelentés a mozgósítási tervek állásáról és ezzel kapcsolatos javaslatok. Készült: 1955. október 1. Aláírta: Bata István vezérezredes, honvédelmi miniszter.

³²³ Az 1950. évi tanácsválasztásokat követően létrejött a község, járás, megye szinteket magába foglaló közigazgatási szervezet.

³²⁴ MNL OL XIX-A-98 247. d. A hadkötelesek nyilvántartását a rendőrség kötelékében ellátó szervek – a határozat alapján – állományilag és költségvetésileg is a belügyminisztertől a honvédelmi miniszter alárendeltségébe kerültek. A Honvédelmi Tanács 22/028/1955. sz. – 1955. június 20-án meghozott – határozata, valamint a témakörben született előterjesztés és mellékletek.

³²⁵ MNL OL XIX-A-98 247. d. A Honvédelmi Tanács 62/30/1955. sz. – 1955. október 7-i ülésére – a témakörben született előterjesztés és mellékletek. 1. sz. melléklet – előterjesztés 3.

déseiben a helyi tanácsok Végrehajtó Bizottsága (a továbbiakban: VB) elnökének az alárendeltségébe tartoznak, de a VB-elnöke a kiegészítő parancsnoktól a hadsereg mozgósítási terveire vonatkozó adatokat nem követelhet.³²⁶

A szükséges intézkedéseket a javaslat szerint a helyi tanács által létrehozandó – a határozat megszületésekor még nem létező – honvédelmi bizottság hagyja jóvá, és a tanács VB-elnöke, valamint a kiegészítő parancsnok által aláírt határozatokat „háborúban a [közigazgatási egység] területén lévő valamennyi gazdasági szervnek és intézménynek ellentmondás nélkül végre kell hajtani”. E kötelezettség alól csak a minisztériumok és főhivatalok közvetlen alárendeltségében lévő gazdasági szervek és intézmények mentesülnek. A helyi honvédelmi bizottság állandó tagjai: a területileg illetékes tanács végrehajtó bizottságának elnöke, az MDP helyi párbizottságának első titkára, a tanács tervbizottságának (osztályának) vezetője, a helyőrség parancsnoka, a Belügyminisztérium területi főosztályának (osztályának) vezetője és a kiegészítő parancsnokság – bizottság titkáráként is funkcionáló – parancsnoka.

A honvédelmi bizottság ülésein hozott döntéseket a kiegészítő parancsnok készíti elő, az üléseken a titoktartás szigorú szabályainak betartásával meghozott határozatok a tanács végrehajtó bizottságainak határozataival azonos jogi erővel bírnak.

A katonai közigazgatási szervek – jóváhagyásra benyújtott – szervei határozványában rögzített legfőbb elv, hogy a hadsereg időben történő mozgósítását, a hadsereg és a Belügyminisztérium alakulatainak „emberanyaggal és helyi erőforrásokból való” feltöltését, a hadkötelesek behívását és a tartalékos hadkötelesek kiképzését, a „népgazdaságban lévő személyi és gépjármű tartalékok” nyilvántartását és más – később részletezett „honvédelmi jellegű” intézkedéseket a „Magyar Népköztársaság egész területén” a kiegészítő parancsnokságok hajtják végre.³²⁷

A kiegészítő parancsnokságokat a honvédelmi miniszter állítja fel, aki azok tevékenységét parancsokkal, illetve utasítások és szabályzatok kiadásával irányítja. A parancsnokságok személyi állományát a miniszter parancsokkal helyezi beosztásba, áthelyezésre is csak ő jogosult.

A kiegészítő parancsnokságok egyes területek szerinti szakmai irányítása a következőképpen valósult meg:

- a/ a Vezérkar részéről: a mozgósítási munka megszervezése, a tartalékos nyilvántartás, a behívások, a szállítóeszközök nyilvántartása és felhasználása, a szállítások igénylése, a kiegészítő parancsnokság személyi állományának kiképzése területén,
- b/ a Személyügyi Főcsoportfőnökség részéről: a Vezérkaron keresztül a tartalékos tiszti nyilvántartás, a tartalékos tiszti kiképzés és továbbképzés, a tiszti feltöltéssel kapcsolatos munkálatokban,
- c/ a Politikai Csoportfőnökség részéről: a pártpolitikai munka megszervezése, a megyei kiegészítő parancsnokságokon működő Politikai Osztályok irányítása és a tartalékos politikai tiszti állomány nyilvántartása, kiképzése és feltöltése kérdésében,

³²⁶ Uo. 4.

³²⁷ MNL OL XIX-A-98 247. d. A Honvédelmi Tanács 62/30/1955. sz. – 1955. október 7-i ülésére – a témakörben született előterjesztés és mellékletek. 2. sz. melléklet – a Katonai közigazgatási szervek – kiegészítő parancsnokságok – Szervi Határozványa 1.

- d/ az Egészségügyi Csoportfőnökség részéről: a Vezérkaron keresztül a sorozások egészségügyi biztosítása és a fertőző betegségek elleni intézkedések terén,
e/ a Pénzügyi Csoportfőnökség részéről: a Vezérkaron keresztül a pénzügyi és gazdasági kérdésekben.”³²⁸

E koncepció szerint a kiegészítő parancsnokságok fenntartási költségei a Honvédelmi Minisztérium és az illetékes tanácsok között oszlanak meg. A kiegészítő parancsnokságok „közszolgáltatási kiadásai – szolgálati helyiség és a lakások biztosítása, a szolgálati helyiség javítása és karbantartása, a járási és járási-jogú városi kiegészítő parancsnokságokon a portás és a takarítók biztosítása stb. – a megyei, városi és járási tanácsok költségvetését” terheli.³²⁹

A kiegészítő parancsnokságok a hadsereg „lehető legszervezettebb mozgósítása” érdekében a helyi tanácsok – ekkor még csak javaslat szintjén létező honvédelmi bizottságainak döntései alapján – „meghatározzák a területükön működő polgári szervek helyi jellegű országmozgósítási és honvédelmi feladatait, megszervezik és ellenőrzik ennek előkészítésével kapcsolatos munkájukat. Ez alól kivételt képeznek azok a vállaltok, melyek részére az OM-terveket az illetékes minisztériumok követelményei alapján dolgozzák ki és hajtják végre”.³³⁰

A katonai közigazgatási szervek előterjesztésben sorolt feladatai – a későbbi részletesebb vizsgálat szerinti csoportosításban – a következők:

- „1. A hadsereg mozgósításához szükséges tervek elkészítése, a helyi tanácsok – honvédelmi bizottságok – védelmi intézkedésekkel kapcsolatos döntéseinek előkészítése, a végrehajtásra vonatkozó ütemtervek kidolgozása.
2. Az alakulatok számára szükséges szállító eszközök – lovak, szekerek, gépjárművek és munkagépek – és egyéb, a hadsereg mozgósításához szükséges tartalékok nyilvántartása, kiírása, lebiztosítása, az előállításukra vonatkozó tervek összeállítása.
3. A hadsereg és a belügyi alakulatok – határőrség, karhatalom – kiegészítéséhez szükséges kiképzett személyi tartalékok gyűjtése, a sorkötelesek sorozása és behívása, a tisztiiskolákra való toborzás és kiválogatás megszervezése és végrehajtása.
4. A járási, járási-jogú városi, a budapesti kerületi kiegészítő parancsnokságok behívás esetén végrehajtják a hadkötelesek kiértékelését, a meghagyással kapcsolatos intézkedéseket.
5. Az alakulatokkal együttműködve a tartalékos kiképzés (továbbképzés) tervezése és végrehajtása.
6. A lakosság tömeges felkészítése önvédelemre, a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség [a továbbiakban: MÖHOSZ] szervezetek segítése a haderőn kívüli kiképzés megszervezésében és végrehajtásában.
7. A polgári szervek OM előadói kiképzésének megszervezése.
8. A tisztképzés intézményeibe történő toborzás vezetése és irányítása.

³²⁸ Uo. 3.

³²⁹ Uo. 2.

³³⁰ Uo. 2.

9. A légoltalmi – később polgári és hátországvédelmi, területvédelmi – munkában való tevékeny részvétel. Az ország településeinek légoltalmi előkészítése és a lakosság légvédelmi, vegyivédelmi, atomvédelmi kiképzésének megszervezése és végzése.
10. A polgári létesítmények építése esetében a hadsereg mozgósítása szempontjainak, érdekeinek érvényesítése.
11. Részvétel a hadsereg mozgósításához szükséges tartalékok, a lakosság és a fontosabb népgazdasági objektumok hátratelepítésével kapcsolatos tervek kidolgozásában. A lakosságnak, az ipari objektumoknak, állami intézményeknek és anyagi értékeknek a veszélyeztetett övezetből valló elszállításával /evakuációjával/ kapcsolatos intézkedések előkészítése, a kitelepítés végrehajtásában a helyi tanács segítése.³³¹
12. Háború idejére az ország területén a rend és a biztonság biztosításával, az állami objektumok őrzésével és védelmével, az ellenséges diverzánsok, ejtőernyősök és deszantok elleni harccal kapcsolatos intézkedések, rendszabályok megtétele és az ezzel kapcsolatos munkálatok megszervezése.³³²

Az előterjesztés önálló fejezetében határozták meg a budapesti és a megyei kiegészítő parancsnokságok politikai osztályainak tevékenységét: az alárendelt – járási és járási jogú városokban lévő – parancsnokságok pártpolitikai munkájának irányítása, a személyi állomány körében folyó politikai munka megszervezése, a „párt, a kormány és a haza iránt érzett felelősségérzetre, magas fokú öntudatra való nevelése”.

A politikai szervek további feladata volt:

„a/ a hadsereg feltöltéséhez szükséges tartalékos politikai tisztek kiválogatása békében és háborúban,

b/ a tartalékos tisztek minősítésénél – azok mozgósítás esetén vezető beosztásokba történő –, kiválogatásánál való közreműködés,

c/ a kiegészítő parancsnokság M tervének kidolgozásában való közreműködés, továbbá a bevonulási helyek politikai munkájával kapcsolatos teendők megszervezése és végrehajtása,

d/ a helyi pártszervezettel, tanács és DISZ szervekkel együttműködve a sorkötelesekkel, tartalékos hadkötelesekkel és háború estén a polgári lakosság körében folytatandó politikai munka megtervezése és végrehajtása,

e/ aktív bekapcsolódás a helyi párt, tanács, DISZ és MÖHOSZ szervezetek munkájába.”³³³

A döntési jogosultságok között az is olvasható, hogy a kiegészítő parancsnokságok vezetői a katonai közigazgatás budapesti és megyei szintű szervezeteinek parancsot adhattak:

³³¹ Uo. 4–8. Az Országos Tervhivatalnak a Honvédelmi Bizottsághoz egyes vagyontárgyak veszélyeztetett városokból való elszállításának előkészítéséről szóló 1964-es betérjesztését lásd *Dokumentummelléklet* 30. számú dokumentum.

³³² MNL OL XIX-A-98 247. d. A Honvédelmi Tanács 62/30/1955. sz. – 1955. október 7-i ülésére – a témakörben született előterjesztés és mellékletek. 1. sz. melléklet – előterjesztés 2.

³³³ Uo. 6.

- a hadkötelesek békében és háborúban való tényleges katonai szolgálatra szóló összeírására és behívására;
- a polgári területről származó szállítóeszközök és munkagépek nyilvántartására és előállítására.

Az alsóbb szintű kiegészítő parancsnokságok vezetői saját hatáskörben intézkedhettek a sorkötelesek és tartalékos hadkötelesek összeírására és behívására, a szállítóeszközök előállítására, a tartalékos hadkötelesek kiképzési célú behívására.³³⁴

A Honvédelmi Tanács 1955. október 7-i ülésén ugyan foglalkozott a nagyszabású előterjesztés-csomaggal, de átdolgozásra visszaadta.³³⁵

Bata István előterjesztését érdemben a Honvédelmi Tanács 1956. április 6-i ülésén tárgyalták meg. Az ülés rövidített jegyzőkönyve³³⁶ alapján megállapítható, hogy a többség a betervezés átdolgozását javasolta. Gerő Ernő véleménye szerint „tisztázni kell a tanács VB szerepét, mert az előterjesztésben államhatalmi szervként tüntetik fel, holott a tanácsok államigazgatási szervek. Tisztázni kell a vb-k és a honvédelmi bizottságok viszonyát” is.

A betervezés és a területi honvédelmi bizottságok megalakítására vonatkozó határozati javaslat majd’ egy évtized múltán került ismét napirendre.³³⁷

A Honvédelmi Tanács 1955. június 20-i határozatát végrehajtva, 1955. július 1-jével megkezdődött a katonai közigazgatási szervezetek átszervezése, amelynek részeként megszüntették a honvédkerületi parancsnokságokat, és az alsó fokú szervek átalakítása során egy fővárosi, 19 megyei, 22 fővárosi kerületi, 136 járási és 19 városi kiegészítő parancsnokságot hoztak létre. A katonai igazgatás szervezetének létszáma 2572 főre növekedett.³³⁸

Az így létrejött rendszer – a későbbi kisebb változtatások ellenére – 1974-ig megmaradt. A döntés végrehajtását – a megyei szintű kiegészítő parancsnokságok felállítását – a kedvezőtlen körülményekre, a szükséges feltételek hiányára való hivatkozással elhalasztották.

A katonai igazgatás szervezetében az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően³³⁹ – több az átszervezés témakörében született elképzelés, tanulmány, terv ellenére³⁴⁰ – lényeges változás 1961 és 1964 között következett be. A kiegészítő parancsnokságok típus állománytábláinak megszüntetését követő lépést, a 9 budapesti kerületi és 14 járási kiegészítő parancsnokság összevonása jelentette.

Az új felépítésű megyei Hadkiegészítő parancsnokságok megszervezését – Csongrád, Fejér, Hajdú-Bihar, Heves, Vas, Zala, Pest és Somogy megyéket érintően – 1966-ban és 1967-

³³⁴ Uo. 5., 8.

³³⁵ A HT 62/30/1955. sz. határozata – a kormánysszervek és főhivatalok létszámterve az ország fegyveres védelme esetén. 1955. október 7. MNL OL XIX-A-98 247. d.

³³⁶ MNL OL XIX-A-98 254. d.

³³⁷ Lásd erről a *Dokumentummelléklet* 32. számú dokumentumát.

³³⁸ FÖLDESI 2004 79–80.

³³⁹ A kiegészítő parancsnokságok és állományuk forradalom és szabadságharc időszakában folytatott tevékenységéről, a harcokban és a megtorlás következtében elszenvedett veszteségekről lásd HORVÁTH M.–TULIPÁN 2006a

³⁴⁰ E tervekről lásd FÖLDESI 2004 80–82.

ben hajtották végre. A többi megyében folytatták a járási kiegészítő parancsnokságok összevonását. A szovjet minta figyelembevételével kialakított szervezet fontos elemei voltak a megyei parancsnokságoknak a járáások székhelyeire „kihelyezett” főtisztjei, továbbá a községekben kialakított megbízott hálózat tagjai, akik társadalmi munkában végezték el feladataikat.

1972-ben befejeződött a járási (kerületi) kiegészítő parancsnokságok összevonása, de elsősorban mozgósítási feladatokat a városi és járási tanácsok hajtották végre.

A hátországvédelem egységes rendszerének megteremtése

A hátország modern háborúban játszott – a hadműveletek folytatását több tekintetben befolyásoló, részben meghatározó – szerepével a politikai és katonai vezetés már korábban is foglalkozott. Ennek kézenfekvő indokai közül kiemelendő, hogy a hadműveleti csapatok anyagi ellátása, a személyi állomány biztosítása, szükség szerint pótlása a hátországból történik, de a csapatok manővereit és szállításait is a hadműveleti területek mögött hajtják végre. Az ellenség a korszerű elveknek megfelelően várhatóan csapásokat mér a hátországra, amely csapások megelőzésének és részbeni elhárításának, a következmények felszámolásának és csökkentésének mértéke, sikere, jelentős hatást gyakorolhat a háború menetére.

A fentiek figyelembevételével a hátországvédelem – Berki Mihály meghatározása szerint – azon politikai, katonai, gazdasági, polgári védelmi, igazgatási stb. rendszabályok összessége, amelyek az ellenség fegyveres erőinek Magyarország lakossága, javai és területe ellen irányuló bármely tevékenységet hivatott megakadályozni, illetve a hatását csökkenteni.³⁴¹

A politikai és katonai vezetés már korábban is felismerte a hátország jelentőségét, de a védelem egységes rendszerének kialakítását még nem tartotta időszerűnek.

A hátországvédelem kérdésével – például 1955-ben is – foglalkozott a Honvédelmi Tanács. A BM Légoltalom Országos Parancsnoksága által a HT-hez e témakörben benyújtott előterjesztésben³⁴² az is olvasható, hogy a „hátország honvédelmi előkészületeit nagymértékben zavarja az a körülmény, hogy nincs olyan párt- és kormányhatározat, amely egyértelműen meghatározná az egyes feladatok végrehajtásának módját és a végrehajtásért felelős szerveket”. Az előterjesztő szerint nem tisztázott kérdések és területek a következők:

- Az ország fegyveres védelme esetén a legfelsőbb párt- és kormány szerveket hol helyezik el, az egyes szerveknek milyen védettséggű és területigényű munkahelyet kell kialakítani?
- Melyek azok az üzemek, műkincsek, amelyeket a decentralizálás érdekében esetleg föld alá kell telepíteni?
- Az áttelepített üzemek dolgozóinak, a nagyobb városokból kitelepített aggoknak és gyermekeknek az elhelyezése.

³⁴¹ BERKI 1974 34.

³⁴² A hátország honvédelmi előkészítésével kapcsolatban megoldandó feladatok. 1955. május 29. MNL OL M-KS 276. f. 96/F 135. ó. e. *Lásd továbbá a Dokumentummelléklet 18. számú dokumentumot.*

- Fegyveres védelem esetén a népgazdaság gépezetei – a háborús célra rendelkezésre álló eszközök – milyen arányban oszlanak meg a honvédség, a légoltalom és a gazdasági szervek között?
- Törvény szükséges, amely egyértelműen szabályozná a légoltalommal kapcsolatos kötelezettségeket.
- A helyi szervek részvételének formája és mértéke a hátszág felkészítésében.
- Az atom- és hidrogénbomba hatásadatainak beszerzése, ezek esetleges ismeretében a hatások elleni védelem lehetőségei.
- A várhatóan nagy kiterjedésű területi tüzek okozta károk megelőzésének és mérséklésének lehetőségei, eszközei.
- A tudomány hozzájárulása például a riasztás, sötétítés és levegőszűrés végrehajtásához.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően 1962-ig a hátszágvédelem alapvető feladata a karhatalmi tevékenység volt. A munkásőrség 1957. februári történeti megalkotásával tovább nőtt a hátszág – pontosabban az egypártrendszerű diktatúra – védelmébe bevonható fegyveres erők száma.³⁴³

Az 1960-ban elfogadott honvédelmi törvény hatására felgyorsult a hátszágvédelem megszervezése, részben újjászervezése. A törvény a honvédelem szempontjából fontos létesítmények őrzését, az állam belső rendjének fenntartásában és a légoltalom ellátásában való közreműködést, illetve az elemi csapások és egyéb közveszélyek felszámolásában való részvételt, segítséget a fegyveres erők feladataként határozta meg.

Report József értékelése szerint 1963-ig a Magyar Néphadsereg „nagyobb mérvben csapáscentrikus volt”, ezért a hátszágvédelem erősítése háttérbe szorult, például „a katonai vezetés működési feltételeinek biztosításához csak minimális erők kerültek a hadrendbe. [...] A hátszágvédelem funkciói, feladatai s velük együtt az erők is fokozatosan szétaprózódtak a fegyveres erők és testületek között.”³⁴⁴

A Politikai Bizottság is több alkalommal foglalkozott a hátszágvédelem fontosságával. 1961-ben a testület többek között megállapította: „A Magyar Néphadsereg korszerű elveknek megfelelő létrehozása nemcsak gazdasági, szervezeti, létszámkérdéseket jelent. [...] A korszerű háborúban az ellenség tevékenysége az egész mélységre kiterjed, ezért nagy jelentőségű a közlekedési utak (út, vasút), a szállítások biztosítása, az ellenséges rombolások felszámolása, a diverziós tevékenység elhárítása. Ez számos országos jellegű rendszabályt és több biztosító csapatot követel a hátszágban. A korszerű szervezés kialakítása és az előbbieket meg-

³⁴³ Lásd erről a *Dokumentummelléklet* 35. számú dokumentumot, továbbá a hátszágvédelem „fegyveres védelmének” 1955-re kialakult helyzetéről, az 1949-et követően tett intézkedésekről, valamint a minisztériumok és főhatóságok, illetve a légoltalom további feladatairól alkothatunk képet a Honvédelmi Tanács 1955. május 3-i jelentése alapján. *Dokumentummelléklet* 18. számú dokumentum.

³⁴⁴ REPORT 1983 188.

valósítása során belső átcsoportosítás szükséges az egyes fegyvernemek között is, melyet igen gondos munkával lehet csak zökkenőmentesen megoldani.”³⁴⁵

Az 1970-es évek elejéig a védelem egyes területei – a problémafelvetés és így a döntéshozatal szintjén is – egymástól elkülönülve jelentek meg. (Például a légtalalom később polgári védelem, a vezető szervek működőképessége biztosításának, a vezetőszervek és a lakosság kitelepítésének és a haderő mozgósításának rendszabályai.) A lehetséges védelem hatékonyságát befolyásoló önálló tényezőként merült fel a hátországvédelembe bevonható erők szervezeti elkülönülése is.

A Honvédelmi Bizottság a hátország védelmének – a felfogása szerinti – korszerűsítését több lépésben hajtotta végre. A Politikai Bizottság 1970. október 20-i határozata alapján hozott HB-döntések távlati célja az „egységes és integrált hátország védelmi rendszer” kialakítása, megteremtése. A hátországvédelem 1960-as évek végére kialakult rendszere átalakításának első fontos lépése volt – a témakörben a HB részére 1972 decemberében benyújtott előterjesztés szerint³⁴⁶ –, hogy a HB 1/217/1970. számú határozata alapján megszerveződött a Hátországi Alakulatok Parancsnoksága (a továbbiakban: HAP).

A Honvédelmi Miniszter 1971. december 22-én kiadott parancsában a HAP felállításának szükségét – egyebek mellett – azzal indokolta, hogy a potenciális ellenség rendelkezik olyan eszközökkel, amelyekkel csapásokat mérhet „a Varsói Szerződés országai területén – hátországában – lévő politikai, gazdasági, katonai objektumokra. Az agresszor szétzúzásában aktív feladatot megoldó fegyveres erők fejlesztése mellett az elmúlt időben jelentősen fejlesztettük a hátországvédelmi alakulatokat és szerveket, növeltük harckészültségüket, anyagi-technikai ellátottságukat. A fejlődéssel azonban nem tartott lépést a szervezeti struktúra és az irányítási rendszer korszerűsítése.”³⁴⁷

Ezért – olvasható a parancsban – a legfelsőbb párt- és állami vezetés döntése alapján létre kell hozni az egységes hátországvédelmi rendszert, amelynek eredményeként kialakul a védelemben részt vevő erők és szervek korszerűbb struktúrája. A hátország fegyveres védelme során jelentkező feladatok végrehajtására, „operatív tervezésére, szervezésére, koordinálására és a hátországvédelmi erők és szervek vezetésére, felkészítésére olyan középszintű parancsnokság létrehozása válik szükségessé, amely képes a hátországvédelem sokrétűségéből fakadó tevékenységek összefogására, s ezzel a Honvédelmi Minisztérium központi szervek mentesítésére a csapatparancsnoksági funkcióktól”.³⁴⁸

A HAP csökkentett állománnyal 1972. január 1-jén alakult meg, fokozatos feltöltését 1972-ben hajtották végre.

³⁴⁵ EHRENBERGER 2006 71–76. Előterjesztés az MSZMP Politikai Bizottsága számára a haditechnikai fejlesztési tervről és az 1961–1967 között beszerzendő haditechnikai eszközökről – Budapest, 1961. február 21.

³⁴⁶ Előterjesztés a Honvédelmi Bizottsághoz – Javaslat az egységes és integrált hátország védelmi rendszer létrehozására, ezen belül a Hátországi Alakulatok Parancsnoksága Hátországvédelmi Parancsnoksággá történő átszervezésére, feladataira, az együttműködés rendjére, valamint az MN „M”-létszámának pontosítására. 1972. december 1. MNL OL XIX-A-98 98. d.

³⁴⁷ HL MN VIII. 2. fond, 1978: 1. d./1. ő. e. Közli EHRENBERGER 2006 281. A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének 0040. sz. parancsa. *Lásd Dokumentummelléklet* 38. dokumentum.

³⁴⁸ EHRENBERGER 2006 282.

A HAP feladatai a Honvédelmi Minisztérium Katonai Tanácsának – Report József által idézett – döntése értelmében 1972-től a következők:

- az alárendelt és átvett erők felkészítése, fejlesztése, irányítása, hadműveleti alkalmazásának tervezése;
- a saját és szövetséges csapatok hátországi manővereinek, anyag- és csapatszállításainak optimális biztosítása;
- a TÖPFE-k [Tömegpusztító Fegyverek] elleni védelemre létrehozott katonai erők felkészítése, vezetése;
- a legfelsőbb állami és katonai vezetés működési feltételeinek biztosítása;
- a stratégiai közlekedési objektumok őrzése;
- a hadifogolytáborok felállítása és működésének biztosítása;
- a helyőrségi rendészeti, komendáns, őrzési és védelmi feladatok végrehajtása;
- az MN laktanyáinak, más objektumainak „M” idején történő őrzése;
- az új kiképzési rendszerű műszaki csapatok vezetése;
- a katonai árvízvédelem és más természeti katasztrófák elhárításában részt vevő MN-erők alkalmazásának tervezése és irányítása.³⁴⁹

A HAP – mint seregtest szintű szervezet – alárendeltségébe kerültek:

- a hátság fegyveres védelmét és a tömegpusztító fegyverek elleni védelmet ellátó polgári védelmi katonai alakulatok és a Magyar Néphadsereg sugárfigyelő és -jelző rendszerének szervei;
- a hadműveleti és hátság csapatok manővereinek, anyag- és csapatszállításainak operatív biztosítását végző közlekedési-műszaki, forgalomszabályzó csapatok és az átrakó körletek erői;
- a legfelsőbb állami és katonai vezetés működésének biztosítását ellátó rendészeti komendáns-, híradó-alakulatok, a helyőrségi-rendészeti, speciális fegyveres biztosítási, őrzés-védelmi feladatokat ellátó csapatok és szervek;
- az új kiképzési rendszerű műszaki csapatok – amelyeket „az eddigi speciális rendelkezésük mellett fokozatosan alkalmassá kell tenni komplex, többirányú feladat összehangolt végrehajtására”.

A HAP az alárendelt csapatok vezetése mellett – a miniszter döntésének megfelelően – a fegyveres erőkre és testületekre kiterjedő hatáskörrel irányította a helyőrségi rendészeti komendánsszolgálatot és mint a hátság fegyveres védelmének középírányító szerve, tervezte és szervezte a kijelölt objektumok őrzését és védelmét, az MN karhatalmi tevékenységét, valamint az árvízvédelemmel és más elemi csapások elhárításával kapcsolatos feladatokat.

Az integráció folytatásának érdekében a fenti feladatok mellett a HAP-nak fel kellett készülnie arra is, hogy – „a felsőbb szintű döntésnek megfelelően” – 1973-tól Hátságvédelmi Parancsnoksággá alakulva, fokozatosan képes legyen összefogni a más fegyveres szerveket is érintő hátságvédelmi feladatok tervezését, szervezését, koordinálását.

³⁴⁹REPORT 1983 17.

A vezérkar feladata lett, hogy a fegyveres erők és testületek vezető szerveivel együttműködve, az érintett HM-szervek és a Hátországi Alakulatok Parancsnoksága bevonásával még 1972-ben dolgozzon ki javaslatokat a hátország fegyveres védelme egységes rendszerének létrehozására, a Hátországi Alakulatok Parancsnoksága Hátországvédelmi Parancsnoksággá történő átszervezésére.

Visszalépve az időben, a HB 1971-ben meghatározta (11/220/1971.) a Magyar Néphadsereg Vezérkarának a hatáskörét a fegyveres erők és fegyveres testületek feladatainak koordinálása terén, majd szabályozták a karhatalmi és fegyveres biztosítási feladatok végrehajtását. Ezzel a döntéssel (2/221/1971.) a BM Karhatalom által ellátott feladatok jelentős része a Magyar Néphadsereghez és a Munkásőrséghez került.

A HB 1972-ben úgy határozott (11/228/1972.), hogy az alaprendeltetésük szerint a hátországvédelmi feladatokat ellátó polgári védelmi katonai alakulatok kerüljenek a Magyar Néphadsereg állományába. Ezzel párhuzamosan a HB a hátországvédelmi feladatokat a Honvédelmi Minisztérium, a Belügyminisztérium és a Munkásőrség Országos Parancsnoksága közötti elosztotta, ekkor határozták meg a feladatok felső szintű tervezésének, szervezésének és koordinációjának rendjét. (5/229/1972.)

Sajátos az így kialakult védelmi rendszerben – a döntéshozó szándékai szerinti – egység értelmezése. Az hátországvédelem feladatait egymással együttműködve vagy önállóan továbbra is a különböző tárcákhoz (HM, BM, MOP) tartozó erők oldották meg, de „a feladatokat, azok elosztását, a feladatok végrehajtásában részt vevő erők együttműködését és irányítási rendjét a Honvédelmi Bizottság meghatározta. [...] Egyes feladatoknál megvalósul a végrehajtó erők szervezeti egyesítése, integrációja. Például a közlekedési útvonalak biztosítása, átrakó körletek működtetése stb. E feladatokat eddig a Magyar Néphadsereg, a BM Karhatalom és a polgári védelem katonai erői külön szervezetben oldották meg, most a feladattal együtt ezen erők a Magyar Néphadsereghez kerültek átcsoportosításra. A feladatok másik csoportja tervezés, szervezés és irányítás szempontjából integrálódik. Például a hátországvédelem fegyveres feladatainak tervezése, koordinálása, amely a HB határozata alapján az MN Vezérkaránál; a karhatalmi, fegyveres biztosítási feladatok tervezése, szervezése és irányítása a Belügyminisztérium központi és területi szerveinél; az ipari objektumok őrzésének tervezése, szervezése a Munkásőrségnél integrálódik. E feladatok végrehajtásába a funkcionálisan felelős szerv erőin túl más tárcákhoz tartozó erők is bevonásra kerülnek. A feladatok azon csoportjánál, amelyek a tárcák speciális, csak saját erőkkel megoldandó feladatait képezik, az integráció az egységes követelménytámasztásban valósul meg.”³⁵⁰

A kiegészítő parancsnokságok újabb átszervezése nem sokat váratott magára. 1974. október 1-jén a volt megyei (fővárosi) kiegészítő parancsnokságok bázisán megalakultak a megyei (fővárosi) hadkiegészítési és területvédelmi parancsnokságok. Az akkor végrehajtott változtatás időszerűségét és szükségességét a szovjet – így a Varsói Szerződés tagállamai által elfogadott – elvek átvételével indokolták, amelyek lényege, hogy a fegyveres küzdelem sikeres megvívásához megfelelő háttérbázisra, szilárd és megbízhatóan védelmezett hátországra

³⁵⁰ Előterjesztés a Honvédelmi Bizottsághoz – Javaslat az egységes és integrált hátország védelmi rendszer létrehozására. 1972. december 1. 2–3. MNL OL XIX-A-98 98. d.

van szükség. A hátországvédelem az ország honvédelmi felkészítésének része, olyan (aktív és passzív) politikai, katonai, polgári védelmi, igazgatási és gazdasági rendszabályok összessége, amelyeket háborúban a hadműveleti csapatok tevékenységével összhangban fogantatnak. Ez a tevékenység a következőket tartalmazza: légi és tömegpusztító fegyverekkel mért csapások következményeinek felszámolását; a lakosság életének és az ország javainak megóvását; a közlekedési és szállítási útvonalak, átkelőhelyek biztosítását; a hadviselés szempontjából fontos objektumok, az államhatárok őrzését és védelmét.³⁵¹

A HAP MN Hátországvédelmi Parancsnoksággá történő átszervezése során a szervezetet illetően fő célkitűzésként határozták meg, hogy utóbbi parancsnokság rendelkezzen a központi feladatok végrehajtásához szükséges szakcsapatokkal (hadszintér-biztosító alakulatok, új kiképzési rendszerű műszaki alakulatok, vezetésbiztosító alakulatok), illetve az ország egyes körzeteiben, tájegységein jelentkező feladatok végrehajtására többrendeltetésű és területi szakcsapatokkal (területvédelmi, műszaki, vegyivédelmi, forgalomszabályozó stb.), továbbá a megyékben jelentkező feladatok végrehajtására több feladatra (területvédelmi, műszaki, vegyivédelmi) képesített megyei alakulatokkal.

Két irányítási – központi és megyei – fokozat szerint az „MN Hátországvédelmi Parancsnokság közvetlenül irányítja a szakcsapatokat, a többrendeltetésű hátországvédelmi alakulatokat, közvetve – a létrehozásra kerülő 19 megyei és fővárosi katonai parancsnokság területvédelmi szervén keresztül – a megyei rendeltetésű területvédelmi csapatokat”.³⁵²

A megyékben és a fővárosban a kiegészítő parancsnokságokból és a helyi területvédelmi erők „M” előkészítő törzseiből, megfelelő kiegészítéssel katonai parancsnokságot hoznak létre, amely „ellátja a Magyar Népköztársaság fegyveres erői hadkiegészítésével, mozgósításával, valamint a katonai igazgatással kapcsolatos feladatokat és egyben végzi együttműködésben a fegyveres erők és testületek helyi parancsnokságaival – a vonatkozó együttműködési tervek alapján – a megyei területvédelmi feladatok tervezését, a saját megyei erők felkészítését, felállítását, vezetését békében és háborúban”.³⁵³

Az MN Hátországvédelmi Parancsnokságnál és alárendelt alakulatainál a fentiekben vázolt új intézményi struktúrát és irányítási rendszert az 1973. és 1975. évi szervezések keretében tervezték kialakítani.

A HB pontosította az így felálló új középírányító katonai szervezet – a Hátországvédelmi Parancsnokság – feladatait. Ezek a következők voltak:

- Az alárendelt MN hátországvédelmi erők és szervek irányítása, rendeltetészerű alkalmazásuk tervezése, felkészítése, vezetése.
- Az MN őrzéssel-vevédelemmel, fegyveres biztosítással, árvízvédelemmel kapcsolatos szakirányítási és ellenőrzési tevékenysége, a karhatalmi feladatok tervezése, szervezése a BM kijelölt szerveivel együttműködésben.

³⁵¹ SZABÓ J. (főszerk.) 1995 537.

³⁵² Előterjesztés a Honvédelmi Bizottsághoz – Javaslat az egységes és integrált hátország védelmi rendszer létrehozására. 1972. december 1. 4–5. MNL OL XIX-A-98 98. d.

³⁵³ Uo. 1., 4.

- „Esetenként végezze a népgazdaság segítésére, az elemi csapások elhárítására kirendelt erők tevékenységének tervezését, koordinálását, irányítását.”
- A fegyveres erőkre és testületekre kiterjedő hatáskörrel – a szabályzatok, parancsok, utasítások alapján – a helyőrségi, katonai rendészeti és komendánsszolgálat irányítása.
- Az MN feladatkörébe tartozó, de más fegyveres erőket, testületeket és szerveket is érintő hátszágvédelmi feladatok operatív tervezésének, szervezésének koordinálása.
- Rendkívüli helyzetben – esetenkénti felhatalmazás alapján – az alárendelt erőivel közös feladatokat végrehajtó MN-hez és más tárcákhoz tartozó fegyveres erők együttes tevékenységének vezetése.

Az egységes és integrált hátszágvédelmi rendszerben a fegyveres erőkre és testületekre háruló hátszágvédelmi feladatok központi, hadászati szintű tervezését, koordinálását – minden érintett tárca vonatkozásában – a HB 11/220/1971. számú határozatában rögzített területekre és kérdésekre kiterjedően az MN Vezérkara végezte a Belügyminisztérium és a Munkásőrség Országos Parancsnoksága bevonásával.

A hátszágvédelem közép- és megyei szintű tervezését, szervezését, a feladatok végrehajtásának koordinálását – a részére meghatározott parancsok, utasítások, követelmények alapján és keretek között – az MN Hátszágvédelmi Parancsnoksága és a megyei (fővárosi) katonai parancsnokságok végezték. A megyei (fővárosi) katonai parancsnokságok a többi fegyveres erővel közösen megoldandó feladatok tervezésében, szervezésében és végrehajtásában együttműködtek a területükön lévő határőrség kerületi parancsnokságaival, a megyei rendőr-főkapitányságokkal és a munkásőrség megyei parancsnokságaival, valamint a polgári védelem megyei vezető szerveivel.³⁵⁴

Ebben a határozatban – a javaslat szerint – pontosították a fegyveres erők „M”-létszámát. A HB 8/217/1970. számú döntésével az MN létszámkereteit – a Polgári Védelem (a továbbiakban: PV) katonai alakulatai és az új kiképzési rendszerű műszaki csapatok nélkül – a IV. ötéves terv időszakára (1971–1975) 300 000 főben állapította meg. Ezt követően a HB 11/228/1972. számú határozatával a PV katonai alakulatai „M”-létszámából – a feladatokkal együtt – 31 600 majd a 6/229/1972. számú döntésével a BM Karhatalom „M”-létszámából – az átadott feladatok egy részének fedezeteként – 6000 fős létszámot az MN-nek adott át.

Így a megnövekedett feladatok ellátásához az MN tervezési alapul szolgáló „M”-létszáma 337 600 főre emelkedett. A Belügyminisztérium hasonló időszakra meghatározott „M”-létszáma a karhatalom megszüntetésével 14 671 és az MN-nek átadott 5000 – mindösszesen 20 671 – fővel 98 348-ról 77 677 főre csökkent. A Munkásőrség és a PV jóváhagyott létszáma 5000 és 6400 fő volt. A fegyveres erők együttes létszáma ezen időszak alatt – a javaslat szerint – 486 348-ról 464 077 főre csökkent.³⁵⁵

A Belügyminisztériumtól 1972 márciusában és áprilisában a Hátszágvédelmi Parancsnokság alárendeltségébe került többek között egy őrségi ezred (Miskolc), hat karhatalmi zász-

³⁵⁴ Uo. 6–7.

³⁵⁵ Uo. 8.

lőalj (Miskolc, Debrecen, Szeged, Szombathely, Győr, Pécs), összesen 128 szervezet 524 tiszttel, 322 tiszthelytessel és 5133 sorkatonával.

A HB 11/228/1972. számú határozatában intézkedett a polgári védelmi alakulatok átadásáról. A honvédelmi miniszter kérésére a Polgári Védelem Országos Parancsnokságától mintegy 30 alakulatot – ezek között 7 polgári védelmi (pv.) műszaki ezredet, 21 pv. zászlóaljat és a pv. katonai sugárfigyelő- és jelzőrendszert – a HÁP alárendeltségébe helyeztek. Az átadott alakulatok létszáma: békében 2540 fő – 2300 katona, 240 polgári alkalmazott; „M” esetén 31 600 katona.

Az átalárendelés után a polgári védelem állománya a következők szerint alakult: az Országos Törzs; a megyei (fővárosi), járási, városi törzsek és a különböző szintű vezetési pontokat kiszolgáló állomány. A megmaradt szervezeti egységek egységes létszáma: békében 960 fő – 600 katona és 360 polgári, „M” esetén 6400 fő – 6000 katona és 400 polgári alkalmazott.³⁵⁶

A hátrországvédelmi csapatok, intézetek alapvetően négy terület szerint csoportosultak:

- vezetést biztosító alakulatok és intézetek;
- központi rendeltetésű szakcsapatok, intézetek;
- többrendeltetésű központi és megyei területvédelmi alakulatok;
- az MN hadrendjébe nem tartozó alakulatok.

A fenti csoportokból a területvédelmi erők rendeltetése volt az ellenséges cselekmények elhárítása, az ellenséges csapatok és természeti katasztrófák következményeinek felszámolásában való részvétel, vezetésbiztosítási, őrzés-védelmi, rendészeti, karhatalmi, fegyveres biztosítási, forgalomszabályozó és más feladatok végrehajtása.

Ezzel összefüggésben kell megemlíteni, hogy a polgári védelmi katonai alakulatok 1973-ban új szervezettel „többrendeltetésű” területvédelmi erőkké alakultak. A korábbi mentőmentesítő feladatokon túl fel kellett készülniük például a légideszantok elleni harcra, diverziós csoportok felszámolására, objektumok őrzés-védelmére, vezetésbiztosítási, karhatalmi, fegyveres biztosítási, közútbiztosítási, forgalomszabályozói, vegyvédelmi, tűzszerész, árvízvédelmi stb. feladatok végrehajtására.

A negyedik – az MN hadrendjétől független – alakulatok csoportjába az új kiképzési rendszerű alakulatokon túl az MN fegyelmező zászlóalja, a laktanyák elhelyezési szolgálatai, a területi híradóközpontok, a tiszti étkezdék és a kiképzési bázisok tartoztak.

Az új kiképzési rendszerű alakulatok már jóval korábban – 1964-ben – megalakultak. Ennek fontos előzménye, hogy az MSZMP Politikai Bizottsága 1964. február 18-i ülésén határozta el, hogy meg kell kezdeni a sorkötelesek termelőmunka végzése közbeni műszaki kiképzését. A honvédelmi miniszter az 1964. április 25-én kiadott parancsában³⁵⁷ az új kiképzési rendszerű műszaki csapatok felállítását azzal az indokkal rendelte el, hogy a Magyar Nép-

³⁵⁶ A honvédelmi miniszter előterjesztése a 11/228/72. sz. HB határozathoz. A pv. katonai alakulatainak a HÁP-hoz való átalárendelése. 1972. február 8. MNL OL XIX-A-16-aa 119. d.

³⁵⁷ HL MN VIII. 2. fond, 1964/T-2. d./2. ő. e. Közli EHRENBARGER 2006 129–130. A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének 0012. sz. parancsa. Budapest, 1964. évi április hó 25-én. További részleteket lásd *Dokumentummelléklet* 29. számú dokumentum.

hadsereg „mozgósított hadrendjébe számos olyan csapat tartozik, amelynek fenntartását a hadsereg békekeretei nem teszik lehetővé, vagy csak szűk törzsek működtetésére nyújtanak lehetőséget. E csapatok felállításához szükséges tartalékállománnyal jelenleg nem rendelkezünk, holott mozgósításkor e csapatok működtetése nélkülözhetetlen és nagy létszámú kiképzett tartalékost igényel.”³⁵⁸

E parancs szerint az új kiképzési rendszer lényege, hogy a sorköteles állomány „szokásos körülmények között” végrehajtott alapkiképzését követően a gyakorlati szakkiképzést „a népgazdasági építő munka keretében” hajtják végre. Az 1964. április 28-án e két dandárba behívott sorállomány szolgálati ideje nem változott, 24 hónap maradt.

Az 1964. június 29-ig felállított két dandárból a miniszter a közlekedésit a Magyar Néphadsereg műszaki főnökének, az általános műszakit pedig a Polgári Védelem Országos Parancsnoksága törzsfőnökének rendelte alá.

A műszaki csapatok állományának 22 hónapos „gyakorlati szakkiképzésének” – lényegében munkáltatásának – második éve téli időszakában két hónap összevont katonai szakkiképzést tartottak. Ezen túl szakkiképzésre a munkanapokon – munkaidőn túl – átlagosan napi egy órát, hetente összesen öt órát fordíthattak. Így az ott szolgáló katonák munkaideje a miniszteri parancs szerint napi 8 – indokolt esetben legfeljebb napi 12 – óra lehetett.

A parancsnokok különböző kedvezményeket (szabadság, kimenő, eltávozás) a kiképzési eredmények, a végzett munka, valamint a „tanúsított magatartás alapján” engedélyezhettek.³⁵⁹ Az építő alakulatokat – szakasz-, század- és zászlóaljkötelékben – az OT által kijelölt beruházásokat végrehajtó vállalatok foglalkoztatták. A katonák főleg magasépítkezéseken dolgoztak, kisebb részben pedig út-, vasút és mélyépítésen; valamint kábelfektetés, továbbá vonalas építményekhez csatlakozó műszaki tárgyak kivitelezésekor.

Megállapítható, hogy 1975 végére a hátországvédelmi erők – intézetek és csapatok – szervezete alapvetően kialakult, amelyen az 1970-es évek második felében csak kisebb korrekciókat hajtottak végre.

Az integrált hátországvédelem egységét – amint erről már korábban volt szó – részben a HB központi meghatározó szerepe biztosította. 1979-ben és 1980-ban szabályozták a háborúban és rendkívüli helyzetben megalakuló Honvédelmi Tanács hátországvédelemmel összefüggő hatáskörét és jogosítványait. A HT 1979. április 23-án jóváhagyott ügyrendjében³⁶⁰ rögzítették, hogy a HT munkaapparátusának részét képező – egymástól elkülönülő – „katonai törzsét a HM (VK), belügyi törzsét a BM, a munkásőri törzsét pedig a MOP képezi, melyet közvetlenül az illetékes miniszter, illetve a MOPk-a [Munkásőrség országos parancsnoka] irányít. Rendeltetése: a HT, az elnökség és a főparancsnok számára a nemzeti és szövetségi katonai tevékenységgel, országvédelmi és polgári védelmi, továbbá állambiztonsági, közbiztonsági és karhatalmi feladatokkal kapcsolatos döntésekhez szükséges információk, ter-

³⁵⁸ Uo.

³⁵⁹ Uo.

³⁶⁰ MNL OL XIX-A-98 51. d. Lásd a Dokumentummelléklet 45. számú dokumentumot.

vek, javaslatok elkészítése, a hozott határozatok végrehajtásának irányítása, koordinálása és ellenőrzése”.³⁶¹

A HB 1/316/1980. számú határozatnak a HB Titkársága által becsatolt 1. számú mellékletében pontosították a HT osztályainak, a katonai, belügyi és munkásőri törzseinek jogkörét és feladatait.³⁶²

A törzseinek általános feladatai közé tartozott a hátországvédelmi és polgári védelmi, továbbá állambiztonsági, közbiztonsági és karhatalmi feladatokkal kapcsolatos döntésekhez szükséges információk gyűjtése, valamint tervek készítése, javaslatok megtétele.

A törzsek közül a katonai végezte a hadszíntéren és a hátországban kialakult hadászati-hadműveleti, katonai személyi, anyagi-technikai helyzet folyamatos nyilvántartását és elemzését, illetve jelentéseket, javaslatokat dolgozott ki a fegyveres küzdelem folytatásával, a hátország fegyveres védelmével kapcsolatos feladatokra. A HT döntései alapján közvetlenül vagy közvetve irányította az MN haditevékenységét, koordinálta a társ fegyveres erők és testületek tevékenységét az ország fegyveres védelmére, továbbá az ország lakossága anyagi javainak védelmére irányuló feladatok végrehajtását.

A belügyi törzs – amelynek funkcióit a Belügyminisztérium látta el – szervezte, segítette és ellenőrizte a BM-re vonatkozó határozatok, rendelkezések, parancsok végrehajtását; irányította az állambiztonsági, a közrenddel és közbiztonsággal kapcsolatos, valamint a karhatalmi feladatok végrehajtását; részt vett az őrzésvédelmi feladatok megszervezésében és végrehajtásában. Közreműködött az ország elleni agresszió elhárítására irányuló fegyveres tevékenység szervezésében, a hátországvédelmi és polgári védelmi feladatok ellátásában, valamint a felső vezetés számára a döntésekhez szükséges javaslatok előkészítésében.

A fentiekén túl a belügyi törzs részt vett az államhatárok őrzésének és védelmének megerősítésében, annak szervezésében és végrehajtásában, továbbá ellátta a belügyi szervekre háruló hátországvédelmi feladatokat.

A munkásőri törzs rendeltetése volt, hogy részt vegyen a hátországvédelmi feladatok szervezésében és ellátásában, valamint a felső vezetés számára a döntésekhez szükséges javaslatok előkészítésében; szervezze, irányítsa és ellenőrizze a Munkásőrségre vonatkozó határozatok, rendelkezések, parancsok végrehajtását; tervezze, szervezze és koordinálja a Munkásőrség részére meghatározott őrzési, karhatalmi és fegyveres biztosítási feladatokat, az együttműködési kötelezettségek teljesítését, illetve biztosítsa a végrehajtás feltételeit.³⁶³

A Munkásőrség hátországvédelemmel kapcsolatos – hosszú távon érvényes – feladatait az MSZMP PB 1970. október 20-i döntése és ezt követően a Honvédelmi Bizottság a következők szerint határozta meg:

- együttműködésben részvétel a karhatalmi és fegyveres biztosítási feladatok végrehajtásában;

³⁶¹ Uo. 6. §.

³⁶² Uo. Melléklet.

³⁶³ Uo.

- a párt és saját vezető szervei objektumainak, a területi Honvédelmi Bizottságok védett vezetési pontjainak őrzése;
- az I. és II. kategóriába sorolt népgazdasági objektumok őrzésének, védelmének önálló végrehajtása.³⁶⁴

A megyei honvédelmi bizottságoknak – a HT által megállapított hatáskörben – a hátor-
szágvédelemmel összefüggő fő feladatai a következők voltak:

- koordinálják és ellenőrzik a hátor-
szágvédelmi és polgári védelmi feladatok és rendszabályok végrehajtását;
- amennyiben háborús cselekmények indokoltá teszik, intézkednek a korlátozó rendszabályok bevezetésére;
- a mozgósítás, a hátor-
szágvédelem, a polgári védelem, az állam- és közbiztonság, a köz-
rendvédelem érdekében – figyelembe véve a fegyveres szervek vezetőinek vonatkozó parancsait, utasításait – feladatokat határoznak meg, valamint ellenőrzik a végrehajtást, beszámoltatják a felelős vezetőket, parancsnokokat;
- a termelési, építési, szállítási, szolgáltatási, ellátási, oktatási és egészségügyi feladatok végrehajtása érdekében – a tanácsi szakigazgatási szerveik útján – biztosítják az „M”-tervekben rendelkezésre bocsátott központi készletek, a helyileg mozgósítható anyagok, eszközök rendeletek szerinti felhasználását.³⁶⁵

A harckészültség fenntartásával és a mozgósítás jelentőségével összefüggésben hangsúlyozandó, hogy a Hátor-
szágvédelmi Parancsnokság alárendeltségébe tartozó csapatok közül 12 rendelkezett 20–40%-os feltöltöttséggel, 11 pedig csak két–öt fős „M”-törzsszel. Ezeket az alakulatokat csak rendkívüli esetben töltötték volna fel, ami azt is jelenti hogy azok hadilét-
számának háromnegyede tartalékos állományú volt.

Report Józsefnek a szervezettel kapcsolatos kritikai észrevételeiből kiemelendő, hogy a hátor-
szágvédelem személyi állományának 98%-a nem rendelkezett a feladatai ellátáshoz szükséges ismeretekkel. 1972 és 1980 között az alakulatszinten végrehajtott félszáz és a kb. 65 parancsnoki és törzsvezetési gyakorlaton túl, az 1980-as évek elejére sem sikerült elérni, hogy a hátor-
szágvédelem terén együttműködésre utalt néphadseregi, belügyi, munkásőr és polgári védelmi alakulatok azonos terv szerint többször együtt gyakoroljanak.³⁶⁶ Árnyalja ezt a megállapítást, hogy évenként megrendezték az „Erőd” hátor-
szágvédelmi gyakorlatokat, amelyek közül az 1976-os volt a legjelentősebb, de sorolhatóak még a „Bástya”, „Szektor”, „Zápor”, „Pajzs”, „Szojuz” nevű és a megyei szintű gyakorlatok is.

³⁶⁴ Előterjesztés a Honvédelmi Bizottsághoz – Jelentés a Munkásőrség részére meghatározott hátor-
szágvédelmi feladatok végrehajtására való felkészülés helyzetéről. 1974. június 11. MNL OL XIX-A-16-aa 123. d. *Lásd Dokumentummelléklet* 40. és 41. számú dokumentum.

³⁶⁵ Minisztertanács 3201/1989. sz. határozata a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottság ügyrendjéről. 1989. július 24. MNL OL XIX-A-83-b 1436. d. *Lásd Dokumentummelléklet* 53. számú dokumentum.

³⁶⁶ REPORT 1983 66–73.

Végül a Polgári Védelem Országos Parancsnoksága és a Hátországvédelmi Parancsnokság között kialakult felesleges párhuzamosságok, illetve a beosztottak egyre magasabb létszáma miatt a PB határozatot hozott arra, hogy a két parancsnokság bázisán 1988. július 1-jéig egy új, a HM által közvetlenül irányított középh szintű vezető szervezet (Hátországi és Polgári Védelem Parancsnokság) állítsanak fel. A PB „kérte” a Minisztertanácsot, hogy intézkedjen a jogszabályi módosítások végrehajtására.³⁶⁷

A mozgósítás személyi és anyagi szükségleteinek biztosítása³⁶⁸

1949-ben a HM vezetése intézkedett az „M”-terv kidolgozásának előkészítésére (állomány-táblák és utasítások kidolgozása, nyilvántartási adatok előkészítése stb.).³⁶⁹ 1950 végén az MDP KV jóváhagyta a Magyar Néphadsereg „M”-fejlesztési tervének vázlatát, amelyben előírták, hogy a hadsereg háborús hadrendjét 5 lövészhadtest 15 lövészhadosztálya, 1 gépesített hadtest – alárendeltségében egy gépesített és egy harckocsi hadosztállyal – és egyéb hadseregek közvetlen alakulatok (magasabbegységek és csapatok) tartozzanak.

Egy 1951-ben készült – a hadsereg 1951. januári állapotát vizsgáló – jelentés³⁷⁰ szerint a fenti háborús hadrend figyelembevételével a hadsereg összlétszáma 435 000 fő lesz. Célként fogalmazódott meg, hogy 1951-ben végrehajtják az „embertartalékok” – 124 000 tartalékos, ebből 30 000 tiszt – kiképzését. A következő évre újabb 143 000 tartalékos képzését tervezték. Az előterjesztők „úgy vélték”, hogy annak ellenére, hogy a szükséges anyagi „M”-tartalékokkal – például fegyverzet, lőszer, ruházat- és vonatanyag, élelem – az ország nem rendelkezik, „háború esetén Magyarország embertartalékait tekintve három hadsereget (30 hadosztályt) képes kiállítani. A hadseregbe összesen 850 000 ember mozgósítható. Végsszükség esetén Magyarország kb. 1 000 000 főnyi hadsereget tud kiállítani.”

Az elképzelés, amely szerint az ország lakosságának 10%-a állítható fegyverbe Patai értékelése szerint nélkülözött minden realitást. Az eredményes hadviseléshez egy katona mögött a hátorszáiban 6-10 emberre van szükség, így – érvel Patai – Magyarország 400 000 főnél nagyobb mozgósított haderőt nem képes felállítani és ellátni.³⁷¹

A tartalékos állomány lebiztosításánál figyelembe kellett venni a várható háborús veszteségeket is. Ennek megfelelően a Katonai Főcsoport 1948–49-re elfogadott munkaterv szerint a XIV. (mozgósítási) osztálynak el kellett készíteni a teljes hadra fogható férfilakosság „M”-tervét. A tervezett veszteség a háború első négy-öt hónapjára vetítve a teljes állomány 22–25%-a.³⁷²

³⁶⁷ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 1012. ó. e. 4. A határozat. 1987. november 17.

³⁶⁸ A témakörben további részleteket lásd CSABAI 1983, PATAI 1983, JUHÁSZ 1983, BALLA 1983, FODOR 1983.

³⁶⁹ A témakörben további részleteket lásd Dokumentummelléklet 8. és 9. dokumentumok, valamint a IV. fejezetet.

³⁷⁰ HL MN VIII. 2. fond HM Titkárság iratai (MN 1967/T-154. ó. e.) Tájékoztató jelentés a Magyar Honvédség 1951. januári állapotáról. Budapest, 1953. július 27. Közli EHRENBARGER 2001 143–146. Lásd Dokumentummelléklet 15. dokumentum.

³⁷¹ PATAI 1983 18.

³⁷² HL 001084/HN. VK Szervezési és Mozgósítási Csoportfőnökség – 1953., HL 1953/T/551/3. cs. 1–3. l. Hivatkozik rá PATAI 1983 91–92.

A Vezérkar megszervezésével egy időben, annak részeként 1949 februárjában felállított 5. Szervezési és Mozdósítási Csoportfőnökségnek a szovjet modell átvételével kialakított szervezeti határozványában a következő feladatokat jelölték meg legfontosabbként:

- kidolgozza az „M”-rendszerét, a mozgósítási intézkedéseket, továbbá ellenőrzi azok végrehajtását;
- az alsóbb szintű „M”- és nyilvántartó szervek előjárójaként előkészíti a lovak és a járművek igénybevitelét, kidolgozza a hadi állománytáblázatokat.³⁷³

Az „M” előkészítését a Vezérkar irányította és a fegyvernemi parancsnokok, a hadtápszolgálat főnöke és a honvédkerületi parancsnokok hajtották végre. Az „M” tervezésekor a hadrend alapján határozták meg a személyi szükségletet, a szállító eszközöket, azok előállításának és beosztásának módját, az anyaggal való feltöltés és ellátás rendjét, a felállító és felállított alakulatok („pótalakulatok”) együttműködésének rendjét. Ennek lényege volt, hogy az elvonuló alakulatok hivatásos állományának 20, a hivatásos tiszthelyettesek 10%-a és a kiképzett sorállomány egy része – például a kiképzett újoncállomány tartalékosokkal lecserélve – a pótalakulatokhoz kerül. A tartalékos állományt az átadó és felálló alakulat a szakma- és számszerű kimutatással a területileg illetékes kerületi parancsnokságoktól 100%-os biztonsági hányad megadásával igényelte. Ezek után a kiegészítő parancsnokságok sorszámozott névjegyzéket állítottak össze, majd az üres behívójegyekkel együtt megküldték az alakulatoknak, amelyek csak „M” esetén állították ki – látták el névvel – a behívójegyeket. A felállító alakulatok a tényleges tisztek „M”-beosztásának megfelelő tiszti beosztási táblázatot készítettek, amelyet – a hiányokat megjelölve – felterjesztettek az előjáró személyügyi szervhez. A hiányzó beosztásokat betöltő tisztek jegyzékét és azok behívójegyét visszajuttatták az igénylő alakulatnak. Az akkor érvényben lévő rendszer szerint „M” esetén a behívójegyeket az alakulatok kézbesítették.³⁷⁴

Hasonló részletességgel szabályozták a lovak és az országos járművek (szekerek) igénybevitelének rendjét is. Eszerint a hadrafoghatóság eléréséhez szükséges lovak és előfogatok igénylésének megküldését követően a kerületi parancsnokságok jelölik ki azokat a községeket, ahonnan azokat megkaphatják. Időszakosan ellenőrzik az átadásra kijelölt lovak és járművek hadi alkalmasságát és szükség esetén újakat jelölnek ki. „M” esetén a felállító alakulat értesíti a községi előjárót – a Tanácstörvény elfogadását követően a tanácsok VB titkárait – arról, hogy hova és mely időpontra kéri a lovakat és az előfogatokat, amelyeket térítés ellenében az átadó-átvételi bizottság (tagjai: a felállító alakulat képviselője, állatorvos, a községi előjáróság képviselője) jegyzőkönyvvel ad át a felállító alakulatnak. Később e rendszer szerint történik az igényelt gépkocsik és munkagépek biztosítása is. Külön intézkedés szerint gépjárműgyűjtő és -elosztási helyeket is kijelölhetnek.³⁷⁵

1950-ben – Cselisev ezredes szovjet tanácsadó megérkezését követően – hagyták jóvá az új, de még ideiglenes mozgósítási utasítást. Erre az időszakra – még 1949-ben – a Szervezési

³⁷³ HL 5000/MNVKF 5/1949. sz. melléklet. Hivatkozik rá PATAI 1983 28.

³⁷⁴ Uo. 31–33.

³⁷⁵ Uo. 43–35.

Csoportfőnökségen megalakult a Mozgósítási Osztály, létrejöttek a kerületi és kiegészítő parancsnokságok és létszámban megerősödtek az „M” tervezésének és szervezésének katonai igazgatási szervei. A katonai alárendeltségben lévő nyilvántartók a rendőrségtől a kiegészítő parancsnokságok állományába kerültek. Az „A” és „B” típusú alakulatok mellett megkezdődött a békében nem lévő szervezetek „M”-terveinek kidolgozása. A katonai szervezetek törzseibe az „M”-feladatok tervezésére és szervezésére, a naprakésztség fenntartására tiszti beosztásokat rendszeresítettek.

1951-ben célként fogalmazták meg, hogy a „B” típusú lövészadosztályokhoz hasonlóan más alakulatoknál is olyan „másod-törzseket” szervezzenek, amelyek már békében felkészülnek a felállítandó szervezet „M”-feladatainak végrehajtására. Ezen törzsek tervezett létszáma 1646 fő volt.

A honvédelmi miniszter, Farkas Mihály 1951 januárjában hagyta jóvá a hadi állománytáblákat, így csak az év második felében kezdődött meg az utasítás szerinti „M” rendszer kialakítása, amely szerint az „M”-haderót a békeszervezet három és fészeresére tervezték.³⁷⁶

Az MDP KV ebben az időszakban hagyta jóvá a hadsereg fejlesztésének kétéves tervét is, amely szerint 1951 őszére a – 3 lövészhadtest öt „A” típusú (egyenként 9700 fős) és négy „B” típusú (egyenként 3500 fő) lövészadosztályból, 1 gépesített hadtest teljes létszámú gépesített és harcoksiadosztályaiból, illetve egyéb hadseregek közvetlen magasabbegységekből és csapatokból, továbbá a felállításra tervezett egy vadászrepülő- és egy lökhajtásos csatarepülő-adosztályból álló – hadsereg összlétszámát 196 000 főre kell emelni. 1952-re a hadsereg összlétszámát 264 307 főre tervezték felemelni, amelynek hadrendje az előző évhez képest a tervek szerint úgy változott volna, hogy a lövészadosztályokból egy „B” típusú „A” típus lesz, a gépesített hadtest pedig egy gépesített hadosztállyal három „A” típusú hadosztályra bővül.³⁷⁷

Egy másik, az MN 1951–1952-es stratégiai helyzetét, az erőviszonyokat elemző dokumentumból³⁷⁸ a háborús készenlét elérésének folyamata, a mozgósítás rendje ismerhető meg. Az MN háborús hadrendjéből³⁷⁹ – amelynek tervezett összlétszáma 450 000 fő – az „A” típusú alakulatok – egy lövészhadtest (három hadosztály), egy lövészhadtest (két hadosztály), egy gé-

³⁷⁶ Uo. 47–50.

³⁷⁷ HL MN VIII. 2. fond HM Titkárság iratai (MN 1967/T-154. ő. e.) *Lásd Dokumentummelléklet 15. dokumentum.*

³⁷⁸ HL MN VIII. 38. fond Hdm. Csfség iratai 0200/HVK Hdm. Csfség. hdm. o.-1951. (MN 1956/T-26. doboz) A Hadműveleti Csoportfőnökség összefoglaló jelentése a Magyar Néphadsereg katonapolitikai és stratégiai helyzetéről 1951. és 1952. október 1-jén (részlet). Budapest, 1952. december 31. Közli EHRENBARGER 2001 170–174.

³⁷⁹ Az MN „a mozgósítás első ütemében az alábbi harcoló alakulatokból fog állani: egy gyalogos hadsereg (három lövészhadtest és hadseregek közvetlenek); két lövészhadtest (hadtestenként három hadosztály), egy gépesített hadtest (két gépesített és egy páncélos hadosztály), egy nehéz harcoksi rohamlöveg ezred, egy lovas hadosztály, három kivonuló légvédelmi hadosztály, nyolc honi légvédelmi hadosztály, két át-törő tüzérhadosztály, két páncéltörő dandár, egy sorozatvető dandár, egy ágyús tüzérdandár, egy aknavető dandár, két műszaki dandár, egy pontonos dandár, egy híradóezred, egy folyamórdandár, egy vegyvédelmi zászlóalj, egy vegyes repülő hadtest (két vadász hadosztály [sic!], egy bombázó hadosztály, egy csatarepülő hadosztály, egy felderítő repülő ezred, egy tüzér repülő század), két honi légvédelmi vadászrepülő hadosztály”.

pesített hadtest (egy gépesített és egy páncélosadosztály), két nehéz harckocsi rohamlövészred, egy áttörő tüzérhadosztály, két páncéltörő dandár, egy kivonuló légvédelmi hadosztály, egy műszaki dandár, egy vegyivédelmi zászlóalj, egy folyamördandár, egy híradóezred, négy honi légvédelmi hadosztály, egy vadászrepülő-hadosztály, két önálló vadászrepülőezred, egy csatarepülő-hadosztály, egy bombázóezred, egy felderítőrepülő-ezred – szükség szerint mozgósítás nélkül bevethetőek.

A „B” típusú szervezetek – egy lövészhadtest (három hadosztály), egy lövészadosztály, egy ágyús dandár, egy aknavetős dandár, egy műszaki dandár, egy pontonos dandár, egy híradóezred – csak mozgósítás után érik el a harckésztséget. A „B” típusú alakulatok személyi és anyagi feltöltéséhez négy-öt nap, a békében keretekkel nem rendelkező alakulatok felállításához nyolc-tíz nap szükséges.³⁸⁰

Ezekből az adatokból is megállapítható, hogy e tervek – ezen belül a mozgósítás – végrehajtásához az ország humán és gazdasági adottságain túl megfelelő szervezettségű és felkészültségű katonai közigazgatási szervezetre lett volna szükség.

Az akkor érvényben lévő – és Magyarországon a szovjet tanácsadók által megvalósításra „ajánlott” – szovjet katonai doktrína lényege az volt, hogy a várható háború kirobbanásának bármely körülményei között a békehadrendről a háborús hadrendre való áttérést biztosítani kell.

Az 1960-as évek közepéig – néhány év kivételével – évente adtak ki „M”-intézkedést, amelyek alapján a terveket kb. három-öt hónap alatt készítették el. A szovjet „tanácsadó” minden részletre kiterjedően részt vett ezekben a munkálatokban.³⁸¹

A háborús hadrendnek megfelelő személyi biztosítást az MNVK Mozgósítási és Szervezési Csoportfőnökség mozgósítási osztálya irányításával – a kiegészítő parancsnokságok által készített és vezetett személyi és technikai nyilvántartásokra építve – kerületi parancsnokságok tervezték meg. A kerületi parancsnokságok nyilvántartásba vették a területen igénybe vehető nagy befogadóképességű épületeket is.

A kerületi parancsnokságok a kiegészítésre vonatkozó táblázatokba foglalt létszámok figyelembevételével megtervezték a kiírás végrehajtásának helyét és időpontját, ahol és amikor az egyes katonai szervezetek kiírták, hogy melyik tartalékos melyik katonai szervezethez, milyen beosztásba kerül „M” esetén. Ezt a módszert alkalmazták a gépjárművek és a technikai eszközök esetében is.

Ebben az időszakban bekövetkezett változás volt, hogy míg 1949-ben még a feltöltő és megalakító katonai szervezet hajtotta végre a hadkötelesek és a haditechnika kiírását, szükség szerint módosítását, addig 1951-től mindez a kiegészítő parancsnokságok feladata lett.³⁸²

³⁸⁰ HL MN VIII. 38. fond Hdm. Csfség iratai 0200/HVK Hdm. Csfség. hdm. o.-1951. (MN 1956/T-26. doboz) Közli EHRENBARGER 2001 170–174.

³⁸¹ A témakörben további részleteket lásd *Dokumentummelléklet* 18–19. és 24. dokumentumok, valamint a IV. fejezet megfelelő részeit.

³⁸² PATAI 1983 53–63.

A mozgósítás során alkalmazott formák és módszerek

Egy 1946-ban készült elemzés szerint a mozgósítás végrehajtása két módszerrel – hirdetmény útján vagy behívó jeggyel – rendelhető el. További lehetséges – döntés szerint vegyesen is alkalmazható – megoldások: a nyilvántartásban lévő összes hadköteles, csak egyes korosztályok egészének, illetve egyes személyek behívása; az összes vagy néhány katonai szervezet „M” útján történő teljes állományra való feltöltése, továbbá egyes katonai alakulatok, intézmények állományának részleges mozgósítása.³⁸³

1951-es intézkedés szerint az „M” elrendelésének változatai:

- általános nyílt;
- általános rejtett;
- részleges, de minden esetben rejtett.

Az „M” végrehajtásának tervezett menete:

- a parancsnok és a kiegészítő parancsnokság állományának riasztása;
- helyi kézbesítők, futárok és szállító járművek berendelése;
- a behívó és előállítási parancsok üresen hagyott rovatainak kitöltése;
- helyi kézbesítők és futárok eligazítása, illetve anyagok, okmányok átadása;
- orvosok és az ideiglenes szervezetekbe beosztott – írt – tartalékosok berendelése;
- tartalékosok fogadásának előkészítése;
- a csoportok megalakítása és útba indítása;
- a tanács útján behívott – mozgósított – gépjárművek, szekerek, lovak átadásának, átvételének megszervezése, valamint szakemberek, tartalékosok biztosítása;
- bizottság az átadás-átvételhez, oszlopalakításhoz és útba indításhoz.

Az „M” tervezése-szervezése menetében nagyon sok, előírásra készült tervből megemlítenő, hogy a kiegészítő parancsnokságok a bevonulások végrehajtására milyen ideiglenes szervezeteket állítottak volna fel:

- bevonulási hely komendánása;
- felvilágosító szolgálat;
- fogadó alosztály;
- csoportalakítási és útba indítási alosztály;
- orvosi bizottság;
- agitációs alosztály;
- bevonulási hely irodája.

A csoportok alakulatokhoz történő útba indításának tervezett módozatai a következők voltak:

- az átadott gépjárműveken, lovas szekéren szállítva;

³⁸³HL Béke előkészítő anyag VIII. cs./1946. Kivonat *A mozgósítás rendszere* című tájékoztató jelentésből. Hivatkozik rá PATAI (1983) 6.

- menetrendszerű vonatokkal az alakulattól érkező átvevők vagy a kiegészítő parancsnokság tisztjének kíséretében, esetleg tartalékos kijelölésével;
- 30 km-en belül gyalog.

Első alkalommal 1952. szeptember 22. és október 25. között a debreceni kerület parancsnoksága és a 4. lövészadosztály alárendeltjei – mintegy 10 000 tartalékos és ezres nagyságrendű országos jármű és lovak, továbbá több száz gépjármű – bevonultatásával hajtottak végre próbamozgósítást.³⁸⁴

A haderő csökkentésének időszakában – 1953 és 1956 között – az „M”-rendszerben (amint erről már volt szó) 1955-ig nem hajtottak végre érdemi változtatást. A kiegészítő parancsnokságok szervezetét 1955-ben módosították jelentősen, amikor az akkori követelményeknek megfelelő, a polgári igazgatás területi rendszeréhez igazodó megyei, járási (városi, kerületi) szervezetet hoztak létre.

Az „M” tervezését érintő rendelkezés volt, hogy a lebiztosított tiszthelyettes- és sorállományú tartalékos állomány életkora a csapatok esetében 35, csapatokon kívüli hadtápszolgálatnál 45 életévnél nem lehet több, illetve hogy a lebiztosított tiszt tiszthelyetessel, a tiszthelyettes tiszttel és a tiszt legénységű állományú tartalékosokkal helyettesíthető.

1954-ben döntés született arról is, hogy rövid, M-3 – értsd a mozgósítást követő 3. nap – és ennél rövidebb készenléti alakulatoknál a mozgósítás végrehajtásához és az elvonuláshoz szükséges idő csökkentése érdekében tartalékosokat a helyőrséghez legközelebb lévő községekből kell lebiztosítani (kiírni), ennek megfelelően – ebben volt némi bizonytalankodás – a behívóparancsokat nem a kiegészítő parancsnokság, hanem az alakulat kézbesíti és a tartalékosok – a kiírt gépjárművek, lovak és szekerek is – közvetlenül az alakulatokhoz vonulnak be.

Az 1952-es próbagyakorlaton szerzett tapasztalatok alapján a továbbiakban a behívó parancsok kézbesítése a községi tanácsok feladata lett. A városokban az alakulat bevonulási helyére vonultak be, a községekből pedig a helyi tanács által szervezett csoportokban a hadköteleseket a kiegészítő parancsnokságok juttatták el a bevonulási helyekre.

Vasúti szállítási terveket készítettek arra az eshetőségre, ha a tartalékos és a ló több mint 30, a gépjármű 150–200, a traktor és vontató 30–40 km-re van a bevonulás helyétől.³⁸⁵

1956-ban az „M” végrehajtásának feltételei a katonai szervezetek jelentős részének szétverésével, részben felszámolásával, a sorállomány szétkergetésével, a tartalékosok egy részének emigrálásával, így pedig a nyilvántartások pontatlanságai miatt megszűntek. A hadseregben maradt tiszt állomány elsősorban karhatalmi jellegű feladatokat kapott. Felső

³⁸⁴ A próbamozgósításon – Patai értékelése szerint – feltárt hiányosságokból néhány: a parancsnokok egy része nem vette komolyan a riasztást; sok tartalékos nem rendelkezett a háborús beosztásának megfelelő képzettséggel; néhány alakulat nem vette fel a kapcsolatot a kiegészítő parancsnokságokkal és nem hajtották végre a tartalékos állomány, illetve a szállítóeszközök kiírását, pontosítását; a polgári szervektől a munkabizottságok részére igényelt objektumokat későn ürítették ki, adták át; sok járművet hadihasználatlan állapotban, hiányos szerszámmal adtak át. PATAI 1983 78–83.

³⁸⁵ HL MNVK Szervezési és Mozgósítási Csoportfőnökség 00100 /1954. Hivatkozik rá PATAI 1983 95–97.

parancsra minden „M”-re vonatkozó iratot megsemmisítettek. Hamarosan megkezdődött a tartalékos állomány politika szempontok szerinti felülvizsgálata.³⁸⁶

A Honvédelmi Tanács 11/109/1958. számú határozatában kapott felhatalmazás alapján 1958. március 17–19. között Révész Géza vezérezredes, honvédelmi miniszter tárgyalásokat folytatott az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokságának és a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának képviselőivel. A tárgyalásokon a Szovjetunió bizottságát I. Sz. Konyev, a Szovjetunió marsallja, az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoka vezette.

A tárgyalás során „megvitatták” az MN béke- és „M”-létszámáról és hadrendjéről kialakított magyar tervet, amely „szerint a Magyar Néphadsereg létszáma békében a fejlesztés befejezésével 1965-ig 70 000 fő, „M” esetére 137 000 fő lett volna”. A tárgyalások eredményeként a tervezett létszám 67 000 és 121 000 főre csökkent. Az így elfogadott létszámkeret nem tette lehetővé az egyes sorévfolyamba tartozó minden hadköteles tényleges szolgálatra történő bevonultatását. Ezért a tervek szerint a kimaradt hadkötelesek közül az 1958 őszén megalkuló kiképző gépkocsizó lövészadosztály évenként 21 000 fő sorkötelest részesít rövidített katonai kiképzésben. Megállapodás született arról is, hogy az MN magasabbegységei közül egy gépkocsizó lövészadosztály kivételével az összes harcoló és légvédelmi csapatok „M” esetén az Egyesített Fegyveres Erők kötelékébe tartoznak.³⁸⁷

Ugyanabban az évben kiadták az új „M”-utasítást, amelyből ki kell emelni, hogy a terv szerint megszűnt a központi kivetés rendszere, az alakulatok maguk készítik el a kiegészítési táblázatot, létszámot a területileg illetékes kiegészítő parancsnokságtól közvetlenül igényelhetnek, és a megyei kiegészítő parancsnokság dönt arról, hogy melyik kiegészítő parancsnokság az adott szervezetnek mit biztosít. 25%-ra nőtt a biztosítási hányad, de a fontos szak-képzettségűekből 100% tartalékot kellett képezni.

1959-ben az összesített „M”-szükséglet 55 000 fő volt, az országban gazdasági területen meglévő 17 600 gépkocsiból 4200 lett lebiztosítva.³⁸⁸

Az 1960-as évek elején a korszerű hadviselés szabályaira – a várhatóan bekövetkező pusztító csapásokra – való hivatkozással javaslatként megfogalmazódott, hogy úgy csökkenthetik az „M” idejét, ha nincs kézbesítés, a bevonulás rádiófelhívásra kezdődik, a katonák a betétlapjuk szerint tudják, hogy 5 órán belül hol kell jelentkezniük, a tanácsok az „M” elrendelését követően megkapott névjegyzékek alapján ellenőrzik a bevonulást, illetve szállítják a tartalékosokat a bevonulás helyére. Így a tartalékosok 7-8 óra alatt beérkeznek a kiegészítő pa-

³⁸⁶ HL MN VIII. 24. fond 1961/T-42. d./158. ó. e. Összefoglaló jelentés a tartalékos tiszti állomány felülvizsgálatának végrehajtásáról. 1958. június 10. Felülvizsgáltak 97 728 fő tartalékos tisztet, ebből különböző indokok alapján lefokoztak 21 652 főt. Politikai szempontból megbízhatónak nyilvánítottak 69 552 főt. Ez a felülvizsgálat előtti tartalékos tiszti létszámnak 71,2%-a. A megmaradt tartalékos tiszti állomány 54,6%-a ipari és mezőgazdasági munkás, 12,8%-a pedig paraszti származású. A megmaradt tartalékos tiszti állomány 44,3%-a MSZMP-tag, illetve -tagjelölt. *Lásd Dokumentummelléklet 21. dokumentum.* A sorköteles állomány ellenőrzésének módszereiről és tartalmáról *lásd a Dokumentummelléklet 34. számú dokumentumot.*

³⁸⁷ HL MN VIII. 31. fond 1958/T-54. d./141. ó. e. Jelentés a Honvédelmi Tanács számára az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokságának és a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának képviselőivel folytatott tárgyalásokról (részlet). Budapest, 1958. május 2. Közli EHRENBARGER 2006 39–41. *Lásd Dokumentummelléklet 20. számú dokumentum.*

³⁸⁸ HL MNVK Szervezési és Mozgósítási Csoportfőnökség 00217/1959. Hivatkozik rá PATAI 1983 106.

rancsnokságokra vagy az alakulatokhoz, majd a beöltözés és a fegyverkiosztást követően az első lépcsős alakulatok M-2 24 óra helyett már M-1 18-20 órakor megindulhatnak.

Vita alakult ki arról, hogy atomcsapások esetében egyáltalán lehet-e mozgósítani, így az új „M”-utasítás kiadása 1962-től 1964-ig késett.³⁸⁹ Később döntés született a megyei kiegészítő parancsnokságok összevonásáról, újraszabályozták az azokhoz tartozó igazgatási körzeteknek a határait, illetve kísérleti szervezetek létrehozásával vizsgálták a hatékonyság növelésének lehetőségeit.

A katonai közigazgatás „M”-mel kapcsolatos tevékenységének újraszabályozását a megyei (fővárosi) honvédelmi bizottságok megalakítása is elősegítette.³⁹⁰ Néhány ezekből a változásokból:

- a tanácsi szervek már a tervezési időszakban megismerhették, hogy kit és hova kell bevonultatni, milyen technikai eszközöket kell a vállalatoknak előállítani és átadni;
- a megyei (fővárosi) HB elnöke, a megyei (fővárosi) kiegészítő parancsnokságok és a katonai szervezetek parancsnokai felhatalmazást kaptak az „M” illetékességi területükön való elrendelésére, ha az ellenség váratlan atomcsapást mér, és az előljáró szervezetek működéséktelelné vállnak, vagy a kapcsolat ezekkel megszakad.

Néhány gyakorlat tapasztalatai alapján egyértelművé vált, hogy a tartalékosok kiképzettségének színvonala már nem biztosította az újonnan hadrendbe kerülő technikai eszközök eredményes kiszolgáltatását. Hozzávetőleg 20–30%-uk rendelkezett csak az adott beosztáshoz előírt szakmai képzettséggel.

E hiányosság ellensúlyozására 1967-től évente kb. 100 szervezetnél kiképzéssel egybekötött „M”-gyakorlatot tartottak. Kezdetét vette az „M”-re tervezett tartalékos állomány hadi-ruházattal és személyi felszereléssel való ellátása. 1966 és 1968 között kb. 10 000 tartalékos kapta meg a felszerelését, az 1960-as évek végére a felszereltek száma 50 000 főre emelkedett.

A gépjárművek rendszám szerinti lebiztosítását a típus szerinti meghatározás váltotta fel, a polgári szállító vállalatoknál szállítózáslóaljakat alakítottak.

Az 1970-es évek elején nőtt a mozgósítás szerepe. A honvédelmi miniszter 0075-ös direktívája szerint pontosították a harckészültségbe helyezés és a mozgósított személyi állomány bevonulásának normáit, szabályozták az „M”-gyakorlatok és az azokkal összekötött harcászati gyakorlatok számát és méretét, A kiegészítő parancsnokságokon, a katonai szervezetekben és nem utolsósorban a járási, városi és megyei tanácsoknál mozgósítást irányító csoportok (a továbbiakban: MICS) alakultak. A kiegészítő parancsnokságokon „M” vezetési pontokat építettek ki.

A háttérországvédelmi és kiegészítő parancsnokságok létrejöttének időszakában megalakult a Hadköteleseket Nyilvántartó és Információs Központ (a továbbiakban: HANYIK), illetve megyei (fővárosi) szinten ezt a feladatot a kiegészítő parancsnokságok nyilvántartó osztályai látták el. Megteremtődött a kapcsolat a népesség-nyilvántartó állami szervezetekkel és elmozdulás történt a gépi nyilvántartás irányába.

³⁸⁹ Az új szabályozást lásd Dokumentummelléklet 28. dokumentum.

³⁹⁰ Lásd Dokumentummelléklet 32. dokumentum.

1970–72-re kialakult a tartalékos tiszthelyettesek képzésének intézményes rendje. 1975 vége-re a legénység 80–90%-át korszerűen képzettként tartottak nyilván.

A honvédelemről szóló 1976. évi I. törvénynek több paragrafusa is foglalkozik a mozgósítás területével. Például a 11. és 12. § A tanácsok honvédelmi igazgatással kapcsolatos feladatait részletező végrehajtási rendelet 8. §-ának pontjai közül a témánkkal összefüggő feladatok:

- „b) ellátják a hadkötelesek nyilvántartásba vételével összefüggésben hatáskörükbe utalt feladatokat;
- c) intézik a honvédelmi oktatásra kötelezettek és a hadkötelesek orvosi vizsgálatával és kötelező gyógykezelésével kapcsolatos hatósági ügyeket;
- d) közreműködnek a hadkötelesek sorozásával összefüggő teendők ellátásában;
- e) végzik a fegyveres erők és fegyveres testületek kiegészítése és mozgósítása érdekében rájuk háruló feladatokat”.³⁹¹

A törvény 22–32. §-aiban ismerhetőek meg az állampolgárok honvédelmi kötelezettségei. Utalásszerűen néhány a kötelezettségek közül:

- „24. § (3) A férfiak hadkötelezettsége magában foglalja
 - a) a jelentkezési kötelezettséget és
 - b) a katonai szolgálati kötelezettséget.
- 25. § A férfiak jelentkezési kötelezettsége magában foglalja
 - a) a megjelenési kötelezettséget a nyilvántartási adatok felvétele, ellenőrzése, orvosi vizsgálat vagy gyógykezelés, illetőleg sorozás végett;
 - b) a bejelentési kötelezettséget a személyi adatok nyilvántartása céljából. [...]
- 26. § (2) A hadkötelezettség alapján az állampolgárok
 - a) sorkatonai szolgálatot és
 - b) tartalékos katonai szolgálatot teljesítenek.
- 27. § A hadköteles behívása katonai szolgálatra behívó, illetőleg bevonulási paranccsal történik, amelynek a hadköteles késedelem nélkül köteles eleget tenni.
- 28. § Mozgósítás esetén minden hadköteles behívható katonai szolgálatra, és a szükséges ideig visszatartható a katonai szolgálatban. A polgári munkakörben meghagyás feltételeit és módját külön jogszabály állapítja meg. [...]
- 52. § (1) A birtokos honvédelmi célból a következő ingó dolgok bejelentésére, továbbá ideiglenes vagy végleges átengedésére kötelezhető:
 - a) személy- vagy teherszállításra alkalmas jármű, eszköz és állat,
 - b) hírközlő berendezés, továbbá
 - c) gép, műszer és egyéb műszaki eszköz.
- (2) A műszaki eszközöket a birtokosnak az előírt műszaki állapotban kell tartania, és igénybevételekor a meghatározott tartalék alkatrészszel kell átadnia.

³⁹¹ SZÉKELY–SOMOS 1978 29.

(3) Háború esetén el lehet rendelni, hogy a kötelezett bármely közszükségleti cikkből és anyagból engedje át a honvédelem céljára a saját háztartási vagy gazdasági szükségletét meghaladó készletet.”³⁹²

Összességében ez a törvény és végrehajtási rendelete szabta meg a vizsgált korszakon belül az állampolgárok mozgósítással összefüggő honvédelmi kötelezettségeit.³⁹³

Az 1970-es évek második felének témánkkal kapcsolatos történései közül meg kell említeni a nagyvárosokban élő hadkötelesek mozgósításának korszerűsítésére – lényegét tekintve a kiértesítési idő csökkentésére – tett törekvéseket. Az úgynevezett „nagyvárosi modell” lényege, hogy nagyvárosokban Kézbesítő Központokat kell kialakítani. A központtól 20 pernyi járótávolságnál közelebb lakó kézbesítőnek egy óra alatt kb. Hat behívóparancsot kellett eljuttatni a címzettekhez. Egy Kézbesítő Központ 500-600 parancs kézbesítéséért volt felelős. A Bevonulási Központ az egy vagy két alakulathoz mozgósítottak gyülekezési helye volt, ahonnan a bevonultakat továbbszállították a katonai szervezethez. Az adott helyen lakó és oda lebiztosított állomány közvetlenül vonult be az alakulatához vagy a megalakulási helyre.

Ezt a rendszert 1979-re minden nagyvárosban és a fővárosban is bevezették. Budapest meghatározó szerepet játszott a mozgósítás rendszerében. A főváros adta a fegyveres erők „M”-szükségletének 20%-át, ezen belül a speciális katonai és polgári szakképzettségűek 40%-át, a tartalékos „M”-szükséglet 30%-át és az igénybe vett technika negyedét, továbbá a tehérgépkocsik és az úszótechnika döntő többségét.³⁹⁴

1979-ben ismét új harckészültségi és mozgósítási rendszert léptettek életbe. Az 1980-as évek elején folytatódott a mozgósítással összefüggő területek – tanácsok, gazdálkodó szervezetek, fegyveres erők és testületek, rendészeti szervek – részére a szabályzatok készítése. Ebben az időszakban a hadiszükséglet szerinti tartalékos állomány és a biztonsági hányad – 100+35% – rendelkezett hadiruházattal. Nőtt a helyőrségen kívül megalakuló katonai szervezetek száma. Az MN háborús szervezeteinek 60, a hadműveleti csapatok 65, a hátszaki szervezetek 49%-a vett részt összekovácsolási gyakorlaton. Kb. 300 000 tartalékost vonultatnak be képzéssel egybekötött összekovácsolási gyakorlatra. A korszak legjelentősebb gyakorlatai voltak a „Tokaj 76”, a „Kunság 79”, a „Pajzs 79”, az „Orion 79” és a „Veszprém 79”.³⁹⁵

Adalékok a polgári munkakörben meghagyás történetéhez³⁹⁶

A hadsereg háborús szükségletének folyamatos biztosítása érdekében az igazgatás és a termelés, szállítás területén legnélkülözhetetlenebbnek tartott munkaerő meghagyására történtek intézkedések. Már békében elő kellett készíteni a polgári és a katonai igazgatási szerve-

³⁹² Uo. 44., 55–56., 172–173.

³⁹³ A témakörben további részleteket lásd *Dokumentummelléklet* 44. dokumentum.

³⁹⁴ PATAI 1983 154–157.

³⁹⁵ Uo. 159–162.

³⁹⁶ KAPÁS–LAKATOS 1986 66.

zeteknek a meghagyásra tervezettek jegyzékét, figyelembe véve az adott igazgatási és termelési területek vezetőinek javaslatait.

A meghagyás rendszerének törvényi szabályozását az 1939. évi II. törvénycikk 60. §-a adta, amely szerint: „Akik a közszolgálat fontos érdekeire vagy fontos honvédelmi közérdekre való tekintettel hivatalukban (alkalmazásukban), illetőleg polgári hivatásukban nélkülözhetetlenek, mozgósítás (hadiállományra való kiegészítés) esetében és háború idején a szükséghez képest meghagyhatók foglalkozásukban. Az erre vonatkozó rendelkezéseket a honvédelmi miniszter az érdekelt miniszterekkel egyetértőleg adja ki.”³⁹⁷

Ezt a tevékenységet 1944. december végétől – az Ideiglenes Kormány megalakulásától – a Honvédelmi Minisztérium Hadkiegészítési és Meghagyási Osztálya végezte. A Honvédelmi Miniszter a meghagyásban érdekelt minisztériumok vezetőivel – a miniszterekkel – egyetértőleg hozta meg a döntést azon személyek esetében, akik az adott szakterületen nélkülözhetetlenek voltak, és gyors pótlásukra nem volt lehetőség, továbbá olyan – már a béke idején kijelölt – hatóságoknak, hivataloknak, intézményeknek, vállalatoknak és üzemeknek voltak alkalmazottai, amelyek folyamatos működése honvédelmi vagy közérdekből volt fontos.

A meghagyottak számát és a polgári foglalkozásban megtartott személyeket – az érintett munkahelyek javaslatai alapján – már békeidőszakban meghatározták a katonákból és civilekből felállított meghagyási bizottságok határozatai alapján, nyilvántartásba vették őket. A meghagyási bizottságok határozatait a honvédelmi miniszter felülbírálhatta, megváltoztathatta.

Jóváhagyás esetén a meghagyásra vonatkozó döntés csak az előre eltervezett pótlásig volt érvényben, csak azok a szolgálatra kötelezettek maradhattak tartósan meghagyásban, akiknek a pótlására nem volt lehetőség. A bizottság a foglalkoztatás körülményeiben bekövetkezett – bejelentésköteles – lényegi változások esetén új határozatot adott ki. A meghagyott szolgálatkötelest a mozgósítás időszakában névre szóló igazolvánnyal látták el.

Az Ideiglenes Kormány, amint már arról bővebben volt szó, a fegyverszüneti szerződésben vállalt kötelezettség (hadba lépés Németország ellen és nyolc hadra fogható hadosztály azonnali felállítása) teljesítése érdekében újól – a 20.140/Eln./1945. számú rendeletének 14. pontjában – szabályozta a meghagyási rendet. A miniszter a „meghagyásra előterjesztettek polgári foglalkozásukban történő meghagyása felett, ideiglenesen, a területileg illetékes főispán, az illető polgári alkalmazott felettes hatóságnak és a kiegészítő parancsnoknak a meghallgatása után dönt” szöveget a rendelkezés.³⁹⁸

A meghagyást – amelynek kezdő napját 1945. március 12-ben határozták meg – az eljáró főispán maximum három hónapra engedélyezhette, de a meghagyási névjegyzéket felülbírálatra az illetékes szakminiszterhez kellett előterjeszteniük. A meghagyásra jóváhagyott személyekről a főispán tájékoztatta az illetékes kiegészítő parancsnokságot.

³⁹⁷ Magyar joganyagok – 1939. évi II. törvénycikk – a honvédelemről, 60. § 24. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=93900002.TV&targetdate=&printTitle=1939.+%C3%A9vi+II.+t%C3%B6rv%C3%A9ny+cikk&refer=1000ev>

³⁹⁸ KAPÁS–LAKATOS 1986 6.

Miután a katonai nyilvántartás a háborúban javarészt megsemmisült, így általános – minden hadköteles korú személyre kiterjedő – sorozást³⁹⁹ rendeltek el. A sorozási intézkedés szerint meghagyásra, illetve mentesítésre javasolhatók voltak:

- a három és a több gyermekes apák és a családfenntartók, a községi előjáróságok javaslatai alapján;
- a vasutasok közül a műszaki képzettségűek és a forgalmi szolgálatnál nélkülözhetetlenek, az üzemvezetők javaslata alapján;
- a postások közül a műszaki képzettségűek és a helyreállító szolgálatban alkalmazott szakmunkások, a postaigazgatóság javaslata alapján;
- a közigazgatási tisztviselők közül csak a vezető állásban lévők és a jegyzők, amennyiben azok az ország területének csökkentése mellett is állásban maradtak, az alispán és a polgármester javaslata alapján;
- az orvosok és az állatorvosok közül a tisztiorvosok, valamint a városi, községi és körorvosok, az alispán és a polgármester javaslata alapján;
- a tanerők, amennyiben az iskola, amelyben dolgoztak működött vagy működése rövidesen várható volt, a tankerületi főigazgató javaslata alapján;
- a hadüzemi alkalmazottak és munkások, ha az üzem működött vagy rövidesen üzembe helyezhető volt, a gyári munkástanács javaslata alapján;
- az építőiparban foglalkoztatott építőmesterek, kőművesek, ácsok, tetőfedők, üvegesek, épületasztalosok és lakatosok, vízvezeték- és villanyszerelők, bádogosok, parkettázók, illetve az útépítésnél foglalkoztatott kövezők és hengerlőmunkások, valamint a pékiparban foglalkozó pékek, a szükséges számban, a szakszervezetei tanács javaslata alapján;
- a mezőgazdasággal foglalkozó gazdák, munkások, gépészek, kovácsok, ha a földek megművelésére a szükséges munkaerő nem állt rendelkezésre, a községi előjáróság javaslata alapján.⁴⁰⁰

Újabb változást jelentett, hogy az 1946. január 31-én kelt miniszteri intézkedés alapján átszervezett Honvédelmi Minisztériumban megszűnt a Meghagyási Osztály, így ez a tevékenység 1951-ig szünetelt. Ekkor a Minisztertanács Meghagyási Bizottság felállítását és meghagyási utasítás kiadását rendelte el.⁴⁰¹ A Meghagyási Bizottság feladata volt a meghagyási munkák irányítása a Honvéd Vezérkarral együttműködve és a felterjesztett javaslatokkal kapcsolatos döntések meghozatala. A HT 1953. április 13-án hozott határozatában⁴⁰² a Meghagyási Bizottságot az illetékességi körébe vonta. A döntés indoklása szerint 1952-ben nem történt semmi, mivel az illetékes szervek a HT Titkárság működéséhez szükséges kádereket nem tudták biztosítani.

³⁹⁹ HL HM 21.150 Eln./1945. sz. intézkedés, a sorozások végrehajtásának rendje.

⁴⁰⁰ Idézi KAPÁS–LAKATOS 1986 8–9.

⁴⁰¹ Előterjesztés a Honvédelmi Tanácshoz – Meghagyási rendszer és szervezete. 1953. április 9. MNL OL XIX-A-98 227. d.

⁴⁰² A HT 88/9/1953. sz. határozata. MNL OL XIX-A-98 227. d.

A HT szerint a „Meghagyási Bizottságnak olyan szervnek kell lennie, amely ismeri a népgazdaságot és a népgazdaság összes érdekeit tartva szem előtt tesz javaslatot a Honvédelmi Tanácsnak”. A HT utasította a Minisztertanács első helyettesét, hogy a Meghagyási Bizottság vezetőjét a Honvédelmi Miniszterrel egyetértésben válassza ki és az 1951-es meghagyási utasítást a tapasztalatok ismeretében módosítsa.

1953-ban a HT ügyrendjében rögzítette, hogy a meghagyással kapcsolatos döntéseket a Honvédelmi Tanács hozza.⁴⁰³ A HT ugyancsak 1953-ban döntött arról is, hogy az összes minisztérium és főhatóság meghagyási keretet kap.⁴⁰⁴ Később külön ülésen határoztak a Közlekedési Minisztérium és a Magyar Posta meghagyási keretéről, majd döntés született a postai helyreállító alakulatok felállításáról, amelyeknek feladata a posta híradószolgálatánál „a háborús és diverzáns cselekményekből eredő károk” felszámolása volt.⁴⁰⁵

1955. május 7-én a HT utasította a Honvédelmi Minisztert, hogy az 1953–1954-ben lefolytatott meghagyási eljárás tapasztalatai alapján a meghagyási utasítás módosítására tegyen javaslatot. A HT elrendelte a már kész meghagyási tervek felülvizsgálatát.⁴⁰⁶

1956-ban, majd 1959-ben a HT határozattal módosította a meghagyási utasítást.⁴⁰⁷ Későbbi, már egy 1960-as indoklás szerint az 1959-ben meghatározott 280–300 000 fős keret a „népgazdaság háborús feladatai és a hadsereg fejlesztési koncepciója alapján” túlzott, ezért a HT a korábbi határozatának végrehajtását felfüggeszti és a meghagyási utasítás érvénybe lépésére később intézkedik.⁴⁰⁸

Kapás Miklós és Lakatos Zoltán értékelése szerint a meghagyás kérdései 1962-ig csak a Belügyminisztérium, valamint a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium vonatkozásában – átadás formájában – voltak rendezettek. A BM hivatásos és operatív állományából a tartalékos hadköteleseket nyilvántartásban adták át. Utóbbi minisztérium a vasúti és postai helyreállító alakulatokba 71 000 nyilvántartott tartalékos hadkötelest kapott. Az e területen meghagyottak számát a HB 1963-ban 101 744 főre emelte.⁴⁰⁹

Még 1962-ben a HB a HM-nek utasításba adta, hogy mozgósítás esetén a BM tartalék állományába 34 857 hadkötelest adjon át, továbbá a HB rendezte a Munkásőrség meghagyási keretét is.⁴¹⁰

⁴⁰³ A HT 66/A/6/1953. sz. határozata. MNL OL XIX-A-98 226. d.

⁴⁰⁴ A HT 117/11/1953. sz. határozata – a meghagyási keretekről. MNL OL XIX-A-98 228. d.

⁴⁰⁵ A HT 120/11/1953. sz. határozata – a Közlekedésügyi Minisztérium meghagyásáról és a HB HB 1/147/1963. sz. HB határozat – A KPM helyreállító alakulatok meghagyásának újjászervezéséről. 1963. január 25. HL HB iratok 1. d. 121/11/1953. sz. határozata – a Posta meghagyási keretéről. MNL OL XIX-A-98 228. d.

⁴⁰⁶ A HT 20/27/1955. sz. határozata. MNL OL XIX-A-98 250. d.

⁴⁰⁷ A HT 5/032/1956. sz. határozata – a Meghagyási Utasítás módosításáról. MNL OL XIX-A-98 254. d.; a HT 10/116/1959. sz. határozata – A Meghagyási Utasítás jóváhagyásáról. MNL OL XIX-A-16-aa 103. d.

⁴⁰⁸ A HT 7/120/1960. sz. határozata 1960. június 2. MNL OL XIX-A-16-aa 103. d.

⁴⁰⁹ A HT 120/11/1953. sz. határozata – a KPM-nek 101 744 tartalékos hadköteles átadásáról (meghagyás). MNL OL XIX-A-98 228. d.

⁴¹⁰ A HB 3/140/1962. sz. határozata – „M” esetén 34 857 hadköteles a BM-nek, a Munkásőrségnek. MNL OL XIX-A-98 83. d.

1945-öt követően csak 1962. augusztus 9-én fogadták el a meghagyásra vonatkozó elveket, és döntöttek a meghagyási munka irányításáról is.⁴¹¹ A HB a polgári szervek vonatkozásában a meghagyási munka felső szintű irányításával, koordinálásával és ellenőrzésével a népgazdaságra és államigazgatásra kiterjedően az Országos Tervhivatalt bízta meg.

A Honvédelmi Bizottság többek között meghagyási elvként a következőket határozta meg: „Háború, illetőleg mozgósítás esetén a folyamatos termelés biztosítására a népgazdaság és az államigazgatás nélkülözhetetlen technikai és műszaki személyzetét, munkaerő-szükségletét, valamint a párt- és tömegszervezeti vezetésben szükséges függetlenített munkatársak létszámát béke idején megtervezett meghagyási rendszerrel kell biztosítani”, amelynek „kereteit a Honvédelmi Bizottság határozza meg”.

„A meghagyás azokra a tartalékos hadkötelesekre terjed ki, akik olyan szakképesítést, illetőleg szakmai gyakorlatot vagy fizikai adottságot igénylő munkakörben dolgoznak, melyek a háborús termelésben, párt- és tömegszervezeti vezetésben, államvezetésben és igazgatásban feltétlen szükségesek és ezek pótlása rövid időtartamú átképzéssel, nőmunkavállalókkal és nem hadköteles korban lévő munkavállalókkal nem oldható meg.”

„A meghagyási titkos eljárás végrehajtásáért az üzem igazgatója (állami szerv vezetője) személyében felelős. A hadkötelessel sem béke idején, sem háborúban nem szabad közölni, hogy meghagyásban részesül, illetőleg részesült. A hadsereg mozgósítási készségének biztosítása érdekében a honvédelmi miniszter megkötéseket érvényesíthet. A megkötések körébe sorolt hadkötelesek nem hagyhatók meg. A meghagyott hadköteles béke idején bármilyen katonai szolgálatra behívható.”

Néhány területet illetően a HB döntött a meghagyás arányairól is. Így a párt- és tömegszervezetek vezető testületeiben és apparátusában, illetve az államigazgatás vezető szerveiben dolgozó hadkötelesek legfeljebb egyharmad részben hagyhatók meg.

A népgazdaság mozgósítási tervének végrehajtásához szükséges mértékben meg kellett hagyni a hadiüzemek és hadifontosságú létesítmények (a haditechnikai, az alapanyag- és az energiaellátást biztosító üzemek, víz és gázművek stb.), a közlekedés és szállítás, a posta és hírközlés, az egészségügy, valamint a sajtó vezetésében, továbbá az említett üzemeknél a termelésben nélkülözhetetlen hadköteleseket.⁴¹² A meghagyási eljárás országos méretű lefolytatására 1963-ben került sor. Ekkor a HB a meghagyás keretszámát 327 800 főben határozta meg. A végleges névjegyzékek jóváhagyása június 30-ig befejeződött.

Újabb változás 1970-ben a védelmi bizottságok felállításakor következett be. Ekkor a HB határozatában utasította a honvédelmi minisztert, hogy járásokig bezárólag a mozgósítási szervezet figyelembevételével intézkedjen a párt- és tömegszervezetei, továbbá az állami funkcionáriusok katonai meghagyására.⁴¹³

⁴¹¹ A Honvédelmi Bizottság 10/141/1962. sz. határozata a meghagyásra vonatkozó elvek elfogadásáról és a meghagyási munka irányításáról. 1962. augusztus 9. HL HB iratok 1. d. *Lásd Dokumentummelléklet 26. dokumentum.*

⁴¹² Uo.

⁴¹³ A HB 9/217/1970. sz. határozata – az „M” felkészülési munka továbbfejlesztéséről. 1971. december 17. MNL OL XIX-A-16-aa 117. d.

1972-ben ismét átalakították a meghagyási rendszert. Az ekkor kialakított és elfogadott új elvek szerint⁴¹⁴ a HB által kiadott létszámkereteken belül a meghagyást a gazdálkodás, a termelés és a népgazdaság irányítása területén az Országos Tervhivatal és a HM, illetve a legfelsőbb vezetés és a megyei (fővárosi) HB-k vonatkozásában a HB Titkárság és a HM, továbbá a párt- és tömegszervezeti funkcionáriusok esetében az MSZMP KB a HM útján szabályozza. A megyei (fővárosi) HB-k a gazdaságmozgósítási feladatokkal összhangban koordinálták a működési területükön a meghagyási tevékenységet.

A Munkásőrség, illetve a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó szervek személyi állománya, valamint az MN és a BM szervei polgári állományának meghagyását – speciális feladataiknak megfelelően – külön kiegészítő rendszabályok biztosították. Az MT HB ezen határozata alapján a honvédelmi miniszter, az Országos Tervhivatal elnöke és az MT HB titkársága együttes – 0014/1972. számú – utasítást adott ki.

Az OT elnökhelyettese külön utasításban⁴¹⁵ szabályozta a népgazdaság területén a háború esetén nélkülözhetetlen tartalékos hadkötelesek meghagyásának rendjét. A vállalatok meghagyási táblázatban kapták meg a jóváhagyott meghagyási létszámkeretüket.

Az MNVK 3. csoportfőnöke a kiegészítő parancsnokságok feladatait az államigazgatás, a népgazdaság, valamint a fegyveres szervek területén folyó meghagyási tevékenységre vonatkoztatva határozta meg. A VK 3. Csoportfőnökség a közös utasításban az egész meghagyási rendszer szabályozására kapott felhatalmazást.⁴¹⁶ A meghagyással kapcsolatos minden eljárást és keletkezett dokumentumot szigorúan titkosnak minősítettek.⁴¹⁷

Az 1972-ben született meghagyási utasítások 1986-ig voltak érvényben. A hatodik ötéves terv időszakára (1981–1985) a HB 440 000 fő meghagyását engedélyezte. Háború esetén minden negyedik hadköteles mentesült a katonai szolgálat alól.

1986-ban új meghagyási rendszert dolgoztak ki, amely egységes szerkezetben jelent meg. Az ekkor elfogadott elvek szerint a meghagyást a továbbiakban nem személyekre, hanem beosztásokra kellett tervezni.

A légtalomszervezetének kialakítása

1948 elején – a „PILIS I.” hadrend keretében – a honi légvédelem és a légtalomszervezésével kapcsolatos tervezőmunka is kezdetét vette, majd konkrét lépések történtek a Honvédelmi Minisztérium szakirányító szerveinek létrehozására, illetve a repülő-szakkiképzés feltételeinek megteremtésére is.

⁴¹⁴ A HB 3/227/1972. sz. határozata – a meghagyás új elveiről. 1972. január 27. MNL OL XIX-A-16-aa 119. d.

⁴¹⁵ Az OTH [OT] elnökének 001652/1972. sz. utasítása a háború esetén a polgári szerveknél történő meghagyásra.

⁴¹⁶ MNVKF 3. csoportfőnökének 0078/1972. sz. végrehajtási utasítása – a kiegészítő pk.-ságok meghagyással kapcsolatos feladatai.

⁴¹⁷ A HB 3/227/1972. sz. határozata – a meghagyási rendszer korszerűsítéséről. 1972. január 27. MNL OL XIX-A-16-aa 119. d.

A fenti feladatok végrehajtása érdekében bővítették a repülőgépparkot.⁴¹⁸ Ezzel megerősödtek a nagyobb létszámú repülőhajózó-kiképzés feltételei. 1948. november 15-ével megalakult a berepüléseket figyelő, jelentő és nyilvántartó szervezet, amelynek részeként figyelésre kötelezték a határ közelében lévő honvédségi alakulatokat, területi rendőri szerveket és a határőrség őrszeit is.

1948. december 1-jétől a Honvédelmi Minisztérium szervezetében – a honvédség felügyelőjének alárendeltségében – megalakult a Repülő Szemlélőség és a Légvédelmi Tüzér Szemlélőség, amelyek feladata a meglévő és felállítandó csapatok szervezése és vezetése, a kiképzés megszervezése és irányítása, a harckészültség ellenőrzése, továbbá az ország védelméről rájuk háruló feladatok tervezése és lebonyolítása volt. Abban az időszakban érkeztek meg az első szovjet katonai tanácsadók, akik „tanácsaikkal” – amelyeket nem volt célszerű figyelmen kívül hagyni – segítettek az előzőekben ismertetett feladatok végrehajtását.

Az 1949. március 1-jén megalakult Honvéd Vezérkar szervezetében – új elemként – megszervezték a Légoltalmi Osztályt. 1949. június 15-én a szervezet átalakult Országos Légvédelmi Parancsnoksággá (a továbbiakban: OLP). Alaprendeltetése többek között az ország légoltalmi feladatainak előkészítése, megszervezése és irányítása volt, továbbá a honi légvédelmi tüzerszerek és vadászrepülő hadműveleti alkalmazásának előkészítése, a légoltalmi be rendezések létesítésének és felszerelésének kezdeményezése, előkészítése és ellenőrzése, valamint a légi figyelő- és jelentő- (jelző-) szolgálat tevékenységének vezetése.

Még abban az évben az OLP a honvédelmi miniszter közvetlen alárendeltségébe került. Feladata kibővült a légvédelmi tüzeralakulatok honi alkalmazásának megszervezésével és irányításával is.⁴¹⁹ Újabb szervezeti változásként ugyancsak a honvédelmi miniszter közvetlen alárendeltségében megalakult a Honvéd Légi Erők Parancsnoksága.

Az MDP Honvédelmi Bizottságának 1950. október 21-i határozatában (amelyet a HM felé a KV október 25-i határozataként ismertettek, noha a KV akkor nem is ülésezett) az elkövetkező két-három évre a honi légvédelem teljes kiépítését és a légierő – a hadsereg fejlesztési ütemét meghaladó – bővítését, korszerűsítését rendelte el.

Az 1951. október 1-jén kezdődő új szervezési ciklus során alakult ki a honi légvédelem 1956-ig meglévő szervezeti struktúrája.⁴²⁰ 1951-ben – az MDP Honvédelmi Bizottsága már említett határozatának végrehajtása folyamán – jelentős minőségi előrelépést jelentett a MiG-15 típusú, sugárhajtású vadászrepülőgépek rendszerbe állítása.

1953-ban elkészült a belügyminiszter és az igazságügy-miniszter közös utasítása, amelyben a légoltalom célját – „az állampolgárok előkészítése az emberi élet és a népi vagyon ol-

⁴¹⁸ A Moszkvában aláírt katonai segélyprogram keretében 1948 szeptemberében 35, az év végéig Csehszlovákiából további 35 gyakorlórepülőgép érkezett az országba.

⁴¹⁹ A szárazföldi hadosztályok felállításával párhuzamosan kezdetét vette a hadosztályok, később hadtestek légvédelmi tüzéregységeinek – akkori terminológia szerint a kivonuló légvédelmi tüzérség – felállítása is.

⁴²⁰ A szervezési időszak végén a honi légvédelmi tüzérség hadrendjébe 352 darab 85 mm-es közepes ágyú és 252 darab 37 mm-es könnyű légvédelmi ágyú tartozott, de a meglévő fegyverzet 1952 végén ennek a mennyiségnek csupán 65%-a volt. 1952 végén a honi légvédelmi szervezetek létszáma 25 856 fő volt – ebből 2550 tiszt, 3270 tiszthelyettes, 18 775 sorállományú, 1006 növendék és 255 polgári alkalmazott.

talmazására, a légitámadások által okozott károk csökkentésére és felszámolására” – meghatározva, elrendelték a haderőn kívüli légoltalmi szervezetek megalakítását.⁴²¹

Ebben az utasításban fogalmazódtak meg azok az elvek, határozták meg azokat a szervezeti, felkészítési formákat, amelyek hosszú évtizedekre alapját képezték a légoltalmi, majd polgárvédelmi szervezetek – a döntéshozók szándékai szerinti – későbbi fejlesztésének.

A légoltalmi tevékenységet a belügyminiszter a Légoltalom Országos Parancsnokságán keresztül irányította. A légoltalom három szintjét a hatósági, az üzemi és az önvédelmi terület jelentette, amelyek közül a „hatósági légoltalom” irányította „az egész lakosságot átfogó és a lakosság részvételére épülő üzemi és önvédelmi részt”. A hatósági légoltalom a helyi tanácsok irányítása mellett a rendőrség és a tűzoltóság helyi szerveire, a „helyi jellegű” vállalatokra és üzemekre épült. Az ennek keretében szervezett „szakszolgálatok” létszámát a légoltalmi kötelezettség alatt álló lakosságból egészítették ki. Az utasítás meghatározta a légoltalmi kötelezettségeket. Ezek a jelentkezés, a kiképzésen és gyakorlaton való részvétel, valamint a légoltalmi szolgálat folyamatos ellátásának köztelezettségei voltak.

Az akkor még hatályos 1939. évi II. törvény 87. §-ának a munka törvénykönyve 140. §-a által módosított szabályai szerint minden 14. életévét betöltött állampolgár – kivéve az 50 évnél idősebb nők, a terhes és szoptató anyák, a 6 évnél fiatalabb gyermeküket egyedül gondozó anyák, a 60 évnél idősebb férfiak, a munkaképtelen rokkantak és a betegek, a Magyar Néphadseregben szolgáló személyek – légoltalmi szolgálatra volt kötelezhető.⁴²²

30 fő felett – a Belügyminisztérium által meghatározott műszaki tartalom szerinti – légoltalmi létesítményeket az adott objektum tulajdonosa vagy használója volt köteles kialakítani vagy megépíteni. Bármely ingatlan birtokosa „béke idején” is köteles volt túrni, hogy telkén, épületein vagy azok alatt légoltalommal kapcsolatos létesítményeket építsenek, illetve ilyen eszközöket helyezzenek el.

A hatóságok félelmét, óvatosságát mutatják az utasítás végrehajtásának számonkérésére vonatkozó korlátozó intézkedések. Így nem indíthattak büntetőeljárást a rendeletet megszegő lakosok ellen, és „kirívó bűncselekmények esetén” is csak a belügyminiszter hozzájárulásával tehettek a hatóságok vagy intézmények feljelentést. „Kihágás miatt elzárásbüntetés kiszabása csak kirívóan súlyos esetben indokolt” – olvasható az utasítás végrehajtására vonatkozó részben.⁴²³

A légoltalom szervezésének megindításáról 1953. november 12-én született párthatározatban a légoltalmi szolgálat 1954. január 1-jei hatállyal történő bevezetését azzal a megkövetéssel rendelték el, hogy a légoltalmi szolgálatot csak fokozatosan, egyelőre csak a hatóság és az üzemek számára tegyék kötelezővé.⁴²⁴

⁴²¹ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 145. ó. e. 129. „A Belügyminiszter és az Igazságügy-miniszter utasítása a légoltalomról” – 1953. augusztus 18.

⁴²² Uo. Az utasításban összesen négyhetes – ebből három hét elmélet, egy hét gyakorlat – kiképzést, évente a munkaidőn túl maximum 120 órában rendeltek el, illetve bevezették és kötelezővé tették a 14 éven felüli tanulók, egyetemi és főiskolai hallgatók légoltalmi felkészítését is.

⁴²³ Uo. 130–134.

⁴²⁴ Uo. 136. Az légoltalom terén 1949 és 1955 közötti változásokról lásd *Dokumentummelléklet* 18. dokumentum VI. fejezete.

A VSZ 1955. május 14-én történt megalakítását követően az MDP PB 1955. június 11-i ülésén⁴²⁵ a légoltalom kérdésével szorosan összefüggően vizsgálta az ország, ezen belül kiemelten Budapest légvédelmének helyzetét. A PB az Országos Légvédelem és Légierő Parancsnoka, Hazai Jenő vezérőrnagy jelentése alapján meghozott határozatában megállapította, hogy „a honi légvédelmi rendszer nem biztosítja az ország főbb objektumai, elsősorban Budapest védelmét váratlan ellenséges légicsapás ellen”. Az alacsonyan szálló repülőket a figyelő- és jelzőrendszer nem tudja idejében felderíteni, „hézagmentesen követni”, valamint a vadászlégierő és a légvédelmi tüzérség részére sem tud folyamatosan felderítési adatokat biztosítani. A pártvezetés hiányosságként azt is felröptette, hogy a vadászvédelem technikai eszközeiből mindössze 62 repülőgép lenne képes éjjel és nappal „az ellenséges repülőgépek elfogására vagy megsemmisítésére”, de a folyamatos irányítás rádiókészülékek hiánya miatt ezeknek a gépeknek sincs biztosítva. A honi légvédelem tüzérségi erőit és eszközeit a katonai vezetés 23 objektum védelmére „szétforgácsolta”, így azok egyik védelmére sem voltak képesek. A hiányosságok megszüntetése érdekében a PB elrendelte, hogy olyan összefüggő lokátormezőt létesítsenek, amely képes a célok idejében történő felderítésére, továbbá a honi légvédelmi tüzegegységeket Budapest, Miskolc, Veszprém és Sztálinváros (Dunaújváros), illetve ipari és gazdasági „gócpontok”, a taszári és a kecskeméti repülőterek, valamint Záhony vasúti csomópontjának védelmére kell átcsoportosítani. Budapest légvédelmét 48 – ebből hat 100 mm-es űrméretű lövegekkel felszerelt – közepes üteggel kell megvédeni, azzal a számvetéssel, hogy a légvédelmi tüzérség kétharmada állandóan a tüzelőállásban tartózkodjon.⁴²⁶

Azt is elrendelték, hogy a határőrség légi figyelőszolgálatát úgy kell átszervezni, hogy jelentéseik négy percen belül beérkezzenek az Országos Légvédelmi és Légierő Parancsnokság főőrsére, és a rendőrőrsök a légi célokról csak „sötétedéstől virradatig” adjanak jelentéseket. A határozat szerint a honi légvédelemnek Budapest légterét 1000-tól 12 000 méter magasságig kell biztosítani, „az ellenséges gépeket a határ közelében fogják el, vagy semmisítsék meg”.⁴²⁷

A Politikai Bizottság ugyancsak ezen az ülésen értékelt a polgári légoltalom helyzetét is. A párttestület határozatából kiemelendő megállapítások: a légoltalom – hatósági, üzemi és önvédelmi szervezeteivel – átfogja az ország egészét; a légoltalom személyi állománya az I. és II. csoportba sorolt városokban és üzemekben 48 órán belül mozgósítható és „a második világháborúban használt támadófejverek által okozott közepes kiterjedésű károk felszámolására alkalmas”.⁴²⁸

A pártvezetés a „komoly hiányosságok” – például a BM és a Légoltalom Országos Parancsnoksága szintjén jelentkező vezetési problémák – okának tartotta, hogy a légoltalom vezetői és beosztottai nem tudnak lépést tartani a haditechnika fejlődésével, lemaradás van a tömegpusztító fegyverek elleni védelem módszereinek és például az építészeti, híradás-

⁴²⁵ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 236. ő. e.

⁴²⁶ A témakörben további részleteket lásd VERES Mihály 2002.

⁴²⁷ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 236. ő. e. 54–55. A PB a hiányosságok megszüntetése érdekében még 1955-ben 90 millió, 1956-ban további 35,9 millió Ft értékben engedélyezte technikai berendezések beszerzését. (Például 22 darab lokátor, 48 darab 100 mm-es löveg 120 darab repülőgép-fedélzeti rádió, 11 darab nagy teljesítményű URH rádió vásárlása.)

⁴²⁸ Uo. 88.

technikai, felszerelési és kiképzési tervek kidolgozásában, továbbá mozgósítás („M”) esetén nincs megoldva a párt- és kormányservek, valamint a fontosabb üzemek riasztása, illetve biztonságos elhelyezésük sem. Úgy ítélték, hogy a légoltalom szervezését körülvevő konspiráció akadályozza a lakosság tájékoztatását, végső soron a fejlesztési feladatok végrehajtását. A BM nem rendelkezik a légoltalom irányításához szükséges hatáskörrel a minisztériumok és a tanácsok Végrehajtó Bizottságainak elnökei felé. A pártvezetés a határozatában sorolt hiányosságok megszüntetése érdekében – többek között – elrendelte, hogy a védekezési lehetőségek kidolgozására a Minisztertanács közvetlen alárendeltségében „megfelelő szakemberekből és tudósokból álló bizottságot” állítsanak fel, továbbá a Honvédelmi Minisztérium és a Belügyminisztérium terjessze a Honvédelmi Tanács elé a honvédségi és polgári kutatóintézetek kutatási megbízatására vonatkozó javaslatait.⁴²⁹

A testület végezetül úgy döntött, hogy a BM a légoltalomra vonatkozó kérdésekben utasítási jogkörrel rendelkezzen a minisztériumok, illetve a fővárosi és megyei tanácsok felé. A felvilágosítás és felkészítés érdekében „tömegkiképzési célra is alkalmas légoltalmi oktatási és propagandafilmek” készítését határozták el. A kiképzés hatékonyságát és eredményeit városi és üzemi polgárvédelmi gyakorlatok megrendezésével tervezték ellenőrizni. A fentiekben túl légoltalmi tájékoztató és felkészítő munka végzésére kötelezték a párt- és tömegszervezeteket, ezek közül elsősorban a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetséget. A légoltalom szervezeti és fejlesztési terveit 1955. szeptember 1-jéig kellett döntésre a Honvédelmi Tanácshoz benyújtani. Rákosi Máttyás javasolta annak megvizsgálását is, hogy az épülő földalattit miként lehetne légoltalmi célokra is felhasználni.⁴³⁰

1955-ben a hatósági légoltalom szervezetében 448 tiszt és tiszthelyettes, az ipari légoltalom területén pedig 416 függetlenített – főállású – munkatárs teljesített szolgálatot. Budapesten egy központi és egy tartalék légoltalmi zászlóalj, vidéken, a legveszélyeztetettebbnek nyilvánított nyolc városban (Budapest, Miskolc, Debrecen, Szeged, Pécs, Győr, Székesfehérvár, Szolnok) egy-egy tartalék század állt fel. A hatósági szolgálat létszáma 79 800 fő, az üzemi szakszolgálaté 189 000 fő volt, továbbá erre az időszakra 11 600 önvédelmi csoport alakult meg. Az első ötéves terv időszakában védett vezetési pontok – „irányító létesítmények” – építésére 576 millió forintot használtak fel. Az óvóhelyek férőhely-kapacitása a szükséglet 9%-át érte el, óvóhely az I. és II. besorolású üzemekben a lakosok és a dolgozók 35%-áig volt biztosított. Az óvóhelyek gépészeti ellátottsága 13%-os volt, az anyagi és felszerelési készletek a tervezett 30%-át érték el.⁴³¹

A PB döntését követően a kormányservként megalakított Atom-biológiai-vegyszer (a továbbiakban: ABV) Bizottság az összetétele ellenére sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. „A bizottság alapvető feladata az atomfegyverek elleni védelemmel kapcsolatos irányelvek meghatározása [...] Ennek érdekében a védekezés módjainak és eszközeinek megállapítása; a védelem építészeti követelményeinek, a tűzvédelem és a megelőző és gyógyító egészség-

⁴²⁹ Uo. 88–91.

⁴³⁰ Uo.

⁴³¹ Uo. 78–79. Jelentés az MDP PB-nek az ország légoltalmi felkészültségének állásáról, a légoltalom további feladatairól. 1955. május 27. Aláírás: Piros László belügyminiszter

ügyi tevékenység rendszabályainak kidolgozása; a kiképzéshez szükséges adatok, eszközök meghatározása; valamint a lakosság tájékoztatására vonatkozó irányelvek kidolgozása volt a feladata.”⁴³²

A bizottságot egy év után feloszlatták, és ekkor alakították meg az Országos Atomenergia Bizottságot, amelyen belül az atomvédelemmel kapcsolatos feladatok kidolgozására egy honvédelmi és egy légoltalmi szakbizottság alakult. Az atomfegyverek elleni védelem gyakorlati módszereinek meghatározása érdekében 1954–56 között több kísérletet is végrehajtottak.⁴³³

1955-ben átszervezték a légoltalom hatósági szervezeteit. A megyék megerősítését jelentette, hogy a légoltalmi parancsnokságok alárendeltségébe kerültek az első és második csoportba sorolt városok és a megyei légoltalmi tartalékalakulatok is, de a megye feladatává vált a légoltalmi katonai tartalék alegységek megszervezése, szakmai és politikai kiképzése, valamint a gyakorlatok megszervezése és megtartása. A belügyminiszternek, egyben a légoltalom országos parancsnokának közvetlen irányítása alá tartozó megyei szintű légoltalmi parancsnokok – a tanácselnökök – tevékenységük során többek között együttműködtek a megyéik, megyei jogú városaik területén lévő légvédelmi szervekkel, honvéd kiegészítő parancsnokságokkal, helyőrség-parancsnokságokkal és a megyei belügyi szervekkel.

A városi légoltalmi szervek ebben az időszakban megszervezték a légoltalmi felderítő, figyelő, rendfenntartó, híradó- és postai helyreállító, központi szállító, elektromos helyreállító és elsötétítő, műszaki mentő, egészségügyi, vegyi és fertőtlenítő, tűzvédelmi, óvóhely- és elhelyezési, valamint állategészségügyi szolgáltatásokat. 1955 után a lakóházi önvédelmi csoportokból – a megyei tanácsügyi körzetek határaihoz, illetve a városrészekhez igazodva – önvédelmi körzeteket alakítottak ki.

1956-ban a városok és üzemek helyzetét, így besorolását felülvizsgálták és a korábban készült listát – atomvédelmi szempontból – újrásorolták. Ekkor került az első csoportból nyolc – korábban már felsorolt – város atomvédelmi szempontból „kiemelt csoportba”.⁴³⁴

A légoltalmi szervezetek átalakítása és fejlesztése

A forradalmat követően a légoltalom újjászervezése 1957 februárjában a légoltalmi kiképzés megindításával kezdődött meg. A következő évben – 1958-ban – foglalkozott újra a pártvezetés a légoltalom kérdésével. Ekkor előterjesztésében a Belügyminisztérium az 1950-ben megkezdett munka „eredményei” közé sorolta, hogy felálltak a légoltalmi (a továbbiakban: légó) hatósági és önvédelmi (üzemi és lakóházi) szervezetek, megalakult a légoltalom köz-

⁴³² A bizottság vezetője Mikus József miniszterelnök-helyettes, tagjai: Piros László belügyminiszter, Tóth Lajos vezérőrnagy, a Honvéd Vezérkar főnöke, dr. Román József egészségügyi miniszter, Bíró Ferenc a KGM miniszterhelyettese, Révész Géza altábornagy, az OT elnökhelyettese és Bognár József az MTA főtitkára voltak. PATAKY-KÓKAY-PINTÉR 1983 277.

⁴³³ Uo. 278.

⁴³⁴ Uo. 281–283., 291–292. Az 1953-as sorolás a megyék vezető szerepét erősítette meg. A megyei jogú városok (Miskolc, Debrecen, Szeged és Pécs) kivételével minden város a megyei légoltalmi törzs alárendeltségébe került. Később újrásorolták a városokat és az üzemeket: a városok első csoportjába 23, a második csoportba 24 és a harmadik csoportba 14 város került.

ponti műszaki alakulata és kilenc megyében, valamint Budapesten, Szegeden és Sztálinvárosban tartalékalakulatokat szerveztek. 1958-ban a hatósági szervezetekbe – 1955-höz képest kevesebben – 57 514 fő, az I. és II. csoportba sorolt üzemekbe 215 033 fő, a lakóházi és a III. a–b csoportba tartozó üzemek szervezeteibe 500 000 fő lett beosztva. A megyei és városi tartalék alakulatokba a „szükséges” 31 000 főből 3900 főt osztottak be. A városi lakosság védettsége 9,5%-os, az óvóhelyek műszaki kiépítettsége 26,7% volt.⁴³⁵

„A légoltalom – olvasható a BM jelentésében – még nem vált általános és fontos közüggé, [...] A lakosság jelentős részében – köztük egyes vezető személyek körében is – az a káros nézet terjedt el, hogy a korszerű pusztítóeszközök elleni védekezés lehetetlen. Az államhatalmi, államigazgatási és társadalmi szervek légoltalommal kapcsolatos tevékenysége is egyike a legelhanyagoltabb kérdéseknek.” A beruházási hitelek csökkentésekor a minisztériumok és a főhatóságok elsősorban a légoltalmi beruházásokat fogták vissza vagy törölték, így 228 légoltalmi létesítményt nem fejeztek be, amelyek lassan tönkre is mentek. Ezek befejezésére még 110 millió Ft-ra lett volna szükség. A követelmények ellenére – többek között – nem épült légoltalmi létesítmény a Sztálinvárosi Vasmű, a Borsodi Vegyikombinát, a tiszapalkonyai erőmű és a szegedi ruhagyár építésekor. A BM következtetése úgy hangzott, hogy az ország légoltalmi helyzete nem felel meg a követelményeknek, a városok és üzemek nukleáris fegyverek hatásai elleni védelme érdekében nem történt semmi.⁴³⁶

Korszerű, atom-, biológiai és vegyi fegyverek elleni védelmet is biztosító légoltalom kiépítéséhez a BM számításai szerint 1959–60-ban 300 millió, 1961–65 között 2 milliárd forintra lett volna szükség, az Országos Tervhivatal által tervezett 19, illetve 167 millió forint helyett. A földalatti vasút légoltalmi célokra való kiépítése a főváros lakosságának elhelyezési lehetőségeit 10-ről 15%-ra emelte volna. A betérjesztés készítői a helyzet javítása érdekében országos és megyei szinten kitelepítési bizottságok alakítására, illetve kitelepítési terek előkészítésére tettek javaslatot.

A Kádár János által megfogalmazott kérdés – „Csak azt kell eldönteni, ideje-e már, hogy a légoltalom kérdésével komolyabban foglalkozzék a kormány és az illetékes szervezetek?” – is mutatja, hogy Biszku Béla véleménye megalapozott volt: az „államhatalmi, államigazgatási és társadalmi szervek légoltalommal kapcsolatos tevékenysége is egyike a legelhanyagoltabb kérdéseknek”.

Később, külföldi példák említését követően Kádár hangsúlyozta, hogy a „döntő dolgok megvédésére kell koncentrálni, és ahogy máshol is történik a lakosságnak egy minimális védelmet kell biztosítani. [...] Ésszerű dolog kell, mert, hogy mindenütt és minden intézménynél ezt [vagyis óvóhelyek építését] megköveteljük, ez nem megy. [...] Budapesthez hasonlóan meg kell vizsgálni Miskolcot is. Esetleg azt mondanám Miskolc, Győr, Sztálinváros, Budapest. Ezek súlyponti városok. Amíg ezek léteznek, addig van és működik a magyar ipar

⁴³⁵Jelentés a Politikai Bizottságnak az ország légoltalmi felkészültségéről és a légoltalom továbbfejlődésére vonatkozó intézkedésekről. 1958. szeptember 30. Aláírás: Biszku Béla belügyminiszter. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 99. ó. e. 90., 92.

⁴³⁶Uo. 90–93.

[...] A légoltalom elsősorban az állami szervek és nem a pártszervek faladata. A pártszervezetek csak minimális mértékben foglalkozzanak ezzel” – mondta többek között Kádár.⁴³⁷

A Politikai Bizottság határozatában – Kádár fenti véleményét figyelmen kívül hagyva – többek között az is olvasható, hogy a lakosság légoltalmi munkába való bevonásánál ügyelni kell, nehogy háborús pánik keletkezzék, ezért a lakosság felé intézkedéseket csak a párt központi szerveinek tudtával és jóváhagyásával lehet kiadni.⁴³⁸

A kitelepítés mint a lakosság védelmének alapvető eszköze

Az MSZMP PB határozatának végrehajtása érdekében a Honvédelmi Tanács 1959 elején több intézkedést adott ki, amelyek „eredményeként” a légoltalmi erőket, eszközöket és létesítményeket készenléti helyzetbe helyezték, és „kezdétét vette a korszerű légoltalmi szervezet kiépítése”. A pártvezetéshez egy évvel később beterjesztett újabb értékelés szerint az országos légoltalmi szolgálatot még nem szervezték meg, és az Országos Kitelepítő Szolgálat „csak az utóbbi időben kezdte meg” munkáját.⁴³⁹

A légoltalom sürgős – alig több mint két év utáni – napirendre tűzését a Szovjetunióban a légoltalom elveiben és gyakorlatában ebben az időszakban végrehajtott változtatások kényszerítették ki:⁴⁴⁰ a szovjet szakemberek a lakosság védelmének alapvető módszerévé a „távolsági védelmet”, vagyis a kitelepítést tették.

Az új tervek szerint háborús veszély, illetve háború váratlan kitörése esetén a meghatározott városokból minden vezetési feladatot ellátó intézményt dolgozókkal és családtagokkal együtt, valamint az üzemek dolgozóinak „jelentős részét”, továbbá a termelésben nem foglalkoztatott lakosság mintegy 50–60%-át kitelepítik, azaz „távolsági és közeli zónában helyezik el”. Elrendelték továbbá a lakosság részére épített óvóhelyek békés célú hasznosítását, beosztották a lakosság egyéni védőeszközeinek „felhalmozását”, lehetővé tették a polgárvédelem részére raktározott felszerelési tárgyak – többek között takarók, overálok, gumicsizmák – értékesítését.⁴⁴¹

Az MSZMP PB a szovjet példát kis kivétellel – a légoltalom Magyarországon egyelőre BM-alárendeltségben maradt – feltétlen követendőnek tartotta, ezért határozatában leállította az

⁴³⁷ Uo. 22–24.

⁴³⁸ Uo. 4.

⁴³⁹ Jelentés az ország légoltalmi felkészítéséről és a légoltalom fejlesztésének további feladatai. 1960. december 17. Aláírás: Biszku Béla belügyminiszter. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 206. ő. e. 90.

⁴⁴⁰ Ezen változtatások lényege, hogy az Összövetségi Légoltalom Törzssparancsnokságát BM-alárendeltségből a Fegyveres Erők Minisztériuma [magyar megfelelője a Honvédelmi Minisztérium – kiegészítés: H. M.] irányítása alá helyezték, továbbá a Szovjetunióban az országos, megyei, városi és fontosabb üzemek védett – atombiztos – vezetési pontjainak elkészítése után, a kormány – kivéve a metró, a felszín alatti utakat és gyalogátkelőhelyeket – az óvóhelyépítési program végrehajtását leállította. Az így keletkezett megtakarításokat a szovjet kormány a lakásépítési programra, illetve az életszínvonal emelésére kívánta felhasználni.

⁴⁴¹ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 206. ő. e. 91–92.

óvóhelyek egyébként is vontatottan haladó építését, illetve intézkedett a már elkészült óvóhelyek „békecélokra” történő hasznosítására.⁴⁴²

Tervek szerint 1960-ig 3–3,5 millió személy részére épült volna óvóhely. A valóság ezzel szemben az volt, hogy a felépült óvóhelyeken mindössze 250 000, a felújított óvóhelyeken 300 000 személy elhelyezésére volt lehetőség. 1972-ben is még célként fogalmazódott meg, hogy a metró felhasználásával Budapesten további 180 000 fő elhelyezésére legyen lehetőség.⁴⁴³

A Politikai Bizottság elrendelte az 1960-ig kiadott légmentesítési intézkedések és a követelményeket szabályzó normatívák visszavonását, beszüntette az életvédelmi célú készletek felhalmozását, valamint a védőeszközök gyártását és beszerzését. A terület az életvédelmi eszközökből a háborús szükségleteknek megfelelő mennyiséget az „M”, tehát veszélyeztetettségi időszakban vagy a háború megkezdésével azonos időben elindított haditermeléssel kívánta előállítani.

A pártvezetés utasította a Kitelepítési Bizottságot, hogy a Honvédelmi Tanács e tárgykörben kiadott utasítása alapján készítse el a lakosság, a vezetői intézmények és a fontosabb üzemek – szovjet normák szerinti – kitelepítésére vonatkozó terveket.

A napirenddel összefüggésben elhangzottak alapján – a légmentesítés tárgykörén túl – a pártvezetésről formálódó kép tovább pontosítható.

Komócsin Zoltán véleménye – „Budapest kitelepítésének ügyét meg kell oldani, de nem látom megoldhatónak a nagyvárosok kitelepítését” – szerint e területen a szovjet példa másolása nem helyes, mivel ott a kitelepítés – a szovjetek csináltak ilyent a második világháború alatt is – a hatalmas területek miatt megoldható.

Marosán György – egyetértve Komócsinnal – kijelentette, hogy a magyar viszonyok között a kitelepítés nem sokat segít a helyzeten, de miután nehéz megítélni, hogy két-három éven belül kitörhet-e a háború, meg kell csinálni. „Nemcsak bizonyos emberek biztonságáról van szó. Mi történik, ha a Budapesten [a kitelepítés ellenére – kiegészítés H. M.] maradt félmillió ember és azoknak csak az egyharmada marad meg? Mi történik ezekkel orvosi kezelés, egészségügyi szempontból és a vegyi elhárítás szempontjából? [...] Úgy néz ki – kicsit pesszimistán nézve –, hogy a városokban maradók sorsa meg van pecsételve.” – zárta hozzászólását Marosán.

Münnich Ferenc véleménye az volt, hogy „nem biztos, hogy Budapest a pilisi hegyekben megmarad”. A „másik dolog – mondta később Münnich –, hogy mi a leendő háború élvonalában vagyunk, a szovjet hadsereg részére felvonulási terület szolgálunk, tehát az ellenség érdeklődését magunkra vonjuk. Kell tehát csinálni valamit, de nem hiszem, hogy ezt csak drága épületekkel tudjuk megoldani. [...] például hallottunk arról, hogy Hirosimában az árokba feküdt emberek megmaradtak.”

Kádár János szerint az óvóhely építkezést nem azért kell megszüntetni „mert az embereket nem kell védeni, hanem azért, mert az ilyen védelemnek nincs értelme. Nem ad védelmet és nagy teher a népgazdaság számára.” Fel kell mérni, hogy az országnak hol vannak kitelepí-

⁴⁴² Uo. 101–109. A PB határozata. 1960. október 25.

⁴⁴³ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 598. ó. e. 93–94. 1972. november 21.

tésre alkalmas területei és „majd ki fog derülni, hogy kevés ilyen hely van és a kitelepítési listát revízió alá kell venni [...] A kitelepítési munka – állította Kádár – tulajdonképpen nem felvilágosító munkát kíván... Nyugaton csinálják ezeket a felvilágosító előadásokat és ennek az az eredménye, hogy az örület határán élnek 12 éve. Nekünk komoly tervre van szükségünk. Ha azt mondjuk, hogy a lakosság felét akarjuk menteni az nem komoly dolog. Az angolok azon vitakoznak, hogy vajon a jelenleg ismert hatókörű bombákból Anglia megsemmisítéséhez 6 vagy 9 bombára van szükség. Ez akkor nálunk úgy merül fel, hogy 2 vagy 3 kellene? [...] Tervre van szükség, és meg kell adni az utasításokat, hogy mit csináljanak” – jelentette ki Kádár.⁴⁴⁴

Kádár János „nem aggódott volna” annyira a kitelepítésre alkalmas területek nagysága miatt, ha tanulmányozta volna az e témakörben még 1960-ban megtartott konzultáció jegyzőkönyvét. A tapasztalatcserén részt vevő szovjet vezetők ugyanis jelezték: a veszélyeztetett magyar lakosságot „a Szovjetunió területére is át lehet telepíteni”, a szovjet légoltalom ezzel számolva a tervezéskor üresen hagyta a Magyarország „közelébe eső területeket, Ukrajna egy részét”.⁴⁴⁵

A felsőbb párt- és kormányzati szervek, minisztériumok, országos főhatóságok, valamint a polgári lakosság kitelepítésével kapcsolatos munkálatok már 1959-ben elkezdődtek, de az Országos Kitelepítési Bizottság által ekkor meghatározott elveket – a PB fentiekben ismertetett döntései alapján – átértékelték. 1959-ben bekövetkezett fontos változás volt az is, hogy a Légoltalom Országos Parancsnokság Törzsparancsnoksággá alakult át, amelyen belül megalkultak a szakszolgálatokat országos szinten irányító szakszolgálati parancsnokságok.

Légoltalomból polgári védelem

A légoltalom történetében 1962 végén jelentős változást jelentett, hogy a szervezetet és a rendeltetésszerű feladatok ellátását a belügyi tárcától a HM alárendeltségébe helyezték, az átadás 1962. december 31-ig befejeződött.⁴⁴⁶ Ezzel kialakult az a struktúra, ami lényegét tekintve az 1980-as évek végéig változatlan maradt.⁴⁴⁷

A következő év közepén a Honvédelmi Bizottság jóváhagyta a polgári védelem hosszú távú fejlesztési tervét, és döntött az új területi besorolási rendről is. A változtatások jellegét és indokait a Honvédelmi Miniszter a Honvédelmi Bizottsághoz benyújtott – „a Szovjetunió és más szocialista országok kitelepítési terveinek elvei és tapasztalatai alapján, valamint a hazai viszonyok figyelembevételével” készített – előterjesztésben⁴⁴⁸ a következőkben határozta meg:

⁴⁴⁴ A PB-ülés jegyzőkönyve. 1960. október 25. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 206. ó. e. 35–38.

⁴⁴⁵ Jelentés a szovjet delegációval folytatott konzultálás eredményeiről. Készítette a BM Légoltalom Országos Törzsparancsnokság Hadműveleti Osztálya, 1960. november 11. HL 1963/T 42. ó. e. 357.

⁴⁴⁶ A HB 8/141/1962. (VIII. 9) sz. intézkedése a légoltalomnak a BM alárendeléséről. Hivatkozva PATAKY–KÓKAY–PINTÉR 1983 300.

⁴⁴⁷ Uo. 295–296.

⁴⁴⁸ A honvédelmi miniszter előterjesztése a Honvédelmi Bizottsághoz. Tárgy: A kitelepítés főbb kérdéseinek meghatározása. 1963. augusztus 15. Aláíró: Czinege Lajos vezérezredes. MNL OL XIX-A-98 86. d. *Lásd Do-*

„A haditechnika fejlődése, az ország várható hadműveleti helyzetének elemzése szükségessé teszi a kitelepítés korábban jóváhagyott egyes főbb elveinek átértékelését. A jelenlegi hadműveleti elképzelések és tervek ellenére – figyelembe véve az ország stratégiai helyzetét – nem szükséges a korábbi HT [Honvédelmi Tanács, ekkor Honvédelmi Bizottság] határozat szerint kitelepítendő városok számát csökkenteni azért, mert ezekben a városokban vannak a párt, az állami vezetés, valamint az ipar főbb bázisai. A lakosság számához viszonyítva ugyanakkor a tömegpusztító eszközök elleni megfelelő számú és védőképességű létesítmény nem elegendő [...] A hátország elleni csapások számát és nagyságrendjét figyelembe véve ugyanakkor módosítani szükséges a kitelepítendő kategóriákat és a kitelepítés sorrendjét [...] Megváltoztatni szükséges továbbá azt a korábbi alapelvet is, mely szerint az üzemek dolgozói és az egyéb államigazgatási szervek a jelenlegi helyükön maradnának. Nem látszik viszont elégségesnek az országvezetés folyamatosságát rendkívüli esetben biztosító minisztériumok és legfelsőbb államigazgatási szervek összlétszámának 3-4%-át kitevő állomány-kitelepítés, mert ez a kitelepülő létszám a központi irányításra, a haditermelés összefogására, egy esetleges atomcsapás utáni kárfelszámolási és helyreállítási munkák megszervezésére nem elégséges.”⁴⁴⁹

Szovjet elvek alapján meghatározták, hogy a nagyvárosokból 50%-ig, a kisebb városokból 25–35%-ig telepítik ki a lakosságot: először 15 éves korig a gyerekeket, majd a munkaképtelen lakosságot, az aggokat, a nyugdíjasokat, a szociális otthonok lakóit, továbbá a háromgyermekes anyákat szállítják el. Célszerűnek tartották, hogy a gyerekeket a tanárokkal és az iskolai felszereléssel telepítsék ki, de úgy vélték, hogy a kisebb gyerekek esetében hasznos a bölcsődék és az óvodák személyzetének elszállítása is. Döntés született arról is, hogy a kitelepítés céljára minden lakhatásra alkalmas helyiséget igénybe kell venni, a gyermekeket lehetőleg állami gazdaságokban, termelőségvetkezetekben kell elhelyezni, ahol gondoskodnak azok neveléséről és ellátásáról is.

A városoknak olyan tervet kellett készíteni, hogy a kitelepítendő személyeket egy nap alatt a városoktól 25–40 km-re lévő közbeeső pontokra, a gyermekeket pedig a végleges telepítési pontra tudják minden igénybe vehető szállítójárművel szállítani. A kitelepítés befejeztével a lakosság további ellátása, étkeztetése és munkával való ellátása a befogadó tanácsok feladata.

A kitelepítési tervekben foglaltakat a gyakorlatban ki kell próbálni, de a gyakorlás előtt az „adott várost el kell látni nagyobb mennyiségű áruval, mert feltehető, hogy a felvásárlás nagyobb lesz [...] A hivatalok és egyéb szervek kitelepítésénél először számításba kell venni a minisztériumokat, tanácsokat irányító szerveket, majd a kisebb gazdasági szerveket. A hivatalok, pártiszervek, tanácsok és egyéb szervek kitelepítése lehetőleg olyan helyre történjen, amely közel van a városhoz és rendelkezik híradóközponttal. Gazdasági szervek kitelepítése történhet a legtávolabbi helyekre, valamint a nemzeti értékeket, fontosabb okmányokat, műkincseket, drágaköveket stb. [sic!] Ennek a tervnek az elkészítésébe csak csekély számú és

kumentummelléklet 27. számú dokumentum. Vö. Jelentés a szovjet delegációval folytatott konzultálás eredményeiről. HL 1963/T 42. ö. e. 257–261., 356–359.

⁴⁴⁹ A kitelepítés főbb kérdéseinek meghatározása. MNL OL XIX-A-98 86. d.

feltétlenül megbízható személyeket kell bevonni. A minisztériumok elhelyezését az operatív csoport hajtja végre. Ezeket célszerű üdülőkben, laktanyákban, hegyek között elhelyezni” – olvashatóak a szovjet „tanácsok” a konzultáción készült jegyzőkönyvben.⁴⁵⁰

A fentiekre is tekintettel a Honvédelmi Bizottság az előterjesztésben található határozati javaslat szerint váratlan támadás vagy rendkívüli állapot esetére elrendelte Budapest, Pécs, Debrecen, Szeged, Székesfehérvár, Győr, Dunaújváros, Szolnok városok lakosainak kitelepítését. A HB a honvédelmi minisztert felhatalmazta, hogy a kitelepítési terveket – az Országos Tervhivatal elnökével egyetértésben – kidolgoztassa, erre vonatkozóan az állami, társadalmi és szövetkezeti szervek számára kötelező utasításokat adjon ki, „melyek végrehajtása valamennyi állami, társadalmi és szövetkezeti szervre kötelező”.

„A tervek elkészítésénél a következőket kell figyelembe venni:

A minisztériumok és országos főhatóságok kitelepítésre kerülő részlegeit – a kitelepítendő létszámát az irányító szerv vezetője határozza meg – az országos hadműveleti és a termelési tervekkel összhangban.

A háborús időszakban működő üzemek és szervek dolgozóit – a várható atomcsapások figyelembevételével – családtagjaikkal együtt a várostól számítva kb. 30–60 km-re lévő körzetbe kell kitelepíteni, azzal a megkötéssel, hogy ellátásuk és a munkahelyre való bejárásuk biztosítva legyen.

A munkaviszonyban nem álló lakosság kitelepítéséért Budapesten a Fővárosi Tanács elnöke, az érintett 8 városban pedig a megyei tanács elnökei a felelősek. [...] A befogadási terveket a megyei tanácsok elnökeinek irányításával kell elkészíteni, úgy hogy azok a befogadó városok, községek feladatait is részletesen tartalmazzák. [...]

A kitelepítési tervek elkészítésébe bevonhatók száma csak a legminimálisabb legyen.”⁴⁵¹

A tervek elkészítéséhez a honvédelmi miniszternek az adatokat – például a veszélyeztetett kilenc város azon szerveinek és üzemeinek jegyzéke, amelyek a háborús körülmények között is működnek, valamint a dolgozók várható létszáma – az Országos Tervhivatal kellett átadja.

A HB utasítására a belkereskedelmi miniszter a kitelepítésre kerülők ellátási tervét, az egészségügyi miniszter a kitelepítésre vonatkozó egészségügyi tervet, a belügyminiszter és a Munkásőrség országos parancsnoka a „kitelepítés ideje alatti rendfenntartási, a kitelepülők által elhagyott ingatlanok igénybevétele, továbbá a lakásokban hagyott ingóságok megőrzésének terveit”, a közlekedés- és postaügyi miniszter a szállítóeszközök biztosítására és a híradás kiépítésére vonatkozó terveket kellett, hogy elkészítsék. „A kitelepítés végrehajtását a Honvédelmi Bizottság, akadályoztatása esetén a honvédelmi miniszter rendeli el.”⁴⁵²

Az Elnöki Tanács 1964-ben a „légoltalom” elnevezés helyett intézkedett a tevékenység célját és jellegét jobban kifejező „Polgári Védelem” név felvételére. A 6/1964. (II. 21.), majd az ezt követő 2002/1966. (I. 23.) számú kormányhatározatok tartalmazzák az egyes minisztériumok és országos hatáskörű szervek, valamint a különböző szintű tanácsok, a társadalmi és gazdálkodó szervek felelősségét, jog- és hatáskörét, továbbá konkrét feladatait.⁴⁵³

⁴⁵⁰ Jelentés a szovjet delegációval folytatott konzultálás eredményeiről. HL 1963/T 42. ó. e. 356–359.

⁴⁵¹ A kitelepítés főbb kérdéseinek meghatározása. MNL OL XIX-A-98 86. d.

⁴⁵² Jelentés a szovjet delegációval folytatott konzultálás eredményeiről. HL 1963/T 42. ó. e. 260–261.

A polgárvédelmi szervezetek rendeltetésszerű feladata R. J. Malinovszkij marsall meghatározása szerint „a lakosság védelme”, ezen belül többek között:

- a lakosság gyors és megbízható riasztása, tájékoztatása;
- a lakosság védelme védett létesítményekkel (óvóhelyek), illetve szükség-védőlétesítményekkel;
- a lakosság ki- és a dolgozók széttelepítése;
- a lakosság ellátása egyéni rendszeresített és szükség-védőeszközökkel;
- a lakosság ellátásához és a háború továbbviteléhez szükséges élelmiszer, víz, állat, növényzet és takarmány védelme;
- a lakosság felkészítése és kiképzése.

A feladatok második csoportjába az ipari, mezőgazdasági, kommunális és infrastrukturális intézmények, létesítmények védelmét sorolták. A polgári védelem feladatainak harmadik csoportját a tömegpusztító vagy hagyományos fegyverek csapásai által sújtott körzetekben megszervezendő és végrehajtandó mentő, mentesítő és halaszthatatlan helyreállító munkák alkották.⁴⁵⁴

A fentiekben idézett célok megvalósítása, ezen belül az állomány felkészítése érdekében először 1967-ben megyei polgári védelmi nagygyakorlatot tartottak, amelynek végrehajtásába bevonták a kijelölt üzemek dolgozóit, illetve az érintett területek lakosságát is.⁴⁵⁵

Polgári védelmi szervezetek egy esetleges háború következményeinek enyhítésére

A VSZ atomháborúra kidolgozott – a VSZ-alapelvek figyelembevételével különböző változatokban elkészített, „beállított” hadászati, hadműveleti helyzetekhez igazodó – terveinek fontos alkotóelemét képezték a prognosztizált háború hátországra, ezen belül az ország „irányítása és működőképessége fenntartása szempontjából nélkülözhetetlen” politikai és állami intézmények, a „háború időszakában is termelésre kötelezett” üzemek és azok dolgozóinak, a lakosság hadiszolgálatra alkalmas és a haditermelésben foglalkoztatható, illetve nem utolsó sorban – de a fentiektől eltérő súllyal – a lakosság fentiekre nem tervezett, arra alkalmatlan részének lehetséges megóvásával, védelmével összefüggő elképzelések.⁴⁵⁶

A Polgári Védelem Országos Parancsnoksága egy váratlan, tömeges atomcsapásokkal kezdődő háború hatásait elemezve megállapította, hogy az így kezdődő háború „rendkívül bo-

⁴⁵³ PATAKY–KÓKAY–PINTÉR 1983 301–302.

⁴⁵⁴ MALINOVSKIJ 1970. 25. Idézik és hivatkoznak rá: PATAKY–KÓKAY–PINTÉR 1983 294.

⁴⁵⁵ Ezekon a gyakorlatokon például 1967-ben Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 17 000, 1968-ban Fejér megyében 25 000, Bács-Kiskun megyében 38 000, Hajdú–Bihar megyében 80 000 fő vett részt. Az általános iskolákban a 7., 8. osztályokban tanévenként 6-6 órában, a középfokú és felsőfokú tanintézetekben évi 16-16 órában folyt a polgári védelmi ismeretek oktatása. PATAKY–KÓKAY–PINTÉR 1983 307., 311–312.

⁴⁵⁶ Az új mozgósítási utasítás főbb elvei tekintettel a polgári védelemre. *Lásd Dokumentummelléklet 28. dokumentum.*

nyolult helyzet elé állítja a katonai vezetés valamennyi szervét és ezáltal minimumra csökkenti a vezetés, valamint az erők és eszközök készletbe helyezésével kapcsolatos tervek alkalmazásának és realizálásának lehetőségeit. [...] Súlyosbítja a helyzetet – olvasható a szakanyagban pár oldallal később –, hogy a legfontosabb államhatalmi, államigazgatási, valamint a népgazdaság mozgósítására, a háborús termelés átállítására hivatott szervek nincsenek felkészítve arra, hogy váratlan támadás körülményei között mit, hogyan kell megoldaniuk. A feltételezett körülményeket figyelembe véve megállapítható, hogy az ország és az érintett megyék vezetése nem lesz intézkedőképes, mivel ebben a helyzetben gyakorlatilag nincs lehetőség a vezetés időbeni riasztására. A vezető apparátus sem a kijelölt vezetési pontokat nem tudja elfoglalni, sem a veszélyeztetett területet nem lesz képes elhagyni [...] a rendelkezésre álló idő alatt. Ilyen körülmények között a polgári védelmi erők mozgósítását sem lehet végrehajtani...⁴⁵⁷

Az első olvasáskor talán meglepő megállapítások – mint az a későbbiekben kiderül – megalapozottak voltak. Az elemzés előzményei közül meg kell említeni, hogy a kormány – a polgári védelem felkészítésének alapjaként – elfogadott egy új területi besorolási rendszert, amelyben rögzítette, hogy az ellenség várható atomcsapásai elsősorban az országnak mely területeit, városait veszélyeztetik.

Stratégiai, népgazdasági, közigazgatási fontosság alapján az I. besorolású – tehát a legnagyobb veszélynek kitett városokat (Budapest, Miskolc, Debrecen, Szeged, Pécs, Győr, Székesfehérvár, Szolnok és Dunaújváros) közel egy időben sújtó 3,8 Mt trotil egyenértékű csapás – a polgárvédelem szakértőinek elemzése szerint – az alábbi következményekkel járna:

„Az ország vezetése nem riasztható, így a vezetés megsemmisülésével, kiesésével kell számolni, így szükség lesz a csapásterületen kívül eső helyi szervek, a csapást nem szenvedett megyék, járások és települések vezető apparátusa önálló és kezdeményező tevékenységére.

Az életvédelmi létesítmények nem felelnek meg a korszerű követelményeknek, illetve az óvóhelyek mint raktárak funkcionálnak, ezért a közvetlen csapásterületen az egészségügyi veszteségek eléri az 1 150 000 főt – 400 000 fő azonnal meghal és 750 000 sérült egészségügyi ellátásra szorul –, amely az ország lakosságának 12%-át jelenti. A vizsgált városokban, de elsősorban a főváros területén összpontosul a tudományos kapacitás és általában a szellemi dolgozók túlnyomó többsége, valamint az újjáépítéshez nélkülözhetetlen szakmunkás gárda nagy része.

A radioaktív kiszóródás következtében [...] további 800 000 sugársérülten és sugárszennyezett személlyel kell számolni. Így az egészségügyi összveszteség közel 2 millió főre emelkedik, amely eléri az ország lakosságának mintegy 20%-át, és a sérültek száma folyamatosan tovább növekszik. Ilyen körülmények között nincs mód az életben maradtak felkutatására, kimentésére és az egészségügyi ellátásra sem lesz elegendő erő.

Ennek egyik oka, hogy a fenti feladatok végrehajtására szervezett polgári védelmi erők mintegy 55%-a – az országosan szervezett 500 000 főből mintegy 260 000 fő – megsemmisül,

⁴⁵⁷ A Polgárvédelem korreferátuma, 1966. február 22–23. HL 1969/T. 186. ó. e. 1., 5.

illetve a mentési feladatok ellátására képtelenné válik. A csapást nem szenvedett területeken megmaradt erők koncentrációjára a csapások következtében kialakult közlekedési nehézségek, a sugárszennyezett területek nagysága miatt nincs lehetőség.

Tovább bonyolítja a helyzetet az is, hogy a polgári védelmi katonai alakulatok mozgósítására, illetve a meglévő alakulatok »M«-kiegészítésére nincs elég idő, illetve az e célból lebiztosított állomány zömében a veszélyeztetett területekről kerül behívásra.

Jelentősek az anyagi veszteségek is. A hadsereg alkalmazását nagymértékben korlátozza az a tény, hogy a Magyar Néphadsereg légtalmlilag sorolt objektumainak jelentős része – mintegy 51%-a – a veszélyeztetett területen helyezkedik el. Ezen objektumok „nagy jelentőséggel bírnak a hadsereg ellátását, utánpótlását illetően is, mivel ezek zömében [a haderő] egészségügyi, élelmiszer, üzemanyag, robbanóanyag ellátását, illetve utánpótlását biztosítják.”⁴⁵⁸

Megállapították továbbá, hogy az élet fenntartásához szükséges javak közül a veszélyeztetett területen található az ország gyógyszerkészletének 77%-a, az országosan tárolt 110 000 liter vérvészlet 60%-a, a 76 000 kórházi férőhelynek kb. 58%-a, vagyis kb. 45 000 kórházi ágy.

A helyzet kezelhetetlenségét mutatja az is, hogy a sérültek „legalább 50%-ának kórházi ellátásához szükséges kötszer, gyógyszer és műszerigény oly nagymértékű, hogy a jelenleg meglévő békekészletek sem képesek fedezni”.⁴⁵⁹

A radioaktív kiszóródás miatt bekövetkező veszteségek tovább rontják az egyébként is súlyos helyzetet. Így országos viszonylatban a gyógyszerkészletek 80,7%-a, a vérvészletek 67%-a megsemmisül, a kórházi férőhelyek várható vesztesége a 63%-ot is elérheti.

Annak tudatában, hogy az országban meglévő gyógyszer-, vér-, vérplazma- és plazmapótszerek „alig fedezik a hadsereg első hadműveleti feladatainak egészségügyi biztosításához szükséges mennyiséget” még nagyobbak ezek a veszteségek.

Miután a legveszélyeztetettebbnek nyilvánított kilenc város területén összpontosul az ország 2,4 millió m²-nyi élelmiszerraktár területének 31%-a, illetve a kb. 15 000 vagon gabonátároló siló-kapacitásának 69%-a – radioaktív kiszóródás területeit is figyelembe véve – a várható veszteség az élelmiszerraktárakban a 36%-ot, a gabonasilótérben a 76%-ot éri el. A veszteségek egy része később, megfelelő mentesítési eljárást követően felhasználható.

Az élelmiszer-ellátási nehézségeket előreláthatólag tovább növeli az is, hogy az ország mezőgazdasági művelés alatt álló mintegy 70 000 km²-e – 12 millió kataszteri hold – 25%-a a csapás-területen található, illetve elpusztulhat az ország 1 700 000 számos állatállományának kb. 15%-a – kb. 260 000 állat – is.

A veszélyeztetettnek nyilvánított területen koncentrálódik az ország ipari kapacitásainak 67%-a is, így feltehetően a hadiipari végterméket gyártó ipar mintegy 53%-a, a gyógyszer-, műszeripar 100%-a, a hús- és konzervgyártóipar 60–70%-a, továbbá a tejipari, malomipari és sütőipari vállalatok 75%-a semmisül meg vagy válik tartósan működésképtelenné.

⁴⁵⁸Uo. 4–8.

⁴⁵⁹Uo. 9.

„Az ipari koncentráció adottságainak értékelése alapján feltételezhető – olvasható a szakvéleményben –, hogy a termelés megszakítása már egyedül a főváros és környékét ért csapás esetén is bekövetkezhet.”⁴⁶⁰

Úgy vélték, hogy a villamosenergia-ellátás, a kőolajszállítások megbénulása mellett a várható csapások következtében megsemmisülnek, illetve használhatatlanná válnak a főbb közlekedési csomópontok, a dunai és tiszai átkelőhelyek is. Megbénítja a Dunántúl közlekedését a székesfehérvári közúti- és vasúti csomópont rombolása is.

Figyelemre méltóak a Polgárvédelmi Törzs által – az atomcsapások várható következményei értékelését követően – megfogalmazott következtetések és javaslatok is. „Feltétlenül célszerű felülvizsgálni minden szinten a vezetés riasztásának rendszerét és szükségesnek látszik kialakítani valamennyi párt- és állami szervnél olyan helyettesítési rendszert, amely a vezető apparátusban beálló veszteség esetén a vezetés átvételére, illetve annak folyamatos biztosítására alkalmas. Ezt részben a már kialakított honvédelmi bizottságok alkalmassá tétele útján, részben az intézkedésre alkalmas járási szervek vezető apparátusának felkészítésével célszerű biztosítani. Ezzel egy időben szükséges tovább folytatni a védett vezetési pontok hálózatának kiépítését a feltételezett csapásterületen kívül eső körzetekben. Célszerűnek látszik felülvizsgálni a lakosság riasztási rendszerét. [...] A kialakult helyzet és a veszteségek vizsgálatából egyértelműen megállapítható, hogy a katonai és polgári erők időbeni mozgósítása a jelenlegi rendszerben nem oldható meg és így a keletkezett veszteségek csökkentése, illetve az életmentés is bonyolulttá válik. [...] A vizsgált helyzet felveti továbbá annak a szükségességét, hogy a polgári védelem már békeidőben is rendelkezze olyan élő katonai erőkkel, egységekkel, melyek időveszteség nélkül bevethetők. [...] A vizsgált helyzetben a lakosság nagyarányú veszteségeit tényként fogadhatjuk el. Ezen csak egy olyan távlati fejlesztési terv segít, amely az ország területén következetesen a városok túlszűfoaltságának csökkentésére és ezzel egyidejűleg a lakosság decentralizálására irányulna. A Kormány rendelkezése alapján 1960 óta [...] a lakosság részére békeidőszakban átfogó óvóhelyépítés nem folyik. Váratlan támadás körülményei között a szervezett széttelepítést nem lehet végrehajtani, így a lakosság védelmére egyedüli lehetőségként a meglévő védőleléstítmények, óvóhelyek, szükségóvóhelyek, földalatti terek stb. felhasználására támaszkodhat, amennyiben azt időben elérheti. Szükséges, hogy revízió alá vegyünk a népgazdasági tervek keretében leállított óvóhelyépítés lehetőségeit, valamint azokat a lehetőségeket, amelyeket az épületek tatarozása, illetve felújítása során a szükségóvóhelyek kialakítása érdekében figyelembe lehet venni. [...] A kialakult helyzetben számolnunk kell egyrészt a csapásterületről az életben maradt lakosság ösztönös kimenekülésével, továbbá a csapást nem ért városokból a lakosság egy részének spontán kitelepülésével [...] Az életben maradt lakosság egészségügyi és élelmiszer ellátása, a vizsgált körülmények között, csak a csapásterületeken kívül eső városokban, járásokban és községekben történhet, melyek készletei jelenleg nincsenek arányban az ott élő lakosság számarányával. Ebből következik, hogy az életben maradt lakosság élelmiszer, és egészségügyi ellátási igénye rendkívül nagy, jelen pillanatban szinte megoldhatatlannak látszik, te-

⁴⁶⁰Uo. 10–12.

kintettel arra, hogy a meglévő készletek és a népgazdaság jelenlegi teherbíró képessége miatt ezek felhalmozására nincs lehetőség [...] A közlekedés ily nagymértékű megbénulása nemcsak a mentési munkákat és ellátási feladatokat gátolja, hanem nagymértékben akadályozza a Magyar Néphadsereg és a szövetséges csapatok felvonulását, összpontosítását és szétbontakozását is. Ez szükségszerűen veti fel a megkerülő utak és szükségátkelőhelyek kialakítását, illetve biztosítását, amelyek elsősorban Budapestet és az egyéb feltételezett csapásterületeket megkerülő átmenő forgalom lehetőségeit célozzák. Végezetül meg kell állapítani – olvasható a Polgári Védelem szakanyagának befejező részében –, hogy [...] a vázolt helyzet a népgazdaság átállítását »M« feladatokra, illetve a hadiipar fejlesztését az OT által meghatározott időnormák szerint nem teszi lehetővé, nemcsak a háború váratlan kitörése idején, hanem hosszabb felkészülési idő feltételezésével sem.”⁴⁶¹

A pártvezetés a légoltalom és a polgári védelem kérdésével az 1969. augusztus 12-i PB-ülést követően⁴⁶² 1972-ben foglalkozott.⁴⁶³ A testület – teljességgel figyelmen kívül hagyva a Polgári Védelem Törzse által készített szakanyag tartalmát – az 1960 óta eltelt időszak eredményének tartotta például, hogy kialakult a rendkívüli időszakokra történő felkészítésért felelős Honvédelmi Tanács munkaapparátusa, létrejöttek a megyei honvédelmi és a járási, városi védelmi bizottságok, továbbá megkezdődött a honvédelmi igazgatás és a hátszág egységes katonai védelmi rendszerének kialakítása, amelynek során a polgári védelem alakulatai a néphadsereg állományába kerültek.⁴⁶⁴ Sikerként könyvelte el a pártvezetés, hogy elkészültek „a háború esetén is működő országos és területi irányító szervek, üzemek, intézmények dolgozói és családtagjai – mintegy 1 millió fő –, valamint a lakosság – további kb. 1,2 millió fő – kitelepítési és befogadási tervei” is.

A védekezési lehetőségek jelentős korlátját – a beterjesztők szerint mindössze – az képezte, hogy a polgári védelem szervezeteibe bevont állomány kivételével, a lakosság védőeszközökkel történő ellátása érdekében – gyártás, ellátás és felhalmozás területein – nem történt semmi.⁴⁶⁵ A lakosságból elsősorban a kilenc legveszélyeztetettebbnek nyilvánított város mentésére, kb. 750 000 fő bevonásával szervezett egységek felszereltsége gázálarcból 50, védőruházatból, műszerből és mentesítő technikából 10–25%-os volt. Az ipari és mezőgazdasági üzemekben szervezett – kb. 250 000 főt számláló – „önvédelmi csoportok” felszereltsége a fenti eszközökből nem haladta meg a 15%-ot.

Ezzel ellentétben viszont megépültek a Honvédelmi Tanács vezetési pontjai, és tervek voltak arra vonatkozóan is, hogy 1975-ig elkészülnek a megyei honvédelmi bizottságok hasonló célú objektumai.

⁴⁶¹ Uo. 13–19.

⁴⁶² MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 496. ó. e. A testület ekkor a *Jelentés a lakosság polgárvédelmi felkészítéséről* című napirendi pontot tárgyalta meg.

⁴⁶³ Jelentés a polgári védelem helyzetéről, javaslat a fejlesztés elveire. Előadó: Borbándi János és Czinege Lajos. 1972. november 21. MNL OL M-KS 288. fond 5. cs. 598. ó. e. 94.

⁴⁶⁴ Uo. 92.

⁴⁶⁵ Jelentés a polgári védelem helyzetéről, javaslat a fejlesztés elveire. Előadó: Borbándi János és Czinege Lajos. 1972. november 21. MNL OL M-KS 288. fond 5. cs. 598. ó. e. 94.

Polgári védelmi feladatokra az állami költségvetésből a II. ötéves terv (1961–1965) időszakában a nemzeti jövedelem 0,23%-át (1784 millió Ft-ot) használtak fel, a III. ötéves tervben (1966–1970) ezekre a célokra a nemzeti jövedelem 0,14%-át, 2152 millió Ft-ot irányoztak elő. Ezen összegekből építették a védett vezetési objektumokat, látták el a polgári védelem katonai alakulatait, költöttek fenntartási és fejlesztési feladatokra, illetve finanszírozták a polgári védelem szervezeteinek működési költségeit.

A polgári védelmi egységek és a lakosság, illetve az anyagi javak védelmével, felkészítéssel és felszerelésével kapcsolatos költségek a II. és III. ötéves terv időszakában 670 millió Ft-ot tettek ki és a IV. ötéves terv időszakában (1971–1975) – a betérjesztés szerint – várhatóan 1100 millió Ft körül alakulnak.

A fentieken túl a vállalatok, intézmények és szövetkezetek a saját pénzügyi forrásaikból polgári védelmi feladatokra a III. ötéves terv időszakában 450 millió Ft-ot használtak fel, és a IV. ötéves terv időszakában – az értékelők – mintegy 700 millió Ft teljesítést vártak.⁴⁶⁶

A testület úgy döntött, hogy a polgárvédelmi egységek állományát, illetve a költségvetésből gazdálkodó szervek dolgozóinak ellátását állami költségvetésből kell biztosítani, a háborús körülmények között termelésre kötelezett dolgozók – kb. 3,5 millió fő – védőeszközökkel történő ellátásának költségeit a vállalatok és a szövetkezetek viseljék, amelynek várható költsége – javaslat szerint – 1–1,1 milliárd Ft-ot tesz ki.

1976–1985 között a PB döntése szerint a központi állami költségvetésből a polgári védelmi feladatok végrehajtására – az országos és megyei védett vezetési pontok költségeit nem számítva⁴⁶⁷ – a tervezési alap a nemzeti jövedelem 0,12-0,13%-a legyen, továbbá az üzemek, intézmények, szövetkezetek költségvetésében évente a dolgozók védőeszközökkel történő ellátására személyenként 100–130 Ft-ot kell fordítani.

A PB határozatába nem került be a napirend betérjesztőinek az a javaslata, amely szerint a központi ellátásban nem részesülő mintegy 5,5 millió főnek lehetővé kell tenni, hogy a védelem eszközeit saját költségen – összességében kb. 1 milliárd Ft értékben – megvehessék.⁴⁶⁸

A PB a polgári védelem – alaprendeltetését változtatlanul hagyva – fontosabb feladatait és fejlesztési irányait a következőkben látta:

A lakosság részére óvóhely építése „békeidőszakban továbbra sem indokolt”, de a háborús termelésben és irányításban résztvevők differenciált védelme érdekében „szükséges az óvóhelyek építésének a megkezdése”. Ezek az óvóhelyek kettős rendeltetéssel – békében garázs, raktár stb. – két ütemben készüljenek. Első ütemben a kilenc kitelepítésre tervezett városban, a haditermelésben legfontosabb üzemek dolgozói, kb. 420 000 fő részére, majd a második veszélyeztetési zónába sorolt városokban, mintegy 370 000 fő részére. A fővárosban a metrót fel kell használni egyes üzemek és vezető szervek védelmére.⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ Uo. 95–97.

⁴⁶⁷ A testület gyakran tárgyalt a felső vezetés működőképességének megszakítás nélküli biztosításával – így mentésükkel – kapcsolatos napirendet. Lásd például a *Dokumentummelléklet* 46. dokumentum.

⁴⁶⁸ MNL OL M-KS 288. fond 5. cs. 598. ó. e. 99., 110–111.

⁴⁶⁹ A javasolt beruházások költségeit 2,5 milliárd Ft-ban határozták meg.

A pártvezetés az ország nem sorolt részein kialakuló, a radioaktív kiszóródás elleni védelemre költeni nem akart, ezért úgy rendelkezett, hogy „egyszerű óvóhelyeit” a lakosság a követlen háborús veszély vagy a háború első időszakában saját eszközeivel kialakítja.⁴⁷⁰

A kitelepítésre készült tervek pontosítása során nagyobb figyelmet kívántak fordítani „a várható spontán mozgások befolyásolására”. Fokozatosan el kell érni, hogy a „központi feladatokra tervezett szakszolgálati alakulatok képesek legyenek bonyolult, sugárszennyezett körülmények, valamint elemi csapások, katasztrófák esetén mentés és mentesítés végrehajtására békében is”.⁴⁷¹

A PB novemberi határozata alapján – 1973 és 1976 között – a párt és állami vezetés „újra szabályozta a polgári védelem helyét, szerepét, rendeltetését, a fejlesztés feladatait és pénzügyi lehetőségeit”.⁴⁷²

Az 1976-ban elfogadott honvédelmi törvény⁴⁷³ értelmében a honvédelmi miniszter – a honvédelmi igazgatás körében – „szervezi és irányítja az ország külső támadás elleni fegyveres védelmével”, ezen belül „a polgári védelemmel kapcsolatos feladatok teljesítését”.

A fővárosi, megyei szervek – békében a fővárosi, megyei honvédelmi bizottságok mint a Minisztertanács Honvédelmi Bizottságának területi szervei, háború idején a Honvédelmi Tanács területi szerveként működve – szervezik és irányítják „a lakosság honvédelmi nevelését, a polgári védelem ellátását, valamint a felügyelete alá tartozó szervek honvédelmi felkészítését”. A helyi tanácsok és a tanácsai szervek az illetékességi területükön – más feladataik ellátása mellett – szervezik a polgári védelmet, valamint végrehajtják a lakosság védelmével és ellátásával kapcsolatos teendőket is. Egyes fővárosi és megyei szervek – intézetek, intézmények, közlekedési, szállítási, hírközlési, valamint más állami szervek – feladatkörükben biztosítják a honvédelmi felkészülést, továbbá háború idején „az adott helyzetnek megfelelő működés feltételeit és folyamatosságát, a polgári védelmi feladatok megvalósítását, valamint a fegyveres erők, a fegyveres testületek, a rendészeti szervek és a lakosság szükségleteinek kielégítését a honvédelmi feladataik megvalósításához”.⁴⁷⁴

A törvény megerősítette, hogy a polgári védelem katonai állománya a Magyar Néphadsereghez tartozik, és a fegyveres erőkkel együtt közreműködik a polgári védelem feladatainak ellátásában, az elemi csapások vagy egyéb közveszély elhárításában.

A szabályozás szerint a polgári védelmi szervek a fegyveres testületekkel (rendőrség, munkásőrség, büntetés-végrehajtási testület, rendészeti szervek), a vám- és pénzügyőrséggel, valamint az állami tűzoltósággal együttműködve részt vesznek a hátország védelmében, a

⁴⁷⁰ MNL OL M-KS 288. fond 5. cs. 598. ő. e. 98.

⁴⁷¹ Uo. 110–111.

⁴⁷² A Minisztertanács a 3489/193. sz. határozatában döntött a polgári védelem 15 éves perspektivikus fejlesztéséről, a jogi kereteket az 1974. évi polgári védelemről szóló – 2041/194. (XII. 11.) MT. h. sz. – határozat, illetve a Honvédelmi Miniszter – 4/1974. (XII. 11.) sz. – végrehajtási utasítása rendezte. A polgári védelem pénzgazdálkodási rendszerét az 5/1976. (III. 16.) sz. pénzügyminisztériumi rendelet határozta meg. – *Polgári védelmi jogszabályok gyűjteménye I–II*. PVOP Budapest, 1985. PATAKY–KÓKAY–PINTÉR 1983 315.

⁴⁷³ SZÉKELY–SOMOS 1978 26–28.

⁴⁷⁴ Uo.

polgári védelem feladatainak ellátásában, illetve támogatják a fegyveres erőket feladataik végrehajtásában.

A törvény IV. fejezet 19. § (1) és (2) bekezdéseiben nyert megfogalmazást, hogy a „polgári védelem szervei: az államigazgatási és az üzemi (vállalati, szövetkezeti, hivatali, intézményi stb.) szervek”, amelyek „végzik a lakosság polgári védelmi felkészítését, a terület előkészítését a támadóerők hatása elleni védekezésre, és közreműködnek egyes rendkívüli intézkedések végrehajtásában”.⁴⁷⁵

A törvény VII. fejezete kimondja, hogy az állampolgárok honvédelmi kötelezettségének része a polgári védelmi kötelezettség. Ezen kívül a téma szempontjából fontos rendelkezése a törvénynek az is, hogy a „honvédelmi kötelezettségek teljesítésére való nevelés és felkészítés céljából az ifjúság honvédelmi oktatásban vesz részt”.⁴⁷⁶

A honvédelmi törvény XI. fejezetében⁴⁷⁷ részletezi a polgári védelmi kötelezettség tartalmát. A kötelezettség célja „a lakosság felkészítése a támadóerők, elemi csapás és más rendkívüli esemény okozta károk megelőzésére, felszámolására és hatásuk csökkentésére, továbbá az ezekkel összefüggő mentési és mentesítési feladatok végrehajtása”. A törvény szerint: a polgári védelmi kötelezettség férfiakra 16–65 éves, nőkre 16–60 éves korukig van érvényben; a polgári védelmi kötelezettség teljesítését a munkahely, illetőleg a lakóhely szerint illetékes polgári védelmi vezető (az illetékes miniszter, az üzem, intézmény vezetője, a tanács elnöke) rendeli el; a polgári védelmi kötelezettség magában foglalja a kiképzésben (legfeljebb évi 60 óra) és gyakorlaton (évente legfeljebb 3 nap) való részvételnek, valamint a polgári védelmi szolgálat ellátásának a kötelezettségét, továbbá a megjelenési és bejelentési kötelezettséget; önkéntes jelentkezés alapján az illetékes miniszter által meghatározott szak-képzétségűek vagy foglalkozásúak polgári védelmi kiképzése az évi 60 órai időtartamot meghaladja; háború idején a kötelezettek a polgári védelmi szolgálat folyamatos ellátására időbeli korlátozás nélkül igénybe vehetők.

Rendkívüli esetben – a XVIII. fejezetbe foglaltan⁴⁷⁸ – egyebek mellett korlátozható a lakoságnak az ország meghatározott területén való tartózkodása, az ország meghatározott területére történő utazása, lehetőség van a veszélyeztetett területről a teljes lakoságnak vagy egy részének eltávolítására, valamint a fontos tárgyak elszállítása (kiürítése) is elrendelhető.

A polgári védelem keretében elrendelhető a lakoságnak a veszélyeztetett helységekből való kitelepítése és a kijelölt helyeken való befogadása, légi veszély idején az elsötétítés, az óvóhelyen való tartózkodás és a magatartással kapcsolatos egyéb különleges szabály is.

A polgári védelem történetét feldolgozó szerzők értékelése szerint a végrehajtott „korszerűsítés során a polgári védelmi szervezetek összlétszáma az addigi 10-11%-ról az ország összlakosságának 5-6%-ra csökkent. A háborús irányításban egyértelműen a területi elv jutott érvényre. Nagyrészt tisztázódtak a béke és háborús vezetés kérdései. A háborús alkalmazásban egyértelműen érvényre jutott a kívülről mentés elve, s ennek megfelelően épült

⁴⁷⁵ Uo. 32–33.

⁴⁷⁶ Uo. 35–42.

⁴⁷⁷ Uo. 91–105.

⁴⁷⁸ Uo. 188.

fel a szervezet.” Az új harcrendi elemként szervezett erőcsoportoknak – a szakszolgálatokból szervezett ideiglenes csoportosításként – feladatként a mentesítő és halaszthatatlan helyreállító munkák elvégzését határozták meg. A „kívülről mentés” elve azt jelentette, hogy a szakszolgálati és önvédelmi erők a várható csapásterületektől távol alakulnak meg, vagy azokat a veszélyeztetett területekről a csapást megelőzően kivonják és később ezekről a helyekről alkalmazzák őket.⁴⁷⁹

Az elméleti képzésen túl, a polgári védelmi erők a feladataik végrehajtására gyakorlatokon – ilyenek voltak többek között a „Gemenc '78”, a „Jászság '79”, a „Hanság–Duna '79” – készítettek fel. Ez utóbbi gyakorlat különlegessége volt, hogy Pozsony (Bratislava) Petržalka kerületének csapástól veszélyeztetett lakosságát Magyarországra telepítették ki, illetve a magyar erőcsoport és az Orvosi Segélynyújtó Hely szlovák területen hajtottak végre mentési és ellátási feladatokat.

1979 áprilisának végén A. T. Altunyin hadseregtábornoknak, a Szovjetunió Polgári Védelmi Erői parancsnokának vezetésével, csehszlovák, magyar és szovjet polgári védelmi erők részvételével – „Védelem '79” néven – együttműködési gyakorlatot hajtottak végre.

A rendszerváltoztatást megelőző helyzetkép az MSZMP PB 1987. november 17-i ülésére készült előterjesztés és a testület akkor született határozata alapján vázolható fel. Ebben az időszakban a polgári védelem szakszolgálati és önvédelmi erőinek létszáma kb. 700 000 fő volt. Az óvóhelyek létesítésére vonatkozó célkitűzésből, az 1985-ig tervezett 420 000 óvóhelyi férőhelyből csak 65 000 készült el. A hazai és külföldi tapasztalatok alapján a pártvezetés arra a következtetésre jutott, hogy a „nagyvárosok lakosságának tömeges kitelepítése nem járható út”. A felnőtt lakosság védőeszközökkel való ellátottsága – területek veszélyeztetettségétől függően – 60–100%-os volt, az újabb tervek szerint a teljes ellátás feltételeit 2000-ig kívánták megteremteni.

A jelentésben az is olvasható, hogy a „sugar- és vegyi ellenőrző hálózat átfogja az egész ország területét”, de „a csernobili katasztrófa [1986. április 26.] megmutatta, hogy számos korszerű műszer beszerzése indokolt”. Kialakult az „ellenséges támadóegységek, valamint az elemi csapások és katasztrófák” következményei csökkentésének egységes rendszere, amelyben a polgári védelem egységei szükség szerint együttműködtek a hadsereg, a BM, a munkásőrség és más szervek kijelölt erőivel.⁴⁸⁰

A hátszágvédelemmel összefüggő feladatok végrehajtását – ezen belül a Magyar Néphadsereg, a Belügyminisztérium és a Munkásőrség szerveinek rendkívüli időszakokra vonatkozó terveinek elkészítését és tevékenységét – továbbra is a Magyar Néphadsereg Vezérkara koordinálta. A Magyar Néphadsereg hátszágrendeltetésű és a polgári védelem katonai alakulatainak alaprendeltetéseként – és ebben sok változás az 1950-es évek óta nem történt – a mozgósítás végrehajtását és az anyagi készletek feltöltését, a harcoló csapatok átcsoportosításának és a szövetséges csapatok átbocsátásának biztosítását, a személyi és anyagi veszte-

⁴⁷⁹ PATAKY–KÓKAY–PINTÉR 1983 316–317.

⁴⁸⁰ Jelentés a Politikai Bizottságnak a polgári védelem és a hátszágvédelem helyzetéről, javaslat a fejlesztésekkel kapcsolatos feladatokra. Készítette az MSZMP KB KAO és a Honvédelmi Minisztérium. 1987. november 17. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 1012. ó. e. 41.

ségek utánpótlását, a csapások következményeinek felszámolását és az országban megjelenő ellenséges csoportok megsemmisítését, a lakosság és a népgazdaság megsegítését határozták meg.

A rendszerváltoztatást követően a Magyar Honvédség parancsnokának 1991-es intézkedése alapján szűnt meg a Hátországvédelmi Parancsnokság, és felszámolták a megyék területvédelmi osztályait is. A katonai igazgatás szervezeteinek neve Megyei (Fővárosi) Hadkiegészítő Parancsnokságra változott.

IV. ORSZÁG- ÉS GAZDASÁGMOZGÓSÍTÁS

Szovjet hadigazdaság és magyar országmozgósítás

A modern hadviselésben, különösen a 20. század folyamán kiemelt jelentőségre tett szert a háborúzó országok gazdasági potenciálja, teljesítőképessége, anyag- és embertartaléka, gazdasági rendszerének jellege és mobilizációs képessége. Az első világháború tanulságai egyértelműen megmutatták, hogy a gazdasági fejlettség és a rendelkezésre álló erőforrások nagyságrendje a legfontosabb tényező a háború megnyerésében vagy elvesztésében.⁴⁸¹ A nagyhatalmak és Európa országai már mindezek tudatában készültek egy esetleges következő háborúra az 1920-as, 1930-as években. A második világháború folyamán, ahogyan azt Mark Harrison, angol gazdaságtörténész hangsúlyozza, az egyes hadviselő feleknél, illetve a különböző hadszíntereken más és más jelentősége volt az adott ország gazdasági rendszerének és erőforrásai mobilizálásának. A tengelyhatalmak (Németország, Olaszország és Japán) már a békeidőszakban megkezdték a háborús készülődést, és ezt az előnyüket ki is használták a háború kezdeti szakaszában. A gyors győzelmek elmúltával azonban a szövetségesek hatalmas gazdasági ereje a javukra billentette a mérleg nyelvét, az Amerikai Egyesült Államok, a Brit Birodalom és a Szovjetunió anyagi fölénye nagyban hozzájárult a győzelmükhöz. Harrison kiemeli: leginkább a keleti fronton nyert különös fontosságot a mobilizáció mértéke, mivel a két totalitárius diktatúra gazdasági kibocsátóképessége meglehetősen kiegyenlített volt a küzdelem kezdetén.⁴⁸²

A szovjet sikerben fontos tényező volt a szigorúan centralizált parancsgazdaság, amely lényegében az első világháborús hadigazdálkodásból nőtt át szocialista tervgazdaságba. Az utasításos gazdaságirányítási rendszer és az erőltetett iparosítás 1920–30-as évek fordulóján kikristályosodott modellje kezdettől azt a célt szolgálta, hogy a Szovjetunió megvédéséhez egy modern haderő álljon rendelkezésre. A Vörös Hadsereg Vezérkari Főnöksége 1926–27 fordulóján dolgozta ki az első nagyszabású haditerveket, mert a kapitalista világ és a bolsevik rendszer közötti háborút elkerülhetetlennek tartotta. Hamar egyértelművé vált, hogy az általános népgazdasági terv és a hadsereg felkészülési terve szorosan összefügg egymással. Ezért 1927 májusában megalakult az Állami Tervbizottság, a GOSZPLAN Katonai Bizottsága, amely a szovjet ipar mozgósításáért volt felelős. Majd júniusban felállították a GOSZPLAN Katonai Részlegét, amelynek hatásköre kiterjedt a hadiiparra, a közlekedésre és a szállítókra, valamint más védelmi-katonai ügyekre (hadszintér-előkészítés stb.). Ettől fogva a Honvédelmi Népbiztosság, a Vezérkar és a GOSZPLAN Katonai Részlege együttesen határozta meg a célokat és a követelményeket, amelyek alapján a tervbizottság kidolgozta a közép- és rövidtávú terveket.⁴⁸³ Ugyancsak 1927 folyamán legtöbb népbiztosságnál, majd 1929-től min-

⁴⁸¹ BROADBERRY–HARRISON 2005 1.

⁴⁸² HARRISON 1998 22–23.

⁴⁸³ *Lásd* részletesen SAMUELSON 2000.

den fontosabb állami vállalnál is megalakultak a mozgósítási csoportok. Az 1930-as években a helyenként katonai, máshol speciális vagy mozgósítási osztálynak nevezett hivatalrészlegek foglalkoztak a hadiipari termelés, a hadszíntér-előkészítés, a háborús felkészülés és a hadsereg mindenféle egyéb ügyeivel.⁴⁸⁴ A következő két évtizedben aztán számos változás következett be a honvédelmi ügyek és a hadiipar irányításában, de a tervutasításos rendszer és a GOSZPLAN központi szerepe változatlanul megmaradt.⁴⁸⁵ 1945 után a győztes Szovjetunió ezt a tervgazdasági és katonai modellt honosította meg a birtokába került Közép-Kelet-Európában, és a „Nagy Honvédő Háború” mozgósítási metodikája, az egész gazdaság militarizálása szolgáian követendő példává vált.

A magyar haderő és közigazgatás ugyanakkor szintén figyelemre méltó tapasztalatokkal rendelkezett – két világháborúval a háta mögött. Az Osztrák–Magyar Monarchiában az 1910-es években két jogszabályt fogadtak el, amelyek a katonai felkészülést szolgálták: a háború esetén érvénybe lépő kivételes intézkedésekről (1912. évi LXIII. törvénycikk), illetve a hadiszolgáltatásokról (1912. évi LXVIII. törvénycikk), amelyek a hadviselés érdekében az állam által igénybe vehető személyes, gazdasági és anyagi szolgáltatásokat szabályozta.⁴⁸⁶ Noha több hetes–hónapos politikai feszültséget követően tört ki végül a háború 1914 júliusában, a monarchia gazdaságát és iparát meglehetősen készületlenül érte a mozgósítás. Hetek keltek a rendkívüli gazdasági intézkedések meghozatalához, az ipar haditermelésre való átállásához, majd a háború éveiben mind több kényszerintézkedésre volt szükség például a készletgazdálkodás, a nyersanyagelosztás, a póttermékek bevezetése érdekében.⁴⁸⁷

A trianoni békeszerződés súlyosan korlátozta a fenntartható magyar haderő létszámát, felszereltségét, fegyverzetét, a megtartható hadiipari kapacitásokat. A szövetséges katonai ellenőrzés 1927. márciusi megszűnését követően nyílt csak lehetőség a haderő fokozatos bővítésére, növelésére. Aztán az 1930-as évek második felében – gyökeresen megváltozott nemzetközi viszonyok között – nyilvánvalóvá vált, hogy a honvédség gyorsabb ütemű fejlesztésére van szükség: ennek végül a győri programként közismertté vált haderő- és infrastruktúrafejlesztési terv adott keretet.⁴⁸⁸ A Honvéd Vezérkar ugyanakkor elégtelennek ítélte a magánipar erőfeszítéseit az éppen csak meginduló katonai szállítások terén. A vezérkar már 1938 elejétől azt szorgalmazta, hogy a hadicikket gyártó ipar szervezete, felügyelete, gazdasági és fegyelmi ellenőrzése békeidőben és háborús körülmények között azonos legyen. Ezt a célt szolgálta többek között a vezérkar és az Iparügyi Minisztérium képviselőjéből, valamint az árkormánybiztosból álló gazdasági bizottság, illetve a győri beruházási programot koordináló tárcaközi bizottság megalakítása 1938 áprilisában.⁴⁸⁹ Az Iparügyi Mi-

⁴⁸⁴ *Lásd* részletesen MARKEVICH 2004. Az 1930-as évekbeli szovjet gazdaságmogósítási rendszerről *lásd* DAVIES 2005.

⁴⁸⁵ A honvédelmet és a hadiipart irányító legfelsőbb testületekről és minisztériumokról az 1920–1950-es éveket illetően *lásd* összefoglalóan BARBER–HARRISON–SIMONOV–STARKOV 2000.

⁴⁸⁶ MEDVECZKY 2015 2.

⁴⁸⁷ *Lásd* ezekről részletesen DOMBRÁDY–GERMUSKA–KOVÁCS G. P.–KOVÁCS V. 2016. 28–35.

⁴⁸⁸ HORVÁTH Cs. 2018 36–52.

⁴⁸⁹ DOMBRÁDY 2003 21–28.

nisztériumban már 1937 őszétől megszervezték – a kettős alárendeltségben működő – XVII., Iparmozgósítási Osztályt.⁴⁹⁰

1939-től az ország áttért a kötött gazdálkodásra,⁴⁹¹ a mezőgazdaságban például bevezették a kötelező beszolgáltatást, minden szempontból fokozódott a gazdaságba való állami beavatkozás, amelynek új keretet adott az 1939 márciusában elfogadott honvédelmi törvény. A jogszabály egyebek mellett felhatalmazta a minisztériumokat, hogy az újonnan alakult Országos Ipari Tanács és a Legfelső Honvédelmi Tanács irányelvei alapján kötelezhessék az iparvállalatokat a hadianyagok gyártására, a szükséges kapacitások létrehozására és fenntartására békeidőben is. A törvény újabb paragrafusai léptek életbe a háború 1939. szeptember 1-jei kitörésével: a hadiüzemmé nyilvánított gyárakban mindenhol megjelentek az üzemi katonai parancsnokok, és a vállalatok tulajdonviszonyaitól függetlenül átvették a termelés irányítását.⁴⁹² Az országmozgósítás törvényi kereteit ugyancsak az 1939. évi II. törvénycikk szabta meg, amelynek 4. §-a alapján gróf Teleki Pál miniszterelnök 1939. szeptember 1-jén kiadta az országmozgósítási kormánybiztosokról szóló rendeletét.⁴⁹³ Minden hadtestparancsnokság székhelyén kormánybiztosokat neveztek ki, akik a hadtest területén feleltek a polgári hatóságok honvédelmi felkészüléséért, továbbá biztosítaniuk kellett a részt vevő hatóságok munkájának összhangját.

Ez az intézményrendszer volt hivatott garantálni Magyarország háborús felkészülését, majd az 1941-es hadba lépéstől a haderő kiegészítésének, felszerelésének, ellátásának, valamint az ország háborús körülmények között történő működésének biztosítását. A magyar gazdaság a háború alatt – Lengyel György kifejezésével élve – irányított gazdasággá vált: témérdek különféle jogszabály korlátozta a gazdaság szereplőinek mindennapjait, illetve a gazdasági intézményrendszert egyre inkább centralizálták. A nyersanyag-gazdálkodás, a termelés- és kereskedelemkorlátozás, az árszabályozás és a munkaerő-irányítás mind szigorúbb állami rendelkezésekkel érvényesült a háború végéig.⁴⁹⁴

1944–45 fordulóján a német gyárleszerelések, a szövetséges bombázások, majd a szovjet hadizsákmányolás hatalmas gazdasági károkat okoztak, az ipari és hadiipari kapacitások jelentős része megsemmisült vagy elszállították azokat. A Szovjetunióval 1945. június 15-én aláírt jóvátételi egyezmény alapján további üzemeket, gyárberendezéseket szereltek le és vittek el.⁴⁹⁵ A korabeli helyzetet jól jellemzi, hogy az 1945 tavaszán újjászervezett Honvédelmi

⁴⁹⁰ VARGYAI 1979 760–761.

⁴⁹¹ A kötött gazdálkodás az állami központi elosztási rendszer bevezetését jelenti, amely aztán kiterjed az állami ár- és bérögzítésre is.

⁴⁹² DOMBRÁDY 2003 37–41.

⁴⁹³ A m. kir. Minisztérium 1939. évi 8.280. M. E. sz. rendelete. 1939. szeptember 1.

⁴⁹⁴ LENGYEL 1978 290–301. Az *irányított gazdaság* kifejezéssel Lengyel lényegében a korabeli szóhasználatot vette át: az ország háborús felkészítését célzó olyan gazdaságpolitikai modellt nevezte így, amely egy centralizált redistributív intézményrendszert épít ki. Tehát a kötött gazdálkodáshoz képest az irányított gazdaságban még több rendszabály korlátozta a piacgazdaság működését.

⁴⁹⁵ *Lásd* részletesen GERMUSKA 2014 36–43.

Minisztériumban a hadiipari csoport egyik fő feladata a hadikapacitások felszámolása és az üzemek leszerelésének megszervezése volt. Az ipari felszámoló csoport egy évvel később szűnt meg.⁴⁹⁶

A gazdaság felkészítése a kiemelt haderőfejlesztésre, 1948–1949

Az első fejezetben láthattuk miként haladt előre az MKP térfoglalása a hadseregben 1946 folyamán. A párizsi békeszerződés aláírását követően, a belpolitikai helyzet változásával párhuzamosan indult meg a távlati tervezőmunka a HM-ben. Az 1947 tavaszától papírra vetett különféle tervezetek három, vagy inkább öt–hat év alatt tartották elérhetőnek a békeszerződésben Magyarország számára engedélyezett maximális, 70 000 fős haderőlétszámot. Egy ekkora hadsereg egyszeri felfegyverzésének és felszerelésének időigényét két–három évre becsülték a szakértők, amennyiben sikerülne a háború alatt létesült maximális ipari kapacitásokat újjáteremteni.⁴⁹⁷ 1947 késő őszén, miután erre Moszkvából megkapta az engedélyt, az MKP vezetése új terveket dolgoztatott ki a honvédség újbóli növelésére és fejlesztésére. A Szovjetunió az 1948. februárban megkötött barátsági és együttműködési szerződéssel szövetségessé vált, J. V. Sztálin pedig személyesen is garantálta a támogatását a magyar haderő fejlesztéséhez. Az új elképzeléseket összegző tervezetet Pálffy György altábornagy (1948. február 12-től a honvédség felügyelője) jegyezte, aki 1952-ig 70 000 fősre, majd később 100 000 fősre kívánta növelni a hadsereget.⁴⁹⁸ Sólyom László altábornagy (1948. április 1-jétől katonai főcsoportfőnök) áprilisi tervezetében továbblépett: a 70 000 fős létszámot 1952-re, a 100 000-est viszont már 1953-ra el kívánta elérni, és 800 000 fős mozgósítási létszámmal számolt. Nyolc hadosztályos békehaderő esetén 18,5 milliárd Ft-ra becsülte a felszerelés költségét, ehhez 3,5 milliárd Ft hadiipari beruházás szükségeltetett volna.⁴⁹⁹ A védelmi felkészülést többek között az alábbi területeken kívánta megindítani: háborús embergazdálkodás; ipari és mezőgazdasági termelés; energiagazdálkodás; anyaggazdálkodás; közlekedés, szállítás, híradás; közellátás; kémkedés és szabotázselhárítás; légoltalom, belső fegyveres önvédelem (partizánháború); támadó és elhárító eszközök feltalálására irányuló tudományos kutatás; háborús közegészségügy; iskola és sajtó. Legelső lépésnek mindezekhez az Országos Tervhivatalon belül egy önálló részleg felállítását tekintette, amelynek feladata a háborús tervezőmunka előkészítése volt.⁵⁰⁰ Az MKP vezetése támogatta ezeket az elképzeléseket, és Pálffy 1948 májusában már egy nagy létszámú néphadsereg létrehozásáról beszélt a honvédség pártkonferenciáján.

⁴⁹⁶ MARKÓ 2011 13–19.

⁴⁹⁷ OKVÁTH 1998 47–53.

⁴⁹⁸ A fejlesztési tervet lásd OKVÁTH 1998 86–87.

⁴⁹⁹ Összehasonlításként: az 1946/47. évi teljes nemzeti jövedelem 14,7 milliárd Ft volt.

⁵⁰⁰ A honvédelmi probléma jelenlegi állása. 1948. április hó 16-án. MNL OL M-KS 274. f. 11. cs. 81. ő. e. 32–61. Az 1947. évi XVII. törvény rendelkezett a hároméves gazdasági terv augusztus 1-jével való elindításáról és az Országos Tervhivatal felállításáról. A tervhivatal első időszakáról lásd Csízi 2017.

A két munkáspárt egyesítését követően, 1948. július elején a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Katonai Bizottsága olyan hadrendi tervekről tárgyalt, amelyek 1950 tavaszára 45 000 fős haderőt irányoztak elő.⁵⁰¹ Az októberben érkező szovjet tanácsadók azon nyomban felülvizsgálták az elképzeléseket, és a konkrét terveket kérték számon az ipari és gazdasági háttér biztosításáról. Farkas Mihály honvédelmi miniszter a tanácsadóknak írt válaszában kiemelte: a háborúra való felkészülés jegyében a hadsereg tervszerű fejlesztésére, a hadiipar és a hadigazdálkodás kiépítésére, a mozgósítás és országmozgósítás rendszerének felállítására, a hadművelési tervek kidolgozására, a katonai hírszerzés megszervezésére van szükség.⁵⁰²

Az MDP Államvédelmi Bizottság Katonai Albizottsága szeptember 22-én döntött az Országos Tervhivatalban felállítandó katonai csoportról, valamint egy, a párt központi apparátusán belül megszervezendő Iparfejlesztési Bizottságról. Az utóbbi testületre bízták minden olyan kérdés megvitatását, amelyeknél az „ipari szempontokat kell összeegyeztetni honvédelmi szempontokkal és a hadiipar fejlesztési ütemének kérdéseivel”.⁵⁰³ Az Iparfejlesztési Bizottság 1948. október 23-án tartotta meg első ülését, majd december 11-én hagyta jóvá az OT katonai osztályának felállítását. E részleg feladatául azt szabták, hogy „a honvédségi szükségleteket kielégítő nyersanyag-, energia-, gépi kapacitási stb. mennyiségeket összhangba hozza az ország gazdasági életével, illetve a honvédségi vezetést a lehetőségekről és a célszerűnek látszó megoldásokról tájékoztassa”. A tervhivatali osztály ügyrendjét december 18-án fogadták el.⁵⁰⁴ Az eleinte Üzemgazdasági Osztálynak nevezett részleg működési szabályzata szerint, mint „a Tervhivatal honvédelmi osztálya képviseli a honvédelem érdekeit az országos tervgazdaságban”. Továbbá részt vesz a nemzetgazdasági tervek összeállításában, a honvédelmi beruházási tervek elkészítésében és a hadiipari üzemek telepítésében-elhelyezésében. Az osztály közvetlenül a tervhivatal elnökének alárendeltségében működött, szakirányításában pedig részt kapott a honvédelmi miniszter, illetve a Honvéd Vezérkar.⁵⁰⁵

1949 tavaszán a pártvezetésen belül egy külön fórumot hoztak létre a honvédelemmel kapcsolatos gazdasági kérdések megvitatására. Az MDP KV Titkársága április 6-i ülésén elfogadta az Államgazdasági Bizottság azon javaslatát, miszerint „a hadsereg fejlesztésével kapcsolatos gazdasági kérdések előkészítésére, koordinálására és ebben a vonatkozásban kisebb horderejű kérdések eldöntésére” egy hadigazdálkodási bizottságot kell létrehozni a párton belül. Az új testületet egyúttal az Államvédelmi Bizottság szakbizottságává nyilvánították, és ennek elnökeként delegálták Gerő Ernőt az Államvédelmi Bizottságba. Az új párttestület feladatkörének meghatározását ugyanakkor levették a titkárság napirendjéről, és a későbbiekben sincs nyoma annak, hogy azt tisztázták volna. A Hadigazdálkodási Pártbizottság tagjai gazdasági szakemberek lettek: Antos István, Karczag Imre, Kolozs György,

⁵⁰¹MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 6. ő. e. 1.

⁵⁰²EHRENBERGER 2001 100–110.

⁵⁰³Az MDP Államvédelmi Bizottsága ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 24. ő. e.

⁵⁰⁴MNL OL XIX-F-6-ee 22. d.

⁵⁰⁵A Tervhivatali „Üzemgazdasági” Osztály /Kfcs. 12/2/ ügyköre. d. n. MNL OL XIX-F-6-ee 22. d.

Szita János; a hadsereget Sólyom László és Beleznyai István tábornokok képviselték.⁵⁰⁶ A Hadigazdálkodási Pártbizottság működéséről meglehetősen kevés információ maradt fenn, 1949. április végén a hadsereg ötéves fejlesztési tervével foglalkozott.⁵⁰⁷

Az országmozgósítási munkálatok irányítására elsőként a HM-ben, a Honvéd Vezérkar főnöke alárendeltségében hoztak létre önálló szervezetet: 1949. február 1-jétől az V. Szervezési Csoportfőnökségen megalakult az 5.d országmozgósítási osztály.⁵⁰⁸ Az 5.d osztály feladatköreit egy datálatlan, *Az országmozgósítás alapelvei* címet viselő tervezet mutatja be részletesen. A dokumentum a gazdasági és polgári élet minden területét lefedően, lakossági szükségletek megállapításától a partizánmozgalom megszervezéséig terjedően részletezte az országmozgósítás teendőit. A központi OM-szervek címszó alatt nemcsak a legfontosabb minisztériumok (például Iparügyi, Építés- és Közmunkaügyi, Igazságügy) sorakoztak, hanem az „MDP Központ” mellett a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége vagy a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége is. A jelentés összeállítói úgy jellemezték a HVK 5.d osztályt, hogy újonnan létesült, „kiépítés alatt álló osztály, tevékenységi területe döntően polgári vonatkozású, ugyanakkor a legfelsőbb honvédelmi érdekből természetesen katonai jellegű is”. Az osztály munkatársait polgári műszaki szakemberekből és katonákból kívánták összeválogatni. Ugyanakkor megjegyezték: az osztály ténylegesen akkor tud munkájához hozzáfogni, ha a vezérkar főnöke jóváhagyja a feladatok ütemezését.⁵⁰⁹

Úgy tűnik, a kérdés nem jutott nyugvópontra, mert Sólyom László altábornagy még 1949. április végi feljegyzésében is létrehozandó szervként írt a HM Országmozgósítási Osztályról.⁵¹⁰ Sólyom ebben az MDP Államvédelmi Bizottságához benyújtott előterjesztésében kiemelte: az országmozgósítás átfogja az állami és társadalmi élet minden területét, ezért irányítását az államvezetés legmagasabb tényezőit magába foglaló szervezetnek kell lennie. A feladat legfőbb egybehangolójának a honvédelmi minisztert javasolta, aki a HM-ben létesítendő OM Osztály segítségével koordinálná a feladatok végrehajtását. Ilyen felkészülési részleg 1949 tavaszán a Közlekedésügyi Minisztériumban létezett tudomása szerint, XI. Főosztály megjelöléssel. A vezérkari főnök első ütemként a következő intézményekben javasolta országmozgósítási szervezet kialakítását: az Iparügyi Minisztériumban (ipar, bányászat, energiaelosztás); a Népjóléti Minisztériumban (élelmezés, árueelosztás); a munkaerő-gazdálkodásban, valamint az Országos Tervhivatal katonai részlegénél. Az Államvédelmi Bizottság április 26-i ülésén aztán az altábornagy maga vonta vissza javaslatát, mert a HM Kollégiuma

⁵⁰⁶ Az MDP KV Titkársága 1949. április 6-i ülésének jegyzőkönyve. Államgazdasági Osztály: Előterjesztés a Titkársághoz. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 37. ó. e. 2-3., 15. Június 15-én az MDP KV Titkársága hozzájárult, hogy a továbbiakban Kolozs helyett Vas Zoltán elnök képviselje az OT-t a Hadigazdálkodási Pártbizottságban. Az MDP KV Titkársága 1949. június 15-i ülésének jegyzőkönyve. Államgazdasági Osztály: Előterjesztés a Titkársághoz. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 50. ó. e. 3., 40.

⁵⁰⁷ OKVÁTH 1998 197.

⁵⁰⁸ MARKÓ 2011 59.

⁵⁰⁹ Az országmozgósítás alapelvei. D. n. MNL OL XIX-A-98 205. d. 0024/1/1950-ÜT. A tervezetet és több más hasonló javaslatot egy évvel később helyezték el az Üzemgazdasági Tanács iratai között, amikor összegyűjtötték a KR-munkák állására vonatkozó korábbi jelentéseket.

⁵¹⁰ A feljegyzést lásd *Dokumentummelléklet* 8. számú dokumentum.

még nem döntött arról, hogy az országmozgósítás legfőbb vezetését ki végezze. Ugyanakkor döntést kért, hogy mely állami szerveknél szervezzenek országmozgósítási részleget, hogy azokat június 1-jével felállíthassák. A bizottság határozatában felhatalmazta a honvédelmi minisztert, kezdjen tárgyalást az Iparügyi, illetve a Népjóléti Minisztériummal, valamint a Munkaerőgazdálkodási Hivatallal és az Országos Tervhivatallal a mozgósítási előkészületek megtételére; továbbá május 20-ra új javaslatot kért Sólyomtól.⁵¹¹ (Új javaslat benyújtására aztán vélhetően a Rajk-ügy kirobbanása miatt nem került sor.)

Április végén vagy május első felében készülhetett az ipari tárca mozgósítási tervezete.⁵¹² Az új szervezeti egységet Koordinációs és Racionalizálási Főosztály néven kívánták felállítani, amelynek feladata: „... a magyar ipart adott esetben tervszerűen átállítani a háborús szükségletek kielégítésére. A Főosztály az országmozgósítási terv keretein belül az ipari kapacitás, nyersanyag- és munkaerő-szükséglet és lehetőség ismeretében elkészíti az iparmozgósítás tervét”. A röviden „KR” Főosztálynak nevezett részlegben három osztályt kívántak szervezni: Szakelődő osztályt – iparigazgatóságokként két-három fővel a termelési helyzet feltárására; Elvi osztályt – az országmozgósítási terv iparmozgósítási részének, beruházások és gépigények kidolgozására, valamint az anyaggazdálkodás és statisztika irányítására; Igazgatási Osztályt – személyzeti és költségvetési ügyek, belső biztonsági ellenőrzés céljával. A társmisztériumoknál, valamint a vállalatoknál és az egyes üzemeknél ugyancsak munkába kívánták állítani KR-kapcsolattartókat. Ugyanakkor hangsúlyozta a tervezet: „minél kevesebb, de annál képzetesebb és politikailag abszolút megbízható előadók és vezetők segítségével úgy áttekinteni az üzem[ek]nek, az ipari központoknak és az iparigazgatóságoknak a helyzetét, hogy tökéletesen ismerjük a lehetőségeket”.⁵¹³ Az ipari tárca egy hónappal későbbi átszervezésére már a fentiek figyelembevételével került sor: az 1949. június 11-én kihirdetett 1949. évi XV. törvénnyel az Iparügyi Minisztériumot Könnyű-, illetve Nehézipari Minisztériumra választották szét. Utóbbi keretei között augusztus 1-jével kezdte meg munkáját a IX., Iparszervezési Főosztály, amely az iparmozgósításért felelt.⁵¹⁴ A HM ugyancsak augusztus 1-jével tért át új szervezési rendre, amikortól a Honvéd Vezérkar főnöke közvetlen alárendeltségében egy új, önálló 7., KR-osztály szerveződött (a korábbi 5.d-ből).⁵¹⁵

Az ország háborús mozgósításának elvi és szervezeti kereteiről bizonyosan szó volt a HM Kollégiumának 1949. május 10-i és szeptember 9-i ülésén.⁵¹⁶ Majd szeptember 20-án Sólyom

⁵¹¹ Feljegyzés az országmozgósítás megszervezéséről. D. n.; Jegyzőkönyv az Államvédelmi Bizottság 1949. április 26-án tartott üléséről. MNL OL M-KS 276. f. 84. cs 3–4., 25–26.

⁵¹² Az Iparfejlesztési Bizottság 1949. április 9-én – Sólyom László iparmozgósításra vonatkozó javaslatát meghallgatva – határozott úgy, hogy a kérdéssel önálló osztály foglalkozzék az Iparügyi Minisztériumban. *Lásd* Jegyzőkönyv. Felvettük 1949. április hó 9-én. MNL OL XIX-F-6-ee 22. d.

⁵¹³ Feljegyzés. D. n. HL MN 1949/T 5. d. 13. csomó. 59–62. Évtizedekkel később, a népgazdasági mozgósítás kezdeteit áttekintve a „KR” rövidítést „különleges rendeltetésű”-ként oldották fel. *Lásd* OT: Jelentés a polgári szerveknél végzett honvédelmi munka feltételrendszerére vonatkozó vizsgálat megállapításairól. 1984. március. MNL OL XIX-A-98 60 d. M004694/IV/1984. 1. Ezt a – helytelen – feloldást az újabb szakirodalom is átveszi *lásd* MEDVECZKY 2015 5.

⁵¹⁴ GERMUSKA 2014 101.

⁵¹⁵ MARKÓ 2011 59.

⁵¹⁶ THÜRMER 1981 23.

László vezérkari főnök beszámolóját és tervzetét vitatta meg, amelynek már a címéhez fűzött megjegyzésben jelezték az országmozgósítás új fedőnevét: „Koordináció (KR)”.⁵¹⁷ Az altábornagy először számba vette, hogy kora őszig mely főhatóságoknál jöttek létre KR-szervezetek: a Nehézipari Minisztériumban (a továbbiakban: NIM) 25 fővel, a Népjóléti Minisztériumban 4 fővel, az Országos Közellátási Hivatalban 5 fővel, az Országos Tervhivatalban 7 fővel. A Belkereskedelmi Minisztériumban, valamint a Közlekedés- és Postaügyi Minisztériumban (a továbbiakban: KPM) a felelős vezető kijelölése történt meg. A Könnyűipari Minisztériumban ekkor folyt a mozgósítási részleg megszervezése, az Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatalban „káderhiány miatt” késett a szervezés. A HM Országmozgósítási (a továbbiakban: OM) Osztálya az előírt 16 fő helyett 5-tel működött, így csak a szervezeti keretek kidolgozásáig és a meghagyási rendszer előkészítéséig jutottak. Sólyom fontosnak ítélte az említett minisztériumokban és főhatóságoknál megkezdeni a közép- és alsófokú KR-szervek létrehozását is, az OM-terveket 1950. március 1-jéig kívánta kidolgoztatni. A további OM-feladatok irányítására – korábbi elképzeléséhez konzekvensen ragaszkodva – 1949. október 1-jei hatállyal egy Országmozgósítási Bizottságot akart alakítani, a következő intézmények mozgósítási osztályvezetőiből: HM, OT, Munkaerőgazdálkodási Hivatal, NIM, Könnyűipari Minisztérium, BM, KPM, Népjóléti, illetve Belkereskedelmi Minisztérium. Elnökét pedig a HM-ből vagy az OT-ból kívánta kineveztetni. Az országmozgósítás kormányon belüli felelősének a honvédelmi minisztert javasolta kijelölni, az újonnan alakuló tárcaközi bizottság pedig koordináló szerepet töltött volna be. Előterjesztése tárcánként tartalmazta a minisztériumi, továbbá a közép- és alsófokú szervek KR-feladatait, valamint ügyrendi alapszabályt is mellékelte.⁵¹⁸

A HM Kollégiuma szeptember 20-án úgy ítélte meg, hogy az OM Bizottság „felesleges szerv” lenne, és megerősítette, hogy a tervhivatalban kell egy, a mozgósítással foglalkozó titkárságot felállítani. Ha az OT és más minisztériumok között pedig vita alakulna ki, akkor azt a Nép gazdasági Tanács elé kell vinni – szövelt a kollégium határozata. „Az OM terén tehát külön csúcsszerve nincs szükség. Az OM munkálatok közben felmerülő problémákat a Tervhivatal elnöke [Vas Zoltán] esetenként beszéli meg az illetékes szakminiszterekkel, értekezletek összehívása útján, vagy más módon” – vélte a kollégium, amely kérte átdolgozni a tervzetet: „a) beiktatni a Nép gazdasági Tanácsot, mint elvi irányító szervet, b) az OM terén az operatív, szervezési munkát a Tervhivatal végezze”. A kollégium megbízta a vezérkari főnököt, hogy a kérdést mielőbb terjessze a párt Államvédelmi Bizottsága elé.⁵¹⁹ Ez másfél héttel később, szeptember 29-én meg is történt. Az MDP Államvédelmi Bizottságának lakonikus tömörségű jegyzőkönyve azonban mindössze annyiról tudósít, hogy a bizottság a „központi szerv kivételével a javaslatot az elhangzott módosításokkal elfogadja”.⁵²⁰ A rövid ha-

⁵¹⁷ A tervzetet lásd *Dokumentummelléklet* 9. számú dokumentum.

⁵¹⁸ HM Honvéd Vezérkar Főnöke: Felterjesztés. Beszámoló a végzett Országmozgósítási munkáról és javaslatok a további teendőkre. Az országmozgósítás megszervezése és a legfontosabb OM szervek határozványai. D. n. MNL OL XIX-A-98 205. d. 0024/1950-ÜT.

⁵¹⁹ A HM Katonai Tanács ülésének jegyzőkönyve a KR, illetve az OM munkáról, a Határőrség átadásának állásáról. 1949. szeptember 20. EHRENBERGER 2001 118.

tározat csak feltételezéseket enged: nem valószínű, hogy a HM Kollégium formális határozata után Sólyom továbbra is ragaszkodhatott volna egy külön OM Bizottság felállításához. Inkább arról lehetett szó, hogy az Államvédelmi Bizottság nem értett egyet azzal, hogy a Gerő vezette Népgazdasági Tanács döntsön a vitás mozgósítási ügyekben.

A közigazgatás és a gazdaság militarizálása, 1950–1953

A mozgósítási felkészülésben úgy tűnik a Nehézipari Minisztérium haladt a legtöbbet előre. 1950. január 1-jétől a KR-ügyek a „D” Ipari Nyilvántartási Főosztályhoz tartoztak, majd az 1950. május 25-i 337/18/1950. számú Népgazdasági Tanácsi határozat újból átszervezte a NIM-et: ekkor 10. Ipari Nyilvántartási Főosztályként nevezték meg e részleget.⁵²¹ Az OT Általános Üzemi Főosztályának az MDP Államvédelmi Bizottságához benyújtott 1950. márciusi jelentése is az iparmozgósítással foglalkozott legtöbbet. „A kapitalista környezet, az imperialisták agresszív politikája és a hazánkban épülő szocializmus megvédése szükségessé teszi az ország ipari mozgósításának előkészítését” – indokolta a főosztály a javaslat elkészítését, majd így folytatta: „Ennél a kérdésnél is elsősorban a Szovjetunió tapasztalataira támaszkodunk. Ahogy a Szovjetunió „Nagy Honvédő Háborújának” eredményei is mutatják, az ipar mozgósítása helyesen csak a szocialista tervgazdálkodásban valósítható meg, és így a múlt háborúból rendelkezésünkre álló helyi anyagból is csak azt szűrhetjük le, hogyan nem szabad a kérdéshez nyúlni. A hadigazdálkodást is meg kell tervezni. A tervezésnél felhasználjuk a HM kezdeményezésére a minisztériumokban felállított KR-szerveket, elsősorban a Nehézipari Minisztérium Ipar-nyilvántartási Főosztálya eddigi munkája eredményeit. [...] De miután az esetleges imperialista provokáció idejével nem számolhatunk, ugyanakkor, amikor a perspektivikus tervekészítés módszereit is alkalmazzuk, évenként új tervet kell készíteni a közben eltelt idő változásainak figyelembevételével. A hadigazdálkodás terve permanens terv.” Az OT Általános Üzemi Főosztálya a szigorúan központosított hadigazdálkodás és mozgósítás legfőbb irányítójának az Államvédelmi Bizottságot kívánta megtenni. A főosztály a következő munkamegosztásban gondolkodott: a hadigazdálkodás kívánalmait a HM fogalmazza meg; a népgazdaság átállítását – a népgazdasági tervhez hasonlóan – az Országos Tervhivatal dolgozza ki; az illetékes minisztériumok KR-szervei pedig végrehajtják a feladatokat. A tervezés ezen fázisában öt fő feladatot jelölt meg az OT: a honvédelmi mozgósítás igényeinek feltárása, a polgári lakosság szükségleteinek meghatározása, az ipar kapacitásainak felmérése, a mozgósítási igények beépítése az ipar tervébe, végül a hiányzó ipari kapacitások létrehozása. A vezérkar VI. Csoportfőnöksége március végén a tervezethez azt a megjegyzést fűzte, hogy az Államvédelmi Bizottság mellett mindenképpen szervezni kell egy operatív hivatalt, amely irányítja a különféle minisztériumok KR-munkáját.⁵²²

⁵²⁰ Az MDP Államvédelmi Bizottsága ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 20. ő. e. 2.

⁵²¹ PETŐ 1980 413–415., 417., 421.

⁵²² Az MDP Államvédelmi Bizottságának az ipar mozgósítási terve tárgyában. 1950. március; Horváth Mihály ezredes: Feljegyzés az OT iparmozgósítási tervezetével kapcsolatban. 1950. március 28. HL MN 1950/T 33. d. 4. cs.

A KR-feladatok irányításának módjára vonatkozó elképzelések némileg közeledtek egymáshoz. 1950. május 10-én Sólyom László altábornagy, vezérkari főnök aláírásával javaslat született a hadigazdálkodás állami irányítószervének létrehozására. Eszerint ekkorra a minisztériumokban már működtek a hadigazdálkodás előkészítésének végrehajtó szervei, Sólyom munkájuk irányítására kívánta felállítani a Minisztertanácsnak alárendelve, a Népgazdasági Tanács (a továbbiakban: NT) mellett, annak elnökének irányításával a hadigazdálkodási irányító szervet. Ez egy szűk körű titkárságból és magából a bizottságból állt volna. Utóbbinak tagjai lettek volna a tervhivatal elnökén túl a hadigazdálkodás megszervezésében leginkább érdekelt tárcák és a HM képviselői. Titkárságát az NT titkárságától függetlenül kívánták megszervezni, beosztottjai a népgazdaság egyes területei szerint tagozódtak volna. A titkárság munkája a szervezési és végrehajtási területre összpontosult volna, mivel magukat a hadigazdálkodási terveket az OT készíti. A konklúzió szerint: „A hadigazdálkodás irányításának legfőbb szerve a minisztertanács, mely minden elvi kérdésben dönt. A hadigazdálkodási bizottság minden elvi kérdést döntésre a minisztertanács elé terjeszt.”⁵²³

Az altábornagy terve tehát az 1949 őszén már előterjesztett elképzelésének a részletesen kidolgozott változata volt. A szakmai szempontok mellett azonban más, politikai tényezők is munkáltak a háttérben, amelyeket nem hagyhatunk említés nélkül. A királyi honvédségtől megörökölt tisztekkel szembeni bizalmatlanság ekkorra már a tetőfokára hágott: sokakat elbocsátottak, Pálffy György altábornagy letartóztatásával, majd elítélésével és kivégzésével a katonai vezetés legfelsőbb köreit is elérte a tisztogatás. Több tábornok ellen, így Sólyom László ellen is bizalmas nyomozás folyt 1949 végétől, 1950 márciusában pedig újabb letartóztatások kezdődtek.⁵²⁴ A párt és katonai vezetés tehát ebben a légkörben vitatkozott – egy elvileg katonai-gazdaságirányítási szakkérdésről.

Május 16-án az MDP KV Titkársága egy Hadigazdálkodási Tanács felállításáról döntött – egyetlen mondatos határozattal. Az ülés jegyzőkönyvéhez mellékelte – Farkas Mihály és Gerő Ernő által jegyzett – határozati javaslat viszont 17-i keltezésű, amelyben Sólyom javaslatának több eleme visszaköszön. A hadigazdálkodás előkészítésére, a minisztériumok és egyéb állami szervek ezirányú munkájának összefogására kívánták felállítani a Hadigazdálkodási Tanácsot. Ezt ugyan az MDP PB felügyelete alatt, de kormány szervként gondolta létrehozni a Titkárság. A tanács a „Népgazdasági Tanács útján a Minisztertanácsnak (Politikai Bizottságnak) van alárendelve; az N. T. elnöke egyben a H. T. elnöke is” – fogalmazott a javaslat. Gerő és Farkas 5–7 tagú testületet javasolt, amelyet a Minisztertanács nevez ki a legfontosabb területekről: az OT elnöke, a Honvéd Vezérkar főnöke, a honvédség anyagi főcsoportjának főnöke, a nehézipari miniszter és az MDP KV Államgazdasági Osztályának vezetője. A konkrét személyi összetételre 15 napon belül kellett (volna) javaslatot tenni az MDP KV Titkársága számára. A tanács mellett 20 fős titkárságot kívántak felállítani.⁵²⁵

⁵²³ Javaslat. 1950. V. 10. Közli SÓLYOM 2003 II. kötet, 1453–1454. Idézet: 1454.

⁵²⁴ *Lásd* részletesen ÖTVÖS 2012.

⁵²⁵ Az MDP KV Titkársága 1949. május 16-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 100. ó. e. 6.; Határozati javaslat Hadigazdálkodási Tanács létrehozására. 1950. május 17. Uo. 63.

⁵²⁶ SÓLYOM 2003 II. kötet, 1458–1459., valamint 1524–1525.

Ugyanakkor minden jel szerint még működött az 1949 áprilisában létrehozott Hadigazdálkodási (Párt)bizottság is. Sólyom Ildikónak az édesapjáról, Sólyom altábornagyról és peréről szóló könyvében – a táborkok feleségének emlékezése alapján – arról ír, hogy május 18-án ülést tartott a Hadigazdálkodási Bizottság, és a hadiipari terv felemeléséről tárgyalt. Sólyom altábornagy itt referátumot tartott, amelyben ellenezte a terv további emelését: vagy az igények 30–40%-os leszállítását, vagy a határidők meghosszabbítását tartotta szükségesnek. Érvelésével azonban magára maradt – a bizottságban egyedül szavazott nemmel a terv módosításra. Felesége és családja szerint ezzel a „nem” szavazattal telt be a pohár – Sólyom ellenállása egyenesen vezetett a letartóztatásához.⁵²⁶ Vélhetően a későbbi per miatt nincsen meg – az 1949. áprilistól létező – Hadigazdálkodási (Párt)bizottság május 18-i tanácskozásnak jegyzőkönyve, így nem rekonstruálhatók az ott történtek. Annyi bizonyos: május 20-án letartóztatták Sólyom altábornagyot, 21-én Beleznay Istvánt, majd számos beosztottjukat.

A retteges légkör uralkodott el ezután a hadseregben: június végére 66 embert tartóztattak le az üggyel kapcsolatban, közöttük 2 vezérezredest, 4 altábornagyot, 8 vezérőrnagyot, 8 ezredest és 6 alezredest. A Budapesti Katonai Törvényszék augusztus 9–10-én 12 halálos ítéletet mondott ki, ebből hetet végrehajtottak: kivégezték Sólyom altábornagyot is.⁵²⁷ A letartóztatások és bebörtönzések miatti dezorganizáltság és bénultság a mozgósítási előkészületi munkákra is hatással volt. Kardos János alezredes, az OT Általános Üzemi Főosztálya helyettes vezetője 1950. szeptemberi jelentésében azt írta, hogy február–márciusban egyeztetések folytak a Honvéd Vezérkarral arról, hogy a tervhivatalban is meg kell szervezni a KR-osztályt, de további lépések nem történtek. A nyár folyamán a főosztály érdeklődött Vas Zoltán OT-elnöknél és a HVK Anyagtervezési Csoportfőnökénél, Horváth Mihály ezredesnél is, hogy milyen elvek alapján indítsák el a KR-tervezést? A válasz mindkét helyről úgy szólt: rövidesen létrehoznak egy országos szervet, amely összefogja a KR-munkákat. Szeptember 26-án Kardos csak azt tudta rögzíteni jelentésében, hogy főosztálya készen áll a tervezés elindítására.⁵²⁸

Az új irányító szerv ekkora már valójában megalakult. Az MDP KV Káderosztálya július 20-án tett javaslatot a Hadigazdálkodási Tanács összetételére. Kovács István osztályvezető a korábbi titkársági határozatnak megfelelő posztok betöltőit javasolta: elnöknek Gerő Ernőt (a Népgazdasági Tanács elnöke), tagjaivá Farkas Mihályt (honvédelmi miniszter), Vas Zoltánt (OT-elnök), Friss Istvánt (az MDP KV osztályvezetője), Zsofinyecz Mihályt (nehézipari miniszter), Janza Károly vezérőrnagyot (mint vezérkari főnök-várományost), továbbá a Hadigazdálkodási Tanács titkárságvezetőjévé Bíró Ferencet (a Rákosi Mátyás Művek vezérigazgatóját, Rákosi fivéréét).⁵²⁹ Egy hónap múltán, miközben Sólyom tábornokot és társait kivégezték, Gerő annyi módosítással terjesztette be újra a személyi javaslatot, hogy Székely Béla vezérőrnagyot mint a Honvéd Vezérkar megbízott főnökét javasolta

⁵²⁷ SCHUBERT 2007 63–66.

⁵²⁸ Jelentés – az Általános Üzemi Főosztályon folyó KR-munkák. 1950. szeptember 26. MNL OL XIX-A-98 205. d. 008/1950-ÜT.

⁵²⁹ Javaslat a Hadigazdálkodási Tanács tagjaira és a Hadigazdálkodási Tanács Titkárságának vezetőjére és helyettesére. 1950. július 20. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 115. ő. e. 40.

Janza helyett. Augusztus 30-án az MDP KV Titkársága ellenvetés nélkül jóvá is hagyta a tanács összetételét.⁵³⁰

A drámai tisztogatással párhuzamosan augusztus 1-jével a Honvédelmi Minisztérium új szervezetre tért át. Ebben a mozgósítás az Anyagtervezési Csoportfőnökséghez került, amelyen belül 4 osztályt állítottak fel: Tervező és nyilvántartó (KR), Ipari, valamint Költségvetési Osztály + titkos iroda.⁵³¹ A hadigazdálkodás feltételeinek megteremtését és a kulcsfontosságúvá vált hadiipar kiépítését semmiképpen nem lehetett tovább halogatni, ugyanis a koreai félszigeten ekkor már két hónapja folyt a háború, szeptemberre az északi, kommunista csapatok majdnem az egész Koreai-félszigetet birtokba vették. A hidegháborús feszültség növekedésével és az erősödő szovjet nyomással a háttérben azonnali megoldást kellett találni a védelmi szféra gazdasági ügyeinek legmagasabb szintű irányítására.

A személyi összetétel adott volt a korábban kijelölt Hadigazdálkodási Tanácsban, Gerő – vagy a stábjából valaki – csak új nevet talált a felállítandó állami szervnek: így lett Üzemgazdasági Tanács (a továbbiakban: ÜT). A szeptember 22-én benyújtott minisztertanácsi előterjesztés a következőképpen fogalmazott: „A béke védelmének fokozott biztosítása érdekében a Minisztertanács a hadi gazdálkodással kapcsolatos kérdések összefogására és irányítására a Minisztertanács mellé Üzemgazdasági Tanács létesítését rendeli el. Az Üzemgazdasági Tanács feladata: a/ Hadi gazdálkodásra való áttérés tervének kidolgozása. b/ A hadigazdálkodás lehetőségeinek megteremtését célzó gazdasági tervek /:termelési, beruházási, anyaggyártási, munkaerő stb.:/ irányelveinek megállapítása, valamint a minisztériumok és a Tervhivatal által kidolgozott tervek jóváhagyása. c/ A gazdasági élet minden terén a hadigazdálkodás előkészítésével kapcsolatos szervezeti rendszabályok megállapítása. Az Üzemgazdasági Tanács elvi jelentőségű, vagy nagyobb gyakorlati fontosságú döntéseit jóváhagyás végett a Minisztertanács elé terjeszti. Az Üzemgazdasági Tanács határozatait a határozatok által érintett hatóságok és egyéb szervek kötelesek végrehajtani.”⁵³²

A Minisztertanács 1950. szeptember 22-i ülésén határozott is az ÜT létrehozásáról, amely „közvetlenül a Minisztertanácsnak van alárendelve”. Elnökévé Gerő Ernő államminisztert, tagjaivá Farkas Mihály honvédelmi minisztert, Vas Zoltán tervhivatali elnököt, Zsofinyecz Mihály nehézipari minisztert, Friss István országgyűlési képviselőt, valamint Székely Béla vezérőrnagyot, (ideiglenesen megbízott) vezérkari főnököt nevezték ki. A testület mellé titkárságot is szerveztek, amelynek vezetője Bíró Ferenc vezérigazgató lett.⁵³³ Az új tanács állami jellegét az is jelzi, hogy tagjainak párttagságait meg sem említették a határozatban, kizárólag állami beosztásukat jegezték fel. Ez főként az MDP KV Államgazdasági Osztályát vezető

⁵³⁰ A[z] MDP Titkárságnak. 1950. augusztus 29.; Jegyzőkönyv a Titkárság 1950. augusztus 30-án délután 5 órakor tartott üléséről. Uo. 6., 39.

⁵³¹ MARKÓ 2011 72–73., THÜRMEYER 1981 24.

⁵³² Előterjesztés a Minisztertanácshoz Üzemgazdasági Tanács szervezésére. 1950. szeptember 22. MNL OL XIX-A-98 205. d. 2585/50.

⁵³³ Jegyzőkönyv az 1950. évi szeptember 22-én minisztertanácsról. MNL OL XIX-A-83-a 57. d. 353. sz. jegyzőkönyv. 1–2.

Friss esetében volt feltűnő, hiszen nyilvánvalóan ebbéli beosztása miatt, és nem képviselői mivoltából lett ŰT-tag.

A különféle állami szervek vezetői talán már másnap kézhez vehették Gerő Ernő vagy titkársága felszólítását, mert az Üzemgazdasági Tanács első dossziéjában több, szeptember végi jelentés is sorakozik. Az OT Általános Üzemi Főosztályának jelentését már fentebb idéztük. A HVK Anyagtervezési Csoportfőnökségének beszámolója rögzítette, hogy tucatnyi minisztériumban és országos szervnél létesült KR-szervezet, azonban néhány intézményben a különféle átszervezések és „konkrét feladatok hiányában megszűntek”, azaz nem működtek. A mozgósítási tervezés elindítása sok félreértéssel is járt, a beosztottak nehezen értették meg, hogy egy majdani háborús helyzetre kell tervezniük. A csoportfőnökség sorra vette a működő KR-szervezeteket is. A NIM-ben a „D” (valójában ekkor már Iparnyilvántartási) Főosztályon 47 fő dolgozott az iparmozgósításon. A középfokú KR-szervezetben 25 fő dolgozott az iparigazgatóságokon, üzemi szinten pedig 281 fő. A Népjóléti, illetve a Földművelésügyi Minisztériumban 3-3 fővel működött a felsőfokú KR, míg a Belkereskedelmi Minisztériumban 7 fővel. A KPM-ben a XI. Főosztályon belül 6 funkcionárius foglalkozott KR-ügyekkel, a Könnyűipari Minisztériumban 7 főt állítottak be erre a feladatra. Az Országos Tervhivatal KR-szerve a katonai főosztály egyik osztályaként működött, de csak a nyersanyagigények és a termelési kapacitások felmérésig jutott, miközben a csoportfőnökség szerint a tervhivatalra várt volna a feladat, hogy a gazdasági minisztériumok KR-munkáját koordinálja.⁵³⁴

Bíró Ferenc szeptember 28-án írta első összegző beszámolóját Gerő Ernőnek a beérkezett jelentések alapján. A fentiekben említetteken túl a BM-ben, a Pénzügyminisztériumban és a Külkereskedelmi Minisztériumban (a továbbiakban: KKM) is volt KR-szerv. A legelőrehaladottabb munka a két ipari minisztériumban folyt: a NIM-ben már a gépkataszterek felvételét kezdték meg, a Könnyűipari Minisztérium pedig iparvállalatai energiaszükségletét mérte fel. A KPM részben elkészült a hadiforgalmi utasításokkal, a hadimenetrend összeállításával, de folyamatban volt például a honvédelmi célú vagonok és csapatszállító vasúti kocsik beszerzése is. Bíró sürgette az ŰT szervezetének mihamarabbi véglegesítését, a káderek biztosítását a titkárságához, valamint a KR-szervezet gyors ütemben történő kiépítését a nemzetgazdaság összes központi intézményében, majd a közép- és alsófokú mozgósítási szervek felállítását minden gazdasági szektorban.⁵³⁵

Október 6-án készült el *Az Üzemgazdasági Tanács feladatai, szervezete és munkarendje* című ügyrend, amelyet a testület az október 23-i alakuló ülésén fogadott el.⁵³⁶ A testület a hadigazdálkodás legfőbb irányító szerveként definiálta magát, amely összefogja és irányítja az ország honvédelmét érintő összes gazdasági jellegű kérdést. Határozatai a szakminiszterekre és a központi állami hivatalok vezetőire kötelező érvénnyel bírtak. A határozat leszögezte, hogy a tanács irányítja a szakminisztériumok, az Országos Tervhivatal és az egyéb állami

⁵³⁴ HVK Anyagtervezési Csoportfőnökség: Jelentés az országmozgósítási (KR) munkálatokról. 1950. szeptember 26. MNL OL XIX-A-98 205. d. 007/1950 ŰT.

⁵³⁵ Rövid jelentés az országmozgósítási feladatokkal kapcsolatos munka helyzetéről. 1950. szeptember 28. MNL OL XIX-A-98 205. d. 0013/1950 ŰT.

⁵³⁶ Az ügyrendet lásd *Dokumentummelléklet* 10. számú dokumentum.

szervek hadigazdasággal és hadiiparral kapcsolatos munkáját. Az Üzemgazdasági Tanács konkrét feladatait többek között a következőkben határozták meg: az országmozgósítási hálózat kiépítése és segítségnyújtás a szakminisztériumoknak a hálózat helyes megszervezésére; az Országos Tervhivatallal és a Honvéd Vezérkarral együtt az országmozgósítási terv előkészítése és jóváhagyása; az országmozgósítási munka folyamatos irányítása és ellenőrzése. Az ország honvédelme szempontjából az anyag- és árutartalékolási, illetve gazdálkodási terv elbírálása, valamint a tartalékolási terv megvalósításának folyamatos ellenőrzése tartozott az ÜT-hez.⁵³⁷

Október 20-án a Minisztertanács – a véglegesen vezérkari főnökké kinevezett – Bata István vezérőrnagyot delegálta az Üzemgazdasági Tanácsba Székely vezérőrnagy helyet.⁵³⁸ A Honvédelmi Bizottság (Trojka) egy nappal később tartotta első ülését, amelyen felszólította az Üzemgazdasági Tanácsot a hadiipar fejlesztési tervének kidolgozására, különösen a légvédelmi tüzéség fejlesztésére.⁵³⁹

Az Országos Tervhivatal Általános Üzemi Főosztálya 1950. november 24-én küldte meg tervezetét a felállítandó KR-osztály feladatairól és szervezetéről. Az új osztályt két csoporttal – egy elvi és egy operatív – kívánták létrehozni, összesen 15 fővel. Az első a közgazdasági, anyaggazdálkodási, munkaügyi, pénzügyi és készletezési kérdésekkel, míg a második az egyes iparágak, közlekedés, építés, kereskedelem ügyeivel kellett, hogy foglalkozzon. A KR-osztály fő feladata volt, hogy a Honvéd Vezérkar elvi-stratégiai szempontjait lefordítsa a tervgazdálkodás nyelvére, azaz KR népgazdasági tervbe önti az igényeket, és megfelelő adatokkal segíti, hogy a vezérkari tervek reális gazdasági alapokon nyugodjanak – szolt Kardos János főosztályvezető-helyettes iránymutatása.⁵⁴⁰ Az ÜT válaszát sajnos nem ismerjük, és a főosztály iratanyagának hiányában nem állapítható meg, hogy pontosan mikor került sor a KR Osztály felállítására.⁵⁴¹

Az ÜT Titkárságának működésére csak egy belső ügyrend készült, azt maga a tanács nem tárgyalta. A titkárságon öt csoport működött: tervgazdasági, KR-, termelési, beruházási és ügykezelési. A KR-csoport feladata volt a Honvéd Vezérkarral és az OT-vel elkészíteni az országmozgósítás hálózati tervét, és biztosítani a hálózat kiépítését a népgazdaság minden területén.⁵⁴² A frissen alakult szervezet titkársága egyfajta szuperfelügyeletként kezdett működni, ami vélhetően meg is felelt Gerő eredeti elképzeléseinek. Ám a diktált tempó, és főként a titkárság hangneme megütközést keltett a minisztériumokban. Bíró Ferenc titkárságveze-

⁵³⁷ Az Üzemgazdasági Tanács feladatai, szervezete és munkarendje. 1950. október 6. MNL OL XIX-A-98 205. d. I/6-1950. Vélhetően utólag gépelték rá a következő szöveget: „Az Ü.T. által 1950. X. 23-án elfogadva.” Az ülés jegyzőkönyve jelenleg nem lelhető fel.

⁵³⁸ Jegyzőkönyv az 1950. évi október 20-án tartott minisztertanácsról. MNL OL XIX-A-83-a 57. d. 357. sz. jegyzőkönyv. 1.

⁵³⁹ Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1950. október 21-én megtartott üléséről. GERMUSKA 2013 617–618.

⁵⁴⁰ Tervezet az Országos Tervhivatalban létesítendő KR Osztály feladatairól és szervezetéről. 1950. november 24. MNL OL XIX-A-98 205. d.

⁵⁴¹ Az Országos Tervhivatal katonai főosztályának iratai csak 1962-től kerültek levéltárba, a korábbi iratanyag megsemmisült, vagy lappang valahol.

⁵⁴² Ügyrend és ügykezelési szabályzat az ÜT Titkársága számára. D. n. MNL OL XIX-A-98 205. d.

tőnek – Czottner Sándor, Zsofinyec Mihály és más miniszterek felháborodott telefonjait követően – külön értekezleten kellett elmagyaráznia, mi is lenne a helyes munkastílus. December 20-án a következő mondatokkal fegyelmelte stábját: „1. Nekünk a minisztériumokban a legudvariasabb hangon kell tárgyalnunk bárkivel. 2. Mink [sic] a minisztereknek és minisztériumoknak utasítást nem adhatunk ki. Utasítani a minisztert az ÜT utasíthatja, de nem a titkárság. [...] A mi feladatunk: előkészíteni bizonyos anyagokat az ÜT üléseire, ezenkívül egyengetni az utat arra, hogy az ÜT határozatai tényleg életbe lépjenek.”⁵⁴³

Az ÜT Titkárság egy úgynevezett polgári közellátási bizottságot is összehívott december 2-án a „feszült nemzetközi helyzetre való tekintettel”. A munkabizottságtól egyrészt a civil lakosság háborús közellátásának megtervezését, másrészt a végrehajtáshoz szükséges rendszabályok kidolgozását várta – a „legteljesebb és legszigorúbb” titkosság mellett. Ekkorra készen állt a jegyelosztó szervezet és a jegyminták tervezete, a fejadag és kalóriaszükségletek megállapítása 1951-re (a fogyasztók kategóriákba sorolásával egyetemben); folyamatban volt az állati takarmányfejadagok megállapítása, a raktárházak és a délvidéki tárolási helyzet számbavétele. További fontos feladatként nevezték meg a polgári fogyasztás összehangolását a haderő szükségleteivel, a helyettesítő élelmiszerek bevezetésének lehetőségét, a „párt- és legfontosabb vezetőszervek, funkcionáriusok részére zártrendszerű ellátás biztosítása, sztahanovisták, művészek stb. részére pótélelmiszer biztosítását”.⁵⁴⁴ Két nappal később már készen is állt az elgondolás a jegyrendszerre, az elosztási rendszerre, a fogyasztók kategorizálására, a területi preferenciákra stb. – a közellátási bizottság ezeket rövidesen meg is vitatta.⁵⁴⁵ Noha a tervezetek eredetileg a mozgósítás időszakára készültek, a jegyrendszer részleges bevezetésre 1951. március 1-jétől sor került.⁵⁴⁶

A mozgósítási szervezés a különféle minisztériumokban változatos intenzitással haladt, de mindenképpen szükségessé vált az egységes szabályozás kiadása. Az Üzemgazdasági Tanács 1951. január elején elrendelte, hogy az ÜT Titkárság, a HM, az OT, a – Nehézipari Minisztérium egyes részlegeinek leválasztásával újonnan létrehozott – Kohó- és Gépipari Minisztérium,⁵⁴⁷ valamint a KPM dolgozzon ki irányelveket. A termelő minisztériumok KR-szerveinek a következő feladatokra kellett felkészülni: felmérni a felügyeletük alá tartozó vállalatokat, üzemeket; megtervezni az üzemek mozgósítási és háborús profilját; előkészíteni az üzemek átállítását háborús termelésre; felmérni a háborús termelés anyag- és mun-

⁵⁴³ Jegyzőkönyv – készült az ÜT Titkárságán 1950. december hó 20-án 12.30 órakor. MNL OL XIX-A-98 205. d.

⁵⁴⁴ Jegyzőkönyv – készült 1950. december hó 2-án a polgári közellátási bizottság első ülésén. MNL OL XIX-A-98 205. d. 0072/1950-ÜT. A korabeli doktrína szerint egy Jugoszláviával való háborúra kellett felkészülni, ezért a déli országrészben kerülni kellett nagyobb mennyiségű készletek felhalmozását. A sztahanovisták a szovjet mintára megszervezett munkaverseny-mozgalom kiemelt teljesítményt nyújtó tagjai voltak.

⁵⁴⁵ Feljegyzés – közellátási jegyrendszer. 1950. december 4. MNL OL XIX-A-98 00125/1950-ÜT 205. d. Jegyzőkönyv – készült 1950. december hó 7-én a polgári közellátási bizottság második ülésén. Uo. 0016/1950-ÜT.

⁵⁴⁶ Az MDP KV Államgazdasági Osztálya már 1951. január 22-én javasolta a zsiradékokra a jegyrendszer bevezetését, de az MDP KV Titkársága csak március 1-jei hatállyal engedélyezte. *Lásd* MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 128. ó. e. 3–4., 146–148.

⁵⁴⁷ A Minisztertanács 1950. november 17-én döntött a Kohó- és Gépipari, valamint a Bánya- és Energiaügyi, továbbá Egészségügyi, illetve Élelmezési Minisztérium létesítéséről, majd az 1950. évi IV. törvénnyel eszerint módosították is az Alkotmányt.

kaerő-szükségletét.⁵⁴⁸ Január 24-re készen állt a minisztériumok és más főhatóságok KR-szabályzatának tervezete. A javaslat négy csoportra bontva adta meg az országos KR-hálózat feladatait: tervhivatal, termelő minisztériumok (köztük az ipari tárcák), gazdálkodó minisztériumok (mint a Pénzügyminisztérium, a kereskedelmi minisztériumok), valamint az igazgatási minisztériumok (például igazságügyi, külügy, népművelési) és más főhatóságok (például Munkaerő-tartalékok Hivatala, Központi Statisztikai Hivatal) számára. A dokumentum hat oldalon sorolta a főhatóságok feladatait a népgazdaság mozgósítási felkészítése, mozgósítása és a háborús gazdálkodásra való átállás tervezése területén. Gerő Ernő – jellegzetes kézírásával – azt a megjegyzést fűzte az előterjesztéshez, hogy az „túlságosan vázlatos”. Így az Üzemgazdasági Tanács január 29-i határozata is arra szólította a tervezetet kidolgozó bizottságot, hogy konkrétan határozzák meg az egyes minisztériumok és hivatalok KR-feladatait.⁵⁴⁹

Az új, immár 11 oldalas szabályzat 1951. február 27-re készült el.⁵⁵⁰ Ez előírta a KR-hálózat tagozódását (felső–középső–alsó), mindegyik szint feladatait és hatáskörét, szigorúan meghatározta az iratkezelés, -tárolás, ügyintézés módjait és titkossági fokozatait, valamint előírta minden KR-szervezetben közreműködő számára a titoktartási nyilatkozat aláírását is. (Még a leteendő fogadalom mintaszövegét is mellékeltek.) Az Üzemgazdasági Tanács 1951. március 15-én „alapul elfogadta” a KR-szervek szervezeti és működési szabályzatát, de a következő szempontok figyelembevételével rendelte véglegesíteni: az Üzemgazdasági Tanács irányítja a KR-hálózatot, megadja az irányelveket és a minisztériumok feladatát, valamint összehangolja a végrehajtást. Egyértelmű megfogalmazását várta annak, hogy az egyes minisztériumokban a miniszter irányítja az alárendelt KR-szerveket is.⁵⁵¹

Az Országos Tervhivatal „a nemzetközi helyzet fokozódó feszültsége, az imperialisták mind nyíltabb háborús uszítása” miatt 1951. március végén terjesztette be a KR-tervezés alapelveit. A hadigazdasági terv a békeidőszakra épült, akkor kellett felmérni az erőforrásokat a honvédelem szempontjából, tervszerűen növelni a háborús teljesítőképességet, és előkészíteni a majdani áttérést. A zökkenőmentes áttérés érdekében úgy rendelték, hogy előre el kell készíteni az átállási (mozgósítási) időszak tervét, amely a hadigazdasági terv első fázisa. Ezt havi ütemezéssel kívánta az OT elkészíteni, üzemi szinten pedig még rövidebb időtávokra ütemeztetten. A hadigazdasági terv kiindulópontját a Honvéd Vezérkarnak kellett biztosítania (hadrend, bevonulók létszáma, felszerelési, gép- és járműigény stb.), majd az OT KR-szervezetének kellett kidolgozni a tervet, amelyet aztán kiad a minisztériumok és alárendeltjeik KR-szerveinek. A hadigazdálkodási terv a következő fő részekből kellett, hogy álljon: beruházás, ipari és helyi ipari termelés, építőipar, közlekedés, mezőgazdaság, anyagmérlegek és

⁵⁴⁸ Feljegyzés az ÜT 38/6/1951. sz. határozatáról – a KR-hálózat kiépítésével kapcsolatos jelentés. 1951. január 18. MNL OL XIX-F-6-a 105. d.

⁵⁴⁹ Előterjesztés az ÜT-hez: a KR feladata és szervezeti felépítése. 1951. január 24.; az ÜT 56/8/1951. sz. határozata. MNL OL XIX-A-98 206. d.

⁵⁵⁰ Az előterjesztést teljes terjedelmében lásd *Dokumentummelléklet* 11. számú dokumentum.

⁵⁵¹ Az országos KR-hálózat szervezeti és működési szabályzata. 1951. február 27.; Az ÜT 78/10/1951. sz. határozata. MNL OL XIX-A-98 207. d.

anyagkeretek, bel- és külkereskedelem, polgári közellátás, tartalékolás, raktározás, munkaügy, háborús pénzgazdálkodás, valamint önköltség és jövedelmezőség terve, tájegységek területi terve, betiltandó és korlátozandó cikkek listája, pótló- és helyettesítő anyagok felhasználásának terve, áttelepítési terv, az átállás intézkedési terve. Ezek jóváhagyott keretszámai alapján kellett kiadnia az OT-nak a minisztériumok és szerveik felé a KR-részletterveket. Az OT részletesen felterjesztette, hogy a HM-től milyen bontásban várja a-szükségleteket: fegyverzet és lőszer, gépkocsi és üzemanyag, lófelszerelés és vonatanyag stb. Külön fejezetet alkotott a gyáripár hadigazdálkodási terve, amelyet kiemelt cikkenként és iparáganként kívántak kidolgozni. Vas Zoltán OT-elnök öt hónapos átállási idővel számolt úgy, hogy a hatodik hónapra már szinte teljesen átállt az egész ipar és gazdaság a hadigazdálkodásra. Az Üzemgazdasági Tanács április 9-i határozatában megint csak „alapul” fogadta el az előterjesztést: olyan terv kidolgozását várta el, amely három hónapos átállást biztosít, sőt meghatározni rendelte azokat a területeket, ahol az átállás még rövidebb idő alatt végrehajtható.⁵⁵²

A háborús készülődésnek és a teljes közigazgatás militarizálásának mértékét jól mutatja, hogy az ÜT ugyanezen ülésén határozatban intézkedett az OT második negyedévi, a KPM első félévi, valamint a Belügyminisztérium, a Külügyminisztérium, a Pénzügyminisztérium, az Építésügyi, a Könnyűipari, a Földművelésügyi, az Élelmezésügyi, a Belkereskedelmi, a Külkereskedelmi, az Egészségügyi, valamint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, továbbá a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) KR-munkatervéről.⁵⁵³ Két héttel később az Igazságügy-minisztérium és a Népművelési Minisztérium KR-tervéről született határozat.⁵⁵⁴ Júliusban új negyedéves KR-feladattervet írt elő egy sor főhatóság számára – az OT-tól az Építésügyi Minisztériumig.⁵⁵⁵

A honvédelmi felkészülési munka előrehaladását 1951. augusztusban értékelte az Üzemgazdasági Tanács. A tavasz folyamán elfogadott szabályzatok és munkatervek alapján a minisztériumi KR-osztályok és -csoportok megkezdték a vállalati és megyei KR-felelősök kijelölését, beállítását. A nyár végére 120 függetlenített (azaz teljes munkaidőben csak ezzel foglalkozó) és további 200 kijelölt KR-összekötő dolgozott az ipari üzemekben. A Kohó- és Gépipari Minisztérium (a továbbiakban: KGM) területén a KR-felkészülés a próbagyártások és a felszerszámozás megszervezését jelentette, amelynek köszönhetően számos civil üzem is képessé vált például lőszer gyártására egy tervszerű átállást követően. A KR-munkatervek végrehajtásában ott mutatkozott a legnagyobb lemaradás, ahol a HM és/vagy az OT nem tudott megfelelő iránymutatást adni, igényt megfogalmazni. Így például nem készült el – a déli veszélyeztetett övezetben lévő – Pécsi Bőrgyár és a Szegedi Kenderfonógyár áttelepítésének a terve vagy az álcázási építkezések terve. Ám a termelő minisztériumok mozgósítási tervei sem készülhettek el a hadsereg által adandó kiinduló adatok nélkül. Az ÜT leginkább

⁵⁵² A KR-tervezés alapelvei és módszere. 1951. március 29.; Az ÜT 111/12/1951. sz. határozata. MNL OL XIX-A-98 207. d.

⁵⁵³ Lásd az ÜT 112–125/12/1951. sz. határozatait. MNL OL XIX-A-98 207. d.

⁵⁵⁴ Lásd az ÜT 134/13/1951. és 136/13/1951. sz. határozatait. MNL OL XIX-A-98 207. d.

⁵⁵⁵ Lásd az ÜT 196–201/18/1951. és 209–210/19/1951. sz. határozatait. MNL OL XIX-A-98 209. és 212. d.

azt hiányolta, hogy a tervhivatal egyelőre nem tudott egységes, központi tervmethodikát adni a KR-szerveknek. Az ÜT Titkárságának kétfős KR-csoportja érthetően nem győzte az ellenőrzési teendőket, és a Honvéd Vezérkar illetékes csoportfőnöksége sem tartott megfelelő kapcsolatot a KR-szervezetekkel. Az ÜT ezért azt várta, hogy a HM és az OT megfelelően töltsék fel KR-részlegeinek állományát, illetve a minisztériumok tervosztályai delegáljanak szakembereket a KR-részlegeikhez a békeidőszaki és mozgósítási tervezés összhangjának biztosítása érdekében.⁵⁵⁶

Az ÜT Titkárságát – a tetemes mozgósítási feladat miatt – szeptember elején átszervezték: a KR-ügyek kiemelt fontossága miatt azok irányítását közvetlenül a titkárságvezető vette át helyettesétől. A KR-csoportot megbontották és bővítették: a KR Tervcsoport a HM-mel és az OT-val, a KR Szakcsoport pedig a többi minisztériumok KR-szerveivel való kapcsolattartásért felelt. A titkárság 35 fős létszámkerete nem változott, az ipari termelési ügyektől irányítottak át funkcionáriusokat, mivel a KGM hadiipari vezetését kellően hatékonynak tartották immár. Így az addigi Ipari termelési csoport Ipari és Beruházási Csoporttá alakult át. Ugyanakkor változatlanul létszámhiánnyal küzdöttek: a 35 állásból csak 22 volt betöltve.⁵⁵⁷

Az OT szeptemberben nyújtotta be a KR-tervezés módszertani útmutatóját, amelyet szeptember 25-én hagyott jóvá az ÜT. Az alapelvek szerint három szakaszra kellett bontani a mozgósítási felkészülést. A KR-terv fejlesztési szakaszában az ország honvédelmi ütőképességének növelése érdekében a folyó népgazdasági terven keresztül kellett végrehajtani az előkészületeket: a készletfeltöltést, a tartalékolást, az infrastruktúrafejlesztést, a próbagyártást, a felszerszámozást, valamint a háborús jogszabályok és intézkedések elkészítését. A második, mintegy három hónapos intézkedési szakasz a mozgósítás elrendelésétől lépett érvénybe és a népgazdaság teljes átállásáig tartott volna. Ekkor kellett megtörténnie például az egyes iparágak, vállalatok, üzemek és állami szervezetek mozgósítási átállásának; az üzemek és intézmények esetleges áttelepülésének; a munkaerő átcsoportosításának. A harmadik szakasz pedig az lett volna, amikor a KR-terv alapján az egész gazdaság a haditermelés céljainak alárendelten dolgozik. Az OT az üzemi szintig kidolgozandó KR-tervekhez a több mint 300 féle anyag-, áru- és gépmérlegen túl szállítási, munkaerő- és pénzügyi mérlegeket is összeállított. Ellátta továbbá a minisztériumokat és a tervező apparátusokat a cikkenkénti termelési keretszámokkal és az anyagkeretszámokkal – negyedévenkénti, valamint megyei bontásban is. Ugyanezen határozat intézkedett az 1952. évi KR-terv elkészítéséről is: az OT elsőként állítson össze nemzetgazdasági mérlegeket, amelyek alapján megállapítják a keretszámokat, majd a minisztériumok meghatározzák, hogy mely vállalatok készítsenek KR-részlettervet, amelyet utána azok ki is dolgoznak. A népgazdasági KR-terv kidolgozása során a tervhivatalnak a civil szférát (Közület I.) szigorú takarékosági rendszabályokkal kellett megterveznie, a hadfelszerelési cikkek esetében pedig a termelés maximális fokozását kellett el-

⁵⁵⁶ Az ÜT 238/21/1951. határozata – az országos KR-hálózat megerősítéséről. 1951. augusztus 13. MNL OL XIX-A-98 212. d. Felszerszámozás: egy termék gyártására való felkészülés – a szükséges gyártószerszámok elkészítése, beszerzése.

⁵⁵⁷ Az ÜT 256/23/1951. határozata – az Üzemgazdasági Tanács Titkárságának átszervezéséről. 1951. szeptember 10. MNL OL XIX-A-98 212. d.

érni.⁵⁵⁸ A termelési tervet cikkenként negyedévi és megyei bontásban, összesítetten is el kellett készíteni, betervezve a termelési kooperációs igényeket is. Ezt kellett kiegészítse az anyagfelhasználás, a munkaerő és a beruházás terve.⁵⁵⁹

A rendkívül részletes és aprólékos, ugyanakkor szigorúan központosított tervezés óriási apparátus mozgatóját tette szükségessé. 1951 októberére ehhez az OT-nak 5 általános igazgatási egységbe szervezve 8 elvi főosztálya és 12 szakfőosztálya működött. A XIX-es kódszámot viselő Általános Üzemi Főosztálynak pedig a következő részlegei voltak: Távlati Tervezési Osztály, Elvi Csoport, Terv Csoport, Ipari Osztály, Testületi Osztály, Különleges Munkáltatási Csoport (letartóztatottak és elítéltek foglalkoztatása), valamint Áruraktározási Csoport (tartalékolás).⁵⁶⁰ A mozgósítási tervezésbe ráadásul bekapcsolódott a Távlati Tervek Főosztálya is, amelynek három osztályán mintegy 30 fő foglalkozott a KR-ügyekkel.⁵⁶¹

A háborús felkészülés az élet szinte minden részére kiterjedt. Tervek születtek arra például, hogy rendkívüli helyzetben miként és milyen mértékig lehet csökkenteni a villamos energia felhasználását, a korlátozásokat kikre kell kiterjeszteni. Az egészségügy területén a várható háborús sérültek fogadására, ellátására kellett felkészülni – jelentős többletkapacitások létrehozásával. A fejlesztési tervek 1954 közepéig 21 000 szükségkórházi ágy beszerzését írták elő, azok területi beosztását (elosztását) a vezérkarral kellett egyeztetni, valamint a sebészek (akiknek a háborús sérülések ellátásában különleges szerepük van) minél nagyobb számban való kiképzését megszervezni.⁵⁶² 1952 elején ÜT-határozat intézkedett 2 darab 2000 lóerős dízelmotoros mozgóerőmű beszerzéséről és üzembe állításáról.⁵⁶³

A széles körű erőfeszítések eredményeként 1951. decemberre az Országos Tervhivatal összeállította a következő év KR-tervét. Kidolgozásnak alapját a HM által megadott mozgósítási igények adták, amelyeket a tervezés során ki kellett egészíteni. Az 1952. évre szóló népgazdasági tervhez képest a néphadsereg KR-igényét annak 2,7-szeresében határozták meg, a teljes Közület II. (az egész védelmi szektor) esetében 2,19 volt ez a szorzó: a normál népgazdasági tervben 67,5 milliárd Ft nemzeti jövedelemmel és 6,1 milliárdos Közület II. kiadással

⁵⁵⁸ A „Közület I.” és „Közület II.” felosztás első ízben az ötéves terv keretszámainak 1949. februári felvázolásánál jelent meg. Előbbi azokat a gazdaság ágakat foglalta magába, amelyek „békében részben vagy egészben polgári szükséglet számára termelnek, és csak háborús viszonyok között állítandók át teljesen a haditermelésre”. Utóbbi a honvédség dologi és fejlesztési szükségleteit, a tartalék készletgyűjtési szükségletet, valamint a kizárólag hadianyaggyártással foglalkozó üzemek beruházási fedezetét tartalmazta. *Lásd* Az ötéves terv keretszámai. d. n. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 21. ő. e. 16–25.

⁵⁵⁹ Az ÜT 260/24/1951. sz. határozata az 1952. évi KR-tervkészítés módszeréről. 1951. szeptember 25. MNL OL XIX-A-98 213. d.

⁵⁶⁰ Az OT szervezete. MNL OL M-KS 276. f. 116. cs. „T” 15. ő. e. Az 55/1951. sz. (II. 25.) MT-rendelet alapján 1951. március 1-jétől kezdte meg működését az Áruraktározási Hivatal (a továbbiakban: ÁRHI), amely a nyilvános jogszabály szerint a kihasználatlan raktárak hasznosításával foglalkozott, valójában azonban a stratégiai tartalékolás megszervezése és a készletezés volt a feladata.

⁵⁶¹ A polgári szerveknél végzett honvédelmi munka helyzete, a továbbfejlesztés feladatai. 1984. április. MML OL XIX-A-98 60. d. M004694. 2.

⁵⁶² Az ÜT 272/26/1951. sz. határozata a villamosenergia-korlátozásokról és szervezetének kialakításáról, az ÜT 273/26/1951. sz. határozata a 21 000 szükségkórházi ágy létesítésének tervéről. 1951. október 22. MNL OL XIX-A-98 213. d.

⁵⁶³ Az ÜT 2/31/1952. sz. határozata mozgó erőművek létesítéséről. 1952. január 14. MNL OL XIX-A-98 215. d.

számoltak, míg a mozgósítási tervben 56,1 milliárdos nemzeti jövedelemből 13,5 milliárdot terveztek a Közület II. kiadásaira. Az OT úgy számolt: a népgazdaság mozgósítása esetén a néphadsereg eszközigényének csak 76,6%-át tudta volna kielégíteni. A haderő „M”-igényeihez képest a legalacsonyabb kapacitást nehérrádiókból (27,2%), lokátorokból (29,6%), tehergépkocsiból (46,5%), lőelemképzőből (49,2%) jelezték, de jelentős volt az eltérés egyes lőszerknél és lövegeknél is. Az igényeket csak úgy lehetett volna teljesíteni, ha a lakosság fogyasztását a népgazdasági tervhez képest 30%-kal, az 1951. évi tényleges színvonalnál 14%-kal alacsonyabbra állítják be. A KR-terv úgy számolt: mozgósítás esetén a nemzeti jövedelem a 24,1%-át emésztenék fel a honvédelmi kiadások, és ez még nem tartalmazta az összes katonai beruházást és a készenléti anyagtartálékot. A hadicikkek gyártása megtöbbszöröződött volna: a gépipar termelése a békeidőszaki 3%-a helyett rendkívüli időszakban 22%-ára rúgott, forintértéken a hétszeresére ugrott. Az Üzemgazdasági Tanács december 30-i határozatával elfogadta a KR-tervet, és felszólította az OT-t, hogy a keretszámokat adja ki a minisztériumoknak. Ugyanakkor több pontosítást és kisebb módosítást is igényelt: magasabb ipari termelést kívánt beállítani, de alacsonyabb mezőgazdasági teljesítést, továbbá külön tervet igényelt háborús anyaggyártásra. Ráadásul a KR-terv véglegesítése mellett elrendelte egy, a HM maximális igényein alapuló mozgósítási terv elkészítését is.⁵⁶⁴

1952 januárjával egy sor új minisztérium alakult – ezek többségében az ÜT határozatai alapján rögtön meg is kellett szervezni a mozgósítási részlegeket. Eszerint a különvált Postaügyi Minisztériumban Szervezési Főosztályt, az újonnan létesült Építőanyagipari, Állami Mező- és Erdőgazdaságok, Helyi Ipari, illetve Begyűjtési Minisztériumban KR-csoportokat kellett felállítani.⁵⁶⁵ Február folyamán fél éves KR-munkatervet kapott egy tucatnyi főhatóság a Munkaerőtartalékok Hivatalától a Közoktatásügyi Minisztériumig.⁵⁶⁶

A mozgósítási felkészülés februári értékelése során az Üzemgazdasági Tanács egyfelől elégedettségének adott hangot: kiépült a KR-szervezet, azok „konkrét feladatokkal vannak ellátva”, elkészültek az országos KR-terv keretszámai. Ugyanakkor minisztériumi szinten sem tudták a megadott létszámkeretet feltölteni (*a részletes számokat lásd az 1. táblázatban*), aminek az egyik fő okaként azt jelölték meg, hogy az Államvédelmi Hatóság nem ellenőrizte le (priorálta) elég gyorsan a kádereket.

Minisztérium, országos hatáskörű szerv	Engedélyezett létszámkeret (fő)	Ténylegesen betöltött állások száma	Javasolt új létszámkeret (fő)
Országos Tervhivatal	20	15	20
Bánya- és Energiaügyi Minisztérium	25	19	19
Közlekedésügyi Minisztérium	37	38	37

⁵⁶⁴ [Az] 1952. évi KR-terv keretszámai. d. n., az ÜT 306/30/1951. sz. határozata. MNL OL XIX-A-98 214. d.

⁵⁶⁵ Az ÜT 15–19/32/1952. sz. határozatai. 1952. január 25. MNL OL XIX-A-98 215. d.

⁵⁶⁶ Lásd az ÜT 27–29/33/1952. sz. és 31–37/34/1952. sz. határozatai. 1952. február 11. és 25. MNL OL XIX-A-98 216. d.

Minisztérium, országos hatáskörű szerv	Engedélyezett létszámkeret (fő)	Ténylegesen betöltött állások száma	Javasolt új létszámkeret (fő)
Postaügyi Minisztérium	27	23	27
Építésügyi Minisztérium	3	2	3
Építőanyagipari Minisztérium	3	1	3
Könnyűipar Minisztérium	14	11	11
Élelmiszeripari Minisztérium	10	6	10
Begyűjtési Minisztérium	3	1	3
Földművelésügyi Minisztérium	3	3	3
Állami Mező- és Erdőgazdaságok Minisztériuma	2	–	2
Helyi Ipari Minisztérium	3	1	3
Belkereskedelmi Minisztérium	8	7	8
Külkereskedelmi Minisztérium	3	3	3
Belügyminisztérium	7	2	3
Egészségügyi Minisztérium	5	5	5
Közoktatásügyi Minisztérium	5	5	3
Népművelési Minisztérium	3	2	2
Pénzügyminisztérium	3	2	2
Igazságügy-minisztérium	2	1	2
Munkaerőtartalékok Hivatala	5	3	3
Összesen	191	150	172

*1. táblázat. A minisztériumok és országos hatáskörű szervek engedélyezett és betöltött létszáma, valamint a javasolt létszámkeret – a légoltalmi funkcionáriusok nélkül
(A táblázat nem tartalmazza a KGM és a Középgépipari Minisztérium mozgósítási kádereit.)*

Az eredményes KR-tervezést ugyanakkor hátráltatta, hogy a munkába állított funkcionáriusok politikailag ugyan kellően megbízhatóak voltak, ám sem a szakterülethez, sem a tervezéshez nem voltak meg a megfelelő ismereteik. Ráadásul akadozott a KR-részlegek és a tárcák más főosztályai közötti együttműködés is, és az állandó túlterheltség miatt magas volt a KR-esek fluktuációja. A vezérkarnál februárra önálló KR-szerv alakult, de a néphadsereg

ennek ellenére sem tudta megadni minden igényét, ami pedig az éves KR-terv alapvető kiindulópontja lett volna. Az ÜT – a tényleges igényeket figyelembe véve – módosította a létszámkereteket (191 főről 172-re csökkentve), és felszólította a minisztériumokat az üres KR-álláshelyek mielőbbi feltöltésére. Határozatilag utasította a tervhivatalt, hogy az Általános Üzemi Főosztályról válassza le a KR-részleget, és azt feltöltve, önálló főosztályként függetlenítse; továbbá a Kohó- és Gépipari Minisztériumot, hogy az önálló minisztériummá alakult hadiipari főosztálya helyett Szervezési Főosztályt létesítsen a KR-feladatok ellátására. Az új Középgépipari Minisztériumban ugyancsak különálló KR-osztály kellett szervezni.⁵⁶⁷ 1952 első negyedévére tehát a főhatóságoknál, a középírányító szervezeteknél (iparigazgatóságok, trösztök) és a vállalatoknál több száz ember foglalkozott főmunkaidejében mozgósítási tervezéssel, és további százak normál munkájuk ellátása mellett, pluszfeladatként segítettek függetlenített társaikat.

A működés egyéves tapasztalatai alapján 1952. márciusban módosították a KR-szervek szervezeti szabályzatát, a kialakult munkarend alapján rögzítették az alapvető hatásköröket és feladatokat. Eszerint az Üzemgazdasági Tanács központilag irányítja a KR-hálózatot: irányelveket szab, meghatározza a minisztériumok feladatait és jóváhagyja a KR-terveket. Az ÜT Titkárság KR-csoportja ellenőrzi a KR-határozatok végrehajtását, ellenőrzi a hálózat munkáját és az „éberségi követelmények” betartását. A Magyar Néphadsereg Vezérkara KR-szervezete megadja a haderő mozgósítási szükségleteit. Az OT KR-szervezete felelős a KR-tervmunka koordinálásáért és irányításáért. Felsőfokú KR-szervek minősültek a minisztériumok és főhivatalok központi KR-részlegei. A középfokúhoz sorolták a minisztériumok és főhatóságok különféle főosztályain lévő KR-szervezeteket, a trösztök, a megyék és a kiemelt nagyvárosok (Budapest, Debrecen, Miskolc, Pécs és Szeged) KR-szerveit. Az alsófokú KR-szervek között immár nemcsak a vállalatok és üzemek, a járások, városok és kerületek KR-szerveit találjuk, hanem már községi szinten is megjelentek. A felsőfokú KR-szerveknek saját külön ügykezelést kellett működtetniük, a titoktartás, az ügyiratkezelés, a KR-részlegek elhelyezésének kérdéseit hosszasan szabályozta az ügyrend. A maximális központosítást mutatja, hogy még a közép- és alsófokú KR-szervek függetlenített létszámkeretét is az Üzemgazdasági Tanáccsal kellett jóváhagyatni.⁵⁶⁸

Az Országos Tervhivatal 1952. júniusban terjesztette be önállósított KR-részlegének feladat és szervezeti rendjét.⁵⁶⁹ Az Általános Szervezési Főosztály, amelyet közvetlenül Vas Zoltán elnök alá rendeltek, a tervhivatal felsőfokú KR-szerve volt. A mozgósítási tervnek az általános népgazdasági tervvel való összehangolása érdekében az OT többi főosztályán KR-csoportot vagy összekötőt kellett létrehozni-kijelölni. A hadigazdálkodásra való zökkenőmentes átállás érdekében a főosztálynak kellett kidolgoznia a KR-tervezés rendszerét, azt tervutasítások formájában a minisztériumoknak kiadnia, elkészítenie az átállás irányelveit, segítenie a mi-

⁵⁶⁷ Az ÜT 26/33/1952. sz. határozata a KR-munka eredményeiről és hiányosságairól. 1952. február 11. MNL OL XIX-A-98 216. d.

⁵⁶⁸ Az ÜT 59/35/1952. sz. határozata a KR-hálózat szervezeti szabályzatának és ügyrendjének módosításáról. 1952. március 17. MNL OL XIX-A-98 216. d.

⁵⁶⁹ Az előterjesztés teljes szövegét lásd *Dokumentummelléklet 12.* számú dokumentum.

nisztériumokat a szűk keresztmetszetek feloldásában és a hiányzó kapacitások feltárásában. Kiemelt feladata volt az éves KR-terv összeállítása, a legfontosabb cikkekre vonatkozóan a termelési keretszámok kiadása, továbbá – új feladatként a korábbiak mellé – a földalatti üzemtelepítésre alkalmas barlangok, kőbányák dokumentációjának összegyűjtése. A főosztály – a HM-mel és az ÜT Titkársággal együttműködve – irányította az alsóbb fokú KR-szervek munkáját, és folyamatos kapcsolatot kellett tartson a minisztériumok mozgósítási apparátusaival. Az ÜT június 30-án elfogadta az ügyrendet.⁵⁷⁰

Az éves KR-terv aktualizálását – amelynek betervezésére ugyancsak júniusban került sor – már minden bizonnyal az új főosztály végezte el. A tervek egyszerre visszhangozta az elvárt politikai szövegeket, közben viszont több belső feszültségre, nehézségre is rámutatott. „A szocializmus építése terén – a munkásosztály és a vele szövetséges dolgozó parasztság önfeláldozó munkájával elért eredményeinek megvédésére – biztosítani kell az ország véderejét a háborús agresszorokkal szemben” – szövegezte a tervek preambuluma. Szabályos háborús retorika hatotta át a szöveg kiemelt részeit, minduntalan azt sulykolva, hogy minden gazdasági ágazatnak a néphadsereg igényeinek kielégítése érdekében kell dolgoznia. A KR-időszakra tervezett nemzeti jövedelemnél a mezőgazdaság szerényebb teljesítőképességével számoltak a vonóerő (lovak, traktorok) bevonultatása miatt. A közlekedés várható teljesítményét is 30%-kal alacsonyabbra tervezték a haderő megugró szállítási igényei következtében. A KR-terv a lakossági fogyasztás mintegy 20%-os csökkentését irányozta elő, míg a közületeké 1,6-szorosára, azon belül is a védelmi szektor (Közület II.) a kétszeresére növelte volna részesedését. A néphadsereg mozgósítási igényeinek (mintegy 19 milliárd Ft) 75%-át (14 milliárd Ft) látta az OT kielégíthetőnek: a legnagyobb elmaradás a híradástechnikánál, a nehézszerkesztésnél, a finommechanikai cikkekénél jelentkezett – miközben a hadiipari termelés másfélszeres emelésével számoltak. Az anyagellátásban a nyugati országokból származó import elmaradását feltételezték, így a hazai forrásokat kívánták maximálisan kiaknázni. A tartalékolás terén mutatkoztak a legnagyobb hiányok: az Áruraktározási Hivatal által felhalmozott készletek korántsem biztosították a KR-terv teljesíthetőségét. Megoldásként egy, a teljes KR-szükséglettel megegyező „vastartalék” felhalmozását javasolták, amihez csakis mozgósítás esetén lehet hozzányúlni. Az OT további feladatként tűzte ki célul a vállalati „M”-tervek kidolgozását, a „vastartalékok” egy részének decentralizált elhelyezését, a KGST-országokkal kötött közléptávú szerződések felülvizsgálatát arra vonatkozóan, hogy mely cikkek importja növelhető mozgósítás idején (kiváltandó a nyugati importot), valamint megvizsgálni, hogy „M” esetén a nyugati országokból milyen anyagokat lehet egyáltalán importálni. Az ÜT alapul ugyan elfogadta a tervezetet, de szigorúan kikötötte: a termelési tervek – a maximális anyagtakarékosság mellett – kizárólag a hazai nyersanyagtermelésre és tartalékokra, illetve a baráti országok szállításaira alapozhat. A nemzeti jövedelem elosztásánál az ÜT a Közület II. szervei számára a magasabb részesedés biztosítását várta el.⁵⁷¹

⁵⁷⁰ Az ÜT 127/42/1952. sz. határozata az OT KR-főosztályának feladatáról, szervezetéről és hatásköréről. 1952. június 30. MNL OL XIX-A-98 218. d.

⁵⁷¹ Az 1952. évi KR-terv. 1952. június 24.; az ÜT 116/42/1952. sz. határozata. 1952. június 30. MNL OL XIX-A-98 218. d.

Az Üzemgazdasági Tanács nyár végén hasonlóan elégedetlen volt az országos mozgósítási felkészüléssel, illetve annak irányításával. Az ÜT Titkárságának jelentése szerint a KR-felkészülés egymástól elszigetelten zajlott, noha sok részfeladat elkészült, fontos kérdések azonban nem nyertek megoldást. A KGM-ben például bizonyos hadfelszerelési termékek felszerelési számítását megszervezték, ugyanakkor a hadigazdálkodásra való átállás és annak anyagellátása nem volt megtervezve; a Közlekedési Minisztérium szervezett helyreállító alakulatokat, de nem készült el a háborús időszaki szállítás terve stb. Az egész KR-terv leggyengébb pontjának a teljes ipar haditermelésre való átállítása mutatkozott. A felvázolt intézkedési javaslatokkal azonban oly mértékben elégedetlen volt Gerő Ernő, hogy a már elé terjesztett legépel határozatot is saját kezűleg javította át, miszerint az ÜT nem fogadja el az előterjesztést.⁵⁷² Az átdolgozott – és ugyanazon számon kiadott – határozat három hét alatt készült el, és immár öt oldalon keresztül sorolta a konkrét tennivalókat az ipar átállásának biztosításához. Alapfeltételként fogalmazódott meg, hogy az átállás időtartama általánosságban nem haladhatja meg a három hónapot. Az állami tervnek tehát olyan részletességgel kellett kapacitásról, anyagartalékolásról és a munkaerő biztosításáról rendelkeznie, hogy a legfontosabb iparágak tartani tudják a meghatározott szintidőt. Az elvárt kapacitások biztosításához nemcsak a nagyüzemek, hanem kisebb vállalatok kapacitásait is felmérni rendelték, továbbá profilírozással és gépátcsoportosítással további kapacitásbővülést vártak a hadicikkek gyártásában. Az anyagbiztosításhoz a tervnek korlátoznia kellett a legfontosabb hiányanyagok más célú felhasználását, igyekezni kellett megszervezni a hiányanyagok más anyagokkal való helyettesítését, valamint népgazdasági tartalék felhalmozását. A munkaerő-szükséglet biztosítása terén alig történt valami, ezért a határozat intézkedéseket várt a munkaerő mozgósítására, átképzésére, vezénylésére vonatkozóan. Az OT KR Főosztálya, amely egyébként még mindig létszámhiánnyal küzdött, pluszfeladatként megkapta az államigazgatási tervek és rendelkezések koordinálását is. Októberre ki kellett jelölni a legfontosabb üzemeket, amelyek átállási tervet készítenek, összeállítani a kapacitásvizsgálatok metodikáját, a KR-tervhez szükséges anyagkészletek felhalmozását és a munkaerő biztosítását.⁵⁷³

Az 1953. évi KR-terv irányelvei már 1951. szeptember közepén készen álltak, de azt teljes egészében visszaadta átdolgozásra az Üzemgazdasági Tanács. Az Országos Tervhivatal ugyanis – a KR-terv fogalmának meghatározása, a szükséges kiinduló adatok felvázolása és az elkészítés menetének ismertetése után – felvetette egy honvédelmi fejlesztési terv kidolgozásának szükségességét. A hadsereg igényei hektikusan változtak, rendszerint újra és újra növekedtek, amiből már 1952 elejére meglehetősen éles konfliktusok alakultak ki a HM és az OT között.⁵⁷⁴ A tervhivatal 1952. szeptemberben azzal az igénnyel lépett fel, hogy a hét-

⁵⁷² Előterjesztés az ÜT-hez – a KR-munka eddigi tapasztalatai és javaslatok a megjavítására. 1952. július 28.; az ÜT 146/44/1952. sz. határozata. 1952. augusztus 4. MNL OL XIX-A-98 219. d.

⁵⁷³ Az ÜT 146/44/1952. sz. határozata. 1952. augusztus 25. MNL OL XIX-A-98 219. d.

⁵⁷⁴ „[...] az 1951. év tapasztalatai minket már megtanítottak arra, hogy a pusztá keretszámokból még nem lesz tervteljesítés. A jelen hetek állandó vitája és szaladgálása minket igazol.” – írta például az anyagtervezési csoportfőnök, kifogásolva, hogy az OT alacsonyabb tervszámokat ad ki az ipar felé, mint ahogyan azt a vezérkarral leegyeztette. *Lásd* Jelentés HM Elvtársnak az 1951. évi tervteljesítésről és az 1952. évi terv fő kérdéseiről. 1952. február 6. HL MN 1952/T 54. d. 1. cs. 650. *Lásd* részletesen GERMUSKA 2014 181–182.

ról-hétre változó igénylések és módosítgatások helyett egy világos, középtávú perspektíva rajzolódjon ki a tervezés és az ipar számára. „A honvédelmi fejlesztési terv alatt a perspektivikus és éves népgazdasági tervekbe szervesen beépülő terv értendő, amelynek feladata a néphadsereg fenntartásához és továbbfejlesztéséhez szükséges anyagi javak biztosítása, a népgazdaság háborús teljesítőképességének növelése. A néphadsereg maximális KR-szükséglete alapján kell meghatározni az éves honvédelmi fejlesztési tervet” – szölt a tervhivatal elképzelése. A honvédelmi fejlesztési tervnek a következő alapinformációkat kellett volna tartalmaznia:

- a) a néphadsereg anyagellátási terve,
- b) a hadiipar terve,
- c) a hadiipart kiegészítő ipari kapacitások terve,
- d) a védelmi célú anyag- és árutartalékolás,
- e) a helyettesítő és póttanyagok meghatározása,
- f) a szakkáderek kiképzésének terve,
- g) a polgári beruházások honvédelmi profiljának meghatározása,
- h) az átálláshoz és hadigazdálkodáshoz szükséges egyéb előkészítő intézkedések.

Az ÜT szeptember 15-i üléséről csak határozati jegyzőkönyv áll rendelkezésre, így nem derül ki, hogy milyen vita előzte meg a meglehetősen helyreutasító hangütésű határozat kiadását. Az ÜT ugyanis úgy utasította Vas Zoltán OT-elnököt, hogy a korábbi ÜT-határozatok szerint állítsák össze a KR-tervet, ami álljon két részből– a tulajdonképpeni tervből és egy külön intézkedési tervből. A HM igényeit csak egy termékcikklistával rendelte megjeleníteni.⁵⁷⁵

Két héttel később az OT határozatban kapott ismételt és részletes iránymutatást a KR-terv kidolgozásához. A népgazdasági tervhez hasonlóan egy évre kellett KR-tervet készíteni, amelynek első negyedéves része szabályozta az átállást. A fő hangsúly immár a haditermelésre való átálláson volt, ehhez kellett a tervnek a kiegészítő kapacitásokról intézkednie, előírni az anyag- és árutartalékolást, előkészíteni a munkaerő biztosítását. A mozgósítási tervet ennek megfelelően a termelésre, a beruházásokra, az anyagellátásra, a munkaerőre és a közlekedésre kellett kidolgozni. Az előkészítésre meglehetősen szűk határidőket adott az ÜT szeptember 29-én: a néphadseregnek október 1-jéig kellett megadnia a KR-szükségletét, az OT-nak október 31-ig kellett kiadnia minisztériumi KR-tervezési utasítást, és december 1-jével már ki kellett adni a keretszámokat, következő év februárban pedig véglegesen elfogadni tervezték a teljes KR-tervet.⁵⁷⁶

Amint azt a második fejezetben olvashattuk, 1952. november 28-án a Minisztertanács ki mondta, hogy az Üzemgazdasági Tanács december 2-ától megszűnik, és helyébe a Honvédelmi Tanács lép. Az Üzemgazdasági Tanács december 1-jén tartotta utolsó ülését, viszont ezen már nem Gerő Ernő, hanem Rákosi Mátyás (a HT kinevezett elnöke) elnökölt, aki a jegy-

⁵⁷⁵ Az 1953. évi KR-terv elkészítésének irányelvei. 1952. szeptember 10.; az ÜT 176/46/1952. sz. határozata. 1952. szeptember 15. MNL OL XIX-A-98 220. d.

⁵⁷⁶ Az ÜT 185/48/1952. sz. határozata – az 1953. évi KR-terv elkészítésének irányelvei. MNL OL XIX-A-98 220. d.

zőkönyvet és az aznapi ÜT-határozatokat, mint az „ÜT elnöke” írta alá.⁵⁷⁷ Az ÜT ezen ülésén döntöttek a tartalékolás kettéválasztásáról, ami azt jelentette, hogy az Áruraktározási Hivatal készleteit a továbbiakban két egységben kellett kezelni: úgynevezett minisztertanácsi tartalék – elemi csapások, elmaradó importszállítások stb. esetére, amely felett Gerő Ernő miniszterelnök-helyettes rendelkezett; illetve KR-tartalék – a korábban „vastartaléknak” nevezett biztonsági tartalék a mozgósítási időszakra, amely felett a Honvédelmi Tanács diszponált.⁵⁷⁸

A községekig és a magániparosokig feladatot adó totális mozgósítási terv kivitelezhetetlenségére utal, hogy 1953 januárjában csak a „népgazdaság legdöntőbb területeire” rendelte el kidolgozni a KR-tervet a Honvédelmi Tanács. Január 12-i határozata szerint a honvédelmi iparra, az alapanyagiparra, a gépiparra, valamint a könnyű- és élelmiszeripar legdöntőbb cikkire kellett keretszámokat meghatároznia az Országos Tervhivatalnak. A KR-terv mellett elkészíteni rendelték az átállást szabályozó intézkedési tervet. Távolatilag azért előírta a HT, hogy a HM 1954. évi mozgósítási igénye ismeretében az OT az 1953. évi KR-tervnél részletesebben (a cikkek szélesebb körére kiterjedően) állítsa majd össze az 1954. évi KR-tervet. A tervhivatal korábbi ötlete kissé módosított formában került be a határozatba: a HT ekkor azt írta elő, hogy a népgazdaság számára ki kell dolgozni egy perspektivikus mozgósítási tervet – a HM 1953. évi igényeiből kiindulva. A feladatok sora ezzel még nem ért véget: az OT-nak ki telepítési tervet is készítenie kellett a fontos intézmények és üzemek lehetőleg föld alá (barlangokba, pincékbe) való átköltöztetésére, valamint a készülő beruházásokat kettős céllal kell tervezni és kivitelezni (azaz egyből katonai profilt is kapjon minden új üzem).⁵⁷⁹ Január 26-án a HT első olvasatban jóvá is hagyta az 1953. évi KR-terv keretszámait.⁵⁸⁰

A mozgósítási felkészülés a vállalatok rendkívül széles körét érintette 1951–52-ben, a hadiipari szervezethez sohasem tartozott nagyüzemek kapacitásait is figyelembe vették a KR-tervekben. Az Ózdi Kohászati Üzemek, mint az egyik legfontosabb alapanyaggyártó, összeállított KR-tervet, de az 1952-ben megegyezett a normál népgazdasági tervével – mivel nem kapott külön specifikációt sem kooperációs partnereitől (akiknek például tárcsákat szállított tüzérségi lőszerhüvelyek sajtolásához), sem főhatóságától. A kisvárdai Vulkan Vasöntödénél 1951 januárjától megkezdtek a 82 mm-es öntöttvas aknagránáttest gyártására való felkészülést, 200 darab próbagyártásban el is készült, és ezek a lőpróbán megfelelően szerepeltek. Ám amikor 1952. augusztusban tömeggyártásban – éves tervfeladatán felül – le kellett gyártson 70 000 darab aknagránáttestet, akkor ez olyan mértékű selejttel sikerült, hogy a katonai minőségi átvevő mindössze 500 darabot vett át tőle. A kisvárdai öntöde egyébként nem volt KR-tervre kötelezett vállalat, így megfelelő szakemberekkel sem rendelkezett. A MÁVAG Mozdony- és Gépgyárban a KR-terv készítésében a kijelölt vállalati összekötőn kívül részt vett az igazgató, a főmérnök, a tervosztály vezetője és további 11 alkalmazott. 1950-ben a 152 mm-es romboló gránáttest gyártására kezdett el felkészülni,

⁵⁷⁷ Jegyzőkönyv az Üzemgazdasági Tanács 1952. december 1-jén 12 órakor tartott 51. rendes üléséről; valamint a 204–211/51/1952. sz. határozatok. MNL OL XIX-A-98 221. d.

⁵⁷⁸ Az ÜT 204–211/51/1952. sz. határozatok. MNL OL XIX-A-98 221. d.

⁵⁷⁹ A HT 33/3/1953. sz. határozata – az OT 1953. évi KR-munkatervéről. 1953. január 12. MNL OL XIX-A-98 226. d.

⁵⁸⁰ A HT 40/4/1953. sz. határozata. 1953. január 26. MNL OL XIX-A-98 226. d.

majd ezt később leállították. 1952-ben KR-munkaként a 85 mm-es légvédelmi repeszgránáttest gyártásához kellett hidegmegmunkáló gépeket biztosítani és előre felszerszámozni azokat az Óbudai Hajógyár számára. Próbagyártást a két vállalat 1953 nyarára tervezett a repeszgránátból. Az említett vállalatok főhatóságához, az Általános Gépipari Minisztériumhoz (a továbbiakban: ÁGM) tartozóan a közép- és alsófokú KR-szervezetben 170 ember dolgozott 1953 elején: az iparigazgatóságoknál 8 fő függetlenített és 1 nem függetlenített, míg a vállalatoknál 39 függetlenített és 122 fő nem függetlenített KR-összekötő; és ezzel még nem volt teljes a KR-hálózat.⁵⁸¹

A vállalatoknál szerzett tapasztalatok és általában az ipar átállásának kiemelt jelentősége miatt került sor külön irányelvek kidolgozására és kiadására 1953 tavaszán. Az elvárás változatlanul a három hónapos átállási idő volt, az intézkedési terveket a következő minisztériumoknak kellett elkészítenie: Bánya- és Energiaügyi, Vegyipari, Kohászati, Általános Gépipari, Középgépipari, Könnyűipari, Helyi Ipari, Építőanyagipari, Építésügyi, valamint Élelmezési Minisztérium. A tervekötölezett vállalatok körét az illetékes minisztereknek kellett megállapítaniuk a következők figyelembevételével: KR-tervet készít minden olyan vállalat, amelynek mozgósítás idején változik a termelése, a hadiipari vállalatok és mindazok, akik mozgósítás idején hadianyaggyártásra térnek át, a kiemelt alapanyagipari, valamint a 2000 főt meghaladó létszámú vállalatok. A HT-határozat részletesen szabályozta az átállási terv tartalmát is: termelés, anyagellátás, beruházás és munkaerő-ellátás vonatkozásában.⁵⁸²

Az éves országos KR-terv is 1953 márciusára készült el, ám az időközben leváltott és Komlóra irányított Vas Zoltán helyett Herczeg Ferenc elnökhelyettes jegyezte a tervjavaslatot. Az OT úgy tűnik, ezúttal nem kívánt semmilyen módon konfrontálódni, mert szinte betű szerint követte az ÜT előző évi előírásait a mozgósítási terv összeállításánál: nem számolt nyugati importtal, kiemelten foglalkozott a baráti államokkal kötött külkereskedelmi szerződések teljesítésével, a HM szükségleteit és azok teljesíthetőségét külön mellékletben mutatta ki – cikkenként (haditechnikai eszközönként). Ugyanakkor a néphadsereg által 1953. évre megadott mozgósítási eszköz- és anyagszükségletnek alig 56%-át tudta volna teljesíteni a hazai gazdaság (24 milliárd Ft helyett 13 milliárd), ami a korábbi évnél lényegesen alacsonyabb volt. A fő feszültséget e téren az jelentette, hogy az igény tetemes részét (7 milliárd Ft értékben) a magyar ipar egyáltalán nem is gyártotta, ennek a Szovjetunióból és a szövetséges országokból való beszerzéséhez jelentős exporttöbbletet kellett volna felmutatni. Néhány kulcsfontosságú (nyers)anyag krónikus hiánya miatt a gyalogsági lőszerknél 70%-os elmaradás (réz és ólom hiánya miatt), a tüzérségi lőszerknél 20%-os elmaradás (toluol és TNT hiánya miatt) mutatkozott. A kapitalista import kiesése főként a gumiiiparban és a gyógyszeriparban okozott volna drámai visszaesést: 80%-os és 40%-os mértékben. A jelzett feszültségekre azonban a Honvédelmi Tanács nem reagált érdemben, határozatában néhány apróbb módosítással

⁵⁸¹ A HT 59/6/1953. sz. határozata. 1953. február 23. MNL OL XIX-A-98 226. d. Az Általános Gépipari Minisztériumot az 1952. évi 26. tvr. hozta létre, 1952. december 25-i hatállyal.

⁵⁸² A HT 76/7/1953. sz. határozata. 1953. március 16. MNL OL XIX-A-98 225. d.

kiadni rendelte a KR-keretszámokat, és felszólította az OT-t a perspektivikus KR-terv kidolgozásának megkezdésére.⁵⁸³

A KR-hálózat ügyrendjének a HT-megalakulás miatt szükséges frissítésére, módosítására 1953. májusban került sor. A mozgósítási apparátust immár a Honvédelmi Tanács irányította, és annak Titkársága vette át a koordinációs és ellenőrzési feladatokat. Mivel változatlanul magas volt a KR-megbízottak fluktuációja, a szabályzat szerint felsőfokú KR-szerv dolgozóit más munkára kizárólag a HT Titkársága hozzájárulásával lehetett átirányítani. 1951 januárjában ugyan az 56/8/1951. számú ÜT-határozat különválasztotta a légtalmi szervezetet a KR-szervektől, de miután a két kérdéskör sok vonatkozásban összefüggött, ezért az új ügyrend szerint a KR- és a légó-munkát az KR-osztályvezetőknek kellett összefogniuk az egyes minisztériumokban. A vállalati és üzemi KR-hálózatok kiépítése miatt az ÁVH-tól több mint 2300 fő ellenőrzését kérték a minisztériumok, az államvédelem azonban nem győzte az igényléseket, így csak a kétharmadukat ellenőrizte (1247 személy kinevezését jóváhagyta, 694-ét elutasította). A mozgósítási szervezet folyamatos káderutánpótlásának biztosítása érdekében a HT ismételten előírta, hogy az ÁVH két héten belül biztosítsa az ellenőrzés lefuttatását.⁵⁸⁴

Konverzió és visszafogás, 1953–1959

A Nagy Imre-féle „új szakasznak” a védelmi szektorra gyakorolt hatásairól az első fejezetben már írtunk. A minisztériumok 1953 nyári átszervezése, azok számának csökkentése miatt a mozgósítási apparátust is újra kellett szabni. A nagyságrendjében lényegében változatlan új létszámkereteket, amelyek immár a légtalmi apparátust is tartalmazták, augusztusban hagyta jóvá a Honvédelmi Tanács. (Lásd a 2. táblázatot.)⁵⁸⁵

Minisztérium, országos hatáskörű szerv	KR-es	Légós	Összesen
Kohó- és Gépipari Minisztérium	40	10	50
Nehézipari Minisztérium	14	9	23
Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium	64	6	80
Belügyminisztérium	2	–	2
Építésügyi Minisztérium	4	4	8
Könnyűipari Minisztérium	10	7	17
Földművelésügyi Minisztérium	6	1	7

⁵⁸³ A népgazdaság 1953. évi KR-keretszámjavaslata. 1953. március 21.; a HT 77/8/1953. sz. határozata. 1953. március 30. MNL OL XIX-A-98 227. d.

⁵⁸⁴ Előterjesztés a HT-hoz. 1953. május 20.; a HT 142/12/1953. sz. határozata – a KR-hálózat szervezeti és működési szabályzatáról. 1953. május 25. MNL OL XIX-A-98 228. d. A határozatot lásd teljes terjedelmében *Dokumentummelléklet* 14. számú dokumentum.

⁵⁸⁵ A HT 181/15/1953. sz. határozata – minisztériumok és főhivatalok felsőfokú KR-szerveinek létszáma. 1953. augusztus 10. HL MN 1956/T 47. d. 5. cs.

Egészségügyi Minisztérium	8	7	15
Élelmiszeripari Minisztérium	8	4	12
Bel- és Külkereskedelmi Minisztérium	10	1	11
Begyűjtési Minisztérium	3	1	4
Népművelési Minisztérium	1	1	2
Pénzügyminisztérium	2	–	2
Oktatási Minisztérium	5	2	7
Igazságügy-minisztérium	–	–	–
Külügyminisztérium	–	–	–
Munkaerőtartalékok Hivatala	5	1	6
Helyi Tanácsok Titkársága	2	1	3
Összesen	184	65	249

2. táblázat. A minisztériumok és országos hatáskörű szervek
KR- és légtalmi funkcionáriusainak keretszáma (fő)

1953 őszére több száz dolgozót kellett a hadiipari üzemekből elbocsátani a néphadsereg megrendeléseinek drasztikus visszaesése miatt, és a kormányprogram alapján további visszaesésre kellett számítani.⁵⁸⁶ Ugyanakkor a HM 1953. októberben alig kisebb mozgósítási igény-nyel állt elő, mint előző évben: 32 milliárd Ft (34 milliárd helyett). Az előzetes felmérések eleve azt mutatták, hogy mozgósítás esetén a népgazdaság bizonyosan nem tudna többet előállítani, mint 1953-ban, mert már akkor is főként alapanyaghiányok jelentették a fő akadályt. Döntés szükségeltett arról is, hogy a KR-tervezés mely területekre terjedjen ki, és kiket kell a KR-szervezeten kívülről még bevonni az előkészítésbe. A november 2-i HT-határozat az 1953. szeptemberi HM-igényekre rendelte el kidolgozni a tervet, és annak a következő fő területekre kellett kiterjednie: legfontosabb hadfelszerelési cikkek, legfontosabb alapanyag- és élelmiszeripari cikke, közlekedés, lakosság ellátása, begyűjtés, munkaerőmérleg. A tervet az OT, a minisztériumok és az igazgatóságok KR-szerveinek kellett elkészíteniük. Külön kitételként jelent meg, hogy a KR-tervnek a népgazdaság reális lehetőségein kell alapulnia.⁵⁸⁷

A polgári termelésre való nagyarányú átállás mellett megmaradt a mozgósítási igény, ami- nek majdani teljesíthetőségéhez fenn kellett tartani a kapacitást. Ehhez gépek, szerszámok, készülékek, dokumentációk megőrzésére, szakszerű tárolására, rendszeres karbantartásra, valamint az üzemben belül mozgatott vagy esetleg más gyáraknak kölcsönadott gépek útjának

⁵⁸⁶ Lásd részletesen GERMUSKA 2014 239–244.

⁵⁸⁷ Előterjesztés a HT-hoz – az 1954. évi KR-tervezés irányelvei. 1953. október 28.; a HT 228/19/1953. sz. határozata. 1953. november 2. MNL OL XIX-A-98 230. d.

nyomon követésére és ellenőrzésére volt szükség. Az OT a hadiipari üzemekben 1953. október 1-jei hatállyal bizonyos haditermelési kapacitásokat rögzített, és előírta ezek további fenntartását. Az ekkor összeállított kimutatások szerint a fegyverek és lőszeres többségéből megközelítette a háborús mennyiségi kívánalmakat a meglévő gyártási kapacitás. A KR-kapacitások pontosításához ugyanakkor szükség volt a hadsereg igényeinek újbóli felmérésre is, hogy kiszűrjék az egyszeri felszerelési igényeket. A KR-beruházási igényeket a továbbiakban kiemelt célnak minősítették, és utasították a minisztériumokat ilyen igényeik benyújtására. 1953. november 30-án a HT határozatában megtiltotta a KGM-nek, hogy a középgépiparból akár üzemet, akár gépet átadjon a civil iparnak, illetve felszólította az illetékes minisztereket, hogy KR-kapacitás gépsorainak megbontására, gép, szerszám, idomszer, készülék stb. más gyárnak való átadására csak rendkívül indokolt esetben kerülhet sor.⁵⁸⁸

Az Országos Tervhivatal KR-feladatainak 1954. februári meghatározásakor a HT az előző őszi irányelvekből indult ki, és átállási terv elkészítését csak a legfontosabb gép- és nehézipari vállalatok számára rendelte el. Ugyanakkor – a néphadsereg egy háborús évi fogyóanyag-szükséglete alapján – ki kellett dolgozni a honvédelmi ipar fejlesztését a második ötéves terv időszakára.⁵⁸⁹ A Szalai Béla OT-elnök által 1954. márciusban benyújtott KR-tervben azonban olyan mondatok voltak olvashatók, amelyeket korábban aligha vethettek volna papírra. Rögtön a 2. oldalon ugyanis az volt olvasható, hogy a néphadsereg KR-szükséglete „jelentősen meghaladja a népgazdaság teljesítőképességét”. A HM által megjelölt 39,5 milliárd Ft-os mozgósítási igényre a nemzeti jövedelem 51%-át kellett volna fordítani, és a tervezett beruházási volumen esetén a lakosság ellátására a nemzeti jövedelemnek mindössze 27,5%-a maradt volna – ami az 1953. évi fogyasztásnak a felét jelentette. A tartalékoltsági anyagok egyértelműen kevésnek bizonyulnának mozgósítás esetén, a külkereskedelmi forgalom pedig háborús helyzetben csak igen bizonytalanul tervezhető – szöveg az OT érvelése. A hadiipar teljes kapacitáskihasználása esetén 16 milliárd Ft értékű felszerelés lett volna biztosítható a haderő számára, ami igényeinek 40%-át tette ki. Módosítási igénnyel azért még így sem állt elő a tervhivatal, csak a nagymértékű anyagihiányokat részletezte több oldalon át. A HT a külkereskedelmi terv átdolgozását és a többéves anyagtartalékolás megszervezését írta elő az OT számára.⁵⁹⁰

A következő hónapokban a Nagy Imre-kormány legfőbb törekvései arra irányultak, hogy a hadiipart minél nagyobb mértékben állítsák át civil termelésre.⁵⁹¹ A mozgósítási felkészülés kikerült a legfontosabb államigazgatási feladatok közül, az 1954 júliusától nem is működő Honvédelmi Tanács utasításainak hiányában semmi nem történt a KR-terv 1955. évi aktualizálása érdekében. Csak 1955. február végén – a különféle honvédelmi feladatok újraeltárolása során – készült előterjesztés a HT Titkárságán a KR-munka újraindításáról. „Szükséges [...] az 1955. évi KR-tervet elkészíteni, mert nem lehet az országot kidolgozott KR-terv nélkül

⁵⁸⁸ A HT 240/20/1953. sz. határozata – A honvédelmi ipari kapacitások számbavételéről, nyilvántartásáról és fejlesztéséről. 1953. november 30. MNL OL XIX-A-98 230. d.

⁵⁸⁹ A HT 21/23/1954. sz. határozata – az OT 1954. évi KR-munkaterve. 1954. február 22. MNL OL XIX-A-98 233. d.

⁵⁹⁰ A népgazdaság 1954. évi KR-keretszámjavaslata. 1954. március 2.; a HT 47/24/1954. sz. határozata. 1954. március 29. MNL OL XIX-A-98 233. d.

⁵⁹¹ Az átállás nehézségeiről lásd részletesen GERMUSKA 2014 244–259.

hagyni, ezen kívül fel kell mérni, hogy a felkészülés szempontjából milyen változások következtek a népgazdaságban” – szövege a titkárság érvelése. Ám a nehézségek egymásra torlódtak: a HM nem tudta igényeit megfogalmazni (mivel komoly koncepcionális változások érlelődtek), a népgazdasági terv alig biztosított forrást a mozgósítási felkészülésre, illetve újra kellett készíttetni a KR-ügyrendeket és kijelölni ismét a KR-létszámot stb. A HT Titkársága hosszas listát készített az egyes minisztériumok felkészülési feladatairól. Határozathozatalra csak a HT újjászervezését követően, 1955. május 7-én került sor: a tanács szükségesnek ítélte „új lendületet adni a KR-munkának”, ezért elrendelte a KR-munkaterv kidolgozását.⁵⁹² Ugyanezen a napon ismételtén meghatározták a KR- és a légoltalmi-tűzrendészet függetlenített dolgozóinak létszámát is: 133 + 52 főt, amely mintegy egyharmaddal szerényebb keretszámot jelentett a két évvel korábbihoz képest. Az OT Általános Szervezési Főosztályának létszámát 20 főben állapították meg.⁵⁹³

Alig másfél hónappal később az 1955. évi KR-terv elkészítését törölték az OT feladatai közül. Ehelyett a HM által már megadott adatok alapján kellett mozgósítási tervet összeállítania – a normál népgazdasági tervvel egy időben. A HT 1955. június 29-i határozata azt is rögzítette, hogy 1956-tól nem szükséges évente új KR-tervet készíteni, csak a HM igényei alapján azt aktualizálni.⁵⁹⁴ Ugyanez időben született határozat arról is, hogy az 1953 őszén rögzített hadiipari kapacitásokat változatlanul meg kell őrizni. Az ipar számára ez két oldalról is rendkívüli kihívást jelentett: egyfelől a polgári termelésre való átállással nagymértékben csökkentek a haditechnikai gyártási képességek, másfelől a HM számos új eszköz gyártásba vételének szükségességét jelezte előre a haderő modernizálása jegyében. Ám a KGM hiába tartotta lehetetlennek új gyártás elindítását a régi kapacitások fenntartása mellett, a HT határozata elvárta, hogy a középgepipar egy hónap alatt képes legyen KR-termelésre átállni.⁵⁹⁵

1955 őszén ugyan nagyszabású távlati tervek születtek a haderő modernizálására, de változatlanul sok bizonytalanság volt a korszerűsítés szervezeti megvalósítása, a rendszerbe állítandó fegyverzet és a gyártásba veendő haditechnikák körül. Ilyen feltételek mellett lényegében nem lehetett aktualizálni a mozgósítási terveket. Így 1955. decemberben a Honvédelmi Tanács is csak arra szorítkozott, hogy egy beszámoltatási menetrendet fogadjon el: elsőként a Kohó- és Gépipari Minisztériumot szólította fel, hogy KR-munkájáról számot adjon a tanács előtt következő év márciusában, továbbá javaslatot kért az Állami Ellenőrzés Minisztériumától (ÁEM) a hadigazdálkodás szempontjából legfontosabb minisztériumok ellenőrzésének megvalósítására.⁵⁹⁶

Az ÁEM 1956. márciusban állt elő javaslatával: a már működő Honvédelmi Ellenőrzési Főosztályával kívánta a feladatot megoldani úgy, hogy ellenőröket csoportosít át más főosz-

⁵⁹² Az 1955. évi KR-munka irányelvei. 1955. február 28.; a HT 16/27/1955. sz. határozata. 1955. május 7. MNL OL XIX-A-30-r 2. d.

⁵⁹³ A HT 18/27/1955. sz. határozata – a minisztériumok és főhivatalok felsőfokú KR-szerveinek létszámmódosítása. 1955. május 7. MNL OL XIX-A-98 250. d.

⁵⁹⁴ A HT 34/28/1955. sz. határozata – az 1956. évi KR-terv elkészítéséről. 1955. június 29. MNL OL XIX-A-98 247. d.

⁵⁹⁵ A HT 32/28/1955. sz. határozata. 1955. június 29. MNL OL XIX-A-98 247. d.

⁵⁹⁶ A HT 86/31/1955. sz. határozata. 1955. december 19. MNL OL XIX-A-98 248. d.

tályairól. A Honvédelmi Tanács április 6-án jóvá is hagyta, hogy 1956 folyamán a KGM-et, a Közlekedés- és Postaügyi Minisztériumot, az Egészségügyi Minisztériumot és az Áruraktározási Hivatalt vonják ellenőrzés alá.⁵⁹⁷ A HT ugyanezen ülésén fogadta el az országmozgósításról, illetve a honvédelmi közigazgatásról szóló határozványt, amelyekről a korábbi fejezetben már olvashattunk. A HT Titkárságának anyagában a két határozvány sajnos nem maradt fenn, így nincs módunkban ismertetni az „M”-tervek kidolgozására vonatkozó utasítás, illetve az ipar átállítási tervéhez készült alapelveket.⁵⁹⁸

Az OT katonai részlege meglehetősen szigorú tervjavaslatot nyújtott be 1956. június elején éves „M”-keretszámjavaslatként. A békeidőszakhoz képest a nemzeti jövedelem jelentős, mintegy 20%-os visszaesésével számoltak, a lakosság fogyasztási alapját mintegy 40%-kal tervezték alacsonyabbra. A hadsereg béke- és mozgósítási időszakra tervezett felhasználása között mind nagyobb különbség volt a korábbi évekhez képest, hiszen részesedése a tényleges népgazdasági tervből jelentősen csökkent 1953-tól; így az 1956-os „M”-tervben már hatszoros különbség adódott. A hazai ipar 63%-ban tudta volna a néphadsereg igényeit teljesíteni, és a haditechnikai importnál egy meglehetősen furcsa módszerrel az első háborús évben behozhatónak számolták a teljes második ötéves tervre előirányzott hadianyagot. A lakosság, de különösen az agrárnépesség jövedelmének és fogyasztásának drasztikus megszorítását irányozta elő a tervzet.⁵⁹⁹ A HT június 15-i ülésén főként ez utóbbi elképzelések keltettek visszatetszést: ilyen mértékű megszorítást még Gerő Ernő miniszterelnök-helyettes is irreálisnak ítélte, mert ha a parasztság jövedelme 40%-kal csökken a háború első esztendejében, akkor szerinte azzal a háttérrel szilárdságát veszélyeztetnék. Révész Géza altábornagy, az OT katonai elnökhelyettese azzal érvelt, hogy a szovjet tapasztalatok alapján készült az „M”-terv, és megismételte: „a fejadagon kívül mindent el kell venni a parasztságtól, legfeljebb magasabb áron”. Erre Gerő azzal vágott vissza, hogy „nem ért egyet ezzel a megállapítással, még ha azt százszor a Szovjetunióból hozták is”. Abban azonban egyetértés mutatkozott, hogy 1956-ra ne készüljön mozgósítási terv – főként a tervező apparátusok túlterheltsége miatt. (Ekkor készült az 1956–1960-ra szóló második ötéves terv többedik változata.) Így a határozatba is az került, hogy az elkészült keretszámokat az 1957. évi „M”-terv kiinduló adatainak kell tekinteni. Az OT-nak októberben kellett kiadnia a keretszámokat, a minisztériumoknak pedig 1957. január közepéig elkészíteniük mozgósítási terveiket, majd márciusra véglegesíteni azt.⁶⁰⁰

A HT ugyanezen ülésén vitatták meg a Kohó- és Gépipari Minisztérium mozgósítási felkészüléséről szóló jelentését, amely meglehetősen kritikus hangot ütött meg. A beszámoló az „M”-tervek megalapozottságának hiányosságaival kezdődött: az OT által megadott keretszámok évről évre jelentős eltéréseket mutattak, a távlati „M”-terv hiányában nem tudtak

⁵⁹⁷ Egyes minisztériumok munkájának ellenőrzése. 1956. március 5.; a HT 15/32/1956. sz. határozata. 1956. április 6. MNL OL XIX-A-98 254. d.

⁵⁹⁸ A HT 11/32/1956. sz. határozata – a Magyar Népköztársaság Minisztériumai, főhivatalai és helyi tanácsai országmozgósítási munkájának megszervezése. 1956. április 6. MNL OL XIX-A-98 254. d.

⁵⁹⁹ Előterjesztés a HT-hoz – A népgazdaság 1956. évi „M”-tervének keretszámjavaslata. 1956. június 9. MNL OL XIX-F-6-a 118. d. 00871/1956.

⁶⁰⁰ Rövidített jegyzőkönyv a Honvédelmi Tanács 1956. június 15-én tartott 33. rendes üléséről; a HT 32/33/1956. sz. határozata. 1956. június 15. MNL OL XIX-A-98 254. d. Idézetek: jegyzőkönyv 2.

perspektivikusan felkészülni, továbbá általában a tárgyév harmadik negyedében kezdődött meg egyáltalán a mozgósítási tervezés – azaz állandó késedelemmel. A polgári termelésre való átállás miatt a gépmozgatás sok helyen bőven túllépte a korábban engedélyezett 5%-ot, mert különben a konverziót nem lehetett volna megcsinálni. Mivel nem álltak rendelkezésre megfelelő tartalékkészletek, ezért a hadiipar csak a kohászat felfutása után – 80–90 nap alatt – tudott volna tényleges haditermelésre beállni. Az elvárt 3-4 hónapos átállás és felfutás helyett a KGM csak jóval hosszabb idővel látta azt megvalósíthatónak: 60–240 nap alatt. A minisztérium azt várta a HT-tól, hogy a tervhivatal dolgozza át a tervezés metodikáját és időben adja meg a szükséges mozgósítási adatokat.⁶⁰¹ A HT ülésén nem is maradt el a vita a KGM, illetve az OT és a HM között. Bata vezérezredes elfogadhatatlanul hosszúnak találta a hadiipar által megadott átállási és felfutási időket, és figyelmeztetett az anyagteralékolás kiemelt fontosságára. Révész altábornagy a gépmozgatás magas arányát kifogásolta. Csergő János kohó- és gépipari miniszter viszont arra emlékeztetett: az ipar távlati mozgósítási terv nélkül nem tudja elvégezni a vállalatok profilírozását, a bővítési és fejlesztési tervek előkészítését. Ám, ahogyan azt az ugyancsak jelenlévő Horváth Mihály vezérőrnagy, anyagtervezési csoportfőnök megerősítette: ilyenekkel a HM nem tudott szolgálni. A HT végül visszaadta átdolgozásra a beszámolót.⁶⁰²

A jelentés augusztusi, módosított változata mellőzte a korábbi bírálatokat, és a KGM saját feladatait részletezte, azt, hogy miként valósítható meg a majdani gyorsabb átállás: például polgári vállalatainál részletes becslés helyett részletes műszaki tervekkel kell megalapozni az átállási intézkedési tervet, a hadiipari vállalatoknál részletes felfutási terv készítendő a HT által rögzített gyártmánystruktúrára, illetve össze kell hangolni az ipar mozgósítási terveit és a munkaerő-meghagyási terveket. A KGM határozati javaslata úgy szólt, hogy a rögzített kapacitások és az 1957. évi „M”-terv adatai alapján dolgoztatja ki a vállalatokkal a mozgósítási terveket, a 200 legfontosabb haditechnikai gyártmány 1 havi anyagszükségletére készüljön tartalékolási terv, és a második ötéves terv folyamán már minden új polgári beruházásnál is vegyék figyelembe a honvédelmi profilok kialakításának lehetőségét.⁶⁰³ Szeptember 3-án a HT jóvá is hagyta a feladatokat.⁶⁰⁴

Az OT sem pihent eközben: 1956. október elejére lefordította és adaptálta a Szovjetunió Minisztertanácsa által az év elején elfogadott iparmozgósítási utasítást. A közel 30 oldalas, 67 pontból álló szabályzattervezet az ipar mozgósítási felkészülésének minden mozzanatát illetően kimerítő eligazítást nyújtott: kezdve az „M”-kapacitások és speciális „M”-tartalékok létrehozásával és fenntartásával, folytatva azok átvételi rendjével, az „M”-feladatok módosítá-

⁶⁰¹ Beszámoló a KGM mozgósításra való felkészítési munkájáról a HT 86/31/1955. sz. határozata alapján. 1956. június 11. MNL OL XIX-F-6-a 118. d. 00886/1956.

⁶⁰² Rövidített jegyzőkönyv a Honvédelmi Tanács 1956. június 15-én tartott 33. rendes üléséről; a HT 33/33/1956. sz. határozata – a KGM mozgósítási munkájáról készített beszámolóról. 1956. június 15. MNL OL XIX-A-98 254. d.

⁶⁰³ A HT 86/31/1955. sz. határozata alapján beszámoló a KGM mozgósításra való felkészítési munkájáról. 1956. augusztus 25. MNL OL XIX-F-6-kb 77. d. 001152/1956.

⁶⁰⁴ A HT 44/34/1956. sz. határozata – a kohó- és gépipari miniszter beszámolója az „M”-munkáról. 1956. szeptember 3. MNL OL XIX-A-98 254. d.

sának lehetőségeivel, az „M”-tartalékból való felszabadítás szabályozásával, egészen az „M”-kapacitásokkal és -tartalékokkal kapcsolatos felelősségig és ellenőrzésig bezárólag.⁶⁰⁵ A KGM számára kiadandó utasítás még bekerült az október 10-én összeállított napirendi tervezetbe, hogy azt a HT soron következő 35. ülésén megvitassa,⁶⁰⁶ de a gyorsan eszkalálódó politikai válság miatt a Honvédelmi Tanács összehívására már nem került sor a forradalom kitöréséig.

Amint arról a második fejezetben írtunk, a Kádár-kormány szűkebb kabinetjének újjáalakítására 1956. december 6-án került sor, amely ekkor mindössze 50 000 fős haderő újjászervezését engedélyezte. Ebből kiindulva Münnich Ferenc, a fegyveres erők minisztere december 17-i javaslatában jelezte, hogy mintegy 120 000 fős mozgósítási létszámmal lehetne hosszabb távon számolni (a korábbi 470 000-rel szemben), ám úgy érvelt: az ország gazdasági és politikai helyzetét figyelembe véve 1960-ig mozgósított hadsereggel nem lehet számolni – „egyrészt, mert az új hadsereg politikai és erkölcsi fegyelmének megszilárdításához kell 2-3 esztendő, másrészt előreláthatólag 1960-ig gazdasági helyzetünk nem teszi lehetővé megfelelő mennyiségű korszerű haditechnikai eszköz beszerzését, különösen importból, de még a hazai ipar útján sem”. Münnich tehát azt javasolta, hogy 1960-ig hadműveleti vagy mozgósítási tervekkel ne számoljon a kormány, a hadsereg csak kiképzési és karhatalmi feladatokat lásson el. Ezért a békelétszámon felüli szükségleteket, tartalékokat, fegyverzetet és felszereléseket a továbbiakban ne tárolják, hanem adják el külföldre vagy a népgazdaság számára adják át. Amikortól újból lehet „M”-hadsereggel számolni – mint írták, kb. 1960-tól –, már új tervek alapján korszerű technikákból kell tartalékolni – szolt a javaslat. A HT 1/101/1956. számú határozatával december 22-én úgy döntött, hogy a vezérkar folytasson tárgyalásokat a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek Parancsnokságával a hadműveleti és mozgósítási tervekről, a korábban tartalékolta ruházatot, egészségügyi felszereléseket, gépeket és felszereléseket pedig értékesítsék a népgazdaság felé.⁶⁰⁷

Vélhetően a KR-munkák vagy újabb nevén mozgósítási tervezés szinte teljes leállítása miatt nem került sor a Honvédelmi Tanács Titkárságának újjászervezésére, hiszen annak egyik fő feladata éppen e tervezés feladatainak összehangolása volt. A mozgósítási munkára függetlenítették létszámát 1957. januárban megfelezte a Honvédelmi Tanács: az 1955. májusi 133 fős létszámot mindössze 60 főre csökkentve. Nagyobb mozgósítási apparátus csak a KGM-ben és a KPM-ben maradt – 12, illetve 19 fővel.⁶⁰⁸ A lényegesen szerényebb létszámmal az országmozgósítási szervezet tevékenysége gyakorlatilag a hadiipari kapacitások és az anyagtartalékok megóvására korlátozódott hónapokon keresztül.

⁶⁰⁵ Előterjesztés a HT-hoz – Utasítás az ipari vállalatoknál „M” esetén folyó hadiipari és hadfelszerelési termelés előkészítésére. 1956. október 9. MNL OL XIX-A-98 255. d. M00811/XXII-1956.

⁶⁰⁶ Napirendtervezet a Honvédelmi Tanács 1956. október ...-i, 35. rendes ülésére. 1956. október 10. MNL OL XIX-A-98 255. d.

⁶⁰⁷ Előterjesztés a Honvédelmi Tanácshoz. 1956. december 17.; a HT 1/101/1956. sz. határozata – a hadsereg „béke” katonalétszáma, fegyverzete és költségkihatása, a hadsereg „M”-létszáma és fegyverzete kérdése, a felesleges fegyverzet értékesítése és hozzátétőleges értéke tárgyában. 1956. december 22. MNL OL XIX-A-98 1. d. 1. kötet. Idézet: 23.

⁶⁰⁸ A HT 3/102/1957. sz. határozata – a minisztériumok mozgósítási szerveinek létszámmódosítása. 1957. január 7. MNL OL XIX-A-98 1. d. 1. kötet.

A mozgósítási rendszer korszerűsítése, 1959–1971

A Varsói Szerződésen belüli katonai együttműködés, valamint a KGST hadiipari specializációja és munkamegosztása mindinkább megkövetelte a tagországok mozgósítási és haderőellátási terveinek, elképzeléseinek összehangolását. A tagországok pártvezetőinek 1958. május 20–23-i csúcstalálkozóján megállapodás született a VSZ-tagállamok mozgósítási terveinek összehangolásáról, majd 1958 júliusában a tervhivatali vezetők és vezérkari képviselők értekezlete meg is kezdte az ezirányú egyeztetéseket. Az 1959. évi tárgyalások alapján a GOSZPLAN speciális katonai főosztálya vállalta e feladat koordinációját, így immár elkerülhetetlenné vált a mozgósítási tervezés hazai újjászervezése.⁶⁰⁹

Az 1959. december közepén elfogadott HT-határozat e munkálatok legfőbb céljának a „népgazdaság valamennyi anyagi és szellemi erőforrásának háború idejére a honvédelem és a baráti országokkal kapcsolatosan a Varsói Szerződésből folyó [sic] kötelezettségeink” szolgálatába állítását nevezte. A felkészülés legfelsőbb irányítója békében és hadiállapot elrendelése esetén is a Honvédelmi Tanács, legfőbb koordinálója pedig az OT volt. A határozat – preambulumaéhoz hasonlóan – három fő célt jelölt meg: a néphadsereg és a fegyveres szervek anyagi igényeinek biztosítása, a hadipotenciál szempontjából fontos erőforrások tervezésű fejlesztése békeidőben; a hátszág és a lakosság élet- és vagyónvédelme, illetve a népgazdaság háborús működésének előkészítése; a VSZ-tagállamoknak háború idején nyújtandó szolgáltatások és szállítások békében való előkészítése. Fontos új elemként jelent meg tehát a szovjet blokkon belüli szorosabb kooperáció, és a partnerországok igényeinek kielégítése a belföldi igényekkel szinte azonos súlyt kapott. A feladatmegosztás logikája és az – újra – kiépítendő szervezet sokban hasonlított az 1956 előttihez. A tervhivatal volt a felkészülés agytrösztje: el kellett készítenie az éves és perspektivikus „M”-terveket, operatív irányítást és ellenőriznie a népgazdaság minden területén a békében végrehajtott felkészülést; valamint háború idejére ki kellett dolgoznia a polgári lakosságra vonatkozó korlátozó rendszabályokat. A szervezeti felépítést illetően egy az egyben átemelték a korábbi megoldást: felső-, közép- és alsófokú „M”-szerveket kellett létrehozni – utóbbiakat egészen a községekig lemenően. A HT-határozat külön kitért az éberségi követelményekre is: a magas szakmai képzettség mellett a politikai megbízhatóság volt a legfontosabb feltétel a munkára történő kijelölésénél, és az ellenőrzésről a BM illetékes szerveinek kellett gondoskodnia.⁶¹⁰

A dinamikusan bővülő feladatok miatt a Honvédelmi Tanács 1961 januárjában megduplázta a függetlenített mozgósítási, légmentesítési és titkos ügyiratkezelési (a továbbiakban: TÜK) szakemberek keretszámát – 128 főre. (Lásd részletesen a 3. táblázatban.) A – meg nem nevezett létszámú – nem függetlenített törzssparancsnokok, szolgálati parancsnokok és „M”-dolgozók számára külön juttatás biztosítását írta elő a tanács.⁶¹¹

⁶⁰⁹ Lásd részletesen GERMUSKA 2010 70–76.

⁶¹⁰ A HT 3/117/1959. sz. határozata – az országmozgósítási munka felújítása. 1959. december 17. MNL OL XIX-A-16-aa 103. d.

⁶¹¹ A HT 10/122/1961. sz. határozata – az országmozgósítási munka újjászervezéséről. 1961. január 19. MNL OL XIX-A-16-aa 104. d.

Minisztérium, országos hatáskörű szerv	„M”- munka	Légoltalom	Ügyvitel-ellenőrzés és TÜK	Összesen
Belkereskedelmi Minisztérium	2	2	–	4
Egészségügyi Minisztérium	4	5	3	12
Élelmezésügyi Minisztérium	2	2	1	5
Építésügyi Minisztérium	3	7	1	11
Földművelésügyi Minisztérium	2	2	1	5
Kohó- és Gépipari Minisztérium	13	5	1	19
Könnyűipar Minisztérium	2	3	1	6
Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium	11	5	5	21
Országos Meteorológiai Intézet	–	1	–	1
Nehézipari Minisztérium	3	5	1	9
Országos Erdészeti Főigazgatóság	1	–	–	1
Pénzügyminisztérium	1	–	–	1
Országos Tervhivatal	12	3	4	19
Fővárosi Tanács	2	10	2	14
Összesen	58	50	20	128

3. táblázat. Az országmozgósítási szervek létszámmegoszlása minisztériumok, országos hatáskörű szervek és állománycsoportok szerint (fő)

1961 elejétől szovjet kezdeményezésre egy nagyszabású átfegyverzési és modernizálási program bontakozott ki, amelynek részleteit a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete (PTT) 1961. március 28–29-i moszkvai ülésén hagyta jóvá. A tagországok mintegy 2,8 milliárd rubel értékű katonai beruházást és fejlesztést irányoztak elő a következő négy esztendőre. A PTT utasította a VSZ Egyesített Fegyveres Erőinek Főparancsnokságát, a KGST Hadiipari Állandó Bizottságát, valamint a honvédelmi minisztériumokat és tervhivatalokat a tagországok gazdaságmozgósítási terveinek korszerűsítésére, különös tekintettel a szűk keresztmetszetek felszámolására. A Magyar Néphadsereg mozgósítási létszámát kétszer emelték meg 1961 folyamán, a hadiipari kapacitásokat rohamtempóban mérték fel, és számos további intézkedésre volt szükség az egykor rögzített kapacitások aktiválásához.⁶¹²

1962 első hónapjaiban változatlan intenzitással és mind több területre kiterjedően folytatódott a mozgósítási tervek kidolgozása és aktualizálása. Biszku Béla miniszterelnök-helyet-

⁶¹²Lásd részletesen GERMUSKA 2014 298–305., 345–349.

tes 1962. áprilisban terjesztette be az országmozgósítási alapelveket az MSZMP Politikai Bizottsága számára.⁶¹³ Az országmozgósítási munka céljának meghatározásakor külön hangsúlyt kapott, hogy az ország anyagi és szellemi erőforrásait arányosan és a népgazdasági tervekkel összhangban kell fejleszteni a honvédelem érdekében. Az 1959-es első szabályozásból kiindulva ismételten hármas prioritást jelöltek meg a felkészülésben: „a fegyveres erők és testületek hadikörülmények közötti működéséhez szükséges személyek biztosítása, [az] anyagi javaknak termelés, illetve igénybevétel útján történő kielégítése”; a Varsói Szerződésből eredő kötelezettségek teljesítése, az együttműködés biztosítása, valamint a magyar lakosság szükségleteinek háborús körülmények között történő biztosítása, élet- és vagyónvédelmének megszervezése. Mindezek alapján a javaslat készítői szerint mozgósítás esetén a következő tervekkel kellett rendelkeznie az országnak: a fegyveres erők „M”-terve, a fegyveres testületek „M”-terve, a népgazdaság „M”-terve (azon belül az iparé, a közlekedés és hírközlés, az egészségügyi ellátás és a lakosság ellátásáé), a meghagyás terve, a kitelepítés terve, valamint a légmentesség terve. E terveket az éves népgazdasági tervekkel egy időben és azok struktúrája szerint kívánták kidolgoztatni – az OT kellett elkészítse, és a Honvédelmi Tanács hagyta jóvá. Az érdekelt minisztériumoknak legfeljebb iparági szintig lemenően kellett a saját mozgósítási tervüket összeállítani. Vállalati tervet kizárólag a KGM és a NIM haditechnikai termelést folytató vállalatának kellett készítenie.

A MSZMP Politikai Bizottsága április 19-i ülésen Tömpe András KB osztályvezető azzal indokolta a javaslat benyújtását, hogy közel egy éve folyik felkészülési munka az államigazgatásban, ugyanakkor hiányzott az átfogó szabályozás, iránymutatás. Kádár János hozzászólásában hangsúlyozta: „Ennek a rendezésnek az is célja volna, hogy egyrészt határt szabjunk az emberek számának, illetve megakadályozzuk, hogy ebben az országban mindenki a végén már »M«-tervet készítsen. Másik célja, hogy határt szabjunk a tervezési munka mértékének, annak, hogy meddig megy lefelé, mert az se cél [sic], hogy itt félmillió ember mozgósítási tervek készítésével foglalkozzék. Azt akarjuk, hogy világos, normális mozgósítási tervek legyenek, melyeket évenként utána igazíthatunk. Egyrészt tehát kellene »M«-tervek, másrészt van polgári élet is a világon, és nem lehet, hogy a közületek fele örökké »M«-tervek készítésével foglalkozzék.” Pontosításokat és rövidítést várt, amelyet határozatba is foglalt a PB.⁶¹⁴

Az elhangzott bírálatok figyelembevételével az MSZMP KB Adminisztratív Osztálya két héttel később ismét beterjesztette az országmozgósítási tervezésről szóló dokumentumot, amely kétoldalas összefoglalását adta a legfontosabb feladatoknak. A PB május 3-án vita nélkül jóvá is hagyta az okmányt, és a Honvédelmi Tanácsra bízta a részletszabályok kidolgozását.⁶¹⁵

⁶¹³ Az előterjesztést lásd *Dokumentummelléklet 24. számú dokumentuma*.

⁶¹⁴ Határozati javaslat az országmozgósítás tervezésének rendszeréhez. 1962. április 10.; Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1962. április 19-én tartott üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 263. ó. e. 1–2., 11–17.; továbbá 25–30. Az idézet helye: 13. és 25.

⁶¹⁵ Határozati javaslat a Politikai Bizottság részére – az országmozgósítás tervezésének rendszerére. 1962. április 26.; Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1962. május 3-án tartott üléséről. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 264. ó. e. 6., 163–166.

Az időközben Honvédelmi Bizottságra átnevezett védelmi kabinet május végén részletes határozatban intézkedett az országmozgósítás tervezési rendszerének kidolgozásáról. Ebben előírta, hogy a VSZ Egyesített Fegyveres Erőinek Főparancsnokságával együttműködésben kidolgozott, a párt és a kormány által jóváhagyott hadműveleti terv végrehajtásához el kell készíteni a személyi, anyagi és technikai igények „M”-tervét; a katonai és polgári légtalomban „M”-tervét, valamint a meghagyás végrehajtási utasítását. Mindezek kidolgozása az MN Vezérkar feladata volt. A BM kötelességévé tették a határőrség, a karhatalom, a rendőrség, a büntetés-végrehajtás és a tűzoltóság „M”-tervének elkészítését. A Munkásőrség mozgósítási tervét annak országos parancsnoksága dolgozta ki – a HM-mel és a BM-mel egyeztetve. A HB utasította az Országos Tervhivalt, hogy az éves népgazdasági tervvel egy időben, annak rendszerében készítse el a népgazdaság „M”-tervét, amelynek legfontosabb fejezetei: a fegyveres erők és testületek ellátása, az ipar, a közlekedés és hírközlés, az egészségügy és a lakosság ellátásának terve. A mozgósítási tervet egyeztetni rendelte a Varsói Szerződés többi tagállamaival – a termelés és anyagellátás teljes biztosítása érdekében. A határozat külön felhívta a figyelmet, hogy csökkenteni kell a mozgósítási tervezésbe bevontak számát, a minisztériumokban csak a hadiiparral összefüggő területekre készüljön „M”-terv, a vállalatok közül pedig csak a közvetlenül haditermelést végzők és a katonai közlekedésben-hírközlésben érintetteknek kell ilyen tervet készíteniük. Az éves „M”-terveket úgy kellett elkészíteni, hogy azok három éven keresztül – minimális korrekciókkal – érvényben maradhassanak. Az OT-nak őszre kellett kidolgoznia az érintett tárcák körét, s hogy milyen mélységig készüljenek „M”-tervek.⁶¹⁶

A tervhivatal 1962. szeptember végére készítette el a tervezetet, amely már bevezetőjében leszögezte: a mozgósítás tervének a hadigazdálkodás szempontjából a legfontosabb összefüggésekre kell kiterjednie. Az éves mozgósítási terven belül elsősorban az első, átállási időszakra – amíg megtörténik a haditermelés beindítása – kívántak részletes számításokat készíteni. A tervezés folyamatába a munkát irányító OT kilenc minisztériumot vont be függetlenített funkcionáriusaival, továbbá intézkedési tervet várt a Pénzügyminisztériumtól, az Országos Erdészeti Főigazgatóságtól és a Fővárosi Tanácstól. A légtalomban létszámokat a HM-nek kellett felülvizsgálnia, a mozgósítási tervezésben résztvevők körét pedig nagymértékben szűkíteni kívánta a tervhivatal – megfelelően a pártvezetés által is megfogalmazott elvárásoknak. A függetlenített minisztériumi létszámban ugyan 14%-os emelést kért (+8 fő), de a vállalatoknál a harmadára kívánta csökkenteni a bevontak létszámát. *(Lásd részletesen a 4. táblázatban.)* Ugyancsak a kádári mondatokra rímelt az az előírás, hogy a „felsoroltakon kívül egyéb területeken (minisztériumok, országos hatáskörű szervek, tanácsok) mozgósítási terveket nem kell készíteni, mozgósítási szerveket nem kell létrehozni”. Az OT és a minisztériumok a terveket a következő ágazatokra/feladatokra kellett elkészítsék:

1. termelési terv
 - a) ipar
 - b) építőipar

⁶¹⁶ A HB 4/139/1962. sz. határozata. 1962. május 31. HL HB iratok 1. d.

- c) közlekedés és hírközlés
 - d) egészségügy
 - e) lakosság ellátása
2. anyag- és műszaki ellátás
 3. gépjárművek igénybevétele
 4. munkaügy – meghagyási tervek
 5. területei terv

A vállalatok közül csak a korábban meghatározott haditechnikai cégeknek és a hadsereg szállításában és hírközlésében érintetteknek kellett „M”-tervet összeállítani. A HB október 4-én jóváhagyta a tervmethodikát és a javasolt – csökkentett – létszámkereteket.⁶¹⁷

⁶¹⁷ A népgazdaság mozgósítási tervezésének feladatai. 1962. szeptember 28. MNL OL XIX-A-98 84. d.; a HB 14/142/1962. sz. határozata. 1962. október 4. HL HB iratok 1. d.

Minisztérium, országos hatáskörű szerv	Az 1962. évi „M”-terv elkészítésébe bevont létszám				Javaslat a mozgósítási munkába bevonni kívánt létszámmra			
	Minisztériumoknál, főhatóságoknál		Vállalatoknál	Összesen	Minisztériumoknál, főhatóságoknál		Vállalatoknál	Összesen
	Függetlenített	Egyéb			Függetlenített	Egyéb		
Belkereskedelmi Minisztérium	2	40	-	42	3	10	-	13
Egészségügyi Minisztérium	4	12	19*	35	7	10	19*	36
Élelmiszterügyi Minisztérium	2	68	-	70	2	18	-	20
Építészeti Minisztérium	3	10	-	13	3	5	-	8
Földművelésügyi Minisztérium	2	15	-	17	2	6	-	8
Kohó- és Gépipari Minisztérium	13	354	2268	2635	15	200	600	815
Könnyűipar Minisztérium	2	28	-	30	3	5	-	8
Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium	11	395	961	1367	11	245	447	703
Nehézipari Minisztérium	3	110	360	473	5	30	64	99
Országos Erdészeti Főigazgatóság	1	8	86	95	1	4	-	5
Pénzügyminisztérium	1	55	-	56	1	25	-	26
Országos Tervhivatal**	12	28	-	40	12	28	-	40
Fővárosi Tanács	2	-	-	2	1	-	-	1
Összesen	58	1123	3694	4875	66	586	1130	1782

4. táblázat. A népgazdaság mozgósítási szerveinek létszámmegoszlása minisztériumok, országos hatáskörű szervek és vállalatok szerint

Megjegyzések: * megyei főorvosok; ** az OT III. (Általános Szervezési) Főosztálynak meglévő létszáma 35 fő volt, amelynek 80%-a foglalkozott „M”-munkával. A javasolt 12 fő csak „M”-célra függetlenített

A mozgósítás és a háborús időszaki haditermelés sokoldalú koordinációja 1960-tól napirnden volt, azonban a Szovjetunió nyomására a KGST Végrehajtó Bizottsága 1963 júliusában véglegesen a kétoldalú egyeztetések hatáskörébe utalta a kérdést.⁶¹⁸ A Varsói Szerződésen belüli egyeztetések azért 1963-ban is folytatódtak, decemberben a tervhivatali és vezérkari képviselők értekezlete határozatot is hozott Moszkvában az „M”-tervezés új módszereinek kidolgozásáról. A hangsúly mindinkább az esetleges háborút megelőző időszakra helyeződött, mert a hagyományos fegyverekkel vívott küzdelem helyett az atomeszközökkel vívott modern háborúban más lehetőségek voltak a felkészülésre. Nagyobb figyelmet kívántak szentelni a háború kezdeti időszakának is, amikor a rombolások és károk felmérését követően kell a gazdaság működését újjászervezni. Az OT úgy ítélte meg 1964. szeptemberi előterjesztésében, hogy a népgazdaság mozgósítási tervétől nem várható immár el, hogy a gazdaság minden területét részletesen szabályozza, hanem számítási anyagként fogható csak fel. Az éves „M-ervnek a népgazdaság békebeli erőforrásait kellett számba vennie, és az első háborús negyedév során – egy nukleáris támadás okozta károk figyelembevételével – operatív intézkedésekkel bevezetni a hadigazdálkodást. A HB határozatában felhívta az OT elnökét, hogy folytassák le a szükséges nemzetközi konzultációkat és dolgozzák ki a mozgósítási tervfeladatokat.⁶¹⁹ Decemberre el is készült az 1965-re szóló mozgósítási terv, amely ugyan az itthon gyártott haditechnikai eszközökből 85%-os teljesíthetőséget jelzett a néphadsereg igényeihez képest, de számos termékből a hosszú felfutási idő miatt az első negyedévben lényegesen alacsonyabb teljesítéssel kellett szembenézni. Az anyagtartalékolás területén különösen a tőkés országokból beszerzendő nyersanyagokból maradt el a készletek mértéke az elvárthoz képest. Mivel a mozgósítási területen nem zajlott sokoldalú koordináció, ezért elsőként a szomszédos Csehszlovákiával, illetve a Szovjetunióval sikerült kétoldalú egyeztetéseken összehangolni a rendkívüli időszaki határforgalmat. Az egészségügy területén egy egységes gyógyszer-nómenklatúra kialakítására, míg az ipar területén a részegységek, félkész termékek „M”-időszaki biztosítására (például csappantyúk importálása Csehszlovákiából) történtek erőfeszítések. A tervet a HB 3/166/1964. számú határozatával hagyta jóvá alaptervként.⁶²⁰

1965 folyamán főhatóságokként bontották a mozgósítási tervet, és elkészültek a vállalati részlettervek is. Szeptember–októberben a Varsói Szerződés tagállamaival egyeztették a haditechnikai szállítások és a legfontosabb alapanyagok „M”-időszaki szállítási lehetőségeit. A minisztériumokban készültségi fokokra bontva is elkészültek az intézkedési tervek, továbbá megszülettek a megyei honvédelmi bizottságok részére az adott területen található haditechnikai, közlekedési, hírközlési, egészségügyi vállalatok-intézmények feladattervei. Az OT ugyancsak elkészítette az esetleges rombolások hatásait is figyelembe vevő, 90 napos időtartamra szóló operatív hadigazdálkodási terv módszertanát. Az „M”-tervek sokoldalú koordinációját folyamatosan végezték a VSZ-országok tervhivatalai és vezérkarai, a magyar

⁶¹⁸ Lásd részletesen GERMUSKA 2010 77–96.

⁶¹⁹ Előterjesztés a HB-hoz – a népgazdaság mozgósítási tervezésének irányelvei. 1964. szeptember 14. MNL OL XIX-A-98 88. d.; a HB 7/163/1964. sz. határozata. 1964. szeptember 24. HL HB iratok 2. d.

⁶²⁰ A népgazdaság 1965. évi „M”-terve. 1964. december 9. MNL OL XIX-A-98 88. d.; a HB 3/166/1964. sz. határozata. 1964. december 21. HL HB iratok 2. d.

tervhivatal a csehszlovák hivattal együtt dolgozta ki a háború kezdeti időszakára vonatkozó operatív hadigazdálkodási terv módszertanát. Az OT részletes munkatervet irányzott elő mind a nemzetközi egyeztetésre, mind a belföldi további előkészítésre. A HB határozatában nem tartotta szükségesnek korrigálni a mozgósítási tervet.⁶²¹

1966 folyamán a rombolások hatásainak lehetséges kezelése állt a vizsgálatok középpontjában: miként lehetne átcsoportosítani a termelést a veszélyeztetett városokból más térségekbe; hogyan lehetne a szállítási és hírközlési nehézségeket leküzeni ideiglenes csomópontok és átkelőhelyek létesítésével. A „korszerű háborúra” való felkészülés jegyében felmérések készültek az oktatás, a szakképzés és a tudományos kutatás „M” esetén való továbbműködtetéséről. A vállalatoknál azok vezetőiből Technikai Bizottságok alakultak, amelyek koordinálták az „M”-tervben rögzített feladatok helyi végrehajtását. 1967-re az OT javasolta, a Honvédelmi Bizottság pedig utasításba adta, hogy új mozgósítási alaptervet kell készíteni az aktualizált igények alapján.⁶²²

A fő kihívást azonban sokkal inkább a tervezett gazdasági mechanizmusreform előkészületei jelentették, és annak a szabályozási megoldása, hogy a tervutasításos rendszer megszüntetésével hogyan biztosítható a mozgósítási felkészülés. A haditechnikai vállalatoknál fenntartott termelési kapacitások jelentős része csak további ráfordításokkal lett volna képes az elvárt termelési értékeket hozni. Másfelől viszont jelentős teherként nehezedett a vállalatokra a hadiipari termelésre elkülönített, lefoglalt géppark és eszközállomány többnyire csekély kihasználtsága. A védelempolitika szempontjából elsőrendű igény volt, hogy az új gazdasági mechanizmus megindításával sem gyengülhet az ország hadigazdálkodási potenciálja, és csak olyan gazdaságirányítási rendszer létrehozása engedhető meg, amely biztosítja ennek a potenciálnak a hatékony növelését. A tervutasításos rendszerben a vállalatok ugyan nem voltak különösen érdekeltté téve a haditechnikai termelésben, ám a mozgósítási kapacitások fenntartása sem jelentett külön terhet számukra. Előre látható volt viszont, hogy az új mechanizmusban a kihasználatlan kapacitások és a felhalmozott készletek rontani fogják az eredményességi mutatókat. Ezért az érintettek egyetértettek abban, hogy a hadiipari kapacitások és tartalékok fenntartásával járó költségek és anyagi többletráfordítások nem hozhatják hátrányos helyzetbe az ilyen termelésre kijelölt vállalatokat; a hadiipari kapacitások béketermelésben való felhasználása nem jelenthet külön jövedelmi forrást; a hadiipari kapacitások és tartalékok fenntartására kötelezett vállalatokat pedig érdekeltté kell tenni azok megőrzésében és szinten tartásában.⁶²³

1967. szeptember végén a Honvédelmi Bizottság Titkársága összegezte a védelmi kabinet számára, hogy az érdekelt minisztériumok milyen intézkedésekkel tudják biztosítani a hon-

⁶²¹ Jelentés a népgazdaság mozgósítási tervezésével és felkészülésével kapcsolatban 1965. évben végrehajtott feladatokról és javaslat a minisztériumok, főhatóságok 1966. évben megoldandó feladataira. 1965. november. MNL OL XIX-A-98 89. d.; a HB 8/177/1965. sz. határozata. 1965. december 14. HL HB iratok 2. d.

⁶²² Jelentés a népgazdaság mozgósítási felkészülésével kapcsolatban 1966. évben végrehajtott feladatokról és javaslat az 1967. évben megoldandó feladatokra. 1966. november. MNL OL XIX-A-98 90. d.; a HB 9/184/1966. sz. határozata. 1966. november 17. MNL OL XIX-A-16-aa 112. d.

⁶²³ A gazdasági reform és a hadiipar érdekütközéseiről lásd részletesen GERMUSKA 2014 384–390. A hadiipari vállalatok helyzetének korabeli értékelését lásd KATONA 1969.

védelmi felkészülést az új mechanizmusban.⁶²⁴ A mozgósítási felkészülés mindenképpen komplikáltabb feladattá vált, a népgazdasági terv immár nem képezhette közvetlen alapját az „M”-tervnek (mint addig), a háborús időszak feladataira külön intézkedésekkel kellett utasításokat kiadni a gazdálkodó szervezetek felé. A HB Titkársága a felkészülési munka decentralizálásában látta a megoldást: az „M”-tervet készítő vállalatok körét szélesíteni szükséges, és a megyei honvédelmi bizottságokat fokozottabban kell a tervezésbe bevonni, továbbá szorosabban összekapcsolni a mozgósítási és a polgári védelmi felkészülést. Az OT Általános Szervezési Főosztályának 35 fős, a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság (a továbbiakban: KNEB) Fegyveres Szervek Főosztálya 9 fős és a HB Titkárság 7 fős létszámán túl a minisztériumi „M” függetlenített és nem függetlenített létszám emelésével látták megoldhatónak az új feladatokat – így majd 7000 ember foglalkozott immár „M”-tervezéssel. A megterhelő munka miatt változatlanul fennálló fluktuáció csökkentése érdekében külön pótlék bevezetése vált szükségessé. A Honvédelmi Bizottság 1967. október elején jóváhagyta a megemelt létszámkeretet (lásd az 5. táblázatban), előírta a kiemelt bérezést, és elrendelte az 1967. évi „M”-terv keretszámainak kiadását.⁶²⁵

Minisztérium, országos hatáskörű szerv	Honvédelmi munkába bevont létszám			„M”-terv készítésébe bevont középírányító szervek és vállalatok száma
	függetle- nített	nem függet- lenített	középírányító szervnél és vállalatnál**	
Kohó- és Gépipari Minisztérium	57	36	2 255	87
Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium	19	68	1 214	17
Nehézipari Minisztérium	10	14	588	55
Egészségügyi Minisztérium	17	24	777***	531
Belkereskedelmi Minisztérium*	11	90	122	63
Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium	11	44	1 487	240
Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium	10	10	144	65

⁶²⁴ A következő minisztériumok nyújtottak be ugyanekkor külön beszámolót mozgósítási munkájukról: KGM, KPM, NIM, Egészségügyi Minisztérium, Belkereskedelmi Minisztérium, Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium, Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, Könnyűipari Minisztérium, Pénzügyminisztérium, Művelődésügyi Minisztérium, Munkaügyi Minisztérium, Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala. Lásd MNL OL XIX-A-98 91. d.

⁶²⁵ A minisztériumok honvédelmi felkészülési feladatai ellátásának szervezete a gazdasági irányítás új rendszerében. 1967. szeptember 27. MNL OL XIX-A-98 91. d.; a HB 8/189/1967. sz. határozata. 1967. október 5. MNL OL XIX-A-16-aa 113. d.

Minisztérium, országos hatáskörű szerv	Honvédelmi munkába bevont létszám			„M”-terv készítésébe bevont középírányító szervek és vállalatok száma
	függetle- nített	nem függet- lenített	középírányító szervnél és vállalatnál**	
Könnyűipari Minisztérium	6	10	241	81
Pénzügyminisztérium	8	25	45	29
Művelődésügyi Minisztérium	1	3	–	–
Munkaügyi Minisztérium	–	12	–	–
Fővárosi Tanács	9	3	32	–
Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala	1	–	8	2
Országos Meteorológiai Intézet	1	–	–	–
Összesen	161	339	6 913	1 170

5. táblázat. A honvédelmi munkát végző létszámkeret az egyes minisztériumoknál és szerveknél, valamint az „M”-terv készítésébe bevont középírányító szervek és vállalatok száma

Megjegyzések: *a Szövetkezetek Országos Szövetsége 1 fős létszámával együtt; **a polgári védelmi létszám nélkül; ***ebből 3 fő függetlenített

A haditechnikai vállalatoknál meglepően gyorsan kiütköztek a sokáig takargatott problémák: például az alacsony kapacitáskihasználtság, a termelést évek óta nem folytató, tartalékba helyezett kapacitások fizikai és műszaki elavulása, valamint a tetemes felújítási igény.⁶²⁶ Az 1967. júniusi 13/187/1967. számú határozatnak megfelelően, az első félév tapasztalatai alapján napirendre is vették a mozgósítás kérdését a védelmi kabinetben. Mind világosabban mutatkoztak az érdekütközések, a súrlódások a tervezési rendszer különböző elemei között. Ezért a Honvédelmi Bizottság 1968 júniusában újabb vizsgálatokat rendelt el arra vonatkozóan, hogy miként szabályozandó a felkészülés az új szabályozók közepette, és bevonni rendelte a Központi Statisztikai Hivatalt (KSH) és az Országos Anyag- és Árhivatalt is. A HB a vizsgálatokhoz előzetes alapelvként leszögezte:

- az új körülmények között is változatlanok kell maradniuk a népgazdaság „M”-re való felkészülése céljainak és az „M”-tervezés feladatainak;
- a felkészülési és tervezési módszereknek lehetővé kell tenniük a „hadigazdaság alapvetően központi utasításokon nyugvó és sajátosan kötött gazdálkodási rendjének bevezetését”;
- e módszereket úgy kell meghatározni, hogy „szoros kapcsolatot lehessen teremteni” a békeidőszak középtávú terveivel.

⁶²⁶ Lásd részletesen GERMUSKA 2014 417–424.

Az „M”-felkészülés fontos részét képezték a közvetetten védelmi célú fejlesztések (például közlekedési és hírközlési infrastruktúrák, egészségügyi intézmények, polgári védelem). Ezek kiadásait kifejezetten a középtávú (ötéves) népgazdasági tervekben kívánta megterveztetni a HB. A rendkívüli időszakban a gazdaságirányításnak vissza kell majd térnie a központi tervutasításra épülő kötött gazdálkodásra – szólt az iránymutatás. A reform bevezetésével viszont (köz)igazgatási átszervezéseket, külön részletes rendszabályokat igényelt, hogy milyen mértékben és ütemben tér vissza az utasításos rendszer. A rendkívüli időszak elrendelése ráadásul nem feltétlenül esik egybe a háború kitörésével, hanem már a nemzetközi feszültség időszakában meg kellett volna kezdeni az átállást. Felül kellett tehát vizsgálni az „M”-intézkedések egész rendszerét.⁶²⁷

„Számítási év terve” – a háborús felkészülés adaptálása modern viszonyokra, 1971–1989

Az MSZMP KB 1968. február 8–10-i ülésén tárgyalta a honvédelem helyzetét, és az ott hozott határozat alapján egy nagyszabású felülvizsgálat bontakozott ki a védelmi szektorban.⁶²⁸ Ennek részeként és az előbb említett határozat nyomán került sor a mozgósítási szabályozások áttekintésére. A nemzetközi konzultációk során egy alapvető doktrinális váltás szükségessége rajzolódott ki a felkészülés területén, amely majd’ évtizedes késéssel követte a szovjet (VSZ) hadászati az 1960-as évek első felében végrehajtott koncepcionális változásokat. Az 1950–60-as években a mozgósítás a népgazdaság háborús körülmények közötti működtetésére fókuszált, és ennek előkészítésére összpontosította erőfeszítéseit. Az új hadászati-hadműveleti koncepciókból azonban egy más körülmény kapott kiemelt figyelmet: a váratlanság és az idő tényezője – egy rakéta-atomháború kirobbanása után alig van idő mozgósításra-átállásra, ráadásul a várható drámai rombolások miatt igen nehézvé válik a haderő és a lakosság haditechnikai és anyagi ellátása. Az is felrémlett, hogy háború idején esetleg nem is lehet számolni tervszerű gazdasági teljesítménnyel a nagymértékű pusztítás miatt. Mindezek alapján a felkészítés kiemelt feladatait a háborút megelőző időszakban szükséges elvégezni – szólt az OT új érvelése. A gazdaságmozgósítás készültségi fokozatait célszerűnek ítélték elválasztani a fegyveres erők tevékenységi periódusaitól (harckészültségi fokozataitól) – a végrehajtás feltételeinek és időszükségletének gyökeresen eltérő volta miatt. A gazdaság felkészítésében ezért a következő négy fokozatot kívánták bevezetni:

- a) a háborút megelőző időszak, amelyen belül
 1. a felkészülés időszaka,
 2. a nemzetközi helyzet feszültsége fokozódásának időszaka,
 3. a háborút közvetlenül megelőző veszélyeztetettségi időszak;
- b) a háború időszaka.

⁶²⁷ A népgazdaság mozgósítási felkészítése és ennek tervezése a gazdaságirányítás új rendszerében. 1968. június 17. MNL OL XIX-A-98 91. d.; a HB 5/196/1968. sz. határozata. 1968. június 26. MNL OL XIX-A-16-aa 114. d.

⁶²⁸ *Lásd* részletesen GERMUSKA 2014 396–398.

Ehhez igazodva, az első periódusban a hadipotenciál növelése a fő cél. A másodikban, figyelembe véve a 3–12 hónapos haditermelési átállási időt, megkezdődik a rendkívüli időszak tervek részleges bevezetése. A harmadikban, amikor akár valóban küszöbön áll a fegyveres harc kirobbanásának lehetősége, az átállítás készenlétét kell biztosítani, azaz például fokozni a készletfeltöltést, életbe léptetni újabb tervintézkedéseket.⁶²⁹ A tapasztalatok alapján új szabályozást készített az Országos Tervhivatal, amelyet 1975-ig folyamatosan kívántak bevezetni. A Honvédelmi Bizottság 1971 szeptemberében fogadta el az új mozgósítási alapelveket, amelyek már rakétafegyverekkel megívott „döntő osztályháborúval” számoltak. A felkészülési és gazdaságmozgósítási időszak ezen elvek szerint radikálisan lerövidült, ezért a békeidőszaki tartalékfelhalmozás került előtérbe. A dokumentum új fogalomként vezette be a számítási évet (a továbbiakban: SZÉ) tervét, amely a gazdaságmozgósítás alapvető okmánya lett. „A számítási év terve a népgazdaság anyagi és személyi erőforrásai, lehetőségei maximális igénybevételével mérlegszerűen tartalmazza a fegyveres erők és testületek haditechnikai és hadfelszerelési cikkekkel, valamint egyéb anyagi eszközökkel való ellátását, a polgári lakosság védelméhez és ellátásához, a népgazdaság működéséhez, továbbá a nemzetközi kötelezettségek teljesítéséhez szükséges eszközöket” – szöveg a definíció. Mint alaptervet, a SZÉ-tervet ötévente kellett kidolgozni. A HB által jóváhagyott okmány részletesen és egységes rendben szabályozta a kidolgozandó részletes intézkedési terveket, valamint a felkészülési munkába bevont szervek és intézmények feladatait. A mozgósítási felkészülési munka koordinálását és irányítását hagyományosan az Országos Tervhivatal látta el, amely utasításokkal szabályozta a SZÉ-terv elkészítését, a tervezés metodikáját, a katonai meghagyást, továbbá kialakította a mozgósítási intézkedések rendszerét; irányította a mozgósítási gyakorlatok előkészítését és lefolytatását; összefogta a hadigazdálkodásra való átállás jogszabályi kereteinek kidolgozását.⁶³⁰

A 4/224/1971. számú HB-határozat azt is előírta, hogy tovább kell elemezni az ország háborús felkészülésének hatékonyságát; az erről szóló első beszámoló 1973 májusára készült el. A rendkívüli időszakra vonatkozó szabályozásokat korszerűnek és jogilag rendezettnak ítélte a HB Titkársága: a háborús vezetési struktúra, annak működési mechanizmusa kialakult, a szükséges okmányok és intézkedési tervek készen álltak. A fegyveres erők és testületek mozgósítási rendszere ugyancsak rendezett volt, az új gazdaságmozgósítási alapelvek átvezetését 1975-re kívánták befejezni. A területi honvédelmi bizottságok mind több feladatot kaptak a felkészülésben, a fővárosi és a megyei tanácsok „M”-időszaki feladatainak koordinálása érdekében a Minisztertanács Tanácsi Hivatalát is be kívánták vonni az irányításba. A készülő új honvédelmi törvényben a mozgósítási feladatok is erőteljesebben jelentek meg. A HB május 24-i ülésén az is felvetődött, hogy a megyei pártbizottságokra is jelentős terheket ró a felkészülés, hiszen a megyei MSZMP első titkárok elnökölték a területi honvédelmi bizottságokat és a megyei pártapparátusok (adminisztratív osztályok) képezték a bizottságok

⁶²⁹ A népgazdaság mozgósítási felkészítése elveinek és módszereinek továbbfejlesztése. 1971. szeptember 15. MNL OL XIX-A-98 96. d.

⁶³⁰ A népgazdaság háborúra történő felkészítésének és mozgósításának alapelvei. 1971. szeptember hó; a HB 4/224/1971. sz. határozata. 1971. szeptember 24. MNL OL XIX-F-17-s TÜK 59. d. Az idézet helye: 15. o.

bázisát. Fehér Lajos miniszterelnök-helyettes és Czinege Lajos honvédelmi miniszter ugyanakkor a túlszabályozás veszélyére figyelmeztettek, és a háborús gazdálkodásra való átállás erőteljesebb kidolgozását szorgalmazták. A HB így új előterjesztés kidolgozására adott utasítást.⁶³¹

Az 1973 szeptemberében benyújtott új változat azt emelte ki, hogy az „M”-felkészülésben a jövőben sokkal inkább a háborút megelőző időszakra kell nagyobb figyelmet fordítani, a gazdaságmozgósítás feltételeinek biztosíthatósága érdekében. A hosszabb felkészülési időszak intézkedéseire ugyanakkor jogszabályi változtatásokra is szükség volt, hogy a háborút megelőző feszültségi és veszélyeztetettségi időszakban elindulhasson az átállás. A SZÉ-tervet úgy kívánták kidolgozni, hogy a felkészülési intézkedések több fokozatban léphessenek életbe. A HB is egyetértett azzal, hogy mind az államvezetés szabályozásában (legfelsőbb és területi szinten egyaránt), mind pedig a gazdaságmozgósításban elkerülhetetlen a korszerűsítés. Ehhez munkaprogramot várt az illetékes tárcáktól, továbbá elrendelte a Külügyminisztérium és a Minisztertanács Tanácsi Hivatalának bevonását az „M”-felkészülésbe.⁶³² A HB Titkársága által elkészített munkatervet 1973. november 9-én jóvá is hagyta a bizottság elnöke.⁶³³ Ennek eredményeként pedig elkészült a háborús időszakban működő Honvédelmi Tanács – korábban ismertetett – új ügyrendje is. Egy évvel későbbre készen állt a Külügyminisztérium, illetve a Minisztertanács Tanácsi Hivatala rendkívüli időszaki feladatait taglaló utasítás is, amelyeket 1974. szeptemberben és októberben fogadott el a Honvédelmi Bizottság.⁶³⁴

A következő évtől már a Minisztertanács Tanácsi Hivatala is bekapcsolódott a gazdaságmozgósítási feladatok felmérésébe, és 1976. szeptemberben az Országos Tervhivattal, a HM-mel és a HB Titkárságával együtt nyújtotta be az új mozgósítási rendszerre való áttérés javaslatát.⁶³⁵ Az 1971-ben elfogadott *Alapelvekből* (4/224/1971. számú határozat) kiindulva többéves munkával átvizsgálták a részt vevő szervezetek feladatait, korszerűsítették a tervezési módszereket, és szélesebbre vonták az „M”-felkészülésbe bekapcsolódó intézmények, szervezetek körét. A szabályozókat a központi, a területi és vállalati-intézményi szinten is aktualizálták, az érintett személyi állományt megfelelően továbbképezték az új feladatokra. 1976. júniusban jóváhagyták az 1976–80. évekre szóló SZÉ-tervet (4/268/1976. számú HB-határozat),⁶³⁶ amely teljeskörűen meghatározta a termelő és szolgáltató ágazatok legfontosabb tervmutatóit a fegyverese erők és szervek ellátására, a nemzetközi kötelezettségek teljesíté-

⁶³¹ Előterjesztés a HB részére – az országmozgósítási munka egyes kérdéseinek rendezése. 1973. május 17. MNL OL XIX-A-98 99. d.; Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1973. május 24-én megtartott 240. üléséről. HL HB iratok 6. d.

⁶³² Előterjesztés a HB részére – az országmozgósítási munka egyes kérdéseinek rendezése. 1973. szeptember 17. MNL OL XIX-A-98 99. d.; Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1973. szeptember 27-én megtartott 242. üléséről. HL HB iratok 6. d.

⁶³³ A HB 1/244/1973. sz. határozata. 1973. november 9. MNL OL XIX-A-16-aa 122. d.

⁶³⁴ Lásd a HB 1/251/1974. sz. határozatát (1974. szeptember 26.), illetve a HB 9/252/1974. sz. határozatát (1974. október 24.). MNL OL XIX-A-16-aa 124. d.

⁶³⁵ Az előterjesztést lásd *Dokumentummelléklet* 44. számú dokumentum.

⁶³⁶ Lásd MNL OL XIX-A-16-aa 128. d.

sére, valamint a lakosság védelmére vonatkozóan. A gazdaságmozgósítási intézkedési terveket 1974 folyamán kidolgozták, a polgári védelmi intézkedési tervek 1975-ben megszülettek, a vezető szervek kitelepítési terveit pedig 1976 végéig kívánták véglegesíteni. A nem gazdasági minisztériumok, valamint a társadalmi szervezetek (például Hazafias Népfront, Kommunista Ifjúsági Szövetség, Szakszervezetek Országos Tanácsa) ugyancsak bekapcsolódtak a felkészülésbe. A 10/252/1974. számú határozat alapján a fővárosi és megyei tanácsok komplex intézkedési terveket készítettek a fegyveres erők mozgósításával, a gazdaságmozgósítással, a polgári védelemmel és a rendkívüli időszaki hatósági-igazgatási feladatok ellátására. Az előterjesztők úgy ítélték meg, hogy az összes érintett szervezet immár az *Alapelveknek* megfelelő tervekkel rendelkezik, így a „korszerű rakéta atomeszközökkel vívott háború követelményeinek megfelelnek”. A Honvédelmi Bizottság 1976. szeptember 23-án elrendelte, hogy 1977. április 1-jei hatállyal térjenek át az új mozgósítási rendszerre.⁶³⁷

A gazdaságmozgósításban kiemelt szereppel bíró ipari tárcák felkészülési helyzetét több alkalommal ellenőrizték – maguk a tárcák (NIM 1974, KGM 1976), illetve a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság (Könnyűipari Minisztérium 1977), új szervezeti intézkedéseket azonban nem tartottak szükségnek.⁶³⁸ Az új mozgósítási rendszerre történő átállás érdekében tárcánként új honvédelmi ügyrendet adtak ki. Így például a Kohó- és Gépipari Minisztériumban 1976 decemberében. Ennek érdekében a honvédelmi feladatokat az Általános Szervezési Főosztály fogta át, amely a KGM „béke és mozgósítási időszakra vonatkozó hadiipari, polgári védelmi, kitelepítési, tűzrendészeti és üzembiztonsági feladatainak felügyeleti irányító, ellenőrző, koordináló és végrehajtó szerve”. A főosztály az egységes honvédelmi tevékenység érdekében egymaga irányította és koordinálta az éves, a középtávú, illetve a béke- és „M”-időszaki feladatokat. A 39 oldal terjedelmű ügyrend rögzítette mindezen túl a minisztérium további 10 főosztályának és osztályának honvédelmi feladatait is.⁶³⁹

A hadiiparban jelentős beruházások és rekonstrukciók zajlottak az 1970-es évek második felében, és mind élesebben vetődött fel a mozgósítási kapacitások fenntartásának problémája. Az OT 1977 júliusára készült el a kérdést átfogóan vizsgáló jelentésével, amely határozott koncepcionális váltást javasolt. A jelentés emlékeztetett arra, hogy a néphadsereg béke- és háborús időszaki igényei közötti különbség az 1953-as haderőcsökkentés után növekedett meg drasztikusan. A mozgósítási kapacitások első rögzítésére 1956-ban került sor – alapvetően a második világháborús tapasztalatok alapján, a hagyományos fegyverzettel vívott háború doktrínájából kiindulva. Az 1958-tól kibontakozó nemzetközi szakosítást és gyártás-megosztást első ízben az 1963-as kapacitás-felülvizsgálatnál vették figyelembe, majd az

⁶³⁷ Előterjesztés a Honvédelmi Bizottság részére a gazdaságmozgósítási munka „Alapelvei”-nek megfelelő tervek kidolgozásáról, valamint az új mozgósítási rendszerre történő áttérésről. 1976. szeptember 15.; a HB 6/271/1976. sz. határozata. 1976. szeptember 23. MNL OL XIX-A-16-aa 129. d.

⁶³⁸ Lásd a HB 4/246/1974. sz. határozata – A Nehézipari Minisztérium gazdaságmozgósításra való felkészüléséről. 1974. február 28. MNL OL XIX-A-16-aa 123. d.; a HB 4/267/1976. sz. határozatát – A Kohó- és Gépipari Minisztérium gazdaságmozgósítási felkészülésének helyzetéről. 1976. május 20. MNL OL XIX-A-16-aa 128. d.; valamint a HB 4/279/1977. sz. határozata – A Könnyűipari Minisztérium „M”-feladatokra való felkészülésének vizsgálatáról. 1977. május 19. MNL OL XIX-A-16-aa 130. d.

⁶³⁹ A KGM Honvédelmi Ügyrendje. 1976. december. MNL OL XIX-F-6-ae 57. d. 3.

1973-as újabb kapacitásrögzítésnél már tucatnyi új haditechnikai eszközt kellett figyelembe venni. A nem termelő, úgynevezett hidegkapacitások újraindítása ugyancsak számos kérdést vetett fel: a speciális nyersanyagok és alkatrészek tartalékolását, a munkaerő biztosítását vagy a rögzített kapacitások aránytalanságait. A legkomolyabb kihívást mindezen túl a háború jellegének várható megváltozása jelentette, emiatt a felkészülés időszakában kellett volna biztosítani a rendkívüli szükségleteket. További nehézséget jelentett, hogy a SZÉ-tervek nemzetközi egyeztetése változatlanul kétoldalúan történt a VSZ-ben, és a partnerországok meglehetősen alacsony mértékben tudták kölcsönösen biztosítani egymásnak a mozgósítási szükségleteket. A tervhivatal összességében az addigi kapacitásmegőrzési rendszert – hibáival együtt – eredményesnek ítélte. „A HB által rögzített kapacitások üzemeltetéséhez azonban hiányoznak jelentős anyagi eszközök, tartalékok, a régebben létrehozott kapacitásokon pedig jelentős beruházással járó rekonstrukciókat kell végrehajtani, hogy perspektívában is biztonságosan lehessen számítani az üzembehelyezhetőségre” – tették hozzá. Másfelől a VSZ újabb átfegyverzési programja következtében várható volt, hogy a következő években számos olyan eszköz kikerül a rendszerből, amelyek miatt a már elavult kapacitásokat is fenn kell tartani.⁶⁴⁰

Doró György vezérőrnagy, az OT elnökhelyettese a HB 1977. augusztus 25-i ülésén is hangsúlyozta, hogy „a több évig, illetve évtizedekig nem üzemeltetett kapacitások gyakorlati értéke elavult és mobilizálhatatlanná válik. Csak olyan kapacitásokkal lehet számolni, amelyek élnek, folyamatosan működnek, dolgoznak”.⁶⁴¹ A jelentés kapcsán elfogadott HB-határozat előírta, hogy a már meglévő „M” haditechnikai kapacitásoknál csak olyan fejlesztési vagy rekonstrukciós célok támogathatók, amelyek a védelmi szükségletek kielégítése mellett biztosítják a perspektivikus iparfejlesztést és a gazdaságos termékstruktúra-váltást. Az új haditechnikai termékekhez kapcsolódó beruházásoknál viszont előírták, hogy a kapacitást csak a békeidőszakban jelentkező hazai és exportigényekre szabad kiépíteni, figyelembe véve az optimálisan üzemeltethető termelési nagyságrendet.⁶⁴²

A fegyveres erők és testületek mozgósítási rendjének 1979. júliusi szabályozása alkalmával a Honvédelmi Bizottság arról is rendelkezett, hogy a felső vezetés intézkedési feladatait vizsgálják felül.⁶⁴³ Az aktualizálás 1981 februárjára készült el – alkalmazva immár a három magasabb készültségi fokozatnak megfelelő feladatütemezést. Az új *Intézkedési terv* a legfontosabb feladatokat összegezte a legfelső államvezetés (Minisztertanács, Honvédelmi Bizottság, Honvédelmi Tanács) számára.⁶⁴⁴ A fegyveres erők és testületek számára három készültségi fokozatot írtak elő: állandó harckészültség (ÁHKSZ), fokozott harckészültség (FHKSZ), valamint a háborús veszély harckészültség (HVHKSZ) – mindegyik fokozathoz részletes cselekvési iránymutatást adva. Majd a mozgósítás elrendelését követően lépett volna életbe a

⁶⁴⁰ Jelentés a haditechnikai „M”-célú kapacitások kiépítésének, megőrzésének és finanszírozásának helyzetéről, valamint a további teendőkről. 1977. július 27. MNL OL XIX-F-17-s 168 d. Idézet helye: 16.

⁶⁴¹ Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1977. augusztus 25-én megtartott 282. üléséről. HL HB iratok 7. d. Idézet helye: 10.

⁶⁴² A HB 5/282/1977. sz. határozata. 1977. augusztus 25. MNL OL XIX-A-16-aa 130. d.

⁶⁴³ Lásd a HB 5/304/1979. sz. határozata. 1979. július 25. MNL OL XIX-A-16-aa 134. d.

⁶⁴⁴ A tervet lásd *Dokumentummelléklet* 46. számú dokumentum.

teljes harckészültség (THKSZ). A gazdaság területén ugyancsak három fokozat előzte meg a mozgósítást: a felkészülés időszaka – a békeidőszaki népgazdasági terv keretében végrehajtott védelmi célú fejlesztések; a nemzetközi helyzet feszültsége fokozódásának időszaka – amikor részlegesen már bevezetik a számítási év tervét (haditechnikai cikkek fokozottabb termelése, hadszíntér-előkészítési fejlesztések, tartalékkészletek fokozottabb feltöltése); végül a háborút közvetlenül megelőző veszélyeztetettségi időszak – a számítási év tervéből újabb intézkedések bevezetése (például tartalékok további feltöltése, veszélyeztetett területek kiürítésének megkezdése, gazdasági irányítószervek készültségbe helyezése). A HB 1981. áprilisban léptette életbe az *Intézkedési tervet*.⁶⁴⁵

Fél évvel később elfogadták a következő öt évre szóló, 1981. évi SZÉ-tervet.⁶⁴⁶ Ennek végrehajtására pedig az állami és területi szervek, valamint a vállalatok és intézmények 1982. szeptember 30-ig az új tervrendszert. A mozgósítási felkészülés helyzetéről az Országos Tervhivatal készített beszámolót 1983 tavaszán.⁶⁴⁷ A számítási év tervéhez képest a közlekedés, az egészségügy vagy a kereskedelem területén nem következtek be lényeges változások egy-két év alatt, annál inkább az ipar esetében. A haditechnikai vállalatok dinamikusán növelték termelésüket és értékesítésüket, a Varsói Szerződésen kívüli piacokon is jelentős exportnövekedést tudtak elérni.⁶⁴⁸ A termelésbővülés segítette „melegen” (azaz üzemben) tartani a hadiipari kapacitásokat, a kézfegyver- és löveggyártás esetében ez különösen kulcsfontosságú volt az export életben tartásához. A lőszergyártás küzdött komoly nehézségekkel, itt éles szakmai vita bontakozott ki az elavult kapacitások rekonstrukciójáról. A haditechnikai termékek gyártásához szükséges nyugati alkatrészek és anyagok tartalékolásában ugyanakkor nem történt előrelépés az általános importcsökkentő intézkedések miatt. A gazdasági körülmények, az intézményi változások és a háborús jogszabályok változása miatt a gazdaságmozgósítási intézkedések többnyire túlhaladottá váltak és túlszabályozták területüket. Ezért a felülvizsgálat során 54-ről 21-re csökkentették az intézkedési tervek számát, azokat gyökeresen megújították. Ugyanakkor a korábbi három ipari minisztérium összevonása Ipari Minisztériummá, a közgazdaság átszervezése, a gazdaságirányítás várható átalakítása, a függetlenített „M”-munkát végzők létszámának csökkentése, a mozgósítási apparátus utánpótlásának hiánya mind új kihívásokat jelentett a felkészülés számára. Mindezek alapján az OT elnöke felhatalmazást kért és kapott egy új, átfogó vizsgálat megindítására: a főhatóságoknál és a fővárosi, megyei tanácsoknál vizsgálják meg a honvédelmi munkával foglalkozó szervezetek helyzetét, létszámát; és tegyen javaslatot a Honvédelmi Bizottság részére a vizsgálat eredményei és a VSZ-tagállamok tapasztalatai alapján a szervezeti, személyi és hatásköri feltételrendszerre.⁶⁴⁹

⁶⁴⁵ A felső vezetés „M” intézkedési tervének módosítása. 1981. február 17. MNL OL XIX-A-98 112. d.; a HB 9/322/1981. sz. határozata. 1981. április 23. Uo. 53. d.

⁶⁴⁶ A HB 6/326/1981. sz. határozata. 1981. szeptember 17. MNL OL XIX-A-98 54. d.

⁶⁴⁷ A jelentést lásd *Dokumentummelléklet* 49. számú dokumentum.

⁶⁴⁸ Az 1980-as évek elejének hadiipari expanziójáról lásd részletesen DOMBRÁDY–GERMUSKA–KOVÁCS G. P.–KOVÁCS V. 2016. 229–233.

⁶⁴⁹ Jelentés a népgazdaság mozgósításának és felkészítésének helyzetéről. 1983. március; a HB 4/341/1983. sz. határozata MNL OL XIX-A-98 58. d.

1983 decemberére a tervhivatal által kezdeményezett vizsgálat nyomán közel 500 oldal terjedelemben érkeztek beszámolók – szinte az összes minisztériumtól és érintett főhatóságtól (például KSH), mind pedig a 19 megyei tanácstól és a fővárosi tanácstól. Hely hiányában el kell tekintenünk ezek részletes ismertetésétől, noha a felső szintű szervek az 1950-es évek elejéig visszamenően dolgozták fel tárcájuk (hatóságuk) honvédelmi munkáját. A területi honvédelmi bizottságok – a HB Titkársága megítélése szerint – megfelelően működtek, a katonai titkárhelyettesek biztosítani tudták a katonai-szakmai szempontok érvényesítését. A személyi feltételekről, a változtatások irányának szükségességéről meglehetősen eltérő vélemények fogalmazódtak meg a megyékben. A HB Titkárság saját létszámát és munkafeltételeit kielégítőnek ítélte, ugyanakkor a minisztériumokban számos eltérő megoldást alkalmaztak a honvédelmi munka koordinálására. A tárcák sokszínű és igen eltérő feladatköre miatt nem is tűnt szerencsésnek egységes szervezetet rájuk erőltetni (mindenütt főosztályt vagy osztályt működtetni).⁶⁵⁰

A félezer oldalnyi nyersanyagból az Országos Tervhivatal irányításával, a HB Titkársága, a Minisztertanács Tanácsi Hivatala, a HM, a BM, a Pénzügyminisztérium és a Munkásörtség Országos Parancsnoksága képviselőiből álló munkabizottság készített jelentést és előterjesztést. Megállapításuk szerint a honvédelmi törvény, a tanácstörvény, a Minisztertanács- és HB-határozatok, illetve egyéb utasítások alkalmas jogi kereteket biztosítottak a felkészülési munkának; a honvédelmi munka megfelelő színvonalon folyt. Az Állami Tervbizottság 5004/1984. számú határozata alapján egy párhuzamos vizsgálat is zajlott, amely a gazdálkodó szervezetek irányításának változásait elemezte a védelemmel kapcsolatos gazdasági tevékenységek szempontjából. Az elemzett jelentések alapján a következő főbb problémákra mutatott rá a munkabizottság:

- a honvédelmi feladatok dinamikusan növekedtek az 1970-es évek közepétől, amivel viszont nem tartott lépést az ezzel foglalkozók létszáma, sőt az inkább csökkent;
- a meglévő gazdaságirányítási rendszer (a tervezési, jogi szabályozás) mind messzebb került egy háborús helyzetben bevezetendő utasításos gazdaságtól;
- a Varsó Szerződés más tagállamaiban mindenhol viszonylag nagy létszámú szervezetek foglalkoztak a mozgósítási ügyekkel.

Az általános és gazdaságmozgósítási, polgári védelmi feladatok ellátásában a megyei tanácselnökök elégtelennek ítélték az addigi központi intézkedéseket (megyei katonai referensek, járási és városi katonai főelőadók vezénylése a tanácsokhoz). Tetemes feladataik miatt további szaksegítséget vártak, egyes tanácsok külön honvédelmi szakigazgatási szervezet felállítását javasolták. A minisztériumok a függetlenített és nem függetlenített állománycsoportok között kértek átcsoportosítást, komoly létszámemelést nem igényeltek. (Lásd a 6. táblázat adatait.) Az „M”-munkával járó kööttségek és nehézségek (például utazási korlátozások) kompenzálása és a feladatok összetettségének honorálása érdekében a munkabizottság javasolta az átlagbér

⁶⁵⁰ A jelentéseket lásd a M002474/IV/1983. iktatószám alatt, továbbá a HB Titkársága 1983. december 12-én kelt összefoglalóját 00872/1983. számon. MNL OL XIX-A-98 131. d.

megadását a honvédelmi szakembereknek, valamint azon felül biztosítani az 5, illetve 10%-os honvédelmi bérpótlékot. A HB 1984. április 26-i ülésén azonban nem döntött, mert mindenképpen meg kívánta várni az Állami Tervbizottság vizsgálatának eredményeit.⁶⁵¹

Főhatóság	Honvédelmi bérpótlékban részesülő állomány					
	Függetlenített			Nem függetlenített		
	Engedélyezett	Meglévő	Javasolt	Engedélyezett	Meglévő	Javasolt
Ipari Minisztérium	73	45	52	1	24	35
Építésügyi Minisztérium	10	10	10	–	–	–
Közlekedési Minisztérium	20	13	13	–	–	–
Magyar Posta	–	–	7	–	–	–
Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium	10	10	11	2	2	2
Belkereskedelmi Minisztérium	14	11	11	–	–	–
Egészségügyi Minisztérium	17	17	17	–	–	–
Pénzügyminisztérium	12	11	11	–	–	–
Központi Népi Ellenőrzési Bizottság	8	8	15	–	–	–
Fővárosi Tanács	11	11	11	–	–	–
Vöröskereszt	5	5	5	–	–	–
Külkereskedelmi Minisztérium	13	13	17	–	–	–
Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal	–	–	–	7	7	7

⁶⁵¹ A polgári szerveknél végzett honvédelmi munka helyzete, a továbbfejlesztés feladatai. 1984. március 22. MNL OL XIX-A-98 60. d.; Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1984. április 26-án megtartott 351. üléséről. HL HB iratok 10. d. Az Állami Tervbizottságot (a továbbiakban: ÁTB) – a korábbi gazdaságpolitikai kabinet, a Gazdasági Bizottság helyett – 1973. június 30-án hozta létre a Minisztertanács a „népgazdasági tervezés hatékonyságának emelése és központi irányításának szervezett összehangolása” érdekében. Az ÁTB tagjait a Minisztertanács határozta meg és nevezte ki, hatáskörét a kormány szabta meg, az ÁTB döntései kötelező érvényűek voltak az állami szervek számára. Határozatai nem voltak nyilvánosak. Tagjai: a Minisztertanács elnökhelyettese(i), a pénzügyminiszter, az OT elnöke, az ipari tárcák vezetői, továbbá állandó meghívottak voltak a Magyar Nemzeti Bank (a továbbiakban: MNB) elnöke és az Országos Anyag- és Árhivatal (a továbbiakban: OAH) elnöke. *Lásd* az ÁTB 5002/1973. sz. határozata – az Állami Tervbizottság ügyrendjének megállapítása. 1973. július 23. MNL OL XIX-A-121-c 1. d.

Főhatóság	Honvédelmi bérpótlékban részesülő állomány					
	Függetlenített			Nem függetlenített		
	Engedélyezett	Meglévő	Javasolt	Engedélyezett	Meglévő	Javasolt
Művelődésügyi Minisztérium	2	1	2	2	–	–
Igazságügyi Minisztérium	–	–	–	8	8	8
Országos Atomenergia Hivatal	8	8	8	–	–	3
Központi Statisztikai Hivatal	14	13	14	1	1	1
Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala	1	1	2	–	–	8
Országos Vízügyi Hivatal	1	1	1	5	5	5
Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala	2	2	2	–	–	–
Magyar Tudományos Akadémia	–	–	1	5	5	5
Országos Tervhivatal	38	38	38	–	–	–
HB Titkárság	9	9	9	–	–	–
Külügyminisztérium	2	2	2	6	6	6
Legfelső Bíróság	–	–	–	4	4	4
Magyar Nemzeti Bank	1	1	1	2	2	2
Legfőbb Ügyészség	–	–	–	5	5	5
Országos Testnevelési és Sporthivatal	–	–	–	3	3	6
Szakszervezetek Országos Tanácsa	–	–	–	6	6	6
Hazafias Népfőnt	–	–	–	1	1	1
Magyar Szabadalmi Hivatal	6	6	6	–	–	–
Országos Meteorológiai Intézet	–	–	–	–	–	–
Összesen	277	236	266	58	79	104

6. táblázat. A honvédelmi munkába bevont minisztériumok és országos hatáskörű szervek főbb létszámadatai (fő)

Az Állami Tervbizottság által elrendelt vizsgálatról csak egy tájékoztató jelentés készült az Országos Tervhivatalban, amely azonban meglehetősen éles kérdéseket vetett fel. A védelem területén öt kérdéscsoportot vizsgáltak:

1. A gazdaságmozgósítási felkészülés és tervezés feltételrendszere.
2. A közvetlen (fegyveres erők és testületek) és a közvetett védelmi kiadások (például hadszíntér-előkészítés) tervezése.
3. A hadiipari tevékenység békeidőszakban (termelés, műszaki fejlesztés, beruházás, kapacitások fejlesztése és megőrzésük).
4. A haditechnikai külkereskedelem.
5. A nemzetközi hadiipari-gazdasági együttműködés.

Fejezetünk tematikájához illeszkedően a jelentésből főként az első témakör felvetéseivel foglalkozunk. A szabályozás, az irányítás alapvető rendszerét változatlanul fenn kívánták tartani, a megjelenő új tulajdoni formák és felmerülő addig ismeretlen jogi helyzetek számos kihívást jelentettek. A mozgósítási tartalékok és kapacitások felett az államnak továbbra is tulajdon- és rendelkezési jogot kívántak fenntartani. A számítási év terve naturáliákban készült, rendkívüli időszakban csak ezzel látták biztosíthatónak a haderő és a lakosság ellátását. A SZÉ-tervezésnél ezért még erőteljesebb központosítást, az új matematikai módszerek és eszközök használatát kívánták bevezetni úgy, hogy a piaci automatizmusokkal átszőtt napi irányításról gyorsan át lehessen térni a direkt irányításra. Elvárásként fogalmazódott meg, hogy a minisztériumoknál, országos hatáskörű szerveknél a honvédelmi feladatokat továbbra is önálló, speciális szervezetek (önálló osztály, osztály) végezze. Ekkor kezdték bevezetni az új vállalatirányítási formákat – ezek ellenére meg kívánták tartani a főhatóságok és tanácsok utasítási és ellenőrzési jogköreit a gazdaságmozgósítás kérdéseiben. A beruházási rendszer változásai miatt elkerülhetetlennek tekintették új jogszabály kiadását a hadiipari vállalatok álló- és forgóeszköz fejlesztéséről, hogy azok – szükség szerint – továbbra is kaphassanak költségvetési forrást speciális céljaikra. A felszámolásról készülő jogszabályban szabályozni kívánták a hadiipari kapacitások sorsát érintő átszervezések, szanálások, csőd-eljárások rendjét. Az OT Általános Szervezési Főosztálya külön is összegezte a legfontosabb sarokpontokat, amelyek megtartását/fenntartását mindenképpen szükségesnek tartotta a védelmi szektor hatékony működtetéséhez. A gazdaságmozgósítás területén ezek a következők voltak:

- az OT elnöke népgazdaság-mozgósítási felkészítésével és tervezésével kapcsolatos felelősségének, irányító és koordináló jogkörének fenntartása;
- a minisztériumoknál, országos hatáskörű szerveknél – az ágazati sajátosságok figyelembevételével – önálló gazdaságmozgósítási szervezet működtetése (osztály, önálló osztály);
- a szervezetek dolgozóinak és az „M”-munkába bevont dolgozóknak anyagi és erkölcsi elismerés biztosítása.

A Honvédelmi Bizottság 1984. július 19-i ülésén nem is ezekről az alapfeltételekről folyt a vita, hanem hogy milyen kritériumok alapján lehet majd a haditechnikai termelést folytató vállalatokat államigazgatási kategóriába sorolni (termék fontossága vagy a haditechnikai gyártás aránya alapján); vagy miként növelhető a haditechnikai dollárexport – fenn kell-e tartani a Technika Külkereskedelmi Vállalat monopóliumát a területen vagy sem. A konzultatív vitát határozathozatal nélkül rekesztették be végül, és további részletintézkedéseket vártak a tervhivataltól.⁶⁵²

Év közben fokozatosan váltak ismertté és véglegessé az 1985-től érvénybe lépő új gazdasági szabályozók, amelyek nagyobb rugalmasságot és szabadságot biztosítottak a gazdálkodó szervezeteknek, másfelől viszont komplikáltabbá tették a védelmi szektor tevékenységét, ellátását, felkészülését. Doró György altábornagy, az OT katonai elnökhelyettese – a zárt terjesztésű – *Honvédelem* című folyóirat hasábjain két fő csoportját emelte ki a változásoknak: 1. ahol további korszerűsítés várható majd – népgazdaság és vállalati tervezés, árfolyamrendszer, adórendszer és jövedelemszabályozás, termékforgalmazási rendszer; 2. az irányítás új elemei – a vállalatvezetés új formái (vállalati tanácsok megjelenése), a gazdaságirányító szervek változó feladatköre, távlatilag a személyi jövedelemadó-rendszer bevezetése. Doró cikkében részletesen elemezte is, hogy ezek a szabályozóváltozások milyen hatással járnak majd a haditechnikai termelésben, a haderő ellátásában, a mozgósítási felkészülésben.⁶⁵³

Formális előterjesztés benyújtására 1984. októberben került sor, majd' 50 oldal terjedelemben. Az OT tézisszerűen összegezte az előzőekben is említett öt fő területre vonatkozó irányadó alapelveket.⁶⁵⁴ A gazdaságmozgósítást illetően kitért a békeidőszaki védelmi fejlesztésekre (kettős célú fejlesztések – például a közlekedésben, tartalékolási tevékenység), illetve a mozgósítási időszak terveire (SZÉ-terv, intézkedési tervek, jogszabályok), a gazdaságmozgósítási munkát végzők anyagi-erkölcsi megbecsülésére, valamint a felkészüléssel kapcsolatos finanszírozási kérdésekre. A vita ezúttal inkább a szabályozási kérdések körül forgott a HB-ben október 25-én: egyetértés mutatkozott abban, hogy a honvédelmi törvényt nem szükséges módosítani, de sok speciális szabályozót kell beiktatni a felkészülési tevékenység finanszírozhatósága, a haditechnikai vállalatok rentabilitásának fenntartása érdekében. Ahogy Borbándi János miniszterelnök-helyettes megfogalmazta: „... a szabályozásnál közelíteni kell az általánoshoz, de ezt csak úgy szabad végrehajtani, hogy a védelmi feladatok teljesítésére a kellő garanciák megmaradjanak. Elképzelhető az is, hogy békében a népgazdaság egészére alkalmazott általános rendelkezések szerint kezeljük a békeidőszaki hadiipari szabályozókat, [és] a kormányzat csak egyedi esetekben avatkozik be, ha szükséges. Ennél azonban célszerűbb, ha e terület sajátosságait figyelembe vevő, egyértelműen szabályozott rendszert alkalmazunk, mert így a gazdálkodó egységek tudják, hogy a hatáskörükben hozott

⁶⁵²Tájékoztató jelentés a HB részére – Javaslat a védelemmel kapcsolatos gazdaságirányítás továbbfejlesztésének elveire (vitaanyag). 1984. július 11. MNL OL XIX-A-98 117. d. 005729/IV/1984.; Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1984. július 19-én megtartott 354. üléséről. HL HB iratok 10. d.

⁶⁵³DORÓ 1985.

⁶⁵⁴Az előterjesztés gazdaságmozgósítással kapcsolatos részleteit lásd *Dokumentummelléklet* 50. számú dokumentum.

döntéseknél mivel számolhatnak.” A HB határozata számos feladatot írt elő: a mozgósítási alapelvek korszerűsítését, a háborús jogszabálytervezetek felülvizsgálatát, a tanácsszerveknél folyó honvédelmi munka feltételeinek felülvizsgálatát, a honvédelmi törvény végrehajtási utasításainak átdolgozását a gazdasági kötelezettségek szabályainak tekintetében. A HB úgy rendelkezett, hogy a VSZ-tagállamokkal és a szocialista országokkal a meglévő áruforgalmazási mechanizmust kell fenntartani, a Technika Külkereskedelmi Vállalat maradjon államigazgatási irányítás alatt, a védelmi tevékenységben érdekelt vállalatokat pedig irányítási forma szerint sorolják be.⁶⁵⁵

A mozgósítási alapelvek korszerűsítését – az OT irányításával – ismét munkabizottság végezte, az átdolgozott változatot 1986 márciusában nyújtották be. A módosítások főként azt célozták, hogy az alapelvek igazodjanak az új hadászati, hadműveleti koncepcióhoz: a „hagyományos eszközökkel vívott harctevékenység időbeni elhúzódásának, a háború időszakában folytatandó gazdasági tevékenység tovább-folytatásának lehetősége”. Ennek érdekében feladatokat csoportosítottak át a népgazdasági felkészülés egyes időszakai között, valamint a gazdaságirányítás új szabályozóihoz igazították az intézkedési terveket. Az előző alapelvek kiadása óta megjelent jogszabályok (például honvédelmi törvény, tanácstörvény) rendelkezéseit, a HB, a HT és a területi honvédelmi bizottságok ügyrendjeiből következő változásokat ugyancsak át kellett vezetni a szabályozáson. Az új alapelvek kiadására a 7/368/1986. számú HB-határozattal került sor.⁶⁵⁶

Az új ötéves terv előkészítésével kapcsolatban megkezdődött a számítási év új tervének összeállítása is, aminek kapcsán az Ipari Minisztérium (IpM) felülvizsgálta a mozgósítási kapacitások helyzetét. Noha 1981–1985 között mintegy 1,7 milliárd Ft értékű rekonstrukciót végeztek el a hadiipari vállalatoknál, a szakemberhiány, a géppark leromlott állapota, a technológiák avulása miatt több területen jelentős különbségek mutatkoztak a HM „M”-igényei és a tényleges kapacitások között. Az IpM 1986 augusztusában bizonyos rögzített kapacitások feloldását javasolta egyes elavult termékeknél (például 122 mm-es 38/68M tarack). A gyalogsági lőszergyártásnál – gazdaságossági okokból – leállították a folyamatban lévő felújításokat, a Mátravidéki Fémműnél pedig használaton kívül, azaz hidegtartalékba került az újonnan beszerelt rotorsor is. A tüzérségi lőszergyártásnál a 85 mm-es és 122 mm-es löszerek gyártókapacitásának működképesen tartása minimum 500 millió Ft ráfordítást igényelt volna, az 57 mm-es és 100 mm-es hidegkapacitás megtartása további 150 milliót. Az IpM ezért azt javasolta, hogy e beruházások helyett a HM inkább importból szerezze be a szükséges gyalogsági és tüzérségi löszereket, és így előre töltsen fel „M”-készleteit. Törölni javasolták a PSZH-gyártó kapacitást Győrben, a hadivegyiparban pedig a rekonstrukciók lezárását követően tervezték a kapacitások duplikálását (Fűzfő–Sajóbábony) megszüntetni. A HB elfogadta a kapacitásrögzítések módosításait, és a hadiipar ötéves beruházási előirányzatából 345 millió Ft-ot átcsoport-

⁶⁵⁵ Javaslat a védelemmel kapcsolatos gazdaságirányítás továbbfejlesztésének elveire. 1984. október 14. MNL OL XIX-A-98 117. d. 006444/IV/1984.; Jegyzőkönyv a Honvédelmi Bizottság 1984. október 25-én megtartott 356. üléséről; a HB 3/356/1984. sz. határozata. HL HB iratok 10. d. Idézet: jegyzőkönyv 7.

⁶⁵⁶ Javaslat „A népgazdaság háborúra történő felkészítésének és mozgósításának alapelvei” módosítására. 1986. március 18.; a HB 7/368/1986. sz. határozata 1986. március 27. MNL OL XIX-A-98 65. d.

tosítani rendelt a HM-nek külföldi lőszerbeszerzésre.⁶⁵⁷ Az 1986–1990. évekre szóló SZÉ-tervet 1986. augusztus 28-án hagyta jóvá a HB, majd két héttel később a Minisztertanács 3000-es határozatban rögzítette az ipar „M”-kapacitásait.⁶⁵⁸

Az MSZMP 1985. márciusi XIII. kongresszusát követően a párt- és állami vezetés lazított az addigi gazdaságpolitikai szigoron, a gyorsuló gazdasági növekedés helyett azonban ismételtén megbomló külgazdasági egyensúly és a külső eladósodottság radikális emelkedése volt az eredmény. A védelmi szféra (a régi elnevezést rövidítésként megtartva: a K-II.) kiadásait több ízben is csökkenteni kellett, a hazai beszerzések visszaesését már alig tudták az export növelésével kompenzálni a haditechnikai cégek. A gazdasági válság és a világpolitikai enyhülés közepette a mozgósítási felkészülés mind marginálisabb tevékenységgé vált. A haditechnikai vállalatok szaporodó nehézségei jól megmutatkoztak kapacitásaik fenntartásán is. 1988-ban 350 millió Ft költségtérítési igényt nyújtottak be kihasználatlan kapacitásaik támogatására, ebből 295 milliót tartott jogosnak az IpM, ám mindössze 172 millió Ft kifizetéséhez járult hozzá a Pénzügyminisztérium. A HM ugyan több kapacitás megszüntetéséhez hozzájárult a korábbi években (például a 85 mm-es és 122 mm-es lőszer), de aztán az ígéretek ellenére nem kapta meg a szükséges forrást az importbeszerzéshez. Hiába rögzítette HB-határozat, illetve 3000-es minisztertanácsi határozat a kapacitásokat, a kooperációs partnerek fokozatosan kihátráltak a korábbi együttműködésekben: a FÉG kovácsüzemének felszámolása miatt például a Danuvia beszállító nélkül maradt. Az „M”-kapacitások konvertálhatósága és polgári hasznosíthatósága igen csekély volt ekkorra, egyrészt éppen a speciális célgépek és eljárások miatt, másrészt azok nagymérvű műszaki elavultsága és amortizációja miatt. Teljesen új problémaként vetődött fel, hogy a társasági törvény alapján alakuló új cégek (kft.-k, részvénytársaságok, nyugati működő tőkével alakuló vegyesvállalatok) hajlandóak lesznek-e fenntartani a haditechnikai kapacitásokat, illetve azokat miként és milyen jogosultságokkal ellenőrizhetik az állami szervek, miként szervezhető meg majd a fegyveres erők ellátása.⁶⁵⁹

1989 tavaszán az Ipari Minisztérium 1991–95-re legalább 30%-os exportmegrendelés-csökkenést jelzett a vállalatok felé. Az IpM Gazdasági Kollégiuma 1989. május 15-i ülésén tárgyalta a haditechnikai termékek értékesítési lehetőségeinek csökkenéséből adódó nehézségekről, és állásfoglalásában leszögezte: a vállalatok ezentúl „önálló, saját felelősség mellett” folytatják a haditechnikai termelést; ugyanakkor kormányzati intézkedésekkel is elő kell segíteni a fel szabaduló hadiipari kapacitások polgári célú hasznosítását. A vállalatoknak átállási programot kellett kidolgozniuk, és konvertibilis exportjuk bővítéséhez a minisztériumon belül pályázhattak (banki finanszírozással). Május 24-én Horváth Ferenc ipari miniszter és Sós Gyula miniszterhelyettes tájékoztatta a haditechnikai vállalatok vezetőit az állásfoglalásról, valamint

⁶⁵⁷ MNL OL XIX-A-98 120. d. és HL HB iratok 11. d.

⁶⁵⁸ A népgazdaság 1986. évi számítási terve. 1986. augusztus 15.; a HB 11/371/1986. sz. határozata. 1986. augusztus 28. MNL OL XIX-A-98 66. d.; a Minisztertanács 3286/1986. sz. határozata – az ipari „M”-gyártókapacitások rögzítéséről. 1986. szeptember 11. Uo. 171. d.

⁶⁵⁹ HL HB iratok 11. d. a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság és az OT 1988. decemberi jelentése a hadiipari „M”-kapacitások fenntartásáról és hasznosíthatóságáról, amelyet még benyújtottak ugyan a HB-hoz, de az már nem tűzte napirendre.

a megrendelések csökkenéséről, azok relációs megoszlásáról, az ágazat tartozásairól. A termelővállalatok képviselői számos problémát vetettek fel a mozgósítási kapacitások megőrzésétől az információvédelemig (tőkés partner bevonása esetén hogyan biztosítható a haditechnikai termelés vagy a szovjet licencdokumentáció titkossága).⁶⁶⁰

A problémákról külön kormány-előterjesztés is készült, amelyet a Minisztertanács 1989. július 13-i ülésén tűzött napirendre. Az Ipari Minisztérium meglehetősen borúlátó képet festett a helyzetről: 1988-hoz képest a magyar fegyveres erők hazai vásárlásai 48%-kal csökkentek, a kormányegyezményekben rögzítetthez képest 33%-kal kevesebb rendelést adtak fel a VSZ-tagországok, valamint 22%-kal csökkent a megrendelés dollárrelációban; így mintegy 5,6 milliárd Ft-tal (26%-kal) csökkent a haditechnikai termelés. A hadiipari exportra kiterjesztett termelési adó miatt 37%-kal nőtt az állami elvonás, így az 1988. évi iparági 1,3 milliárdos nyereség 1989-re veszteségbe fordult. Egy sor vállalat került válságba (például Videoton, Finommechanikai Vállalat, DIGÉP, Mechanikai Laboratórium, Labor Műszeripari Művek), amellyel mintegy 10 milliárd Ft-nyi (1989-ben 1 milliárd Ft) államkölcson, állami alapjuttatás és bankhitel törlesztése került veszélybe. 1,3–1,5 milliárd Ft értékű inkurrens anyagkészlet felhalmozódásával kellett számolni, és legalább 6000 dolgozó elbocsátása vált szükségessé. A nemzetközi egyeztetéseket is figyelembe véve 1991-től évi 10–12 milliárd Ft-os haditechnikai értékesítést ítélt reálisnak az IpM. A minisztérium megismételte a tervutasítások felszámolására és az átállítási program kidolgozására szóló javaslatát. A Minisztertanács érdemi hozzászólás, vita nélkül jóváhagyta az előterjesztést.⁶⁶¹

Az átmenet során az évtizedekig fenntartott kapacitásokat fokozatosan felszámolták, az új – nemegyszer nyugati tulajdonosok – megszabadultak a mozgósítási feladatok terhétől. Az új Magyar Köztársaság honvédségének és Honvédelmi Minisztériumának immár a piacgazdaság körülményei között kellett megtalálnia az optimális megoldást, hogy rendkívüli helyzetben miként biztosítható a haderő és az ország ellátása.

⁶⁶⁰ Emlékeztető az Ipari Minisztériumban 1989. május 24-én tartott tárgyalásról. 1989. május 25. Budapest Főváros Levéltára, XXIX. 220/a TÚK 15. d.

⁶⁶¹ 948. [számú] Jegyzőkönyv a Minisztertanács 1989. július 13-ai üléséről. MNL OL XIX-A-83-a 1989/948.

FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

Hivatkozott levéltári források

HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár (HL)

1945 utáni HM iratai
MN Különgyűjtemény
MN – Magyar Néphadsereg iratai
HB iratok – Honvédelmi Bizottság iratai
Központi Irrattár (HM KI)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

M-KS 274. f. 3. cs. – MKP PB iratai
M-KS 274. f. 4. cs. – MKP Titkárság iratai
M-KS 276. f. 53. cs. – MDP Politikai Bizottsága iratai
M-KS 276. f. 54. cs. – MDP Központi Vezetősége KV Titkárság iratai
M-KS 276. f. 84. cs. – MDP Államvédelmi Bizottsága iratai
M-KS 276. f. 95. cs. – MDP KV Ipari és Közlekedési Osztályának iratai
M-KS 276. f. 96/F cs. – MDP KV Adminisztratív Osztálya Fegyveres Erők Alosztálya iratai
M-KS 276. f. 116. cs. – MDP KV Államgazdasági Osztály iratai
M-KS 288. f. 5. cs. – MSZMP PB iratai
M-KS 288. f. 47. cs. – Kádár János titkárságának iratai
XIX-A-2-ee – Minisztertanács Központi TŰK iratkezelőség
XIX-A-2-q – Münnich Ferenc miniszterelnök-helyettes, miniszterelnök iratai
XIX-A-16-aa – OT Általános Szervezési Főosztálya iratai
XIX-A-83-a – Minisztertanács jegyzőkönyvei és mellékleteik
XIX-A-83-b – minisztertanácsi előterjesztések és határozatok
XIX-A-98 – az Üzemgazdasági Tanács, a Honvédelmi Tanács, a Honvédelmi Bizottság Titkársága iratai
XIX-A-127-b – Magyar Köztársaság Kormánya, előterjesztések és határozatok
XIX-B-1-ai – Belügyminisztérium Miniszteri Titkárság iratai
XIX-B-1-z – Belügyminisztérium kollégiumának jegyzőkönyvei
XIX-F-6-a – KGM Titkárság iratai
XIX-F-6-ae – KGM Központi TŰK iratkezelőség iratai
XIX-F-6-kb – KGM Minisztériumi kiadványok iratai
XIX-F-17-s – NIM Iparszervezési Főosztálya iratai
XIX-G-3-h – Külkereskedelmi Minisztérium TŰK iratok
XIX-E-1-c – Igazságügy-minisztérium Törvényelőkészítő Főosztály iratai
XIX-J-1-j – Külügyminisztérium iratai
XX-5-h – a Nagy Imre és társai per iratai

Felhasznált irodalom

BAÁN et al. 2014

BAÁN Mihály–BORS István–CSIFFÁRY Tamás–HÁRI László–KOC SIS Lajos–SZENTES László: *Magyarország védelmi igazgatása a közigazgatás új környezetében*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2014.

BALLA Sándor 1983

BALLA Sándor: *A kiegészítő parancsnokságok kialakulása és feladatai 1945–1978 között*. HL MN Különgyűjtemény III/b-5. Kézirat, 1983.

BALOGH–BARÁTH–RIPP 1994

BALOGH Sándor–BARÁTH Magdolna–RIPP Zoltán (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. IV. kötet. Budapest, INTERA Rt., 1994.

BALOGH 1986

BALOGH Sándor (szerk. és bev.): *Nehéz esztendőkrónikája. 1949–1953. Dokumentumok*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1986.

BARÁTH 2001

BARÁTH Magdolna: *Gerő Ernő politikai pályája 1944–1956*. PhD-értekezés. Budapest, ELTE BTK XIX–XX. századi Magyar Történeti Doktori Iskola, 2001.

BARÁTH 2007

BARÁTH Magdolna: A Gazdasági Bizottság 1956–1957-ben. *Levéltári Közlemények* 78. évf. 2. sz. 213–251.

BARÁTH 2010

BARÁTH Magdolna: Államvédelem az egységes Belügyminisztériumban. *Betekintő* 4. évf. 3. sz. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2010_3_barath.pdf

BARBER–HARRISON eds 2000

BARBER, John–HARRISON, Mark eds: *The Soviet Defence-Industry Complex from Stalin to Khrushchev*. London–New York, Macmillan–St. Martin's Press, 2000.

BARBER–HARRISON–SIMONOV–STARKOV 2000

BARBER, John–HARRISON, Mark–SIMONOV, Nikolai–STARKOV, Boris: The Structure and Development of the Defence-industry Complex. In BARBER, John–HARRISON, Mark eds: *The Soviet Defence-Industry Complex from Stalin to Khrushchev*. London–New York, Macmillan–St. Martin's Press, 2000, 3–32.

BELÉNYI 2011

BELÉNYI Gyula: *Válság 1953. Tanulmány és dokumentumok*. Budapest, Históriaantik Könyvesház, 2011.

BERKI 1974

BERKI Mihály: *A korszerű hátszágvédelem kialakítása hazánkban és sajátos feladatai háborúban és békében*. Kandidátusi értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1974.

BIRTA 1970

BIRTA István: A szocialista iparosítási politika néhány kérdése az első ötéves terv időszakában. *Párttörténeti Közlemények* 26. évf. 3. sz. 113–150.

- BROADBERRY–HARRISON 2005
BROADBERRY, Stephen–HARRISON, Mark: Introduction. In Stephen BROADBERRY–Mark HARRISON eds: *The Economics of World War I*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
- CSABAI Károly 1983
CSABAI Károly: *Az MNVK Mozgósítási és Hadkiegészítési Csoportfőnökség története*. HL MN Különgyűjtemény, II/b-7. Kézirat, 1983.
- CsÍZI István 2017
CsÍZI István: Az Országos Tervhivatal az első hároméves terv időszakában (1947–1949). In BANK Barbara–GERMUSKA Pál (szerk.): *Lépések a gazdasági teljhatalom felé 1945–1948*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 77–118.
- DAVIES 2005
DAVIES, R. W.: Preparations for Mobilisation of the Soviet Economy in the 1930s. University of Warwick Department of Economics. *PERSA Working Paper* No. 38.
- DOMBRÁDY 2003
DOMBRÁDY Lóránd: *A magyar hadigazdaság a második világháború idején*. Budapest, Petit Real Könyvkiadó, 2003.
- DOMBRÁDY–GERMUSKA–KOVÁCS G. P.–KOVÁCS V. 2016
DOMBRÁDY Lóránd–GERMUSKA Pál–KOVÁCS Géza Péter–KOVÁCS Vilmos: *A magyar hadiipar története a kezdetektől napjainkig 1880–2015*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016.
- DORÓ 1985
DORÓ György: A népgazdaság háborúra történő felkészítésének időszerű kérdései. *Honvédelem* 36. évf. 5. sz. 96–122.
- DORÓ 1986
DORÓ György: A védelem és a belső biztonság anyagi-technikai biztosítása a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésével összefüggésben. *Honvédelem* 37. évf. 4. sz. 3–28.
- EHRENBERGER 2001
EHRENBERGER Róbert (szerk.): *A béketábor magyar hadserege. A magyar demokratikus hadsereg és a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból 1945–1957*. Budapest, Petit Real Könyvkiadó, 2001.
- EHRENBERGER 2006
EHRENBERGER Róbert (szerk.): *„A dolgozó népet szolgálom!” Forráskiadvány a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárában őrzött irataiból 1957–1962*. Budapest, TONYO-GRÁF Nyomdai és Grafikai Stúdió, 2006.
- FARKAS 1942
FARKAS Endre: Kapcsolat a közigazgatás és a honvédség között. *Magyar Katonai Szemle* 12. évf. 2. negyedév, 428–432.
- FEITL 2003
FEITL István (szerk.): *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1947*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2003.

- FEITL–GELLÉRINÉ–SIPOS 1997
- FEITL István–GELLÉRINÉ Lázár Márta–SIPOS Levente (szerk.): *Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések. 1940–1956.* Budapest, Napvilág Kiadó, 1997.
- FELLEGI–GYEKICZKI–KÖVÉR–KÖVÉR–MÁTÉ–ORBÁN–STUMPF–VARGA–WÉBER (szerk.) 1989
- FELLEGI Tamás László–GYEKICZKI András–KÖVÉR László–KÖVÉR Szilárd–MÁTÉ János–ORBÁN Viktor–STUMPF István–VARGA Tamás–WÉBER Attila (szerk.): *A forradalom hangja – Magyarországi rádióadások 1956. október 23. – november 9.* Budapest, Századvég Kiadó – Nyilvánosság Klub, 1989.
- FODOR László 1983
- FODOR László: *A hadköteles nyilvántartás fejlődése (1945–1980).* HL MN Különgyűjtemény III/b-6. Kézirat, 1983.
- FÖGLEIN 1992
- FÖGLEIN Gizella: *Államfő és hadsereg a köztársasági Magyarországon (1946–1949).* *Új Honvédségi Szemle* 46. évf. 1. sz. 51–58.
- FÖLDESI 2004
- FÖLDESI Ferenc: *A magyar területi katonai igazgatási rendszer fejlődéstörténete 1920-tól a jelenlegi szervezeti rendszer kialakulásáig, valamint lehetséges szervezeti felépítése.* PhD-értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, 2004.
- FÜR 2003
- FÜR Lajos: *A Varsói Szerződés végnapjai – magyar szemmel.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2003.
- G. VASS 2011
- G. VASS István: *Dokumentumok a magyar–szovjet jóvátételi egyezmény létrejöttéhez.* *Archívnet*, 11. évf. 2. sz. http://www.archivnet.hu/diplomacia/dokumentumok_a_magyarszovjet_jovatteteli_egyezmeny_ltrejottehez.html
- G. VASS–KURECSKÓ–RING 2008
- G. VASS István–KURECSKÓ Mihály–RING Orsolya (szerk.): *A Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei 1952. augusztus 14. – 1955. április 18.* Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2008.
- GERMUSKA 2012
- GERMUSKA Pál: *A Magyar Népköztársaság karhatalmi intézkedéseinek terve, 1956.* *Hadtörténelmi Közlemények* 125. évf. 1. sz. 269–278.
- GERMUSKA 2013
- GERMUSKA Pál: *A Honvédelmi Bizottság („Trojka”) 1950–1952. évi jegyzőkönyvei.* *Hadtörténelmi Közlemények* 126. évf. 2. sz. 613–643.
- GERMUSKA 2014
- GERMUSKA Pál: *A magyar közgépipar: Hadiipar és haditechnikai termelés Magyarországon 1945 és 1980 között.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Argumentum Kiadó, 2014.
- GERMUSKA–NAGY 2004
- GERMUSKA Pál–NAGY Tamás: *Az MDP Államvédelmi Bizottsága, Honvédelmi Bizottsága és a Honvédelmi Tanács.* *Múltunk* 49. évf. 1. sz. 180–210.

- HALMOSY 1985
- HALMOSY Dénes: *Nemzetközi Szerződések 1945–1982. „A második világháború utáni korszak legfontosabb külpolitikai szerződéseit”*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985.
- HARRISON 1998
- HARRISON, Mark: The economics of World War II: an overview. In Mark Harrison ed.: *The Economics of World War II. Six Great Powers in International Comparison*. Cambridge, Cambridge University Press, 1998, 1–42.
- HEGEDÜS 1988
- HEGEDÜS András: *A történelem és a hatalom igazságában. Életrajzi elemzések*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988.
- HORVÁTH Cs. 2018
- HORVÁTH Csaba: Magyar hadseregből Magyar Királyi Honvédség. In HORVÁTH Miklós (szerk.): *Magyarország hadtörténete IV.: 1919-től napjainkig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2018, 13–52.
- HORVÁTH–SOLT–SZABÓ–ZANATHY–ZINNER (szerk.) 1992
- HORVÁTH Ibolya–SOLT Pál–SZABÓ Győző–ZANATHY János–ZINNER Tibor (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéből*. 1. kötet. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1992.
- HORVÁTH–SOLT–SZABÓ–ZANATHY–ZINNER (szerk.) 1993
- HORVÁTH Ibolya–SOLT Pál–SZABÓ Győző–ZANATHY János–ZINNER Tibor (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. 2. kötet. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993.
- HORVÁTH–SOLT–SZABÓ–ZANATHY–ZINNER (szerk.) 1994
- HORVÁTH Ibolya–SOLT Pál–SZABÓ Győző–ZANATHY János–ZINNER Tibor (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. 3. kötet. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1994.
- HORVÁTH–SZABÓ–ZALAI 2001
- HORVÁTH Julianna–SZABÓ Éva–ZALAI Katalin (szerk.): *A Magyar Kommunista Párt iratainak repertóriuma, 1944–1948*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2011.
- HORVÁTH M. 2003
- HORVÁTH Miklós: *1956 hadikrónikája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.
- HORVÁTH M. 2006
- HORVÁTH Miklós: 1944–1956. Honvédségből néphadsereg – A haderő újjászervezésétől a forradalom és szabadságharc leveréséig. In HELGERT Imre–VASS Jenő Sándor (szerk.): *A Hazáért. A Magyar Honvédség múltja és jelene 1848–2004*. Budapest, Szaktudás Kiadó Ház, 2006, 289–362.
- HORVÁTH M. 2014
- HORVÁTH Miklós: Erőszakszervezetek a kommunista terrorrendszer kiépítésében és fenntartásában, 1945–1953. In MARKÓ György–SCHMIDT Mária (szerk.): *Hogy jobban értsük a huszadik századot*. [Konferenciák 2012–2013] Budapest, XX. Század Intézet, 2014, 155–179.

- HORVÁTH M. 2018a
HORVÁTH Miklós: Honvédségből Néphadsereg a haderő újjászervezésétől 1956-ig. In HORVÁTH Miklós (szerk.): *Magyarország hadtörténete IV.: 1919-től napjainkig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2018, 253–310.
- HORVÁTH M. 2018b
HORVÁTH Miklós: A forradalom és szabadságharc okai és körülményei. In HORVÁTH Miklós (szerk.): *Magyarország hadtörténete IV.: 1919-től napjainkig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2018, 312–355.
- HORVÁTH M. 2018c
HORVÁTH Miklós: 1956 a Varsói Szerződés tükrében. In HORVÁTH Miklós (szerk.): *Magyarország hadtörténete IV.: 1919-től napjainkig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2018, 364–370.
- HORVÁTH M. 2018d
HORVÁTH Miklós: Tisztogatások és megtorlás a hadseregben 1956 után. In HORVÁTH Miklós (szerk.): *Magyarország hadtörténete IV.: 1919-től napjainkig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2018, 370–376.
- HORVÁTH M.–KOVÁCS V. 2011
HORVÁTH Miklós–KOVÁCS Vilmos: *Hadsereg és fegyverek 1956*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2011.
- HORVÁTH M.–KOVÁCS V. 2016
HORVÁTH Miklós–KOVÁCS Vilmos: *Magyarország az atomháború árnyékában*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016.
- HORVÁTH M.–SOLYOSI 2018
HORVÁTH Miklós–SOLYOSI József: A Magyar Néphadsereg a Varsói Szerződés kötelékében. In HORVÁTH Miklós (szerk.): *Magyarország hadtörténete IV.: 1919-től napjainkig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2018, 377–458.
- HORVÁTH M.–TULIPÁN 2006a
HORVÁTH Miklós–TULIPÁN Éva: *Keresztutak – Magyar Néphadsereg 1956*. Budapest, K&H Kiadó, 2006.
- HORVÁTH M.–TULIPÁN 2006b
HORVÁTH Miklós–TULIPÁN Éva: *In memoriam 1956*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2006.
- IZSÁK–KUN 1994
IZSÁK Lajos–KUN Miklós (szerk.): *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948*. Budapest, Századvég, 1994.
- JUHÁSZ 1983
JUHÁSZ Attila: *Az MN hadkiegészítési rendszerének kialakulása és fejlődése 1945–1980 közötti időszakban*. HL MN Különgyűjtemény III/b-3. Kézirat, 1983.
- KAHLER 2006
KAHLER Frigyes: 1956 szellemének megtorlása tíz év után. Vaczkó László és Hamusics János ügye. *Aetas* 21. évf. 1. sz. 38–56.
- KAPÁS–LAKATOS 1986
KAPÁS Miklós–LAKATOS Zoltán: *A meghagyás rendszerének története*. HL MN Különgyűjtemény III/b-7. Kézirat, 1986.

KARÁCSONY 2005

KARÁCSONY Imre: Hungary. In NAĐOVIČ, Svetozár–FOERTSCH, Hartmut–KARÁCSONY, Imre–OSTROWSKI, Zdzisław eds: *The Great Withdrawal. Withdrawal of the Soviet–Russian Army from Central Europe 1990–1994*. Bratislava, Ministry of Defence of the Slovak Republic, 2005.

KÁRPÁTI 2011

KÁRPÁTI Ferenc: *Puskalövés nélkül...* Budapest, Duna International, 2011.

KATONA 1969

KATONA Antal: Az új gazdaságirányítási rendszer hatása az ipar területén folytatott felkészülési munkában. *Honvédelem* 1969. Különkiadás – A hadigazdaság és a katonai gazdálkodás témaköréből. 125–133.

KISS 2009

KISS Dávid: A Munkásőrség megalakítása. *Múltunk* 54. évf. 3. sz. 238–277.

KISS 2016

KISS Dávid: A Kádár-rendszer védelemigazgatásának hazai és nemzetközi mintái a XX. században. In UJVÁRY Gábor (szerk.): *Veritas Évkönyv 2015*. Budapest, Veritas – Magyar Napló, 2016, 275–294.

KISS 2017a

KISS Dávid: A Kádár-korszak háborús védelmi igazgatási rendszerének kiépítése (1964–1975). *Honvédségi Szemle* 145. évf. 1. sz. 121–139.

KISS 2017b

KISS Dávid: *A Munkásőrség története és előzményei*. Budapest, Veritas – Magyar Napló, 2017.

KISS–TÓTH 2005

KISS Kálmánné–TÓTH József: A hadsereg, a tisztikar a politikai hatalom szorításában. III. *Bolyai Szemle* 14. évf. 2. sz. 36–67.

KOROM 1996

KOROM Mihály: A Rákosi-uralom legfőbb törvénysértő szerve és fő felelősei. In IZSÁK Lajos–STEMLER Gyula (szerk.): *Vissza a történelemhez. Emlékkönyv Balogh Sándor 70. születésnapjára*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1996.

KOVÁCS 2014

KOVÁCS István: A honvédelmi kötelezettségek törvényi szabályozásának változásai. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* 2. évf. 1. sz. 223–268.

KÖRTVÉLYESSY 2004

KÖRTVÉLYESSY Zsolt: *A honvédelem helyi igazgatási szerveinek helye és szerepe a védelmi felkészítés és az országmozgósítás rendszerében, megváltoztatásának szükségessége a NATO- és az EU-elvek figyelembevételével*. PhD-értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, 2004.

LAKATOS 2011

LAKATOS László: *Honvédelmi igazgatás*. Egyetemi jegyzet. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2011.

LENGYEL 1978

LENGYEL György: Az irányított gazdaság kialakulásának néhány tényezője Magyarországon. *Budapest Főváros Levéltára Közleményei* 1. évf. 1. sz. 285–304.

MALINOVSKIJ 1970

MALINOVSKIJ, Rogyion J.: *Éberen álljunk a béke őrhelyén*. Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1970.

MARKEVICH 2004

MARKEVICH, Andrei: Planning the Soviet Defense Industry: the Late 1920s and 1930s. University of Warwick Department of Economics. *PERSA Working Paper* No. 37.

MARKÓ 2011

MARKÓ György: *A Honvédelmi Minisztérium szervezete 1945–1956*. Budapest, Argumentum Kiadó, 2011.

MEDVECZKY 2015

MEDVECZKY Mihály: *A különleges jogrend egyes kérdései a gazdaságmozgósítás hazai történetéből*. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Vélemények a Katonai Hadijog Világából, 2015/1.

MUCS-ZÁGONI 1979

MUCS Sándor-ZÁGONI Ernő: *A magyar néphadsereg története 1945–1959*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1979.

OKVÁTH 1994

OKVÁTH Imre: A hadsereg irányítása Magyarországon, 1945–1956. *Hadtörténelmi Közlemények* 107. évf. 2. sz. 75–100.

OKVÁTH 1998

OKVÁTH Imre: *Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956*. Budapest, Aquila Könyvkiadó, 1998.

OKVÁTH 2000

OKVÁTH Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén.” Adalékok a Katpol történetéhez, 1945–1949. In GYARMATI György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Budapest, Történeti Hivatal, 2000, 57–96.

OPLATKA 2014

OPLATKA András: *Németh Miklós – „Mert ez az ország érdeke”*. Budapest, Helikon Kiadó, 2014.

ÖTVÖS 2012

ÖTVÖS István: *Koncepcióváltások: A Rajk-per katonai vonala*. Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor Kiadó, 2012.

PATAI 1983

PATAI Endre: *Az MN mozgósítási rendszere fejlődésének története 1944 és 1980 között*. HL MN Különgyűjtemény III/b-2. Kézirat, 1983.

PATAKI 1995

PATAKI István: „Egyezmények” a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról. *Múltunk* 40. évf. 3. sz. 123–158.

- PATAKY–KÓKAY–PINTÉR 1983
- PATAKY Iván–KÓKAY György–PINTÉR János: *A polgári védelem története*. HL MN Különgyűjtemény MN/T 17. Kézirat, 1983.
- PETŐ 1980
- PETŐ Iván: Az 1949–1950-ben működő Nehézipari Minisztérium hivataltörténete. *Levéltári Szemle* 30. évf. 3. sz. 407–423.
- RAINER 1996
- RAINER M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz*. I. kötet. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.
- RAINER 1999
- RAINER M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz*. II. kötet. Budapest, 1956-os Intézet, 1999.
- REPORT 1983
- REPORT József: *Az MN Hátországvédelmi Parancsnokság és alárendelt szervezeteinek története*. HL MN Különgyűjtemény, II/c-5. Kézirat, 1983.
- RIPP 1997
- RIPP Zoltán: A pártvezetés végnapjai. 1956. október 23–31. In HORVÁTH Julianna–RIPP Zoltán (szerk.): *Ötvenhat októbere és a hatalom*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1997.
- ROMSICS 2005
- ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005.
- SAMUELSON 2000
- SAMUELSON, Lennart: The Red Army and Economy Planning, 1925–40. In BARBER, John–HARRISON, Mark eds: *The Soviet Defence-Industry Complex From Stalin to Krushchev*. London–New York, Macmillan – St. Martin’s Press, 2000, 49–55.
- SCHUBERT 2007
- SCHUBERT Katalin: *A tábornokok pere*. PhD-értekezés. Szentendre, Zrínyi Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, 2007.
- SÓLYOM Ildikó 2003
- SÓLYOM Ildikó: *Összetört – szétszakadt – elillant... A Sólyom tábornok-per utóélete*. Budapest, Hadtörténelmi Levéltár – Paktum Nyomdaipari Társaság, 2003.
- SZABÓ J. (főszerk.) 1995
- SZABÓ József (főszerk.): *Hadtudományi lexikon*. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995.
- SZAKÁLY 1991
- SZAKÁLY Sándor: A katonai vezetés és a honvédelmi politika alakításának szintjei a két világháború közötti Magyarországon. *Új Honvédségi Szemle* 45. évf. 11. sz. 37–42.
- SZÉKELY–SOMOS 1978
- SZÉKELY Sándor–SOMOS József (összeáll.): *A honvédelmi törvény*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1978.
- SZENTE 2016
- SZENTE Zoltán: Magyarország második világháborús hadba lépésének alkotmányosságáról. *Századok* 150. évf. 6. sz. 1371–1406.

SZÚCS 1997

SZÚCS László (szerk.): *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) Minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15.* Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1997.

SZÚCS–G. VASS 2008

SZÚCS László–G. VASS István (szerk.): *Nagy Ferenc második és harmadik kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1946. november 22. – 1947. május 31.* Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2008.

THÜRMER 1981

THÜRMER Gyula: *A Magyar Néphadsereg Vezérkara Anyagtervezési és Közgazdasági Csoportfőnöksége története.* Kézirat, HL MN Különgyűjtemény. A II/b-8. Kézirat, 1981.

TULIPÁN 2018

TULIPÁN Éva: *A forradalom és szabadságharc időszakában bekövetkező veszteségek.* In HORVÁTH Miklós (szerk.): *Magyarország hadtörténete IV.: 1919-től napjainkig.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2018, 361–365.

VARGYAI 1979

VARGYAI Gyula: *A kivételes hatalom és az államszervezet militarizálásának néhány kérdése Magyarországon a második világháború előestéjén.* *Jogtudományi Közlöny* 34. évf. 11. sz. 756–764.

VAS 1990

VAS Zoltán: *Betiltott könyvem. Életem III.* Budapest, Szabad Tér Kiadó, 1990.

VERES 2002

VERES Mihály: *Légvédelmi tüzérek és rakétások. A légvédelmi tüzér- és rakétacsapatok története, 1948–2000.* Budapest, Püski Kiadó, 2002.

ZINNER 2001

ZINNER Tibor: *A kádári megtorlás rendszere.* Budapest, Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, 2001.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ABV	Atom-biológiai-vegyi
ÁC	Állami Céltartalék
ÁGM	Általános Gépipari Minisztérium
ÁRHI	Áruraktározási Hivatal
ÁT	Állami Tartalék
ÁTB	Állami Tervbizottság
ÁVH	Államvédelmi Hatóság
bev.	bevezetés
BM	Belügyminisztérium
cs.	csoport
d.	doboz
db	darab
DHDSCS	Déli Hadseregcsoport
DIGÉP	Diósgyőri Gépgyár
DISZ	Dolgozó Ifjúság Szövetsége
d. n.	dátum nélkül
ed.	szerkesztő
eds	szerkesztők
EFE	(Varsói Szerződés) Egyesített Fegyveres Erői
eln.	elnöki (iratok)
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
f.	fond
FHB	Fővárosi Honvédelmi Bizottság
FKgP	Független Kisgazdapárt
Ft	forint
GB	Gazdasági Bizottság
GM	gazdaságmozgósítás
GOSZPLAN	Szovjetunió Állami Tervbizottsága
HÁKB	Hadiipari Állandó Kormánybizottság
HANYIK	Hadköteleseket Nyilvántartó és Információs Központ
HAP	Hátországi Alakulatok Parancsnoksága
HÁRB	Hadiipari Ármegállapító Bizottság
HL	Hadtörténelmi Levéltár
HM	Honvédelmi Minisztérium
HT	Honvédelmi Tanács
IpM	Ipar Minisztérium
KAO	(MSZMP) KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya
Katpol	Katona Politikai Osztály

KB	Központi Bizottság
KGM	Kohó- és Gépipari Minisztérium
KGST	Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
KI	Központi Irattár
KKM	Külkereskedelmi Minisztérium
KNEB	Központi Népi Ellenőrzési Bizottság
KOMINFORM	Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája
Korm.	Kormány
KÖHÉM	Közlekedési, Hírközlési és Építésügyi Minisztérium
KPM	Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium
KR	koordinációs és racionalizálási
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
KV	(MKP/MDP) Központi Vezetősége
légó	légoltalmi
LHT	Legfelső Honvédelmi Tanács
„M”	mozgósítási
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MICS	mozgósítást irányító csoportok
mk.	mérnökkari
MKP	Magyar Kommunista Párt
MN	Magyar Néphadsereg
MNL	Magyar Nemzeti Levéltár
MNL OL	MNL Országos Levéltára
MNB	Magyar Nemzeti Bank
MNK	Magyar Népköztársaság
MNVK	Magyar Néphadsereg Vezérkara
MÖHOSZ	Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
MOP	Munkásőrség Országos Parancsnoksága
MT	Minisztertanács
MTI	Magyar Távirati Iroda
MüM	Munkaügyi Minisztérium
NATO	Észak-atlanti Szerződés Szervezete
NET	(Magyar) Népköztársaság Elnöki Tanácsa
NT	Népgazdasági Tanács
NIM	Nehézipari Minisztérium
NT	Népgazdasági Tanács
o.	oldal
OÁH	Országos Anyag- és Árhivatal
OLP	Országos Légvédelmi Parancsnokság
OM	országmozgósítás, országmozgósítási munka

OT	Országos Tervhivatal
ő. e.	őrzési egység
PB	Politikai Bizottság
PM	Pénzügyminisztérium
PTT	(Varsói Szerződés) Politikai Tanácskozó Testülete
PV	Polgári Védelem
sfsz.	sokszorosítás folyószáma
sz.	szám, számú
SZÉ	számítási év
SZEB	Szövetséges Ellenőrző Bizottság
szerk.	szerkesztő, szerkesztette
SZKP	Szovjetunió Kommunista Pártja
SZT	szigorúan titkos
t.	tétel
TÜK	titkos ügyiratkezelés
uo.	ugyanott
ÜT	Üzemgazdasági Tanács
vál.	válogatta
VB	Végrehajtó Bizottság
vö.	vesd össze!
VSZ	Varsói Szerződés

DOKUMENTUMMELLÉKLET

1 1945. JANUÁR 31.

Vörös János honvédelmi miniszter a honvéd kerületi parancsnokságok felállításáról – részlet¹

Ker. pság-ok [kerületi parancsnokságok] felállítása
Debrecen, 1945. évi január hó 31-én.

1. Értesítem, hogy a Honvédség újbóli felállításával kapcsolatban az 1–7. honvéd kerületi parancsnokságok működésüket ismét megkezdik. Az 1–7. ker. pság-ok területi hatásköre kisebb, a közlekedési viszonyok diktálta változásoktól eltekintve megfelel az 1938. szeptember 1-i helyzetnek. Készleteit az 1. sz. melléklet tartalmazza.²

2. A honvédkerületnek élén a honvéd kerületi parancsnok áll. Rangja ezredes. A honvéd ker. pság a honvédkerületek székhelyén működik. A honvédkerületek székhelyei az alábbiak: 1. ker. pság Budapest, 2. ker. pság Székesfehérvár, 3. ker. pság Szombathely, 4. ker. pság Pécs, 5. ker. pság Szeged, 6. ker. pság Debrecen, 7. ker. pság Miskolc.

3. A már felszabadított területeken lévő újból felállítandó ker. pság-ok ideiglenes megbízottak neveit a 2. sz. melléklet tartalmazza.

4. A ker. pság-ok alárendeltségében a 20.035./I.-1945. számú intézkedésem szerint megalkotni rendelt kieg. pság-ok [kiegészítő parancsnokságok] a ker. parancsnokok alárendeltségébe tartoznak az alábbiak szerint: 2. ker. pság-nak alárendelve az 1., 2., 3. kieg. parancsnokság valamennyi budapesti; 4. ker. pság-nak alárendelve a kaposvári 10., pécsi 11. és szekszárdi 12. kieg. pság-ok; 5. ker. pság-nak alárendelve a kecskeméti 13., szegedi 14., békéscsabai 15. kieg. pság-ok; 6. ker. pság-nak alárendelve a szolnoki 16., a debreceni 17. és a nyíregyházi 18. ker. pság-ok; 7. ker. pság-nak alárendelve a miskolci 21., a gyöngyösi 19. és egri 20. kieg. pság-ok.

5. A kerületi parancsnokságok azonnali feladata a következő: a területükön felfedezhető volt honvédségi

- a) épületeknek,
- b) berendezési tárgyakkal,
- c) irodai szolgálatra alkalmazott tisztaknak, tiszthelyetteseknek és polgári alkalmazottaknak,
- d) honvédségi szolgálati könyveknek és iratoknak,
- e) felszerelési tárgyakkal felkutatása, rendezése jegyzékfoglalása és bejelentése,
- f) a helyi orosz katonai parancsnokságok jóváhagyása folytán területükön már megalakult vagy megalakulás alatt álló különböző honvéd karhatalmi egységeknek felderítése, felettük átmenetileg a pság átvételi, s ez alakulatok létszám-, fegyverzet- és felszerelési adatainak bejelentése.

6. A kerületi parancsnokságokat és az alárendelt kieg. parancsnokságokat e rendkívül nehéz, de a honvédség által hazánk jövője szempontjából elsőrendűen fontos munkájuknak

¹ Az irat első közlése, jegyzetek: EHRENBERGER 2001 3. irat, 35–37.

² A kiegészítő parancsnokságok felállítására lásd a HL MN VIII. 1. fond HM Törzsanyag (1945–1949) iratai 20 035/I. eln.-1945. sz. iratot.

gyors végrehajtásában a helybeli minden rendű és rangú közigazgatási szervek legmesszebbmenően támogassák. Erre a területilletékes főispánok külön is intézkedjenek.

7. A kerületi parancsnokságok végzett munkájuk eredményéről a H. M.-et [Honvédelmi Minisztériumot] minden alkalmi és rendszeres futárjárat felhasználásával folytatólagosan és állandóan tájékoztassák. Az előtalált volt honvédségi irodai alkalmazottakat készítsék elő arra, hogy a honvédség hátszói szerveinek fokozatos újbóli kiépítése kapcsán, volt munkahelyükön azonnal rendelkezésre álljanak. A kerületi és kieg. parancsnokságok személyzetét ezekből a 3. és 4. számú melléklet szerint ideiglenes szervezési táblázat szerint máris fel kell állítani. Az ezen felüli személyeket a rövid időn belül újra felállításra kerülő állománytestek irodai munkaerejének fedezésére kell tartalékolni.

8. Tájékoztatásul közlöm, hogy a felállításra kerülő magyar hadosztályok emberanyaga egyrészt toborzás és sorozás, másrészt a hadifogoly-táborokból rendelkezésre bocsátandó hadifoglyokból kerül fedezésre. A sorozás és toborzás végrehajtása a kieg. parancsnokságok feladata lesz. Erre a kieg. pság-ok készüljenek fel. A toborzott, illetve sorozott emberanyag elvileg a toborzott (sorozott) lakóhelye szerint illetékes és újból felállítandó állománytestek állományába fog (vissza)kerülni.

[...]

12. Tájékoztatásul közlöm, hogy a ker. parancsnokságok a jövőben 1-1 kerület területén békében is azonos székhellyel elhelyezett azonos számozású hadosztályparancsnoksággal mellérendelt viszonyban fognak működni, és míg a hadosztályparancsnokságok feladata a katonai alakulatok parancsnoklása és kiképzése lesz, addig a ker. parancsnokságok az alárendelt kieg. parancsnokságokkal és állománytestekkel az emberanyag-gazdálkodás és nyilvántartás, valamint a békerendszer szerint működő anyagi ellátás munkáját fogják végezni.

13. Az eredményes munka előfeltétele, hogy a ker. parancsnokságok a területükön felállítandó hadosztályparancsnokságokkal, további minden katonai kerületi hatóság (ker. parancsnokság, kieg. parancsnokság és állományestek) az ugyanott működő polgári közigazgatással a legszorosabb együttműködésben legyenek. Ennek legjobb záloga a katonai parancsnokok és polgári közigazgatási vezetők személyes ismeretsége és jóviszonya.

[...]

14. Fölhívom a figyelmet a honvédségi szervezési előmunkálatokkal kapcsolatos legteljesebb titoktartásra, mindenkiel szembeni bizalmatlanságra. E téren a fecsegő és mindig „jólértesült” magyar ember típusának rengeteget kell még tanulnia a teljes mértékben titoktartó vörös hadseregtől.

Vörös János s. k.

[Nem közölt melléletek³]

*Forrás: HL MN VIII. 1. fond HM Törzsanyag
(1945–1949) iratai 20 100/el.n.-1945. sz.*

³ 1. sz. melléklet: az egyes honvéd kiegészítő parancsnokságok területi illetékességének vázlatos leírása vármegyékre, törvényhatósági jogú és megyei városokra, illetve járásokra lebontva; 2. sz. melléklet: a kerületi parancsnokságok ideiglenes vezetésével megbízva; 3. sz. melléklet: 1–7. kerületi parancsnokságok ideiglenes állománytáblázata; 4. sz. melléklet: 1–21. kiegészítő parancsnokságok ideiglenes állománytáblázata.

2

1945. FEBRUÁR 26.

A Honvéd Vezérkar főnöke beosztás megszüntetése és a honvéd főparancsnok beosztás újbóli rendszeresítése. Minisztertanácsi előterjesztés

Magyar honvédelmi miniszter
20 554 szám
Eln. I.-1945.

„Honvéd Vezérkar Főnöke” beosztás megszüntetése, Honvéd Főparancsnok beosztás újbóli rendszeresítése

Minisztertanácsi előterjesztés
Debrecen, 1945. évi február hó 26-án

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöksége 1944. december hó 23-án a honvédség élére a Honvéd Vezérkar Főnökét nevezte ki. Javaslom a Honvéd Vezérkar Főnöke elnevezést, „Honvéd Főparancsnok” elnevezésre megváltoztatni.

Indokolás:

A Honvédség legfelsőbb katonai vezetését régebben Magyarország kormányzója elvileg személyesen látta el. Magyarország kormányzójának első katonai munkatársai voltak: a békekiképzés és fegyelem kérdésében a Honvédség Főparancsnoka, háborúban a katonai vezetés és annak béke előkészítése tekintetében pedig a Honvéd Vezérkar Főnöke. Ama felismeréstől vezérelve, hogy a honvédséget békében ugyanolyan elvek szerint kell kiképezni, mint amilyen elvek szerint az a háborúban alkalmazásra fog kerülni: a két vezető katonai állást 1940-ben összeolvasztották és úgy a vezérkar főnöki, mint [sic!] a honvéd főparancsnoki hatáskört egy személyre ruházták. Ez az egy személy nem a Honvédség Főparancsnoka, hanem a Honvéd Vezérkar Főnöke elnevezést kapta.

A jelenlegi helyzetben az államfő fővezéri hivatását nem gyakorolhatván, indokolt és ésszerű a Honvéd Vezérkar Főnök elnevezés helyett ismét a Honvéd Főparancsnok elnevezésre visszatérni. A Vezérkar Főnöke elnevezés amúgy is idegen, német eredetű. E fogalommal ama államok legfelsőbb katonai vezetésében találkozunk, ahol a haderő feletti névleges fővezérséget az államfő, vagy az uralkodóház valamelyik tagja magának tartja fenn. A haderő tényleges főparancsnoka, emellett a szimbolikus fővezér mellett, elnevezésben tehát csak a fővezér első katonai munkatársa, vezérkari főnöke lehet.

Az ország népi átalakulásával szimbolikus fővezéri állások fenntartása nem lenne összeegyeztethető, szimbolikus fővezér hiányában viszont a Vezérkar Főnöke elnevezés is logikátlan. Ezért célszerű a Vezérkar Főnöke elnevezést megszüntetve, helyette ismét a Honvéd Főparancsnoki elnevezésre visszatérni. A Honvéd Főparancsnok hatásköre a kérdés korszerű rendezéséig a jelenlegi Honvéd Vezérkar Főnökének hatáskörével azonos.

Vörös János

Forrás: Szűcs (1997) 245–246.

3 1945. AUGUSZTUS 23.

Törvényjavaslat a honvédelem felső vezetéséről

A HM Törvényelőkészítő osztály
Törvényjavaslata a honvédelem felső vezetéséről.

1. §

A honvédség vezérlete, vezénylete és belszervezete tekintetében a rendelkezés – alkotmányos jogainál fogva – az államfőt, az államfői tiszttel betöltéséig a nemzeti főtanácsot, illeti meg. Az államfőnek (nemzeti főtanácsnak) a hadúri jogok körében tett minden intézkedésének érvényességéhez a honvédelmi miniszter ellenjegyzése szükséges.

2. §

(1) A honvédség ügyeinek intézése a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozik.
(2) A honvédelmi minisztert az államfő (nemzeti főtanács) a honvédség hivatásos állományú (tényleges állományú, nyugállományú vagy szolgálaton kívüli viszonybeli) tisztikarából nevezi ki.

3. §

(1) A honvédség katonai vezetését és felügyeletét a honvédség főparancsnoka látja el.
(2) A honvédség főparancsnokának hatáskörébe tartozik a honvédség katonai kiképzésének vezetése felügyelete; fegyelmi fenyítő hatalom gyakorlása tisztek, tiszthelyettesek és a légénység felett; a honvédparancsnokságok fegyelmi joggyakorlatának felügyelete; a honvéd katonai hatóságok miniszteri felterjesztéseinek véleményezése; a honvédség főparancsnoka előterjeszti, illetőleg javaslatot tesz a honvédelmi miniszterhez a honvédség kiképzésének, fegyelmi állapotának és harcképességének fokáról, a tisztek, tiszthelyettesek előléptetéséről és szolgálati beosztásáról; ellátja a honvédség háború esetére való alkalmazásának előkészítésével, a hadműveleti tervek megalkotásával, az országnak a honvédelemre való megszervezésével kapcsolatos teendőket.
(3) A honvédség főparancsnokát az államfő (nemzeti főtanács) a honvédelmi miniszter ellenjegyzésével nevezi ki és menti fel. A honvédelmi miniszter kinevezésére magasabb rendfokozatú tábornokot hoz javaslatba.
(4) Ha a honvédség főparancsnokának tisztsége betöltve nincs, hatáskörébe tartozó ügyeket a honvédelmi miniszter látja el.
(5) A honvédség főparancsnoka közvetlenül az államfőnek (nemzeti főtanácsnak) van alárendelve. A honvédség főparancsnoka közvetlenül az államfőnek tett előterjesztéseit, valamint nagyobb jelentőségű intézkedéseit előzetesen jelenti a honvédelmi miniszternek.

4. §

A jelen törvény hatálybalépésével a m. k. [magyar királyi] honvédség felső vezetéséről szóló 1940:LX. törvénycikk, valamint a honvédelemről szóló 1939:11. törvénycikk 225. §-a hatályát veszti.

5. §

A jelen törvény kihirdetésének napján lép hatályba, a rendelkezéseit a honvédelmi miniszter hajtja végre.

Budapest, 1945. évi augusztus hó 23-án.

Forrás: OKVÁTH (1994) 91–92.

1. számú melléklet:

HL HM 1946. eln. 32.922

4 1945. SZEPTEMBER

Előterjesztés a honvédség főparancsnoki beosztás létesítéséről és a Honvéd Vezérkar főnöke funkció megszüntetéséről

Minisztertanácsi előterjesztés

Tisztelettel kérem a T[iszte]l. Minisztertanácsot, hogy a honvédség főparancsnoki állásának megszervezéséről és a honvéd vezérkar főnöke állásának megszüntetéséről készült törvényjavaslatnak az Ideiglenes Nemzetgyűlés elé való terjesztéséhez hozzájárulni méltóztassék.

Előterjesztésem indokolását a törvényjavaslathoz mellékelt Indokolás tartalmazza.

Törvényjavaslat

a honvédség főparancsnoki állásának megszervezéséről és a honvéd vezérkar főnöke állásának megszüntetéséről.

1. §

(1) A honvédség katonai vezetésének és felügyeletének ellátása céljából főparancsnoki állás szerveztetik. Címe: a honvédség főparancsnoka.

(2) A honvédség főparancsnoka irányítja a honvédség kiképzését, biztosítja fegyelmét, előkészíti a honvédség szervezését és alkalmazását.

(3) A honvédség főparancsnokát a honvédelmi miniszter előterjesztésére a honvédség tábornoki karának tényleges állományú tagjai közül az Államfő, az államfői tisztség betöltéséig a Nemzeti Főtanács nevezi ki.

(4) A honvédség főparancsnoka közvetlenül az Államfőnek, az államfői tisztség betöltéséig a Nemzeti Főtanácsnak van alárendelve. A honvédség főparancsnoka előterjesztéseiről a honvédelmi minisztert előzetesen tájékoztatni s annak állásfoglalására figyelemmel lenni köteles. A honvédség főparancsnoka tagja a Legfelső Honvédelmi Tanácsnak.

2. §

A jelen törvény hatálybalépésével a honvéd vezérkar főnökének állása megszűnik és a honvédség felső vezetésének átszervezése következtében szükséges rendelkezésekről szóló 1940:IX. törvényeknek a honvéd vezérkar főnökére vonatkozó intézkedései hatályukat veszítik.

3. §

A jelen törvény hatálybalépésének napját a honvédelmi miniszter rendelettel állapítja meg; végrehajtásáról a honvédelmi miniszter gondoskodik.

Vörös János

*Forrás: OKVÁTH (1994) 92.
2. számú melléklet:
HL HM 1946. éln. 32.922*

5 1946. JÚLIUS 4.

A honvédség szervezésének változásai, áttérés a 20 000-es létszámra – részlet⁴

A honvédség szervezési változásainak II. üteme (áttérés a 20 000-es létszámra)

Az 5000/1946. M. E. sz. rendelet 2. § 8. bekezdése alapján, kapcsolatban a 17.400/el.n.szerv.-1946. sz. rendelettel a SZEB [Szövetséges Ellenőrző Bizottság] jóváhagyásával második ütemként a/ a HM közvetlen alakulatok, b/ a vasútbiztosító ezred átszervezését, továbbá c/ a gy. ho-ok [gyalogos hadosztályok], a határőrség, az újjáépítő ala.-ok [alakulatok] és a nem honvédségi feladatot ellátó ala.-ok helyzetének és szervezetének rögzítését rendelem el.

Az átszervezés befejezendő f. évi augusztus hó 5-ig. Ettől kezdve az ezen rendeletben felsorolt szervek, alakulatok stb. csak a jelen rendelettel meghatározott szervezettel, állományal és helyen működhetnek.

Első rész. Általános intézkedések.

HM [Honvédelmi Minisztérium] és állandó jellegű honvédség alakulatok

A/ Honvédelmi Minisztérium

Szervezetére és állományára külön szám alatt intézkedem (20 001/el.n. szerv.-1946.)

B/ HM közvetlen alakulatok

1/ Honvéd folyamór osztály: az 1. sz. melléklet (állománytáblázat) szerint a hadihajós osztóból [osztályból] alakul meg, melyet a szertár alosztállyal kibővítek. Csapatrendileg ideiglenesen a mű. vez. [műszaki vezetés] törzsnek rendelem alá. A szertár aloszt. [alosztály] személyi hiányait a mű. vez. törzs a hadrendileg alárendelt alakulatainak állományából pótolja.

Emlékeztető.

A nehéz gazdasági viszonyok miatt, valamint kapcsolatban az 5000/1946. M. E. rendelet 2. § 8. bekezdésével a honvédség létszámát az ideiglenes jellegű alakulatok, továbbá a Testőrség és a parlamenti őrség kivételével, 20 000 főre kell csökkenteni.

Evvel kapcsolatban a területi szervek csökkentése, illetve átszervezése a 17 400/el.n. szerv.-1946. sz. rendelet alapján a 7 ker. pság-ról [kerület parancsnokságról] 4-re, 32 kieg. pság-ról [kiegészítő parancsnokságról] 38-ra való áttérés, illetve a bev. [bevonulási] központok megszüntetése – az átszervezés I. ütemeként – folyamatban van.⁵

(második) ütemként intézkedés kiadása szükséges a HM közvetlen alakulatok átszervezésére, továbbá a gyaloghadosztályok, az ideiglenes (fegyver nélküli) alakulatok (volt mű. ho. [műszaki hadosztály]), a határőrség és a nem honvédségi feladatot ellátó alakulatok helyzetének rögzítésére.

A II. ütem átszervezési időpontja 1946. VIII. 5.

⁴ Az irat első közlése, jegyzetek: EHRENBERGER 2001 27. irat, 59.

⁵ A miniszter a 171 bevonulási központot 1946. június 30-ával szüntette meg.

És végül III. (harmadik) ütemben kerül végrehajtásra a HM átszervezése. Amennyiben e rendelet feldolgozásáig a kórházakra vonatkozó döntés nem jön meg, úgy az ezekre vonatkozó rendelet mint IV. ütem kerül végrehajtásra. [...]⁶
Dr. Tombor s. k.⁷

*Forrás: HL MN VIII. 1. fond HM Törzsanyag
(1945–1949) iratai 20 000/el. szerv.-1946. sz.*

⁶ A továbbiakban az intézkedés részletei olvashatók. A Honvédségben működő ún. B-lista bizottságok tevékenységére lásd: HL MN VIII. 1. fond HM Törzsanyag (1945–1949) iratai 16 062/el. kjogi.-1946. sz., 16 500/el. szü.-1946. sz., 16 780/el. szü.-1946. sz., illetve 222 001/el. szü.-1947. sz. iratokat.

⁷ Tombor Jenő 1946. július 25-én elhunyt. Utóda Nagy Ferenc lett, aki a miniszterelnöki pozíció megtartása mellett ideiglenesen vette át a HM vezetését. 1946. augusztus 21-én Tildy Zoltán köztársasági elnök Bartha Albert vezérezredest nevezte ki honvédelmi miniszterré, aki már 1918 őszén, a Károlyi-kormányban is betöltötte ezt a tisztséget.

6 1946. NOVEMBER 27.

A Honvédelmi Minisztérium törvényjavaslata

1. §

A Magyarország államformájáról szóló 1946:I. tc. 11. §-ának (2) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

A honvédség vezérlete, vezénylete és belszerkezete tekintetében a rendelkezés joga a köztársasági elnököt illeti. A köztársasági elnök hadüzenetre, a hadiállapot beálltának megállapítására, békekötésre, a honvédségnek az ország határán kívül alkalmazására azonban csak a Nemzetgyűlés előzetes felhatalmazásával jogosult.

2. §

(1) A honvédség csapattestparancsnoki, továbbá az ennél magasabb parancsnoki, valamint az ezekkel egyenlő értékű szolgálati állásokat a honvédelmi miniszter előterjesztésére a köztársasági elnök tölti be.

(2) A honvédség tisztikarának tagjait az ezredesi, valamint az ennél magasabb rendfokozatba a honvédelmi miniszter előterjesztésére a köztársasági elnök nevezi ki.

3. §

A köztársasági elnöknek a jelen törvény alapján tett minden rendelkezésének érvényességéhez a honvédelmi miniszter ellenjegyzése szükséges.

4. §

Ez a törvény kihirdetésének napján lép hatályba.

Bartha Albert

*Forrás: OKVÁTH (1994) 93.
3. számú melléklet
HL HM 1946. eln. 32.922*

7 1948. SZEPTEMBER 10.

Jegyzőkönyv az MDP Katonai Bizottságának üléséről – részlet

Jegyzőkönyv

a[z MDP] Katonai Bizottság[a] 1948. szept. 10-i üléséről.

Jelen vannak: Farkas [Mihály], Pálffy [István], Illy [Gusztáv], Szalvay [Mihály], Révai [helyesen: Révay Kálmán], Somogyi [Imre], Földy [Lajos], Jánossy [Ferenc], Otta [István], és Elek [Tibor] elvtársak.

Farkas Elvtárs tájékoztatója

1./ Eddig a H. M.-nak nem volt gazdája, a K[atonai]. B[izottság]. tulajdonképpen a minisztert helyettesítette. Ez a gazdátlan állapot most megszűnt. A gazdátlan állapotnak káros következményei vannak. A vezető katona elvtársak külön-külön akartak gazdák lenni, és így elmentések keletkeztek közöttük. Csirájában érezhető volt a hatalomért való tülekedés. Tisztában kell lenni azzal, hogy mindenből a munkásosztály, illetve annak élcsapata: a Párt csinált vezetőt és mindenki csak addig marad vezető ameddig a munkásosztály érdekében dolgozik, ameddig a Párt utasításait teljesíti. Az elvtársaknak szerényen és az eddiginél sokkal párt-szerűbben kell dolgozniuk, ha megbecsülést akarnak szerezni maguknak. A Katonai Bizottságon belül megbonthatatlan, pártszerű, egységnek kell lenni. Aki ez ellen vét, az a Párt és a munkásosztály ellen vét.

2./ A Titkárság határozata⁸ értelmében a Belügyi Bizottság és a Katonai Bizottság Államvédelmi bizottsággá [sic!] egyesül, amelynek elnöke Rákosi elvtárs. A Katonai Bizottság tehát az Államvédelmi Bizottságnak az albizottsága lesz, amely a katonai szakkérdésekben kidolgozza a javaslatokat és azokat az Államvédelmi Bizottság elé terjeszti.

3./ A K[atonai]. B[izottság]. tagjainak példamutató fegyellemmel kell viselkedniük és semmi körülmények között sem szabad megsérteni a fölé- és alárendeltségi viszonyt.

4./ 6 hónapos munkatervet kell kidolgozni, amelynek tartalmaznia kell a H. M. főbb osztályainak fontosabb feladatait. A terv kidolgozását Pálffy elvtárs vezetésével 4 tagú albizottság végezze el okt. 10-ig. Az albizottság tagjai: Pálffy, Solyom [sic!], Illy és Somogyi elvtársak.

5./ A távollévő Solyom [sic!] elvtársat Somogyi és Otta elvtársak informálják.

Forrás: MOL M–KS 276. f. 84. cs. 10. őe.

⁸ Az MDP KV Titkársága 1948. szeptember 7-i ülésén határozott a két testület egyesítéséről. *Lásd MNL OL M–KS 276. f. 54. cs. 11. ő. e. 1.*

Feljegyzés az országmozgósítás megszervezéséről

Feljegyzés

országmozgósítás megszervezéséről

Az országmozgósítás célja az állam összes élő és anyagi erőinek a honvédelem céljaira való megszervezése. A haderő mozgósítása az országmozgósításnak csak egy részét képezi. Háború esetén, illetve háborús feszültség bekövetkeztekor az összes erőtevézőket béke állapotból hadiállapotba kell helyezni. Ez a szorosán vett mozgósítás. Ennek előkészítése és megszervezése képezi az országmozgósítás békefeladatát.

Az országmozgósítás áthatja az állami és társadalmi élet egész területét, ezért szükséges, hogy az országmozgósítás legfőbb szerve egy olyan fórum legyen, mely magában foglalja az államvezetés legmagasabb tényezőit. Ezen legfelsőbb szerv döntéseket hoz, melyeket azután a szakminiszterek, mint a központi szerv tagjai, a saját szektorukban végrehajthatnak.

Az országmozgósítás felelőse és az országmozgósítási előmunkálatok egybehangolója a Honvédelmi Miniszter. Természetesen kezdeményezés más minisztériumokból is indulhat. A Honvédelmi Miniszter országmozgósítási szerve a Honvédelmi Minisztériumban létesítendő Országmozgósítási osztály. Ez az osztály az országos országmozgósítási munkálatok egybehangolója. Minden egyes szakminisztériumban és az országmozgósításban részt vevő egyéb szervnél, így az Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatal, Közellátási Hivatal stb. megfelelő országmozgósítási szervek alakulnak Ezen szervek saját szakminiszterüktől kapott rendeletek, esetleg kormányrendeletek alapján működnek, de egyben közvetlenül is együttműködnek az országmozgósítás napi kérdéseiben a HM Országmozgósítási osztályával. Ez tehát nem előjárójuk, csupán a munka egybehangolója és kezdeményezője.

Országmozgósítási szerv már jelenleg is működik a Közlekedésügyi Minisztériumban, a XI. főosztályban [sic!]. Ennek analógiájára, a helyi viszonyoknak megfelelő mértékben szükséges az országmozgósítási szervek további megalakulása.

Döntő fontosságú kérdés az, hogy az országmozgósítási szerv a Miniszter közvetlen alárendelt szerve legyen, semmi esetre sem valamely más funkciót betöltő szerv.

Az országmozgósítási rendszer kifejlesztése a funkciók fontosságának sorrendjében történik. Minthogy a Közlekedésügyi Minisztériumnak már megvan az országmozgósítási szerve, javasoljuk, hogy első ütemként

1./ megszervezendő az Iparügyi Minisztérium országmozgósítási szerve /: ipar, bányászat, energiagazdálkodás :/,

2./ a Népjelölti Minisztérium országmozgósítási szerve /: élelmezés, árueelosztás :/,

3./ a munkaerőgazdálkodás országmozgósítási szerve /: egyes munkaterületek és a honvédség munkaerővel való ellátása, munkás tartalék képzése, nők, fiatalok atk képzése stb. :/,

4./ továbbá a Tervhivatalnál már működő Katonai osztály országmozgósítási szervvé építendő ki. A többi országmozgósítási szervek felállítása a további ütemekben történik.

Ennek értelmében javasoljuk, hogy ezeknél a szerveknél 1949. évi június hó 1-ig alakuljon meg a megfelelő országmozgósítási szerv.

Javasoljuk, hogy később, a káderlehetőségekhez képest a HM Országmozgósítási osztály delegáljon összekötőket a legfelsőbb országmozgósítási szervek mellé.

A fenti szervezet az országmozgósítás csúcsszerve. Ezenkívül szükséges, hogy fokozatosan az állam és gazdasági élet végrehajtó szerveinél is országmozgósítási szervek létesüljenek, melyek az országmozgósítás felelősei és végrehajtói az adott szerven belül. Így például országmozgósítási szervnek kell létesülnie végsőfokon minden üzemnél, hivatalnál, vállalatnál. Az országmozgósítási szerv vagy egy országmozgósítási felelős, vagy országmozgósítási csoport, osztály stb.

Az országmozgósítási ügyek honvédelmi titkot képeznek és az országmozgósítási ügykörben elkövetett bűncselekmények katonai bírászkodás alá volnának vonandók.

Forrás: MNL OL M-KS 276. f. 84. cs 25–26.

9 [1949. SZEPTEMBER]

Beszámoló a végzett országmozgósítási munkáról és javaslatok a további teendőkre

Honvédelmi Minisztérium
Honvéd Vezérkar Főnöke
7. önálló. osztály
Nyilvántartási szám: 549/a

0024/1950-ÜT
TITKOS
KR

FELTERJESZTÉS

Beszámoló a végzett Országmozgósítási munkáról^x és javaslatok a további teendőkre. Az országmozgósítás megszervezése és a legfontosabb O[rszág]m[ozgósítási]. szervek határozványai

I. Az országmozgósítás meghatározása és feladata

Országmozgósítás alatt az ország összes élő és anyagi erőt tényezőinek a békeállapotból a hadiállapotba való helyezését, ennek előkészítését, valamint a mozgósított erők működtetését értjük.

Az országmozgósítás lehet általános vagy részleges, attól függően, hogy valamennyi erőtevézőre vagy azoknak csak egy részére terjed ki.

Az országmozgósítási előkészületek alapját a haditervek és az ezek alapján készült országmozgósítási tervek képezik.

II. Beszámoló

Az Om. feladatok megoldására eddig az alábbi munkák kerültek végrehajtásra az országmozgósítás döntő helyein:

a Nehézipari Minisztériumban /vezető Hidasi Ferenc/

a Népjóléti Minisztériumban /vez.[ető] Dobó István/

az Országos Közellátási Hivatalban /vez.[ető] Szemelka Ernő/

a Belkereskedelmi Minisztériumban /vez.[ető] Gáti József/

az Országos Tervhivatalban /vezető nincs, a vezetést ideiglenesen Erős József, a katonai osztály vezetője látja el/

a Közlekedési és Postaügyi Minisztériumban /vez.[ető] Balassa László/

az Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatalban /vez.[ető] András Antal/

a felsőfokú OM. szervek megalakultak.

A Könnyűipari Minisztériumban a felsőfokú OM. szerv felállítása folyamatban van.

A Nehézipari Minisztérium OM. szerve megalakult, 25 személlyel dolgozik /3. sz. melléklet⁹. A további kiépítés folyamatban van, az iparigazgatóságoknál 10 OM. felelős vezetőt jelöltek ki eddig.

^xAz országmozgósítást nyíltan a Koordináció /KR/ fedőnévvel jelöljük meg.

A közép- és alsófokú OM. hálózat a 4. melléklet szerint.

Eddig a béketermelés számbavételére kérdőíveket és kartotékokat készített, amelyeknek kitöltésével megállapítja a termelés /kapacitás/ adatait, energia-, nyersanyag- és munkaerő-szükségletet az alábbi területeken:

- energiafejlesztés,
- bányászat,
- kohászat,
- gépipar,
- vegyiipar,
- olajipar,
- fafelhasználás,
- híradó és tömegcikk,
- könnyű fém,
- mész, cement, üveg,
- papír,
- nyomda,
- textilipar.

Népjóléti Minisztérium OM. szerve 4 főből áll, amely jelenleg az adatgyűjtést végzi az egészségügyi személyzetre, anyagra és intézményekre vonatkozóan. Ennek megállapítására kérdőíveket küldött ki, a beérkezett válaszok földolgozása folyamatban van.

A tervezett OM. hálózat az 5. melléklet szerint.

A HM e[gészség]ü[gyi]. osztály a haderő háborús erőszükségletének típusalakulatonkénti megállapítását végzi.

Országos Közellátási Hivatal OM. szerve 5 főből áll, amely jelenleg a statisztikai adatokat dolgozza fel a második világháború tapasztalatai alapján az élelmezési és egyéb cikkekben, kapacitásban, elosztásban, fogyasztásban és tárolt készletekben.

Továbbá kiértékeli a háború alatti jegyrendszer statisztikai adatait és a szerzett tapasztalatokat egy új jegyrendszer alapján való elosztás megszervezésére.

Belkereskedelmi Minisztérium OM. szervének kijelölt vezető másirányú erős elfoglaltsága miatt az OM. területén még nem működik.

Közlekedési és Postaügyi Minisztérium OM. szervének még csak a felelős vezetője van kijelölve. Egy előadó és egy nyilvántartó káderezése folyamatban van.

A területi kirendeltségeknél az OM. felelős vezetők ki vannak jelölve, az előadók és nyilvántartók káderezése folyamatban van.

A MÁV-nál az igazgatóságok személyzeti osztályában 2-3 főből álló nyilvántartó csoport működik.

A postánál, hajózásnál, légügynél, közútnál és gépjárműközlekedésnél a nyilvántartó csoportok beszerzése folyamatban van.

⁹ A mellékleteket nem közöljük.

Anyagi kérdéseket illetően az összeköttetés a minisztérium hatáskörébe tartozó főosztályok felé megvan.

Személyi nyilvántartás rendszere a MÁV-nál és a postánál meg van szervezve, a megszervezés szeptember hó folyamán megkezdődik.

A nyilvántartáshoz szükséges nyomtatványok kiutalása után a tényleges nyilvántartást is megkezdik.

A Közlekedési és Postaügyi Minisztérium OM. hálózatának tervezete a 6. melléklet szerint.

Országos Tervhivatal OM. szerve 7 főből áll /vezetője nincs/. Az OM. szerv katonai főosztály egyik osztályaként működik. Jelenleg az adminisztráció megszervezését végzi és előtanulmányokat folytat. Megállapította a központi OM. osztály szervezetét /4. sz. melléklet/ és kidolgozta tevékenységének első ütemét, amelyben megállapítja az országmozgósításhoz szükséges nyersanyag és termelési kapacitás adatait minden anyagnemre, valamint a polgári lakosság 1950. évi szükségletét.

Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatal OM. szervének fölállítása káderhiány miatt késik, kijelölt vezetője egyéb elfoglaltsága miatt az OM. problémákkal nem tud érdemlegesen foglalkozni.

A Honvédelmi Minisztérium OM. osztálya kidolgozta az OM. szervek működésének tervezetét /1/a sz. melléklet/ és a meghagyási rendszer nagy vonalakban vázolt tervezetét, amelyet az érdekeltek véleményének kikérése végett részükre azt megküldte.

Közreműködött az OM. szervek felállításában, a problémák megismertetésében, kidolgozta az OM. szervek alapszabályait.

A munkát megnehezíti az a körülmény, hogy az osztály a rendszeresített 16 fő helyett összesen csak 5 tiszttel rendelkezik.

Megjegyzés:

Az eddig végzett országmozgósítási munka alapján megállapítható, hogy a polgári OM. szerveknél az összes vezetők felelős elvtársak, többségükben a munkásosztályból származó mozgalmi emberek, akik a honvédség problémáit nagy megértéssel és lelkes odaadással magukénak vallják.

Az OM. munkák szétágazó bonyolult volta, a probléma újszerűsége, valamint a kádeerek járatlansága ebben a munkakörben, továbbá a felmerülő káderhiány, helyiség és felszerelés megszerzése sok nehézséget okoz és a munkát megnehezíti, késlelteti.

II. Javaslat

Javasoljuk a legközelebbi OM. feladatok elvégzéséhez az alábbi kérdésekben való határozatokat, illetve intézkedéseket:

- 1./ A Nehézipari,
Könnyűipari,
Népjóléti,
Belkereskedelmi,
Közlekedési és Postaügyi Minisztériumokban
Országos Közellátási Hivatalban
Országos Tervhivatalban
Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatalban

a középfokú és alsófokú OM. szervek hálózatának kiépítése a döntő helyeken /nagyüzemek, központok, iparigazgatóságok/ még ebben az évben.

Ezeknek az OH szervezeteknek a munkaterületen az OM. tervek elkészítési határidejének 1950. március hó 1-jében való megállapítása.

- 2./ A Belügyminisztériumban az OM. szervek fölállítása 1949. október hó 1-ig.

3./ Az Országos Közellátási Hivatalban a közellátási OM. problémák irányítására egy vezető kader sürgős beállítása.

- 4./ Az Országos Tervhivatalban az OM. osztály vezetőjének sürgős beállítása.

5./ Az Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatalban kizárólag az OM. ügyekkel foglalkozó vezető sürgős beállítása.

6./ Az 1./ pontban felsorolt munkaterületeken az OM. hálózat kiépítéséhez a szükséges káderek biztosítása.

7./ 1950. évben az összes OM. területekre kiterjedő OM. hálózat fokozatos kiépítése és az OM. tervek kidolgozása.

8./ A Honvédelmi Minisztérium OM. osztályának feltöltése a rendszeresített állományra, főként polgári életből behívott káderekkel.

- 9./ Az Országmozgósítási Bizottság megalakítása 1949. október 1-re.

Javasoljuk, hogy az országmozgósítási bizottság [sic!] az alábbi minisztériumok, illetve szervek országmozgósítási osztályainak vezetőiből álljon:

- Honvédelmi Minisztérium,
Országos Tervhivatal,
Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatal,
Nehézipari Minisztérium,
Könnyűipari Minisztérium,
Belügyminisztérium,
Közlekedési és Postaügyi Minisztérium,
Népjóléti Minisztérium,
Belkereskedelmi Minisztérium /Közellátás/

Az Országmozgósítási Bizottság elnökét a Honvédelmi Minisztérium, vagy a Tervhivatal adja.

III. Az Országmozgósítás megszervezése, vezetése és a legfontosabb OM. szervek szervei határozványai.

1./ Az országmozgósítás területe.

Az országmozgósítás felöleli az állami, társadalmi és gazdasági élet teljes egészét. A munkaterületét a következőkben oszthatjuk fel:

a/ A termelés, amely magába foglalja, a könnyű- és nehézipart, a bányászatot és energiatermelést, mezőgazdasági termelést és az építőipart.

b/ A közlekedés, mely magában foglalja a vasúti, gépkocsi, vízi és légiszállítást, a postát és a rádiót, továbbá általában a szállító eszközökkel és igavonókkal való gazdálkodást.

c/ A pénzügy, amely a háborúra való felkészülés és a háborúviselés finansziális feltételeit biztosítja.

d/ A közellátás, mely a termelt javak háborús elosztását előkészíti, majd végrehajtja.

e/ A népjólét, közegészségügy, amely felkészül a háború által felvetett szociális és egészségügyi természetű problémák megoldására

f/ A közigazgatás, amely előkészíti a közigazgatási apparátust és karhatalmat a háborús feladatok ellátására, továbbá előkészíti és végrehajtja a polgári légoltalmat.

g/ A népnevelés, amely a lakosságot erkölcsileg felkészíti a háborúra, harcol az ellenséges propaganda ellen és fenntartja a tömegek győzelmi akaratát.

h/ A tömegszervezetek, melyek alátámasztják az alább felsorolt feladatok végrehajtását, bizonyos feladatokat pedig önállóan hajtanak végre.

i/ A tervezés /Tervhivatal/ rendszerbe foglalja a gazdasági mozgósítás előkészületeit, irányítja a mozgósított gazdasági erők működését.

j/ A munkaerőgazdálkodás biztosítja az országmozgósítás személyi szükségletét.

2./ Az országmozgósítás szervezete.

a/ Az országmozgósítás legfőbb vezetőszerve a minisztertanács, amely a haditerveket és kívánalmakat felülbírálja, jóváhagyja, határozatokat hoz és kormányrendeletet ad ki.

b/ A szakminisztériumok OM. osztályai az országmozgósítás felsőfokú szervei, az országmozgósítási rendeletek végrehajtói.

c/ Az országmozgósítás kormányfelelőse a Honvédelmi Miniszter.

d/ Országmozgósítás bizottság. A kormány az országmozgósítási ügyek egybehangolására, a minisztertanácshoz való javaslatkérelmére állandó tárcaközi bizottságot hoz létre, melynek tagjai az országmozgósításban elsősorban érdekelt szakminisztériumok és egyéb szervek képviselői.

Az országmozgósítás bizottság titkárságát a Honvédelmi Minisztérium adja. Az OM. bizottság javaslatait a Honvédelmi Miniszter terjeszti minisztertanács elé.

e/ Az országmozgósítás középfokú szervei. Minden, az országmozgósítás által érintett szakminisztérium munkaterületén megfelelő létszámú OM. szervet kell létrehozni. Ezek együttműködnek a Honvédelmi Minisztérium, illetve a Tervhivatal OM. szervével, rendeleteket azonban csak a szakminiszterektől kaphatnak.

f/ Az országmozgósítás alsófokú szervei Az OM. szervek /felelősök/ hálózata kiépitendő az egyes tárcák hatáskörébe tartozó minden olyan szervnél, amelynek az országmozgósítás előkészítésében vagy végrehajtásában feladata van.

Az OM. szervezet megalakulását és működését az 1/a, 1. és 2. sz. mellékletek tartalmazzák.

3./ A legfontosabb OM. szervek feladatköre.

a/ Honvédelmi Minisztérium a haditerv /háború elképzelt lefolyása/ alapján részletesen kidolgozza a haderő béke és háborús személyi, anyagi szükségletét. Gondoskodik arról, hogy ezek a népgazdasági tervekben helyet kapjanak. Részt vesz az országmozgósítási bizottságban és képviseli a honvédelem érdekeit. A szükséghez mérten tájékoztatja az érdekelt szerveket a háború elképzelt lefolyásáról és a várt időtartamáról. A honvédség szempontjait képviseli a munkaerőnek a hadseregre és a termelő apparátusra történő szétosztásánál /Meghagyások/. Ellenőrzi az országmozgósítás rendeletek végrehajtását.

A Honvédelmi Minisztérium OM. szerve a honvéd [sic!] Vezérkar Főnökén keresztül van a Honvédelmi Miniszternek alárendelve. Szorosan együttműködik a Honvédelmi Minisztérium hadműveleti és anyagiterv [sic!] csoportjával, akiket tájékoztat és akiktől a szükséges tájékoztatást kapja. A Honvédelmi Minisztériumon belül közvetlenül irányítja mindazon szervek országmozgósítási munkáját, melyek ügkörszerűen az országmozgósítási problémákkal foglalkoznak. /Az egészségügyi csoport munkáját, a közlekedési osztály munkáját és a híradó osztály munkáját./

b/ A Tervhivatal a gazdasági minisztériumok felé az országmozgósítás koordináló szerve.

A Tervhivatal OM. szerve irányítja a gazdasági mozgósítás előkészítését, végrehajtását, továbbá [a] háborús tervgazdaságot. A honvédelmi kívánalmak alapján kidolgozott országmozgósítás terveket a népgazdasági tervekbe bedolgozza. A tervgazdaság minden évre előkészíti a gazdasági mozgósítást. A gazdasági mozgósítást végrehajtó minisztériumok munkáját koordinálja.

Számbaveszi a nyersanyagban, hadianyagban, termelőeszközökben, fogyasztási cikkekben és energiában mutatkozó béke- és háborús szükségletet és minden előkészületet megtesz a háborús szükséglet biztosítására. Megtervezi és végrehajtja az anyagtartalékolást. Előkészíti a termelési apparátus háborús átcsoportosítását, egyes termelési ágak háttérbe szorítását, más termelési ágak kifejlesztését. Befolyásolja a munkaerőgazdálkodás, szakképzés, utánpótlás és tartalékképzés végrehajtását.

c/ Könnyű- és Nehézipari Minisztérium. A Honvédelmi Minisztérium követelményei alapján a Tervhivatallal szoros együttműködésben előkészíti az ipar mozgósítását. Az iparfejlesztési terveket úgy készítik el, hogy az ipar megfeleljen a mozgósított hadsereg és a hátország által felállított háborús követelményeknek. Vezetik és fejlesztik a hadfelszerelési ipart /N[ehéz]Ip[ari].Min[inisztérium]./ illetőleg a nem hadiipari létesítményeknek olyan berendezésekkel való ellátását, amelyek képessé teszik azokat a haditermelésre való átállásra.

Felmérik az ipar békekapacitását. Megállapítják azokat a termelési ágakat, melyek minden további nélkül átállíthatók hadianyagtermelésre, továbbá azokat a termelési ágakat, amelyeknél a hadianyagtermelésre való áttérésnek berendezési előfeltételei vannak.

Osztályozzák az üzemeket a haditermelés fontossága szempontjából aszerint, hogy a termelésükkel a hadviselés elsőrendű szükségleteit biztosítsák [sic!], egyéb fontos szükségleteket elégítenek ki, avagy a hadigazdálkodás számára feleslegesek és a hadigazdálkodás ideje alatt szünetelnek.

Kidolgozzák a hadianyag-gyártó ipar békeprofilját, a békeipar hadiprofilját. A Tervhivatallal és a Közellátással összhangban kidolgozzák egyes termelési ágak háborús csökkentésének, vagy leállításának tervét. Számbaveszik az energiahordozók termelését, az energia-termelést és kidolgozzák a hadigazdálkodás energiaelosztását. Számbaveszik a háborús ipar nyersanyagszükségletét /félkész áruszükséglet/ és kidolgozzák a nyersanyagtartalékolás tervét. Előkészítik a műanyagokra való áttérést.

Előkészítik az iparmozgósítási terveket minden gazdasági évre és pedig úgy, hogy teljes és részleges mozgósítás is végrehajtható legyen. A mozgósítandó üzemekben előkészíti a háborús gyártásra való gyors átmenetet. Felmérik a békeállapotból a hadiállapotba való átmenet időszükségletét és ezt a Honvédelmi Minisztériummal közlik. /Hadianyag-tárolás/ Felmérik a mozgósított ipar munkaerő-szükségletét és közreműködnek annak biztosításában.

d/ Népjóléti Minisztérium. A háborús közegészségügy és szociális gondoskodás előkészítésének és végrehajtásának szerve. Felkészül a háború esetén várható betegségek, sérülések megelőzésére, illetőleg gyógyítására. Az orvos, segédorvos és ápoló kiképzést úgy irányítja, hogy az egészségügyi személyzet a hadsereg és háttország háborús egészségügyi feladatainak megoldására képes legyen. Felkészül a háborús egészségügy anyagi szükségleteinek kielégítésére. Irányítja a gyógyszeripar és egészségügyi ipar kifejlesztését, előkészíti bizonyos üzemek /iparágak/ gyógyszer- és egészségügyi anyag gyártására való átállítását. Irányítja a pótanyagkutatókat. Végrehajtja a gyógyszer és egészségügyi anyag tárolását és tartalékolását. Számbaveszi a háborús kórházi férőhely szükségletet, tervet dolgoz ki a kórházi célokra felhasználható férőhelyek háborús igénybevételére. Előkészíti a háborús egészségügyi szervezetek mozgósítását és anyaggal való ellátását /élelem, ruházat stb./.

A hadműveleti tervekkel összhangban előkészíti a kiürítendő területek lakosságáról való gondoskodást. Előkészíti a légibombázásokkal veszélyeztetett helységek nem produktív lakosságának /gyermek, aggok/ kiürítését, a gyermekek felügyeletét és nevelését.

Gondoskodik a hadbavonultak hozzátartozóinak segélyezéséről.

Terveket dolgoz ki a hadikárosultak /bombakárosultak/ élelemmel és egyéb nélkülözhetetlen cikkekkel való ellátásáról.

Minden évre kidolgozza a mozgósítás végrehajtásának tervét.

e/ Közlekedési Minisztérium. A Honvédelmi Minisztérium szerveivel összhangban előkészíti és végrehajtja a közlekedés és posta katonai célokból történő békefejlesztésének tervét. Előkészíti ezen szervek békeállapotból hadiállapotba való átmenetét. Előkészíti egyes vasúti, közúti, vízi és légi, továbbá postai alakulatoknak közvetlenül a haderő céljaira történő moz-

gósítását és átadását A Honvédelmi Minisztérium kívánalmi alapján végzi ezen szervek katonai természetű békekiképzését. Munkaerő, gépi felszerelés, szállító eszköz és tartalékanyag tekintetében felkészül a közlekedési hálózat és közlekedési eszközök területén bekövetkező háborús rongálások /rombolások/ gyors helyreállítására. Befolyást gyakorol a háborús ipar feladatainak meghatározásánál, a közlekedési természetű igények kielégítésére.

A Honvédelmi Minisztériummal egyetértésben végrehajtja az ország nem katonai gépjárműveinek tipizálását. A tipizálás szempontjait érvényesíti a gépkocsi importnál.

f/ Közellátás. Statisztikai és tapasztalati adatok, továbbá a Honvédségről kapott kívánalmak alapján kiszámítja a háborús közellátás szükségletét /élelmiszer, iparcikk/. Megállapítja az ellátási kategóriákat és az egyes kategóriákban az ellátás mértékét. Előkészíti a háborús közellátás rendszerét. Megteremti a háborús beszolgáltatást. Biztosítja a közellátás számára dolgozó ipar háborús működését és anyaggal való ellátását. Megakadályozza a közellátási cikkek halmozását és elősegíti az ésszerű tartalékolást.

Előkészíti az élelmiszer és közellátási cikk nagybani tartalékolás tervét és azt irányítja. Gondoskodása kiterjed a lakosság háborús fűtőanyag és energia ellátására is.

g/ Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatal. Az Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatal a Honvédelmi Minisztérium kívánalmi alapján és a Tervhivatal irányítása mellett az illetékes minisztériumokkal egyetértésben megállapítja a hadsereg, a közigazgatás /államvédelem, közoktatás, tömegszervezetek stb./ a termelés és az árueelosztás munkaerőszükségletét. Előkészíti a munkaerők háborús átcsoportosítását. Női és fiatalkorú munkaerő előképzésével, továbbá szakmunkás tartalékok kiképzésével biztosítja a megnövekedett háborús munkaerőszükségletet, illetőleg a hadsereg által igénybevett munkaerő pótlását.

Katasztert készít az ország munkaerejéről és bevezeti a munkaerőnyilvántartás rendszerét.

A háborús igények szem előtt tartásával minden évre előkészíti a munkaerők kiképzési, továbbképzési és átképzési programját. Minden évre elkészíti a munkaerő mozgósítás tervét.

h/ A tömegszervezetek önálló feladatai: [a] dolgozók széles rétegeiben tudatosítják megfelelő ideológiai előkészítéssel a háborús erőfeszítésből való legnagyobb részvétel szükségességét.

A termelékenység legmagasabb fokának elérésére következetes nevelő hatást fejtenek ki.

A munkaerő átcsoportosítását közületi tanfolyamok és mozgalmak szervezésével alátámasztják.

Harcos és munkás feladatok eredményessé tételére önkéntes alakulásokat és felajánlásokat előmozdítják /önkéntes ápolók, erődítési stb. tömegmunkák, brigádok, őrségek/.

i/ Belügyminisztérium. Előkészül a közigazgatás háborús feladataira [sic!], a rendőrség, államvédelem és a közigazgatás személyi mozgósítására. Megtervezi és előkészíti a háború esetén szükséges közigazgatási rendszabályokat.

Megszervezi és háborús feladatokra előkészíti az ország légoltalmi szervezetét. Irányítja a légoltalmi kiképzést és a légoltalmi berendezések létesítését.

Előkészül a háborús kiürítési problémák közigazgatási feladatainak végrehajtására.

--

7 drb [darab] melléklet.

1./a sz. melléklet.

A KOORDINÁCIÓS SZERVEK FELÁLLÍTÁSÁNAK ÉS MŰKÖDÉSÉNEK ALAPSZABÁLYAI

I. KR. szervek felállítása.

1./ Országmozgósítás /KR/ alatt az ország összes élő és anyagi erőtenyezőinek a béke állapotból a hadiállapotba való helyezését, ennek előkészítését, valamint a mozgósított erők működtetését értjük.

Az országmozgósítás lehet általános vagy részleges, attól függően, hogy valamennyi erőtenyezőire vagy azoknak egy részére terjed ki.

Az országmozgósítási előkészületek alapját a haditervek és az ezek alapján készült országmozgósítási /KR./ tervek képezik.

2./ A felsőfokú KR. szervek felállítására elsősorban a KR. bizottság köteles javaslatot tenni. A szakminisztériumok a saját munkaterületükön maguk rendelik el a KR. szervek megalakulását.

3./ A KR. szervek feladata a részükre megadott irányelvük alapján a saját munkaterületükön KR. tervek elkészítése és végrehajtása.

4./ A felsőfokú KR. szerveket az illetékes miniszter, a közületek vezetői hozzák létre. /1. sz. melléklet./

5./ A középfokú és alsófokú KR. szerveket /területi és szakmai/ a minisztériumok /közületek/ KR. osztályai hozzák létre és erről tájékoztatást küldenek a Honvédelmi Miniszternek /HM KR. osztály/ /2. sz. melléklet./

6./ A KR. szerv vezetője a szakminiszternek felelős.

KR. szervek tagozódása

a/ KR. megbízott, aki a KR. ügykört egyéb munkájának ellátása mellett intézi.

b/ KR. felelős, aki kizárólag KR. ügyeket intéz.

c/ KR. csoport /3-5 személy/.

d/ KR. osztály /önálló alosztály/ létszáma szükség szerint.

e/ A KR. osztály vezetői és beosztottjai /KR. felelősök/ kiválasztásánál a politikai megbízhatóságra és a szakmai tájékozottságra kell súlyt helyezni.

f/ A legfontosabb KR. szervekhez katonai személyek is beoszthatók.

g/ KR. beosztás állandó jellegű legyen. A KR. osztályok vezetőinek és fontosabb KR. felelősök felváltásánál az ügykör átadására időt kell biztosítani.

II. KR. SZERVEK EGYÜTTMŰKÖDÉSE

A minisztériumoknak, a katonai és polgári hatóságoknak, hivataloknak, üzemeknek és egyéb szervezeteknek a KR. ügyek végrehajtása során való együttműködését az alábbi irányelvek szerint kell biztosítani.

1./ A felsőfokú KR. szervek elvi ügyekben az illetékes szakminisztereken, illetve a közület felelős vezetőjén keresztül, folyó ügyekben pedig közvetlenül is együttműködnek. /1. sz. melléklet./

2./ Különböző minisztériumok hatáskörébe tartozó középfokú és alsófokú KR. szervek napi ügyekben egymással közvetlenül is együttműködhetnek, elvi ügyekben egymás között csak a felsőfokú KR. szervek útján működhetnek együtt. /2. sz. melléklet./

3./ Elvi jelentőségű KR. rendeleteket a szakminiszterek a Honvédelmi Miniszterrel /gazdasági természetű ügyekben a Tervhivatallal is/ egyetértésben adnak ki.

4./ A katonai parancsnokságok /hadtest, kerület kieg[észítő]. p[arancsnok]ság/ KR. vonatkozása kérdésekben külön rendeletek szerint működnek együtt polgári szervekkel, hatóságokkal /meghagyás, igénybevétel stb./.

III. KR. SZOLGÁLAT ÉS ÜGYVITEL

A KR. előkészületek szerkesztésére, kezelésére és megőrzésére, valamint a KR. előkészületek ellenőrzésére és a KR. ügyrendre vonatkozóan az alábbi irányelvek a mérvadók:

1./ Minden KR. ténykedéssel kapcsolatos munkát /levelezést/ csak a KR. szervek útján szabad végezni.

A KR-[r]al kapcsolatos intézkedéseket, feladatokat a minisztériumok /közületek/ többi osztályai és szervei, illetve előadói csak a KR. szervek útján kaphatnak.

2./ A KR. ügykör titkos. Ezért a KR. rendeletek és utasítások szerkesztésénél tájékoztatást csak olyan mértékben szabad adni, amely mértékben az intézkedésre hivatottnak feladata elvégzéséhez feltétlenül szüksége van.

3./ A titoktartás érdekében:

a/ Minden KR. vonatkozású iratot /szabályzat, rendelet, terv, iktatókönyv, irattár, titkos leltár stb./ a rendes ügymenet irataitól elkülönítve páncélszekrényben kell őrizni.

b/ Az ügydarabokat „TITKOS” jelzéssel kell ellátni és a jobb felső sarokban KR. jelzést kell írni.

c/ Az írásbeli KR. ügymenetben /előadóív, fogalmazvány, kiadvány/ rózsaszínű papirost kell használni. Az egységes beszerzést és [az] alárendelt szervek ellátását a Központi KR. szervek saját hatáskörükben intézzék.

d/ A kézbesítés megbízható futár útján történik.

e/ Postán csak lényegtelen ügyek továbbíthatók, és pedig kettős borítékban, a belső borítékra „titkos” jelzés írandó.

f/ Távbeszélőn KR. ügyek tárgyalása tilos.

A KR. alapiratokra, az előmunkálatokra, általános és részletes KR. tervekre és a KR. ügyvitel egyéb részleteire vonatkozó javaslat /tervezet/ az esedékesség idejében később kerül kiadásra.

Forrás: MNL OL XIX-A-98 205. d. 0024/1950-ÜT.

10 1950. OKTÓBER 6.

Az Üzemgazdasági Tanács feladatai, szervezete és munkarendje

Szám: I/5-1950.

Szigorúan bizalmas!

Az Üzemgazdasági Tanács feladatai, szervezete és munkarendje.

/Az Ü.T. által 1950. X. 23-án elfogadva/

I. Az Üzemgazdasági Tanács feladatai

Az Üzemgazdasági Tanács állami vonalon a hadigazdálkodás legfőbb irányító szerve. Összefogja és irányítja az ország honvédelmét érintő összes gazdasági jellegű kérdéseket. Határozatai a szakminiszterekre és központi állami hivatalok vezetőire kötelezőek. Az Üzemgazdasági Tanács /és ennek munkaszerve: a Titkárság/ a hatáskörébe tartozó feladatokat a szakminisztériumok, az Országos Tervhivatal és egyéb állami szervek útján látja el, tehát nem helyettesíti ezeket a szerveket, hanem munkájukat a honvédelemmel összefüggő kérdésekben elvileg irányítja, összehangolja és közöttük a helyes együttműködést biztosítja.

Ennek megfelelően az Ü.T. konkrét feladatai a következők:

1. Az országmozgósítási hálózat kiépítése és segítségnyújtás a szakminisztériumoknak a hálózat helyes megszervezésére; az Országos Tervhivatallal és a Honvéd Vezérkarral együtt az országmozgósítási terv előkészítése és jóváhagyása; az országmozgósítási munka folyamatos irányítása és ellenőrzése.
2. A hadiipari termelés terveinek jóváhagyása s a termelés egységes szempontok szerinti elvi irányítása, valamint a termelés menetének folyamatos ellenőrzése abban a tekintetben, hogy megfelel-e az Ü.T. által jóváhagyott terveknek; továbbá: határozathozatal az esetleg észlelt elmaradás, hibák és hiányosságok felszámolására.
3. A hadiipar és általában honvédelmi jellegű beruházások tervének jóváhagyása, a beruházások célszerűségének és sorrendjének elbírálása; a folyamatban lévő beruházások megvalósításának ellenőrzése és észlelt elmaradás, hibák és hiányosságok felszámolása.
4. Az ország honvédelme szempontjából az anyag- és árutartalékolási és gazdálkodási terv elbírálása és a tartalékolási terv megvalósításának folyamatos ellenőrzése.

II. Az Üzemgazdasági Tanács Titkársága

A Titkárság az Ü.T. állandó munka- és végrehajtó szerve. Előkészíti az Ü.T. számára – írásos jelentések és határozati javaslatok formájában – a napirendjére kerülő kérdéseket. Gondoskodik az Ü.T. határozatainak végrehajtásáról, illetve arról, hogy az erre kötelezett állami szervek a határozatokat ténylegesen végrehajtsák. Az Ü.T. ülései közötti időben a Titkárság az Ü.T. elnöke és titkára útján viszi az ügyeket s minden olyan kérdésben kezdeményezőleg lép fel az Ü.T. felé, amelyben az Ü.T. előtt álló feladatok sikeres megvalósítása érdekében ezt szükségesnek látja.

Az Ü.T. Titkárságát a titkár vezeti, aki az Ü.T. elnökének van alárendelve. Minthogy a Titkárság az Ü.T. határozatait általában nem közvetlenül, hanem az erre illetékes állami szervek útján hajtja végre, létszáma kicsiny /egyelőre, segédszeméllyel együtt 32 fő/.

A feladatoknak megfelelően a Titkárság szervezete a következő:

1. Tervgazdasági csoport. Ellátja az Országos Tervhivatallal, a Honvédelmi Minisztériummal, a Bel- és Külkereskedelmi és Népjóléti, valamint a Központi Statisztikai Hivatallal és a Munkaerő Tartalékok Hivatalával kapcsolatos ügyeket s megtervezi és ellenőrzi a Titkárság többi csoportjának munkáját is.

2. K.R. csoport. Kidolgozza a Honvéd Vezérkarral és az O.T.-lal [sic!] együtt az országmozgósítás hálózatának a tervét és biztosítja a hálózat kiépítését a népgazdaság minden területén. Ellenőrzi az Ü.T. határozatainak végrehajtását a polgári légoltalom és a honvédelmi jelentőségű tűzrendészet területén.

3. Termelési csoport. Összefogja és előkészíti a Nehéz- és Könnyűipari, Közlekedés- és Postaügyi, továbbá a Földművelésügyi Minisztériumokkal kapcsolatos termelési kérdéseket; az O.T.-lal [sic!] és a fenti minisztériumokkal, valamint a Honvéd Vezérkarral együtt kidolgozza és az Ü.T. számára döntésre előkészíti ugyanezen minisztériumok mozgósítási tervét, valamint a fontosabb ipari üzemek evakuálásának és az ipar decentralizálásának tervét.

4. Beruházási csoport. Biztosítja a folyó honvédelmi jellegű beruházások ellenőrzését és a megfelelő állami szervekkel együtt előkészíti a javaslatokat az új honvédelmi jellegű beruházásokra.

5. Ügykezelési csoport. Biztosítja az Ü.T. ügykezelésének teljes titkosságát, a titkos ügykezelésre vonatkozó szabályok legszigorúbb betartását.

A titkosság szigorú betartása és az egyéni felelősség kidomborítása érdekében a Titkárság egyes csoportjai egymástól függetlenül működnek s egymás munkáját csak annyiban ismerhetik, amennyiben magának a munkának az elvégzése ezt elengedhetetlenül szükségessé teszi. Ez alól bizonyos tekintetben kivételt képez a tervgazdasági csoport, melynek feladata, többek között, a Titkárság valamennyi csoportja munkájának megtervezése és ellenőrzése. Azonban a tervgazdasági csoporton belül is olyan munkamegosztásra kell irányt venni, hogy egy-egy munkatárs a Titkárság és az Ü.T. munkájának csak bizonyos, meghatározott területét tekinthesse át.

III. Az Üzemgazdasági Tanács munkarendje:

Az Ü.T. üléseit általában kéthetente tarja. Az ülések napirendjét az Ü.T. elnökének irányításával az Ü.T. titkára készíti elő. Az Ü.T. elnökénél vagy titkáránál az Ü.T. bármely tagja kezdeményezheti valamely kérdésnek a napirendre való felvételét. A napirendre tűzött kérdésekre vonatkozó előterjesztéseket, határozati javaslatokat, jelentéseket stb. – a titkosság teljes betartásával – az Ü.T. tagjainak olyan időpontban kell megküldeni, hogy elegendő idő álljon rendelkezésre a tárgyalásra kerülő anyagok áttanulmányozására. Az Ü.T. ülésein állandó jelleggel csakis az Ü.T. tagjai és az Ü.T. által jóváhagyott jegyzőkönyvvezető vehet részt. Az egyes napirendi pontok tárgyalásához az illető kérdéssel közvetlenül foglalkozó felelős vezetőket /miniszterek, államtitkárok, csoportfőnökök, főosztályvezetők, központi állami hivatalok vezetőit/ és szakértőket meg lehet hívni. A meghívásról az Ü.T. elnökével való meg-

állapodás alapján az Ü.T. titkára gondoskodik. Az Ü.T. elnökének, illetve az Ü.T. titkárának az Ü.T. bármely tagja tehet javaslatot állami vezetőknél és szakértőknél a meghívására. Az Ü.T. egy-egy tagja egyes fontos beruházások, vagy más fontos feladat megvalósításának ellenőrzéséért – az Ü.T. határozatának megfelelően – személy szerint legyen felelős.
Budapest, 1950. október 6.

Gerő Ernő s. k.
államminiszter
Ü.T. elnöke

Forrás: MNL OL XIX-A-98 205. d. I/6-1950.

11 1951. MÁRCIUS 15.

Az Üzemgazdasági Tanács 78/10/1951. számú határozata az országos KR-hálózat szervezeti és működési szabályzatáról

Üzemgazdasági Tanács

Szigorúan Titkos!

Az Üzemgazdasági Tanács

78/10/1951.

sz. határozata

az országos K.R. hálózat szervezeti és működési szabályzatáról.

Az előterjesztést az Ü.T. alapul elfogadja.

Felhívja az előterjesztést benyújtó bizottságot, hogy a javaslatot szövegezze át az alábbi szempontok szerint:

1./ A K.R. hálózat központi irányító szerve az Üzemgazdasági Tanács, aki megállapítja az irányelveket, a minisztériumok feladatát és ellenőrizteti a határozatok végrehajtását.

2./ Határozottan ki kell mondani, hogy az egyes minisztériumokban és főhivatalokban a miniszter, illetve a hivatal vezetője irányítja a K.R. munkát az alárendelt K.R. szerveken keresztül.

Ezek felépítése hivatalon belül:

központi K.R. osztály,
Termelési Főosztályokon lévő K.R.,
vállalati K.R.

A K.G.M.-ben [Kohó- és Gépipari Minisztérium] a K.R. szervek a hadiipart összefogó miniszterhelyettesnek vannak alárendelve.

3./ Meg kell határozni, hogy milyen szervek tartoznak a megyei tanácshoz úgymint:
adminisztrációs apparátusok,
kis vállalatok,
mezőgazdaság.

4./ Ki kell dolgozni a K.R. szervek egységes ügyrendjét és az egyes fokok között az eltéréseket kell kimutatni, valamint megfelelően külön kell választani a titkos ügymenetet és a hatáskört.

5./ Az előterjesztés 5. oldalán szereplő 4./ [pont] szövegét a következőképpen kell megváltoztatni:

„A vezető leváltását indokolt esetben” stb.

6./ Az előterjesztés 6. oldalán szereplő 18./ pont szövegét meg kell változtatni, annak figyelembevételével, hogy vidéken a megyei szerveknél nincs kiépítve futárszolgálat.

7./ Az előterjesztés 9. és 10. oldalán szereplő 3. pontot úgy kell megváltoztatni, hogy fogadalom tétel helyett kötelezvényt írjon alá a K.R. munkába beállított személy, amely kötelezvény tartalmazza az illető kötelezettségét és kötelességmulasztás esetén a következményeket.

A kötelezvény az aláíró, kötelezett személy birtokában ne maradjon.

8./ Ü.T. Titkárság K.R. csoportjának létszámát, amely jelenleg 2 fő – meg kell vizsgálni és a szükséghez képest fel kell emelni.

Határidő: 1951. március 10.

Felelős: Pataki László elvtárs.

Budapest, 1951. március hó 5.

Bíró Ferenc s. k.
Ü.T. titkára

Gerő Ernő s. k.
Ü.T. elnöke

Előterjesztés
az Üzemgazdasági Tanácshoz

Tárgy: Az országos KR. hálózat szervezeti és működési szabályzata.

I.

KR. hálózat szervezeti felépítése

1. Felsőfokú KR. szervek:

- a/ Üzemgazdasági Tanács KR. szerve.
- b/ Országos Tervhivatal KR. szerve.
- c/ Minisztériumok Központi KR. szerve.
- d/ Munkaerőtartalékok Hivatal KR. szerve.
- e/ Statisztikai Hivatal KR. szerve.

2./ Középfokú KR. szervek:

- a/ Minisztériumok főosztályai, osztályai KR. szervei.
- b/ M.T.H. és S.T.H. főosztályain lévő KR. szervek.
- c/ Ipari Központok KR. szervei.
- d/ Megyei Tanácsok KR. szervei.
- e/ Budapest, Miskolc, Szeged, Pécs, Debrecen városi tanácsok KR. szervei.

3./ Alsófokú KR. szervek:

- a/ Vállalatok és Üzemek KR. szervei.
- b/ Városok kerületi tanácsok KR. szervei.
- c/ Járási Tanácsok KR. szervei.
- d/ Községi tanácsok KR. szervei.

e/ Egyéb olyan üzemek vagy hivatalok, melyek felügyeletileg a középfokú szervezetben felsorolt minisztériumok, főhivatalok vagy tanácsok valamelyik osztályához tartoznak és KR. szerv létrehozása szükségessé válik.

II.

A.

Felsőfokú KR. szervek szervezeti szabályzata

1./ A felsőfokú KR. szerveket az Ü.T. határozata alapján az illetékes miniszter, illetve főhivatalok vezetői hozzák létre.

2./ A szerv létszámtervét a miniszter, illetve főhivatal vezető javaslatára alapján az Ü.T. hagyja jóvá.

3./ A szerv élén az illetékes miniszter, illetve főhivatal vezető által kinevezett, az M.D.P. [Magyar Dolgozók Pártja] Országos Központ Szervező Bizottsága által jóváhagyott és az ÁVH. [Államvédelmi Hatóság] által prioritált [ellenőrzött] vezető áll.

- 4./ A szerv vezetőjének egy megbízott helyettese van, akit a vezető előterjesztése alapján a miniszter vagy főhivatal vezető nevez ki, a helyettes a vezető távollétében helyettesíti a szerv vezetőjét, aki a helyettesítést hivatali munkája mellett végzi.
- 5./ A szerv vezetőjének indokolt esetben való leváltását a miniszter vagy főhivatal vezető eszközölheti, akit azonban az M.D.P. Országos Központ Szervező Bizottságának előzetesen jelenteni tartozik.
- 6./ A felsőfokú KR. szerv működésében közvetlenül a miniszter, illetve a főhivatal vezető alá van rendelve, munkájáért neki felelős és annak utasításait hajtsa [sic!] végre.
- 7./ A felsőfokú KR. szerveken belül személycserét a miniszter, illetve főhivatal vezető saját felelősségére eszközölhet, de az újonnan beállítandó személyeket előzetesen az ÁVH-val tartozik prioráltatni.
- 8./ A felsőfokú KR. szerveken belül saját ügykezelést kell felállítani. Az ügykezelésben dolgozókat az ÁVH-val meg kell vizsgáltatni beállítás előtt.
- 9./ Az ügykezelésben jól zárható páncélszekrénynek kell állnia. A páncélszekrényt külön szobában kell elhelyezni, melynek ajtaját és ablakát vasráccsal kell biztosítani.
- 10./ A felsőfokú KR. szervek helyiségeit úgy kell elhelyezni, hogy azok a biztonságnak minden téren megfeleljenek, lehetőleg emeleten, folyosó végén, hogy a beosztottakon kívül – engedély nélkül mások oda be ne léphessenek.

B.

Felsőfokú KR. szervek hatásköre

- 1./ Az Ü.T. KR. szervének – melynek feladata az országos KR. hálózat megszervezése, az Ü.T. határozatok végrehajtásának ellenőrzése – hatásköre kiterjed minden minisztérium vagy főhivatal és megye, valamint azok felügyelete alá tartozó vállalatok, üzemek és tanácsok területére a mozgósítással és a haditermeléssel összefüggő kérdésekben és azokban betekintéssel bír.
2. A felsőfokú KR. szervek hatásköre kiterjed a minisztérium vagy főhivatal osztályaira és a felügyeletük alá tartozó valamennyi hivatalra, üzemre vagy vállalatra a mozgósítással és haditermeléssel kapcsolatos összes kérdésekben.

C.

Felsőfokú KR. szervek együttműködése

- 1./ Az Ü.T. KR. szerve a felsőfokú KR. szervekkel közvetlenül összeműködik. A minisztériumok és főhivatalok KR. szervei csak a miniszter, illetve főhivatal vezető előzetes engedélye alapján – mely engedély írásban tartalmazza a tárgyalás tárgyát – működhet össze, illetve kezdenek tárgyalásokat.
- 2./ Folyó ügyekben – amelyekben az összeműködésre az engedélyt egyszer már a miniszter, illetve a főhivatalvezető megadta – újra engedélyt kérni nem kell.

D.

Működési szabályzat

- 1./ A KR ügykör titkos. KR. szervben dolgozók munkakörüket még egymással sem ismer-tethetik, arról tudomást nem szerezhetnek.
- 2./ KR. munkát a legnagyobbfokú éberség mellett kell végezni. Íróasztalon csak egy ügyszerab lehet kint, amelyen dolgoznak. Több ügyszerabot az asztalra kitenni nem szabad.
- 3./ KR. munkát csak KR. szervek útján szabad végezni. KR. ügyek intézését másra bízni tilos.
- 4./ KR. munkában felvilágosítást vagy tájékoztatást csak a vezető engedélyével lehet adni.
- 5./ KR. szerv tagja levelet vagy ügyszeriratot csak az ügyszerkezelésén keresztül kaphat és csak az ügyszerkezelésén keresztül adhat ki külső szerveknek. Az ügyszerkezelést megkerülni vagy szemé-lyes levelezést folytatni tilos.
- 6./ Minden ügyszerirat titkosan kezelendő, ügyszeriratok átadása egymásnak hivatalon belül is csak az ügyszerkezelésén keresztül lehetséges.
- 7./ Minden ügyszerdarabot vagy levelet „Titkos” jelzéssel kell ellátni, mely jelzést a jobb felső sa-rokba kell tenni.
- 8./ Minden ügyszerdarabra elkészítéskor rá kell vezetni hány példányban készült. Az Ügyszerkeze-lésben őrzött másolati példány utolsó lapjának hátlapján fel kell tüntetni, hogy az ügyszerdarab-ból kik kaptak és milyen sorszámmal.
- 9./ Olyan ügyszerdarabokból, melyekből több példány készült nyilvántartást kell vezetni, amely-ből pontosan megállapítható, hogy az egyes példányok hol találhatóak.
- 10./ Szobából való távozáskor – még ha rövid időre történik is – ügyszeriratot az asztalon hagyni tilos, el kell zárni.
- 11./ KR-rel kapcsolatos levelek vagy maradványait, vagy indigót még összetépett állapotban sem szabad papírkosárba dobni, azt elégetés céljából összetépett állapotban kell az ügyszerkezelésnek átadni.
- 12./ Gépíró munka csak szerv írógépén gépelhető, máshol munkát gépeltetni nem szabad.
- 13./ Hazavinni semmiféle munkát nem szabad. Hivatalos munkát csak a hivatali helyiségben szabad végezni.
- 14./ Ügyszerdarabok vagy hivatalos levelek a szerv tagjainál csak nappal lehetnek. Éjjelre az ügyszerkezelésbe kell adni.
- 15./ A szerv minden dolgozóját /vezető, hiv.[atal]segéd/ átfűzött, sorszámozott és utolsó lap-ján az oldalszámot feltüntető, záradékolt füzettel kell ellátni fogalmazás vagy egyéb bejegye-zések céljaira. Más papírra fogalmazni vagy feljegyzéseket írni nem szabad.
- 16./ Új füzetet az előzőleg kiadott füzet visszaadása ellenében szabad csak kiadni. A beadott füzetet az ügyszerkezelésnek el kell égetnie a vezető, vagy a füzet volt tulajdonosa jelenlétében, melyről jegyzőkönyvet kell felvenni.
- 17./ KR. ügyeket távbeszélőn tárgyalni tilos.
- 18./ A felsőfokú KR. szerveket az Országos Futárszolgálatba be kell kapcsolni.
- 19./ Olyan levelet, mely adatokat vagy szigorúan bizalmas dolgokat tartalmaz futárszolgálat útján szabad továbbítani.

20./ Bizalmas leveleket kézbesítő útján szabad továbbítani, melyet kézbesítőkönyvvel kell el-
látni.

21./ KR.-rel kapcsolatos leveleket postán küldeni semmilyen formában sem szabad.

III.

A.

Középfokú KR. szervek szervezeti szabályzata

1./ A középfokú KR. szerveket a felsőfokú KR. szervek utasítása alapján a főosztály, osztály vagy tanács vezetője hozza létre.

2./ A szerv létszámát a főosztály /osztály/ vagy tanács vezetője a feladatok nagyságához mér-
ten, a felsőfokú KR. szerv javaslata alapján határozza meg.

3./ A szerv élén a főosztály, osztály vagy tanács vezetője által megbízott vezető áll.

4./ A vezető vagy maga a felelős leváltását indokolt esetben a főosztály, osztály vagy tanács
vezetője eszközölheti, melyet a felsőfokú KR. szervnek előzetesen jelenteni tartozik.

5./ A középfokú KR. szerv működésében közvetlenül a főosztály, osztály vagy tanács vezetője
alá van rendelve, munkájáért neki felelős és annak utasításait hajtsa [sic!] végre.

6./ A középfokú KR. szervnek külön szobát kell biztosítani, pánccsaszekrényvel ellátva. A szo-
bának jól zárható ajtóval és ablakkal kell rendelkeznie.

7./ A KR. beosztásnak állandó jellegűnek kell lennie, ezért a beosztottakat indokolatlanul cse-
relgetni nem szabad, leváltani csak a felsőfokú KR. szerv előzetes hozzájárulásával lehet.

B.

Középfokú KR. szervek hatásköre

1./ A középfokú KR. szervek hatásköre kiterjed a főosztály, osztály vagy tanács és a felügye-
letük alá tartozó szervek területére a mozgósítással és haditermeléssel kapcsolatos összes
kérdésekben.

C.

Középfokú KR. szervek együttműködése

1./ Különböző minisztériumok vagy főhivatalok középfokú KR. szervei egymással közvetle-
nül nem működhetnek össze, csak a felsőfokú KR. szerveken keresztül.

2./ Egy minisztériumon belül lévő középfokú KR. szervek a főosztályvezető engedélyével
esetenként összeműködhetnek szükség esetén.

D.

Középfokú KR. szervek működési szabályzata

1./ A KR. ügykör titkos. A szervben dolgozók munkakörükről és azzal járó munkájukról a
hivatalvezetőn és a felsőfokú KR.-ren kívül felvilágosítást senkinek sem adhatnak.

- 2./ KR. munkát a legnagyobb fokú éberség mellett kell végezni. Íróasztalon egyszerre csak egy ügyszer lehet.
- 3./ KR. munkát csak KR. szervekkel szabad végeztetni. KR. munkát másra bízni nem lehet.
- 4./ A középfokú KR. szerv dolgozója ügyszerat vagy levelet csak a hivatalvezetőn keresztül kaphat. KR. ügyekben személyes levelezést folytatni szigorúan tilos.
- 5./ Minden KR. ügyszer titkosan kezelendő.
- 6./ Minden KR. vonatkozású ügyszerat vagy levelet „Titkos” jelzéssel kell ellátni, mely jelzést a jobb felső sarokba kell írni.
- 7./ Középfokú KR. szervek munkájába a felsőfokú KR. szerveknek betekintési és ellenőrzési joguk van.
- 8./ Minden ügyszerabra elkészítéskor rá kell írni a jobb felső sarokba, hogy hány példányban készült. A megmaradó másolati példányra pedig azt is rá kell vezetni, hogy az ügyszerarabból kik kaptak és milyen sorszámmal.
- 9./ Olyan ügyszerarabokról és levelekről, melyekből több példány készült nyilvántartást kell vezetni, melyből pontosan megállapítható, hogy az egyes példányok kinél, hol találhatóak.
- 10./ Szobából való távozáskor – még ha rövid időre is történik – ügyszerat az asztalon hagyni tilos, a fiókba kell zárni.
- 11./ KR.-rel kapcsolatos levelek vagy feljegyzések maradványait még összetépett állapotban sem szabad papírkosárba dobni, azt hazamenetel előtt el kell égetni.
- 12./ Gépírómunkát csak az arra a célra jóváhagyott személlyel lehet végeztetni.
- 13./ Hazavinni semmiféle munkát nem szabad. Hivatalos munkát csak a hivatali helyiségben szabad végezni.
- 14./ Ügyszerarabok vagy hivatalos levelek a szerv tagjainál csak nappal lehetnek, éjjelre a pán-célszekrénybe kell zárni.
- 15./ A szerv minden dolgozóját /vezető, hiv. segéd/ átfűzött sorszámozott és utolsó lapján az oldalszámot feltüntető füzettel kell ellátni fogalmazás vagy egyéb bejegyzések céljára. Más papírra fogalmazni, vagy feljegyzéseket írni nem szabad.
- 16./ Új füzetet az előzőleg kiadott füzet visszaadása ellenében szabad csak kiadni. A beadott füzetet az ügyszerkezelésnek el kell égetnie a vezető vagy a füzet volt tulajdonosa jelenlétében, melyről jegyzőkönyvet kell felvenni.
- 17./ KR. ügyeket távbeszélőn tárgyalni tilos.
- 18./ Középfokú KR. szerveket közvetve be kell kapcsolni az Országos Futárszolgálatba úgy, hogy kézbesítendő leveleiket a felsőfokú KR. szervnél elküldésre összegyűjtik.
- 19./ Kevésbé fontos leveleket, mely nem adatokat tartalmaz, küldőncel lehet küldeni. A küldőncöt átadókönyvvel kell ellátni.
- 20./ KR.-rel kapcsolatos leveleket postán semmilyen formában sem szabad küldeni.

IV.

A.

Alsófokú KR. szervek szervezeti szabályzata

- 1./ Az alsófokú KR. szerveket a középfokú KR. szervek utasítása alapján a hivatal, üzem vagy tanács vezetője hozza létre.
- 2./ A szerv létszámát a hivatal, üzem vagy tanács vezetője a feladatok nagysága szerint határozza meg.
- 3./ A szerv élén a hivatal, üzem vagy tanács vezetője által megbízott felelős áll.
- 4./ A felelős leváltását indokolt esetben a hivatal, üzem vagy tanács vezetője eszközölheti, melyet a középfokú KB. szervnek jelenteni tartozik.
- 5./ Az alsófokú KR. szerv működésében közvetlenül a hivatal, üzem vagy tanács vezetője alá van rendelve, munkájáért neki felelős és annak utasításait hajtja [sic!] végre.
- 6./ Az alsófokú KR. felelős részére külön szobát kell biztosítani és pánccs szekrénnel vagy jól zárható biztonsági zárral ellátott szekrénnel kell rendelkeznie.
- 7./ A KR. beosztásnak állandó jellegűnek kell lennie, ezért a beosztottakat indokolatlanul cserélni nem szabad, leváltani csak a középfokú KR. szerv előzetes hozzájárulásával lehet.

B.

Alsófokú KR. szervek hatásköre

- 1./ Az alsófokú KR. szervek hatásköre kiterjed az üzem, hivatal vagy tanács területére a mozgósítással és haditermeléssel kapcsolatos összes kérdésekben.

C.

Alsófokú KR. szervek együttműködése

- 1./ Alsófokú KR. felelősök más minisztériumok KR. szerveivel össze nem működhetnek, ügyeiket tartoznak a középfokú KR. szervekhez vinni.
- 2./ A minisztérium vagy főhivatal felügyeletéhez tartozó KR. felelősök közvetlenül nem működhetnek össze. Ha az összeműködés szükségessé válik valamely kérdésben, azt a felsőfokú KR. szervek végzik el.

D.

Alsófokú KR. szervek működési szabályzata

- 1./ A KR. ügykör titkos. A felelősök munkakörükről vagy az azzal járó feladatokról a vállalat vagy tanács vezetőjén és a felettes KR. szervein kívül felvilágosítást senkinek sem adhatnak.
- 2./ KR. munkát a legnagyobb fokú éberség mellett kell végezni. írásztalon egyszerre csak egy ügyszer lehet.
- 3./ KR. munkát csak KR. szervek útján szabad végezni. KR. ügyek intézését másra bízni nem lehet.

- 4./ Alsófokú KR. felelősök ügyiratot vagy levelet csak a vállalat vagy tanács vezetőjén keresztül kaphatnak. KR. ügyekben személyes levelezést folytatni szigorúan tilos.
- 5./ Minden KR. ügy titkosan kezelendő.
- 6./ Minden KR. vonatkozású ügyiratot vagy levelet „Titkos” jelzéssel kell ellátni, mely jelzést a jobb felső sarokba kell írni.
- 7./ Alsófokú KR. felelősök munkájában a felső- és középfokú KR. szervezeteknek betekintési és ellenőrzési joguk van.
- 8./ Minden ügydarabra elkészítéskor rá kell vezetni a jobb felső sarokban, hogy az ügydarab vagy levél hány példányban készült, megőrzendő másolati példányra pedig rá kell vezetni azt is, hogy az ügydarabból vagy levélből kik kaptak és milyen sorszámmal.
- 9./ Olyan ügydarabokról és levelekről, melyekből több darab készült, nyilvántartást kell vezetni, melyből pontosan megállapítható, hogy az egyes példányok kinél és hol találhatóak.
- 10./ Szobából való távozáskor, még ha az rövid időre történik is, ügyiratot az asztalon hagyni tilos, el kell zárni.
- 11./ KR.-rel kapcsolatos levelek vagy feljegyzések, indigók, maradványait még összetépett állapotban sem szabad papírkosárba dobni. Azt el kell égetni a szobából való távozás előtt.
- 12./ Gépírómunkát csak az erre a célra jóváhagyott személlyel lehet végeztetni.
- 13./ Hazavinni semmiféle munkát nem szabad. Hivatalos munkát csak a hivatali helyiségben szabad végezni.
- 14./ Ügydarabok vagy hivatalos levelek a szerv tagjainál csak nappal lehetnek. Éjjelre az e célra fenntartott jól zárható szekrénybe kell zárni.
- 15./ A szerv minden dolgozóját /vezető, hiv.segéd/ átfűzött, sorszámozott és utolsó oldalán az oldalszámot feltüntetett, záradékolt füzetrel kell ellátni fogalmazás vagy egyéb bejegyzések céljára. Más papírra fogalmazni vagy feljegyzéseket írni nem szabad.
- 16./ Új füzetet az előzőleg kiadott füzet visszaadása ellenében szabad csak kiadni. A beadott füzetet az ügykezelésnek el kell égetni – a vezető vagy a füzet volt tulajdonosa jelenlétében, melyről jegyzőkönyvet kell vezetni.
- 17./ KR. ügyeket távbeszélőn tárgyalni tilos.
- 18./ Alsófokú KR. felelősök az üzem vagy hivatal az e célból megvizsgált polgári örökből alakított futárszolgálatlal küldheti[k] fontos és titkos levelei[ke]t.
- 19./ Olyan leveleket, mely nem fontos adatokat tartalmaz, küldönc útján – hivatalsegéd – lehet továbbítani, de a küldöncöt – hivatalsegédet – átadó könyvvel kell ellátni.
- 20./ KR.-rel kapcsolatos leveleket postán semmilyen formában sem szabad küldeni.

V.
Általános rész

A.
Titkosság

- 1./ [A] KR. munka szigorú titkossága az éberség legnagyobb fokát követeli meg minden KR. szervben dolgozótól, mert a legkisebb mulasztás is ezen a téren az ellenségnek komoly segítséget adhat.
- 2./ Hivatalban végzett munkáról az illetékesek kivételével senkinek ne beszéljünk, felvilágosítást ne adjunk.
- 3./ Hivatalos dolgokról mások jelenlétében soha ne beszéljünk.
- 4./ A feladatok elvégzéséhez szükséges adatok megszerzését úgy végezzük, hogy abból a feladat természetére következtetni mások ne tudjanak.
- 5./ Hivatalos helyiségbe idegeneket csak előzetes bejelentés után engedjük belépni. Az idegen belépése előtt iratainkat zárjuk el.

B.
Fogadalom

- 1./ A KR. szervben dolgozó minden személynek – vezető vagy beosztott – munkája megkezdésekor írásban fogadalmat kell tennie, melyet aláírásával igazolva magára kötelezőnek elfogad és azt legjobb képességei szerint betartja, illetve mulasztás esetén azért felelősséggel tartozik az érvényben lévő törvények szerint.
- 2./ A fogadalom szövegét minden dolgozóval két példányban kell aláíratni, melyből az egyik példány megőrzésre az ügykezelésben vagy a hivatalvezető páncélszekrényében letétbe kerül. A másodpéldányt a hivatalvezető aláírásával a fogadalomtevőnek kell átadni.

A fogadalom szövege:

Én becsületemre és lelkiismeretemre fogadom, hogy a Magyar Népköztársasághoz, annak népéhez és alkotmányához hű leszek, az Alkotmányt és az alkotmányos jogszabályokat megtartom, különleges munkakörömben a hivatali titkot megőrzöm, hivatali munkámról sehol sem beszélek még a legszűkebb családi körben sem. Hivatali előjáróimnak engedelmeskedem, hivatali kötelességeimet pontosan, lelkiismeretesen és a nép érdekeinek szolgálatában teljesítem és minden igyekezettel azon leszek, hogy a Magyar Népköztársaság megerősödését és fejlődését elősegítsem.

Tudomásul veszem, hogy a hivatali munkámban elkövetett mindennemű mulasztásért és a rám nézve kötelező legszigorúbb titoktartás megsértéséért a Magyar Népköztársaság érvényben lévő törvényei szerint teljes mértékben felelősséggel tartozom.

Budapest, 1951. hó.....nap.

.....
fogadalmat tevő aláírása

.....
.....
fogadalomvevő aláírása

Indoklás

Az előterjesztést az Ü.T. 1951. január hó 29-i határozata alapján dolgozta ki a határozatban megjelölt bizottság:

Pataki László /ÜT/
Horváth Mihály /HM/
Kardos János /OT/
Hidasi Ferenc /KGM/
Jancsik Ferenc /KPM/

elvtársak.

Az ország és a népgazdaság mozgósításának előkészítése, a háborús gazdálkodásra való átállítása szükségessé teszi az országos KR. hálózat kiépítését.

A mozgósítással elérendő cél az ország valamennyi erőforrásának a háborús cél elérése érdekében való legnagyobb, tervszerű és megszervezett kihasználása és az erőforrások erőtényezőkké való átalakítása. [Az] ehhez szükséges békeelőkészületek végrehajtása és a háború folyamán az összes erőtényező zökkenőmentes működésének biztosítása a végső győzelem érdekében, az országos KR. hálózat feladata. A tárcák és hivatalok KR. szerveinek feladatai tehát részei a fenti nagy feladatnak.

Budapest, 1951. február hó 27.

/Pataki László/
Ü.T. h. titkára

Előterjesztés
az Üzemgazdasági Tanácshoz,
a tárcáktól és a főhivataloktól beérkezett KR. szervek létszámjavaslatairól

Minisztérium vagy hivatal neve	Főosztályvezető	Osztályvezető	Beosztottak /előadók/	Gépirók	Ügykezelés	Segéd személyzet	Összesen létszám
[Országos] Tervhivatal	—	1	16	3	—	—	20
Kohó- és Gépip[ari]. M[inisztérium].	1	3	30	11	2	5	52
Bánya- és Energia[ügyi] M.	1	3	18	5	—	1	28
Közl[ekedési]. és Postaü[gyi]. M.	1	4	31	9	2	5	52
Építkezésü[gyi]. Min[isztérium].	—	1	4	1	—	—	6
Belker[eskedelmi]. Min.	—	1	5	2	—	—	8
Külker[eskedelmi]. Min.	—	1	1	1	—	—	3
Könnyűipari Min.	—	1	15	3	1	—	20
Élelmezési Min.	—	1	8	1	1	—	11
Földművelésü[gyi]. M.	—	1	5	1	—	—	7
Külügymin.	—	1	4	1	—	1	7
Egészségügyi Min.	—	1	3	1	—	—	5
Pénzügymin.	—	1	1	1	—	—	3
Népművelési Min.	—	1	1	1	—	—	3
Belügymin.	—	1	1	1	—	—	3
Igazságügymin.	—	1	—	1	—	—	2
Vallás- és Közokt[atásügyi]. Min.	—	1	3	1	—	—	5
Munkaerőtart[alékok]. Hiv[atal].	—	1	3	1	—	—	5
Statisztikai Hiv.	—	1	—	1	—	—	2
Összesen	3	26	149	46	6	12	242

Forrás: MNL OL XIX-A-98 207. d.

12 1952. JÚNIUS 30.

**Az ÜT 127/42/1952. számú határozata az Országos Tervhivatal
KR-főosztályának feladatáról, szervezetéről és hatásköréről**

Üzemgazdasági Tanács

Szigorúan Titkos!
Készült 3 példányban.

Az Üzemgazdasági Tanács
127/42/1952.
sz. határozata

az Országos Tervhivatal K.R. főosztályának feladatáról, szervezetéről és hatásköréről.

Az előterjesztést az Üzemgazdasági Tanács alapul elfogadja.

Felhívja az Országos Tervhivatal Elnökét, hogy az Országos Tervhivatal K.R. szervének feladatát, hatáskörét a vonatkozó minisztertanácsi rendeletnek megfelelően dolgozza át.

Felelős: Vas Zoltán elvtárs.

Határidő: 1952. július 10.

Budapest, 1952. június 30.

/Tóth Károly/
Ü.T. Titkára.

/Gerő Ernő/
Ü.T. Elnöke.

Országos Tervhivatal.

Szigorúan Titkos!
Készült 16 példányban
szám.

Előterjesztés
az üzemgazdasági Tanácshoz.

Tárgy: Országos Tervhivatal K.R. főosztályának feladata, szervezete és hatásköre
Tartalmaz: 3 gépelt oldalt.

Országos Tervhivatal.

Szigorúan Titkos!
Készült 16 példányban
Kitárgyalva:
HM: Horváth, Kardos
KGM: Hidasi
ÜTT:

Előterjesztés
az Üzemgazdasági Tanácshoz.

Tárgy: Országos Tervhivatal K.R. főosztályának feladata, szervezete és hatásköre

Az Üzemgazdasági Tanács 59/35/1952 számú határozatában rögzítette a K.R. szervek feladatát és hatáskörét.

A fenti határozat az Országos Tervhivatal K.R. szervének főfeladatául a K.R. tervmunka irányítását és koordinálását határozza meg.

A határozatban foglaltaknak megfelelően terjesztem az Országos Tervhivatal K.R. szervének részletes kimunkált feladatát, szervezetét és hatáskörét magában foglaló javaslatot az Üzemgazdasági Tanács elé jóváhagyás végett.

I.

az Országos Tervhivatal K.R. szervének feladata.

1./ A hadigazdálkodásra való zökkenőmentes átállás érdekében:

a/ Kidolgozza és továbbfejleszti a K.R. tervezés rendszerét az Országos Tervhivatal és a minisztériumok részére, melyet tervutasítás formájában bocsát az illetékesek rendelkezésére. A K.R. tervutasítások a K.R. munkában foglalkoztatottak számára kötelező erejűek.

b/ Kidolgozza az átállás egységes irányelveit és a H.M. igényeinek fokozottabb kielégítése érdekében segítséget nyújt a kapacitások feltárásában.

c/ A H.M. igény alapján mutatkozó szűk keresztmetszet kiküszöbölésére javaslatot dolgoz ki a folyó és távlati állami tervekben történő megvalósításra.

- 2./ Az ipari és polgári mozgósítás tervekérdéseinek érdekében:
- a/ Az egyéves K.R. terv elkészítése a H.M. igények alapján a hadigazdálkodás döntő feladataira vonatkoztatva /: fegyver, lőszer, ruházat, élelmezés stb. :/.
 - b/ A legfontosabb cikkekre a H.M. igények alapján népgazdasági áganként és minisztériumonként kialakítja a K.R. terv termelési keretszámait és az átállás feladatait.
 - c/ Begyűjti a földalatti telepítésre alkalmas barlangok, kőbányák dokumentációját és a minisztériumok telepítési javaslatát, ezek felhasználásával telepítési előterjesztést készít és jóváhagyásra az Üzemgazdasági Tanács elé terjeszti.
- 3./ Az átállás tervszerű anyagellátásának biztosítása érdekében:
- a/ Kidolgozza a K.R. tervezés alapját képező legfontosabb mérlegeket és megállapítja a K.R. terv főbb arányait.
 - b/ Kidolgozza a K.R. feladatok döntő fontosságú cikkeire a vastartalék mennyiségét és minőségét az átállás idejének figyelembevételével.
 - c/ Ellenőrzést gyakorol a vastartalék minősége, mennyisége és raktározása felett.
- 4./ Összeállítja a K.R. tervek dokumentációját és gondoskodik a K.R. tervi feladatok Ü.T. háttéradatainak megfelelő végrehajtásáról.

II.

Az Országos Tervhivatal K.R. szervének szervezete.

Az Országos Tervhivatal felsőfokú K.R. szerve az Általános Szervezési Főosztály, mely közvetlenül az Elnökének irányítása és felügyelete alatt áll.

Az Országos Tervhivatal K.R. szerve munkájának az állami tervekkel való összehangolása végett az Országos Tervhivatal elvi és szakfőosztályain K.R. csoportot vagy összekötőt épít ki.

Az Országos Tervhivatal K.R. szerve az elvi és szakfőosztályain lévő K.R. csoportoknak vagy összekötőknek K.R. munka elvégzésére az érintett főosztályvezetőkön keresztül megbízást ad.

Az Országos Tervhivatal K.R. szervének feladatai ellátásához rendelkezésre kell bocsátani az állami terv mindazon részletét, mely alapjait szolgálhatja, vagy része a K.R. tervnek.

Az Országos Tervhivatal főosztályai mindazon kérdésekben melyek kapcsolatosak a K.R. tervhez, kötelesek a K.R. főosztállyal egyetértésben dönteni.

III.

Az Országos Tervhivatal K.R. szervének hatásköre.

Az Országos Tervhivatal K.R. szervek munkáját, tervezési szinten, együttműködve az Üzemgazdasági Tanács Titkárságával és a H.M. K.R. szervével, irányítja és ellenőrzi.

Kapcsolatot tart a minisztériumok K.R. osztályaival és az Országos Tervhivatal K.R. munkájában érdekelt összekötőivel, akik felé feladatokat ad kimunkálásra és segítséget nyújt a KR tervező munkához.

Az egyes minisztériumok, főhatóságok K.R. szervei az Országos Tervhivatal főosztályain szervezett K.R. munkán foglalkoztatottakkal K.R. kérdésekben, csak az Országos Tervhivatal K.R. szervén keresztül érintkezhetnek.

Budapest, 1952. június 24.

Vas Zoltán s. k.
az Országos Tervhivatal elnöke.

Forrás: MNL OL XIX-A-98 218. d.

13 1953. MÁRCIUS 10.

A Honvédelmi Tanács 66/A/6/1953. számú határozata a Honvédelmi Tanács ügyrendjéről

Honvédelmi Tanács

Szigorúan Titkos!
Készült 8 példányban
2.számú példány.

A Honvédelmi Tanács
66/A/6/1953.
sz. határozata
a Honvédelmi Tanács ügyrendjéről

I.

A HONVÉDELMI TANÁCS SZERVEZETE

A Honvédelmi Tanács áll: a Honvédelmi Tanács Elnökéből /: a Minisztertanács Elnöke :/ és a Tanács tagjaiból.

A Honvédelmi Tanácsnak Titkársága van, élén a Honvédelmi Tanács titkárával.

II.

A HONVÉDELMI TANÁCS FELADATA

/: Békében :/

A Honvédelmi Tanács a Magyar Dolgozók Pártja vezetése által megállapított irányelvek alapján a hadsereg és az ország érdekének szempontjából az alábbiak szerint közvetlenül megvizsgálja és eldönti az ország védelmi képességével kapcsolatos kérdéseket, úgy a Honvédelmi Minisztérium, Határőrség és a Belső Karhatalom, mint az egész népgazdaság vonalán.

I. Az ország fegyveres erőinek kérdéseiben.

1./ A hadsereg fejlődésével és feladatával közvetlenül összefüggő kérdésekben:

a/ meghatározza a hadsereg felépítését, szervezetét, harceszköz és személyi állományát, valamint szociális összetételét;

b/ felülvizsgálja a hadsereg kiképzésének eredményeit és ezzel kapcsolatban határozatot hoz;

c/ meghatározza a hadsereg hadkiegészítésének rendjét és a tényleges katonai szolgálat idejét /: soron következő behívások, leszerelések :/;

d/ felülvizsgálja a hadsereg mozgósítási készségét;

e/ felülvizsgálja a hadseregben létrehozott mozgósítási /: zárolt :/ készletek kérdését és a mozgósítási kérdésekkel kapcsolatban határozatokat hoz.

2./ Felülvizsgálja és jóváhagyja az ország légvédelmének terveit.

3./ Felülvizsgálja a hadsereg tiszti állománya kiképzésének és szolgálat teljesítésének rendjét, a tartalékos tiszti állomány kiképzésének kérdéseit és ezekkel kapcsolatban határozatokat hoz.

- 4./ Felülvizsgálja a Magyar Népköztársaság állampolgárainak haderőn kívüli, a tanintézetek, önkéntes egyesületek és a polgári minisztériumok vonalán folyó katonai kiképzésének kérdését és ezekben határozatokat hoz.
- 5./ Felülvizsgálja a hadsereg, valamint a határőrség és belső karhatalom egységei közötti együttműködés kérdését és ezekkel kapcsolatban határozatokat hoz.
- 6./ Jóváhagyja a védelmi építkezések terveit.
- 7./ Jóváhagyja a hadsereg fegyvereinek és technikai felszerelésének típusait.
- 8./ Felülvizsgálja és jóváhagyja a hadsereg egyenruházata, rendfokozatai, kitüntetései kérdéseit, valamint az élelmiszer és ruházati ellátásának normáit.
- 9./ Meghatározza mozgósítás esetére a népgazdaságból igénybevehető gépkocsik, vontatók és géperejű munkaeszközök, valamint lóállomány normáit. Jóváhagyja a tartalékoknak a nyilvántartási rendjét.
- 10./ Felülvizsgálja és jóváhagyja a hadsereg költségvetését.
- 11./ Az államvédelmi Hatóság gazdasági jellegű kérdéseit.
- 12./ A Belügyminisztérium fegyveres testületeinek elvi kérdéseit.

II. A hadszíntér előkészítése kérdéseiben jóváhagyja a honvédelem érdekeit közvetlenül érintő:

- 1./ országutak, földutak és hidak építését;
- 2./ híradóeszközök vonalainak építését;
- 3./ vasútvonalak, állomások és rakodók építését és átalakítását;
- 4./ víziutak felhasználását.

III. A népgazdaság vonalán.

- 1./ Jóváhagyja az ország védelmével közvetlenül összefüggő, a népgazdaságban történő beruházások terveit:
 - a/ új hadiüzemek építését és a már működő üzemek kibővítését;
 - b/ javítóüzemek, bázisok és szertárak építését;
 - c/ az épülő és a már működő polgári vállalatoknak előkészítését háború idejére a hadsereg igényeinek biztosítása céljából.
- 2./ Jóváhagyja a honvédelmi iparnak mindennemű fegyverzet, lőszer és haditechnika termelésére vonatkozó terveit, valamint a hadsereg megrendelési terveit.
- 3./ Jóváhagyja a hadseregnek mindennemű hadianyagra vonatkozó megrendelések terveit, amelyek a polgári ipar vállalatainál kerülnek legyártásra. /: Híradási, műszaki, vegyi, hadtáp és egyéb anyagok :/.
- a/ Jóváhagyja a hadfelszerelési szállítások export és import terveit.
- 4./ Felülvizsgálja és jóváhagyja az iparnak a béketermelésről a haditermelésre való átállításának terveit:
 - a/ minisztériumonként az átállás terveit annak megjelölésével, hogy mely vállalatok, mikor, milyen termékek gyártására állnak át;
 - b/ az ezzel összefüggő és szükséges kiegészítő építkezések és felszerelések terveit;
 - c/ átmenő nyersanyag-tartalékok terveit;

d/ munkaerő feltöltési terveket.

5./ Felülvizsgálja és jóváhagyja a polgári minisztériumok és közigazgatási szervek mozgósítási terveit.

6./ Felülvizsgálja és határozatot hoz a munkaerőnek háború esetén a népgazdaságban való meghagyása kérdésében.

7./ Állami mozgósítási anyagtartalékokat létesít:

a/ élelemből és lótápból;

b/ üzemanyagból;

c/ hadászati nyersanyagokból /: vasötvözetek, színesfémek, gyapot, robbanóanyag előállításához szükséges nyersanyagok stb. :/ a meghatározott nomenklatúra szerint;

d/ vasúti és híradóanyagokból;

e/ gyógyszerek és gyógyászati anyagokból.

8./ Jóváhagyja az iparnak a hadműveletek területéről való kiürítési és elhelyezési terveit. Minisztériumonként jóváhagyja az intézetek és intézmények áttelepülését, valamint a lakosság kiürítésének tervét a hadműveletek területéről.

9./ Felülvizsgálja a légoltalom kérdéseit és jóváhagyja a légoltalomra vonatkozó előkészítő intézkedéseket.

10./ Felülvizsgálja és jóváhagyja a polgári minisztériumok és a mezőgazdaság népgazdasági terveit a háború első évére vonatkozóan.

IV. A háború idejére vonatkozó intézkedések /: törvények :/ előkészítése.

1./ Kidolgoztatja azokat a törvényjavaslatokat, melyek összefüggésben vannak az országnak hadiállapotra való átállításával;

a/ a legfelsőbb hatalom szerkezetéről az országban háború idejére;

b/ a hadsereg parancsnokainak jogairól és viszonyukról a polgári szervek felé a hadműveletek területén;

c/ a hadiállapot kihirdetéséről és elrendeléséről, valamint az államvédelem megerősítését célzó intézkedésekről;

d/ a behívottak családtagjainak segélyezését.

2./ Kidolgoztatja a Honvédelmi Minisztérium, valamint a Közlekedésügyi és Postaügyi Minisztérium közötti viszonyt szabályozó szervei határozvány tervezetét a vasúti szállítás és állami híradóeszközöknek háború idején való igénybevételéről.

3./ Szempontokat dolgoztat ki a lakosság háború alatti élelmiszerellátásának normáiról és rendjéről.

A Honvédelmi Tanács a Minisztertanács által adott felhatalmazás alapján jár el és határozatai a Minisztertanács határozatai erejével bírnak. A határozatok végrehajtásáért felelős miniszter vagy főhivatal vezetője a Honvédelmi Tanács határozatát mint minisztertanácsi határozatot adja ki végrehajtásra.

III.

A HONVÉDELMI TANÁCS MUNKÁJA

- 1./ A Honvédelmi Tanács üléseinek munkáját annak Elnöke – a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának Elnöke – irányítja.
- 2./ A Honvédelmi Tanács feladatait a következő módon hajtja végre:
 - a/ a Honvédelmi Tanács üléseinek összehívása útján. Az üléseken a Tanács megvizsgálja a kérdéseket, amelyekben megfelelő határozatokat hoz;
 - b/ a Honvédelmi Tanács elé kerülő tervek és kérdések kidolgozására vonatkozóan feladatokat ad a minisztertanács elnökhelyetteseinek, a minisztereknek és egyéb felelős személyeknek /: a Titkárság, a Tanács tagjai útján, vagy pedig a Tanács Elnöke személyesen ad ki részükre feladatot :/;
 - c/ a Tanács határozatainak végrehajtásának ellenőrzése útján.
- 3./ A Honvédelmi Tanács ülésein a Tanács tagjain kívül a napirendi kérdések tárgyalásánál jelen vannak az érdekelt miniszterelnökhelyettesek, miniszterek, állami intézmények vezetői, s ha erre szükség van, megfelelő szakértők, továbbá a Honvédelmi Tanács titkára.

IV.

A HONVÉDELMI TANÁCS ELNÖKÉNEK FELADATKÖRE

- 1./ A Honvédelmi Tanács Elnöke:
 - a/ a Honvédelmi Tanács elé megvizsgálás céljából kerülő egyes kérdések kidolgozására vonatkozóan feladatot ad, /: személyesen, vagy pedig a Tanács tagjai és a Tanács titkára útján :/;
 - b/ összehívja és vezeti a Honvédelmi Tanács üléseit;
 - c/ jóváhagyja a Honvédelmi Tanács üléseinek napirend-tervezetét;
 - d/ kihirdeti a Honvédelmi Tanács határozatát;
 - e/ a Honvédelmi Tanács tagjain és annak titkárán keresztül a Honvédelmi Tanács határozatainak végrehajtását.
- 2./ A Honvédelmi Tanács távollétében feladatkörét első helyettese /: a Minisztertanács Elnökének első helyettese :/ tölti be.

V.

A HONVÉDELMI TANÁCS ELÉ KERÜLŐ KÉRDÉSEK ELŐKÉSZÍTÉSE

- 1./ A Honvédelmi Tanács elé annak elnöke és összes tagjai megvizsgálás céljából javaslatokat terjeszhetnek elő.
- 2./ A Honvédelmi Tanács elé javaslatokat az érdekelt miniszteriális szervekkel való előzetes áttanulmányozás és megtárgyalás után lehet előterjeszteni.
Abban az esetben, ha valamely érdekelt Minisztérium, vagy szerv a Tanács elé terjesztett valamely kérdésben nem ért egyet a határozattervezettel, úgy erről a Minisztérium, vagy szerve írásbeli indoklást készít, amelyet a Honvédelmi Tanács határozattervezetéhez kell csatolni.
- 3./ A javaslatokat a Honvédelmi Tanács Titkárságához kell előterjeszteni, a Honvédelmi Tanács határozattervezete formájában. Indoklást és magyarázó szöveget kell mellékelni hozzá, amelyet az illetékes Minisztérium, vagy hivatal vezetője ír alá.

4./ Az egyes kérdésekben beterjesztett anyagot a Honvédelmi Tanács Titkársága feldolgozza /: szerkeszti, kiegészíti s a nem világos kérdéseket végleg tisztázza :/. Ezután a Honvédelmi Tanács titkára megszerkeszti a határozattervezetet.

Az előterjesztéseket a Honvédelmi Tanács Elnöke által elfogadott napirendtervezet alapján a Honvédelmi Tanács ülése előtt legkésőbb 5-7 nappal kell szétküldeni a Honvédelmi Tanács tagjainak.

A határozattervezet első részének röviden tartalmaznia kell azokat az indokokat és körülményeket, amelyek alátámasztják a napirenden lévő kérdés eldöntésének szükségességét. A határozattervezet második részében pontonként össze kell foglalni a konkrét határozatokat, azaz a szükséges intézkedéseket, azok végrehajtásának és a jelentések felterjesztésének határidejét, valamint a végrehajtásért felelős személyeket.

VI.

A HONVÉDELMI TANÁCS MUNKÁJÁNAK RENDJE ÉS HATÁROZATAINAK ELKÉSZÍTÉSE

1./ A Honvédelmi Tanács munkatervét negyedévenként kell kidolgozni. A Honvédelmi Tanács ülést legalább havonta egyszer kell összehívni. A Tanács üléseiről jegyzőkönyvet kell vezetni, melyet a Honvédelmi Tanács Elnöke ír alá.

A Tanács jegyzőkönyvét a titkár vezeti.

A jegyzőkönyv tartalmazza: az ülés megtartásának időpontját, a résztvevő tanácsstagok, valamint a meghívott személyek névjegyzékét, az ülés napirendi pontjait és az egyes kérdésekben hozott határozatok szövegét.

A határozatok szövegét az ülésen elfogadott változtatásoknak és javításoknak megfelelően a Tanács titkára végleges formában feldolgozza és megszerkeszti.

2./ A Honvédelmi Tanács határozatait – a Honvédelmi Tanács Elnökének jóváhagyásával – a titkár haladéktalanul köteles megküldeni az érdekelt szervezeteknek.

A minisztériumoknak és hivataloknak tilos a Honvédelmi Tanács határozatairól másolatot készíteni.

3./ A Honvédelmi Tanács határozatai szigorúan titkos okmányok, nyilvántartásuk és őrzésük ennek megfelelően történik.

Budapest, 1953. március 10.

/: Solt Lajos s. k.
H.T. titkára

/: Rákosi Mátyás s. k.
H.T. Elnöke

Forrás: MNL OL XIX-A-98 226. d.

14 1953. MÁJUS 25.

A HT 142/12/1953. számú határozata a KR-hálózat szervezeti és működési szabályzatáról

Honvédelmi Tanács

Szigorúan Titkos!

I/A. számú példány.

A Honvédelmi Tanács

142/12/1953.
sz. határozata

a K.R. hálózat szervezeti és működési szabályzatáról

A Honvédelmi Tanács a K.R. hálózat szervezetét, feladatát, szervezeti szabályzatát és hatáskörét, továbbá ügykezelését az alábbiakban szabályozza:

I.

A K.R. hálózat szervezete.

Az országos K.R. hálózat az országmozgósítás megtervezésének és előkészítésének polgári szerve. Feladata a népgazdaság egészének és az államgépezet nem fegyveres részének mozgósítás esetére való felkészítése és honvédelmi szolgálatba állítása.

A K.R. hálózat munkáját központilag irányítja és koordinálja a Honvédelmi Tanács.

A Honvédelmi Tanács segédszerve a H.T. Titkársága /: Minisztertanács Hivatala B. csoport Titkársága :/, amely

- 1./ a Honvédelmi Tanács irányelvei alapján kidolgoztatja a mozgósítás kérdéseit,
 - 2./ ellenőrzi a K.R. hálózat szervezetét és az éberségi követelmények pontos betartását,
 - 3./ ellenőrzi a Honvédelmi Tanács határozatainak végrehajtását és arról jelentést tesz.
- Az Országos Tervhivatal K.R. szerve feladata:
- [-] a népgazdaság perspektivikus és éves K.R. tervének elkészítése,
 - [-] a K.R. tervezés irányelveinek kidolgozása,
 - [-] a K.R. tervutasítások elkészítése és a tervmunka koordinálása,
 - [-] a Népgazdaság „M”-re való felkészüléséhez szükséges irányelvek kidolgozása,
 - [-] a K.R. tervmunka ellenőrzése,
 - [-] a H.T. elé kerülő K.R. tervet érintő előterjesztések véleményezése és
 - [-] megtervezi a K.R. tartalékok létesítését.

II.

1./ Felsőfokú K.R. szervek:

- a/ Minisztériumok K.R szervei,
- b/ önálló hivatalok és intézmények K.R. szervei.

2./ Középfokú K.R. szervek:

- a/ Trösztök, iparigazgatóságok és gazdasági igazgatóságok K.R. szervei,
- b/ Megyei Tanácsok K.R. szervei,
- c/ Budapest, Szeged és a megyeszékhelyek városi tanácsainak K.R. szervei.

3./ Alapfokú K.R. szervek:

- a/ Vállalatok és üzemek K.R. szervei,
- b/ városok és kerületi tanácsok K.R. szervei,
- c/ járási tanácsok K.R. szervei,
- d/ községi tanácsok K.R. szervei.

III.

A K.R. szervek feladata.

Felsőfokú K.R. szervek:

1./ A felsőfokú K.R. szervek a miniszter vagy főhivatal vezetőjének közvetlenül alárendelt munkaszervei a mozgósítással és légmentesítéssel kapcsolatos tervek és előkészületek megtételére.

2./ A felsőfokú K.R. szervek feladatai:

A Honvédelmi Tanács határozata és irányelvei alapján a miniszter vagy főhivatal vezetője irányításával a minisztérium, illetve főhivatal felügyeletéhez tartozó üzemek és hivatalok „M”-re való felkészítése, az ezzel kapcsolatos munkák összefogása, irányítása és ellenőrzése.

- [-] biztosítani a minisztérium vagy főhivatal felügyeletéhez tartozó üzemek és hivatalok légmentesítésénél a K.R. szempontok és követelmények érvényesülését,
- [-] a közép és felsőfokú K.R. szervek munkájának irányítása, ellenőrzése és koordinálása a minisztériumon belül,
- [-] az átállási tervek részletes kidolgozása és a szükséges intézkedési utasítások elkészítése,
- [-] a K.R. szempontok[nak] a népgazdasági tervekben való érvényesítése,
- [-] a meghagyási és munkaerőbiztosítási tervek kidolgozása,
- [-] a szállítóeszközök felhasználására, elosztására és biztosítására terv készítése,
- [-] megtervezi az üzemi ellátásnak „M” esetén való biztosítását, /üzemekig, illetve hivatalokig lemenő éves/ K. R. költségvetési terv elkészítése és
- [-] évenként elkészíteni és a Honvédelmi Tanács elé terjeszteni a minisztérium, illetve főhivatal K. R. munkatervét.

Közép- és alsófokú K.R. szervek:

1./ A közép- és alsófokú K.R. szervek a főosztályvezető, illetve vállalat igazgatójának közvetlenül alárendelt munkaszervei a mozgósítással kapcsolatos tervek és előkészületek megtételére.

2./ Feladatuk a vállalat vagy hivatal „M”-re való felkészítése a felsőfokú K.R. szervek utasításai alapján.

IV.

K.R. szervek szervezeti szabályzata.

Felsőfokú K.R. szervek:

- 1./ A felsőfokú K.R. szervek munkáját közvetlenül a miniszter, illetve a főhivatal vezetője irányítja,
- 2./ A minisztérium, illetve főhivatal „M”-re való felkészüléséért, a K.R. terv alapján szükséges előkészítő intézkedések megtételéért /: a már kiépített K.R. kapacitásnak „M” esetére való biztosításáért, megtartásáért /: a miniszter, illetve főhivatal vezetője felelős,
- 3./ A felsőfokú K.R. szerveket a Honvédelmi Tanács határozata alapján az illetékes miniszter, illetve főhivatal vezetője hozza létre. A szerv létszámtervét a miniszter, illetve főhivatal vezetőjének javaslata alapján a Honvédelmi Tanács hagyja jóvá, A Honvédelmi Tanács által jóváhagyott keret a minisztérium létszám- és bérkeretétől külön kezelendő és azt más területen felhasználni nem lehet,
- 4./ A felsőfokú K.R. szervek vezetőit az illetékes miniszter javaslatára a Minisztertanács nevezi ki,
- 5./ A felsőfokú K.R. szervek dolgozóinak a K.R. munkakörből más, nem K.R. munkakörbe való áthelyezése csak a Honvédelmi Tanács Titkárságával /: Minisztertanács Hivatala B. csoport Titkársága /: való megbeszélés alapján történhet.

Közép- és felsőfokú K.R. szervek:

- 1./ A közép- és alsófokú K.R. szervek munkáját a hivatal vagy vállalat vezetőjén keresztül a felsőfokú K.R. szervek irányítják. A K.R. munkáért a hivatal vezetője, vállalat igazgatója /: helyettese /: felelős,
- 2./ A közép- és alsófokú függetlenített K.R. szervek létszámát a miniszter javaslatára a Honvédelmi Tanács hagyja jóvá, A közép- és alsófokú nem függetlenített K.R. felelősöket a felsőfokú K.R. szervek utasításai alapján a hivatal vezetője, vagy vállalat igazgatója bízza meg,
- 3./ A közép- és alsófokú függetlenített K.R. felelősöket csak a felsőfokú K.R. szerv vezetőjének hozzájárulásával lehet beállítani, vagy más munkaterületre áthelyezni,
- 4./ A közép- és alsófokú nem függetlenített K.R. felelősöket – a felsőfokú K.R. szerv jóváhagyása alapján – a vállalat, vagy hivatal vezetője bízza meg, vagy váltja le.

V.

K.R. szervek hatásköre.

Felsőfokú K.R. szervek:

- 1./ A felsőfokú K.R. szervek hatásköre kiterjed a miniszter utasítása alapján a minisztérium vagy főhivatal osztályaira, a felügyeletük alá tartozó valamennyi hivatalra, üzemre vagy vállalatra a hadigazdálkodás előkészítésével kapcsolatos összes kérdésekben,
- 2./ A felsőfokú K.R. szervben dolgozók megbízásánál a politikai megbízhatóság mellett tekintetbe kell venni a megfelelő szakmai képzettséget is,
- 3./ A felsőfokú K.R. szervben dolgozóknak K.R. munkán kívül más munkát adni nem lehet.

Közép- és alsófokú K.R. szervek:

A közép- és alsófokú K.R. szervek hatásköre kiterjed a hivatal vagy vállalat és a felügyeletéhez tartozó szervek, vagy üzemek területére a hadigazdálkodás előkészítésével kapcsolatos kérdésekben.

VI.

K.R. szervek ügykezelése.

1./ A K.R. ügyiratok – fontosságuknak megfelelően – „Titkos” vagy „Szigorúan titkos”-ak és ilyen jelzéssel kell ellátni őket.

A „Szigorúan titkos” jelzést kell használni minden olyan esetben, ha a levél, vagy ügydarab K.R. számokat, tervezeteket, dokumentációkat, H.M. adatokat, vagy honvédelmi tanácsi, /: minisztertanácsi: / határozatokat tartalmaz.

2./ A titkosság megőrzése érdekében a K.R. munkával foglalkozó személyeknek szigorúan tilos

külföldi tőkés államok magyarországi szerveit, intézményeit és állampolgárait látogatni, azokkal összeköttetésbe lépni, azoknál bármely munkát végezni, akár közvetlenül vagy más személyeken keresztül közvetve /: pl. fordítás stb. :/.

3./ A K.R. ügyekkel foglalkozó személyek kötelesek jelenteni a felsőfokú K.R. szerv vezetőjének, ha külföldön vannak, vagy voltak rokonai, vagy közeli ismerősei, akikkel levelezésben áll, vagy egyéb kapcsolatot tart fenn.

4./ A felsőfokú K.R. szervben belül saját ügykezelést kell felállítani.

A közép- és alsófokú K.R. szervek, ahol külön ügykezelés nincs – a hivatal vezetőjének, vagy vállalat igazgatójának engedélyével levelezhetnek.

5./ A K.R. munkát ellenőrző személyeket különleges igazolvánnyal kell ellátni.

6./ A felsőfokú K.R. szervek helyiségeit úgy kell megválasztani, hogy azok biztonságosak – lehetőleg emeleten –, elkülöníthetők és jól zárhatók legyenek.

A közép- és alsófokú K.R. szervek részére külön szobát kell biztosítani. Az iratok elzárására páncélszekrényről kell gondoskodni.

7./ A K.R. munkával kapcsolatos üzemi szerszámok, készülékek stb. külön jól zárható rak-tárban tartandók.

8./ Miniszterek, főhivatalok vezetői kollégiumaikra, főosztályvezetők, vállalatok igazgatói értekezleteikre kötelesek meghívni a K.R. szerv vezetőjét a K.R. munkát érintő kérdések megtárgyalásához.

9./ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951. évi 21. számú „Az államtitok és hivatali titok büntetőjogi védelméről” szóló törvényerejű rendeletét minden K.R. munkán dolgozóval alá kell íratni.

Az aláírási nyilatkozatot a K.R. szerv vezetője köteles őrizni.

10./ A fentiekben nem érintett kérdésekben a Minisztertanács államtitok és hivatali titok megőrzéséről szóló 450/1/1952. számú határozata érvényes.

VII.

1./ A Honvédelmi Tanács jóváhagyja a K.R. szervek szervezeti és működési szabályzatát és ezzel a K.R. szervekre vonatkozó korábbi 56/8/1951., 78/10/1951., 238/21/1951., és 59/35/1952. számú Ü.T. határozatokat hatályon kívül helyezi.

2./ A Honvédelmi Tanács utasítja az illetékes minisztereket, hogy a tárcájuk területén folyó K.R. és légoltalmi munkákat a K.R. osztály vezetőjén keresztül koordinálják.

Felelősek: illetékes miniszterek.

3./ A Honvédelmi Tanács utasítja az illetékes minisztereket, hogy

a/ K.R. munkára bevonandó nem függetlenített személyeket a jövőben a személyzeti osztály környezettanulmányozásával megindokolt javaslata alapján vonják be a szükséghez mérten K.R. részletfeladatok kidolgozásába.

b/ K.R. munkára függetlenített személyek beállításáról az Államvédelmi Hatóság véleményezése alapján, a miniszter dönt.

Felelősek: illetékes miniszterek.

4./ A Honvédelmi Tanács utasítja az Államvédelmi Hatóság vezetőjét, hogy a K.R. munkára függetlenített személyeket a továbbiakban is vizsgálja felül, úgy, hogy a véleményezés két hétnél hosszabb időt ne vegyen igénybe.

Felelős: Piros László elvtárs.

Budapest, 1953. május 25.

/: Solt Lajos :/
H.T. Titkára

/: Rákosi Mátyás :/
H.T. Elnöke

Forrás: MNL OL XIX-A-98 228. d.

15 1953. JÚLIUS 27.

Tájékoztató jelentés a Magyar Honvédség 1951. januári állapotáról

HM Titkárság

Tájékoztató jelentés a magyar hadseregről 1951. január 1-jén¹⁰

A Magyar Néphadsereg¹¹ a legfiatalabb a népi demokratikus országok hadseregei közül. A hadsereg lényegében csak 1950 őszén alakult meg. A hadsereg fejlesztésének alapjául a meglévő csapatok és magasabbegységek szolgáltak. Pártunk csak 1948 őszén vette kezébe a Honvédelmi Minisztérium vezetését, miután a munkásosztály a párt vezetésével tartósan meghódította a politikai hatalmat az országban.

Ezidáig pártunknak az volt a politikája a hadsereggel szemben, hogy ne fejlődjék a hadsereg, amíg a reakció erői nincsenek széttűzva, nehogy a hadsereget a reakció erői felhasználhassák a munkásosztály ellen. A párt ezen politikájának helyességét teljességgel beigazolták a hadseregben lejátszódott események. 1949 elején a hadsereg 32 ezer főt számlált, ebből 12 ezer főt tettek ki a határőr csapatok. A tisztiállomány 78%-a a Horthy-hadsereg régi tisztje volt, amelynek döntő többsége a demokratikus köztársasággal szemben ellenséges beállítottságú volt. Csaknem valamennyi vezető hely – mint ez később kiderült – a titóista, amerikai, angol és más kémek kezében volt.

A Magyar Néphadsereg létszáma és hadrendje

1951. I. 1-jén a hadsereg létszáma összesen 119 168 fő. Ebből tiszt 15 082, tisztos és tts. [tiszthelyettes] 20 248, harcos 71 662, hallgató 12 176 fő.

A hadsereg hadrendje: löv. hdt. [lövészhadtest] 1 „A” típusú, azaz hadiállományú (3 löv. ho. [lövészadosztály] egyenként 9700 fő), 1 „B” típusú, azaz csökkentett állományú (3 löv. ho. egyenként 3500 fő), egy ö. [önálló] ho 3500 fő. Összesen 7 löv. ho., 1 g. hdt. [gépesített hadtest] (1 g. ho., 1 hk. [harcocsi] ho.-50% feltöltöttség), 1 áttö. tü. ho. [áttörő tüzérhadosztály] „B” típusú, 2 lgv. tü. ho. [légvédelmi tüzérhadosztály] „A” típusú, 1 vrep. ho. [vadászrepülőhadosztály] „A” típusú, összesen 5 dd. [dandár], 5 ö. e. [önálló ezred] beleértve két n. hk. rolg. e.-t [nehézharcocsi-rohamlövegezeredet].

Fegyvernemek: szárazföldi csapatok 109 442, légierők 8714, folyami flottilla 1011¹², 11 ti. [tiszti] iskola és akadémia.

A ti. állomány létszáma és minősége

[Az] 1950. év a Magyar Néphadseregnek a demokratikus rendszerrel szemben ellenséges régi tisztektől való megtisztításnak és a hadsereg tiszti állománya felújításának éve volt. 1950-ben összesen 1100 régi tábormokot és tisztet távolítottak el és részben tartóztattak le.

¹⁰ Ezen a napon készült a közölt jelentés, valószínűleg a szovjet katonai főtanácsadó számára.

¹¹ Hivatalosan csak 1951 szeptemberétől hívták a magyar hadsereget „néphadseregnek”. A közölt jelentés 1953-ban készült.

¹² Az adatok nyilván a létszámra vonatkoznak.

A ti. iskolákból és a pártkáderek közül egyidejűleg mintegy 6500 tisztet hívtak be a hadseregbe. 1951. I. 1-én a Magyar Néphadseregben kell 17 662, van 15 082, hiányzik (kb. 14%) 2580. A ti. állomány rövid jellemzése: 80,7%-a új tiszt, akiket a párt szakszervezeti és ifjúsági szervezetekből hívtak be a hadseregbe. Az összes tisztek 53%-a munkás, 4,5%-a paraszt, 18,0%-a alkalmazott, 9,0%-a régi tiszt, 71,0%-a MDP-tag. A Magyar Néphadsereg valamennyi vezető posztjára új tisztek kerültek. Például: vezérkari főnök – Bata [István], Tü. pk. [Tüzérparancsnok] – Boksa [István], Pc. pk. [Páncélosparancsnok] – Váradi [Gyula]. Valamennyi hdt. [hadtest] és ho. [hadosztály] pk. új tiszt. A tisztek katonai képzettsége még igen gyenge. 6 hónapos tanfolyamokat és 1 éves ti. iskolákat végeztek. A Szovjet hadsereg Akadémiáin és ti. iskoláin mintegy 450 tiszt tanul. A tisztek túlnyomó többségének nincs hadseregbeli munkatapasztalata.

A Magyar Néphadsereg hadrafoghatósága és harckészültsége

A csapatok harckészültsége jelenleg még gyenge. A hadsereg katonai fejlesztésének időszakában az átalakítás valamennyi csapatot és magasabbegységet érintett. Jobban áll ezen a téren a 12. és 5. löv. ho., valamint a 7. g. ho.

A hadseregben jelenleg a harcosok és az alegységek egyéni kiképzése folyik és ezért a csapatok még nincsenek összekovácsolva. A hadsereg hadrafoghatóságának és harckészültségének emelésére irányuló legközelebbi feladatok:

a) December–január hónapokra tervbe van véve valamennyi csapat és magasabbegységriadóztatása.

b) Télen a csapatok és a magasabbegységek 2 hetes téli táborba vonulnak.

c) A kiképzés első ütemében szd. [század] és zj. [zászlóalj] harcászati gyakorlatokat tartunk a csapatok és magasabbegységek összekovácsolása céljából.

A Magyar Néphadsereg erkölcsi-politikai állapota

A hadsereg csapatainak erkölcsi-politikai állapotát teljes egészében kielégítőnek lehet mondani. A hadsereg személyi állományának abszolút többsége helyesen értelmezi és támogatja a párt politikáját és szereti a Szovjetuniót. A Szovjetunió és az MDP-nek nagy tekintélye van a tisztek és a harcosok között. A reakciós erők szétzúzása az országban és a Pálffy–Sólyom-banda megsemmisítése megerősítette a [z] MNH [Magyar Néphadsereg] harci szellemét. A magyar dolgozó nép szereti a hadsereget és a katonai szolgálatot. A tisztek és a harcosok viszonya szolgálati köteleikhez túlnyomórészt jó. De ugyanakkor meg kell mondani, hogy a hadseregben még nagyon sok a rendkívüli esemény, a katonai fegyelem megsértése és a demokráciaellenes, valamint szovjetellenes megnyilvánulás, bár egyre ritkábban fordul elő.

A hadsereg fegyverzete

A [z] MNH teljesen szovjet mintájú fegyverekkel van felszerelve.

a) A jelenlegi állománytábla szerint a hadsereg lövészfegyverekkel teljesen biztosítva van.

b) Tüzérség. A hadsereg a következő tüzérfegyverekkel nincs biztosítva: 57 mm ágyú 73 db, 122 mm tarack 166 db, 85 mm ágyú 51 db.

c) Harckocsik: T-34 hiányzik 61 db, ISZ-2 hiányzik 9 db, ISZU-122 hiányzik 5 db, SZU-76 hiányzik 28 db.

d) Különösen kedvezőtlen a MNH-ben a légierők anyagellátása: JAK-9p 47, ebből üzemképes 22 db; JAK-11 (iskolagép) 10, üzemképes 9 db; JAK-18 (oktató-gyakorló) 22 db, üzemképes 22 db; IL-10 45, üzemképes 36 db; UIL-10 (iskolagép) 15, üzemképes 11 db.

A JAK-9p rep. gépekből igen sok üzemképtelen, ennek az az oka, hogy gyenge minőségű olajjal rosszul lettek konzerválva. A motorokat a Szovjetunió gyáraiban kell javíttatni, mert mi még nem tudjuk megjavítani. Ezideig még nem kaptuk meg a javítási licenzeit [sic!].

A hadsereg csapatainak anyagellátása

Ruházati anyag: a jelenlegi állománytábla szerint a csapatok teljesen el vannak látva. Az MDP Központi Vezetősége határozatot hozott a Szovjet hadsereg egyenruhájához hasonló mintájú ruházatra való áttérésre, és az ipar megkapta a rendelést.

Élelem: A hadsereg 4 hónapos zárolt tartalékkal rendelkezik.

Üzem- és kenőanyagok: A hadsereg raktáraiban 12 599 tonna autóbenzin van, ami a meglévő gépkocsiknak (7149) kb. 30 javadalmazást¹³ jelent. A raktárakban 1371 tonna dieselolaj van, ami 5-6 jav.-t tesz ki. A hazai ipar feladatot kapott az utóbbiak gyártására. Jelenleg szovjet repülőbenzinre és repülőolajra támaszkodunk.

Mozgósítási [M] munkálatok: 1949-ben egész sor intézkedést fogantatosítottunk az M terv kidolgozásának előkészítésére (állománytáblák, utasítások kidolgozása, nyilvántartási adatok előkészítése stb.). Múlt év decemberében az MDP Központi Vezetősége jóváhagyta az MNH M fejlesztési tervének vázlatát. A jelenlegi M terv vázlata a hadsereg fejlesztését a következőként írja elő: 5 löv. hdt. (tizenöt löv. ho.), 1 g. hdt. (egy g. ho. és egy hk. ho.); és egyéb hds. közv. [hadsereg közvetlen] magasabbegységek és csapatok.

A hadsereg összlétszáma 435 000 fő lesz. Az emberanyag biztosítja ezt a szükségletet. Fegyverzettel egyelőre nem tudjuk biztosítani. Ezzel kapcsolatban tervezzük a fegyvergyártást, hogy a magyar ipar által gyártandó összes mintájú fegyverekkel 1952 végére teljesen biztosítsuk a szükségletet. Az olyan fegyverfajtákban, mint a légierők, a harckocsik és a nehéztüzérség (a 233 mm taracknál nagyobb űrméretű) a Szovjetunió támogatása szükséges, mert az MNK [Magyar Népköztársaság] ipara ezeket nem gyártja. Az M terv biztosítása érdekében 1951-ben végrehajtjuk az embertartalékok kiképzését, nevezetesen 124 000 tartalékost, ebből 30 000 tiszt kiképzését. 1952-ben 143 000 tartalékost tervezünk kiképezni. Úgy véljük, hogy háború esetén Magyarország embertartalékait tekintve három hadsereget (30 hadosztályt) képes kiállítani. A hadseregbe összesen 850 000 ember mozgósítható. Végül, szükség esetén Magyarország kb. 1 000 000 főnyi hadsereget tud kiállítani. Meg kell mondani, hogy fegyverzet, lőszer, ruházat- és vonatanyag, élelem- és üzemkenőanyagok terén jelenleg nem rendelkezünk a szükséges M tartalékokkal. Ezt a feladatot rövidesen, azaz 1951-ben meg kell oldanunk.

Az MNH további fejlesztésének tervei

Az MDP Központi Vezetősége által jóváhagyott terv a következőképpen írja elő a hadsereg fejlesztését: 1951 őszén a hadsereg összlétszámát 196 000 főre kell emelnünk. A hadse-

¹³ A csapatok anyagi szükségleteinek és ellátottságának meghatározására szolgáló számvetési egység. Javadalmazásban szabják meg a lőszer, az üzemanyag és az élelem mennyiségét.

reg hadrendje a következő lesz: 3 löv. hdt. (kilenc löv. ho., ebből öt „A” típusú, egyenként 9700 fő és négy „B” típusú egyenként 3500 fő); 1 g. hdt. (egy g. ho. és egy hk. ho. mindkettő teljes létszámú) és egyéb hds.közv. magasabbegységek és csapatok. A következő rep. magasabbegységek felállítását tervezzük: 2 vrep. ho., ebből egy ho. lökhajtásos csarep. [csapatrepülő] ho.

1952-ben a hadsereg fejlesztését az alábbiak szerint fogjuk végrehajtani: az összlétszámot felemeljük 264 307 főre. A hadsereg hadrendje az alábbi lesz: 3 löv. hdt. (kilenc löv. ho., ebből hat „A” típusú és három „B” típusú); egy g. hdt. (három ho., ebből két g. ho. „A” típusú és egy hk. ho. „A” típusú) és egyéb rep., valamint hds. közv. magasabbegységek és csapatok.

Az 1951-ben felfejlesztendő hadsereg biztosítása fegyverzettel

A Magyarországon gyártandó löv. fegyverekkel és tüzérségi fegyverekkel a hadsereg teljesen biztosítva lesz. A Magyarországon nem gyártandó technika és tüzérség terén a Szovjetunió segítsége szükséges.

1951-ben

a) fegyverzet: 12,7 mm lgv. gp. [légvédelmi géppuska] – 251¹⁴ db, 57 mm pct. á. [páncéltörő ágyú] – 117 db; 152 mm tarack – 29 db; 85 mm lgv. á. – 373 db.

b) Hk.-k és rolg.-k [harckocsik és rohamlövegek]: T-34 – 325 db; ISZ-2 – 118 db; ISZU-122 – 62 db; SZU-76 – 127 db.

c) Repülőgépek: JAK-9p – 290 db. Kérünk 80 db JAK-23-t, és akkor JAK-9p-ből kell 210 db; UJAK-9 kétüléses – 43 db; UIL-10 (iskolagép) – 17 db; IL-10 – 75 db; TU-2 – 53 db; (bombázó) és más rep. gépek, a motorok és az alkatrészek a megfelelő arányban.

d) Szállítóeszközök és vontatók: SZ-80 traktor – 30 db; JA-12 traktor – 86 db; ZISZ-151 – 650 db; GAZ-67 – 700 db; autódaru – 40 db, és egyébek.

Összeállítottuk a részletes fegyver-, technika- és lőszerigénylést, melyet a Vezérkar útján juttatunk el a Szovjet Hadsereghez.

Javaslatok és azok végrehajtása

A hadsereg fejlesztésére, repülőterek építésére, Tisza- és Duna-hidak építésére vonatkozóan a Szovjet hadsereg Vezérkarától 1950 határidővel kapott javaslatokat teljes egészében végrehajtottuk. Magyarországon jelenleg 6 korszerű repülőtér van és 1951 végére 9 lesz. A műutak és vasutak építésére, valamint azok teljesítőképességének növelésére vonatkozó javaslatokat Magyarország népgazdasága fejlesztésének 5 éves terve (1949–1954) magában foglalja. Az MDP Központi Vezetőségének határozata alapján az egyetemeken bevezették a katonai kiképzést. Ugyanígy a felső pártiskolákon is. A Párt vezető kádereinek katonai kiképzése biztosítva van (50 létszámú [sic!] klgs. [különleges] csoport alakult, amelynek kiképzését a MNH akadémia végzi).

Következtetések

a) A[z] MNH parancsnokságának¹⁵ legfontosabb feladata a közeljövőben az, hogy rövid időn belül emelje a hadsereg harckészültségét és hadrafoghatóságát.

¹⁴ Ti. darab. (Az eredetiben a darabszám mellett a mértékegység jele nem szerepel, a könnyebb érthetőség kedvéért odaírtuk a „db” jelet. – EHRENBERGER (2001) 145.

¹⁵ A Magyar Néphadseregnek hivatalosan nem volt „parancsnoksága”. Egy ilyen központi vezető szerv feladatát a minisztérium és a vezérkar látta el.

b) A[z] MNH tábornokai és tisztjei katonai tudásának növelése a csapatok kiképzésének központi feladata.

c) A hadsereg biztosítása a szükséges fegyverzettel és technikával.

d) Az M terv teljes biztosításához szükséges M terv tartalékok megteremtése.

Kérések

A feltüntetett technika és fegyverfajtákon kívül utólag kérünk:

a) 20 tanácsadót, a ho.-k [hadosztályok] még nem kaptak.

b) Szakembereket a hk.-k és rep. gépek javításához.

c) Az akadémiáknak a külföldi tagozatok tisztjeinek kiképzésére vonatkozó kidolgozásait és anyagait.

*Forrás: HL MN VIII. 2. fond HM Titkárság
iratai (MN 1967/T-154. ő. e.)*

16 1953. AUGUSZTUS 11.

Javaslat a HM Katonai Tanácsának feladatkörére

A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Minisztériuma Katonai Tanácsának feladatköre

I.

1. A Honvédelmi Minisztérium KT (következőkben Katonai Tanácsa) a Honvédelmi Miniszter mellett működő tanácsadó szerv.
2. A Honvédelmi Minisztérium feladataiból, a[z] [MDP] Központi Vezetőség, valamint a Kormány határozataiból folyó kérdéseket a Honvédelmi Miniszter megtárgyalás céljából a Katonai Tanács elé viszi és megtárgyalásuk után dönt. A Katonai Tanács határozatainak végrehajtására a Honvédelmi Miniszter parancsban intézkedik.
3. A Katonai Tanács a Párt Központi Vezetőségének és a Kormánynak teendő fontosabb jelentéseken és javaslatokon kívül az alábbi kérdéseket tárgyalja:
 - a) Az egész hadsereget érintő szervezeti intézkedések; a csapatok elhelyezésének és berendezkedésének kérdései;
 - b) a csapatok harci és politikai kiképzésének kérdései;
 - c) a csapatok fegyelmi, politikai-erkölcsi állapotának kérdései;
 - d) a Szabályzatok és Utasítások megváltoztatásának és kiegészítésének kérdései;
 - e) a csapatok mindennemű norma-ellátásának kérdései;
 - f) védelmi építkezésének kérdései;
 - g) mozgósítási készletek felhalmozása és állapota;
 - h) a fegyverzet és haditechnika új típusainak szerkesztése és a meglévők tökéletesítése érdekében a tudományos kutató, valamint a kísérleti és szerkesztési munkálatok menete és további fejlődésük iránya;
 - i) a hadsereg részére rendszeresített új fegyverzet és haditechnika kérdései;
 - j) parancsnoki, tudományos és technikai káderek kiképzésének kérdései;
 - k) javaslattétel a Fegyvernemi Parancsnokok, HM Csoportfőnök, hadtest, hadosztály és dandárparancsnokok, valamint politikai helyetteseik beosztására, illetve beosztásukból történő leváltásra.
4. Hadműveleti és mozgósítási kérdéseket a Katonai Tanács nem tárgyal.

II.

1. A Katonai Tanács az elnökből és a 8 teljes jogú tagból áll. A Katonai Tanács tagjait a Honvédelmi Miniszter előterjesztésére a Minisztertanács nevezi ki. A Katonai Tanács üléseit a Honvédelmi Miniszter távollétében Első Helyettese vezeti.
2. A Katonai Tanács ülésére a Honvédelmi Miniszter által meghatározott személyek is meghívhatók.
3. A Katonai Tanács a Honvédelmi Miniszter által jóváhagyott negyedéves munkaterv alapján dolgozik.
4. A Katonai Tanács ülését havonta egyszer kell összehívni.

III.

1. A Katonai Tanács ülésére a jelentést-tevő elkészíti a kérdésre vonatkozó jelentését, valamint a határozattervezetét és azt az ülés előtt 7 nappal a Honvédelmi Miniszternek terjeszti fel.
2. A Katonai Tanács meghallgatása után a Miniszter által hozott határozatokat jegyzőkönyvben rögzítik, melyet a Honvédelmi Miniszter és a Katonai Tanács titkára írnak alá.
3. Ha a Katonai Tanács valamelyik tagjának a hozott határozattól eltérő véleménye van, úgy kérheti, hogy álláspontját, indokaival együtt vegyék be a Katonai Tanács jegyzőkönyvébe. A Katonai Tanács tagjai kívánságára a jegyzőkönyv idevonatkozó részét a Minisztertanács Elnöke elé kell terjeszteni, a határozat végrehajtását azonban az ellenvélemény bejelentése nem érinti. A Katonai Tanács azon határozatait, melyeket ismertetni kell a Magyar Néphadsereg személyi állománya előtt, Honvédelmi Miniszteri parancsban kell kiadni, melyben fel kell tüntetni, hogy kik előtt kell azt ismertetni (csak tisztek előtt, vagy pedig az egész személyi állomány előtt).
4. A Katonai Tanács határozatainak végrehajtását általában a Vezérkar Főnöke, vagy a Honvédelmi Miniszter által kijelölt Fegyvernemi Parancsnok ellenőrzi.

IV.

1. A Katonai Tanács Titkára a Honvédelmi Miniszter Irodája Főnöke.
2. A Katonai Tanács Titkára kötetelmei:
 - a) A Honvédelmi Miniszter utasításai alapján összeállítja a Katonai Tanács munkatervét;
 - b) A Katonai Tanács ülésein való megtárgyalás céljából érkezett anyagokról jelentést tesz a Honvédelmi Miniszternek;
 - c) A Katonai Tanács ülésein megtárgyalandó anyagot megküldi a Katonai Tanács tagjainak, tanulmányozásra (az ülés előtt 3-4 nappal);
 - d) A Katonai Tanács üléseinek megszervezése, meghívottak és berendeltek kiértesítése;
 - e) Nyilvántartja a Katonai Tanács határozatot és azok végrehajtását.

Forrás: OKVÁTH (1994) 94–95.

5. számú melléklet:

HL 102/05/1 (2. doboz)

17 1955. ÁPRILIS 21.

Előterjesztés az MDP Politikai Bizottsága számára a katonai közigazgatás átszervezéséről

Tárgy: A katonai közigazgatás átszervezése

Az elmúlt öt év tapasztalatai azt bizonyították, hogy a jelenlegi katonai közigazgatási rendszer nem biztosítja megnyugtató módon a hadsereg feltöltését és mozgósítási készségét, mert

1./ A katonai közigazgatás területe nem egyezik a megyei és járási közigazgatási szervek működési területével:

Tizenkilenc megyei közigazgatási szervvel a hadsereg három kerületi parancsnokságának /Budapest, Székesfehérvár, Debrecen/ kell együttműködni. A hadsereg hetvenöt kiegészítő parancsnoksága ugyanakkor százharminchat járási, tizenkilenc nagyobb városi és huszonkét budapesti kerületi /összesen 177/ közigazgatási szervvel áll együttműködésben. Természetesen ez a kapcsolat nem elég szilárd, pedig a hadsereg szervezett, gyors mozgósításának alapja és előfeltétele a helyi párt-, tanács- és egyéb szervekkel való szoros együttműködés.

2./ A tartalékos állomány nyilvántartását a rendőrség mellett működő katonai nyilvántartó szervek végzik, amelyek fegyelmileg és anyagi ellátás szempontjából a Belügyminisztérium, szakmai irányítás, továbbképzés és ellenőrzés szempontjából a Honvédelmi Minisztérium hatáskörébe tartoznak.

Ez a kettős alárendeltség helytelen és nehezíti a megbízható nyilvántartás kialakítását.

I. A néphadsereg mozgósítását biztosító alábbi szervezeti rendszabályok jóváhagyására teszek előterjesztést:

1./ A katonai közigazgatást szervezzük át úgy, hogy határa és működési területe a polgári közigazgatás határaival és működési területével egybeessen és legyen meg minden megyei, nagyobb városi /kerületi/ és járási közigazgatási szerv mellett a megfelelő katonai kiegészítő parancsnokság. Így:

a/ Budapesten egy fővárosi és 22 kerületi kiegészítő parancsnokság,

b/ 19 megyei és 136 járási kiegészítő parancsnokság,

c/ 19 nagyobb önálló városi kiegészítő parancsnokság.

2./ A rendőrség mellett működő katonai nyilvántartó szerveket a Belügyminisztérium a jelenleg meglévő személyi állományával és a fel nem használt 1955. évi költségvetési fedezettel együtt adja át a Honvédelmi Minisztérium alá tartozó megfelelő városi, kerületi és járási kiegészítő parancsnokságoknak.

3./ Az új katonai közigazgatási szervek elhelyezését – a közigazgatási szervekhez hasonlóan – a helyi (városi, kerületi és járási) tanácsszervek biztosítsák.

4./ A katonai közigazgatási szervek az új szervezet szerinti működésüket 1955. augusztus 1-én kezdjék meg. Ezzel biztosítani tudjuk, hogy 1955 őszén a leszerelést, az újoncbehívást, továbbá a mozgósítási tervek kidolgozását már az új megyei és járási kiegészítők végezzék.

A kiegészítő parancsnokságok átszervezésével kapcsolatos tiszti létszámot és a fenntartási költségeket a párt és a kormány által jóváhagyott keretből biztosítani tudom.

II. Elhelyezési szükségletek:

a/ A 19 megyei és a 19 városi kiegészítő parancsnokság elhelyezése biztosítva van.

b/ A 22 budapesti kerületi kiegészítő parancsnokság közül nincs elhelyezés a XII., XVII., XXI. kerületben.

c/ A 136 járási kiegészítő parancsnokság közül nincs biztosítva az elhelyezés Kun-szentmiklóson, Adonyban, Csornán, Fonyódon, Tabon, Bonyhádon és Letenyén.

Ezeket a helyeket a tanáccsal vagy a rendőrséggel közös elhelyezésben tudjuk a kiegészítőket ideiglenesen elhelyezni.

Kérem javaslataim jóváhagyását.

Határozati javaslat

A Politikai Bizottság a honvédelmi miniszter jelentését a katonai közigazgatási szervek átszervezéséről elfogadja, és a következő határozatot hozza:

1./ A katonai közigazgatást a polgári közigazgatás határai és működési területe szerint haladéktalanul át kell szervezni.

Felelős: Bata István elvtárs.

Határidő: 1955. 8. 1-ig.

2./ A belügyminiszter a rendőrség mellett működő katonai nyilvántartó szerveket átlományilag és költségvetésileg adja át a honvédelmi miniszternek.

Felelős: Bata István elvtárs

Piros László elvtárs.

Határidő: 1955. 8. 1-ig.

3./ Az újonnan felállításra kerülő megyei, városi és járási kiegészítő parancsnokságok részére a helyi tanácsok biztosítsanak megfelelő elhelyezést.

Felelős: a helyi tanácsok titk. vezetője.

Határidő: 1955. 6. 1-ig.

Bata István vezds.

a Magyar Népköztársaság Honvédelmi Minisztere

Forrás: HL MN VIII. 46. fond Szerv. és M. Csfség iratai
00430/MNVK-Szerv. és M. Csfség-1955. sz.
(MN 1967/T-335. ő. e.)

18 1955. MÁJUS 3.

**A Honvédelmi Tanács Titkárságának jelentése
a hátország fegyveres védelemre való felkészítéséről**

HONVÉDELMI TANÁCS TITKÁRSÁGA

Szigorúan Titkos!
Különösen fontos!
7. számú példány.

A HÁTORSZÁG FELKÉSZÍTÉSE A FEGYVERES VÉDELEM IDEJÉRE
/jelentés a Honvédelmi Tanácsnak/

I.

Vezetés.

A fegyveres védelem idejére történő felkészítést 1949. óta az Üzemgazdasági Tanács, majd 1952 óta a Honvédelmi Tanács irányította.

A Honvédelmi Tanács a Magyar Dolgozók pártja által megállapított irányelvek alapján a Hadsereg és az ország érdekének szempontjából közvetlenül megvizsgálja és eldönti az ország védelmi képességével kapcsolatos kérdéseket, úgy a Honvédelmi Minisztérium, mint a Határőrség, Belső Karhatalom és az egész népgazdaság vonalán.

A Honvédelmi Tanács határozatai alapján a minisztériumok és országos főhivatalok megtervezték

- 1./ főleg az iparnak – a hadsereg ellátásával kapcsolatos és a fegyveres védelem időszakára történő – felkészítését,
- 2./ kisebb mértékben a népgazdaság egyéb területeinek felkészítését a fegyveres védelemre.

II.

A hátország felkészítésének szervezete:

A Honvédelmi Tanács és ezt megelőzőleg az Üzemgazdasági Tanács egyes minisztériumokban, országos főhivatalokban felsőfokú KR. szerveket hozott létre. Jelenleg 20 minisztérium és főhivatalnál ezen a területen dolgozók száma összesen 131 fő. /Légoltalom nélkül/

Létrejöttek a trösztök, iparigazgatóságok, gazdasági igazgatóságoknál a középfokú KR. szervek többnyire 1-1 függetlenített KR-essel, vagy KR. megbízottal, továbbá az alsófokú KR. szervek is; a vállalatok, üzemek, intézetek, intézmények KR. szervei, ahol KR. megbízottak dolgoznak.

A felső-, közép- és alsófokú KR. szerveknél dolgozók kiválasztása elsősorban a politikai megbízhatóság szempontjából történt, szakmai képzettségük sok esetben hiányos volt.

Az elmúlt évek során a felsőfokú KR. szervek összekovácsolódtak, szakmai tudásuk nőtt, munkájuk lényegesen megjavult. Javult az ipari tárcák, közlekedés és posta és egészségügy közpénzülszerveinek munkája is. Megszervezésre várnak a tanácsi apparátus közép- és alsófokú KR. szervei.

Nem folyik jelenleg a fegyveres védelemre felkészítő, szervezett munka a pártapparátusban.

III.

A Honvédelmi Tanács határozatai alapján készült tervek.

A Honvédelmi Tanács határozataival szabályozza a fegyveres védelemre való felkészülést. A határozatok részben általános érvényű terveket hagynak jóvá, mint a KR. terv és költségvetés /az első háborús év hadigazdálkodási terve és költségvetése/ a népgazdaságban nélkülözhetetlen munkaerő meghagyása stb., részben egy-egy tárcát érintő kérdésekben határoznak.

Az egyes minisztériumoknak a fegyveres védelem idejére való felkészülési tervei általában kezdetlegesek. A szükséges terveknek csak egy része készült el. Ennek okai: a KR. tervek kevés feladatot állítottak a tárcák elé, a honvédelem igényei nem minden tárcánál jelentkeztek, a minisztériumok nem kaptak egységes irányelveket arra, hogy milyen terveket készítsenek és sok esetben hiányzott az útmutatás arra, hogyan készítsék el terveiket.

Az idén készül első ízben olyan utasítás a minisztériumok felé, amely egységesen szabályozza a KR. szervek által 1955-ben elkészítendő munkaterveket és ezek elkészítéséhez irányelveket is ad.

IV.

Az egyes minisztériumok és főhivatalok felkészülése.

1./ Országos Tervhivatal

Feladata:

- a/ Az éves és távlati KR tervek elkészítése. Ezzel kapcsolatosan a minisztériumok, vállalatok KR. tervmunkájának koordinálása és ellenőrzése.
- b/ A népgazdaság KR. fejlesztése irányelveinek meghatározása. KR. tartalékolás irányítása és tartalékképzés biztosítása.
- c/ A népgazdaság „M” esetére való átállításához irányelvek kidolgozása, a szükséges előkészítő intézkedések koordinálása.

Az országos Tervhivatal 1954-ben másod ízben készített KR. tervet, amelynek lebontása azonban csak néhány döntő vállalatra történt meg, így az egész népgazdaságra kiterjedő, üzemekre lebontott KR. tervünk még nincs.

A KR. /stratégiai/ tartalékok 1954. évi zárókészlete az 1953. évi zárókészlethez viszonyítva 515 millió forintról 586 millió forintra emelkedett. A tartalékok nomenklatúrája igen széles és mennyiségük rendkívül változó /néhány napos készlettől – több hónapos készletig/.

Az Országos Tervhivatal KR. szervének 1955. évi feladatai:

- 1./ Az 1955. évi KR. terv elkészítése.
- 2./ A második ötéves terv irányelveinek kidolgozása.
- 3./ A második ötéves KR. terv elkészítése.
- 4./ A KR. tartalékolás irányelvei.
- 5./ Az 1955. évi KR. tartalékolási és beszerzési terv.

2./ Kohó- és Gépipari Minisztérium

Feladata:

„M” esetén a front és a hátsó rész igényeinek megfelelően mozgósítani a kohó- és gépipar egész kapacitását az érvényben lévő KR. terv alapján.

Ezen keresztül biztosítani kell a Néphadsereg fegyver és más haditechnikai szükségletét és a haditechnika fejlődése következtében szükségessé váló új hadiipari gyártmányok felszerelését.

Feladata a hadigazdálkodás folyamatos termelése érdekében ellátni a népgazdaságot termelési eszközökkel, valamint a lakosságot életvédelmi és egyéb közszükségleti cikkekkel.

Elkészítette:

Hadiipari kapacitást épített ki a HT. által meghatározott mértékben a KGM/B-nél 40, és a KGM/A-nál 35 vállalatnál.¹⁶

Három kijelölt üzemnek barlangba való áttelepítési tervét.

Felfektette a közvetlen hadiipari cikkek anyagnormáját.

Kidolgozta a KGM-nek a fegyveres védelem esetén szükséges energia igényének tervét.

A minisztérium a honvédség szükségleteit az 1954. évi KR. terv adatai szerint az alábbiakban képes biztosítani:

Gyalogsági fegyverek, aknavetők, légvédelmi lövegek, optikai anyag, híradó és távbeszélő anyag /gumiáruk és útépítő eszközök, robbanóanyagok, aknák kivételével/ általában 100%-ig,

Tüzérségi lövegek	30–40%-ban,
Gyalogsági lőszer	20–40%-ban,
Aknavető lövedékek	40–50%-ban,
Tüzérségi lövedékek	11–40%-ban,
Repülőgépjavítás	30%-ban
Harckocsijavítás	8%-ban,
Tehergépkocsi	30%-ban,
behívással	53%-ban,
Terepjáró tég.	7%-ban,
Vontató	25%-ban

Az igények alacsony százalékban való kielégítésének oka egyes cikkekben/vagy cikkcsoportokban főleg nyersanyaghiány /réz, ólom, gumi, robbanóanyag/, de kapacitáshiány is, /gépgyártó, javító kapacitás/.

A honvédség igényeinek a KR. terv szerinti kielégítését azonban jelentősen befolyásolja az, hogy a KGM/B jelenlegi 65%-ot kitevő polgári cikk kapacitás gyártásra való átállásnál sok esetben a hadiipari kapacitás megőrzése nem történt meg, sőt egyes esetekben a hadiipari gépek súlyos megrongálódásával járt.

A honvédelmi ipar jelenlegi helyzete abban foglalható össze, hogy a Kohó- és Gépipari Minisztérium területén belül ugyan megvannak azok a termelő berendezések, gépek, valamint jórésze a szükséges munkaerőnek és specialistának, amelyek a Honvédelmi Tanács által

¹⁶ Az 1953. évi VI. törvény 1953. július 7-i hatállyal megszüntette az addigi hadiipari főhatóságot, a Középgépipari Minisztériumot, amelyet KGM/B néven integráltak a Kohó- és Gépipari Minisztériumba. A KGM/A ettől fogva a minisztérium civil részét jelentette.

1953-ban megállapított kapacitás biztosításához szükségesek, azonban egyrészt ennek helyreállításához jelentős anyagi eszközök szükségesek /az elhasználódott gépek helyreállításához, pótlásához, az eredeti gyártási szervezet visszaállításához/, másrészt a honvédelmi ipar átállításához – mostani állapotában, továbbá átállási anyag és szerszámtartalékok nélkül – a KR. tervezés alapjául elfogadott 3 hónap nem elegendő. Erre legalább 6 hónap kell. Végzőfokon az ipar az első háborús évben, a KR tervnél megadottnál is – kisebb mértékben elégténé ki Néphadseregünk igényeit.

3./ Szénbányászati Minisztérium

Feladata:

A honvédelemnek és az egész népgazdaságnak hazai ~~elajjal~~-szénnel, koksszal, ércekkel és színesfémekkel való maximális ellátása az emberi munkaerő csökkentése és a gépesítés növelése mellett.

Eddig elkészített tervezetek:

- 1./ A déli határon telepített széntanyák, gépeinek, dolgozóinak áttelepítési terve.
- 2./ Gép- és gépalkatrészek tartalékolásának terve.
- 3./ Férfi munkaerők nőkkel való pótlása lehetőségeinek felmérése.
- 4./ Gyorsan mozgó szakhelyreállító részlegek megszervezése.

4./ Vegyipari és Energiaügyi Minisztérium

Feladata:

A tárca az ország fegyveres védelme esetén a honvédség robbanóanyag ellátásában döntően szerepel, valamint biztosítania kell a gyógyszerellátást. Feladata az egész hadiipar villamosenergia ellátása.

A honvédségi igényeken felül el kell látnia a népgazdaság egyéb igényeit is, elsősorban a mezőgazdaságét.

Eddig elkészült:

Terv a villamosenergiagazdálkodás biztosítására „M” esetén.

Lőpor és robbanó alapanyag biztosításának terve „M” esetén.

Importanyagok helyettesítési és megtakarítási terve.

Az országos teherelosztó átszervezési terve KR. követelményeknek megfelelően.

A szükséges fertőtlenítőszer gyártásának terve.

Vegycikkek kiszerezésének egyszerűsített terve.

Tervezet a villamosenergia távvezeték oszlopok pótlására, helyszínen fellelhető anyagokból.

5./ Könnyűipari Minisztérium

Feladata:

A minisztérium feladatai a hadsereg igényeinek kielégítése ruházat, lábbeli, ejtőernyő, lőporalapanyag stb. termékekkel.

A lakosságnak a legfontosabb közszükségleti cikkekkel való zavartalan ellátása.

Eddig elkészült:

Áttelepítési és gépmegóvási terv a nyugati és déli határsávban fekvő vállalatok részére.

Szaktanács és műszaki munkaerő utánpótlási terve.

A honvédelmi és fontosabb polgári cikkek gyártása kapacitásának felmérése.
Vasipari forgácsológépek szabad kapacitásának felmérése.
Repülőterek közelében lévő vállalatok jegyzéke.
Biztonsági nyomda megvalósításának terve.
Szállítási vállalatok szállítási kapacitásának felmérése.
Kísérleti tervek a HM. posztógyártásánál felhasznált alapanyagokhoz.

6./ Építésügyi Minisztérium

Feladata:

Mozgósítja a rendelkezésre álló építőanyag és építőipari kapacitást, a megkezdett honvédségi és a hadiipari létesítményeknek gyors ütemben történő befejezésére és új létesítmények elkészítésére, továbbá a megrongált, vagy tönkrement épületek és egyéb létesítmények helyreállítására.

Eddig elkészült:

Építkezési brigádok szervezete. Háború esetén építendő épület-típusok terve.
Helyi anyagok gyors felhasználásának terve.
Könnyű cement készítési eljárás terve.
Álcázási vonatkozású kérdések tervei.
Szétszedhető barakktípus kísérleti tervei.

7./ Élelmiszeripari Minisztérium

Feladata:

A hadigazdálkodás igényeinek megfelelően a honvédség, valamint a polgári lakosság számára a legfontosabb élelmiszeripari cikkek gyártásának, valamint az ehhez szükséges nyersanyagbázis biztosítása, továbbá a sertés hizlalás irányítása, a szerződéses állatnevelés és hizlalás, valamint az élőállat tartalék biztosítása.

Elkészítette:

A minisztérium háborús szervezetének terve.
Az erjesztéses utón gyártott glycerin fejlesztési terve.
Az 1954. évi energia-lekapcsolási terv.
A felügyelete alá tartozó üzemek termelésének áthelyezési terve.
Az élelmiszeripari cikkek háborús szabványa.

8./ Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium

Feladata:

A HM. által adott szállítási és híradási igények alapján a hadsereg szállítása és a hadsereg híradási igényeinek biztosítása.
A közlekedés és híradás területén történt rombolások helyreállítása, a közlekedés és híradás folytonosságának biztosítása a hátszágban.
A hadigazdálkodás szállítási és híradási igényeinek kielégítése.

Elkészült:

Vasúti és postai helyreállító alakulatok terve /mozgósítási, kiképzési/.
Mozgósítási feladatok borítékrendszerének terve, végrehajtása.
Mozgósítási vasúti „menetrendek”, postai vonalak mozgósítási és háború alatti működtetésének terve.

Légoltalmi kiképzési terv.
Évenkénti KR. beruházási és felújítási terv.
Közlekedési műszaki anyagok tartalékolási terve.
Vasúti pályaudvarok és vonalak tűzrendészeti terve.
KPM. üzemének meghagyási terve.
HM. igények alapján a szállítás lebonyolításának terve.

9./ Egészségügyi Minisztérium

Feladata:

A honvédség számára kiürítő kórházak felállítása és átadása.
A dolgozókról való egészségügyi gondoskodás.
Járványveszély elhárításának irányítása.
A háborúban elhagyottá vált gyermekek gondozása.
A támadások /légi/ következtében megsérültek elsősegélyben való részesítése, ezen ellátás irányítása, ellenőrzése.

Elkészítette:

21 000 sürgőskórházi ágy létesítésére vonatkozó terv.
Oltóanyag termelési terv háború esetére.
Műszaki egységenként a működési szabályzatot.
A véradozsolgálat megszervezésének tervét.
Az eü. légoltalmi szervezet terve és oktatási terv, az Országos Vöröskereszt, az Országos Mentőszolgálat, a rendelőintézetek mozgósítási feladatait, a polgári kórházak működési tervét, a déli határsávban lévő gyermekotthonok áttelepítési tervét.

10./ Begyűjtési Minisztérium

Feladata:

A hadigazdálkodás igényeinek megfelelően, a háborús begyűjtési rendszer alapján a begyűjtés és felvásárlás tervezése, irányítása és a tervek végrehajtásának, továbbá a malomipar kapacitásának, a termény tárolásának, kezelésének és forgalmazásának biztosítása.

Elkészítette:

A KR. begyűjtési és járulékos terveket, valamint a terményraktározás tervét.
A háborús raktározás biztosítása érdekében felmérte és nyilvántartásba vette a szükséggraktárakat.
Tervezetet készített a vágómarha kivonására a határövezetből.
Kidolgozta a begyűjtési rendszer alapelveit.
Tervezetet készített a cséplés rendszerére és ellenőrzésére.

11./ Belkereskedelmi Minisztérium

Feladata:

A hadigazdálkodás igényeinek megfelelően tervezi, szervezi és irányítja az ország áruforgalmát, árubiztosítását /élelmiszer, iparcikk, ruházat/ a szervezett ellátás keretei között az „M” áruforgalmi terv alapján az állami, szövetkezeti, közellátási szervek, valamint a tanácsok és a munkásellátó szervek apparátusán keresztül.
A decentralizált begyűjtő és felvásárló /termeltető/ szervein keresztül biztosítja a burgonya, hagyma, zöldség, gyümölcs fokozott termelését és az áruk elosztását.

Biztosítja a falu iparcikkal való ellátását, a központi készletekből, az állami és a szövetkezeti apparátuson keresztül. Szervezi a dolgozó parasztság a tszcsk [termelőszövetkezeti csoportok] és a termelőszövetkezetek szabadpiaci felhozatalát. Segíti és szervezi a helyi alapok felállítását.

Elkészítette:

A szervezett ellátás irányelveit. Kidolgozta a szervezett ellátás lebonyolításához szükséges apparátus tervét.

Megállapította a legfontosabb élelmiszerellátási kategóriákat és megkezdte az e kategóriák alá tartozó munkaköri jegyűk kidolgozását iparáganként, tárcánként.

Az ipari üzemek közvetlen áruellátásának biztosítása érdekében a Munkásellátó Osztályok szervezeti és hatásköri irányelveit, melynek alapján az illetékes szervek kidolgozták a munkásellátási osztály szervezetét.

Kidolgozta a kiemelt városok és üzemek ellátási rendszerének irányelveit.

Kidolgozta a közétkeztetés 30 napos készletnormáit.

12./ Földművelésügyi Minisztérium

Feladata:

A mozgósítás és háború esetén a hadigazdálkodás igényeinek megfelelően az ország mezőgazdasági termelésének irányítása, a honvédség és a lakosság élelmiszerrel, elsősorban kenyérgabonával, hússal, zsírral, az iparnak mezőgazdasági nyersanyaggal való ellátása és a lehetőségekhez képest a faszükséglet biztosítása.

A meglévő, értékes törzsállomány megvédése a háborús károktól és a lehetőséghez képest a legkiválóbb egyedek tulajdonságainak továbbfejlesztése.

Az állategészségügyi szervezet országos irányítása, a járványos betegségek megelőzése, illetve visszaszorítása, az állatgyógyászati anyagot termelő intézet zavartalan működésének biztosítása.

Elkészült:

A háború esetén szükséges intézkedések terve.

A Phylaxia [Állami Oltóanyagtermelő Intézet] decentralizálási terve.

Az ipari üzemek részére juttatandó kisegítő gazdaságok terve.

Felmérte az ország erdőterületét és faállományát, megállapította erdőgazdaságonként az 5 éven belül kitermelhető ipari fa mennyiségét a 35–70 km-es határsávban és az ország belső területein.

Tervezetet készített a háború esetén felállítandó növényvédelmi és állategészségügyi brigádok szervezetére, A mezőgazdaságra vonatkozó időleges munkakötelezettség terve.

13./ Állami Gazdaságok Minisztériuma

Feladata:

A mozgósítás és háború esetén a hadigazdálkodás igényeinek megfelelően a gazdaságok termelésének zavartalan biztosítása.

14./ Pénzügyminisztérium

Feladata:

Biztosítani a hadsereg fenntartása, az ipar háborús átállítása, a hadigazdálkodás fejlesztése, a háborúval kapcsolatos egyéb kiadások és a népgazdaság szükségletének fedezetét. Biztosítani kell a finanszírozás, pénzellátás zavartalan menetét.

Elkészítette:

A pénzügyminisztérium „M” szervezete, főbb feladatai.

A PM-hez tartozó szervek „M” szervezete, főbb feladatai.

A PM és a hozzá tartozó szervek munkásellátási szervezete és annak ügyrendje.

Tartalék bankjegyek kigyártásának terve.

Tartalék bankjegykészlet elhelyezése.

Papírváltópénz kibocsátásának terve.

Honvédelmi hozzájárulási adó bevezetése.

Honvédelmi államkölcsön kibocsátása.

A vállalati pénzgazdálkodás költségvetési kapcsolatainak rendszere „M” esetére.

A KR. költségvetésre való átállás végrehajtási utasításának terve.

15./ Külkereskedelmi Minisztérium

Feladata:

A lehető legnagyobb mértékben biztosítani a háború esetére szükséges ipari import nyers- és alapanyagokat.

Biztosítani továbbá a hadsereg és a népgazdaság részére a szükséges, importgépeket.

16./ Oktatásügyi Minisztérium

Feladatai:

A minisztérium feladata mozgósítás és háború esetén a hadigazdálkodás igényeinek megfelelően az alsóbbfokú népoktató, a közép- és felsőoktatás zavartalan menetének biztosítása.

A népgazdaságból bevonuló káderek pótlására gyors utánpótlás.

Elkészítette:

A tudományos intézetek áthelyezési tervét.

A tanintézeteknek a veszélyeztetett határsávból való áttelepítési tervét.

Műkincsek és értékek megóvási tervét.

17./ Népművelési Minisztérium

Feladata:

A haladó hagyományok ápolása, történelmi és mai hőseink népszerűsítésén keresztül nevelni népünket önfeláldozó honszeretetre, hősi munkára és helytállásra.

Biztosítani kell olyan sajtótermékek, könyvek és filmek megjelenését, melyek növelik a honvédség erkölcsi erejét és a lakosságot hazaszeretetre nevelik.

A hadsereg részére frontszínházak szervezése. Közreműködni a Rádiónál, hogy megfelelő hazafias műsorok és szórakoztató művek kerüljenek előadásra.

18./ Város- és Községgazdálkodási Minisztérium

Feladata:

Biztosítani a honvédség, a hadigazdaság és ezen belül a honvédelmi ipar és a polgári lakosság kommunális szükségletét. /gáz, víz, villany, közlekedés stb./

Az egyes kommunális ágazatok a légtalomhoz kapcsolódó feladatoknak ellátására alkalmasá tétele.

Biztosítani a lakóépületek légtalmát, annak kiépítésével.

Közreműködni más szervekkel együtt a városok és falvak lakói, élete, egészsége megóvásában, munkaképességük megőrzésében.

Elkészítette:

Az országos fürdő és fertőtlenítő hálózat kiépítésének tervét.

A víz- és csatornaművek „M”-re való felkészítésének tervét.

19./ Belügyminisztérium

Feladata:

A hátszágban a termelés zavartalan biztosítása, fontos objektumok védelme, az elhárítás megszervezése, osztályellenség /nem kívánatos elemek/ elkülönítése, hírközlés zavartalan biztosítása.

20./ Helyi tanácsok

Feladata:

A honvédelem megerősítését szolgáló, a helyi tanácsokra vonatkozó polgári intézkedések előkészítése, a feladatoknak a Honvédelmi Tanács határozatai és irányelvei alapján, valamint a Honvédelmi Minisztériumi által megjelölt követelményeknek megfelelően történő ellenőrzése, továbbá a háborús cselekmények következtében a polgári lakosság életkörülményeit és a termelés folytonosságát veszélyeztető esetek megszüntetése.

Elkészítette:

300 m² alapterületű és ennél nagyobb középületek felmérését és nyilvántartásba vételét.

21./ Munkaerőtartalékok Hivatala

Feladata:

A hadigazdaság számára szükséges nagyszámú új munkaerő szervezett mozgósítás útján való biztosítása, emellett az egyes minisztériumok területén feleslegessé váló munkaerők, más szükséglettel rendelkező tárcák vállalataihoz való irányítása és a munkakönyvek kiadásával kapcsolatos irányító teendők ellátása.

A hadigazdálkodás számára szükséges döntő iparágbeli szakmunkaerők egy részének gyorsított ütemű ipari tanulóképzés útján való biztosítása.

A képzés során a hátszág és a front számára szükséges iparcikkek termelése, valamint a tanulók katonai alapismeretekre való képzése.

A nők fokozott bevonása a termelésbe.

Elkészítette:

Az MTH. ipari tanulóképzés tervét az ország fegyveres védelme esetére.

Az MTH. és a helyi tanácsok munkaerőgazdálkodási apparátusának átszervezési terve az ország fegyveres védelme esetére.

V.

Az 1955. évi KR. feladatok.

Az egyes minisztériumok és főhivatalok 1955. évi felkészülési munkájára a Honvédelmi Tanács Titkársága azt javasolja, hogy egységesen, minden minisztériumban és főhivatalban elkészítendő:

- a minisztérium KR. szervezete, létszámai,
- KR. ügyrendje,
- a minisztériumnak a fegyveres védelem esetére szóló elhelyezésének/kitelepítésének terve.

A tervező tárcák készítsenek KR. tervet, valamennyi tárca KR. költségvetést, továbbá az egyes tárcák speciális feladataiknak megfelelően néhány, határozatilag megszabandó tervezetet, valamint eddig elkészült tervezeteiket módosítsák, dolgozzák át.

VI.

A légtalomszolgálat felkészültsége.

A belügyminiszter alárendeltségébe tartozó Országos Légtalomszolgálati Parancsnokság a légtalomszolgálat felkészítésében 1949 óta az alábbi eredményeket, érte el:

Légtalomszolgálati kiképzésben részesült 400 000 fő az alábbi részletes megosztásban:

A hatósági légtalomszolgálati szakszolgálatokba beosztottak száma	79,8 ezer fő
Ebből kiképzésből részesült	37,2 ezer fő
Az üzemi légtalomszolgálati beosztottak száma	206,5 ezer fő
Ebből kiképzésben részesült	92 ezer fő
Légtalomszolgálatokba és önvédelmi csoportokba beosztottak száma	752,7 ezer fő
Ebből kiképzést nyert	280 ezer fő

A légtalomszolgálati kiképzés fő hiányossága, hogy az csak a II. világháborúban alkalmazott harc-
eszközök ellen készít fel, de nem foglalkozik a korszerű /atom, baktérium, vegyi harc elleni/
védelemmel.

Az első ötéves tervben előirányzott 640 millió forintból beruházásokra felhasználást nyert
290 millió forint. A fenti beruházási összegből felépült

- a hatósági légtalomszolgálati szervezetszerű irányítására 970 létesítmény, és 50 000 fő befogadására alkalmas TGS. óvóhely [törmelék, gáz, (bomba)szilánk ellen védő óvóhely],
- üzemekben a szervezet irányítására 1300 létesítmény és óvóhely 35 000 ipari dolgozó részére,
- ebből 10 000 dolgozó részére 13 db. BG. [helyesen BGS – „bomba, gáz és szilánk”-től védő óvóhely, amely egyenként kb. 1000 fős befogadású 2,5 m falvastagságú vasbeton bunker] épült.

A meglévő óvóhelyek 2/3-ad része a múltból visszamaradt, felújított, 1/3-a új létesítmény.

A légtalomszolgálati híradására az ötéves terv során 45 millió forintot ruházott be és ezzel 30%-os
kiegészítést ért el.

Elkészült a légtalmi célokra felhasználható pincék, elhagyott bányatárók és barlangok felkutatása és felmérése.

Nyilvántartásba került 635 251 m² pince, 38 180 m² bányatáró és 8532 m² barlang. Ebből Budapesten 418 538 m², Dunántúl 106 000 m², Észak-Magyarországon 160 369 m² [sic!].

Budapest, 1955. május. 3.

HONVÉDELMI TANÁCS TITKÁRSÁGA

Forrás: MNL OL XIX-A-98 248. d.

19 1956. JÚNIUS 7.

**Az MDP KV és a Minisztertanács együttes határozata
a Honvédelmi Tanács ügyrendjéről**

SZIGORÚAN TITKOS!

A MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJA KÖZPONTI VEZETŐSÉGE
ÉS A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG MINISZTERTANÁCSA
együttes határozata a Honvédelmi Tanács szervezetéről és ügyrendjéről

I.

A Honvédelmi Tanács szervezete

1./ A Honvédelmi Tanács békében a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége és a Magyar Népköztársaság kormánya által megszabott irányelvek alapján és meghatározott kereteken belül végzi a Magyar Népköztársaság védelmének előkészítését. Tevékenységéért a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének, illetve a Minisztertanácsnak felelős.

Rendkívüli állapot (háború) idején a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége irányítása alapján egyesíti kezében az egész államigazgatást a hadműveletek sikere érdekében.

2./ A Honvédelmi Tanács elnökét és tagjait békében a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége javaslatára a Minisztertanács, rendkívüli állapot (háború) esetén a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége, és a Népköztársaság Minisztertanácsa együttes javaslatára a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezi ki és menti fel.

3./ Békében a határozatait, rendeleteit a Minisztertanács megbízása alapján hozza és azok Minisztertanácsi határozat jelleggel bírnak.

Rendkívüli állapot (háború) esetén a legfelsőbb államigazgatási szerv. Határozattal és rendelettel szabályozza a hatáskörébe utalt kérdéseket. Határozatait és rendeleteit minden állami és társadalmi szerv, valamint minden magyar állampolgár köteles végrehajtani.

II.

A Honvédelmi Tanács feladatai

4./ A Honvédelmi Tanács dönt és ellenőrzést gyakorol az ország védelmét érintő kérdésekben. Különösen az alábbiakban:

a/ A fegyveres erők szervezete, felszerelése, hadműveleti légvédelmi és mozgósítási terve.

b/ A népgazdaságból igénybeveendő eszközök (gépjárművek, vontatók, speciális munkagépek, állati vonóerő).

c/ A hadszíntér, valamint a felvonulási terület előkészítése és berendezése.

d/ Az államigazgatási szervek és a katonai parancsnokságok honvédelemmel kapcsolatos feladata, jogköre és egymáshoz való viszonya.

e/ A légoltalom feladatai, a légvédelem és légoltalom együttműködése.

f/ A polgári minisztériumok és államigazgatási szervek mozgósítási terve.

g/ A meghagyás irányelvei és az ország fegyveres védelme idejére a polgári munkahelyükön meghagyott hadkötelesek száma.

h/ A fegyveres testületek, valamint a honvédelmi ipar távlati és éves tervei. A háború első évére vonatkozó népgazdasági terv.

i/ Az állami O[rszág] M[ozgósítási] anyagtartalékok mennyisége és összetétele.

j/ A lakosság háború alatti élelmiszer és más alapvető közszükségleti cikkekkel való ellátásának rendje és normái.

k/ A hadianyag export-import keretek meghatározása és a honvédelmi ipari nemzetközi együttműködéssel foglalkozó Tudományos Műszaki Együttműködési Bizottság munkájának irányítása,¹⁷ a Bizottság által előterjesztett javaslatok elbírálása.

l/ Az iparnak a veszélyeztetett területekről való kiürítési és elhelyezési terve, minisztériumonként az intézetek és intézmények áttelepülése, valamint a lakosság kiürítése a hadműveleti területekről.

m/ Az egészségügyi szervek feladata a lakosság gyógyító megelőző ellátásának, járványveszély megelőzésének, légítámadás esetén elsősegélynyújtásának, a lakosság részére a legfontosabb gyógyszereknek stb.-nek biztosítása, az elhagyott gyermekek gondozása, a Honvédség számára kiürítő kórházak felállítása stb. terén.

n/ A fegyveres erők állományába behívottak családtagjainak, hősi halottak hozzátartozóinak és a hadirokkantaknak állami segélyezése, valamint a háborús károkat szenvedők állami támogatásának módja és mértéke.

5./ Javaslatot tesz:

a/ Az állami szervek működésére, a hadiállapot kihirdetésére és elrendelésére, valamint az állam külső és belső biztonságát, annak megerősítését célzó intézkedésekre.

b/ Az ipar átállítására a békés termelésről a háborús termelésre. Ezen belül az átállás idejére.

III.

A Tanács munkarendje

6./ A Honvédelmi Tanács elé terjesztendő előterjesztések elkészítésénél, a napirend összeállításánál értelemszerűen a Minisztertanács ügyrendjében foglaltak az irányadók.

7./ A Tanács üléseit az elnök vezeti, határozatait egyszerű szótöbbséggel hozza, azokat az elnök írja alá.

8./ A Tanács két ülése között az egyes határozatok végrehajtása során nem alapvető kérdésekben az elnök, a Tanács nevében hoz határozatot.

Halasztást nem tűrő, fontos kérdésekben – amelyek nem igénylik a H.T, tagjainak összehívását – a Tanács repülőszavazás útján dönthet.

9./ A Tanács következő ülésén az elnök jelentést tesz a Tanácsnak a repülőszavazás alapján és a saját hatáskörében kiadott határozatokról.

A Tanács határozatai államtitkot képeznek, kezelésükre és megőrzésükre a Népköztársaság Elnöki Tanácsának és a Minisztertanácsnak vonatkozó határozatai a mérvadók.

¹⁷ A Tudományos Műszaki Együttműködési Bizottságot a HT 70/7/1953. sz. határozatával 1953. március 16-án állították fel. MNL OL XIX-F-6-a 117. d.

10./ A Tanács olyan döntéseit, mely az állampolgárok széles körét közvetlenül érinti békében, mint a Minisztertanács, az ország fegyveres védelme esetén pedig, mint a Honvédelmi Tanács rendeleteit nyilvánosságra kell hozni.

11./ A Honvédelmi Tanács munkaszerve a Honvédelmi Tanács Titkársága. Munkájának szervezetét és ügyrendjét a Honvédelmi Tanács hagyja jóvá.

Készült: 15 pld-ban

Sfsz. 32

[sokszorosítás folyószáma]

Forrás: MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 290. ő. e. 20–23.

20 1958. MÁJUS 2.

Jelentés a Honvédelmi Tanácsnak az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokságának és a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának képviselőivel folytatott tárgyalásokról – részlet¹⁸

Magyar Néphadsereg Vk. Agt. és Techn. Csf-ség
[Vezérkar Anyagtervezési és Technikai Csoportfőnökség]

Szigorúan titkos!

Tárgy: Jelentés a Honvédelmi Tanácsnak.

A Honvédelmi Tanács 11/109/1958. sz. határozatában kapott felhatalmazás alapján 1958. március 17–19. között tárgyalásokat folytattam az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokságának és a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának képviselőivel.

A tárgyalásokon a Szovjetunió részéről az alábbi elvtársak vettek rész:

I. Sz. Konyev, a Szovjetunió marsallja, az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoka, Guszev vezds., [vezérezredes] az Egyesített Fegyveres Erők törzsfőnöke, Varenov tüzérségi marsall, a Szovjet Hadsereg tüzér parancsnoka, Demidov vezds., a honi légvédelmi csapatok törzsfőnöke, Grizlov vezds., a Vezérkar Hadművelési Főcsoportfőnök helyettese, Deminov altbgy., [altábornagy] a Vezérkar 10. Csoportfőnök helyettese.

Magyar részről:

Révész Géza vezds., (a bizottság vezetője)

Ugrai Ferenc vőrgy. [vezérőrnagy], MN VKF HM h. [a Magyar Néphadsereg Vezérkar Főnöke, a honvédelmi miniszter helyettese]

Horváth Mihály vőrgy., MN VK Agt. Csf. [Vezérkar Anyagtervezési és Technikai Csoportfőnöke]

Soós Sándor ezds. [ezredes], MN VK Szerv. M. Csf. h. [Vezérkar Szervezési és Mozgósítási Csoportfőnök-helyettese]

Kardos János ezds., MN VK Agt. Csf. h. [Vezérkar Anyagtervezési Csoportfőnök-helyettese]

Surányi Jenő alez. [alezredes], MN VK Szerv. M. Csf. h. [Vezérkar Szervezési és Mozgósítási Csoportfőnök-helyettese]

György István alez., MN Titkárság vezetője.

A tárgyalás alapját a fent hivatkozott HT [Honvédelmi Tanács] határozatban irányelv-ként és tárgyalási alapul jóváhagyott hadseregfejlesztési terv képezte. A tárgyalás során az alábbi főkérdések kerültek megvitatásra:

¹⁸ Az irat első közlése, jegyzetek: EHRENBERGER 2006 10. irat, 39–41. Az irat kivonatos – a kimaradt részben a hadsereg hadrendjéről és annak tervezett létszámkihatásairól készült kimutatások találhatóak 1965-re előrevetítve.

1. *A Magyar Néphadsereg béke- és „M” [mozgósított] létszáma és hadrendje:*

A magyar kormánybizottság részéről kidolgozott és a tárgyalás alapját képező tervek szerint a Magyar Néphadsereg létszáma békében a fejlesztés befejezésével 1965-ig 70 000 fő, „M” esetére 137 000 fő lett volna. A lefolytatott tárgyalások alapján mindkét fél részéről célszerűnek tartott hadrend alapján, békében a fejlesztés befejezésével 67 000 fős, „M” esetén 121 000 fős katonalétszám jóváhagyása látszik szükségesnek. Ezt a további létszámcsökkenést a honi légvédelmi alakulatok fegyverzetének korszerűsítése teszi lehetővé. [...]

A hadsereg katonalétszámának ilyen nagymérvű csökkenése nem teszi lehetővé az egyes sorévfolyamba tartozó hadkötelesek teljes számban való tényleges szolgálatra történő bevonultatását. A Magyar Népköztársaság védelmi képességének biztosítása érdekében a sorévfolyamból kimaradtak katonai kiképzését azonban biztosítanunk kell. Ennek érdekében szükséges, hogy az 1958 őszén megalakuló kiképző gépkocsizó lövészhadosztály keretén belül évenként általában 3-3 hónapos váltással 7-7 000 (évenként összesen 21 000 fő) a sorévfolyamból be nem hívott sorkötelest részesítsünk rövidített katonai kiképzésben.

2. *Az Egyesített Fegyveres Erők részére kijelölendő alakulatok állománya:*

A megállapodás alapján a fenti hadrendben szereplő magasabbegységek közül egy gk. löv. ho. [gépkocsizó lövészhadosztály] kivételével az összes harcoló és légvédelmi csapatok „M” esetén az Egyesített Fegyveres Erők kötelékébe tartoznak.

3. *A honi légvédelemmel kapcsolatos rendszabályok:*

A honi légvédelemmel kapcsolatban jegyzőkönyvileg rögzítettük, hogy mindkét fél szükségesnek tartja folytatni a Varsói Szerződésben részt vevő országok egységes légvédelmi rendszerének további erősítését (2/105/1957. sz. HT határozattal elfogadott megállapodás).

Ennek megfelelően 1965-ig folyamatosan a Magyar Néphadsereg befejezi a rádiótechnikai rendszer kiépítését és ezt 17 rádiótechnikai őrszel fogja ellátni, melyet folyamatosan korszerű technikával szerel fel.

A légvédelmi tüzérség jelenlegi és korábban tervezett löveganyaga helyett – amelyekkel a korszerű viszonyok között nem lehet eredményesen az ország légterét biztosítani – új, a korszerű követelményeknek megfelelő légvédelmi eszközöket szükséges beszerezni. Ezekkel az eszközökkel megfelelő évenkénti ütemezéssel 1959–1965 végéig biztosítani tudjuk az ország 3 legfontosabb ipari bázisának – Budapest, Miskolc, Sztálinváros [Dunaújváros] – megbízható légvédelmét.

A légvédelmi tüzérségen kívül, új korszerű technikával látjuk el hasonló ütemezéssel a felállítandó vadászrepülő hadosztályt is.¹⁹ Ez utóbbi egy része szintén rendelkezni fog korszerű elhárító eszközökkel.

Annak biztosítása érdekében, hogy a korszerű légvédelmi tüzér és rep. [repülő] technika beérkezéséig megfelelő tiszti szakkaderekkel rendelkezünk, szükséges, hogy 1958–1959. években légvédelmi tüzér és rep. tiszteket küldjünk a Szovjetunióba átképzés céljából.

4. *A Magyar Néphadsereg fegyverzeti rendszerének pontosítása, továbbá a Néphadsereg 1958–65. évi fegyverzeti és haditechnikai szükséglete:*

¹⁹ Ennek a hadosztálynak a felállítására végül mégsem került sor.

A tárgyalások során rögzítettük, hogy a fegyverzeti rendszerben lévő hagyományos fegyverzet és egyéb haditechnikai eszközök, melyeknek cikkjegyzéke az 1957. január 31-i jegyzőkönyvben szerepel, nem veszítette el a jelentőségét a további évekre sem, csupán a fent említett korszerű légvédelmi és rep. technikán kívül néhány anyag korszerűsített kivitelben kerül majd beszerzésre. (Pl. páncélozott gépjárművek, rádiólokátorok stb.)

A fent jelentett hadrend [sic!] és korszerűsítési tervnek kidolgoztuk az anyagi és pénzügyi kihatásait.

1958-tól 1965-ig összesen kereken 27 milliárd forint szükséges a korszerű haditechnikai anyagok beszerzésére és a hadsereg békefenntartására. (Ez a korábban jelentett összszükséglettel szemben 2,1 milliárd forint csökkentést jelent.) Ezen összegben belül a legjelentősebb tétel a haditechnikai anyagok beszerzése speciális importból,²⁰ amely összesen 4 milliárd 90 millió forintot tesz ki 1965-ig. Itt a korábbi tervekhez viszonyítva 710 millió forintos emelkedés mutatkozik, amely az előbb jelentett korszerű légvédelmi és rep. technika beszerzéséből adódik. Ugyanakkor a hazai gyártásból eredő haditechnikai anyagok beszerzésénél 1,1 milliárd forintos csökkenés van.

Az összköltségkihatás tartalmazza az 1958–59–60-as évekre a HT által már korábban előirányzott, összesen 6,9 milliárdos költségvetési keretet, továbbá az ugyanezen időszakra előirányzott 460 millió forint speciális import beszerzési keretet is. A kiadások főösszesítőjét évi bontásban az 1. sz. melléklet tartalmazza.

Az 1. sz. mellékletben szereplő beruházási kiadások összegében 1958–65-ig összesen 600 millió forint szerepel lakásépítési beruházás nélkül. Ez az összeg azonban nem tartalmazza a korszerű légvédelmi technikával összefüggő beruházási szükségletet, melyet ez idő szerint a szükséges tervezési adatok hiányában megtervezni nem tudunk. Az e célra szükséges beruházási keretigényemet a szükséges adatok birtokában külön jelentem, amellyel szükséges lesz a hadsereg fordítandó építkezés jellegű beruházási kiadások megemelése.

5. Az ország területének hadműveleti előkészítése:

A megállapodás alapján az ország hadműveleti előkészítési tervét 1959. január 1-ig kell elkészíteni, melyet a megfelelő időpontban a HT elé fogok terjeszteni.

Kormányunk korábbi kérésének megfelelően megállapodás történt, amely szerint a mezőkövesdi osztályon felüli repülőter (G-XX) építését 1961-ig kell befejezni.

6. A hadműveleti-harcászati kiképzésre vonatkozó közös rendszabályok:

A Magyar Néphadsereg tábornoki és tiszti állománya hadműveleti-harcászati továbbképzése érdekében az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoksága gyakorlatokon való részvétel és előadások tartása útján nyújt segítséget.

7. A katonai tanácsadók kérdése:

A megállapodás értelmében a Magyar Néphadsereg különböző szervei mellett 8 szovjet katonai tanácsadó fog működni.

Kérem jelentésem elfogadását és a Moszkvában felvett jegyzőkönyvek jóváhagyását.

²⁰ Az iratokban speciális import néven említik a Szovjetuniótól – esetleg más VSZ-tagállamtól is – beszerzett haditechnikai eszközök vásárlását, melynek elszámolása rubel alapon történt.

Határozati javaslat:

1. A Honvédelmi Tanács jóváhagyja az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoksága és a Magyar Népköztársaság kormánya által kiküldött bizottság 1958. március 17–19-i tárgyalásainak jegyzőkönyveit. A jegyzőkönyvben foglaltak végrehajtásáért felelős: Révész Géza vezds., honvédelmi miniszter. Határidő: folyamatos.

2. A Honvédelmi Tanács elfogadva a honvédelmi miniszter jelentését a Magyar Néphadsereg béke-katonalétszámát 67 000 főben, hadilétszámát 121 000 főben állapítja meg azzal, hogy a fenti létszám maximumát folyamatos fejlesztés útján 1965 végéig kell elérni. Egyidejűleg a Honvédelmi Tanács jóváhagyja a honvédelmi miniszter által javasolt béke és „M” hadrendet.

3. A Honvédelmi Tanács szükségesnek tartja a sorévfolyamból behívásra nem kerülő sorkötelesek rövidített tényleges katonai kiképzésben való részesítését és ennek érdekében utasítja a honvédelmi minisztert, hogy 1959. január 1-től folyamatosan évenként mintegy 20-21 000 főt részesítsen rövidített tényleges katonai kiképzésben.

4. A Honvédelmi Tanács a 2. pontban jóváhagyott létszámnak és hadrendnek megfelelően a Magyar Néphadsereg fordítandó kiadásokat, összesen 1958–65-ig terjedő időre 27 milliárd forintban állapítja meg. A kiadások évenkénti bontását az 1. sz. melléklet szerint hagyja jóvá.

A Honvédelmi Tanács utasítja a honvédelmi minisztert, hogy a korszerű légvédelmi technikával összefüggő építkezés jellegű beruházási szükségletét külön jelentse. A Honvédelmi Tanács a jelentés alapján fog dönteni a most jóváhagyott költségkihatások megemlése kérdésében.

5. A Honvédelmi Tanács a Magyar Néphadsereg békelétszámát az alábbi ütemezéssel hagyja jóvá: 1958–59 őszén:

	14 700 tiszt	
	5 075 tts. [tiszthelyettes]	
	<u>43 725 ts. [tisztes] és honvéd</u>	
Összesen:	63 500 katona	14 000 pa. [polgári alkalmazott]
1960 őszén:	66 600 katona	14 000 pa.
1961 őszétől 1965 őszéig:	67 000 katona	14 000 pa.

A Honvédelmi Tanács ezzel egyidejűleg az 1/106/1957. sz. határozatának a katonalétszámokra vonatkozó részét hatályon kívül helyezi.

6. A Honvédelmi Tanács utasítja a honvédelmi minisztert, hogy a most jóváhagyott tervekről részletes tájékoztatást adjon az Országos Tervhivatalnak és az érdekelt minisztériumoknak a rájuk vonatkozó mértékben, hogy a most kialakításra kerülő népgazdasági tervekbe a néphadsereg igényeit azok betervezhessék. Felelős: Révész Géza vezds. elvtárs.

7. A Honvédelmi Tanács utasítja az Országos Tervhivatal elnökét, hogy a Honvédelmi Miniszter által a Néphadsereg fejlesztési tervéből eredő anyagi és pénzügyi szükségleteket tervezze be a népgazdaság 3 éves, illetve azt követő 5 éves terveibe. Felelős: Kiss Árpád elvtárs.

Budapest, 1958. május 2.

Révész Géza vezds. s. k.
Honvédelmi Miniszter

Forrás: HL MN VIII. 31. fond 1958/T-54. d./141. őe.

21 1958. JÚNIUS 10.

A tartalékos tiszti állomány felülvizsgálatának végrehajtása – részlet²¹

Honvédelmi Minisztérium
Személyügyi Csoportfőnökség

Szigorúan titkos!

Összefoglaló jelentés a tartalékos tiszti állomány felülvizsgálatának végrehajtásáról.

I. A Minisztertanács²² 13/105/1957. számú határozatával elrendelte a tartalékos tiszti állomány felülvizsgálásának 1958. március 31-ig történő végrehajtását.

A felülvizsgálat célja volt:

– megtisztítani a tartalékos tiszti állományt az osztályidegen (kulák, arisztokrata, tőkés, VKF-2, csendőr, volt horthysta magasrangú tisztek, Szálasi és horthysta alispánok [sic!], főbírók, főjegyzők, volt fasiszta pártok vezetői) és egyéb ellenséges, népi demokráciánk szempontjából nem megbízható és jelenleg még tartalékos tiszti rendfokozattal rendelkező elemektől,

– továbbá azoktól, akik az ellenforradalmi események során disszidáltak vagy különböző ellenforradalmi cselekményeket követtek el, és ezzel méltatlanná váltak a tartalékos tiszti rendfokozat viselésére,

– a felülvizsgálat célja volt továbbá a tartalékos tiszti állomány sorainak, nyilvántartásának rendezése, a tartalékos tisztek új igazolvánnyal való ellátása.

A tartalékos tiszti állomány felülvizsgálását szükségessé tette:

– 1950-ben, amikor felállításra került a tartalékos tiszti állomány, politikai megbízhatóság szempontjából nem lett elbírálva, hogy ki kerülhet a tartalékos tiszti állományba. Az akkori intézkedés szerint elegendő volt egy-egy okmánnyal vagy két tanúval igazolni, hogy a régi hadseregben tiszt volt és ezzel automatikusan el lett ismerve a rendfokozata.

– 1948-tól a hadseregből sok megbízhatatlan elem került eltávolításra, de ezek rendfokozata továbbra is megmaradt a tartalékos tiszti állományban, így a tartalékos tiszti állomány 22,3%-a politikailag megbízhatatlan elemekből tevődött össze.

– 1954–55-ben végrehajtottuk ugyan a tartalékos tiszti állomány felülvizsgálását politikai megbízhatóság szempontjából, azonban rendfokozatuktól nem fosztottuk meg az osztályidegen, politikailag megbízhatatlan elemeket, hanem kettős nyilvántartást vezetünk, a politikailag megbízható és megbízhatatlanok csoportját. Ez azonban nem változ-

²¹ Az irat első kivonatos közlése, jegyzetek: EHRENBERGER 2006 12. irat, 43–46. Az összefoglaló jelentésből az alábbi részek közlése maradt el: a tartalékos tisztek elbírálásához a bizottságok rendelkezésére állt bizonyítási eszközök felsorolása, továbbá a lefokozásra került, illetve a felülvizsgálat után megmaradt állomány megszüntetésének származás, végzettség stb. szerinti statisztikai kimutatása, valamint néhány, a munka megjavítására tett javaslat.

²² A népköztársaság kormányának hivatalos neve 1956 és 1973 között Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány volt. Ezt megelőzően (1949-től), illetve ezt követően (1990-ig) a Magyar Népköztársaság (1989. október – 1990. május között Magyar Köztársaság) Minisztertanácsa név alatt működött.

tatta meg a tartalékos tiszti állomány összetételét és ezen megbízhatatlan elemek a legtöbb esetben arra használták fel a tartalékos tiszti igazolványukat, hogy azzal igazolták megbízhatóságukat és annak révén különböző magasabb, jól jövedelmező állásokba furakodtak be.

– Szükségessé tették a felülvizsgálatot továbbá a hazánkban lezajlott ellenforradalmi események, melynek során sok tartalékos tiszt disszidált vagy tevékenyen részt vett az eseményekben az ellenforradalom oldalán.

A felülvizsgálatot a Honvédelmi Minisztérium intézkedései, eligazításai és irányítása alapján a megyei és járási kiegészítő parancsnokságok személyügyi szervei a megyei, járási, városi, üzemi pártbizottságokkal, az illetékes területi belügyminisztériumi és tanácsi szervekkel együttműködve hajtották végre.

A felülvizsgálatot három ütemben végeztük.

Első ütemben:

– a vélemények beszerzése a tartalékos tiszt munkahelyéről, lakhelyéről és a rendőrségtől.

Második ütemben:

– a bizottságok a beszerzett vélemények értékelése és a tartalékos tiszt személyes meghallgatása útján javaslatot tettek a tartalékos tiszti rendfokozat meghagyására vagy megvonására.

Harmadik ütemben:

– a nyilvántartás rendezése, lefokozások végrehajtása és az új tartalékos tiszti igazolványok kiadása.

Bizottságok működtek:

I. fokon: a kerületi, járási kiegészítő parancsnokságokon,

II. fokon: a megyei, fővárosi kiegészítő parancsnokságokon,

III. fokon: a Honvédelmi Minisztériumban.

Felülvizsgálatra került minden egyes tartalékos tiszt, összesen: 97 728 fő

– Ebből különböző indokok alapján lefokozásra került: 21 652 fő

– Megmaradt a tartalékos tiszti állományban,
mint politikai szempontból megbízható: 69 552 fő

– Továbbra is megmaradt a tartalékos tiszti állományban,
habár politikai megbízhatósága kétségbe vonható, de a felülvizsgálat során semmiféle olyan konkrét ténykedést nem lehetett rábizonyítani, melynek alapján lefokozhattuk volna, vagy jelenleg szakmai munkájával nagyban hozzájárul a szocializmus építéséhez és esetleges lefokozása visszahatást váltott volna ki nála: 4 806 fő

Ez a megmaradt tartalékos tiszti létszám 6,3%-a

– Nem lett lezárva az ügye, mert egy része letartóztatásban van, de ítéletet még nem hoztak ügyében, egy része ismeretlen helyen tartózkodik, egy részének ügyében újabb kivizsgálást kell végrehajtani, ezek elintézése folyamatosan történik: 1 718 fő

[...]

IV: A felülvizsgálat után megmaradt mint politikailag megbízható és igénybevehető tartalékos tiszt:

69 552 fő

– Ez a felülvizsgálat előtti tartalékos tiszti létszámnak: 71,2%-a

[...]

V. Ellenőrzéseink során, valamint a megyei kiegészítő parancsnokok jelentései alapján megállapítható, hogy a kiegészítő parancsnokságok, pártbizottságok, pártszervezetek, tanácsi és belügyi szervek egy része, üzem és vállalatok vezetői és személyzeti szervei megértették a felülvizsgálat politikai jelentőségét, lelkiismeretes munkával támogatták a kiegészítő parancsnokságokat mind az egyes tartalékos tisztekről adott véleményükben, mind a bizottságok munkájában.

Ez a segítség különösen megmutatkozott a budapesti, a megyei, kerületi, járási és üzemi pártbizottságok részéről. A legtöbb pártbizottság, pártbizottsági ülésen közösen az illetékes kiegészítő parancsnokkal tárgyalta meg a tartalékos tiszti felülvizsgálattal kapcsolatos feladatokat, menetközben ellenőrizték és komoly segítséget nyújtottak a tartalékos tisztek helyes elbírálásához.

Elsősorban a pártbizottságok és kiegészítő parancsnokságok szoros együttműködésének és a pártbizottságok komoly segítségének tudható be, hogy a tartalékos tiszti állomány felülvizsgálását országos viszonylatban megfelelően hajtottuk végre.

Voltak olyan esetek is, hogy egyes párt-, tanácsi szervek, vállalatok, üzemek vezetői és személyzeti szervei nem nyújtottak kellő segítséget a felülvizsgálat végrehajtásához, harmadrendű kérdésként kezelték és sok esetben gátolták vagy megnehezítették a munka maradéktalan végrehajtását.

Különösen megmutatkozott ez – egyes megyei és járási rendőrkapitányság kivételével [sic!] – a BM szerveknél. Nem kaptuk meg azt a támogatást, ami elősegítette volna a felülvizsgálat még jobb végrehajtását. Késve vagy egyáltalán nem adták meg a birtokukban lévő terhelő adatokat, vagy sok esetben olyan kompromittáló adatokat adtak némelyik tartalékos tisztről, melyekről a kivizsgálás során kiderült, hogy nem felelnek meg a valóságnak. A BM szerveknek saját munkájuk érdekében is nagyobb figyelmet kellett volna tanúsítaniuk a felülvizgálatra.

Azon pártbizottságok, üzemek, vállalatok és szervek felsorolását, melyek kiváló vagy rossz munkát végeztek a felülvizsgálat során, a jelentéshez csatoltam.

A tartalékos tiszti állomány felülvizsgálása a becsületes dolgozók és a lakosság körében országos viszonylatban jó hatást váltott ki.

Voltak olyan jelenségek, hogy üzemek dolgozói személyesen keresték fel a kiegészítő parancsnokságokat és véleményt adtak egyes tartalékos tisztek ellenforradalmi ténykedéseiről. Megnyugodva vették tudomásul, hogy megtisztítjuk a tartalékos tiszti állományt az osztályidegen, ellenforradalmi elemektől.

Hasonlóképpen jó hatást váltott ki a felülvizsgálat azon tartalékos tisztek körében, akik becsülettel helytálltak az ellenforradalmi események alatt mind a karhatalomban, mind a munka területén és jelenleg megmaradtak a tartalékos tiszti állományban.

A felülvizsgálat során lefokozásra került volt ludovikás, osztályidegen elemeknél tapasztalható volt, hogy görcsösen ragaszkodtak a tartalékos tiszti rendfokozathoz (ami érthető is náluk), mindent elkövetnek és különböző fórumokhoz fordulnak fellebbezéssel rendfokozatuk megtartása érdekében.

A lefokozások elleni fellebbezések 80–90%-a az osztályidegen, a múlt levitézlett elemektől érkezett be. Kitűnt a felülvizsgálat során, hogy a volt ludovikás, osztályidegen elemek 70–80%-a adminisztratív munkakörben dolgozik, sőt ezen belül egy jó része főkönyvelő, könyvelő és revizori beosztásokban.

A lefokozott tartalékos tisztekkel kapcsolatban két irányzat alakult ki. Egyes üzemek és vállalatok már felülvizsgálják ezen lefokozottak munkakörét és több esetben leváltják bizalmas beosztásukból (mint pl. a Körmendi Ládagyárban, Székesfehérvári Járműjavító Vállalatnál, Somogy, Baranya megye és Budapest egyes üzemeiben).

A másik irányzat az, amely annak ellenére, hogy a felülvizsgálat során sok olyan kompromittáló adat került felszínre egy-egy tartalékos tiszttel kapcsolatban, amiről eddig az üzeme nem tudott, mégis előszeretettel meghagyja továbbra is bizalmas beosztásokban a volt horthysta, osztályidegen elemeket.

Pl.: Szentés Járási Tanács, Csanádpalota Terményforgalmi Vállalat, Hódmezővásárhelyi Vízügyi Igazgatóság, Hódmezővásárhelyi Építőipari Tröszt, Gyulai Vízügyi Igazgatóság, Szegedi Délrost Vállalat, Szegedi Vízügyi Igazgatóság (az utóbbit mint az osztályidegen és volt horthysta tisztek gyűjtőhelyét emlegetik), győri MÁV, Pécsi Geodéziai és Térképészeti Vállalat, a Pécsi Nemzeti Bank stb. Sok ilyen elem található a KTSZ-ekben [kisipari termelőszövetkezetekben].

Külön kell megjegyezni, hogy Budapest tervező intézeteiben különösen nagyszámban dolgoznak volt ludovikás horthysta tisztek, mint például az UVATERV [Út- és Vasútépítő Tervező Vállalat], a Geodéziai Intézet, a Kartográfiai Intézet – ezek szinte tele vannak ilyen elemekkel.

A legtöbb helyen nélkülözhetetlen munkaerő címén tartják meg őket bizalmas beosztásokban és mentési akciókat indítanak rendfokozatuk visszaadása ügyében. A Néphadseregben kiképzett és a felülvizsgálat során ellenforradalmi ténykedésért lefokozásra került tartalékos tisztek közömbösen fogadták a lefokozást, nem egy esetben még a lefokozási parancs megjelenése előtt leadták tartalékos tiszti igazolványukat a kiegészítő parancsnokságoknak.

A felülvizsgálat során, valamint az új tartalékos tiszti igazolványok kiadásánál a kiegészítő parancsnokságok beszélgetést folytattak a tartalékos tisztekkel. Ezen beszélgetések során felvetődtek olyan problémák, melyek egységesen foglalkoztatják az egész tartalékos tiszti állományt.

1. Felvetik a tartalékos tisztek, hogy nem részesülnek kellő társadalmi megbecsülésben. Ennél a kérdésnél az a tapasztalatuk, hogy bizonyos munkaterületeken előszeretettel alkalmazkodik a múlt rendszer levitézlett elemeit és ez a legtöbb esetben nem szakképzettségük alapján, hanem baráti kapcsolatok révén történik. Elmondják, hogy a Néphadsereg hivatásos állományából 1953–54–55-ben létszámcsökkentés miatt leszerelt tisztektől idegenkednek a polgári szervek, bizalmatlanok velük szemben és nem helyezik őket képes-

ségüknek megfelelő beosztásokba, holott erre volna lehetőség. Hasonló a helyzet azon tartalékos tisztekkel is, akik a hivatásos állományból azért szereltek le, mert nem írták alá a Tiszti Nyilatkozatot. Ezekkel szemben is elég nagyfokú a bizalmatlanság.

2. A katonai továbbképzésükkel kapcsolatban felvetik, hogy az eddigi továbbképzési rendszer nem nyújtott nekik sokat. A 2-3 hónapos továbbképzések színvonala alacsony volt, nem biztosította fejlődésüket, sok volt az elméleti anyag és önálló parancsnoki kiképzés alig volt. A továbbképzések ideje alatt elvonták őket táborépítésre, takarításra és különböző szolgálatok ellátására. Bevonulásuk esetén a hivatásos tisztek lenézték őket, valamint ruházatuk sok esetben rosszabb volt a tényleges állományú legénységénél. Kérik, hogy a jövőben mind a[z] MHS [Magyar Honvédelmi Sportszövetség], mind a hadsereg keretén belül színvonalasabb továbbképzésben részesüljenek és adjunk lehetőséget az Akadémia és fegyvernemi iskolák anyagának levelező oktatásban való elsajátítására.

3. Felvetik, hogy rendezni kellene előléptetésük kérdését. Igen nagy azoknak a létszáma, akik 1950–51-ben lettek kiképezve, azóta már kétszer-háromszor 2-3 hónapos továbbképzésben részesültek és még mindig alhadnagyi rendfokozatban vannak.

4. Kérik továbbá, hogy engedélyezzük részükre ünnepélyes alkalmakkor az egyenruha viselést, amit saját költségükön beszereznének.

VI. A tartalékos tiszti állomány felülvizsgálatának végrehajtása során az alábbi következtetést vontuk le:

a. A tartalékos tiszti állomány felülvizsgálása szükséges volt és ennek végrehajtása jó hatást váltott ki a becsületes dolgozók és lakosság körében.

b. A tartalékos tiszti állomány összetétele lényegesen megjavult azáltal, hogy a politikailag megbízhatatlan elemeket eltávolítottuk a tartalékos tiszti állományból. A megmaradt tartalékos tiszti állomány 54,6%-át ipari és mezőgazdasági munkás származásúak teszik ki, 12,8%-a pedig paraszt származású, vagyis 67,4%-a munkás és paraszt származású. Jónak mondható a tartalékos tiszti állomány összetétele párttagság szempontjából is, mivel 44,3%-a MSZMP [Magyar Szocialista Munkáspárt]-tag, illetve tagjelölt.

Hasonlóképpen jó a tartalékos tiszti állomány összetétele általános műveltség szempontjából is, mert 74,6%-a 8 általános és ennél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik. Ezen belül 46,9%-a technikumi, érettségi, főiskolai, illetve egyetemi végzettséggel bír.

c. Annak ellenére, hogy a Néphadsereg hivatásos állományából leszerelt tisztek javították a tartalékos tiszti állomány összetételét katonai képzettség szempontjából, mégsem megnyugtató, hogy a tartalékos tiszti állomány 53,8%-a csak szakasziparancsnoki képzettséggel rendelkezik, de ez is inkább elméleti, mint gyakorlati kiképzés volt, valamint az, hogy 16,2%-a katonai (tiszti) képzettséggel nem rendelkezik.

Ennek tudható be, hogy a tartalékos tiszti állomány 52,0%-a alhadnagyi, 29,8%-a hadnagyi rendfokozatban van.

A „Tiszti Törvény” ugyan rendezte a tartalékos tisztek előléptetésének kérdését is, de előléptetésük végrehajtása főként azért nem történt meg, mert a hiányos továbbképzések nem biztosították, hogy a magasabb rendfokozathoz szükséges katonai képzettséget megszerezzék.

d. A jelenleg érvényben lévő és 1965-ig az előzetes perspektivikus számítások szerint a mozgósítás esetén előreláthatólag szükséges tiszti létszámot a jelenlegi tartalékos tiszti állomány I. fokú tartalékából biztosítani tudjuk. A későbbiek folyamán esetleg hiány fog mutatkozni a hadtáptechnikai, fegyvertechnikai, egészségügyi szolgálat, lokátoros tisz, lokátoros hadmérnöki szakképzettségeknél, melyek kiképzésére a szükségletnek megfelelően időben javaslatot teszünk.

e. A felülvizsgálat eredményeként azt tapasztaltuk, hogy a tartalékos tiszti rendfokozat tekintélye megnőtt. Ez megmutatkozott a tartalékos tisztek megjelenési készségén, magatartásán, amikor az új tartalékos tiszti igazolványuk átvételére a kiegészítő parancsnokságoknál megjelentek. Ezzel együtt megnőtt a hadsereg és ezen belül a kiegészítő parancsnokságok tekintélye is a tartalékos tisztek körében.

Ez annak tudható be, hogy a felszabadulás óta csak most tisztítottuk meg a tartalékos tiszti állományt az osztályidegen, a régi kapitalista rendszer hű kiszolgálói, büntetett előéletű, ellenforradalmi cselekményekben részt vett elemektől. Megfosztottuk annak lehetőségétől őket, hogy tartalékos tiszti rendfokozatuk fitogtatásával igazolják megbízhatóságukat és ennek révén furakodjanak be bizalmas, jól jövedelmező állásokba.

f. A felülvizsgálat tapasztalatai alapján kell levonnunk azt a következtetést is, hogy a megbízhatatlan, ellenforradalmi cselekményekben kompromittált személyek 70–80%-a adminisztratív munkakörben dolgozik. Ez érthető volna akkor, ha olyan szakképzettséggel rendelkeznének, amelyek nélkülözhetlenné teszik őket abban a munkakörben, de a tapasztalatok azt bizonyítják, hogy sok esetben baráti kapcsolataik vagy összeköttetések révén kerülnek ilyen beosztásokba. Igen gyakori eset, hogy ilyen elemek rendfokozatának visszaadása érdekében egyes vállalatok vezetői, személyzeti szervei, de nem egy esetben pártvezetőségek tagjai is kiállnak. A Honvédelmi Minisztériumhoz beérkező rendfokozat megvonás miatti fellebbezések 80–90%-a osztályidegen, megbízhatatlan elemektől származik.

g. A felülvizsgálat tapasztalatai alapján, mint igen komoly következtetést kell levonnunk a pártbizottságok és a kiegészítő parancsnokságok között kialakult szoros kapcsolatot. A pártbizottságok és pártszervezetek jó közreműködése biztosította, hogy a tartalékos tiszti állomány felülvizsgálását, mint igen komoly politikai jelentőséggel bíró feladatot, a kiegészítő parancsnokságok nem elszigetelten egyedül, hanem a pártbizottságok segítségével és útmutatásával hajtották végre.

h. Az igen nagylétszámú tartalékos tiszti állomány felülvizsgálása során a következő hiányosságok fordultak elő:

- hamis vád alapján is történt lefokozás,
- némelyik véleményadót személyes ellentét vagy bosszú vezette véleményadásában,
- egyes kiegészítők nem vették figyelembe a tartalékos tiszttel fellebbezését, azt nem vizsgálták meg körültekintően,
- egyes bizottságok (pl. az egri járási kiegészítő) túl liberálisak voltak, mások mereven csak a negatív adatokat vették figyelembe javaslataik megtételénél.

Eddigi tapasztalataink szerint ezen durva hibák száma a nagy létszámhoz viszonyítva elenyésző. A vitás esetekben újabb kivizsgálást hajtunk végre és javaslatot teszünk a korrigálásra. Az eddigiek során 34 esetben vált szükségessé a lefokozás hatálytalanítása.

[...]

Budapest, 1958. évi június hó 10-én.

Forrás: HL MN VIII. 24. fond 1961/T-42. d./158. óe.

22 1961. ÁPRILIS 25.

**Az MSZMP Politikai Bizottságának határozata a Magyar
Népköztársaság vezetésének biztosításáról háborús viszonyok idején**

SZIGORÚAN BIZALMAS!

Készült 3 pl-ban.

Gépelte: Szakaliné.

A Politikai Bizottság 1961. április 25-i zárt ülésének határozata a Magyar Népköztársaság
vezetésének biztosításáról háborús viszonyok idején

A magyar nép életérdekeinek védelme megköveteli, hogy a Magyar Népköztársaság párt- és állami vezetése minden körülmények között biztosítva legyen. A jelenlegi nemzetközi helyzet lehetőségeiből nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az imperialisták valamely időpontban kalandor támadás nyomán háborúba sodorják a Magyar Népköztársaságot. Ilyen viszonyok között a nép életérdekeinek védelme elsősorban az ország vezetése folyamatosságának a biztosítását követeli meg. Ezzel összefüggésben:

1./ A Politikai Bizottság megtárgyalta a Központi Bizottság adminisztratív titkára és a belügyminiszter előterjesztését az ország irányításának feltételéről háborús cselekmény időszakára. Elvileg egyetért, hogy háborús cselekmény esetén az ország vezetését Honvédelmi Tanács lássa el. A Honvédelmi Tanács egyesítse a Központi Bizottság, az Elnöki Tanács, a Minisztertanács, a honvédelem, belügy, külügy és a gazdasági élet irányítását. A működőképes vezetés érdekében célszerű mintegy 9 tagú Honvédelmi Tanács előzetes kialakítása, A Politikai Bizottság egyetért két tartalék Honvédelmi Tanács előzetes kialakításával is.

2./ Az I., II., III. számú Honvédelmi Tanács összetételére és hatáskörének jogi rendezésére a Politikai Bizottság Kádár János elvtárs vezetésével Marosán György, Münnich Ferenc, Biszku Béla és Czinege Lajos elvtársakat bízta meg. A bizottság a Honvédelmi Tanáccsal kapcsolatos javaslatot 3 hónapon belül köteles megtenni a Politikai Bizottságnak.

3./ Az operatív vezetés biztosítása érdekében a végrehajtás megszervezésével az I. Honvédelmi Tanács közvetlen alárendeltségében a következő szerveknek indokolt az elhelyezése: a Központi Bizottság, Honvédelmi, Belügy-, Kohó- és Gépipari, Nehézipari, Közlekedés és Postaügyi, Külügy- és Pénzügyminisztérium, Magyar Rádió és Magyar Távíratok Iroda szűk apparátusa.

A II. és III. számú Honvédelmi Tanács felépítése elvileg azonos kell, hogy legyen az I. számú Honvédelmi Tanács felépítésével.

4./ A Honvédelmi Tanácsok felállításával, valamint a védett elhelyezésével kapcsolatos részfeladatok megoldását a jelenleg működő „Honvédelmi Tanács” útján kell biztosítani. Ennek megfelelően a Politikai Bizottság megbízta Biszku elvtársat, hogy a további tervezési munka érdekében közölje a „Honvédelmi Tanáccsal” azt az elvi döntést, hogy a Központi Bizottság, az Elnöki Tanács és a Minisztertanács helyett egy szűk, 9 tagú Honvédelmi Tanács, illetve tartalék Honvédelmi Tanácsok elhelyezését és működését kell biztosítani. A továbbiakban

pedig majd a Politikai Bizottság újabb konkrét döntése alapján kell a feladatot megadni a jelenlegi „Honvédelmi Tanács”-nak.

Kmf. [kelt mint fent]

/Kádár János/

Záradék: E határozat egy példányát a Központi Bizottság Szigorúan Bizalmas irattára zárt részében kell őrizni, egy-egy példányát pedig a végrehajtásért felelős Biszku és Czinege elvtársak őrizzék, mégpedig úgy, hogy más rajtuk kívül ebbe betekintést ne nyerhessen.

Forrás: MNL OL M-KS 288. f. 5. cs.229. ő. e. 89–90.

23 1961. MÁJUS 18.

**A Honvédelmi Tanács 1/124/1961. számú határozata
a Magyar Népköztársaság vezetésének biztosításáról háború idejére**

HONVÉDELMI TANÁCS

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 4 pld-ban
1 pld. 2 lap
Sfsz.: 31/461

Kapják: Biszku Béla
Czinege Lajos altbgy.
elvtársak.

A HONVÉDELMI TANÁCS
1/124/1961. számú
határozata

a Magyar Népköztársaság vezetésének biztosításáról
háború idejére.

A Honvédelmi Tanács meghallgatta Biszku Béla belügyminiszter elvtársnak a fenti tárgyban hozott, az MSZMP Politikai Bizottságának felhatalmazása alapján tett jelentését, melynek alapján a Honvédelmi Tanács az alábbi határozatot hozza:

1./ A Magyar Népköztársaság vezetését háború idején 9 tagú Honvédelmi Tanácsnak kell el látnia. A háborús Honvédelmi Tanács hatásköre, jogköre kiterjed mindazon feladatokra, amelyek végrehajtása magában foglalja az MSZMP Központi Bizottsága, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa, a Minisztertanács, a Honvédelmi Minisztérium, a Belügyminisztérium, Külügyminisztérium és az egész gazdasági élet irányítását.

2./ A Honvédelmi Tanács szükségesnek tartja már békeidőben a vezetés folytonosságának biztosítása érdekében további két Honvédelmi Tanács személyi összetételének kijelölését.

3./ A Honvédelmi Tanács háborús operatív vezető tevékenységének biztosítása érdekében az alább felsorolt szervek a Honvédelmi Tanács közvetlen alárendeltségében, azzal egy vezetési ponton kerülnek elhelyezésre:

MSZMP Központi Bizottsága, valamint a Honvédelmi Minisztérium, Belügyminisztérium, Kohó- és Gépipari Minisztérium, Nehézipari Minisztérium, Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium, Külügyminisztérium, Pénzügyminisztérium kijelölt részlegei, továbbá a Magyar Távirati Iroda, a Rádió a legszükségesebb létszámmal.

4./ A második és a harmadik kijelölendő Honvédelmi Tanács szervezeti felépítése elvileg azonos kell, hogy legyen az első Honvédelmi Tanács felépítésével.

5./ A Honvédelmi Tanács felállításával, védett elhelyezésével, a háborús országvezetés részfeladatainak már békeviszonyok között történő kidolgozásával kapcsolatos intézkedéseket, utasításokat, határozatokat a jelenleg működő Honvédelmi Tanácsnak kell meghoznia.
Budapest, 1961. május 18.

/Horváth Mihály vőrgy./
H.T. titkára

/Dr. Münnich Ferenc/
H.T. elnöke

Forrás: MNL OL XIX-A-98 4. d.

24 1962. ÁPRILIS 9–10.

Határozati javaslat az országmozgósítás tervezésének rendszeréhez

SZIGORÚAN BIZALMAS!

1962. április 9.

Készült 5 pl.-ban.

HATÁROZATI JAVASLAT

az országmozgósítás tervezésének rendszerére.

A nemzetközi helyzetből adódó honvédelmi követelmények kielégítése érdekében a Politikai Bizottság – a korábbi évek tapasztalatait figyelembevéve – az OM munka alapelveit és tervezésének rendszerét az alábbiak szerint hagyja jóvá:

Az országmozgósítási munka célja:

- Az ország anyagi és szellemi erőforrásainak a honvédelem érdekében történő arányos fejlesztése a népgazdasági tervekkel összhangban.
- Az ország felkészítése – a korszerű háború követelményeinek megfelelően – a békeviszonyokról a háborús viszonyokra való átállásra, valamint a háborús körülmények közötti tevékenységre.

Fentiekből következően az OM. munka tartalmát képezze:

- a/ A fegyveres erők és fegyveres testületek hadikörülmények közötti működéséhez szükséges személyek biztosítása, anyagi javaknak termelés, illetve igénybevétel útján történő kielégítése.
- b/ A Varsói Szerződésből eredő kötelezettségek teljesítése, az együttműködés biztosítása.
- c/ Az ország lakossága szükségleteinek háborús körülmények között történő biztosítása, élet- és vagyonvédelmének megszervezése.

A fentiek érdekében az alábbi „M” tervekkel kell rendelkezni:

1./ A fegyveres erők „M” terve.

Kiindulva abból, hogy a Magyar Néphadseregnek az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokságával együttműködésben kidolgozott, a párt és a kormány által jóváhagyott hadműveleti terve van, ennek végrehajtásához szükséges a személyi, anyagi és technikai igények tervének kidolgozása.

A fegyveres erők közül a Néphadsereg, Határőrség és katonai légo. [légoltalom] „M” tervét a Magyar Néphadsereg Vezérkara, a BM. Karhatalom „M” tervét a Belügyminisztérium készíti el és a H.T. hagyja jóvá.

2./ A fegyveres testületek „M” terve.

A fegyveres testületek /Rendőrség, Munkásőrség, Büntetés-végrehajtás/ és a tűzoltóság háborús viszonyokra kidolgozott, a párt és a kormány által jóváhagyott feladatai végrehajtását

biztosító személyi, anyagi és technikai szükségleteknek tervét a BM dolgozza ki és a H.T. hagyja jóvá.

3./ Az országmozgósítási terv részei.

a/ A népgazdaság „M” terve, ezen belül az ipar, közlekedés és hírközlés, az egészségügyi biztosítás és a lakosság ellátásának terve.

Az ipari tervnek tartalmaznia kell:

- a békegazdálkodásról a hadigazdálkodásra történő átállás rendjét,
- annak személyi, anyagi és műszaki szükségleteit,
- a hadigazdálkodás körülményei közötti tervszerű és egybehangolt tevékenység biztosítását,
- a hadsereg és a Varsói Szerződés követelményeinek maximális kielégítését.

A közlekedés és hírközlés tervének tartalmaznia kell:

- a fegyveres erők katonai szállítmányainak továbbítására vonatkozó terveket,
- a gépjárművek, földmunka- és építőipari gépek igénybevételére vonatkozó terveket,
- a híradóeszközöknek a párt, a kormány és a hadsereg szükségleteinek megfelelő igénybevételi tervét,
- a szállítást, hírközlést stb.-t korlátozó rendeletek életbe léptetésére vonatkozó tervet,
- az üzemeltetés folyamatos biztosításának tervét.

Az egészségügyi ellátás tervének tartalmaznia kell:

- a honvédség részére és polgári célokra „M” esetén felállítandó szükségkórházak üzembehelyezésére és működésére vonatkozó terveket,
- az életbe léptetendő közegészségügyi és járványügyi intézkedések terveit,
- a működő kórházak gyógyszer, kötszer és különösképpen vér- és vérpótszer biztosításának terveit.

A lakosság ellátására vonatkozó tervnek tartalmaznia kell:

- a legfontosabb cikkeknek jegyrendszer alapján történő elosztási tervét,
- a mezőgazdasági termékek beszolgáltatására vonatkozó tervet,
- a pénzügyi stabilitás érdekében kiadandó intézkedések tervét.

E terveket az éves népgazdasági tervekkel egy időben és azok rendszerében az érdekelt minisztériumok bevonásával az Országos Tervhivatal készíti el és a Honvédelmi Tanács hagyja jóvá.

Az érdekelt minisztériumok a jóváhagyott terv alapján elkészítik a saját területükre vonatkozó „M” tervet /legfeljebb iparárig terjedően/. Vállalati „M” tervet csak azok a Kohó- és Gépipari, valamint a Nehézipari Minisztérium felügyelete alá tartozó vállalatok készítenek, amelyeket haditechnikai termelésre kijelölnek. E terveknek biztosítani kell a béketermelésről a haditechnikai termelésre történő szervezett és gyors átállást, illetőleg felfutást, valamint az ehhez szükséges anyagi és egyéb tartalékokat.

Az összesített népgazdasági „M” terv egy-egy példányát a H.T., az Országos Tervhivatal és a Vezérkar, a minisztériumok „M” terveit az Országos Tervhivatal és az illetékes minisztérium őrzi.

A vállalati „M” terveket egy példányban a minisztérium, egy példányban a vállalat őrzi.

b/ Meghagyás terve.

A tartalékos hadkötelesek közül beosztásában meghagyható:

- a párt-, tömegszervezetek és államigazgatási területeken, vezető testületekben és az apparátusban dolgozó hadköteleseknek legfeljebb 1/3-a,
- Központi Bizottság tagjai esetében a hadkötelezettség korhatárát 60 évre kell felemelni. A KB. tagjai beosztásáról a Központi Bizottság Titkársága dönt.
- Hadiüzemekben /haditechnikát, hadianyagot gyártó, valamint ezek alapanyagát és energiaellátását biztosító üzemek/ és a hadifontosságú létesítményekben /közlekedés és szállítás, posta, rádió, sajtó/ a vezetésben és termelésben foglalkoztatott hadköteles szakemberek olyan mértékben, amely biztosítja az „M” tervekben meghatározott feladatok maradék nélküli végrehajtását.

A meghagyás gyakorlati lebonyolításának rendszere:

- A párt, tömegszervezetek, államigazgatás felső vezetésében levő hadkötelesek meghagyására a K.B. Titkársága a H.M. útján intézkedik.
- A megyei /budapesti/ pártbizottságokban, tömegszervezetekben és tanácsi apparátusban meghagyandókat a megyei pártbizottságok első titkárai az illetékes megyei szerv vezetőjével együtt határozzák meg és a K.B. PTO-ra [Párt- és Tömegszervezetek Osztályára] felterjesztik, ahol a javaslatokat a H.M.-mel együttműködve felülbírálják. A jóváhagyottak névsorát az illetékes kiegészítő parancsnok a megyei /budapesti/ P[árt].B[izottság]. első titkárától kapja meg.
- A hadiüzemknél és hadifontosságú létesítményeknél meghagyásra kerülő hadkötelesek keretszámait az O.T. összesíti és a H.M.-mel együtt jóváhagyásra a H. T. elé terjeszti. A meghagyás személyre szóló végrehajtását a honvédelmi miniszter a Vezérkar útján szabályozza, illetve irányítja.

c/ Kitelepítés terve.

- A polgári lakosság ellátásának decentralizálása érdekében kitelepítési tervet kell készíteni Budapesten és a 8 kijelölt ipari város területén élő és honvédelmi munkakötelezettség alá nem eső személyekre. Az üzemek, vállalatok, a minisztériumok és egyéb államigazgatási szervek jelenlegi települési helyükön maradnak, kivéve az országvezetés folyamatosságát biztosító – a minisztériumok és legfelsőbb államigazgatási szervek összlétszám 3-4%-át kitevő – állományt, mely a H.T. által kijelölt helyekre települ.
- A nemzeti vagyon részét képező értékek /aranykészletek, műkincsek, pótolhatatlan muzeális értékek stb./ biztonságba helyezésére az Országos Kitelepítési Bizottság [OKB] készít tervet.

– A kitelepítési terveket – a H.T. által elfogadott irányelvek alapján – az OKB. irányításával kell kidolgozni. Az Összesített tervek egy példányát az OKB-nál, egy példányát a HM-nél kell elhelyezni.

d/ Légoltalom terve.

A katonai légoltalom erőinek mozgósítását és tevékenységét a Magyar Népköztársaság Fegyveres Erőinek hadműveleti terve tartalmazza. – A fegyveres erők hadműveleti tervével összhangban kell kidolgozni a polgári légoltalmi tervet, melyben meg kell határozni a

- polgári légoltalom feladatait, az ehhez szükséges erők és eszközök biztosítását,
- műszaki tervet kell készíteni a szükségóvóhelyek létesítésére /társadalmi erők bevonásával és helyi anyagok felhasználásával/,
- meg kell szervezni a lakosság légoltalmi, vegyi és atomvédelmi kiképzését.

A Politikai Bizottság szükségesnek tartja, hogy a rögzített irányelvek alapján a Honvédelmi Tanács biztosítsa a feladatok végrehajtását, határozza meg az elkészítendő résztervek tervezési módszereit, a feladatok végrehajtásának időpontjait és felelőseit. Határozza meg az egyes szervek részéről az OM munkába bevonhatók körét oly módon, hogy a bevontak létszáma a legminimálisabb legyen.

Felelős: a Honvédelmi Tanács elnöke.

Határidő:

[*Kézzel írva:*] IV. 10-én Biszku Béla²³

Forrás: MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 263. őe. 25–29.

²³ Nem közöljük a PB 1962. április 19-én tartott ülésének jegyzőkönyvét és a Magyar Néphadsereg ellátottságára vonatkozó adatokat tartalmazó mellékletet.

25 1962. MÁJUS 2.

A Honvédelmi Bizottság 1/158/1962. számú határozata a Honvédelmi Bizottság feladatáról és ügyrendjéről

HONVÉDELMI BIZOTTSÁG

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 21 pld.-ban

1 pld. 6 lap

1. sz. pld.

Sfsz.: 348/1962

Kapják: Dr. Ajtai Miklós melléklet

és jkv. kivonat

Czinege Lajos vezds. -"-

Pap János -"-

Tömpe András -"-

elvtársak,

valamennyi miniszter és a

Munkásőrség parancsnoka jkv.

kivonattal

A HONVÉDELMI BIZOTTSÁG

1/158/1962. számú

határozata

a Honvédelmi Bizottság feladatáról és ügyrendjéről.

A Honvédelmi Bizottság jogköre.

1. §

/1/ A Minisztertanács az ország védelmével kapcsolatos közvetlen feladatait a Honvédelmi Bizottság útján látja el.

/2/ A Honvédelmi Bizottság a Minisztertanács által ráruházott hatáskörben:

a/ dönt a fegyveres erők /néphadsereg, B.M. karhatalom, a határőrség, a katonai légmentesség/, a fegyveres testületek /rendőrség, munkásőrség, büntetés-végrehajtási szervek/, a rendészeti szervek /tűzoltóság, pénzügyőrség, vámőrség, iparőrség/ fontosabb kérdéseiben, valamint
b/ dönt az ország védelmével közvetlenül összefüggő gazdasági kérdésekben,
c/ szervezi, koordinálja és irányítja az országmozgósítási tervek kidolgozását, megszabja az ország háborúra való felkészítésének feladatait.

A Honvédelmi Bizottság szervezete.

2. §

/1/ A Honvédelmi Bizottság feladatait testületként látja el.

/2/ A Honvédelmi Bizottság elnökből és 4 tagból áll. A Minisztertanács elnöke egyben a Honvédelmi Bizottság elnöke, a Honvédelmi Bizottság tagjait a Minisztertanács a kormány tagjaiból nevezi ki.

A Honvédelmi Bizottság munkarendje.

3. §

/1/ A Honvédelmi Bizottság üléseit rendszeresen – általában havonta – tartja.

/2/ Az üléseken részt vesznek a Honvédelmi Bizottság tagjain kívül az állandó jelleggel vagy egyes napirendi pontok tárgyalásához meghívott személyek.

/3/ A Honvédelmi Bizottság határozatképes, ha tagjainak több mint a fele jelen van.

/4/ A Honvédelmi Bizottság az előterjesztett kérdésekben szótöbbséggel határoz. A határozatot az ülés elnöke mondja ki.

/5/ A Honvédelmi Bizottság a két ülése közötti időszakban:

a/ Sürgős ügyekben röpszavazás útján hoz határozatot, melyet a következő ülés jegyzőkönyvébe kell foglalni.

b/ A Honvédelmi Bizottság elnöke jogosult saját hatáskörében határozni. Intézkedéseiről a következő ülésen köteles beszámolni.

/6/ A Honvédelmi Bizottság ülésére meg kell hívni az előterjesztőt, valamint az előterjesztésben érdekelt minisztert /országos hatáskörű szerv vezetőjét/. A Honvédelmi Bizottság elnöke egyes kérdések tárgyalására szakértőket is meghívhat.

/7/ A meghívottak jegyzékét az előterjesztő javaslata alapján a Honvédelmi Bizottság Titkárságának vezetője állítja össze és a Honvédelmi Bizottság elnöke hagyja jóvá.

A Honvédelmi Bizottság tagjainak helyettesítése.

4. §

/1/ A Honvédelmi Bizottság elnökét távolléte vagy akadályoztatása esetén az elnök által megbízott tagja, mint elnökhelyettes, teljes jogkörrel helyettesíti.

/2/ A Honvédelmi Bizottság tagjai – szabadságuk, külföldi kiküldetésük vagy betegségük esetét kivéve – a H.B. ülésén kötelesek résztvenni.

Az ülésen való részvételi kötelezettség alól a H.B. elnöke felmentést adhat. A távollévő H.B. tagot, e minőségében más megbízott személy az ülésen nem helyettesítheti.

A Honvédelmi Bizottság munkaterve.

5. §

/1/ A H.B. munkáját határozattal megállapított – általában félévi időszakra szóló – munkaterv alapján végzi.

/2/ A H.B. munkatervében jóváhagyott feladatokon kívül az illetékes szervek vezetői egyéb – a H.B. hatáskörébe tartozó – javaslatot is előterjeszhetnek.

Az előterjesztések elkészítése.

6. §

/1/ A H.B. elé kerülő javaslatokat az előterjesztő köteles az érdekelt szervek vezetőjének véleménynyilvánítás végett előzetesen megküldeni. Az érdekelt az előterjesztés-tervezetet véleményükkel együtt nyolc napon belül kötelesek az előterjesztőnek visszaküldeni.

Az előterjesztéssel kapcsolatban észrevételt a miniszter vagy nevében a miniszterhelyettes tehet.

Az előterjesztő köteles a felmerülő vitás kérdéseket az érdekelt miniszterrel közvetlen tárgyalás útján tisztázni. A H.B. elé kerülő előterjesztés-tervezeteket az érdekelt szervekhez – véleményezés céljából – történő megküldéssel egyidejűleg a Honvédelmi Bizottság Titkársága vezetőjének is meg kell küldeni.

/2/ Azt a körülményt, hogy a benyújtott előterjesztés az ügyrend előírásainak megfelel, a Honvédelmi Bizottság Titkársága köteles megvizsgálni.

A Honvédelmi Bizottság üléseinek előkészítése.

7. §

/1/ A H.B. ülések napirend-tervezetét a H.B. elnöke hagyja jóvá.

/2/ Az előterjesztéseket a szükséges példányszámban – az eredeti aláírttal együtt – legalább 8 nappal az ülés időpontja előtt a H.B. Titkárságra kell benyújtani.

/3/ Az ülés tárgysorozatát, az előterjesztésekkel együtt, az ülést megelőzően legalább 5 nappal kell megküldeni a H.B. ülésen résztvevőknek.

/4/ A tárgyalta előterjesztéseket a meghívottak az ülés befejezése után azonnal, a H.B. tagjai és az állandó meghívottak 3 napon belül juttassák vissza a H.B. Titkárságához.

A Honvédelmi Bizottság üléseinek jegyzőkönyve.

8. §

/1/ A H.B. üléséről jegyzőkönyvet kell készíteni. A jegyzőkönyvben az ülésen elhangzott javaslatokat, módosításokat, s az elnök összefoglalójában meghatározott döntéseket is fel kell tüntetni.

/2/ A jegyzőkönyv mellékleteként okmányszerűen meg kell őrizni

– az eredeti előterjesztéseket,

– a határozatok teljes szövegének eredeti aláírásokkal ellátott példányát.

/3/ A H.B. határozatok szövegét a jegyzőkönyv alapján a H.B. Titkársága szerkeszti meg. A H.B. határozatait, valamint az ülés jegyzőkönyvét az ülés elnöke és a H.B. Titkárságának vezetője írják alá.

/4/ A Honvédelmi Bizottság tagja, ha a Honvédelmi Bizottság ülésén akadályoztatása miatt nem vett részt, az akadály megszűnése után az ülésről készített jegyzőkönyvet – az ülésen elhangzottak megismerése céljából – elolvasni és láttamozni köteles.

A H.B. határozatok közzélése.

9. §

- /1/ A H.B. határozatait a végrehajtásért felelősöknek, illetve az érdekelteknek kell megküldeni.
- /2/ A H.B. határozatainak végrehajtására az érdekelt miniszterek /országos hatáskörű szervek vezetői/ külön utasításban intézkedjenek.
- /3/ A Minisztertanács tagjai a Honvédelmi Bizottság határozataival kapcsolatban a Minisztertanácshoz előterjesztéssel élhetnek.
- /4/ A Honvédelmi Bizottság határozatai szigorúan titkos okmányok, nyilvántartásuk és kezelésük ennek megfelelően történik.
- /5/ A Honvédelmi Bizottság kiküldött határozatairól tilos szószerinti másolatot készíteni.

A H.B. hivatali apparátusa.

10. §

- /1/ A Honvédelmi Bizottság üléseinek előkészítését, a H.B. feladataihoz kapcsolódó teendők ellátását, a határozatok végrehajtásának ellenőrzését – az illetékes szervekkel együtt – a Honvédelmi Bizottság Titkársága végzi.
- /2/ A Honvédelmi Bizottság Titkárságának vezetőjét a Minisztertanács, érdemi ügyintézőit a Minisztertanács elnöke, ügyviteli és segédszemélyzetét a Minisztertanács Titkárságának vezetője nevezi ki és menti fel.

Budapest, 1962. május 2.

/ Tóth Károly /
H.B. titkára

/ Biszku Béla /
H.B. elnöke helyett

Forrás: HL HB iratok 1. d.

26 1962. AUGUSZTUS 9.

**A Honvédelmi Bizottság 10/141/1962. számú határozata
a meghagyásra vonatkozó elvek elfogadásáról és a meghagyási
munka irányításáról**

HONVÉDELMI BIZOTTSÁG

SZIGORÚAN TITKOS

Készült: 6 pld-ban
1 pld. 1 lap.
1. sz. pld.
Sfsz.: 562

Kapják: Dr. Ajtai Miklós
Czinege Lajos vezds.
Ugrai Ferenc altbgy.
Tömpe András
elvtársak.²⁴

A HONVÉDELMI BIZOTTSÁG
10/141/1962. számú
határozata

a meghagyásra vonatkozó elvek elfogadásáról és a meghagyási munka irányításáról.

1. A Honvédelmi Bizottság a meghagyásra vonatkozó elveket az 1. sz. melléklet szerint jóváhagyja.
2. A polgári szervek vonatkozásában a meghagyási munka felső szintű irányításával, koordinálásával és ellenőrzésével az Országos Tervhivatalt bízza meg, az egész népgazdaságra és államigazgatásra kiterjedően.
3. A Belügyminisztérium személyi állományának meghagyása a 3/140/1962., a Munkásőrség személyi állományának meghagyása a 4/140/1962. számú H.B. határozat szerint kerül végrehajtásra.
4. A jóváhagyott elvek alapján a honvédelmi miniszter az Országos Tervhivatal elnökével és az érintett szervek vezetőivel egyetértésben 1962. október 1-ig szabályozza a polgári szerveknek a végrehajtással kapcsolatos feladatait.
A honvédelmi miniszter a fenti időpontig adja ki a kiegészítő parancsnokságok feladatait meghatározó végrehajtási utasítást.
Budapest, 1962. augusztus 9.

/ Tóth Károly /
H.B. titkára

/ Kádár János /
H.B. elnöke

²⁴ A határozatot kézjeggyével látta el 1962. VIII. hónap 11-én Biszku Béla miniszterelnök-helyettes.

SZIGORÚAN TITKOS!

1. számú melléklet a Honvédelmi Bizottság 10/141/1962. sz. határozatához.

Készült: 6 pld-ban
1 pld. 3 lap
1. sz. pld.
Sfsz.: 581.

A Honvédelmi Bizottság a meghagyás elveit az alábbiakban határozza meg:

I.

1./ Háború, illetőleg mozgósítás esetén a folyamatos termelés biztosítására a népgazdaság és az államigazgatás nélkülözhetetlen technikai és műszaki személyzetét, munkaerőszükségletét, valamint a párt- és tömegszervezeti vezetésben szükséges függetlenített munkatársak létszámát béke idején megtervezett meghagyási rendszerrel kell biztosítani.

A meghagyás kereteit a Honvédelmi Bizottság határozza meg.

A meghagyás visszavonásig érvényes.

2./ A meghagyás alapját a Magyar Képköztársaság védelmi és a népgazdaság „M” terve képezi.

3./ A meghagyás azokra a tartalékos hadkötelesekre terjed ki, akik olyan szakképesítést, illetőleg szakmai gyakorlatot vagy fizikai adottságot igénylő munkakörben dolgoznak, melyek a háborús termelésben, párt- és tömegszervezeti vezetésben, államvezetésben és igazgatásban feltétlen szükségesek és ezek pótlása rövid időtartamú átképzéssel, nő-munkavállalókkal és nem hadköteles korban lévő munkavállalókkal nem oldható meg.

4./ A meghagyással kapcsolatos tevékenység államtitkot képez. A meghagyási eljárás végrehajtásáért az üzem igazgatója /állami szerv vezetője/ személyében felelős.

A meghagyási munkáról teljes áttekintéssel csak az adott vállalat igazgatója, műszaki helyettese, személyzeti szerv vezetője és az illetékes pártszerv titkára, illetve az államvezetés és igazgatás területén a szerv vezetője, helyettese, személyzeti vezetője és a területileg illetékes megyei pártbizottság titkára rendelkezhet.

A hadkötelessel sem béke idején, sem háborúban nem szabad közölni, hogy meghagyásban részesül, illetőleg részesült.

5./ A hadsereg mozgósítási készségének biztosítása érdekében – a honvédelmi miniszter megkötéseket érvényesíthet. A megkötések körébe sorolt hadkötelesek nem hagyhatók meg. A meghagyott hadköteles béke idején bármilyen katonai szolgálatra behívható.

II.

A párt- és tömegszervezetek vezető testületeiben és apparátusában dolgozó hadkötelesek legfeljebb egyharmadrészben hagyhatók meg.

A párt- és tömegszervezetek felső vezetésében /megyei szintig/ lévő hadkötelesek meghagyására a felsőbb pártszervek a Honvédelmi minisztérium útján intézkednek.

III.

Az államigazgatás vezető szerveiben és az apparátusban dolgozó hadkötelesek legfeljebb egyharmadrészben hagyhatók meg.

Az államigazgatás felső szerveiben dolgozók meghagyására /minisztériumok, országos hatáskörű szervek, tanácsszerveknél megyei szintig/ az illetékes szervek az O.T. koordinálásával a Honvédelmi Minisztérium útján intézkednek

IV.

A népgazdaság mozgósítási tervének végrehajtásához szükséges mértékben meg kell hagyni:

a/ a hadiüzemek és hadifontosságú létesítmények /ideértve a haditechnikai, az alapanyag-, az energiaellátást biztosító üzemeket, víz és gázműveket stb./

b/ a közlekedés és szállítás,

c/ a posta és hírközlés,

d/ az egészségügy, valamint

e/ a sajtó

vezetésében és az említett üzemeknél a termelésben nélkülözhetetlen hadköteleseket.

A kisiparosok és a magánkereskedelem dolgozói, továbbá az olyan állami intézményeknek a dolgozói, amelyeknek a működése háború esetén a fegyveres erők és általában a népgazdaság szempontjából nem döntő jelentőségű, továbbá a szocialista kereskedelemben dolgozók nem hagyhatók meg.

Forrás: HL HB iratok 1. d.

27 1963. AUGUSZTUS 15.

Előterjesztés a Honvédelmi Bizottsághoz. A kitelepítés főbb kérdéseinek meghatározása

MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG
HONVÉDELMI MINISZTERE

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 15 pld.
1 pld. 5 lap
6. sz. pld.
Sfsz: 170/27.

Egyetért:
OT.: Dr. Jávor Ervin
elnökhelyettes.

ELŐTERJESZTÉS
a Honvédelmi Bizottsághoz

Tárgy: A kitelepítés főbb kérdéseinek meghatározása.

I.

A felsőbb párt- és kormányservek, minisztériumok, országos főhatóságok, valamint a polgári lakosság kitelepítésével kapcsolatos alapvető feladatok meghatározása és kidolgozása 1959-ben kezdődött el párt- és kormányhatározatok alapján.

E határozatok szerint – az Országos Kitelepítési Bizottság irányításával – kizárólag csak a kitelepítés egyes főbb elveinek kidolgozása történt meg, megvalósítására vonatkozóan gyakorlati intézkedés nem történt.

A haditechnika fejlődése, az ország várható hadműveleti helyzetének elemzése szükségessé teszi a kitelepítés korábban jóváhagyott egyes főbb elveinek átértékelését.

Ennek megfelelően:

A jelenlegi hadműveleti elképzelések és tervek ellenére – figyelembevéve az ország stratégiai helyzetét – nem szükséges a korábbi HT. határozat szerint kitelepítendő városok számát csökkenteni azért, mert ezekben a városokban vannak a párt-, az állami vezetés, valamint az ipar főbb bázisai. A lakosság számához viszonyítva ugyanakkor a tömegpusztító eszközök elleni megfelelő számú és védőképességű létesítmény nem elegendő. E létesítmények megépítése nagy terhet jelentene az ország számára.

A háterszág elleni csapások számát és nagyságrendjét figyelembevéve ugyanakkor módosítani szükséges a kitelepítendő kategóriákat és a kitelepítés sorrendjét, melyet a kitelepítési terv konkrét kidolgozásakor kell érvényesíteni.

Megváltoztatni szükséges továbbá azt a korábbi alapelvet is, mely szerint az üzemek dolgozói és az egyéb államigazgatási szervek jelenlegi települési helyükön maradnának. Nem látszik viszont elégségesnek az országvezetés folyamatosságát rendkívüli esetben biztosító minisztériumok és legfelsőbb államigazgatási szervek összlétszámának 3-4%-át kitevő álló-

mány kitelepítése, mert ez a kitelepülő létszám a központi irányításra, a haditermelés összefogására, egy esetleges atomcsapás után a kárfelszámolási és helyreállítási munkák megszervezésére, irányítására nem elégséges.

Az ország védelmi helyzetét figyelembevéve célszerű elsősorban azon szervek kitelepítése, amelyek a párt- és államigazgatás folyamatos működtetéséhez, az ipari termelés és a népgazdaság helyreállításához a legfontosabbak.

A kitelepítés végrehajtásának módszerét illetően az alábbi irányelveket javasoljuk figyelembe venni:

a/ A minisztériumok, országos főhatóságok terveinek elkészítésénél:

– a kitelepülők elhelyezését olyan területekre kell tervezni, amelyek – az országos hadműveleti tervekkel összhangban – nem esnek a várható atomcsapások közvetlen kárterületeire és a termelési tervekkel összhangban vannak,

– a minisztériumok működése az „M” terv szerint biztosítva legyen úgy, hogy az alárendelt szervek folyamatos munkájában minél kisebb fennakadás legyen,

– a minisztériumok, országos főhatóságok és az alájuk tartozó szervek „M” működési elveit és a kitelepítendő létszámát az irányító szerv vezetője határozza meg,

– a termelést irányító minisztériumok és főhatóságok, valamint a termelő üzemek kitelepítési terveit az „M” esetre jóváhagyott termelési tervvel összhangban kell elkészíteni.

b/ A háborús időszakban működő üzemek, szervek dolgozóinak elhelyezését a várható atomcsapások figyelembevételével, a várostól számított mintegy 30–60 km-es körzetben kell megoldani, lehetőleg családtagjaikkal együtt úgy, hogy ellátásuk, valamint munkahelyükre való bejárásuk biztosítható legyen. Az érintett városok többi lakosait – a hadműveleti tervekkel összhangban és a várható atomcsapásokra figyelemmel – az ország távolabbi területeire kell telepíteni.

c/ A szervek dolgozóinak kitelepítéséért, illetve a munkahelyre történő be- és visszaszállításáért az érintett szervek közvetlen vezetője felelős.

d/ A munkaviszonyban nem álló lakosság kitelepítéséért Budapesten a Fővárosi Tanács Elnöke, az érintett 8 városban pedig a megyei tanácsok elnökei felelősek.

e/ A kitelepítést egyrészt saját szállítóeszközökkel, másrészt a közlekedés- és postaügyi miniszter által biztosítandó közhasználatú járművek felhasználásával kell megoldani. A kitelepítés szállítóeszköz-szükségletét és az igénybevételre vonatkozó intézkedéseket egyeztetni kell a HM, BM, valamint a hadiipar „M” időszakra vonatkozó igényével.

f/ A befogadási terveket a megyei tanácsok elnökeinek irányításával kell elkészíteni, úgy, hogy azok a befogadó városok, községek feladatait is részletesen tartalmazzák.

g/A kitelepülő szervek vezetőinek a munka további irányításához legszükségesebb okmányokat, terveket, esetleg bizonyos eszközöket is magukkal kell vinni.

h/ A kitelepítési tervek készítésébe bevonhatók száma csak a legminimálisabb lehet.

A kitelepítési tervek elkészítésével egyidejűleg ki kell dolgozni a befogadással kapcsolatos terveket is, melyeket az illetékes szerveknek saját tervük elkészítésénél alapul kell venni. A kitelepítési és befogadási tervek megtervezésénél ki kell térni a kitelepítendő elhelyezésére, ellátására, a hátrahagyott ingó- és ingatlanok megóvására.

A kitelepítési bizottság megszüntetésével szükséges, hogy a Honvédelmi Miniszter felhatalmazást kapjon a kitelepítéssel kapcsolatos rendelkezések, utasítások kiadására, kötelező erejű végrehajtására.

A kitelepítési tervet a harcászati fokozatokra vonatkozó tervekkel összhangban kell elkészíteni.

A kitelepítési tervek elkészülte és jóváhagyása után szükséges a lakosság tájékoztatása. A lakosság tájékoztatásának gyakorlati végrehajtására a tervek jóváhagyásakor kell ki térni.

Az előterjesztés a Szovjetunió és más szocialista országok kitelepítési terveinek elvei és tapasztalatai alapján, valamint a hazai viszonyok figyelembevételével készült el.

HATÁROZATI JAVASLAT

A Honvédelmi Bizottság a honvédelmi miniszternek a kitelepítés főbb kérdései meghatározására vonatkozó előterjesztését elfogadja és az előkészítő intézkedések végrehajtására az alábbi határozatokat hozza:

1./ A Honvédelmi Bizottság elrendeli váratlan támadás vagy rendkívüli állapot esetére Budapest, Miskolc, Pécs, Debrecen, Szeged, Székesfehérvár, Győr, Dunaújváros, Szolnok városok lakosainak kitelepítését. [kézírással módosítás: kitelepítésének megtervezését]

2./ A Honvédelmi Bizottság felhatalmazza a honvédelmi minisztert, hogy:

a/ Az 1. pontban felsorolt városok lakosainak kitelepítési tervét az érintett szervek vezetőivel dolgoztassa ki.

b/ A kitelepítési tervek készítésével kapcsolatban – az Országos Tervhivatal elnökével való egyetértés után – utasításokat adjon ki, melyek végrehajtása valamennyi állami, társadalmi és szövetkezeti szerve kötelező.

3./ A Honvédelmi Bizottság elrendeli, hogy a kitelepítési terveket a következők figyelembevételével kell elkészíteni:

a/ A minisztériumok, országos főhatóságok terveinek elkészítésénél:

– a kitelepülők elhelyezését olyan területekre kell tervezni, amelyek – az országos hadműveleti tervekkel összhangban – nem esnek a várható atomcsapások közvetlen kárterületeire és a termelési tervekkel összhangban vannak,

– a minisztériumok működése az „M” terv szerint biztosítva legyen úgy, hogy az alárendelt szervek folyamatos munkájában minél kisebb fennakadás legyen,

– a minisztériumok, országos főhatóságok és az alájuk tartozó szervek „M” működési elveit és a kitelepítendő létszámát az irányító szerv vezetője határozza meg,

– a termelést irányító minisztériumok és főhatóságok, valamint a termelő üzemek kitelepítési terveit az „M” esetére jóváhagyott termelési tervvel összhangban kell elkészíteni.

b/ A háborús időszakban működő üzemek, szervek dolgozóinak elhelyezését a várható atomcsapások figyelembevételével, a várostól számított mintegy 30–60 km-es körzetben kell megoldani, lehetőleg családtagjaikkal együtt úgy, hogy ellátásuk, valamint a munkahelyükre való bejárás biztosítható legyen. Az érintett városok többi lakosait – a hadműveleti tervekkel összhangban és a várható atomcsapásokra figyelemmel – az ország távolabbi területeire kell telepíteni.

c/ A szervek dolgozóinak kitelepítéséért, illetve a munkahelyre történő be- és vissza- szállításáért az érintett szervek közvetlen vezetője felelős.

d/ A munkaviszonyban nem álló lakosság kitelepítéséért Budapesten a Fővárosi Tanács elnöke, az érintett 8 városban pedig a megyei tanácsok elnökei felelősek.

e/ A kitelepítést egyrészt saját szállítóeszközökkel, másrészt a közlekedés- és postaügyi miniszter által biztosítandó közhasználati járművek felhasználásával kell megoldani. A kitelepítés szállítóeszköz-szükségletét és az igénybevételre vonatkozó intézkedéseket egyeztetni kell a HM, BM, valamint a hadiipar „M” időszakra vonatkozó igényével.

f/ A befogadási terveket a megyei tanácsok elnökeinek irányításával kell elkészíteni, úgy, hogy azok a befogadó városok, községek feladatait is részletesen tartalmazzák.

g/ A kitelepülő szervek vezetőinek a munka további irányításához legszükségesebb okmányokat, terveket, esetleg bizonyos eszközöket is magukkal kell vinni.

h/ A kitelepítési tervek készítésébe bevonhatók száma csak a legminimálisabb lehet.

Felelős: Czinege Lajos vezds. és valamennyi érintett szerv vezetője.

Határidő: 1964. október 30.

4./ A Honvédelmi Bizottság utasítja az Országos Tervhivatal elnökét és az érintett szervek vezetőjét, hogy dolgozza ki és bocsássa a honvédelmi miniszter rendelkezésére az 1. pontban felsorolt városok azon szerveinek, üzeleinek jegyzékét, – melyek működésére háborús időszakban is szükség lesz – és várhatóan foglalkoztatásra kerülők létszámát, két műszakban, műszakonkénti bontásban.

Felelős: OT. elnöke, érintett minisztériumok, Minisztertanács Tanácsi Szervek Osztálya.

Határidő: 1963. december 1.

5./ A HB elrendeli, hogy a honvédelmi minisztertől kapott adatok alapján dolgozza ki:

a/ A belkereskedelmi miniszter a kitelepítésre kerülők ellátási tervét.

Felelős: Tausz János et.

Határidő: 1964. október 1.

b/ Az egészségügyi miniszter a kitelepítésre vonatkozó egészségügyi tervet.

Felelős: Dr. Doleschall Frigyes et.

Határidő: 1964. október 1.

c/ A belügyminiszter és a Munkásőrség országos parancsnoka a kitelepítés ideje alatti rendfenntartási, a kitelepülők által elhagyott ingatlanok igénybevételei, továbbá a lakásokban hagyott ingóságok megőrzésének terveit.

Felelős: Pap János és Papp Árpád elv.

Határidő: 1964. október 1.

d/ A közlekedés- és postaügyi miniszter a minisztériumok, főhatóságok, egyéb szervek és a munkaviszonyban nem álló lakosság kitelepítéséhez és a kitelepítendő városok működő szerveinek telephelyére naponként be- és kiszállítandók számára szükséges szállítóeszközök biztosításának, valamint az országos hatáskörű párt- és társadalmi szervek,

minisztériumok, országos főhatóságok, intézetek híradása kiépítésének terveit, figyelembe véve a már kiépített híradás lehetőségeit.

Felelős: Kossa István et.

Határidő: 1964. október 1.

6./ A Honvédelmi Bizottság utasítja a honvédelmi minisztert, hogy a kitelepítési tervek elkészítéséről, azok végrehajthatóságáról és a további feladatokra vonatkozóan készítsen jelentést, illetve javaslatot a Honvédelmi Bizottság elé.

Felelős: Czinege Lajos vezds.

Határidő: 1964. december 31.

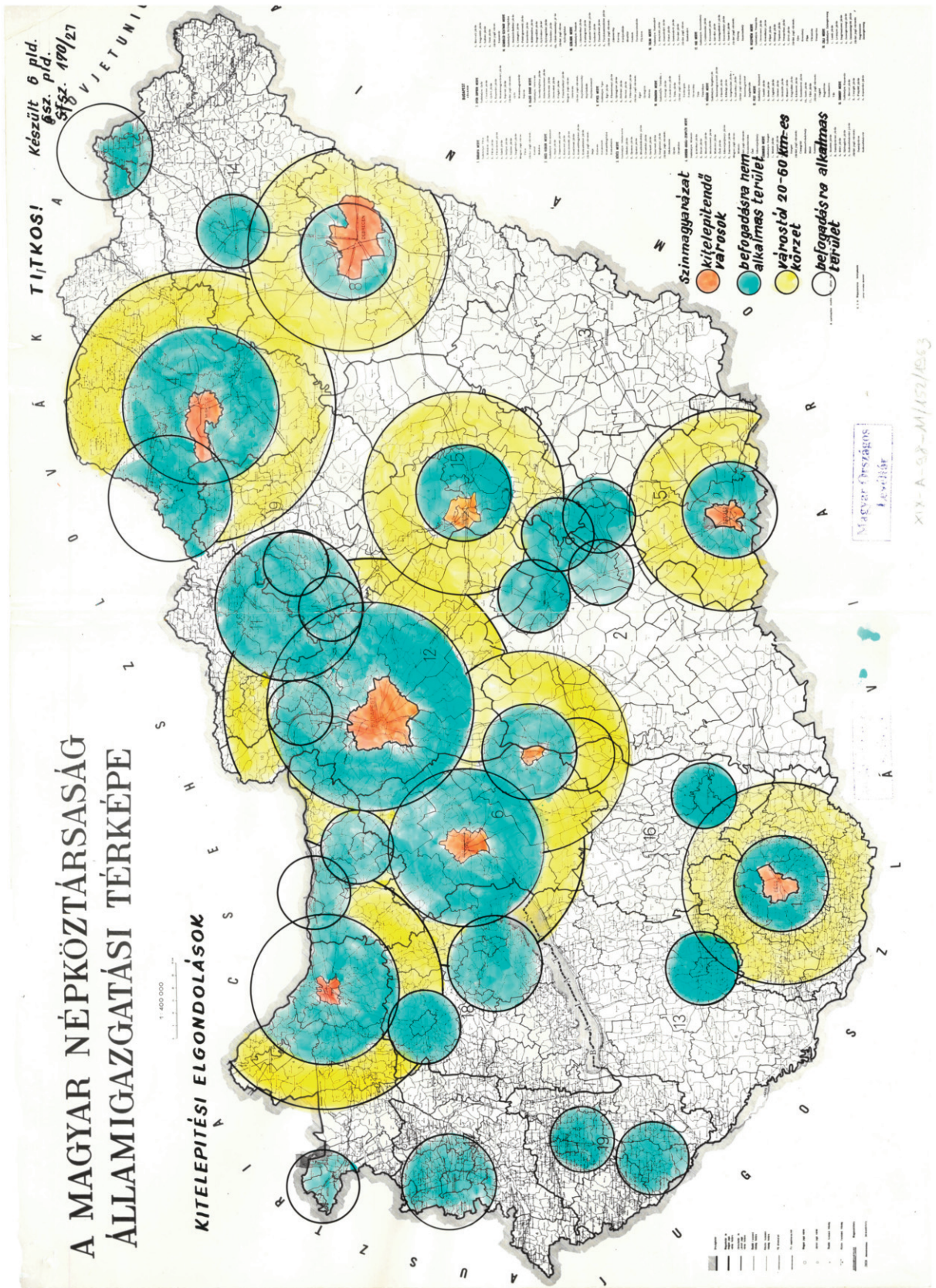
7./ A kitelepítés végrehajtását a Honvédelmi Bizottság, akadályoztatása esetén a honvédelmi miniszter rendeli el.

8./ A Honvédelmi Bizottság a 4/134/1962., továbbá a 2/139/1962. sz. határozatait hatályon kívül helyezi.

Budapest, 1963. augusztus 15.

CZINEGE LAJOS vezérezredes s. k.
honvédelmi miniszter

Forrás: MNL OL XIX-A-98 86. d.

Forrás: MNL OL XIX-A-98 86 d.

28 1964. JANUÁR

Az MN Vezérkara az új mozgósítási utasítás főbb elveiről tájékoztatja a honvédelmi minisztert²⁵

Magyar Néphadsereg
Vezérkari Főnöke
Honvédelmi Miniszter Elvtársnak

Szigorúan titkos!
Budapest

Tárgy: Az új „Mozgósítási Utasítás” főbb elvei.

Jelentem, hogy elkészült az új „Mozgósítási Utasítás”, amely meghatározza a néphadsereg csapatai, intézetei, a polgári védelem katonai szervei és a kiegészítő parancsnokságok részére a mozgósítás előkészítésének és végrehajtásának elveit és legfontosabb gyakorlati módszereit.

Az 1958-ban jóváhagyott és jelenleg érvényben lévő „Mozgósítási Utasítás” összefogva tartalmazza a mozgósítás elveit és a végrehajtás részletes módszereit, külön a csapatok és külön a kiegészítő parancsnokságok részére.

Az utasítás kiadása óta a korszerű hadműveleti elvek új követelményeket támasztottak a mozgósítással szemben. Ezek következtében az érvényben lévő utasítás egyes elvei, gyakorlati módszerei elavultak és szükségessé tették új „Mozgósítási Utasítás” kidolgozását.

A csapatok és a kiegészítő parancsnokságok harckészültségi és mozgósítási munkájában kialakult egymásrautaltság és szoros együttműködés indokolja, hogy feladataik közös utasításban legyenek szabályozva.

A személyi és anyagi feltöltést, valamint az egyéb részfeladatok végrehajtásának módszereit szabályozó „Végrehajtási Utasítás”-ok kidolgozás alatt állnak, és a „Mozgósítási Utasítás”-sal egy időben (1964. június 30.) tervezzük érvénybe léptetni.

A „Mozgósítási Utasítás” a következő főbb elveket tartalmazza:

A mozgósítás célja a mozgósítási hadrendben meghatározott csapatok és intézetek hadiszervezetre és állományra történő kiegészítésével, illetve megalakításával létrehozni a néphadsereg és a polgári védelem katonai szervei harcba lépéséhez szükséges csapatokat, intézeteket és egyéb katonai szerveket.

A mozgósítás a csapatoknál és intézeteknél, valamint a kiegészítő parancsnokságoknál rejtett vagy nyílt lehet.

A nyílt mozgósítás – méretét tekintve – csak általános (teljes), a rejtett mozgósítás pedig általános és részleges is lehet.

A mozgósítást a legfelsőbb államhatalmi vagy államigazgatási szerv határozata alapján a néphadsereg és a polgári védelem katonai szervei részére a honvédelmi miniszter rendeli el.

Nyílt mozgósítás elrendelését a néphadsereg és a polgári védelem katonai szervei személyi állományának, az illetékes párt- és állami szervek, valamint a vállalatok vezetőinek

²⁵ Az irat első közlése, jegyzetek: EHRENBERGER 2006 48. irat, 122–124.

mindenkor érvényes intézkedés alapján tudomására kell hozni. A lakosság részére ki lehet hirdetni.

Rejtett mozgósítás elrendelését az előző bekezdésben felsoroltaknak tudomására hozni tilos, de az illetékes megyei (fővárosi) pártbizottságok titkárait tájékoztatni kell.

A csapatok és intézetek a mozgósítást a részükre meghatározott idő alatt kötelesek végrehajtani.

A mozgósítás elrendelése után megalakítandó vagy békében előkészítő törzsként működő csapatoknál és intézeteknél a menetkészégi idő egyben a teljes harckészültség elérésének időpontját is jelenti.

A néphadsereg és a polgári védelem katonai szervei mozgósításának előkészítését és végrehajtását a vezérkar irányítja, együttműködve a Honvédelmi Minisztérium vezető szerveivel és a Polgári Védelem Országos Parancsnokságával.

A csapatok, intézetek és kiegészítő parancsnokságok mozgósítási készségéért a parancsnokok a felelősek. A mozgósítás szervezett és gyors végrehajtása érdekében a csapatoknak, intézeteknek és a kiegészítő parancsnokságoknak mozgósítási tervet kell készíteni. Az előjáró parancsnokok kötelesek az alárendeltek mozgósítási terveinek kidolgozását irányítani és ellenőrizni.

Az általános mozgósítás (rejtett és nyílt) elrendelésekor azonnal be kell fejezni a békekiképzést, el kell rendelni a teljes harckészültséget, és haladéktalanul meg kell kezdeni a mozgósítási tervben rögzített feladatok végrehajtását.

A mozgósítási intézkedésben meghatározott helyőrségekben elhelyezett csapatok és intézetek mozgósításukat a helyőrségen kívül, a megalakítási tervkivonatban megjelölt mozgósítási körletben hajtják végre.

Az e helyőrségekben mozgósításkor megalakítandó csapatok és intézetek mozgósítását is a megalakítási tervkivonatban megjelölt mozgósítási körletben kell végrehajtani.

A kiegészítő parancsnokságok a mozgósítás elrendelése után gondoskodnak a behívó és előállítási parancsok gyors kézbesítéséről, felállítják a bevonulási és gépjárműátvételi helyeket. A csapatok és intézetek feltöltéséhez szükséges tartalékosokat és gépjárműveket haladéktalanul rendeltetési helyükre szállítják, illetve irányítják.

A mozgósítási intézkedésekben meghatározott városokban lévő kiegészítő parancsnokságok bevonulási és gépjárműátadási helyeiket a vezérkar által kijelölt helyen hozzák létre. A többi kiegészítő parancsnokság mozgósítási feladatait a jelenlegi helyőrségben végzi.

A megyei, valamint a mozgósítási intézkedésben meghatározott városi (kerületi) és járási kiegészítő parancsnokságok feladatait azok kiesése esetén a helyettesítésre kijelölt kiegészítő parancsnokságok hajtják végre.

A magasabbegység-parancsnokok, valamint a Honvédelmi Minisztérium közvetlen csapatok és intézetek parancsnokai az ellenség váratlan és tömeges csapásai esetén – amennyiben a Honvédelmi Minisztériumtól utasítást nem kaptak és vele az összeköttetés nem áll fenn – tisztázzák a kialakult helyzetet és önállóan megkezdik mozgósítási feladataik végrehajtását. Ebben az esetben a megyei kiegészítő parancsnokok elrendelik az érintett csa-

patok és intézetek részére biztosított tartalékosok és technikai eszközök behívását és átadását.

A kiegészítő parancsnokok az ellenség váratlan és tömeges csapásai esetén az áttelepülés végrehajtására önállóan intézkedhetnek.

A személyi állomány biztosításához felhasználásra kerül:

- a békeállomány,
- a tartalékos katonai szolgálatot teljesítők,
- a mozgósítás elrendelésekor behívásra kerülő tartalékos hadkötelesek és
- a szükséges polgári alkalmazottak.

A mozgósítás elrendelésekor behívásra kerülő tartalékos hadkötelesek biztosításánál elsősorban a területi kiegészítés elvét²⁶ alkalmazzuk. Ezen kívül szükség esetén:

- a területen kívüli kiegészítés,
- név szerinti biztosítás és
- ezek kombinációja kerülhet alkalmazásra.

A mozgósítás tartalékos tiszti személyi szükségletének biztosítását a személyügyi főcsoportfőnökség, politikai tisztekre vonatkozóan a politikai főcsoportfőnökség, a tiszthelyettesi, tisztesi és honvéd szükséglet biztosítását pedig a vezérkar 3. csoportfőnöksége tervezi meg és szabályozza.

A tartalékos tiszti, tiszthelyettesi, tisztesi és honvéd szükséglet biztosítását, azok kiválogatását a csapatok és intézetek parancsnokai és a biztosítást végrehajtó kiegészítő parancsnokok együttműködve szervezik meg és hajtják végre.

A csapatok és intézetek hadiállományra történő feltöltéséhez, valamint a mozgósításkor megalakítandó csapatok és intézetek létrehozásához szükséges anyagi-technikai eszközök biztosításához felhasználásra kerülnek:

- a békeszükségletre kiadott hadihasználatra alkalmas anyagi-technikai eszközök,
- az alakulat raktárában mozgósítási zárolt készletek [sic!],
- a tartalékos kiképzésre kiadott anyagok,
- a területi és központi raktárakban tárolt anyagok,
- mozgósításkor a népgazdaságból igénybevételre tervezett anyagi-technikai eszközök.

A népgazdaságból mozgósításkor igénybevehető gépjárművek, műszaki és egyéb munkagépek alakulatonkénti elosztását a vezérkar 4. csoportfőnökségének irányításával az illetékes fegyvernemi főnökségek tervezik meg.

A népgazdaságból igénybevételre kerülő gépjárművek, műszaki és egyéb munkagépek biztosítása is a lehetőségekhez mérten a területi kiegészítés elve szerint történik.

A népgazdaságból biztosítandó gépjárművek, műszaki és egyéb munkagépek igénybevételét a csapatok, intézetek és a biztosítást végrehajtó kiegészítő parancsnokságok együttműködésben tervezik meg és hajtják végre.

²⁶ A katonai szervezetek háborús hadrendre történő kiegészítésének és feltöltésének elve mozgósítás esetén. Alapja, hogy a személyi és az anyagi-technikai készletigények kielégítése a megalakulás helyéről, illetve a közvetlen közigazgatási körzet területéről történik.

A mozgósítás pénzszükségletének biztosítását a MN pü. [pénzügyi] főnökség tervezi meg és mozgósítás elrendelésekor a Magyar Nemzeti Bank útján intézkedik a tervezett pénzösszeg kiutalására.

Budapest, 1964. január hó „ „-n.²⁷

Forrás: HL MN VIII. 46. fond, 1967/T-364/I. őe.

²⁷ A dátum napja az eredeti iratról is hiányzik.

29 1964. ÁPRILIS 25.

A honvédelmi miniszter 0012/1964. számú parancsa az új kiképzési rendszerű műszaki csapatok felállításáról – részlet²⁸

Szigorúan titkos!

A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének 0012. számú parancsa.
Budapest, 1964. évi április hó 25-én.

Tárgy: Új kiképzési rendszerű műszaki csapatok felállítása.

A Magyar Néphadsereg „M” [mozgósított] hadrendjébe számos olyan csapat tartozik, amelynek fenntartását a hadsereg békekeretei nem teszik lehetővé, vagy csak szűk törzsek működtetésére nyújtanak lehetőséget. E csapatok felállításához szükséges tartalékállománnyal jelenleg nem rendelkezünk, holott mozgósításkor e csapatok működtetése nélkülözhetetlen és nagylétszámú kiképzett tartalékost igényel. Ezért megparancsolom:

1. Olyan új kiképzési rendszerű műszaki csapatokat kell felállítani, amelyekben a sorköteles állomány alapkiképzése a szokásos körülmények között, gyakorlati szakkiképzésük viszont a népgazdasági építő munka keretében valósul meg. E csapatok állományába tartozó katonákra, azok szolgálati rendjére a Magyar Néphadseregben érvényes szabályzatok, utasítások, parancsok és rendeletek érvényesek.

2. A vezérkar főnöke 001667/119/VK. 3. Csf [Vezérkar 3. Csoportfőnökség]-1963. számú intézkedése alapján 1964. június 29-ig fel kell állítani egy közlekedési dandárt²⁹ és egy általános műszaki dandárt³⁰.

A közlekedési dandárt a Magyar Néphadsereg műszaki főnökének, az általános műszaki dandárt pedig a Polgári Védelem Országos Parancsnoksága törzsfőnökének rendelem alá.

3. E csapatoknál szolgálatot teljesítő sorállomány szolgálati ideje 24 hónap. A vezérkar főnöke a sorállomány behívását a kiképző alakulatokhoz 1964. április 28-án hajtsa végre.

Alapkiképzésüket úgy kell végrehajtani, hogy 1964. július 1-én gyakorlati szakképzésük megkezdődjék.

²⁸ Az irat kivonatos első közlése, jegyzetek: EHRENBERGER 2006 51. irat, 129–130. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1964. február 18-i ülésén határozta el, hogy meg kell kezdeni a sorkötelesek termelőmunka végzése közbeni műszaki kiképzését. A jóváhagyott tervek alapján 1964 tavaszán – épp az e helyütt közzétett parancs folytán – behívásra került 2500 sorköteles, és kéthavi alapkiképzés után zömmel fontosabb népgazdasági beruházások megvalósításában vettek részt (vö. az MSZMP KB Adminisztratív Osztály, ill. Építési és Közlekedési Osztály 1964. november 10-i jelentését a Politikai Bizottság számára. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 351. ő. e.).

²⁹ Az MN 150. közlekedési dandár (Pf. 3705, Budapest).

³⁰ Az MN 160. általános műszaki dandár (Pf. 7560, Budapest).

4. A műszaki csapatok foglalkoztatása a gyakorlati szakkiképzés időszakában századnál, illetőleg önálló századok esetén szakasznál kisebb kötelékben nem történhet.

E csapatok irányítását a gyakorlati szakkiképzés időszakában a Magyar Néphadsereg műszaki főnöke, illetve a Polgári Védelem Országos Parancsnoksága törzsfőnöke az illetékes szaktárcákkal együttműködésben valósítja meg.

A parancsnokok a szakkiképzés ideje alatt felelősek a katonai rendért és fegyelemért, a katonai szolgálattal összefüggő feladatok teljesítéséért, a katonák jogainak és kötelességeinek érvényesítéséért.

A szakkiképzés során végrehajtásra kerülő népgazdasági feladatok végrehajtásáért, műszaki kivitelezéséért, a munka folyamatosságáért, a csapatok gépekkel, szállító- és egyéb eszközökkel, valamint anyaggal való ellátásáért, továbbá a megállapodásokban vállalt kötelezettségek teljesítéséért, az e tevékenységből eredő következmények jogi felelősségéért a foglalkoztató minisztérium, illetőleg vállalat a felelős.

5. A csapatok elhelyezése az alapkiképzés időszakában laktanyákban történik. A gyakorlati kiképzés (a munka) időszakában elhelyezésüket a katonai normáknak megfelelően a tárcák biztosítják. A második szolgálati év téli időszakában – amilyen mértékben a hadsereg elhelyezési lehetőségei megengedik – laktanyában történik [sic!].

Az alegységek elhelyezése a szakkiképzés során az igényeknek megfelelően változhat.

A Magyar Néphadsereg műszaki főnöke és a Polgári Védelem Országos Parancsnokságának törzsfőnöke az érintett minisztériumokkal történő megegyezés alapján az áttelepülésekre saját hatáskörben a vezérkar által meghatározott elveknek megfelelően intézkedjék és erről a Honvédelmi Minisztérium vezető szerveit tájékoztassa.

Az áttelepítés végrehajtásának anyagi biztosítását az illetékes tárcák fedezik.

6. Az e csapatoknál folyó kiképzés alapelveit a következőkben határozom meg.

a. A szolgálati idő első két hónapja katonai alapkiképzés. Ezt a népgazdasági munkán végzett 22 hónapos gyakorlati szakkiképzés követi, melyből a második szolgálati év téli időszakában két hónap összevont katonai szakkiképzés.

b. Az alapkiképzés időszakában a katonák sajátítsák el a katonai beosztásukhoz szükséges alapismereteket, ismerjék meg a népgazdasági építő munkában rájuk váró feladatokat és sajátítsák el a szükséges munkavédelmi feladatokat.

c. A gyakorlati szakkiképzés során elsősorban a népgazdasági tervfeladatokban való részvétel keretében sajátítsák el a katonai szakképzettségüknek megfelelő összes gyakorlati ismereteket.

d. A gyakorlati szakkiképzés munkanapjain a munkaidőn kívüli kiképzésre átlagosan napi egy óra, hetente összesen öt óra tervezhető be.

e. A kéthónapos téli kiképzés keretében a gyakorlati szakképzés során szerzett ismereteik továbbfejlesztésére, elméleti megszilárdítására, valamint katonai szakképzettségükből fakadó olyan sajátosságok megismertetésére kell fordítani a fő figyelmet, amelyekre a gyakorlati szakkiképzés időszaka nem adott lehetőséget.

f. A katonai kiképzés terveinek elkészítését a kiképzési főcsoportfőnökség koordinálja úgy, hogy az érintett honvédelmi minisztériumi vezető szervek a szükséges terveket

- az alapkiképzés időszakára 1964. április 20-ig,
- gyakorlati szakkiképzés időszakára 1964. május 15-ig,
- a téli kiképzés időszakára pedig 1964 őszén az 1965-ös évre vonatkozó kiképzési tervek keretében kiadják.

g. A gyakorlati szakkiképzés tervének kidolgozásába a Magyar Néphadsereg műszaki főnöke és a Polgári Védelem Országos Parancsnokságának törzsfőnöke a tárcák illetékes szerveit vonja be.

7. A Magyar Néphadsereg műszaki főnöke és a Polgári Védelem Országos Parancsnokának törzsfőnöke dolgozza ki a műszaki csapatok napirendjét. A napirend kialakításánál vegyék figyelembe a munkahelyek sajátosságait és a munka végzésének körülményeit.

Ennek megfelelően a munkaidő napi 8 – indokolt esetben legfeljebb napi 12 – óra lehet.

A különböző kedvezményeket (szabadság, kimenő, eltávozás) a kiképzési eredmények, a végzett munka, valamint a tanúsított magatartás alapján kell engedélyezni.

8. A parancsnokok, a pártpolitikai szervek e sajátosságoknak megfelelően foglalkozzanak a személyi állománnyal. [...] ³¹

Czinege Lajos vezérezredes honvédelmi miniszter

Forrás: HL MN VIII. 2. fond, 1964/T-2. d./2. őe.

³¹ A parancs további részeiben a pártpolitikai munka fő feladatairól, az ellátási normákról, a bérezésről, elszámolási kérdésekről stb. olvashatunk. Az 1964–1965. évi munka részleteiről lásd a HM Műszaki Főnökségnek az új kiképzésű rendszerű csapatokról tartott sajtótájékoztatóját (vö. HL MN VIII. 94. fond 1968/T-68. ő. e.).

30 1964. SZEPTEMBER 14.

Előterjesztés a Honvédelmi Bizottsághoz egyes vagyontárgyak veszélyeztetett városokból való elszállításának előkészítéséről

ORSZÁGOS TERVHIVATAL
003439/III/1964.

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 15 péld.

1 példány 5 lap

4.sz. példány

Sfsz.: 2121

Egyetért: Ilku Pál művelődésügyi miniszter

Földes László belügyminiszter

I. helyettese

Garamvölgyi Károly pénzügyminiszter helyettese

Észrevétellel egyetért:

Csémi Károly vörgey.

honvédelmi miniszter h.

ELŐTERJESZTÉS

a Honvédelmi Bizottsághoz

egyest vagyontárgyak veszélyeztetett városokból való elszállításának előkészítéséről.

A Honvédelmi Bizottság 5/138/1964. számú határozatának 2. pontjában utasítja az Országos Tervhivatal elnökét, hogy a honvédelmi miniszterrel egyetértésben tegyen javaslatot

– a HB 11/152/1963. számú határozatban veszélyeztetett területként kijelölt városokból a rendeletben meghatározott vagyontárgyak közül melyek elszállításának megtervezését tartja szükségesnek;

– az elszállítás tervezésébe bevonandó érintett szervekre, valamint a vonatkozó tervezési irányelvek kidolgozására.

A Honvédelmi Bizottság 11/152/1963. számú határozata veszélyeztetett területként 9 várost és környékét jelölt meg a lakosság kitelepítése szempontjából. Ezen területekről a lakosság kitelepítésére vonatkozó tervek készítése folyamatban van, de a tervezés nem terjed ki a népgazdaság és a honvédelem szempontjából fontos vagyontárgyaknak a veszélyeztetett városokból történő kiszállítására.

I.

A népgazdaság mozgósítási terve üzemek /termelő berendezések/ kitelepítésével nem számol, csak kisebb mértékben irányoz elő gépek, berendezések átcsoportosítását hadiipari és

hadfelszerelési kapacitások kiegészítése érdekében és nem számol anyag- és termékkészletek kiszállításával a veszélyeztetett városokból.

E helyzet megváltoztatása érdekében a HB határozatot hozott /7/155/1963./ arra, hogy meg kell vizsgálni a legfontosabb – a termeléshez, a fegyveres erők és a lakosság ellátásához szükséges – anyag- és termékkészletek kiszállításának lehetőségét a veszélyeztetett városokból. Ez a munka az Országos Tervhivatal és az érintett tárcák /Eü. M., Belker. M./ részvételével első ütemben a fontosabb gyógyszer- és élelmiszerkészletek körére terjed ki. A továbbiakban egyéb, a termelés és ellátás szempontjából jelentős anyag- és árukészletek kiszállítása lehetőségeinek felmérése is sorra kerül, amelyek eredményéről az OT az éves „M” tervek keretében számol be.

Miután a vagyontárgyak fentiekben ismertetett kategóriái az „M” tervvel szoros összefüggésben állnak, biztonságba helyezésük a továbbiakban is az OT és az érintett tárcák feladatát képezik.

II.

Miután az „M” terv és a kitelepítési terv a továbbiakban sem foglalkozik az ország szempontjából fontos egyéb vagyontárgyaknak a veszélyeztetett területekről való kiszállításával, szükséges, hogy a kitelepítési tervekkel összhangban az érintett szervek már béke időszakban kidolgozzák:

- a/ a Magyar Nemzeti Bank nemesfém-, bankjegy- és valutakészlete,
- b/ képtárak és múzeumok különösen nagy értéket képviselő kincsei,
- c/ különleges értékű könyvtárak és levéltárak legfontosabb anyagai,
- d/ legfontosabb nemzetközi szerződések, tervek, dokumentációk

veszélyeztetett városokból való elszállítására vonatkozó intézkedési terveket.

Az intézkedési terveknek figyelembe kell venni, hogy ezen értékek elszállítása biztonságosan úgy lehetséges, ha az a mozgósítási időszakot megelőzően történik – a teljes /esetleg a fokozott/ harcészültség időszakában – a Kormány intézkedése alapján.

A lakosság kitelepítésével való összhang biztosítása érdekében célszerűnek látszik, ha a jelen előterjesztésben érintett vagyontárgyak kiszállításának, illetve biztonságba helyezésének előkészítését az érintett tárcák bevonásával a Honvédelmi Minisztérium irányítsa [sic!].

III.

Az előterjesztés a vagyontárgyak veszélyeztetett területekről való elszállításával összefüggésben nem tér ki a hadműveleti okokból elrendelésre kerülő esetleges kényszerkiürítésekre, Az erre vonatkozó intézkedéseket szükség esetén az 1960. évi IV. törvény 123. §-a felhatalmazása alapján a Minisztertanács, valamint egyes államigazgatási területeken a Minisztertanács által felhatalmazott állami szerv vezetője vagy katonai egység parancsnoka rendeli el.

-.-.-.-

A vagyontárgyak egyéb, az előterjesztésben nem érintett, de a nemzeti vagyon megmentése szempontjából fontos körének megjelölését és a biztonságba helyezésre vonatkozó intézkedések megtételének szükségességét a megyei Honvédelmi Bizottságok feladatai meghatározásánál kell figyelembe venni.

Határozati javaslat:

A Honvédelmi Bizottság

1. Elfogadja az „Egyes vagyontárgyak veszélyeztetett városoktól való elszállításának előkészítése” tárgyú előterjesztést és

2. utasítja a pénzügyminisztert és a művelődésügyi minisztert, hogy a 11/152/1965. számú határozatban megjelölt veszélyeztetett városokból

a/ a Magyar Nemzeti Bank nemesfém-, bankjegy- és valutakészlete,

b/ képtárak és múzeumok különösen nagy értéket képviselő kincsei,

c/ különleges értékű könyvtárak és levéltárak legfontosabb anyagai

elszállítására intézkedési terveket dolgozzanak ki;

„az intézkedési tervekben rögzítsék az értéktárgyak elhelyezésének a Honvédelmi Minisztérium által megjelölt helyét, az Országos Tervhivatal által megadott szempontok alapján a szállítóeszközöket és a költségkihatásokat;”

Felelős: a/ pont: Timár Mátyás et.

b/ és c/ pont: Ilku Pál et.

Határidő: 1965. december 31.

3. a minisztériumok és főhatóságok vezetőit, hogy a legfontosabb nemzetközi szerződések, tervek, dokumentációk elszállítását, biztonságba helyezését a minisztériumok /főhatóságok/ kitelepítési terveiben tervezzék meg;

Felelős: érintett szervek vezetői.

Határidő: a kitelepítési tervek elkészítésével egyidejűleg.

4. „a honvédelmi minisztert, hogy a 11/152/1963. számú határozatban megjelölt veszélyeztetett városokból a határozati javaslat 2., 3. pontjában felsorolt vagyontárgyak elszállítására vonatkozó tervek kidolgozását az Országos Tervhivatal bevonásával – a minisztériumok, főhatóságok kitelepítési terveivel összhangban – koordinálja és ellenőrizze”.

A minisztériumok, főhatóságok, üzemek dolgozói és a lakosság kitelepítésének tervezéséről a Honvédelmi Bizottságnak felterjesztendő jelentésében térjen ki – az Országos Tervhivatallal egyetértésben – a vagyontárgyak elszállítására vonatkozó tervezési munkákra is.

Felelős: Czinege Lajos vezds.et.

Határidő: a kitelepítési tervekről szóló jelentésekkel egyidejűleg.

Budapest, 1964. szeptember „14.”

dr. Ajtai Miklós s. k.

az Országos Tervhivatal elnöke

Forrás: MNL OL XIX-A-98 088 d 081 06-163-1964

31 1964. NOVEMBER 18.

A Honvédelmi Bizottság 4/165/1964. számú határozata a Honvédelmi Tanács ügyrendjéről – részlet

HONVÉDELMI BIZOTTSÁG
pld. 1 lap

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 4 pld-ban

1. sz. pld
Sfsz.: 759

A HONVÉDELMI BIZOTTSÁG
4/165/1964. számú
határozata
a Honvédelmi Tanács ügyrendjéről.

1. A Honvédelmi Bizottság a Honvédelmi Tanács Ügyrendjét a melléklet szerint jóváhagyja.
2. A Honvédelmi Bizottság utasítja a Honvédelmi Bizottság Titkársága vezetőjét, hogy tegyen javaslatot a Honvédelmi Tanács osztályainak személyi összetételére és munkarendjük kidolgozására.

Felelős: Honvédelmi Bizottság Titkársága vezetője.

Határidő: 1965. július 1.

Budapest, 1964. november 18.

Tóth Károly s. k.
HB titkára

Pap János s. k.
HB elnökhelyettese

A Honvédelmi Tanács ügyrendje.

1. §

A Honvédelmi Tanács /továbbiakban HT/ rendkívüli állapot idején

- irányítja az ország és a társadalmi rend védelmét,
- mozgósítja és felhasználja az ország lakosságát és minden erőforrását a haza és a szocialista társadalmi rend védelmére, az ellenség megsemmisítésére, a hatályos szövetségi szerződésekből folyó kötelezettségek maradéktalan teljesítésére,
- biztosítja az ország lakosága élet és anyagi javai védelmét.

A Honvédelmi Tanács jogköre és feladatai

2. §

/1/ A HT rendkívüli állapot idején a legfelsőbb állami irányító szerv és mint ilyen, az állami szervek, a társadalmi szervezetek és szövetkezetek /a továbbiakban: szervek/ vonatkozásában a Minisztertanács jogkörében jár el.

/2/ A HT tevékenységét a Magyar Népköztársaság Alkotmánya, törvényei alapján és azok szellemében, valamint az adott helyzetben mutatkozó szükségszerűség körülményei között fejti ki.

Amennyiben a rendkívüli helyzet megkívánja, a Központi Bizottság megbízásából az ország politikai vezetését is ellátja, és az MSZMP Politikai Bizottsága hatáskörében jár el a párt- és tömegszervezetek irányításában.

/3/ A HT parancsokat, határozatokat hoz a rögzített feladatok végrehajtásának szabályozására.

/4/ A HT intézkedések joghatálya a rendkívüli állapot időtartamára szól.

/5/ A HT nevezi ki és menti fel a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok elnökét, tagjait és titkárát.

3. §

/1/ A HT parancsait minden szerv, a Magyar Népköztársaság területén tartózkodó természetes személy vagy itt székhellyel bíró jogi személy feltétlenül és a parancsban meghatározott időpontban végrehajtani köteles.

4. §

/1/ A HT parancsait, melyek a lakosság széles körét érintik – ha tartalmuk és a körülmények ezt lehetővé teszik – a Magyar Közlönyben, illetve rádió, plakát, sajtó útján közzé kell tenni. A fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok elnökei felelősek a HT rájuk vonatkozó parancsainak illetékességi területükön való kihirdetéséért és végrehajtásáért.

A Honvédelmi Tanács szervezete

5. §

/1/ A HT, valamint a HT II. elnökét és tagjait a Népköztársaság Elnöki Tanácsa az MSZMP Politikai Bizottsága javaslatára nevezi ki. Rendkívüli állapot idején az Elnöki Tanács által ki-nevezett tagokat a HT tisztségük alól felmentheti és más tagokat kooptálhat.

/2/ A HT, mint a legfelsőbb állami irányító szerv, jogai gyakorlásában testületként jár el.

/3/ A HT feladatait:

a/ teljes ülésen

b/ osztályai útján

látja el.

/4/ A HT keretében a következő osztályok működnek:

1./ politikai osztály

2./ katonai osztály

3./ belügyi és igazgatási osztály

4./ tervgazdasági osztály

5./ ipari és közlekedési osztály

6./ ellátásügyi osztály

7./ egészségügyi, kulturális és tudományos osztály

8./ nemzetközi kapcsolatok osztálya

/Az osztályok szervezeti felépítését az 1. sz. melléklet tartalmazza./³²

A Honvédelmi Tanács ülése

6. §

/1/ A HT üléseit a szükséghez mérten tartja. A HT ülését a HT elnöke, akadályoztatása esetén az ügyek vitelével megbízott elnökhelyettes hívja össze.

Össze kell hívni a HT ülését akkor is, ha ezt a HT tagjainak egyharmada kívánja.

/2/ Ha a HT tagjainak több mint fele feladata ellátásában tartósan akadályozva van, úgy a HT tagjait a HT II-ből kell kiegészíteni. Ha erre nincs lehetőség, a HT kooptálás útján egészíti ki tagságát.

7. §

/1/ A HT ülései közötti időszakban a HT jogkörében a HT elnöke, akadályoztatása esetén a HT elnökhelyettese vagy a HT által erre a jogkörre felhatalmazott egyes HT tagok járhatnak el. Tevékenységükről a HT legközelebbi ülésén beszámolni kötelesek.

A Honvédelmi Tanács tagjainak jogai és kötelességei

8. §

/1/ A HT egyes tagjait konkrét kormányzati feladatokkal is megbízhatja. A HT tagja a megbízásának végrehajtásáról és ennek során tett intézkedéseiről a HT-nek beszámolni köteles.

³² A mellékletet nem közöljük.

9. §

/1/ A HT tagja által adott parancsot minden szerv, valamint minden természetes személy legjobb tudása szerint haladéktalanul, a parancsnak megfelelően végrehajtani köteles.

/2/ A HT tagja által adott parancsok ellen jogorvoslatnak helye nincs. A miniszter, a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottság elnöke vagy magasabb katonai parancsnok a HT tagjának intézkedésével szemben halasztó hatály nélkül a HT-hez fordulhat.

10. §

/1/ A HT tagját hivatalos tevékenysége során különleges védelem illeti meg. A vele szemben tanúsított engedetlenséget, ellenállást, vagy személye ellen irányuló támadást a katonai büntető törvények szerint kell megtorolni.

A Honvédelmi Tanács apparátusa

11. §

/1/ A HT tevékenységének adminisztratív feladatait, intézkedései nyilvántartását és végrehajtásuk ellenőrzését, a HT elé kerülő javaslatok feldolgozását a HT Titkársága, valamint a HT osztályainak függetlenített munkatársai végzik.

Forrás: HL HB iratok 2. d.

32 1964. NOVEMBER 18.

A Honvédelmi Bizottság 5/165/1964. számú határozata a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok béke és „M” feladatáról, valamint ügyrendjéről

HONVÉDELMI BIZOTTSÁG

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 7 pld-ban

1 pld. 3 lap

2. sz. pld.

Sfsz.: 760

Kapják: Dr. Ajtai Miklós

Czinege Lajos vezds.

Csémi Károly vörögy.

Kivonatot: „M” tervek kötelezett tárcák és országos hatáskörű szervek vezetői

A HONVÉDELMI BIZOTTSÁG

5/165/1964. számú

határozata

a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok béke és „M” feladatáról, valamint ügyrendjéről

1. A Honvédelmi Bizottság a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok béke és „M” feladatára vonatkozó előterjesztést megtárgyalta és a mellékelt ügyrendeket jóváhagyja.
2. A Honvédelmi Bizottság szükségesnek tartja, hogy 1965. július 1-től a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottságok a védelmi felkészülés érdekében az ügyrend alapján kezdjék meg munkájukat.

A Honvédelmi Bizottság elnökhelyettese a Minisztertanácsot, az MSZMP budapesti és megyei első titkárait – akik egyben a bizottságok elnökei –, valamint a megyei VB elnökeit tájékoztassa a bizottságok létrehozásáról, feladatuk fontosságáról. Tegyen javaslatot a Honvédelmi Bizottságnak a békeidőben és „M” esetén működő bizottságok személyi összetételére, valamint a NET vonatkozó rendeletének – a mellékelt ügyrendekből adódó – módosítására.

Felelős: HB elnökhelyettese

Határidő: 1965. július 1.

A Honvédelmi Bizottság utasítja:

3. az Országos Tervhivatal elnökét, hogy az érintett minisztériumok, főhatóságok bevonásával dolgozza ki az 1965 évi népgazdasági „M” terv alapján a megyei honvédelmi bizottságok „M” tervét, mely tartalmazza:
 - a tanácsi vállalatok „M” tervének irányelveit,
 - minisztériumok, főhatóságok mozgósítási intézkedéseiből a megyei honvédelmi bizottságokat érintő feladatait,

– a megyék területén települő, haditechnikát és hadfelszerelést termelő minisztériumi iparvállalatok legfontosabb kapacitásadatait és termelési feladatait.

Felelős: Országos Tervhivatal elnöke

Határidő: 1965. december 15.

4. az Országos Tervhivatal elnökét, az „M” tervkötelezett tárcák és országos hatáskörű szervezetek vezetőit, hogy a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok ügyrendje alapján a felkészülési munkákkal kapcsolatos egyes szakkérdésekben az irányítást – a kidolgozásra kerülő végrehajtási utasításoknak megfelelően – lássák el.

A bizottságok munkáját a szakterületükkel összefüggő kérdésekben támogassák.

Felelős: Országos Tervhivatal elnöke, „M” tervkötelezett tárcák és országos hatáskörű szervezetek vezetői.

5. a Honvédelmi Bizottság titkárát, hogy az Országos Tervhivatal és az érdekelt szervezetek bevonásával dolgozzák ki a mellékelt ügyrendek alapján a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok működésére vonatkozó végrehajtási utasítást.

Felelős: Honvédelmi Bizottság titkára

Határidő: 1965. július 1.

6. Az Országos Tervhivatal elnöke az intézkedési tervek irányelveit dolgoztassa ki. A kidolgozás során vegyék figyelembe „a vezetés részére szükséges „M” feladatok összesítéséről” szóló 9/145/1962. számú HB határozatot.

Felelős: Országos Tervhivatal elnöke

Határidő: 1965. december 15.

7. A Honvédelmi Bizottság titkára az érintett szervezetek bevonásával, a megyei honvédelmi bizottságok létrehozásával, egy éves működésével kapcsolatos tapasztalatokról készítsen jelentést a Honvédelmi Bizottság részére.

Felelős: Honvédelmi Bizottság titkára

Határidő: 1965. július 1.

Budapest, 1964. november 18.

Tóth Károly s. k.
HB titkár

Pap János s. k.
HB elnökhelyettes

A fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok béke feladata és ügyrendje

A bizottságok feladata.

1. A fővárosi és a megyei honvédelmi bizottságok /a továbbiakban: bizottság/ alapvető feladata az ország védelmi /felkészülési/ munkáinak területi szervezése és koordinálása béke idején.
2. A megyei bizottság ügyköre kiterjed a megye területére és a megye területén lévő megyei jogú városokra is.
3. A bizottság tevékenységéért a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Honvédelmi Bizottságának /továbbiakban: HB/ felelős. Tevékenységét a HB utasításai alapján látja el. A felkészülési munkákkal kapcsolatos egyes szakkérdésekben az irányítást az OT elnöke, az illetékes szakminiszterek és az országos hatáskörű szervek vezetői látják el.
4. A bizottság működése területén irányítja a felkészülési munkákat, ellenőrzi azok végrehajtását.

A bizottság feladata:

a/ a területére lebontott „M” tervek végrehajtásának előkészítése, továbbá a mozgósítási készenlét és a mozgósítás elrendelését követő időszak intézkedési terveinek elkészítése, ezen belül a főváros, illetve a megye hatáskörébe tartozó:

– mezőgazdaság, ipar, lakosság szervezett ellátása, kötelező felvásárlás, munkaerőgazdálkodás, építés, szállító-, közlekedési és híradó eszközök, egészségügy, oktatás, vízgazdálkodás megszervezése, pénzügyi intézkedések elkészítése;

b/ a polgári védelmi feladatok megszervezésében való közreműködés,

c/ a lakosság kitelepítésére és befogadására való felkészülés és az ezzel kapcsolatos tervek elkészítése,

d/ a fegyveres erők mozgósításának előkészítésében való közreműködés,

e/ a HB határozataiból eredő feladatok végrehajtása.

A bizottságok szervezete.

5. A bizottság elnökből és 6 tagból áll. A bizottság adminisztratív teendőit a titkár látja el.

A fővárosnál és a megyei jogú városokat magában foglaló megyéknél a bizottságok kiegészülnek 2 taggal.

6. A bizottság elnökét, tagjait és a titkárát a HB jelöli ki és menti fel.

7. A bizottságok működése titkos.

A bizottságok munkarendje.

8. A bizottság üléseit a feladatoktól függően, de legalább félévenként tartja.

9. Az ülésen részt vesznek a bizottság tagjain kívül az egyes napirendi pontok tárgyalásához – az elnök által – meghívott személyek.

10. Az ülésen jogosult részt venni az MSZMP KB, valamint a HB küldötte.

11. A bizottság határozatképes, ha tagjainak több mint a fele személyesen jelen van.

12. A bizottság döntéseit az ülésen elhangzott felszólalások figyelembevételével a bizottság elnöke mondja ki. A bizottság tagjai a szakterületükhöz kapcsolódó döntések, illetve feladatok végrehajtásáért személyileg felelősek.

13. A bizottság tagjai – a két ülés közötti időszakban, a bizottság döntéseiből adódó és a feladatuk körükbe tartozó kérdésekben – jogosultak saját hatáskörben intézkedni. A fontosabb intézkedésekről a következő ülésen kötelesek beszámolni.

14. A bizottság elnöke távolléte vagy akadályoztatása esetére a bizottság tagjai közül helyettes jelöl ki. Az ülésen való részvételi kötelezettség alól a bizottság elnöke felmentést adhat. A távollévő bizottsági tagot e minőségében más megbízott személy az ülésen nem helyettesítheti.

15. A bizottság üléséről jegyzőkönyvet kell készíteni, melyet a bizottság elnöke és titkára ír alá. A jegyzőkönyvekhez mellékelni kell és okmányszerűen meg kell őrizni a megtárgyalt anyagokat és a hozott döntéseket.

16. A bizottság feladatához kapcsolódó okmányokat szigorúan titkosként, elkülönítve kell kezelni, az állami és katonai titoktartás szabályai betartásával és nyilvántartásuk ennek megfelelően történik.

A bizottság munkájába bevont személyek az államtitok, a szolgálati és a katonai titok megtartásáért büntető jogilag is felelősek.

A bizottságok hivatali apparátusa.

17. A bizottság a feladataihoz kapcsolódó teendők ellátására nem függetlenített – néhány főből álló, elsősorban a bizottság tagjai apparátusából – munkacsoportokat jelölhet ki. Az ügyrend alapján előírt felkészülési munkák végrehajtásába – a munkacsoport tagjain kívül – az ügyben érdekelt szervek állományából lehet a legszükségesebb létszámot bevonni.

Vegyes rendelkezések.

18. A rendkívüli állapot idején vagy háború esetén a bizottság által ellátott feladatokról, a bizottság jogköréről, szervezetéről külön jogszabály rendelkezik.

A fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok „M” feladata és ügyrendje

A bizottságok jogköre és feladata.

1. §

/1/ A Népköztársaság Elnöki Tanácsa által kihirdetett rendkívüli állapot esetén a fővárosi és megyei honvédelmi bizottság /továbbiakban: bizottság/ veszi át a területére illetékes valamennyi állami szerv, társadalmi szervezet és szövetkezet /továbbiakban: szervek/ irányítását.

/2/ A bizottság rendkívüli /háborús/ viszonyok idején a Honvédelmi Tanács helyi végrehajtó szerve, működése területén, amely kiterjed a megye területén lévő megyei jogú városokra is, mozgósítja az összes erőforrásokat az ország védelmi feladatának végrehajtására.

/3/ A bizottság feladatát a HT-val való kapcsolat megszakadása idején – a rendkívüli körülmények által megszabott sajátos feltételek mellett – önállóan kötelesek ellátni.

A bizottság illetékességi területét kiterjesztheti a szomszédos megyék területére, ha a HT erre parancsot ad, illetve, ha e megyék bizottságai jogkörük ellátásában akadályozva vannak.

/4/ A bizottság a HT által megjelölt cél megvalósítása érdekében ellenőrzi a területén tevékenykedő valamennyi szerv munkáját, továbbá – a rendkívüli körülmények által megszabott követelmények között – intézkedéseket tesz:

- a rendkívüli /háborús/ viszonyokra vonatkozó jogi szabályozások érvényesítése,
- a fegyveres erők mozgósításában való közreműködés,
- a hátország védelmi rendszabályainak foganatosítása,
- a lebontott népgazdasági „M” tervek végrehajtása,
- a kitelepítési és befogadási tervek végrehajtása,
- a polgári védelmi teendők ellátása,
- a honvédelmi munkakötelezettség elrendelése,
- a munkaerőgazdálkodás szabályozása,
- a szervek indokolt átmeneti átszervezése,
- a kiadásra kerülő pénzügyi intézkedések végrehajtása,
- a rendelkezésre álló anyagkeretek felhasználása,
- egyes területek kiürítése,
- a rendelkezésre álló szállító-, közlekedési és híradó eszközök felhasználása,
- a vagyoni jellegű szolgáltatások elrendelése,
- a közrend, közbiztonság védelme,
- a sajtó, továbbá tájékoztató jellegű feladatok,
- a szervezett ellátási és egészségügyi feladatok végrehajtása,
- az oktatás továbbfolytatása, illetve megszervezése érdekében,

– továbbá mindazon kérdésekben, melyek a HT határozatokból adódó feladatok ellátására vonatkoznak.

/5/ A bizottság tevékenységéért a HT-nak felelős, részére utasítást, illetve parancsot a HT, a HT elnöke és tagjai, illetve külön megbízással a HT által felhatalmazott személy adhat.

/6/ A bizottság intézkedéseinek joghatálya a rendkívüli állapot időtartamára szól.

A bizottság intézkedési joghatályát a rendkívüli állapot megszűntétől a HT meghosszabbíthatja.

A bizottságok szervezete.

2. §

/1/ A bizottság feladatait testületként látja el.

/2/ A bizottság elnökből és 6 tagból áll. A bizottság adminisztratív teendőit titkár látja el.

A fővárosnál és a megyei jogú városokat magában foglaló megyéknél a bizottságok kiegészülnek 2 taggal.

/3/ A bizottság elnökét, tagjait és a titkárát a HT jelöli ki és menti fel.

A bizottságok munkarendje.

3. §

/1/ A bizottság üléseit a feladataitól függően tartja.

/2/ A bizottság elnöke felelős a HT rájuk vonatkozó parancsainak és határozatainak illetékességi területükön való végrehajtásáért.

A HT határozatai és parancsai végrehajtását a bizottság tagjai, az érdekelt szervek vezetői – az illetékességi területükön – ellenőrizték és azok végrehajtását kötelesek elősegíteni.

/3/ A bizottság feladatait;

a/ teljes ülésen

b/ munkaszervei útján

c/ egyes tagjai útján

látja el.

/4/ A bizottság két ülése közötti időszakban:

a/ a bizottság elnöke jogosult saját hatáskörében korlátozástól mentesen határozni. Intézkedéseiről a következő ülésen köteles beszámolni,

b/ a bizottság tagjai a feladatkörükbe tartozó kérdésekben jogosultak saját hatáskörben intézkedni. A fontosabb intézkedésekről a következő ülésen kötelesek beszámolni.

/5/ A bizottság elnöke egyes kérdések megtárgyalására szakértőket is meghívhat.

/6/ A bizottság elnöke távolléte vagy akadályoztatása esetére a bizottság tagjai közül helyettest jelöl ki. Az ülésen való részvétel, kötelezettség alól a bizottság elnöke felmentést adhat. A távollévő bizottsági tagot e minőségében más megbízott személy az ülésen nem helyettesítheti.

/7/ A bizottság üléséről jegyzőkönyvet kell készíteni, melyet a bizottság elnöke és titkára ír alá. A jegyzőkönyvekhez mellékelni kell és okmányszerűen meg kell őrizni a megtárgyalt anyagokat és a hozott határozatokat.

/8/ A bizottság feladatához kapcsolódó okmányokat szigorúan titkosként, elkülönítve kell kezelni, az állami és katonai titoktartás szabályai betartásával és nyilvántartásuk ennek megfelelően történik.

A bizottság munkájába bevont személyek az államtitok, a szolgálati és a katonai titok megtartásáért büntetőjogilag is felelősek.

A bizottságok hivatali apparátusa.

4. §

/1/ A bizottság feladataihoz kapcsolódó teendők ellátására rendelkezésre álló hivatali apparátusa a HB Titkársága.

Hatálybaléptető rendelkezések.

5. §

/1/ A bizottság ügyrendje a rendkívüli /háborús/ viszonyok beálltának kihirdetésével egy időben, illetve a HT külön utasítása alapján lép hatályba.

Forrás: MNL OL XIX-A-98 12. d.

33 1965. JÚNIUS 7.

Jelentés a Honvédelmi Bizottságnak a háború esetére készült jogszabályokról

HONVÉDELMI MINISZTERIUM SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 2 példányban
Egy példány 2 lap
1. sz. példány.
Sfsz.: 8/D/104.

Szám: 00666/194/1965
/VK.3. csf-ség./

JELENTÉS a Honvédelmi Bizottságnak a háború esetére készült jogszabályokról

I.

A Honvédelmi Bizottság 4/154/1963 számú határozatában utasította a honvédelmi minisztert, hogy

a/ az egyes minisztériumok által – a honvédelmi törvényen /Hvt./ alapuló, háború esetén kihirdetésre kerülő kormányrendeletek végrehajtására – készítendő jogszabályok /miniszteri rendeletek, illetőleg utasítások/ kidolgozását szervezze meg, és azokat koordinálja;

b/ szervezze meg a Honvédelmi Bizottság Titkárságának vezetője által közölt azoknak a rendeleteknek a kidolgozását és koordinálását is, amelyek a Hvt. végrehajtási jogszabályain kívül a háborúra való felkészüléshez kapcsolódnak;

c/ az esetleg szükséges módosításokra teendő javaslat céljából időközönként vizsgálja felül a háború esetén kihirdetésre kerülő jogszabályokat.

A fentiekkel kapcsolatban az alábbiakat jelentem:

1/ Az a/pontban említett jogszabályok kidolgozása megtörtént.

Az illetékes miniszterek jóváhagyták:

- a kijárási tilalomról,
- az ország meghatározott területén tartózkodás és az ország meghatározott területére utazás korlátozásáról,
- a nyilvános rendezvények engedélyhez kötéséről,
- a személyi tulajdonban levő gépjárművek használatának korlátozásáról,
- a fertőző betegségek terjedésének megakadályozásáról és
- a honvédelmi munkakötelezettségről szóló miniszteri rendeleteket;
- a vasút és egyéb közlekedési vállalatok, valamint a posta forgalmának korlátozásáról,

– a sajtó előzetes ellenőrzésének rendjéről és szervezetéről szóló miniszteri utasításokat.

A következő jogszabályok kidolgozása is megtörtént, az érintett szaktárcákkal való egyeztetése azonban még folyamatban van:

– a hadköteles nők jelentkezési kötelezettségéről és

– a légitámadások elleni védekezésről szóló miniszteri rendeletek;

– a katonai igazgatás alá vont területeken a katonai parancsnokok jogairól és kötelezettségeiről szóló miniszteri utasítás.

Ez utóbbi tervezetek egyeztetése 1965. második felére is átnyúlik.

Ezek közül a légitámadások esetén szükséges elsötétítést szabályozó honvédelmi miniszteri rendeletet kell külön megemlítenem. A rendelet az elsötétítés módszereit gyakorlatilag is ellenőrzött követelmények alapján szabályozza, azonban annak a jelenlegi viszonyok közötti megvalósítására nincs lehetőség /a közvilágítás központi vezérlésével kapcsolatos korszerű technika, az épületek, gépjárművek, ipari létesítmények, vasúti közlekedés stb. fényforrásainak elsötétítéséhez szükséges berendezések gyártásához a nyersanyagok és gyártási kapacitás hiánya stb./.

2/ A Hvt. végrehajtási rendeletein kívüli, a háborúra való felkészüléshez kapcsolódó egyéb jogszabályok közül – a Honvédelmi Minisztérium szervezése és koordinálása mellett – elkészültek: a honvédelmi hozzájárulásról, a takarékbetétek kifizetésének szabályozásáról, valamint az egyes biztosítási kérdésekről szóló törvényerejű rendeletek, valamint a belföldi államköölcsönök visszafizetésének szabályozásáról, az embersport-fogadás és a számsorsjáték szüneteltetéséről szóló kormányhatározatok, illetőleg ezek alsó szintű végrehajtási rendeletei /utasításai/.

A háborúra való felkészülési munkához kapcsolódó más rendeletek kidolgozásának szervezésére és koordinálására a Honvédelmi Bizottság Titkársága vezetőjének esetleges újabb közlése folytán még sor kerülhet /pl. az építőipar egységes irányításáról szóló jogszabály/.

3/ A háború esetén kihirdetésre kerülő – a Honvédelmi Bizottság által már régebben elfogadott – kormány szintű jogszabályok felülvizsgálata 1964-ben megtörtént. A múlt évi felülvizsgálat során merült fel az anyagi jellegű szolgáltatási kötelezettségről szóló rendelet módosításának szükségessége.

E módosítás alapját képező törvényerejű rendeletet a Honvédelmi Minisztérium elkészítette és az elfogadást nyert. Az ezzel kapcsolatban szükséges egyéb jogszabályok kidolgozásának határidejét a Honvédelmi Bizottság 1965. december 31-ében állapította meg. Ennek során kerülnek részletesebb szabályozásra a mezőgazdasági termelés, az állami készletgyűjtés és a szervezett ellátás biztosításával kapcsolatos jogi kérdések is.

A 4/154/1963. HB sz. határozatnak megfelelően és a kitelepítési elvekkel összhangban szükséges lesz a lakosságnak az egyes városokból történő részleges kitelepítéséről szóló rendeletet módosítani.

II. HATÁROZATI JAVASLAT

1/ A Honvédelmi Bizottság a honvédelmi miniszternek a háború esetére készült jogszabályokkal kapcsolatos jelentését jóváhagyólag tudomásul veszi.

2/ A HB szükségesnek tartja, hogy a Hvt. végrehajtására vonatkozó, valamint a háborúra való felkészülési munkákhoz kapcsolódó – a HB Titkárságának vezetője által megjelölt – egyéb jogszabályok kidolgozását és koordinálását, valamint rendszeres időközönkénti felülvizsgálatát továbbra is a Honvédelmi Minisztérium végezze. A felülvizsgálat eredményétől függően az érdekelt miniszter – a honvédelmi miniszterrel egyetértésben – tegyen javaslatot az esetleg szükséges módosításokra.

Budapest, 1965. évi június hó „7.” napján

/Czinege Lajos/
honvédelmi miniszter

Forrás: MNL OL XIX-A-98 89. d.

34 1965. JÚLIUS 23.

A BM illetékes csoportfőnökségének jelentése az 1965. évi behívásra tervezett sorköteles állomány ellenőrzéséről, valamint arról, hogy kik nem hívhatók be az ún. „különleges” alakulatokhoz³³

Belügyminisztérium
III/IV. Csoportfőnökség³⁴

Szigorúan titkos!

Jelentés az 1965 őszén behívásra tervezett sorkötelesek ellenőrzésének tapasztalatairól.

A néphadsereg korszerűsítése, modern haditechnikával történő felszerelése, a határórség határvédelmi, a karhatalom belbiztonsági feladata szükségessé teszi, hogy ezen alakulatokhoz politikailag, erkölcsileg megbízható sorállomány kerüljön behívásra. A különleges alakulatok védelme, az ellenség behatolási csatornáinak lezárása érdekében a Belügyminiszter I. Helyettes Elvtárs 0021/64. sz. utasítása elrendeli a bevonulásra kerülő sorkötelesek rendszeres ellenőrzését. Az utasítás meghatározza azok körét is, akik különleges alakulatokhoz nem kerülhetnek behívásra.

Az utasításban meghatározott feladatok alapján a BM illetékes szervei 84 555 bevonulásra tervezett sorkötelest ellenőriztek. Az ellenőrzés során keletkezett anyagok – priusz lapok [sic!], rendőri jelentések, valamint a sorkötelesek által kitöltött kérdőívek – mérlegelése alapján különleges alakulatokhoz 9348 fő behívását nem tartottuk célszerűnek. A néphadsereg más alakulataihoz történő behívásuk ellen azonban észrevételt nem tettünk, kivéve 215 főt, akik korábbi tevékenységük vagy börtönbüntetésük töltése miatt fegyveres szolgálatra nem hívhatók be. Ezen személyek fiatal koruk ellenére „veszélyes bűnöző”-ként vannak nyilván tartva, vagy tevékenységükért több évi börtönbüntetést kaptak.

A különleges egységekhez nem javasolt személyek, s közvetlen hozzátartozói közül 622 fő politikai bűncselekményt követett el, illetve ennek gyanúja miatt kellett ellenőrzés alá vonni. Közülük 23 összeesküvés, 45 izgatás, 131 fegyver- és lőszerrejtegetés, 6 feljelentési kötelezettség elmulasztása, 417 tiltott határátlépés kísérletének büntetést követte el. Körülményüket vizsgálva megállapítható, hogy családi nevelésük, baráti környezetük, politikai meggyőződésük hatására szembekerültek törvényeinkkel. Egy részük visszaeső bűnöző, mások börtönbüntetésük letöltése után sem változtattak magatartásukon, ezért ellenőrzésük továbbra is szükséges.

Különleges egységekhez 2237 főt azért nem tartottunk behívhatónak, mert korábban köz-törvényes bűncselekményeket követtek el, amiért jogerős bírói ítéletet kaptak. Többségük visszaeső, cselekményüket – főleg a 730 betöréses lopás esetében – bünszövetkezetben követték el. Különösen nagyszámú az élet és testi épség elleni büntett. Emberölésért és kísérletéért 41, súlyos testi sértésért 280, testi épség veszélyeztetéséért 252, hivatalos személy elleni

³³ Az irat első közlése, jegyzet: EHRENBERGER 2006 59. irat, 146–147.

³⁴ A Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség III/IV. csoportfőnöksége a katonai kémelhárítás felelőse és irányítója volt 1990-ig.

erőszakért 81 főt büntettek. A múlt évhez viszonyítva jelentősen növekedett a garázdaságot büntetett, s eljárás alatt állók (1107) száma. Ezen személyek családi körülményeit vizsgálva megállapítható, hogy egy részének közvetlen hozzátartozója is büntetve volt, míg többen a rossz baráti környezet hatására követték el cselekményüket.

Rendőri jelentések és a sorkötelesek által kitöltött kérdőívek alapján különleges egységekhez 7226 személyt tartottunk alkalmatlannak. Ezek között sok a háborús és államellenes büntetért elítélt, valamint csendőr, horthysta tiszt, földbirtokos, szektavezető gyermeke. Tapasztalataink szerint az ilyen környezet bizonyos mértékig hat a sorkötelesre is, bár ő maga ellenséges tevékenységet nem fejtett ki. A rendkívüli események vizsgálatának tapasztalatai is indokolják az ilyen személyek távoltartását a néphadsereg különleges egységeitől, s a belügyi csapatoktól.

Különleges egységekhez történő behívásukat megakadályoztuk olyan személyeknek is, akik magatartásukkal veszélyeztetnék ezen egységek biztonságát, titkait. Több személy mint „galéri” tag garázda magatartást tanúsít, amiért rendőri figyelmeztetésben részesültek, esetenként büntetőjogi eljárás folyt ellenük. Egyesek mint szektatagok tevékenykednek, illetve teológiára aspirálnak. Különleges egységekhez nem javasoltunk olyan személyeket sem, akik nyugaton – főleg Ausztria, NSZK területén élő, s ott gyanús tevékenységet kifejtő – rokonnakkal tartanak fenn levél- és látogatási kapcsolatot.

A sorkötelesek felülvizsgálását elrendelő utasítást az elmúlt évhez viszonyítva eredményesebben, körültekintőbben tudtuk végrehajtani, mivel több idő állt rendelkezésünkre, s a korábbi tapasztalatainkra támaszkodva a jelentkező problémákat időben áthidaltuk.

Az ellenőrzés során birtokunkba került adatok hasznosítása, a különleges objektumok védelme, a rendkívüli események csökkentése, az érintett személyek ellenőrzésének megszervezése érdekében elrendeltük, hogy a kifogásolt személyekre vonatkozó anyagokat azok bevonulását követően – legkésőbb 15 napon belül – meg kell küldeni az illetékes alakulat elhárító tisztjének. Az elhárító tiszt a kifogásolt személyek anyagairól köteles tájékoztatni a parancsnokokat, pártpolitikai szerveket, mivel a nevelő és megelőző intézkedéseket közösen alakítjuk ki és tesszük meg.

Budapest, 1965. július hó 23-án.

Kucsera László r. ezds. [rendőr ezredes] csoportfőnök

Forrás: HL MN VIII. 2. fond, 1965/T-1. d./1. őe.

35 1967. JÚLIUS

Jelentés a katonai közigazgatási rendszer átszervezéséről, a személyi állomány jellemzőiről³⁵

Magyar Néphadsereg Vezérkara
3. Csoportfőnökség

Titkos!

Jelentés a kiegészítő parancsnokságok szervezetének és személyi összetételének alakulásáról és problémáiról.

A kiegészítő parancsnokságok a felszabadulás után a régi hadseregtől átvett 7 előjáró irányító parancsnokságként működő kerületi parancsnoksági, 32 kiegészítő parancsnoksági és 171 behívási központ³⁶ parancsnoksági szervezetben működtek.

A szervezet létszáma a következő volt:

	ti. [tiszt]	tts. [tiszt- helyettes]	honv. [honvéd]	kat. össz. [katona összesen]	pa. [polgári alkalmazott]	össz. [összesen]
ker. pság: [Kerületi Parancsnokság]	237	150	175	562	70	632
kieg. és bev. köz. pság: [kiegészítő és bevonulási központ parancsnokság]	267	235	–	502	406	908
összesen:	504	385	175	1064	476	1540

Egy-egy kerületi parancsnokságnak általában 3–7 kiegészítő parancsnokság, egy-egy kiegészítő parancsnokságnak pedig 14–34 bevonulási központ volt alárendelve. A kiegészítő parancsnokság illetékességi területe több járás, város területére terjedt, bevonulási központ pedig általában minden járási székhelyen és nagyobb városban működött.

A kerületi parancsnokságok állomáshelyei: Budapest, Székesfehérvár, Szombathely, Pécs, Szeged, Debrecen, Miskolc.

A kerületi parancsnokságok a felszabadulás előtt a hadtestparancsnoknak voltak alárendelve. A felszabadulás után változott a helyzetük, 1945–46-ban a kerületi parancsnoknak voltak a hadosztályok alárendelve.

A felszabadulás után a kerületi parancsnokságok mint elsőként megalakuló honvédségi szervek feladata volt a fegyverszüneti szerződésben meghatározott hadosztályok megalakítása, feltöltése, személyek toborzása, anyagok gyűjtése és elosztása.

³⁵ Az irat első közlése, jegyzetek: EHRENBERGER 2006 65. irat, 156–162. Patai Endre ezredes (MNVK 3. csoportfőnök) kézírásával a következő megjegyzés olvasható az iraton: „Az ag. [anyag] megfelelően tükrözi a fejlődést és a helyzetet. Utal a jövőre. Megbeszélésünk szerint a konkrét tennivalók érdekében a káderutánpótlás kérdéseinek megoldását ki kell munkálnunk. 8. 2-án. Patai ezds.”

³⁶ Valójában bevonulási központ volt a nevük.

Feladata volt továbbá:

- a hadifoglyok fogadása, számbavétele és hazabocsájtása,
- a volt régi hadsereg tagjainak igazolása,
- a hadsereg felszerelésének és anyagi eszközeinek felkutatása, gyűjtése stb.

A honvédelmi miniszter a SZEB [Szövetséges Ellenőrző Bizottság] jóváhagyásával 1946. július 1-jével a kerületi és kiegészítő parancsnokságok átszervezésére és létszámcsökkentésére, konkrétan a kerületi parancsnokságok számának 7-ről 4-re csökkentésére, az eddigi 32 kiegészítő parancsnokság számának 38-ra emelésére és a 171 bevonulási központ megszüntetésére intézkedett.³⁷

Az 1946-os új szervezet létszáma a következő volt:

	ti.	tts.	honv.	kat. össz.	pa.	össz.
ker. pság:	184	196	87	467	175	642
kieg. pság:	193	140	–	333	145	478
összesen:	377	336	87	800	320	1120

Ez a szervezet lényegesen csak 1950-ben módosult, amikor a hadkötelesek régi hadseregben kialakított születési hely szerinti nyilvántartásáról áttértünk az állandó lakóhely szerinti nyilvántartás rendszerére. Ezt az áttérést az 1949-es népszámlálási adatokra és a régi hadsereg anyakönyvi lapjaira támaszkodva, az összes hadkötelesekre kiterjedő ellenőrzési szemle keretében, a kiegészítő parancsnokságokra újonnan beosztásba került munkáskáder tisztek végezték. Ekkor töltötték ki az újonnan rendszeresített tartalékos tiszti személyi anyaggyűjtőket és a tartalékos legénységi állomány jelenlegi nyilvántartó lapjait, valamint akkor adtuk ki a néphadseregben ugyancsak újonnan rendszeresített tartalékos tiszti és legénységi katonai igazolványokat.

A kiegészítő parancsnokságok 1950-es új szervezete az országot átfogó budapesti, debreceni és székesfehérvári kerületi és 50 két-három járásra kiterjedő illetékességi területtel rendelkező kiegészítő parancsnokságból állt.

Létszáma a következők szerint alakult:

	ti.	tts.	kat. össz.	pa.	össz.
ker. pság:	157	73	230	80	310
kieg. pság:	635	293	928	911	1839
összesen:	792	366	1158	991	2149

A fenti polgári alkalmazotti létszámból azonban 650 fő az állománytáblákban nem szerepelt. Ezek a polgári alkalmazottak a tartalékos legénységi állomány katonai nyilvántartó lapjait a járási, a budapesti kerületi és néhány meghatározott járási jogú városban a rendőrka-

³⁷ Vö. EHRENBERGER 2001 26. irat, 58.

pitányságokon kezelték. Ez a létszám a BM állományát terhelte, a kiegészítő parancsnoknak csak szakmailag voltak alárendelve. (Ezek a polgári alkalmazottak 1955-ben kerültek a hadsereg állományába).

A kiegészítő parancsnokságok szervezetét 1955-ben módosítottuk jelentősen,³⁸ amikor az akkori követelményeknek megfelelő, a polgári igazgatás területi rendszeréhez igazodó megyei, járási (városi, kerületi) szervezetet hoztunk létre.

Az új szervezetben 19 megye, 1 Budapest fővárosi és 177 járási (városi, budapesti kerületi) kiegészítő parancsnokság kezdte meg működését. Az új szervezet létszáma a következő években az alábbiak szerint alakult:

	ti.	tts.	kat. össz.	pa.	össz.
1955-ben	1515	524	2039	1154	3193
1957-ben	2001	213	2214	1089	3303
1960-ban	1636	371	2007	977	2984
1961-ben	1450	373	1823	977	2800
1964-ben	1347	196	1543	930	2473
1966-ban A kiegészítő parancsnokságok	1262	171	1433	919	2352
új, összevont szervezetének tervezett létszáma	1015	109	1124	921	2045

1957-ben a tiszti létszám emelkedését az átmeneti megoldásként szervezett haderőn kívüli kiképző főtiszti és tiszti helyek eredményezték. Ezekre a helyekre a hadsereg csapatainál bekövetkezett létszámcsökkenés miatt feleslegessé vált, de az ellenforradalom alatt és a karhatalmi szolgálatban helytállt tisztek kerültek. A tiszthelyettesi helyek csökkentésével és az ennek következtében létszámfelettivé váló tiszthelyettesek csapatbeosztásba történő átirányításával a csapatoknál jelentkező tiszthelyettesi hiányokat törekedtünk csökkenteni.

1960-ra a csapatszolgálatra alkalmas haderőn kívüli kiképző tisztek egy részének csapathoz helyezése következtében, valamint a fegyelmi és egyéb okokból leszerelt tisztek megüresedett helyeinek feltöltése útján lehetővé vált a kiegészítő parancsnokságoknál maradt haderőn kívüli kiképző tisztek szakbeosztásba helyezése, ezért a haderőn kívüli kiképző tiszti helyeket mindenütt megszüntettük. A káderhiányok miatt feltöltetlen tiszti helyek egy részét tiszthelyettesi helyekké szerveztük át, amelyeket a kiegészítő parancsnokságok saját hatáskörben továbbszolgáló tiszthelyettesekkel töltöttek fel. A polgári alkalmazotti létszámcsökkentést a hadsereg polgári alkalmazottainak összlétszámában bekövetkezett létszámcsökkenés tette szükségessé. Ezt a katonai nyilvántartói helyek csökkentésével oldottuk meg.

³⁸ Vö. Uo. 118. irat, 222.

1961-ben megszüntettük a kiegészítő parancsnokságok típus állománytábláit és a tényleges feladatok mennyiségéhez (a tartalékos tiszti és legénységi, valamint a sorévfolym létszámához) igazodó szervezeteket alakítottunk ki. E szervezési módosítás során mintegy 11%-os tiszti létszámcsökkentést hajtottunk végre.

A megyei és járási kiegészítő parancsnokságok jelenlegi szervezeti felépítésében a létszám további csökkentése a szakterületek folyamatos irányítása és a működőképesség veszélyeztetése nélkül nem volt lehetséges.

A megváltozott és fokozódó követelmények azonban egyre szembetűnőbben felszínre hozták a jelenlegi szervezet negatív vonásait és kielezték az ellentéteket a követelmények és a szervezet adta objektív lehetőségek között. Ezért 1963–1964-ben átmeneti megoldásként – ahol a személyi, lakás- és egyéb körülmények lehetővé tették –, az illetékes pártbizottságok és tanácsok egyetértésével összevontunk 9 budapesti kerületi és 14 járási kiegészítő parancsnokságot.

Az összevont járási kiegészítő parancsnokságok tevékenységének vizsgálata azt mutatta, hogy ezek a nagyobb létszámú szervezetek eredményesebben tudnak megfelelni a követelményeknek.

Az összes jelentkező problémák [sic!] megvizsgálása és megoldásuk lehetőségeinek mérlegelése alapján 1965-ben javaslatot tettünk a járási kiegészítő parancsnokságok megszüntetésére és a megyei kiegészítő parancsnokságok végrehajtó szervvé történő átszervezésére.

1965-ben javaslatunk elfogadása után a Csongrád és Fejér megyei kiegészítő parancsnokságok átszervezésre kerültek. 1966-ban az új szervezet vizsgálatánál szerzett pozitív tapasztalatok alapján augusztus 1-ével a Hajdú-Bihar és Heves megyei, majd 1966. szeptember 1-ével a Vas és Zala megyei kiegészítő parancsnokságokat is átszerveztük. Közben tovább folytattuk a járási kiegészítő parancsnokságok összevonását is. Ennek eredményeképpen 1966 végére a járási (városi, budapesti kerületi) kiegészítő parancsnokságok száma az 1957. évi 156-ról 89-re csökkent.

Az átszervezés során a jelenlegi feladatok elvégzéséhez szükséges létszám biztosítása mellett is jelentős létszámcsökkentést értünk el, annak ellenére, hogy minimális létszámmal ugyan, de a kiegészítő parancsnokságok másodtörzseit („M” nyt. [mozgósítás-nyilvántartó] II. osztályait) is felállítottuk, illetve felállítjuk.

Az új megyei kiegészítő parancsnokságok szervezetébe a megszűnő járási kiegészítő parancsnokságok székhelyein a megyei kiegészítő parancsnokság képviselőjeként beállítottunk egy-egy járási főtitkaret is. Működésükkel egyrészt biztosítottuk a megyei kiegészítő parancsnokság egyes állandóan ismétlődő feladatainak helyi előkészítését, a járási szintű párt- és állami szervekkel a szükséges kapcsolatot, a közös feladatok megbeszélését, előkészítését és megszervezését, másrészt kiküszöböltük a hadkötelesek megyei székhelyre történő utaztatásának túlnyomó részét.

Az átszervezéssel egy időben létrehoztuk a községekben társadalmi aktívakként működő kiegészítő megbízottak hálózatát is.

A személyi állomány összetételének alakulása.

A kiegészítő parancsnokságok személyi állománya a felszabadulás utáni első években a régi hadseregben ezen a területen dolgozókból került ki.

Az 1949–50-es években indult meg és 1951-ig befejeződött a kiegészítő parancsnokságok munkáskáderekkel való feltöltése. A régi személyi állományból az évek során a megmaradt minimális létszám egy része is tartalékállományba került. A jelenleg ezek közül szolgálók száma néhány főre tehető, kik politikai meggyőződésük szilárdságát, a szocialista társadalomhoz való hűségüket az ellenforradalom alatt magatartásukkal is bebizonyították.

A kiegészítő parancsnokságok munkáskáder állományának egy része alosztályparancsnoki vagy tartalékos tiszti tanfolyam után, egy része pedig közvetlenül a polgári életből került beosztásba. Mindkét kategória csak rövid, 10–30 napos nyilvántartó, illetőleg kiegészítő tiszti tanfolyamot végzett, az alaposabb szakismereteket később a gyakorlatban szerezte meg. Túlnyomó részük alacsony iskolai végzettséggel rendelkezett és az adminisztratív munkában való járatlansága miatt nagy nehézségekkel küzdött. Egy részük azonban az évek során megfelelő politikai és általános műveltséget, valamint szakképzettséget szerzett és képes lett a fokozódó követelményekkel is lépést tartani. Egy kisebb részük azonban sem általános műveltség, sem szakmai felkészültség terén nem fejlődött megfelelő mértékben, a jelenlegi követelményeknek is nehezen tud eleget tenni, küszködik a feladatokkal.

A szakmai felkészültség emelése érdekében 1952-ben megindult egy szakmai továbbképző tanfolyam, mely az évek során 2–3–5–6–12 hónapos tanfolyamból 1962 őszén a ZMKA [Zrínyi Miklós Katonai Akadémia] szervezetében főtiszti szintű, 1 éves Szerv. M. kieg. [Szervezési és Mozgósítás kiegészítési] tiszti tanfolyammá alakult.

A korábbi tanfolyamok segítették ugyan a tisztek szakmai ismereteinek bővítését, azonban a munka elveinek és gyakorlati módszereinek utóbbi időben bekövetkezett rohamos fejlődése következtében ezek az ismeretek jelentős mértékben elavultak.

A jelenlegi Szerv. M. kieg. tiszti tanfolyam anyagának folyamatos korszerűsítése útján a jövőben is biztosítható a szükséges színvonalú továbbképzés.

Ezen a tanfolyamon a kiegészítő parancsnokságok állományából eddig 90 fő vett részt. A tanfolyam felemelt létszáma a jövőben biztosítja, hogy az összevont megyei kiegészítő parancsnokságoknál vezető beosztásokba tervezett személyeket – amennyiben beosztásuk és felkészültségük ezt szükségessé teszi – tanfolyamra küldjük.

A személyi állományból 225 fő elvégezte a levelező főtiszti tanfolyamot is, mely szakmailag ugyan kevesebbet nyújt, mint a Szerv. M. kieg. tiszti tanfolyam, de katonai tárgyakkal jelentős ismereteket ad a katonai iskolát nem végzett kiegészítő tisztek részére.

A hadsereg más területeiről kiegészítő tiszti beosztásba kerülők egy részének átképzése a Szerv. M. kieg. tiszti tanfolyam jelenlegi szervezetében megoldható. Az 1970-től előreláthatólag nagyobb létszámban kiegészítő tiszti beosztásba kerülő csapattisztek szakmai átképzését – figyelembe véve, hogy ezek a tisztek a kiegészítő parancsnokságok mozgósítási feladatainak ellátásához szükséges katonai felkészültséggel általában rendelkeznek – a Szerv. M. kieg. tiszti tanfolyamon belül szervezett 5–6 hónapos időtartamú, 20–20 fő hallgatóval szervezett szakmai tanfolyam keretében célszerű megoldani. Az átképzésre kerülők az egyéves Szerv. M. kieg. tiszti tanfolyam tematikája alapján csak a szaktárgyak tanulmányozásával foglalkoznának.

Az utóbbi években megnövekedett követelmények egyre világosabban mutatják annak a korábbi helytelen nézetnek a tarthatatlanságát, hogy a kiegészítő parancsnokságokon szol-

gáló tisztek katonai felkészültségének nincs jelentősége. A mozgósítás korszerű elvei, a reális tervezés és eredményes gyakorlati végrehajtás, a csapatokkal való együttműködés és a tartalékos továbbképzés tervezése egyre inkább feltételezi és követeli a megfelelő katonai ismereteket. Ezért a Szerv. M. kieg. tiszti és főtiszti tanfolyam útján biztosított ismeretek mellett a csapatoknál nem szolgált tisztek katonai ismereteinek növelésére a jövőben fokozottabb gondot kell fordítanunk. Ennek érdekében a kiegészítő tisztek továbbképzési tematikájában a mozgósítási és egyéb szakmai tárgyú témák mellett, a korábbiaknál több időt kell biztosítanunk a mozgósítási munkához kapcsolódó katonai ismeretek bővítésére.

A tiszti állomány képzettségét, egészségi állapotát és életkori megoszlását a következő számadatok tükrözik:

1. Legmagasabb kat. isk. végzettség (1967. 03. 10-i adat):

Akadémia	54 fő	4,6%
Mag. pk-i tanf. [magasabbparancsnoki tanfolyam]	19 fő	1,6%
Ezred pk-i tanf.	24 fő	2,0%
Főti. tanf. (vizsga) [Főtiszti tanfolyam]	200 fő	16,9%
Alo. pk-i tanf. [alosztályparancsnoki tanfolyam] és 1, 2, 3 éves fn. isk. [fegyvernemi iskola]	418 fő	35,4%
Egyéb rövid tanf-ok	466 fő	39,5%

2. Szakmai tanfolyami végzettség (1967. 03. 10-i adat):

1962 előtt Szerv. M. kieg. ti-i tanf-ot végzett	186 fő	15,7%
1962 után Szerv. M. kieg. ti-i tanf-ot végzett	90 fő	7,7%
Szaktanf-ot nem végzett (vagy 1962 előtt csak 2–3 hónapos M. tanf-ot végzett)	905 fő	76,6%

A főtiszti tanfolyamot végzettek a tanfolyam keretében szakmai ismereteket, a Szerv. M. tanfolyamot végzettek pedig harcászati ismereteket is szereztek.

3. Polgári iskolai végzettség (1967. 01. 01-i adat):

1–6 általános	50 fő	4,1%
7–8 általános	341 fő	28,2%
1–4 közép	326 fő	27,0%
Középiskolai érettségi	457 fő	37,9%
Egyetem, főiskola	31 fő	2,8%

4. Politikai iskolai végzettség (1967. 01. 01-i adat):

Pártfőiskola	2 fő	0,2%
M-L [Marxizmus–Leninizmus] Szakosító	5 fő	0,4%
M-L Esti Egyetem	300 fő	24,8%
Egyéb pártiskola	374 fő	31,2%
Pártiskolát nem végzett	524 fő	43,4%

Egészségügyi alkalmasság szerinti megoszlás:

Alkalmas	694 fő	57,5%
Békében és háborúban szakszolg.-ra [szakszolgálatra] alkalmas	498 fő	41,3%
Békében alkalmatlan, háborúban szakszolg.-ra alkalmas	5 fő	0,5%
Alkalmatlan	8 fő	0,7%

Az életkor főbb korcsoportok szerinti megoszlása:

35 éves korig	43 fő	3,5%
36–40 éves korig	355 fő	29,5%
41–45 éves korig	322 fő	26,8%
46–50 éves korig	298 fő	24,7%
51–55 éves korig	181 fő	15,1%
és azon felül	6 fő	0,4%

Figyelembe véve a hadsereg más területeiről történt áthelyezések eddigi gyakorlatát és objektív szükségszerűségét, a szakmai felkészültség, egészségi állapot és életkori összetétel tekintetében lényeges javulásra a jövőben sem számíthatunk.

A kiegészítő parancsnokságok szervezeteinek személyi feltöltése 1952-ig tervszerűen folyt. Ezt követően azonban a megüresedő helyek túlnyomórészt a felkészültségük alacsony színvonalára, megromlott egészségi állapotukra, többször kifogásolható fegyelmi és erkölcsi magatartásuk miatt csapatszolgálatra alkalmatlan tisztekkel kerültek feltöltésre. Ez a gyakorlat mind szakmai, mind morális szempontból tovább rontotta a személyi állomány egyébként sem jó összetételét. Ezekben az években a kiegészítő tiszti beosztást és a kiegészítő munkát a hadsereg egyéb területein szolgáló parancsnokok közül sokan nem eléggé ismerték, lebecsülték és beosztási javaslatukat erre alapozták.

Lényeges javulást eredményezett a személyi állomány összetételében az ellenforradalom után a csapatoktól beosztási hely hiánya miatt létszámfelettivé vált tisztek, köztük jelentős számú politikai munkás, összesen mintegy 300 fő, kiegészítő parancsnokságokra helyezése. Ezeknek az elvtársaknak túlnyomó része eredményesen látta el új beosztását, első időben mint haderőn kívüli kiképző tisztek az MHS-ben folyó kiképzés segítése terén, majd a szak-

mai ismeretek megszerzése után más beosztásokban is. Javította az összetétel színvonalát, hogy az ellenforradalmat követő években a javíthatatlanul fegyelmetlen, erkölcstelen, züllött életet élő tiszteket tartalékállományba helyeztettük.

Az ellenforradalom után 1961-ig a kiegészítő parancsnokságokra helyezésekkel egy időben folyamatosan adtunk át csapatbeosztás ellátására alkalmas tiszteket az OLP [Országos Légvédelmi Parancsnokság] alakulatainak, lokátoros tanfolyamra, csapat M. tiszti és egyéb beosztásokba. Mivel ezek a tisztek a fiatalabb évfolyamokból és az alkalmas egészségügyi osztályozásúakból kerültek ki, az összetétel ilyen szempontokból tovább gyengült.

Ebben az időszakban káros hatást váltott ki az is, hogy a hadsereg más területeiről gyakran megfelelő parancsnoki képességekkel és szakmai képzettséggel nem rendelkező tiszteket helyeztek különböző szintű kiegészítő parancsnoki beosztásokba.

Az utóbbi években azonban ilyen esetek csak szórványosan fordultak elő, ezért lehetővé vált, hogy a kiegészítő munka területén több éve eredményesen dolgozó tiszteket vigyünk magasabb, parancsnoki beosztásokba. Ennek eredményeképpen 1961–1965-ig 7 megyei parancsnoki és 6 parancsnokhelyettesi helyet korábban is kiegészítő beosztásban dolgozó tisztekkel tudtunk betölteni.

A tiszti állománynál a korábbi években végbement nagyarányú fluktuáció megszűnése és a kiegészítő parancsnokságok átszervezése kedvezőbb feltételeket teremt a tervszerű kádermunkához, a magasabb beosztásokba tervezett személyek céltudatos felkészítéséhez.

A tiszti létszámkeret a következő években az alábbiak szerint alakul:

1967. január 1-én meglevő tiszti létszám: 1970-re a kieg. pság-ok átszervezésének befejezésekor	1205 fő
tervezett perspektivikus tiszti létszám:	1015 fő
csökkenés:	190 fő
1970. év végéig nyugállományba kerül korhatár elérésével:	154 fő

A fentiek szerint tehát a korhatár elérésével nyugállományba kerülők létszáma az egészségi vagy egyéb okból tartalékállományba kerülők létszámát és a hadsereg más területeire átirányítottak számát is figyelembe véve, 1970-ig, az átszervezések előrelátható befejezéséig, eléri a tervezett tiszti csökkenés számát. A nyugállományba kerülők számának egyes megyékben fennálló aránytalanságai következtében jelentkező tiszti létszámhiányok néhány tiszti hely polgári helyé való átszervezése útján kiküszöbölhetőek lesznek.

A megyei kiegészítő parancsnokságoknál megnövekedett adminisztratív munka egyes területein tapasztalataink szerint a női munkaerők igen eredményesen alkalmazhatók.

A kiöregedés azonban 1970 után lényeges problémaként jelentkezik. Az 1971–1975-ig terjedő években a jelenlegi meglevő létszámból 256 fő (21,2%) és 1976–1980-ig a jelenlegi létszámból további 317 fő (26,3%) kerül nyugállományba. E nagymérvű létszámkiesés pótlása érdekében feltétlenül szükségessé fog válni a csapatszolgálatból kiegészítő beosztásba tervezett tisztek (1971–1975-ig 270 fő, 1976–1980-ig 370 fő) tényleges átirányítása.

Az 1970-es évek végére és az 1980-as évekre, amikor a hadsereg tiszti létszáma nem teszi lehetővé a szükséges létszámban tisztek kiegészítő parancsnoksághoz történő átirányítását,

a további tiszti létszámhiányok pótlása polgári alkalmazottak hivatásos tiszti állományba vétele útján megoldható lesz. Ennek érdekében az 1970-es évek első felétől kezdve a jelenlegi polgári alkalmazotti helyek egy részét olyan illetményileg is megfelelő szintre emelhető helyekké kell átszervezni, melyek ellátására férfi munkaerők alkalmazhatók. Ezek a személyek 5–10 éves szakmai gyakorlattal, céltudatos felkészítés után hivatásos tiszti állományba vételre alkalmassá válnak.

Az új szervezetű kiegészítő parancsnokságok eddigi működésének főbb tapasztalatai.

Az új szervezetű megyei kiegészítő parancsnokságok tevékenységének vizsgálata során eddig szerzett tapasztalataink azt mutatják, hogy elgondolásaink helyesek voltak, az új szervezet előnyei egyre jobban éreztetik hatásukat. Az új szervezetek kedvezőbb feltételeket teremtettek általában és részleteiben is a munka tervezéséhez, a feladatok végrehajtásának megszervezéséhez, irányításához és ellenőrzéséhez. Javultak a személyi állomány – különösen a tiszti állomány – munkafeltételei.

Az új szervezetben nőtt a rendszeresített főtiszti helyek száma és emelkedtek a beosztási illetmények is.

A régi szervezetben a főtiszti rendfokozatú helyek az összlétszám 41,5%-át tették ki, az új szervezetben ez az arány 60,1%-ra emelkedik. A régi szervezetben 7–10-es vagy ennél magasabb beosztásban az állomány 14,8%-a volt, az új szervezetben ez az arány 53,1%-ra emelkedik.

Ezeken túlmenően az új szervezetben arányosabb a munkamegterhelés, lényegesen csökken (általában havi egy) az egy-egy katonára eső szolgálat.

Az összevonás során a szolgálati jellegű előnyök mellett azok a tisztek, akik a megyei székhelyre költöznek a korábbiakhoz viszonyítva egyénileg is előnyösebb helyzetbe kerülnek. A régi szervezetben a katonaállomány 60%-a szolgált a fővárosban és megyeszékhelyeken, az új szervezetben pedig 84%-a.

A létrehozott másodtörzseknél (M nyt. II. osztályoknál) ez évben megkezdjük a megyei kiegészítő parancsnokság hadiszervezetéhez és a másodtörzs M esetén történő feltöltéséhez szükséges tartalékos tisztek (évenként 4 turnusban, turnusonként 2–2 fő) továbbképzését.

Az eddigi tapasztalatok szerint ahhoz, hogy a másodtörzsek a jelenlegi minimális állománnyal felkészüljenek feladataik ellátására – figyelembe véve a feladat újszerűségét – felállításuktól számítva mintegy másfél-két évre van szükség.

A járási kiegészítő főtisztek a kezdeti bizonytalanság után egyre eredményesebben töltik be szerepüket. A korábbiaknál talán még közvetlenebb és szorosabb kapcsolatuk van kialakulóban a járási területi szervekkel és ezzel a megyei kiegészítő parancsnokság területi munkáját megfelelően segítik elő.

Hasonló jó tapasztalataink vannak a járási kiegészítő főtisztek által irányított kiegészítő megbízottak munkájáról. Ezt a társadalmi aktív hálózatot a kiegészítő parancsnokságok átszervezésével egy időben hoztuk létre azzal a céllal, hogy a lakosságot a hadkötelezettséggel kapcsolatos köteleességek (adatváltozások bejelentése stb.) megtartására neveljék, a bejelentések teljesítését elősegítsék és a hadkötelezettséggel kapcsolatos jogaikról és kötelezettségeikről tájékoztassák.

Az eddigi pozitív tapasztalatok alapján intézkedést adtunk ki, hogy a kiegészítő megbízotti hálózatot ez év június 1-ig minden megyében létre kell hozni.

Az új szervezetre való áttérés jelenlegi problémái.

Az eddig átszervezésre került 8 megyei kiegészítő parancsnokságnál a személyi, elhelyezési és a megfelelő munkafeltételeket illető problémák lényegében megoldást nyertek. Csongrád, Fejér, Vas és Zala megyékben az átszervezéskor jelentkezett tisztii létszámfelesleg megszűnt, a megyei parancsnokságok már a perspektivikus szervezetben működnek. Az 1966-ban összevont 6 megyei kiegészítő parancsnokság személyi állományának túlnyomó része a megyeszékhelyeken lakik vagy még 1967-ben beköltözik. Többen közeli lakóhelyükről fognak továbbra is bejárni. (Csongrád megyében 5, Hajdú megyében 7 távol lakó tiszt lakásproblémáját nem tudtuk megoldani.)

Az ez évben összevont Pest és Somogy megyei kiegészítő parancsnokságot is figyelembe véve a további összevonások során mintegy 120–140 lakásprobléma megoldása válik majd szükségessé.

Az átszervezés időtartama alatt működő kettős szervezetű kiegészítő parancsnokságok jelentős mértékben nehezítik a csoportfőnökség és a kiegészítő parancsnokságokkal foglalkozó más HM szervek munkáját. Ezenkívül feszültséget okoz az a körülmény is, hogy az új szervezetben dolgozó személyi állománnyal szemben a régi szervezetben működő kiegészítő parancsnokságok tisztjei – lényegében hasonló munkáért – éveken keresztül alacsonyabb illetményeket kapnak és korlátozottabb az előmeneteli lehetőségük is.

Az átszervezés elhúzódása sok megyében akadályozza a másodtörzsek felállítását, és ezeknek a szervezeteknek a feladatokra való felkészülési idejét jelentősen késlelteti.

A további átszervezéseket azonban az elhelyezési feltételek hiánya, illetve azok megteremtésének elhúzódása miatt nem tudjuk az általunk tervezett szükséges ütemben végrehajtani.

Budapest, 1967. július „ „-n.

Olvashatatlan aláírás

Forrás: HL MN VIII. 46. fond, 1969/T-210. őe.

36 1968. DECEMBER 6.

Előterjesztés a Honvédelmi Bizottsághoz. A bírósági eljárás „M”-időszakra történő módosításának tematikája

IGAZSÁGÜGYMINISZTERIUM

008/23/1568. IM TŰK

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 30 példányban
... sz példány

Egyetért:

Honvédelmi miniszter

Belügyminiszter

Legfelsőbb Bíróság elnöke

HB Titkárság vezetője

Észrevétellel ért egyet:

Legfőbb ügyész

Tárgy: A bírósági eljárás „M” időszakra történő módosításának tematikája

Mell[éklet].: 2 db

ELŐTERJESZTÉS

a Honvédelmi Bizottsághoz

A Honvédelmi Bizottság ez év augusztusában elfogadta a Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről szóló 1954. évi II. törvénynek az „M” időszakban kibocsátandó törvényerejű rendelet szerinti módosításokkal egységes szerkezetbe foglalt szövegét. Ennek 69. § /3/ bekezdése úgy rendelkezik, hogy „a büntető és a polgári eljárásnak, valamint a bírósági végrehajtásnak a rendkívüli körülmények miatt szükségessé váló eltérő szabályait az igazságügy-miniszter – a büntető eljárás tekintetében a belügyminiszterrel, a honvédelmi miniszterrel és a legfőbb ügyésszel egyetértésben – állapítja meg.”

A Honvédelmi Bizottság határozatának megfelelően elkészítettük a büntető és a polgári eljárás, valamint a bírósági végrehajtás szabályainak módosítását tartalmazó igazságügy-miniszteri rendeletek tematikáját. Ennek kidolgozásánál figyelembe vettük az „M” időszakra módosított bírósági szervezeti törvény rendelkezéseit és az igazságszolgáltatás szervezetével és működésével kapcsolatban a Honvédelmi Bizottság által ez év elején már elfogadott tematikát.

Mindezek figyelembevételével a büntető és a polgári eljárásnak, valamint a bírósági végrehajtásnak a rendkívüli körülmények miatt szükségessé váló eltérő szabályait az alábbiak szerint javasolom megállapítani.

I.

1. A büntető eljárásról szóló, az 1966. évi 16. számú törvényerejű rendelettel módosított 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet legjelentősebb törvényességi és garanciális rendelkezései „M” időszakban is hatályban maradnak. A rendkívüli állapotok követelményeit szem

előtt tartva azonban egyszerűsödik a büntető eljárás szervezete és működése. A legjelentősebb módosítások /a zárójelben hivatkozott számok a büntető és a polgári eljárás szabályainak „M” időszakban történő módosításáról szóló tematika megfelelő pontjaira utalnak/:

a/ Kisebbségi jelentőségű bűntettek elkövetése miatt büntető eljárás nem indítható /2./, a háborús eseményekre figyelemmel bármely eljárás felfüggeszthető /21., 25./.

b/ A járásbíró hatáskörébe tartozó büntető ügyekben egy hivatásos bíró ítélkezik. Népi ülnökök csak a súlyosabb bűntettek elbírálásában vesznek részt /6./.

A büntető eljárásban magánvádló, sértett, magánfél nem vehet részt; polgári jogi igény nem érvényesíthető.

c/ A jelenlegi rendelkezésekhez képest bővebb körben nyílik lehetőség az ún. egyszerűsített nyomozásra /19./ – A nyomozás során elrendelt előzetes letartóztatás a vádirat benyújtásáig, illetve a bíróság határozatáig tart /20./.

d/ A tárgyalás előkészítése egyszerűsödik, mert a bíróság előkészítő ülést nem tart /25./, tárgyalás mellőzésével pénzbüntetés az ügyész indítványa nélkül is kiszabható /28./, és minden járásbírói hatáskörbe tartozó büntető ügyben sor kerülhet a terhelt bíróság elé állítására /29./.

e/ A járásbíró előtti tárgyaláson az ügyész részvétele nem kötelező /5./, Ha az ügyész a tárgyaláson jelen van, a védő részvétele akkor sem kötelező /9./.

f/ Fellebbezni csak az egy évet meghaladó, végrehajtandó szabadságvesztést kiszabó első fokú ítélet ellen lehet /33./, A fellebbezéssel meg nem támadható határozatok ellen felülvizsgálatnak van helye, amelyet rendszerint három hivatásos bíróból álló tanács bírál el /37./.

g/ Az eljárás egyszerűsítését és gyorsítását szolgálják a következő rendelkezések:

– az elővezetést rövid úton is el lehet rendelni /12./,

– a nyomozás elrendeléséről az ügyészt nem kell értesíteni /15./,

– a gyanúsítottal szembeni eljárás mellőzése /18./,

– egyes nyomozati cselekményekről jegyzőkönyv helyett csak jelentést kell készíteni /22./,

– a tanács- és nyilvános ülésen, valamint a különleges eljárások keretében elbírálható ügyek köre bővül /33–36., 40./.

2. A büntető ügyekben hozott határozatok végrehajtásával kapcsolatban a büntető eljárási jog /Be XIV. fejezet/ csak az alapvető rendelkezéseket tartalmazza. A részletesebb szabályokat igazságügyminiszteri rendeletek és utasítások állapítják meg. Ezek közül az alábbi módosítása indokolt.

A büntető ügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 109/1964./IK 10./ IM–BM–HM–MM számú utasítás azt a tényleges helyzetet veszi figyelembe, hogy minden megyei bíróság székhelyén van büntetés-végrehajtási intézet. Ezért rendelkezik úgy, hogy a szabadságvesztésre ítélt a büntetés-végrehajtási iroda hívja be a büntetés letöltése végett és adja át a büntetés-végrehajtási intézetnek.

„M” időszakban ez a helyzet megváltozik. A szabadságvesztés végrehajtása jelenlegi rendszerének fenntartása tehát azzal a következménnyel járna, hogy a büntetés-végrehajtási intézet alkalmazottjainak az elítélt átvétele végett be kellene utazniuk a megyei bíróság szék-

helyére és onnan az elítélttel együtt visszatérniük a börtönbe. Ennek elkerülése végett célszerűbbnek mutatkozik olyan megoldás választása, hogy az elítéltnak a börtönbe történő behívásáról – és esetleges elővezetéséről is – a büntetés-végrehajtási intézet gondoskodik.

II.

1. A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény /Pp/ az alábbiak szerint módosul:

a/ Első fokon egy hivatásos bíró jár el /3./, megszűnik a fellebbezés, az ezt részben pótló felülvizsgálati indítványt rendszerint három hivatásos bíró bírálja el /28–32./.

b/ A bíróság helyett a tanács szakigazgatási szerve, a lakásügyi hatóság, a munkaügyi, szövetkezeti társadalombiztosítási szerv jár el számos kisebb jelentőségű ügyben /6–10./.

c/ A bíróságok közül az jár el, amelyet a felek a legkönnyebben elérnek: tehát a munkahely, a huzamosabb tartózkodás helye szerint illetékes bíróság /12–14./.

d/ Az eljárást számos ügyben fel kell függeszteni az ügy jellegére, az alperes katonai szolgálatára, a hadműveletekre tekintettel /22–26./.

e/ Egyszerűbb lesz az idézés, a kézbesítés /18./, az eljárásról készített feljegyzés /19./.

Az alperest indokolatlan távolmaradása esetén is kötelezni lehet /20–21./.

Egyszerűbbé válik a meghatalmazás /15–16./, a bizonyítás /36./, szélesedik a fizetési meghagyás lehetősége /37./.

f/ A hadbavonultak és hozzátartozóik érdekét további módosítások szolgálják: ügyekben nagyobb a lehetőség a költségmentesség engedélyezésére /17./ az esetleges elhúzódo döntésig az ideiglenes intézkedésre /27./.

2. A bírósági végrehajtásról szóló 1955. évi 21. számú törvényerejű rendelet /Vht/ az alábbiak szerint módosul:

a/ Elsősorban a munkabért és egyéb járandóságokat lehet végrehajtani. A jogvitákat eldöntő szervek maguk adhatnak ki letiltást. Több szerv hátraléki kimutatása alapján is helye lesz végrehajtásnak /38–40./.

b/ Ha kivételesen ingó- vagy ingatlanvégrehajtásra kerül sor, ezt a tanács szakigazgatási szerve is elvégezheti. A lefoglalt dolgok értékesítése, a meghatározott cselekmény végrehajtása is rendszerint a tanácsi szervek útján történik. Az elkobzott ingatlant állami kezelésbe kell venni /43–48./.

c/ A bírósági végrehajtást fel kell függeszteni azokban az esetekben, amelyekben a bíróság a peres eljárást is felfüggeszti a rendkívüli események miatt /42./.

3. Az egyéb eljárások terén javasolt – főbb módosítások a következők:

a/ A bírósági titkár és a telekkönyvi előadó számos közjegyzői feladatot is elláthat, a közjegyző és a bírósági titkár pedig – a peres ügy tárgyalását kivéve – bírói feladatokat is végezhet /52–54./.

b/ Az értékpapírok, okiratok megsemmisítésénél irányadó hirdetményi határidő megrovidül, a hagyatéki, a telekkönyvi és az egyéb nem peres eljárások is egyszerűbbé válnak /55./.

HATÁROZATI JAVASLAT

1. A Honvédelmi Bizottság elfogadja a büntető eljárás szabályainak „M” időszakban történő módosításáról szóló tematikát. Megbízta az igazságügyminisztert, hogy – a honvédelmi miniszter, a belügyminiszter és a legfőbb ügyész közreműködésével – gondoskodjék a következő jogszabályok elkészítéséről:

a/ a büntető eljárásról szóló 1962. évi 8. számú törvényerejű rendeletet módosító IM rendelet,

b/ egyes büntetteknek szabálysértéssé minősítéséről szóló IM rendelet /”M”-Bsz 20/A. §/4/ bek./,

c/ a büntető ügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 109/1964. /IK 10./IM–BM–HM–MM számú utasítást módosító együttes utasítás.

Határidő: 1969. június 30.

2. A Honvédelmi Bizottság elfogadja a polgári eljárás szabályainak „M” időszakban történő módosításáról szóló tematikát. Megbízta az igazságügyminisztert, hogy ennek alapján gondoskodjék a következő jogszabályok elkészítéséről:

a/ a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényt módosító IM rendelet,

b/ a bírósági végrehajtásról szóló 1955. évi 21. számú törvényerejű rendeletet módosító IM rendelet,

e/ a hagyatéki, a telekkönyvi és az egyéb polgári nem peres eljárások szabályainak módosításáról szóló IM rendelet.

Határidő: 1969. december 31.

Budapest, 1968. december 6.

[Korom Mihály igazságügyminiszter]

Forrás: MNL OL XIX-A-98 93. d.

37 1971. MÁJUS 6.

A Honvédelmi Bizottság határozata a karhatalmi feladatok megoldásáról

HONVÉDELMI BIZOTTSÁG

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 8 pld-ban
pld. 6 lap
5. sz. pld.

Kapják melléklettel³⁹: Benkei András
Czinege Lajos vezds.
Párdi Imre
Borbándi János
Csémi Károly altbgy.
Papp Árpád

Kivonatot: Vályi Péter 9., 16. pont
Dr. Csanádi György 8. pont
Dr. Bíró József 8. pont
Lázár György 8. pont
Dr. Erdei Ferenc 9. pont
elvtársak

A HONVÉDELMI BIZOTTSÁG 2/221/1971. számú határozata a karhatalmi feladatok megoldásáról.

A Honvédelmi Bizottság:

1.

- a. egyetért azzal, hogy a karhatalmi feladatok irányítása, tervezése, szervezése és végrehajtása béke és „M” időszakban a Belügyminisztérium feladata, azt alapvetően belügyi erővel kell megoldani, szükség esetén bevonni a munkásőrség helyi erőit. A néphadsereg kijelölt erőit kell igénybe venni, amikor a feladatok biztonságos végrehajtására a belügyi és munkásőrerők nem elegendők;
- b. utasítja a belügyminisztert, a honvédelmi minisztert és a munkásőrség országos parancsnokát, hogy a feladatban részt vevő erők igénybevétele, irányításának és együttműködésének rendjét közös parancsban szabályozzák;

Felelős: belügyminiszter
honvédelmi miniszter
munkásőrség országos parancsnoka
Határidő: 1972. március 31.

³⁹ A mellékleteket nem közöljük.

2. egyetért azzal, hogy a fegyveres biztosítási feladatok tervezése, szervezése és végrehajtásának irányítása békében és „M” esetén alapvetően a Belügyminisztérium feladata. Végrehajtásukat az 1. sz. melléklet 2. pontja szerint kell eszközölni;

Felelős: belügyminiszter

honvédelmi miniszter

munkásőrség országos parancsnoka

Határidő: a néphadsereg és a munkásőrség erői bevonásával 1972. március 31-től.

3. egyetért azzal, hogy a magyar és szövetséges csapatok, valamint különleges technikai eszközök manőverei /átvezetés, gyakorlatok/ biztosításának tervezése, szervezése és végrehajtása a Honvédelmi Minisztérium feladata;

Felelős: honvédelmi miniszter

belügyminiszter

Határidő: 1972. március 31.

4. egyetért azzal, hogy a Belügyminisztérium biztosítsa a BM Karhatalom által őrzött belügyi objektumok és a Külügyi Rádió, a Magyar Rádió Stúdió, a Munkásőrség Központi Ellátó Bázisa őrzését, valamint „M” esetén a BM kitelepült vezetési pontjai és a biztonsági őrizetbe helyezett személyek őrzését, védelmét;

Felelős: honvédelmi miniszter

belügyminiszter

Határidő: 1971. augusztus 31.

5. utasítja a honvédelmi minisztert, hogy vegye át a bakonysárárkányi robbanóanyag-raktárt, valamint szervezze meg „M” esetére a közúti és vasúti műtárgyak őrzését és védelmét, a hadifogolytáborok őrzését és működtetését. Az „M” feladat végrehajtásához szükséges létszámot a karhatalom „M” tartalékos létszámából kell biztosítani;

Felelős: honvédelmi miniszter

belügyminiszter

Határidő: 1971. december 31.

6. egyetért azzal, hogy a Munkásőrség őrizze a párt és saját területi vezető szervei objektumait, valamint szervezze meg és „M” esetén vegye át a fontosabb állami és népgazdasági objektumok /ipari, távközlési létesítmények, raktárait/ őrzését, védelmét. Az ilyen objektumok fegyveres polgári őrsei „M” esetén a Munkásőrség alárendeltségében lássák el szolgálati feladataikat. Biztosítani kell az „M” feladatok ellátáshoz szükséges munkásőrök megfigyelését;

Felelős: munkásőrség országos parancsnoka

belügyminiszter

honvédelmi miniszter

Határidő: 1972. december 31.

7. utasítja az Országos Tervhivatal elnökét, a honvédelmi minisztert, a Munkásőrség országos parancsnokát, hogy az érdekelt minisztériumok és országos hatáskörű szervek bevonásával vizsgálják felül a 8/188/1967. és a 8/211/1970. sz. HB. határozatban előírt objektumok őrzésének szükségességét.

Az 1971. második félévben esedékes „Javaslat a fegyveres erők és testületek hátországi csapatai és szervei „M” feladatainak egyeztetésére” tárgyú előterjesztésben tegyenek javaslatot az „M” esetén őrzendő objektumokra és a végrehajtás személyi, technikai feltételeinek biztosítására;

Felelős: Országos Tervhivatal elnöke
honvédelmi miniszter
munkásőrség országos parancsnoka

Határidő: 1971. II. félév.

8. utasítja a belügyminisztert, honvédelmi minisztert, közlekedés- és postaügyi minisztert, külkereskedelmi minisztert, valamint a munkaügyi minisztert, hogy vizsgálják meg a külkereskedelmi katonai szállítmányok fegyveres kísérésének és őrzésének jövőbeni megoldását. Megegyezés hiánya esetén a javaslatot terjesszék a Honvédelmi Bizottság elé;

Felelős: belügyminiszter
honvédelmi miniszter
közlekedés- és postaügyi miniszter
külkereskedelmi miniszter
munkaügyi miniszter

Határidő: 1971. június 10.

9. egyetért azzal, hogy a Központi Fizikai Kutató Intézet őrzése és védelme a Magyar Tudományos Akadémia hatáskörébe tartozzon. A feladat végrehajtásához 40 fős polgári fegyveres őrlétszámot biztosít;

Felelős: Magyar Tudományos Akadémia
főtitkára
Országos Tervhivatal elnöke
pénzügyminiszter
belügyminiszter

Határidő: 1971. december 31.

10. utasítja a belügyminisztert, hogy a BM Karhatalom Országos Parancsnokságát és csapatait a feladatok átadásával, illetőleg a Készenléti Rendőri Ezred létrehozásával párhuzamosan szüntesse meg;

Felelős: belügyminiszter
Határidő: 1973. december 31.

11. utasítja a belügyminisztert, hogy a Készenléti Rendőri Ezredet folyamatosan hozza létre, az 1. sz. melléklet 3. pontjában meghatározott feladattal és töltsse fel hivatásos állománnyal. A feladatnak megfelelő korszerű fegyverzetet, felszerelést és szállító eszközöket biztosítsa;

Felelős: belügyminiszter
Határidő: 1974. december 31.

12.

a. egyetért azzal, hogy a Belügyminisztérium részére MI-8 típusú vagy annak megfelelő teljesítményű helikopter kerüljön biztosításra, amely lehetővé teszi egy század /kb. 120 fő/ szállítását;

Határidő: 1974. december 31.

- b. szükségesnek tartja a gazdaságosság szempontjából megvizsgálni annak lehetőségét, hogy a helikopterek üzemeltetése a Honvédelmi Minisztérium kijelölt légibázisán történjék;

Felelős: belügyminiszter

honvédelmi miniszter

Határidő: 1971. december 31.

13. egyetért azzal, hogy a BM Karhatalom megszüntetése során felszabaduló anyagokból és eszközökből a Készenléti Rendőri Ezred feltöltését kell biztosítani. A fennmaradó hivatásos állományt a BM szervek káderigényeinek kielégítésére kell felhasználni, valamint szaktiszteket kell átadni a néphadsereg azon törzseihez, amelyek a karhatalmi feladatoknál igénybevételekre kerülhetnek. Ezen túl figyelembe kell venni a helyi munkásőr szervek káderszükségeit is. A hivatásos állomány elhelyezése úgy történjen, hogy őket erkölcsi, anyagi hátrány ne érje;

Felelős: belügyminiszter

honvédelmi miniszter

Munkásőrség országos parancsnoka

Határidő: 1973. december 31.

14. egyetért azzal, hogy a BM Karhatalom megszüntetése során felszabaduló anyagokból és eszközökből a Készenléti Rendőri Ezred szükségleteit kell kielégíteni, a fennmaradókat a BM szerveinél felhasználni. Az „M” készleteket zárolni kell és azoknak a szerveknek kell átadni, melyek a karhatalom jelenlegi „M” feladatait átveszik;

– a budapesti „Szamuely” és a miskolci „Stromfeld” laktanyát a Készenléti Rendőri Ezred elhelyezésére kell felhasználni;

– a budapesti „Damjanich”, a pécsi „Kiss János”, a szegedi Moszkva-körúti, a fóti laktanyákat és a szombathelyi felszabaduló laktanyarészt, valamint a monoki raktárbázist a BM szervek és anyagaik elhelyezésére kell biztosítani;

– a szegedi London-körúti laktanyát térítés ellenében, a pécsi „Nagy Lajos” és a debreceni „Nagy Sándor” laktanyákat térítés nélkül kell a néphadseregnek átadni;

– Győrött a karhatalom által használt épületet az MSZMP Győr-Sopron megyei bizottságának kell visszaadni;

Felelős: belügyminiszter

honvédelmi miniszter

Határidő: 1973. december 31.

15. utasítja a honvédelmi minisztert, hogy az általános katonai kiképzés rendszerében készítse fel a szárazföldi és hátországi alakulatait a karhatalmi, a lövész, kommandáns, forgalomszabályozó csapatait, valamint a katonai főiskolák állományát a fegyveres biztosítási feladatokra;

Felelős: honvédelmi miniszter

Határidő: 1972. március 31.

16. szükségesnek tartja, hogy a Belügyminisztériumtól polgári szervezetekhez átadásra kerülő feladatok költségkihatásait a BM IV. ötéves tervében biztosított előirányzat terhére számolják el;

Felelős: belügyminiszter
Országos Tervhivatal elnöke
pénzügyminiszter

Határidő: 1975. december 31.

17. a BM Karhatalomra vonatkozó – 3. sz. mellékletben felsorolt – határozatait hatályon kívül helyezi, illetve módosítja.

Budapest, 1971. május 6.

Tóth Károly s. k.
HB titkára

Fehér Lajos s. k.
HB elnöke

Forrás: MNL OL XIX-A-16-aa 118. d.

A Honvédelmi Miniszter parancsa az integrált hátországvédelmi rendszer felállítására⁴⁰

Magyar Népköztársaság
Honvédelmi Minisztere

Szigorúan titkos!

A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének 0040. számú parancsa
Budapest, 1971. december hó 22-én.

Tárgy: A Hátországi Alakulatok Parancsnoksága megalakítása.

Az imperialista tábor agresszív politikája szükségessé teszi, hogy a szocialista országok, köztük hazánk, a Magyar Népköztársaság fejlessze és magas szinten tartsa védelmi potenciálját, fegyveres erői felkészültségét.

A szocialista tábor és a Varsói Szerződés határozott stratégiai fölénye mellett potenciális ellenségeink rendelkeznek olyan eszközökkel, amelyekkel képesek csapásokat mérni a Varsói Szerződés országai területén – hátországában – lévő politikai, gazdasági, katonai objektumokra.

Az agresszor szétzúzásában aktív feladatot megoldó fegyveres erők fejlesztése mellett az elmúlt időben jelentősen fejlesztettük a hátországvédelmi alakulatokat és szervezeteket, növeltük harckészültségüket, anyagi-technikai ellátottságukat. A fejlődéssel azonban nem tartott lépést a szervezeti struktúra és az irányítási rendszer korszerűsítése.

A legfelsőbb párt- és állami vezetés határozataiban feladatul szabta az egységes hátországvédelmi rendszer létrehozását, a védelemben résztvevő erők és szervek korszerűbb struktúrájának, összehangoltabb vezetésének és felkészítésének, valamint fenntartásuk gazdaságosabb kialakítását.⁴¹

A hátország fegyveres védelmi feladatok végrehajtása operatív tervezésére, szervezésére, koordinálására és a hátországvédelmi erők és szervek vezetésére, felkészítésére olyan közép szintű parancsnokság létrehozása válik szükségessé, amely képes a hátországvédelem sokrétűségéből fakadó tevékenységek összefogására, s ezzel a Honvédelmi Minisztérium központi szervek mentesítésére a csapatparancsnoksági funkcióktól.

Ennek érdekében megparancsolom:

1. A Hátországi Alakulatok Parancsnokságának felállítását csökkentett állománnyal 1972. január 1-ével, majd fokozatos feltöltését 1972. év folyamán.

2. Hátországvédelmi „seregtest”-szintű szervezetbe egyesíteni, a Hátországi Alakulatok Parancsnoksága alárendeltségébe helyezni:

⁴⁰ Az irat első közlése, jegyzetek: EHRENBERGER 2006 117. irat, 281–283.

⁴¹ Kiegészítésként lásd EHRENBERGER 2006 116. irat, 67. lábjegyzet, valamint Uo. 116. és 119. iratok, 271–281., 284–287.

a. hátszág fegyveres védelmét és a tömegpusztító fegyverek elleni védelmet ellátó polgári védelmi katonai alakulatokat és a Magyar Néphadsereg sugárfigyelő és jelzőrendszer szerveit;

b. a hadműveleti és hátszági csapatok manővereinek, anyag- és csapatszállításainak operatív biztosítását végző közlekedési-műszaki, forgalomszabályzó csapatokat, és az átrakó körletek erőit;

c. a legfelsőbb állami- és katonai vezetés működésének biztosítását ellátó rendészeti kommandáns, híradó-alakulatokat, a helyőrségi-rendészeti, speciális fegyveres biztosítási, őrzés-védelmi feladatokat ellátó alakulatokat és szerveket;

d. az új kiképzési rendszerű műszaki csapatokat.⁴²

A Hátszági Alakulatok Parancsnoksága alárendeltségében egyesített alakulatokat és szerveket – a hátszágvédelem gazdaságosabb és hatékonyabb megoldása érdekében – az eddigi speciális rendeltetésük mellett fokozatosan alkalmassá kell tenni komplex, többirányú feladat összehangolt végrehajtására.

3. A hátszági alakulatok parancsnoka folyamatosan vegye át a kijelölt alakulatok és szervek vezetését, biztosítsa azok speciális és többrendeltetésű feladatokra való felkészítését, a parancsaimban meghatározott és tervekben rögzített békefeladatok végrehajtását és a háborús feladatokra való készenlétüket. Fokozza a törzsek összekovácsolását és vezetési képességét, a csapatok és szervek magasfokú harckészültségét, erkölcsi-politikai állapotuk szilárdságát és tartsa fenn a szabályzatok által megkövetelt fegyelmet.

4. A Hátszági Alakulatok Parancsnoksága az alárendelt csapatok vezetése mellett:

– az MNK területére – a fegyveres erőkre és testületekre – kiterjedő hatáskörrel irányítsa a helyőrségi rendészeti kommandáns szolgálatot;

– mint a hátszág fegyveres védelmének középírányító szerve tervezze és szervezze a kijelölt objektumok őrzését és védelmét, az MN karhatalmi tevékenységét, valamint az árvízvédelemmel és más elemi csapások elhárításával kapcsolatos feladatokat.

5. A Hátszági Alakulatok Parancsnoksága 1972-ben a hátszági csapatok, intézetek és szervek irányításának átvétele mellett kezdje meg a felkészülést arra, hogy – a felsőbb szintű döntésnek megfelelően – 1973-tól Hátszágvédelmi Parancsnokszággá alakulva, fokozatosan képes legyen összefogni a más fegyveres szerveket is érintő hátszágvédelmi feladatok tervezését, szervezését, koordinálását.

6. A parancsomban foglalt feladatok végrehajtása, valamint a hátszágvédelem továbbfejlesztése érdekében a Vezérkar:

– 1971. december 28-ig a Hátszági Alakulatok Parancsnoksága felállításához adja ki az átlománytáblát és a szervezési intézkedést;

– 1972. január 20-ig az alakulatok átalárendelésére vonatkozó intézkedést;

– a fegyveres erők és testületek vezető szerveivel együttműködve, az érintett HM szervek és a Hátszági Alakulatok Parancsnoksága bevonásával 1972-ben dolgozzon ki javaslatokat a hátszág fegyveres védelme egységes rendszere létrehozására, a Hátszági Alakulatok Parancsnoksága Hátszágvédelmi Parancsnokszággá történő átszervezésére, ezen belül azokra

⁴² Vö. EHRENBERGER 2006 51. irat, 129–130.

a szervezeti, tervezési rendszabályokra, amelyek a más tárcák szerveivel, csapataival, a polgári szervezetekkel való együttműködés alapját képezik.

7. Az illetékes HM szervek a VKF szervezési intézkedésének megfelelően adják ki a Hátországi Alakulatok Parancsnoksága megalakításával, illetve a csapatok átalárendelésével kapcsolatos intézkedéseket és saját területükön biztosítják az elrendelt feladatok végrehajtását, folyamatosan adják meg az új seregettest sikeres működéséhez szükséges segítséget.

Elvtársak!

Elvárom, hogy a parancsomban elrendelt feladatok megoldásában a Magyar Néphadsereg parancsnokai, törzsei, intézetei és egész hivatásos állománya a Hátországi Alakulatok Parancsnokságát tevékenyen támogassák!

Meggyőződésem, hogy a Hátországi Alakulatok Parancsnokságának személyi állománya teljes odaadással dolgozik a hátszágvédelem fejlesztése, a parancsnokság és az alárendelt alakulatok magasfokú harckészültségének, kiképzési színvonalának növelése, erkölcsi-politikai állapotának állandó szilárdítása érdekében, ezzel is hozzájárulva szocializmust építő népünk nagyszerű vívmányai megbízható védelméhez, néphadseregünk erejének fokozásához.

Czinege Lajos vezérezredes
honvédelmi miniszter

Forrás: HL MN VIII. 2. fond, 1978: 1. d./1. őe.

39 1974. ÁPRILIS 17.

**A Honvédelmi Bizottság 2/248/1974. számú határozata
a Kormány Honvédelmi Bizottsága feladatáról és ügyrendjéről**

HONVÉDELMI BIZOTTSÁG

SZIGORÚAN TITKOS!

Lefotózva: 4 pld-ban
az sfsz. 231/1974. sz.-ról
1 pld. 7 lap
Sfsz.: 507/1980 HB
1. sz. pld.
Kapják: elosztó szerint

A HONVÉDELMI BIZOTTSÁG
2/248/1974. számú
határozata
a Kormány Honvédelmi Bizottsága feladatáról és ügyrendjéről.

A Honvédelmi Bizottság jogköre.

1. §

(1) A Minisztertanács az ország védelmével kapcsolatos, egyes meghatározott feladatait a Honvédelmi Bizottság útján látja el.

A Honvédelmi Bizottság elnökét, tagjait és titkárát a Minisztertanács nevezi ki, illetve menti fel.

A Honvédelmi Bizottság a Kormány által reá ruházott jogkörben határozatokat hoz, amelyek az érintett miniszterek, országos hatáskörű és egyéb szervek vezetői végrehajtani kötelesek.

(2) A Honvédelmi Bizottság a Minisztertanács jogkörében:

- a honvédelmi felkészítés alapelvei szerint határozatokat hoz az ország védelmének erősítését célzó alapvető feladatokra;
- a jóváhagyott elvek alapján meghatározza a fegyveres erők, a fegyveres testületek és rendészeti szervek felkészítésének irányát és létszámkereteit;
- jóváhagyja a fegyveres erők, fegyveres testületek, valamint a hadiipar éves és ötéves terveit;
- dönt az ország védelmével közvetlenül összefüggő alapvető gazdasági kérdésekben;
- szervezi, koordinálja és irányítja az országmozgósítási tervek kidolgozását;
- jóváhagyja az alapvető honvédelmi feladatok gyakorlásának általános elveit és rendjét;
- figyelemmel kíséri a honvédelmi felkészítés, a közrend és közbiztonság helyzetét és azok végrehajtásáról jelentést kér az országos és megyei szervektől;
- irányítja a megyei (fővárosi) honvédelmi bizottságok munkáját;
- irányítja a Hadiipari Kormánybizottság tevékenységét és jóváhagyja a KGST Hadiipari Állandó Bizottság, valamint a kétoldalú Hadiipari Együttműködési Állandó Bizottságok jegy-

zőkönyveit, továbbá a Varsói Szerződés tagállamai hadiipari együttműködésének összehangolására kidolgozott terveket;

– jóváhagyja a haditechnikát érintő Kormány Egyezményeket, Jegyzőkönyveket és dönt a Varsói Szerződés tagországain kívüli haditechnikai külkereskedelmi tevékenység fontosabb kérdéseiben;

– meghatározza a vezetékes és vezeték nélküli híradás fejlesztésének koordinálásával foglalkozó Állami Rádió- és Vezetékes Bizottság alapvető feladatait;

– jóváhagyja a háborút megelőző, valamint a háború időszakában életbe lépő jogszabály-tervezeteket;

– intézkedéseket tesz a háborút megelőző feszültségi időszak feladatainak végrehajtására, továbbá az országot ért elemi csapások következményeinek elhárítására.

A Honvédelmi Bizottság munkarendje.

2. §

(1) A Honvédelmi Bizottság üléseit rendszeresen – általában – havonta tartja.

(2) A Honvédelmi Bizottság ülésére meg kell hívni a napirend előadóját, az előterjesztésben érdekelt minisztert, országos hatáskörű szerv vezetőjét, valamint a napirend előadója által megjelölt személyt, illetve személyeket.

(3) Az ülés napirendjét, valamint a meghívottak jegyzékét, az előterjesztő javaslatát is figyelembe véve, a Honvédelmi Bizottság titkára állítja össze és a Honvédelmi Bizottság elnöke hagyja jóvá.

(4) A Honvédelmi Bizottság határozatképes, ha tagjainak több mint a fele jelen van.

(5) A Honvédelmi Bizottság az előterjesztett kérdésekben szótöbbséggel határoz. A határozatot az ülés elnöke mondja ki.

(6) A HB két ülése közötti időszakban a Honvédelmi Bizottság elnöke jogosult saját hatáskörében határozatot hozni, amiről a következő ülésen a HB tagjait tájékoztatja.

A Honvédelmi Bizottság elnökének és tagjainak helyettesítése.

3. §

(1) A Honvédelmi Bizottság elnökét távolléte vagy akadályoztatása esetén az elnök által megbízott HB tag teljes jogkörrel helyettesíti.

(2) A HB tagjai – szabadságuk, külföldi kiküldetésük vagy betegségük esetét kivéve – a HB ülésén kötelesek résztvenni.

Az ülésen való részvételi kötelezettség alól a HB elnöke felmentést adhat. A távollevő HB tagot az államtitkár, akadályoztatása esetén a minisztérium irányításával megbízott miniszterhelyettes képviseli.

A HB tagját helyettesítő államtitkár az ülésen szavazati joggal vesz részt.

A Honvédelmi Bizottság munkaterve.

4. §

(1) A Honvédelmi Bizottság munkáját általában félévre szóló munkaterv alapján végzi, melyet a Honvédelmi Bizottság elnöke előterjesztésére a Kormány hagy jóvá.

(2) A Honvédelmi Bizottság munkatervében meghatározott feladatokon kívül az illetékes szervek vezetői az ülésre egyéb – a Honvédelmi Bizottság hatáskörébe tartozó – javaslatokat is előterjeszhetnek.

(3) A munkatervbe felvett egyes feladatok törlését vagy az előterjesztés időpontjának – későbbi tervidőszakra történő – megváltoztatását, az előterjesztés elkészítéséért felelős szerv vezetőjének (helyettesének) kérésére a Honvédelmi Bizottság elnöke engedélyezheti.

Az előterjesztések elkészítése.

5. §

(1) A Honvédelmi Bizottság elé kerülő javaslatokat az előterjesztő köteles az érdekelt szervek vezetőjének és a HB titkárának véleményezés céljából megküldeni, akik álláspontjukat nyolc napon belül kötelesek az előterjesztővel közölni.

Az előterjesztés-tervezettel kapcsolatban észrevételt a miniszter (országos hatáskörű szerv vezetője) vagy nevében az államtitkár, illetve a miniszterhelyettes tehet.

Az előterjesztésben az érintett szervek egyetértését, illetve észrevételét fel kell tüntetni.

(2) A Honvédelmi Bizottság Titkársága köteles megvizsgálni, hogy a benyújtott előterjesztés az ügyrend előírásainak megfelel-e.

A Honvédelmi Bizottság üléseinek előkészítése.

6. §

(1) A HB ülések napirendjét a Honvédelmi Bizottság elnöke hagyja jóvá.

(2) Az előterjesztéseket a szükséges példányszámban – az eredeti aláírt példánnyal együtt – legalább 8 nappal az ülés időpontja előtt a Honvédelmi Bizottság Titkárságára kell megküldeni.

(3) Az ülés jóváhagyott tárgysorozatát, az előterjesztésekkel együtt, az ülést megelőzően legalább 5 nappal a Honvédelmi Bizottság titkára juttatja el a HB ülésen résztvevőknek.

(4) A megtárgyalt előterjesztéseket a HB ülése után 3 napon belül a HB Titkárságához vissza kell küldeni.

A Honvédelmi Bizottság üléseinek jegyzőkönyve.

7. §

(1) A Honvédelmi Bizottság üléséről jegyzőkönyvet kell készíteni.

(2) A jegyzőkönyv mellékleteként, okmányszerűen meg kell őrizni

– az előterjesztések eredeti példányát,

– a határozatok teljes szövegének eredeti aláírásokkal ellátott példányát.

(3) A HB határozatokat a jegyzőkönyv alapján a Honvédelmi Bizottság Titkársága szerkeszti meg. A Honvédelmi Bizottság határozatait, valamint az ülés jegyzőkönyvét az ülés elnöke és a HB titkára írják alá.

(4) A HB tagja, ha a Honvédelmi Bizottság ülésén akadályoztatása miatt nem vett részt, az akadály megszűnése után az ülésről készített jegyzőkönyvet – az ülésen elhangzottak megismerése céljából – elolvasni és láttamozni köteles.

A HB határozatok közlése.

8. §

- (1) A HB határozatait – szükség szerint a jegyzőkönyv kivonatát – a HB tagjainak, a végrehajtásért felelősöknek, illetve az érdekelteknek kell megküldeni.
- (2) A HB határozatainak végrehajtására az érdekelt miniszterek (országos hatáskörű szervek vezetői) külön utasításban intézkednek.
- (3) A Honvédelmi Bizottság elnöke a HB üléséről a Kormány tagjait a Minisztertanács ülésén tájékoztatja.
A Minisztertanács tagjai a Honvédelmi Bizottság határozataival kapcsolatban a Minisztertanácshoz előterjesztéssel élhetnek.
- (4) A Honvédelmi Bizottság határozatai titkosak. A titkosság fokát – azok tartalmától függően – az előterjesztő, illetve a HB titkára határozza meg.
- (5) A Honvédelmi Bizottság határozatainak kezelése, valamint a hatályon kívül helyezett határozatok megsemmisítése az érvényben levő titkos ügyviteli szabályzat előírásai szerint történik.

A Honvédelmi Bizottság apparátusa.

9. §

- (1) A Honvédelmi Bizottság apparátusa a Titkárság.
- (2) A Titkárság alapvető feladatai:
 - a HB ülések előkészítése, az ülések jegyzőkönyvének és határozatainak elkészítése;
 - a HB előterjesztések véleményezése, elkészítésüknek szükség szerinti koordinálása;
 - a HB üléseiről a Minisztertanács tagjai részére tájékoztató jelentés elkészítése;
 - a felső vezetés tevékenységéhez kapcsolódó országmozgósítási munka szervezése és koordinálása;
 - a megyei honvédelmi bizottságok munkájának rendszeres, folyamatos segítése és a feladataik ellátásához szükséges központi koordináció biztosítása;
 - a HB határozatainak végrehajtásának esetenkénti ellenőrzése, amihez az érintett szervek a szükséges segítséget és adatokat megadják.
- (3) Feladatait ügyrendje alapján végzi, melyet a Honvédelmi Bizottság elnöke hagy jóvá.
- (4) A Honvédelmi Bizottság Titkárságának munkatársait a Minisztertanács Titkárságának vezetője nevezi ki és menti fel.

Budapest, 1974. április 17.

(Trombitás Dezső)
HB titkára

(Borbándi János)
HB elnöke

Forrás: MNL OL XIX-A-16-aa 123. d.

40 1974. JÚNIUS 11.

Előterjesztés a Honvédelmi Bizottsághoz. Jelentés a Munkásőrség részére meghatározott hátországvédelmi feladatok végrehajtására való felkészülés helyzetéről

MUNKÁSŐRSÉG ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁG

Budapest

Sz. „M” 0037/1/1974

SZIGORÚAN TITKOS!

003. számú példány

Egyetértenek:

Lázár György

Benkei András

Csémi Károly

Papp Dezső

Trombitás Dezső

elvtársak

ELŐTERJESZTÉS

a Honvédelmi Bizottsághoz

JELENTÉS

a Munkásőrség részére meghatározott hátországvédelmi feladatok végrehajtására való felkészülés helyzetéről

A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága 1970. október 20-i döntése és ezt követően a Honvédelmi Bizottság határozatai, hosszú távra megszabták a fegyveres erők és testületek feladatait.

A Munkásőrség részére meghatározott feladatok:

- együttműködésben részvétel a karhatalmi és fegyveres biztosítási feladatok végrehajtásában;
- őrizze a párt- és saját vezető szervei objektumait, a területi Honvédelmi Bizottságok védett vezetési pontjait;
- önállóan végrehajtani az I. és II. kategóriába sorolt népgazdasági objektumok őrzését, védelmét.

E feladatok magasabb követelményt, fokozottabb felelősséget jelentenek a testület összetevékenységének minden területén. Céltudatosabbá vált felkészülésünk, a feladatok aktivizáló, lelkesítő hatása a személyi állomány körében is megmutatkozik.

I.

A Munkásőrség részére megszabott hátországvédelmi feladatok időarányos részének végrehajtása tervszerűen megkezdődött, megvalósításuk folyamatban van.

1./ Az előkészítő munka eredményeképpen – a Belügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium, az Országos Tervhivatal és az érintett tárcák illetékes szerveivel közösen – kidolgoztuk a HB 2/221/1971. sz. és a 6/229/1971. sz. határozatában megszabott feladatoknak megfelelő közös szabályozókat, intézkedési terveket. Az alárendelt munkásőr parancsnokságokat felkészítettük a feladatok fogadására, a tervezési munkák végrehajtására.

a/ A karhatalmi és fegyveres biztosítási együttműködési feladatokat közös Parancsban rögzítettük, amelynek alapján a területi rendőri és munkásőri vezető szervek az együttműködési terveket elkészítették. A Belügyminisztériummal – béke időszakra vonatkozólag – újra szabályoztuk a munkásőr alegységek részvételét a határőrizeti és közrendvédelmi feladatokban.

b/ Szabályozásra került a Munkásőrség személyi állományának biztosítási /meghagyási/ rendszere. Ennek alapján a Munkásőrség erői a feladatok végrehajtásához biztosítottak.

c/ Megtörtént az „M” esetén állandó jelleggel igénybevételre kerülő gépjárművek átvételének, üzemeltetésének rendezése. Az ideiglenes gépjárművek KPM által biztosított keretszámai az e célra szükséges szállítótér igényt kielégítik.

d/ A testület átfegyverzése szervezeten megtörtént. A tömegpusztító fegyverek elleni védőeszközök első ellátása /16 000 fő/ a parancsnokságok raktáraiban vannak tárolva.

e/ A karhatalmi rendeltetésű munkásőr állomány „M” elhelyezési igényeinek felmérése megtörtént. Ennek alapján az elhelyezés nagyrészt biztosítva van.

f/ A Honvédelmi Bizottság által jóváhagyott átmeneti időszakra szükséges élelmezési készlet tartalékolása 1974. február 1-től folyamatosan biztosított. A gyógyszer és egészségügyi anyagkészletek kialakítása 1974-ben megvalósul.

g/ Megkezdődött a középtávú „M” szükségletek felmérése, a háborús ellátás rendszerének, valamint az „M” anyagi, műszaki tervnek kimunkálása.

2./ A Munkásőrséget érintően részt veszünk az új Honvédelmi Törvény, valamint az országmozgósítással kapcsolatos jogszabályok kidolgozásában.

3./ A távolabbi „M” célkitűzéseket, felkészítési irányelveket átfogóan országos parancsnoki utasítás szabja meg, amely új szabályozók kimunkálásának és bevezetésének alapját képezte. 1973. szeptember 1-én hatályba lépett a Munkásőrség rendkívüli időszakra vonatkozó harc-készültségbe helyezését szabályozó parancs. Elkészült a parancsnoki és törzsmunka tartalmát és formáit meghatározó új „Törzsszolgálati Utasítás”, valamint a nagyobb követelményeknek jobban megfelelő „Ügyeleti és Őrszolgálati Szabályzat”.

4./ A harckiképzés színvonalának, hatékonyságának javítása érdekében többirányú munkát folytattunk:

a/ a kiképzés helyzetét átfogóan elemeztük, a végrehajtást újra szabályoztuk, ebben biztosítjuk, hogy a kiképzés a feladatokhoz és a követelményekhez jobban igazodjék;

- b/ a munkásőr állomány kiképzésénél nagy figyelmet fordítottunk az objektum őrzés és védelem komplex ismereteinek elsajátítására;
- c/ a teljes állomány alapfokon megismerte a rendszerbe került AKM géppisztolyok kezelését.

5./ Gazdálkodásunk területén a korábbi években megkezdett korszerűsítés folyamatosan megvalósul összhangban az „M” feladatokra való felkészüléssel.

II.

Az „M” időszakra meghatározott őrzés-védelmi feladatok ellátásának előkészítését

- figyelemmel a tennivalók sokrétűségére;
- az érintett központi, helyi szervek nagy számára;
- a széleskörű közös tervező, szervező tevékenységre;

kiemelt feladatként szerveztük és irányítottuk.

1./ A Honvédelmi Bizottság által őrzésre kijelölt /: 91 I. kategóriájú, 406 II. kategóriájú /: összesen: 497 népgazdasági objektum területi elosztását végrehajtottuk. Meghatároztuk az őrzés-védelem rendszere kialakításának alapvető szabályait, ezen belül a területi és egységparancsnokok feladatait, felelősségét.

a/ A területi és egységparancsnokságok – a helyileg érintett őriztető szervekkel közösen – felmérték az őrzés-védelemhez szükséges erő- és eszközigényt. Megállapodásokban rögzítették az őrzés-védelem ellátásának módjait; az őrségek adott esetben történő felállításával, szolgálati feladatok ellátásával összefüggő kötelezettségeket /külső és belső összeköttetés, elhelyezés, biztonságtechnikai jelző- és műszaki eszközök/.

b/ Az egységparancsnokságok kidolgozták az őrzési és védelmi okmányokat, megkezdtek a kijelölt egységek felkészítését. Esetenként kezdeményezték a Polgári Fegyveres őrségek parancsnokainak részvételét a munkásőr törzsek, alegységparancsnokok kiképzési, továbbképzési foglalkozásain.

2./ Az őrzés-védelmi feladatok ellátásának alapjai biztosítottak. Az állomány felkészítésével párhuzamosan szabályoztuk – a meghatározott harcászultségi fokozatoknak megfelelően – az őrzés megkezdését, készenlétének időnormáit, a fegyverzet, a lőszer, élelmezés biztosításának módjait.

3./ A feladatok végrehajtása új és magas követelményeket rótt a parancsnoki állományra. A rendelkezésre álló idő is kevesebb volt a tervezettnél. Mindezek következtében néhány helyen a H. B. határozatában az őriztetők számára előírt feltételek megteremtésének ütemében és mértékében túlzásokat találtunk.

Az érintett tárcákkal – őriztető szervekkel – közös intézkedéseket tettünk a megállapodásokban rögzített anyagi-technikai igények felülvizsgálatára, azok biztosításának tervezésére. Ezt a munkát tovább kell folytatni és azokon a helyeken, ahol nem a háborús körülményeknek megfelelő, vagy nem a reális igények kielégítését tervezték, további korrekciókat kell végrehajtani.

Az eddigi konkrét és széleskörű vizsgálat alapján azonban megállapítható, hogy bizonyos anyagi-technikai szükségletek egy részének /őrségek elhelyezése; helységek berendezése; hírösszeköttetés; biztonságtechnikai eszközök stb./ tervezése és biztosítása még nem megoldott:

a/ A feladatok átvétele, ellátásának előkészítése a IV. ötéves tervidőszak közben történt, így azokkal a terv nem számolt, és átcsoportosításokra sem volt lehetőség.

b/ A karhatalom által korábban őrzésre tervezett 84 I. őrzési kategóriába sorolt népgazdasági objektummal szemben a Munkásőrségnek 497 objektum őrzés-védelmét kell megszervezni, ez a feladatok, a feltételek és a szükségletek jelentős változását eredményezte.

c/ Az őriztető szervek lehetőségei, meglévő anyagai, eszközei eltérőek. Sok esetben a lakott területen kívüli, nem nagyüzemi objektumoknál az őrzés alapvető feltételei nincsenek meg, és a szükségletek egy része „M” esetén, rövid időn belül nem elégíthető ki. /pl. őrség elhelyezése, biztonságtechnikai eszközök, rádiótechnikai eszközök/. Ezért indokolt, hogy az alapvető szükségletek nemcsak az „M” tervekbe kerüljenek, hanem a legfontosabb feltételek fokozatosan biztosítva legyenek, a vállalatok által béke időszakban is szükségesnek tartott őrzéstechnikai fejlesztéssel összhangban.

d/ A felmért anyagi, technikai szükségletek rendezésén belül, külön megoldást igényel a rádiótechnikai eszközök biztosítása, amely jelenleg a H. B. határozatának megfelelően az őriztető szervek kötelezettségei között szerepel. Ezen haditechnikai eszközöknek az őriztető szervek által egyedileg történő beszerzése nem oldható meg, és nem is gazdaságos. Emellett még külön gondot jelent; az egységes típus, a gyártási kapacitás biztosítása, az eszközök karbantartása, időnkénti működtetése, a munkásőr egységek rádió hírszisztemébe történő bevonása stb. Ezért a rádiótechnikai szükséglet biztosítását indokolt központilag megoldani. Jelenlegi felmérés alapján a pénzszükséglet mintegy 75 millió Ft.

III.

A meghatározott hátországvédelmi – karhatalmi, fegyveres biztosítási, őrségi feladatok végrehajtásának megszervezése folyamatban van, alapjaiban rendezett. A további felkészülés folyamatosságának biztosítása érdekében még számos – az érintett fegyveres és népgazdasági szervekkel közös, illetve testületen belüli – feladatot kell megoldani.

a/ További kimunkálást, pontosítást igényelnek a MOP [Munkásőrség Országos Parancsnoksága] háborús viszonyok közötti vezetési, szervezeti, személyi és tárgyi feltételek kialakításával összefüggő feladatok.

b/ A HT ügyrendjében meghatározottak szerint ki kell dolgozni a MOP felső vezetésben való funkcionáláshoz szükséges okmányokat, terveket.

c/ A hátországvédelmi feladatokkal összhangban kell kidolgozni az 1976–80-as évekre szóló „M” anyagi, műszaki ellátási tervet, illetve az V. ötéves terv testületi fejlesztési célkitűzéseit, feladatait.

Tovább kell fejleszteni az együttműködést, szorosabb munkakapcsolatot kell fenntartani a társfegyveres szervekkel, az érintett ágazati minisztériumokkal, illetve a megyei Honvédelmi Bizottságokkal, a meghatározott közös feladatok megoldásában, részleteinek kimunkálásában.

Folyamatosan pontosítani kell a már elkészült harckészültségbe helyezési, együttműködési, őrzési-védelmi okmányokat, terveket. Az operatív karhatalmi feladatok ellátására kijelölt központi és területi tartalék századok, valamint az őrségi alegységek felszerelését szükséges kiegészíteni, folytatni kell differenciáltabb felkészítésüket.

A jóváhagyott távlati és éves tervekben folyamatosan biztosítani kell a működés tárgyi feltételeit. Be kell fejezni a tömegpusztító fegyverek elleni védelem eszközeivel való ellátást, a vegyvédelmi alegységek szervezeti kialakítását, szerelésük, eszközeik kiegészítését.

Az őrzés-védelmi feladatok ellátására való felkészülést, az érintett szervekkel folytatott közös tevékenységet, a jövőben is kiemelt feladatként kell kezelni.

Az V. ötéves terv előkészítésével összhangban és az érintett szervekkel közösen, végre kell hajtani az objektumok sorolásának felülvizsgálatát, pontosítását.

Fokozatosan és fontossági sorrendben meg kell oldani az őrzés-védelem anyagi, technikai szükségleteinek tervszerű biztosítását.

A rádiótechnikai eszközigény kielégítésénél biztosítani kell az eszköz gazdaságos beszerzését, elosztását, karbantartását, utánpótlását.

IV. HATÁROZAT

A Honvédelmi Bizottság:

a/ megtárgyalta a Munkásőrség „M” felkészülésének helyzetéről és feladatairól szóló „Jelentés”-t. Az abban foglaltakat elfogadja, a meghatározott feladatokat jóváhagyólag tudomásul veszi;

b/ utasítja az érintett szervek vezetőit, az őrzés-védelem anyagi, technikai szükségleteinek folyamatos felülvizsgálatára. Ahol az őrzés alapvető feltételei nem biztosítottak – figyelemmel az objektum besorolásának pontosítására – a szükséges intézkedéseket közösen tegyék meg. E feladatok megoldását össze kell hangolni a tárcák, illetve a vállaltok által békében is szükségesnek tartott társadalmi tulajdonvédelmi és őrzéstechnikai fejlesztéssel;

Felelős: az érintett minisztériumok vezetői,
Munkásőrség országos parancsnoka.

Határidő:

– a felülvizsgálat végrehajtására:

1976. december,

– őrzés feltételeinek biztosítása:

folyamatos

c/ az objektumok őrzés-védelméhez szükséges – felülvizsgált és pontosított – rádiótechnikai eszközigényt az őriztető szervnek nem kell tervezni. Ezen eszközöket a Munkásőrség tervezze meg, gondoskodjék beszerzéséről.

Felelős: Munkásőrség országos parancsnoka,
OT elnöke.

Határidő: folyamatos.

Budapest, 1974. június 11.

Papp Árpád s. k.
a Munkásőrség országos parancsnoka

Forrás: MNL OL XIX-A-16-aa 123. d.

41 1974. AUGUSZTUS 29.

A Honvédelmi Bizottság 13/250/1974. számú határozata a Munkásőrség részére meghatározott hátországvédelmi feladatok végrehajtására való felkészülés helyzetéről

HONVÉDELMI BIZOTTSÁG

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 8 pld-ban
1 pld. 2 lap
5. sz. pld.
Sfsz.: 495/1974.

Kapják: Papp Árpád
Lázár György
Benkei András
Czinege Lajos vezds.
Rácz Sándor
Oláh István altbgy.
elvtársak

Kivonatot: az érintett szervek vezetői 1., 2. pont
fővárosi, megyei tanács
elnökök 1., 2. pont

A HONVÉDELMI BIZOTTSÁG 13/250/1974. számú határozata

a Munkásőrség részére meghatározott hátországvédelmi feladatok végrehajtására
való felkészülés helyzetéről.

A Honvédelmi Bizottság

1. megtárgyalta a Munkásőrség „M” felkészülésének helyzetéről és feladatairól szóló jelentést. Az abban foglaltakat elfogadta, a meghatározott feladatokat jóváhagyólag tudomásul vette;
2. utasítja az érintett szervek vezetőit az őrzés-védelem anyagi-technikai szükségleteinek folyamatos felülvizsgálatára. Ahol az őrzés alapvető feltételei nem biztosítottak – figyelemmel az objektum besorolásának pontosítására –, a szükséges intézkedéseket közösen tegyék meg. E feladatok megoldását össze kell hangolni a tárcák, illetve a vállalatok által békében is szükségesnek tartott társadalmi tulajdonvédelmi és őrzéstechnikai fejlesztéssel;

Felelős: az érintett tárcák vezetői,
fővárosi, megyei tanácselnökök,
Munkásőrség országos parancsnoka

Határidő: a felülvizsgálat végrehajtására
1976. december
őrzés feltételei biztosítására
folyamatos

3. az objektumok őrzés-védelméhez szükséges – felülvizsgált és pontosított – rádió-technikai eszközigényt az őriztető szervnek nem kell tervezni. Ezen eszközöket a Munkásőrség tervezze meg, gondoskodjék beszerzéséről.

Felelős: Munkásőrség országos parancsnoka
Országos Tervhivatal elnöke

Határidő: folyamatos.

Budapest, 1974. augusztus 29.

Trombitás Dezső s. k.
HB titkára

Borbándi János s. k.
HB elnöke

Forrás: MNL OL XIX-A-16-aa 123. d.

42 1975. MÁRCIUS 5.

**Előterjesztés a Honvédelmi Bizottsághoz a háborús
jogszabálytervezetek kidolgozásának és felülvizsgálatának
egységes rendjéről – részlet**

Szigorúan titkos!
HONVÉDELMI MINISZTER
IGAZSÁGÜGYMINISZTER

Készült: 3 eredeti pld.
Egy példány: 8 lap
1.számú példány
Szám: H/000303/1975/58.

EGYETÉRT:

BM: Benkei András

OT: Lázár György

HB Titkárság: Trombitás Dezső

ELŐTERJESZTÉS
a Honvédelmi Bizottsághoz

a háborús jogszabály-tervezetek kidolgozásának és felülvizsgálatának egységes rendjéről

I.

A hatályos Honvédelmi Törvény kihirdetését követően a Honvédelmi Bizottság utasította az érdekelt minisztereket és országos hatáskörű szervek vezetőit, hogy a tevékenységi körükbe tartozó, háború idején kihirdetésre kerülő jogszabályok tervezetének előkészítését kezdjék meg.

A háborús jogszabály-tervezetek jelentős része 1965-re elkészült. A Honvédelmi Bizottság ezeket jóváhagyta. A tervezetek 1966-ban gyűjteménybe foglalva kiadásra kerültek.

A változások folytán a gyűjteménybe foglalt tervezeteket korszerűsítették, és egyidejűleg számos újabb háborús jogszabály-tervezet is készült. Ezt követően a Honvédelmi Bizottság Titkársága "Jogszabálygyűjtemény" címmel kiadta a háborús jogszabály-tervezetek újabb gyűjteményét. Az ebben foglalt tervezetek felülvizsgálatát a Honvédelmi Bizottság az országmozgósítás továbbfejlesztéséről szóló 1/244/1973. sz. határozatával rendelte el.

A háborús jogszabály-tervezetek előkészítésével /kidolgozásával, egyeztetésével és jóváhagyásra történő előterjesztésével/, naprakész állapotban tartásával, valamint kezelésével /gyűjteménybe foglalásával, nyilvántartásával és a szükséges körben való ismertetésével/ kapcsolatban az alábbi kérdések rendezése szükséges:

1/ A háborús jogszabály-tervezetek jellege és köre

A jelenlegi háborús jogszabálygyűjtemény kihirdetett és már békeidőszakban is alkalmazásra kerülő jogszabályokat is magában foglal. Ezeket nem indokolt a háborús jogszabály-tervezetek körébe vonni.

A jogszabály-tervezetek külön csoportját alkotják az Országos Tervhivatal előterjesztése alapján a Honvédelmi Bizottság 5/241/1973. sz. határozatával elfogadott tervezetek. Ezek olyan intézkedéseket tartalmaznak, amelyek az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély megállapítását megelőzően, a nemzetközi helyzet feszültségének fokozódása miatt váltak szükségessé, és a népgazdaság háborús gazdálkodásra való átállásának megkezdését biztosítják. Ezek sem minősülnek kifejezetten háborús jogszabály-tervezeteknek.

Előkészítésük azért indokolt, mert a népgazdaságnak viszonylag hosszabb időre van szüksége ahhoz, hogy átálljon a háborús gazdálkodásra. Ezért a termelés – elsősorban a hadiipari termelés – és az elosztás átmeneti szabályait már ebben az időszakban érvényre kell juttatni. Minthogy azonban ezek a tervezetek sok tekintetben eltérnek a békeidőszak jogszabályaitól, megjelölésükre az „átmeneti gazdaságmozgósítási jogszabály-tervezetek” kifejezés indokolt, megkülönböztetésül a rendkívüli állapot idejére szóló gazdaságmozgósítási /háborús/ jogszabály-tervezetektől.

Mindezekre figyelemmel szükséges a háborús jogszabálytervezetek jellegének és körének rögzítése; ezt tartalmazza az előterjesztéshez mellékelt Irányelvek 1/ pontja.

2/ A háborús jogszabályok alkalmazásának ideje

Bizonytalanság van abban a tekintetben is, hogy a háborús jogszabály-tervezetek mikor kerüljenek kihirdetésre és alkalmazásra. A probléma nagyrészt abból adódik, hogy a háborút megelőző időszak felosztása, a rendkívüli állapot értelmezése nem egységes. A háborús jogszabály-tervezetek kihirdetése és alkalmazása a rendkívüli állapothoz kapcsolódik. Ezért rögzíteni kell, hogy a háborús jogszabály-tervezetek kidolgozása, kihirdetése és alkalmazása szempontjából milyen helyzet minősül rendkívüli állapotnak.

Rendkívüli állapotnak tekinthető társadalmunk életében a normális-békés viszonyoktól eltérő, közvetlen háborús vagy egyéb veszéllyel terhes, olyan különleges helyzet, amely az állam biztonságát /területi épségét, szuverenitását és függetlenségét, illetőleg a közrendet és közbiztonságot/ súlyosan veszélyeztet, s amelynek megszüntetése érdekében az erre feljogosított állami szervek jogszabályi formában is rendkívüli intézkedéseket kötelesek fogatosítani.

Rendkívüli állapotnak minősül tehát az „állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély esete”, a „hadiállapot” és a „háború”, illetőleg az „elemi csapás vagy az ország érdekét fenyegető egyéb veszélyhelyzet”. /Az utóbbiakról az időleges munkakötelezettségről szóló 1967. évi 29. sz. tvr. és a végrehajtására kiadott 50/1970./XII. 20./Korm. sz. r. intézkedik./

A rendkívüli állapot ilyen értelmezése összhangban van az Alkotmánnyal és az új honvédelmi törvény téziseivel is. Ez utóbbiak szerint egyes honvédelmi kötelezettségek vagy rendkívüli intézkedések háború idején kívül is elrendelhetők, ha az a közrend és közbiztonság vagy elemi csapás elhárítása, illetőleg a fokozott honvédelmi felkészülés érdekében szükséges.

Az Irányelvek 2/ pontja ennek megfelelően határozza meg a rendkívüli állapotot.
[...]⁴³

5/ A jogszabály-tervezetek jóváhagyása

A minisztertanácsi és ennél magasabb szintű háborús, illetőleg átmeneti gazdaságmozgósítási jogszabály-tervezeteket – kivéve azokat, amelyek a felső vezetésre vonatkoznak – békeidőszakban nem szükséges jóváhagyni a Minisztertanáccsal, illetőleg az Elnöki Tanáccsal. Elég, ha ezek a tervezetek a Honvédelmi Bizottság jóváhagyásával teljesen készen rendelkezésre állnak.

Az egyszer már jóváhagyott és később felülvizsgált tervezetet a Honvédelmi Bizottsághoz a felülvizsgálat után jóváhagyásra csak akkor kell előterjeszteni, ha a módosítás érdemi jellegű. A módosítás jellegét a HB Titkárság, az OT, az IM, a BM és a HM képviselőiből létrehozandó operatív bizottság dönti el. A békeidőszakra szóló újabb jogszabályokkal való összhang megteremtését szolgáló és más, nem érdemi változtatások átvezetéséről is ez a bizottság gondoskodik.

[...]⁴⁴

⁴³ Kimaradt részek: 3/ A jogszabálytervezetek előkészítésével kapcsolatos tevékenység koordinálása. 4/ A tervezetek naprakész állapotának biztosítása.

⁴⁴ Kimaradt rész: 6/ A jogszabálytervezetek kezelése. II. Határozati javaslat. Az előterjesztést és a határozati javaslatot 1975. március 5-én kézjegyével Czinege Lajos honvédelmi miniszter és dr. Korom Mihály igazságügyminiszter látta el.

Szigorúan titkos!

Melléklet: a H/000303/1975/58. számhoz

Készült: 3 eredeti pld-ban

Egy példány: 4 lap

1. számú példány

A HONVÉDELMI BIZOTTSÁG IRÁNYELVEI

a háborús jogszabály-tervezetek kidolgozásának és felülvizsgálatának egységes rendjéről

1/ Háborús jogszabály-tervezetek /ideértve az utasítás-tervezeteket is/ azok a jogszabály-tervezetek, amelyek a honvédelem érdekében a békeidőszakra szóló jogszabályokhoz képest eltérő vagy külön rendelkezéseket tartalmaznak, és csak a rendkívüli állapot megállapításával vagy bekövetkeztével egy időben, vagy ezt követően kerülnek kihirdetésre és alkalmazásra.

A nemzetközi helyzet feszültsége fokozódásának idejére szóló átmeneti gazdaságmozgósítási jogszabály-tervezetek a rendkívüli állapotot megelőző időszakban kerülnek kihirdetésre és alkalmazásra.

2/ A háborús jogszabályok elkészítése és alkalmazása szempontjából rendkívüli állapot: az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély esete, a hadiállapot és a háború, illetőleg az elemi csapás vagy az ország érdekét fenyegető egyéb veszélyhelyzet.

3/ A háborús és az átmeneti gazdaságmozgósítási jogszabály-tervezetek előkészítésével kapcsolatos munkát az alábbiak szerint kell végezni:

a/ A felső vezetésre vonatkozó jogszabály-tervezetek előkészítése, valamint az egyéb jogszabály-tervezetekben a Honvédelmi Bizottság határozataiban foglalt elvek érvényre juttatása a Honvédelmi Bizottság Titkárságának a feladata. Emellett kezdeményezheti új tervezetek kidolgozását, illetőleg a meglevő tervezetek felülvizsgálatát.

b/ A háborús, illetőleg az átmeneti gazdaságmozgósítási jogszabály-tervezetekkel kapcsolatos feladatok koordinálását a Honvédelmi Minisztérium végezze, kivéve a felső vezetés háborús működésére, valamint az állam- és közbiztonságra vonatkozó tervezeteket. A minisztertanácsi és ennél magasabb szintű jogszabály-tervezeteket a gazdaságmozgósításba be nem vont témafelelős szervek vezetői a honvédelmi miniszterrel, a gazdaságmozgósításba bevont témafelelős szervek vezetői a honvédelmi miniszterrel és az Országos Tervhivatal elnökével együttesen terjesszék elő jóváhagyásra.

c/ Valamennyi gazdaságmozgósítási jogszabály-tervezet előkészítésével és naprakész állapotban tartásával kapcsolatos feladatok közbenső koordinálása az Országos Tervhivatal feladata, a tervezetek végső kialakítását a Honvédelmi Minisztérium koordinálja.

d/ Az állam- és közbiztonságra vonatkozó háborús jogszabály-tervezetek előkészítését és naprakész állapotban tartását, valamint az ezekkel kapcsolatos koordinációs feladatokat a Belügyminisztérium végzi.

e/ Az igazságügyminiszter a tervezetek előkészítésénél ellátja a 2030/1964./XI. 10./ Korm. sz. és az 1063/1974./XII. 30./Mt. h. sz. határozatban foglalt feladatokat.

f/ Minden témafelelős szerv kidolgozza és előterjesztésre előkészíti a tevékenységi körébe tartozó jogszabályt és köteles gondoskodni azoknak naprakész állapotban tartásáról.

4/ A jogszabály-tervezeteknek mindenkor összhangban kell lenniük az állami, társadalmi és gazdasági életben s ezeknek megfelelően a jogalkotásban végbement változásokkal. Ennek érdekében az alábbi elveket kell szem előtt tartani.

A tervezetek:

a/ legyenek összhangban egymással és a magasabb szintű jogszabályokkal, valamint a jogintézmények és szakkifejezések szempontjából a békeidőszakra szóló jogszabályokkal;

b/ tükrözzék a rendkívüli állapotban várható változásokat, és ezeknek megfelelően szabályozzák az életviszonyokat;

c/ kerüljék a párhuzamosságot, a szükségtelen átfedéseket;

d/ áttekinthetők és könnyen kezelhetők legyenek a jogalkalmazók és az érdekeltek számára.

A jelenleg folyamatban levő felülvizsgálat során figyelmet kell fordítani arra is, hogy csak az indokolt jogszabály-tervezetek kerüljenek a gyűjteményekbe, és javaslatot kell tenni a túlhaladott, felesleges jogszabály-tervezetek mellőzésére. A felülvizsgálatot úgy kell folytatni és befejezni, hogy az átdolgozott, illetőleg az új jogszabály-tervezetek az új honvédelmi törvény elfogadása után kerüljenek előterjesztésre a Honvédelmi Bizottsághoz.

5/ A minisztertanácsi és ennél magasabb szintű jogszabály-tervezeteket a Honvédelmi Bizottság hagyja jóvá. Az előbbieknél alacsonyabb szintű tervezetek jóváhagyása a témafelelős szervek vezetőinek hatáskörébe tartozik. A felső vezetés háborús működésére vonatkozó jogszabály-tervezeteket a Minisztertanáccsal, illetőleg az Elnöki Tanáccsal is jóvá kell hagyatni.

A Honvédelmi Bizottsághoz csak a HB által korábban elfogadott rendelkezésektől eltérő, érdemben módosított tervezeteket kell ismét jóváhagyásra előterjeszteni. A módosításnak ezt a jellegét a HB Titkárság, az OT, az IM, a HM és a MOP képviselőiből alakuló operatív bizottság dönti el. Ez a bizottság felhatalmazást kap arra, hogy elfogadjon a szükséges, nem érdemi jellegű változtatásokat, amelyek a békeidőszakra szóló újabb jogszabályokkal való összhang megteremtését vagy hasonló jogszabály-szerkesztési célt szolgálnak.

6/ A jóváhagyott jogszabály-tervezeteket az alábbi gyűjteményekbe kell foglalni:

a/ A háborús jogszabály-tervezetek gyűjteménye. Ebben kell összefoglalni az 1/ pontban meghatározott tervezeteket /ideértve az átmeneti gazdaságmozgósítási tervezeteket is/, tárgykör szerinti csoportosításban. Elkészítéséért és kezeléséért – a Honvédelmi Bizottság Titkárságával együttműködve – a Honvédelmi Minisztérium felelős.

b/ Az állam- és közbiztonságra vonatkozó háborús jogszabály-tervezetek gyűjteménye. Elkészítéséért és kezeléséért – a Honvédelmi Bizottság Titkárságával együttműködve – a Belügyminisztérium felelős.

A Honvédelmi Bizottság titkára az a/ pont alatti gyűjtemény elosztását a honvédelmi miniszterrel és az Országos Tervhivatal elnökével, a b/ pont alatti gyűjtemény elosztását pedig a belügyminiszterrel egyetértésben határozza meg.

A jogszabály-tervezeteknek a legszükségesebb mértékben és körben történő megismertetését a témafelelős szervek vezetői szabályozzák.

Forrás: MNL OL XIX-A-98 102. d.

A Honvédelmi Tanács ügyrendje

HONVÉDELMI BIZOTTSÁG
TITKÁRSÁGA

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 12 pld-ban
1 pld. 5 lap
12. sz. pld
Sfsz.: 248/1975.

A HONVÉDELMI TANÁCS ÜGYRENDJE

A Honvédelmi Tanács feladatai.

1. §

A Honvédelmi Tanács (továbbiakban: HT) háború vagy az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély idején irányítja az ország védelmét, mozgósítja az ország lakosságát és minden erőforrását a haza és a szocialista társadalmi rend védelmére, az ellenség megsemmisítésére, a hatályos szövetségi szerződésekből folyó kötelezettségek maradéktalan teljesítésére.

A Honvédelmi Tanács tevékenysége.

2. §

(1) A HT tevékenységét a Magyar Népköztársaság Alkotmánya alapján, annak szellemében, valamint a rendkívüli állapot idején életbe lépő jogszabályok előírásainak figyelembevételével fejtí ki.

(2) A HT határozatokat hoz, rendeleteket és utasításokat ad ki az 1. §-ban megjelölt feladatok végrehajtásának szabályozására.

A Honvédelmi Tanács szervezete.

3. §

(1) A HT, mint a legfelsőbb állami irányító szerv, jogai gyakorlásában testületként jár el, jogkörét és feladatait akadályoztatása esetén a legfelsőbb vezetés tartalékként létrehozott HT-II. veszi át.

A HT és a HT-II. állandó kapcsolatot tart egymással.

A HT egyes feladatok végrehajtásával a HT-II-t megbízhatja.

(2) A HT, valamint a HT-II. elnökét, tagjait és titkárát a NET nevezi ki és menti fel.

(3) A HT közvetlen irányításával a következő osztályok működnek:

1. Politikai osztály
2. Katonai osztály
3. Közigazgatási, belügyi és igazságügyi osztály
4. Gazdaságpolitikai osztály
5. Kulturális és egészségügyi osztály
6. Külügyi osztály.

A HT osztályai felügyeletét és munkájuk irányítását a HT egyes tagjai látják el. (Az osztályok hatáskörébe tartozó szerveket a melléklet tartalmazza.)⁴⁵

(4) A HT központi végrehajtó szervei a minisztériumok és az országos hatáskörű szervek.

A Honvédelmi Tanács területi szervei.

4. §

(1) A HT területi végrehajtó szervei a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok. Ezek elnökét, tagjait és titkárát a HT nevezi ki és menti fel.

(2) A fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok elnökei felelősek a HT vonatkozó határozatainak, utasításainak illetékességi területükön való kihirdetéséért és végrehajtásáért.

(3) A HT határozatainak és utasításainak előírásait minden szerv, a Magyar Népköztársaság területén tartózkodó természetes és jogi személy feltétlenül és a meghatározott időpontban végrehajtani köteles.

A Honvédelmi Tanács ülése.

5. §

(1) A HT ülését a HT elnöke, akadályoztatása esetén az ügyek vitelével megbízott elnökhelyettes hívja össze.

(2) A HT ülései közötti időszakban a HT jogkörében a HT elnöke, akadályoztatása esetén a HT elnökhelyettese vagy a HT által erre a jogkörre felhatalmazott HT tagok járhatnak el. Tevékenységükről a HT legközelebbi ülésén beszámolni kötelesek.

A Honvédelmi Tanács tagjainak jogai és kötelességei.

6. §

(1) A HT egyes tagjait konkrét kormányzati feladatokkal is megbízhatja. A HT tagja a megbízásának végrehajtásáról és ennek során tett intézkedéseiről a HT-nak beszámolni köteles.

(2) A HT tagja által kiadott intézkedést minden szerv, valamint minden természetes és jogi személy, legjobb tudása szerint, haladéktalanul, az intézkedésnek megfelelően végrehajtani köteles.

A miniszter, országos hatáskörű szerv vezetője, a fővárosi és megyei honvédelmi bizottság elnöke vagy magasabb katonai parancsnok a HT tagjának intézkedésével szemben, halasztó hatály nélkül, a HT-hez fordulhat.

(3) A HT tagját hivatalos tevékenysége során különleges védelem illeti meg. A vele szemben tanúsított engedetlenséget, ellenállást, vagy személye ellen irányuló támadást a katonai büntető törvények szerint kell megtorolni.

⁴⁵ A mellékletet nem közöljük.

A Honvédelmi Tanács apparátusa.

7. §

(1) A HT tevékenységének adminisztrációs feladatait, határozatainak, utasításainak nyilván-
tartását és végrehajtásuk ellenőrzését, a HT elé kerülő javaslatok feldolgozását a HT Titkár-
sága, valamint a HT osztályainak munkatársai végzik.

Záró rendelkezések.

8. §

(1) A Honvédelmi Tanács – amennyiben a rendkívüli állapot indokoltá teszi – a Központi
Bizottság megbízása alapján az ország politikai vezetését is ellátja, és az MSZMP Politikai
Bizottsága hatáskörében jár el a párt- és tömegszervezetek irányításában.

(2) A HT határozatait és utasításait, melyek a lakosság széles körét érintik – ha tartalmuk és
a körülmények ezt lehetővé teszik – a Magyar Közlönyben, illetve rádió, plakát, sajtó útján
közzé kell tenni.

Forrás: MNL OL XIX-A-16-aa 125. d.

44 1976. SZEPTEMBER 15.

Előterjesztés a Honvédelmi Bizottság részére a gazdaságmozgósítási munka „Alapelvei”-nek megfelelő tervek kidolgozásáról, valamint az új mozgósítási rendszerre történő áttérésről

ORSZÁGOS TERVHIVATAL
HONVÉDELMI MINISZTERIUM
HONVEDELMI BIZOTTSÁG
TITKÁRSÁGA
MT TANÁCSI HIVATALA
C02109/IV-1976.

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 20 példányban
1 példány 8 lap
18. sz. példány
Sfsz.: 1239

ELŐTERJESZTÉS

a Honvédelmi Bizottság részére
a gazdaságmozgósítási munka „Alapelvei”-nek megfelelő
tervek kidolgozásáról, valamint az új mozgósítási
rendszerre történő áttéréséről

A Honvédelmi Bizottság 4/224/1971. számú határozatával jóváhagyta „A népgazdaság háborúra történő felkészítésének és mozgósításának alapelvei”-t, a 10/252/1974. számú határozatával a fővárosi és megyei mozgósítási feladatokat és a 3/256/1975. számú határozatával az igazságügyi szervek feladatait, a nem gazdasági minisztériumok, valamint a társadalmi szervek „M” tevékenységének szabályait.

A fenti határozatokban foglalt feladatok végrehajtásáról, az új alapelveknek megfelelő tervek kidolgozásáról a következőket jelentjük:

A népgazdaság mozgósítási felkészítése az országmozgósítási munka keretében 1971-ig a népgazdaság háborús körülmények közötti tevékenységének előkészítésére irányult. A felkészülési elvek és a tervezési gyakorlat alapvetően a hagyományos eszközökkel vívott háború követelményeinek feleltek meg. A Honvédelmi Bizottság 4/224/1971. számú határozatával elfogadott „Alapelvek” a felkészülés követelményeit, tartalmát és módszereit a rakéta atomeszközökkel vívott háború várható lefolyása alapján határozta meg.

A népgazdaság háborúra történő felkészítését és mozgósítását befolyásoló, az „Alapelvek”-ben meghatározott hadászati-hadműveleti koncepció a felkészülési munka egészének a korszerűsítését követte meg. Ennek megfelelően sor került a gazdaságmozgósítási munkában részt vevő szervek feladatainak, felkészülési elveinek és tervezési módszereinek korszerűsítésére, a nem gazdasági minisztériumok és a társadalmi szervek „M” munkába történő bevonására és „M” tevékenységének szabályozására, a tanácsszervek honvédelmi feladatainak meghatározására. Az „Alapelvek” a népgazdaság felkészülésén kívül hatást gyakoroltak az országmozgósítási munka egyéb területeire is.

A felkészülési munka korszerűsítése és a fentiekben vázoltak eredményeképpen a legfontosabb központi és területi irányító szerveknél, a vállalatoknál és intézményeknél a korszerű

háború követelményeinek megfelelő, egységes elvek és módszerek alapján történik a mozgósítási felkészülés. Az új mozgósítási tervek kidolgozása és a végrehajtás előkészítése érdekében határozott előrelépés történt az érintett személyi állomány felkészítésében, kiképzésük, felkészülési munkába történő bevonásuk és gyakoroltatásuk útján.

Előterjesztésünkben az „Alapelvek”-nek, a gazdaságmozgósítási munka, a fővárosi és megyei honvédelmi feladatok felkészítése területén történő érvényesítésére térünk ki.

II.

A gazdaságmozgósítás „Alapelvei”-nek megfelelő „M” felkészülési okmányok kidolgozásának helyzete

a/ A gazdaságmozgósítási felkészülési és tervezési munkába bevont minisztériumok, országos hatáskörű szervek legfontosabb gazdaságmozgósítási feladatait „Alapelvek”-ben a Honvédelmi Bizottság határozta meg. E szervek részletes feladatait a HB felhatalmazása alapján az Országos Tervhivatal elnöke adta ki. Az irányító szervek gazdaságmozgósítási feladatai tartalmazzák a háborúban és – ha szükséges – az azt megelőző időszakban a gazdálkodás és irányítás tekintetében jelentkező tennivalókat.

Egyértelműen tisztázódott az irányító szervek helye és szerepe mozgósítás esetén, kialakították háborús szervezeteiket és ügyrendjüket. A minisztériumok, országos hatáskörű szervek a HB határozatai, valamint az Országos Tervhivatal elvi és módszertani előírásai alapján irányítják a felügyeletük alá tartozó népgazdasági ágazatok és funkcionális tevékenységek felkészítését, határozták meg a vállalatok, intézmények mozgósítási feladatait.

Az ország honvédelmi felkészítése személyi, anyagi és technikai feltételeit összefoglaló, a népgazdaság mozgósítási feladatait meghatározó számítási év tervét a HB 4/268/1976. számú határozatával jóváhagyta. Az Országos Tervhivatal a jóváhagyott terv alapján kiadta a minisztériumok, országos hatáskörű szervek, valamint a fővárosi, megyei tanácsszervek terveit. A népgazdaság számítási év terve lényegében teljes körűen meghatározza a termelő, szolgáltató ágazatok tervmutatóit, a fegyveres erők és testületek, a népgazdaság szükségletei kielégítése és a nemzetközi kötelezettségek teljesítése, valamint a lakosság védelme és ellátása érdekében.

A hadigazdasági szempontból fontos vállalatok rendelkeznek a számítási év tervével. A vállalatoknál a számítási év tervében előírt termékek termelésére történő átállást részletesen kidolgozták.

A mozgósítással összefüggő feladatok felmérése, a tevékenység tervszerű előkészítése és meghatározása érdekében országosan egységes intézkedési tervrendszer került kialakításra, és ez valamennyi területen a polgári védelem intézkedési terveit is tartalmazza.

A gazdaságmozgósításba bevont minisztériumok, országos hatáskörű szervek intézkedési terveiket az OT irányelvei alapján 1974. évben kidolgozták. Az intézkedési tervben a számítási év terve végrehajtásával, valamint a háborús gazdaságirányítási és gazdálkodási rend kialakításával kapcsolatos feladatok szerepelnek. Az intézkedési terveknek a népgazdaság 1976–1980. évi számítási terve feladataival való összehangolása, pontosítása ez év végéig be-

fejeződik. A minisztériumi vállalatok, intézmények intézkedési terveinek kidolgozását a minisztériumok szabályozták.

A polgári védelmi intézkedési terveket a gazdasági minisztériumok és szakfelügyeletük alá tartozó vállalatok 1975-ben elkészítették. A vezető szervek kitelepítési terveinek korszerűsítése 1976. december 31-ig fejeződik be.

A nem gazdasági tevékenységet folytató minisztériumok, főhatóságok és a társadalmi szervezetek /KISZ, SZOT, Hazafias Népfront/ „M” felkészülési munkába történt bevonása a HB határozatai alapján megtörtént. Intézkedési terveiket 1976. június 30-ig kidolgozták, pontosításuk folyamatban van. E szervek intézkedési tervei az egységes rendszerhez kapcsolódnak, figyelembevétel az adott szerv speciális helyzetét és feladatait. Polgári védelmi intézkedési tervek ez év végéig elkészülnek.

A fővárosi és megyei honvédelmi feladatok keretében a HB 10/252/1974. számú határozatában írta elő a fővárosi és megyei tanácsszervek mozgósítási felkészítésének alapelveit, rendszerét és feladatait. A tanácsszervek mozgósítási feladatai egységes rendszerben összefoglalják a tanácsszerveknek a fegyveres erők és testületek mozgósításával, a gazdaságmozgósítással, a polgári védelemmel és a hatósági-igazgatási jogkörök rendkívüli időszakokra történő felkészítésével összefüggő tennivalóit.

A fővárosi, megyei tanácsszervek intézkedési terveiket az Országos Tervhivatal, a Honvédelmi Minisztérium és az MT Tanácsi Hivatal közös irányelvei, a témafelelős minisztériumok, országos hatáskörű szervek módszertani útmutatói alapján készítették el. A tanácsszervek intézkedési terveinek kidolgozása jelentős többletmunkát okozott a tanácsi szakigazgatási szervezeteknek. Nehezítette a tervek kidolgozását, hogy az „M” tervező munka egybeesett a IV. ötéves terv befejezésével, illetve az V. ötéves tervező munkával, a tervezés időszakában nem állt a rendelkezésükre a népgazdaság 1976–1980. évi számítási terve. A tanácsszervek az egész tevékenységüket átfogó mozgósítási tervező munkával első ízben foglalkoztak.

A tanácsszervek intézkedési tervei 1976. június 30-ig elkészültek. A népgazdaság 1976–1980. számítási év tervének tanácsokra érvényes mutatói alapján a szükséges pontosítások átvezetése 1976. december 31-ig megtörténik.

A tanácsszerveknek a fegyveres erők és testületek mozgósításával kapcsolatos intézkedési terve, a Magyar Néphadsereg Vezérkari Főnökének Végrehajtási Utasítása és módszertani útmutatója alapján községi tanácsszervekig lemenően tartalmazza a fegyveres erők és testületek mozgósításakor rájuk háruló feladatokat.

A tanácsszervek 1976. július 1. óta gyakorlatilag ezen intézkedési terv alapján hajtják végre a fegyveres erők és testületek mozgósításával összefüggő feladataikat.

A tanácsszervek terveinek kidolgozásánál a kiadott irányelvek szigorú egyeztetési és véleményezési kötelezettséget írnak elő. A tervek kidolgozása központi módszertani útmutatók alapján történt. A témafelelős szervek irányítási és egyeztetési kötelezettségüknek általában eleget tettek. Az irányító szaktárcák koordinációs tevékenysége a tanácsszervek felkészülési munkájának beindításával nagymértékben kiszélesedett. Az egyes szervek felkészültsége színvonalából adódóan a kiadott irányelvek és módszertani anyagok minőségileg és tartalmi követelmények szempontjából is eltérőek. A tanácsszervek tervei helyenként a szükségesnél részletezettebbek, terjedelmesebbek. A központi szervek által kiadott anyagokban sem sike-

rült kiküszöbölni a párhuzamosságokat, különösen a gazdaságmozgósítási és polgári védelmi intézkedések, valamint egyes pv. [polgári védelmi] tervek és intézkedések között.

A fővárosi, megyei honvédelmi bizottságok előtt kettős feladat állt: egyrészt irányítani, koordinálni illetékességi területükön a tervező és kidolgozó munkát, másrészt az újjászervezett munkacsoportjaik útján saját, összevont terveik elkészítése. A honvédelmi bizottságok tervei – ügyrendjüknek megfelelően – biztosítják a megyei vezetés részére a rendkívüli időszakban reájuk háruló feladatok irányítását, a megye vezetését, főbb vonalaiban tájékoztatást adnak a résztervekről, a tennivalókról. A honvédelmi bizottságok tervei a HB munkacsoportjai által kidolgozott intézkedési okmányokra épülnek. A korábbi tervezési ciklushoz képest a megyei honvédelmi bizottságoknál egyszerűsödött a tervező munka /a korábbi 21 helyett 7 terv készült/. A fővárosi, megyei honvédelmi bizottságok mozgósítási terveinek kidolgozása befejeződött, pontosításuk folyamatban van.

Az Országos Tervhivatal a fővárosi, megyei honvédelmi bizottságok részére kiadta a számítási év tervének területi bontását. Ezen terv alapján a területi honvédelmi bizottságok az ellenőrzési feladataik ellátásához megfelelő tájékoztatással rendelkeznek.

Az előzőek alapján jelentjük a Honvédelmi Bizottságnak, hogy a HB 4/224/1975. sz. határozatával elfogadott mozgósítási alapelveknek megfelelően valamennyi érintett szerv tisztázta „M” feladatát.

A mozgósítási felkészülés korszerűsítése eredményeképp a központi és területi szervek, a vállalatok és intézmények mozgósításhoz az „Alapelvek”-nek megfelelő tervekkel, végrehajtási intézkedésekkel rendelkeznek. A tervek a korszerű rakéta atomeszközökkel vívott háború követelményeinek megfelelnek, biztosítják minden szinten a rendkívüli időszak tervezett feladatai végrehajtásának feltételeit. Az új felkészülési és mozgósítási rendszer a korábbinál hathatósabb és eredményesebb tevékenységre teszi alkalmassá a vezetés minden szintjét.

A mozgósítási felkészülésbe bevont szervek felkészültek a feladatok tervszerű, szabályozott végrehajtására. Az irányító szervek véleménye szerint nincs akadálya az új mozgósítási rendszer életbe léptetésének.

Javasoljuk a Honvédelmi Bizottságnak, hogy 1977. április 1-től az új mozgósítási alapelveknek megfelelő mozgósítási rendszerre való áttérést rendelje el.

Határozati javaslat

A Honvédelmi Bizottság

- 1./ tudomásul veszi a gazdaságmozgósítási munka alapelveinek megfelelő „M” tervek kidolgozásáról, valamint az új mozgósítási rendszerre történő áttérésről készített előterjesztést;
- 2./ elrendeli 1977. április 1-i hatállyal az új mozgósítási rendszerre történő áttérést. Ez időpont után az „Alapelvek”-nek megfelelően kidolgozott és jóváhagyott mozgósítási tervek, a népgazdaság számítási év terve és a mozgósítási intézkedési tervek képezik az esetleges intézkedések alapját;

3./ utasítja

a/ a felkészülési munka irányítását végző szerveket, hogy az érintett szervek bevonásával a tervek egyszerűsítése és pontosítása, a meglévő párhuzamosságok felszámolása érdekében minden év szeptember 1-ig a szükséges intézkedéseket tegyék meg;

Felelősök: Országos Tervhivatal elnöke,
honvédelmi miniszter,
HB titkára,
MT Tanácsi Hivatal elnöke

Határidő: első esetben 1977. szeptember 1.

b/ felkéri a mozgósítási munkába bevont minisztériumok, országos hatáskörű szervek vezetőit, a fővárosi, megyei honvédelmi bizottságok és tanácsok elnökeit, valamint a társadalmi szervek /KISZ, SZOT, Hazafias Népfront/ vezetőit, hogy a mozgósítási tervek és intézkedési tervek szükséges pontosításáról a felkészülést irányító szervek intézkedései alapján minden év december 31-ig gondoskodjanak;

Felelősök:

- a mozgósítási munkába bevont minisztériumok, országos hatáskörű szervek vezetői,
- a fővárosi, megyei HB-ok elnökei,
- a fővárosi, megyei tanácsok elnökei,
- a társadalmi szervek /KISZ, SZOT, Hazafias Népfront/ vezetői

Határidő: első esetben 1977. december 31.

Budapest, 1976. szeptember „15.”

Huszár István s. k.
az Országos Tervhivatal elnöke

Oláh István altbgy s. k.
honvédelmi miniszterhelyettes
MNVKF

Trombitás Dezső vör. s. k.
miniszterhelyettes
a Honvédelmi Bizottság titkára

Dr. Papp Lajos s. k.
államtitkár
az MT Tanácsi Hivatal elnöke

Forrás: MNL OL XIX-A-16-aa 129. d.

45 1979. ÁPRILIS 23.

A Honvédelmi Tanács ügyrendje

Melléklet: A Honvédelmi Tanács osztályainak, katonai, belügyi és munkásőri törzseinek jogköre és feladatai

HONVÉDELMI BIZOTTSÁG
TITKÁRSÁGA

SZIGORÚAN TITKOS!
KÜLÖNÖSEN FONTOS!

Lefotózva 10 pld-ban
az sfsz.: 310/79. sz-ról
1 pld. 8 lap
Sfsz.: 455/1980. HB.
7. sz. pld.

JÓVÁHAGYOM

(Kádár János)
Budapest, 1979. április „23.”

(Lázár György)
Budapest, 1979. április „24.”

A HONVÉDELMI TANÁCS ÜGYRENDJE

A Honvédelmi Tanács

1. §

- (1) A Népköztársaság Elnöki Tanácsa az Alkotmányban kapott felhatalmazás alapján háború vagy az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély (a továbbiakban: rendkívüli állapot) idején rendkívüli hatáskörrel felruházott Honvédelmi Tanácsot (továbbiakban: HT) hoz létre. Egyidejűleg megválasztja elnökét, elnökhelyetteseit, tagjait és titkárát. A HT elnöke egyben a fegyveres erők és testületek főparancsnoka is.
- (2) A HT az elnökből, elnökhelyettesekből és a HT tagjaiból a halaszthatatlan döntések meghozatalára, a védelemmel kapcsolatosan szükségessé váló operatív intézkedések megtételére HT elnökséget (a továbbiakban: elnökség) hoz létre.
- (3) A HT tevékenységét a Magyar Népköztársaság Alkotmányában és a létrehozását elrendelő törvényerejű rendeletben biztosított jogkörnek megfelelően végzi. E jogkörében határozatokat hoz, rendeleteket és utasításokat ad ki, az Alkotmány kivételével bármely hatályos jogszabályt módosíthat, vagy hatályon kívül helyezhet.
- (4) A HT fő feladata rendkívüli állapot idején a honvédelem legfelsőbb irányítása és az ország összes erőforrásainak mozgósítása, hatékony felhasználása a haza, a szocialista társadalmi rend védelmére, a hatályos szövetségi szerződésekből folyó kötelezettségek teljesítésére, a szövetségi rendszerben elfogadott alapelveknek megfelelően.
Ennek keretében állást foglal, illetve dönt:

- a) az országmozgósítás elrendelésében a szükséges háborús rendelkezések és rendkívüli intézkedések bevezetésében;
 - b) nemzetközi ügyekben a szövetségi szerződésekből adódó felsőbb szintű döntést igénylő katonai kérdésekben;
 - c) csapások, katasztrófák miatt az ország egyes területeinek megsegítésében, azok következményeinek felszámolásában;
 - d) a termeléssel és hadigazdálkodással, valamint a lakosság ellátásával kapcsolatos kérdésekben;
 - e) az ország egész területét vagy nagyobb részét érintő állambiztonsági, közrend és közbiztonsági kérdésekben, továbbá nagyobb erejű légideszant felszámolásához szükséges erők biztosításában.
- (5) A HT felelős a szövetségi szerződésekből adódó feladatok végrehajtásáért, kezdeményezi az ilyen szerződések kiegészítését, módosítását, új szerződések megkötését.
- (6) A HT testületi döntéseit szótöbbséggel hozza. A HT üléseit a HT elnöke, akadályoztatása esetén az elnök által megbízott helyettese hívja össze.
- (7) A HT a háborús vezetés folyamatoságának biztosítása céljából több védett vezetési pontra települ. (Fő vezetési pont: K-I, tartalék vezetési pont: K-II, Budapesten visszamaradó részleg: K-III.)
Amennyiben a fő vezetési pont állományának működése akadályozva lenne, illetve működőképtelenné válna, a tartalék vezetési pontra települt részleg veszi át a HT teljes jogkörét, a vezetési pontok sorolása szerint.
- (8) A felső vezetésnek a fő és tartalék vezetési pontokon levő részlegei valamennyi feladatkörben egységesen és egyidejűleg vesznek részt a védelmi feladatok irányításában és végrehajtásában.

A HT elnöksége

2. §

- (1) Az elnökség a HT végrehajtó szerve, a HT ülései közötti időszakban a HT nevében és jogkörében jár el. A feladatok végrehajtására határozatokat, rendeleteket és utasításokat ad ki. Döntéseit szótöbbséggel hozza.
- (2) Az elnökség:
- a) biztosítja a HT által, valamint a saját feladatkörében hozott döntések végrehajtását;
 - b) irányítja a HT osztályait, minisztériumokat, országos hatáskörű szerveket és a megyei, fővárosi honvédelmi bizottságokat;
 - c) a szükségnek megfelelően módosítást hajt végre a HT apparátusának szervezetében, továbbá központi és területi végrehajtó szerveinél.

A HT elnöke

3. §

- (1) A Honvédelmi Tanács elnöke irányítja a Honvédelmi Tanács és az elnökség munkáját, kezdeményezi a HT és az elnökség összehívását, képviseli a HT-t és eljár annak nevében és jogkörében.

- (2) A HT elnöke főparancsnoki jogkörében
 - a) egyszemélyi vezető és szolgálati előjárója a fegyveres erők és testületek egész személyi állományának;
 - b) irányítja a honvédelmi miniszter és a belügyminiszter útján a fegyveres erőket, a belügyminiszter és a MOPk [Munkásőrség országos parancsnoka] útján pedig a fegyveres testületeket, a HT katonai törzse, belügyi törzse, munkásőri törzse közreműködésével;
 - c) dönt a fegyveres erők és testületek alkalmazásával, ellátásával és utánpótlásuk biztosításával kapcsolatos kérdésekben.
- (3) A HT elnöke felelős az ország mozgósításának a hadigazdálkodás bevezetésének elrendeléséért, a népgazdaság összes erőforrásainak felhasználásáért.
- (4) A HT elnöke feladata ellátása körében parancsokat, utasításokat és rendeleteket ad ki.
- (5) A HT elnökét távolléte vagy akadályoztatása esetén az általa megbízott elnökhelyettes helyettesíti.

A HT elnökségének tagja (elnökhelyettes)

4. §

- (1) A HT, illetve elnöksége által meghatározott feladatkörben részt vesz a HT ülések előkészítésében, az ott hozott döntések végrehajtásában. Intézkedései során a HT, illetve elnöke által átruházott jogkörben és hatáskörben a HT nevében jár el. Feladata ellátása során utasításokat és rendeleteket ad ki. Hatáskörében, illetve felügyelete alá tartozó területen felelősséggel tartozik a mozgósítási és védelmi feladatok végrehajtásáért.
- (2) Ellátja a HT osztályainak, a minisztériumoknak és az országos hatáskörű szervezeteknek, továbbá a megyei, fővárosi honvédelmi bizottságoknak a felügyeletét.

A HT tagja

5. §

- (1) Feladatait a HT, a HT elnöksége döntésének megfelelő területen és hatáskörben végzi. A tárcával is rendelkező HT tagok a HT tagsággal járó teendők mellett irányítják a vezetésük alatt álló minisztériumok tevékenységét is.
- (2) A hatáskörébe és irányítása alá tartozó területen köteles biztosítani a HT, valamint elnöksége és elnöke döntéseinek végrehajtását, ennek során a HT nevében jár el, e jogkörében utasításokat és rendeleteket ad ki.
- (3) Feladatkörében tett intézkedésekről – azok jellegétől függően – köteles a HT-t, a HT elnökét, az elnökséget, valamint az érintett elnökhelyetteseket tájékoztatni.
- (4) Hatáskörét meghaladó kérdésekben köteles kezdeményezni, hogy a HT, illetve elnöksége vagy elnöke hozzon megfelelő döntést.

A HT és elnökségének apparátusa

6. §

- (1) A HT munkaapparátusát a HT osztályai, a HT katonai törzse, belügyi törzse, munkásőri törzse, továbbá titkársága képezi.

a) Az osztályok a Honvédelmi Tanács felhatalmazása alapján, annak megbízásából járnak el. Segítik és ellenőrzik az illetékességi körükbe tartozó szervek és azok apparátusának tevékenységét, a HT döntések végrehajtását. Javaslatokat dolgoznak ki a Honvédelmi Tanács és az elnökség számára munkaterületükhöz tartozó párt-, állami és gazdasági szervek tevékenységére. Közvetlen és rendszeres munkakapcsolatot tartanak a tárcaikkal, országos hatáskörű szervekkel, hivatalokkal, intézetekkel, azok pártbizottságaival, a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságokkal, valamint a tartalék vezetési ponton levő részleg munkaparátusával;

b) A HT osztályai:

1. Politikai osztály
2. Közigazgatási és igazságügyi osztály
3. Hadigazdasági osztály
4. Egészségügyi osztály
5. Külügyi osztály
6. Tudományos osztály

c) A HT Titkársága végzi – a HT osztályai, a HT katonai törzse, belügyi törzse, munkásőri törzse közreműködésével – a testület elé kerülő javaslatok feldolgozását, a HT és elnöksége döntéseinek továbbítását, nyilvántartását, végrehajtásuk ellenőrzését.

A pártüggyel kapcsolatos adminisztrációs munkát a KB Iroda munkatársai látják el.

- (2) A HT katonai törzset a HM (VK) [Vezérkar], belügyi törzset a BM, a munkásőri törzset pedig a MOP [Munkásőrség Országos Parancsnoksága] képezi, melyet közvetlenül az illetékes miniszter, illetve a MOPk-a [Munkásőrség országos parancsnoka] irányít. Rendel-tetése: a HT, az elnökség és a főparancsnok számára a nemzeti és szövetségi katonai tevé-kenységgel, országvédelmi és polgári védelmi, továbbá állambiztonsági, közbiztonsági és karhatalmi feladatokkal kapcsolatos döntésekhez szükséges információk, tervek, javaslatok elkészítése, a hozott határozatok végrehajtásának irányítása, koordinálása és elle-nőrzése.
- (3) A HT osztályai, továbbá katonai, belügyi, munkásőri törzsei munkájukat ügyrendjük alap-ján végzik, amit a törzsek esetében a HT elnöke, az osztályok vonatkozásában pedig az il-letékes HT elnökhelyettes hagy jóvá.

A HT központi és területi szervei

7. §

- (1) A HT központi végrehajtó szervei a minisztériumok és az országos hatáskörű szervek. Felügyeletüket az elnökség tagjai látják el, a HT döntésének megfelelően.
- (2) A HT területi végrehajtó szervei a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottságok.
- a) A fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok elnökét, tagjait és titkárát a HT nevezi ki és menti fel.
- b) A fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok elnökei felelősek a HT vonatkozó hatá-rozatainak, rendeleteinek és utasításainak illetékességi területükön való végrehajtásá-ért.

Záró rendelkezések

8. §

- (1) A Honvédelmi Tanács – amennyiben a rendkívüli állapot indokolttá teszi – a Központi Bizottság megbízása alapján az ország politikai vezetését is ellátja.
- (2) A HT, az elnökség, a HT elnöke, az elnökség tagja, továbbá a HT tagja által hozott döntések (határozat, rendelet, utasítás) a Magyar Népköztársaság minden állami, társadalmi és gazdasági szervére, valamint állampolgárára, továbbá az ország területén tartózkodó bármely természetes vagy jogi személyre kötelezőek.
- (3) A HT elnökét és tagjait különleges védelem illeti meg.
- (4) A HT utasításait és rendeleteit, melyek a lakosság széles körét érintik – ha a körülmények ezt lehetővé teszik – a Magyar Közlönyben, illetve rádió, plakát, sajtó, hangosbemondó útján közzé kell tenni.

Melléklet az 1/316/1980. számú HB-határozathoz – részlet

HONVÉDELMI BIZOTTSÁG
TITKÁRSÁGA

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 6 pld-ban
1 pld. 20 lap
2. sz. pld.
Sfsz.: 452.

A Honvédelmi Tanács osztályainak, a katonai, belügyi és munkásőri törzseinek jogköre és feladatai

A Honvédelmi Tanács munkaapparátusát a HT osztályai, a HT katonai, belügyi, munkásőri törzse (továbbiakban HT törzsei) és a HT titkársága képezi. A vezetési pontra a HT apparátusával együtt települ a KB Irodája is. A HT osztályai alapvetően az MSZMP KB jelenlegi osztályaiból, valamint a feladatokban érintett tárcák és országos hatáskörű szervek kijelölt vezetőiből, szakembereiből alakulnak meg, melyek egyben az MSZMP KB apparátusának feladatait is ellátják.

A HT osztályainak általános feladatai

- Az osztályok a HT munkaapparátusaként működnek és feladataikat a HT, illetve a HT elnökhelyettesek felhatalmazása alapján látják el.
- Szervezik, segítik, ellenőrzik a párt és állami határozatok végrehajtását.
- Segítik és ellenőrzik az illetékességi körükbe tartozó szervek tevékenységét, a HT, a HT elnöke és a HT elnökhelyettesek által hozott rendeletek, határozatok, utasítások, parancsok végrehajtását.
- Javaslatokat, irányelveket dolgoznak ki a felső vezetés részére a munkaterületükhöz tartozó párt, állami és gazdasági szervek tevékenységére.
- Rendszeresen tájékoztatják a felső vezetést a munkaterületükön jelentkező fontosabb eseményekről, javaslatokat tesznek a szükséges intézkedésekre.
- Figyelemmel kísérik és elemzik az illetékességi körükbe tartozó szervek káderhelyzetét, és ellenőrzik a párt káderpolitikájának érvényesülését. Javaslatot tesznek a káderek előléptetésére, kiválasztására, illetve cseréjére.

A HT apparátusa – ha ezt elrendelik – több védett vezetési pontra települ. Az így elhelyezett részlegek közvetlen és folyamatos kapcsolatot tartanak egymással, a minisztériumokkal, az országos hatáskörű szervekkel, hivatalokkal, intézetekkel, azok pártbizottságaival, a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságokkal.

A HT osztályai a következők:

1. Politikai osztály
2. Közigazgatási és igazságügyi osztály
3. Hadigazdasági osztály
4. Egészségügyi osztály
5. Külügyi osztály
6. Tudományos osztály

7. HT Titkárság

8. KB Iroda

A HT osztályainak hatásköre kiterjed mindazon párt-, állami és társadalmi szervekre, valamint tömegszervezetekre, melyek működésüket rendkívüli időszak esetén is tovább folytatják. Ezért az osztályok szervezetét, személyi összetételét és feladatait ennek figyelembevételével kell meghatározni.

Honvédelmi Tanács egyes osztályainak jogköre és feladatai

Politikai osztály

Létrejön a KB Agitációs és Propaganda osztályából, a Párt- és Tömegszervezetek osztályából, a Közigazgatási és Adminisztratív osztály honvédségi alosztályából.

A Honvédelmi Tanács határozatait, valamint a HT illetékes elnökhelyettesének utasításai alapján segíti és ellenőrzi a párt- és tömegszervezetek, valamint a társadalmi szervek tevékenységét, a fegyveres erőknél, fegyveres testületeknél folyó politikai és pártépítési munkát.

A párt politikai irányvonalának és a HT határozatainak megfelelően – a HT osztályaival együttműködve – összefogja és ellenőrzi a katonai és polgári szervek agitációs és propaganda tevékenységét.

A HT határozatainak, intézkedéseinek végrehajtására mozgósítja a tömegeket a sajtó, a rádió és a televízió, valamint a propaganda és az agitáció egyéb eszközeivel.

A pártszervezeteket rendszeresen ellátja propagandaanyagokkal. A lakosság, a fegyveres erők és testületek személyi állománya körében végzett ideológiai és politikai nevelőmunkára igénybe veszi az agitáció és propaganda minden lehetséges eszközét.

Elemzi és ellenőrzi a sajtó, a rádió és a televízió munkáját, foglalkozik a sajtó káderhelyzetével, valamint anyagi és technikai kérdéseivel.

Figyelemmel kíséri és elemzi a lakosság hangulatát, a HT határozatainak, intézkedéseinek hatását, arról rendszeresen tájékoztatja a HT-t és javaslatot tesz a szükséges intézkedésekre. Összefogja és ellenőrzi a pártszervezési, a pártépítési és kádermunkát, kezeli a központi párttag- és kádernyilvántartást. Mindezekre fokozott figyelmet fordít a kitelepítés végrehajtása után.

Szervezi az ellenséges hadsereg és az ellenséges hátország lakosságának bomlasztására irányuló különleges propagandát, a hadifoglyok közötti nevelő tevékenységet, valamint az elfoglalt területek lakossága körében végzett nevelőmunkát.

Hatáskörébe tartozik a:

- 1.) Hazafias Népfront
- 2.) Szakszervezetek Országos Tanácsa
- 3.) Kommunista Ifjúsági Szövetség
- 4.) Magyar Nők Országos Tanácsa
- 5.) Magyar Partizán Szövetség
- 6.) MT Tájékoztatási Hivatala

Közvetlen szervezetébe kerül:

6/a. sajtószervek

6/b. Magyar Rádió

6/c. Magyar Televízió

A HT Politikai osztály védett vezetési pontokra települő létszáma 38 fő (K-I 26 fő, K-II 8 fő, K-III 4 fő).

[...] ⁴⁶

Hadigazdasági osztály

Létrejön a KB Gazdaságpolitikai osztályából, az Ipari, Mezőgazdasági és Közlekedési osztályából. Kiegészül az Országos Tervhivaltól, az ipari tárcáktól, illetve a KGM-től kijelölt személyekkel.

Hatásköre kiterjed a hadigazdasági feladatok végrehajtásának elvi irányítására, ellenőrzésére, a kohászat, a gépipar, a vegyipar, a bányászat, az energiatermelés, a mezőgazdaság és élelmiszeripar, az ellátás, a vízgazdálkodás, a közlekedés és hírközlés területén, továbbá a nemzetközi gazdasági együttműködéssel összefüggő feladatokra; a felsorolt kérdésekkel foglalkozó és az osztály hatáskörébe utalt állami szerveknél működő pártszervezetek általános pártfelügyeletére. Az általános pártfelügyeletet a területileg illetékes pártbizottságokkal közösen végzi.

Alapvető feladata:

- a népgazdaság hadigazdálkodásra való áttérésének, illetve a hadigazdálkodás bevezetésének elősegítése, ellenőrzése;
- a fegyveres erők és testületek, valamint a lakosság szervezett ellátása előkészítésének, a népgazdasági „M” tervekben előírt feladatok végrehajtásának elősegítése.

Feladatkörének ellátásánál mindenekelőtt a következő kérdéseket kíséri figyelemmel:

- a háborús gazdálkodásra való áttérést;
- a népgazdasági „M” terv fő arányainak alakulását;
- a fegyveres erők és testületek anyagi, pénzügyi ellátását;
- az állami költségvetés és pénzforgalom alakulását;
- a lakosság ellátásának helyzetét;
- a munkaerőgazdálkodást;
- az anyagellátást és anyaggazdálkodást;
- az „M” tervek teljesítéséhez szükséges import anyagok, alkatrészek és berendezések biztosításának helyzetét;
- az import-export alakulását.

Megállapításairól jelentést és javaslatot készít a felső vezetés részére. Segítséget nyújt a minisztériumok, országos hatáskörű szervek vezetőinek és pártbizottságainak:

- a fontosabb elvi kérdések kidolgozásához,
- a tárcák közötti együttműködéshez,
- a hadigazdálkodás eredményességét elősegítő politikai tevékenység és propaganda viteléhez.

Hatáskörébe tartozik az:

1.) Országos Tervhivatal

Közvetlen szervezetébe kerül:

⁴⁶ A Közigazgatási és igazságügyi osztály feladatait nem közöljük.

1/a. Országos Anyag- és Árhivatal
1/b. Állami Termékgazdálkodási Igazgatóság

2.) Pénzügyminisztérium

3.) Munkaügyi Minisztérium

4.) Kohó- és Gépipari Minisztérium

5.) Nehézipari Minisztérium

Közvetlen szervezetébe kerül:

5/a. Központi Földtani Hivatal

5/b. Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség

6.) Könnyűipari Minisztérium

7.) Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium

8.) Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium

9.) Külkereskedelmi Minisztérium

Közvetlen szervezetébe kerül:

9/a. Magyar Kereskedelmi Kamara

10.) Belkereskedelmi Minisztérium

11.) Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium

12.) Központi Statisztikai Hivatal

Közvetlen szervezetébe kerül:

12/a. Állami Népszámlánytartó Hivatal

13.) Országos Vízügyi Hivatal

14.) Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal

A HT Hadigazdasági osztály védett vezetési pontokra települő létszáma 44 fő (K-I 30 fő, K-II 8 fő, K-III 6 fő).

[...] ⁴⁷

A HT törzseinek általános feladatai

– A HT. az elnökség és főparancsnok számára elkészíti a nemzeti és szövetségi katonai tevékenységgel, háttérvédelmi és polgári védelmi, továbbá állambiztonsági, közbiztonsági és karhatalmi feladatokkal kapcsolatos döntésekhez szükséges információkat, terveket, javaslatokat.

– Irányítják, koordinálják és ellenőrzik a hozott határozatok végrehajtását.

– Tervezik, szervezik, koordinálják és vezetik az ország elleni agresszió elhárítására irányuló fegyveres tevékenységet.

A HT törzseit

– a katonai törzs (HM, VK)

– a belügyi törzs (BM)

– a munkásőri törzs (MOP) képezik.

A HT törzsei a honvédelmi miniszter, a belügyminiszter és a munkásőrség országos parancsnoka közvetlen irányításával az adott tárca (parancsnokság) vezetési pontján dolgoz-

⁴⁷ Az Egészségügyi, a Külügyi, illetve a Tudományos osztály feladatköreit nem közöljük.

nak. A vezetés közvetlen segítése érdekében egy-egy kisebb létszámú operatív csoportot a HT vezetési pontjain kell elhelyezni.

Katonai törzs

A katonai törzs funkcióit a Honvédelmi Minisztérium (Magyar Néphadsereg Vezérkara) látja el. A HM (VK) egyben a fegyveres erők és testületek főparancsnokának katonai törzse is, amelyet a honvédelmi miniszter irányít.

A törzs rendeltetése: az ország elleni agresszió elhárítására irányuló fegyveres tevékenység tervezése, szervezése, koordinálása és vezetése, valamint a fegyveres küzdelem folytatásával összefüggő, az ország honvédelmét biztosító döntések előkészítése, a Magyar Néphadsereg haditevékenységének közvetlen és közvetett biztosítása és a szövetségi kötelezettségek teljesítésének irányítása.

A törzs alapvető feladatai:

– Részt vesz az ország háborús gazdálkodásának bevezetésében, az ország védelmi potenciáljának háború alatti fenntartására és fokozására irányuló követelmények, elgondolások, tervek kimunkálásában, az ezzel kapcsolatos legfelsőbb döntések előkészítésében, végrehajtásában.

– Kidolgozza, illetve pontosítja az érintett szövetséges vezérkarokkal, parancsnokságokkal együttműködésben a Magyar Néphadsereg hadművelési terveit. Koordinálja a társ fegyveres erők és testületek fegyveres tevékenységére vonatkozó tervek kidolgozását, pontosítását.

– Irányítja és biztosítja a Magyar Népköztársaság fegyveres erőinek és testületeinek mozgósítását, anyagi-technikai feltöltését, személyi kiegészítését, utánpótlását.

– Irányítja az MN haditevékenységre való átállítását, a szövetségi kötelezettségek teljesítését.

– Szervezi és irányítja az MN személyi állománya erkölcsi-politikai nevelését.

– Az illetékes állami szervekkel együttműködésben szervezi és irányítja a hadászati-hadművelési felderítést.

– Végzi a hadszíntéren és a hátszágban kialakult hadászati-hadművelési, katonai személyi, anyagi-technikai helyzet folyamatos nyilvántartását és elemzését, jelentéseket, javaslatokat dolgoz ki a fegyveres küzdelem folytatásával, a hátszág fegyveres védelmével kapcsolatos feladatokra. A HT döntései alapján közvetlenül vagy közvetve irányítja az MN haditevékenységét, koordinálja a társ fegyveres erők és testületek tevékenységét az ország fegyveres védelmére, továbbá az ország lakossága anyagi javai védelmére irányuló feladatok végrehajtását.

– Meghatározza az MN haditevékenysége biztosításának követelményeit és feladatait. Szervezi és irányítja e kérdésekben a hatáskörébe tartozó feladatok végrehajtását. Összeállítja az ország területén a hadszíntéri objektumok fejlesztésével, helyreállításával kapcsolatos követelményeket, javaslatokat, koordinálja és ellenőrzi azok végrehajtását.

A háborús helyzet követelményei alapján alakítja az MN hadrendjét. Javaslatokat készít az MN haditechnikai és anyagi szükségletei folyamatos kiegészítésére.

– Koordinálja a minisztériumoknál, országos hatáskörű szerveknél és a tanácsi szerveknél folyó honvédelmi feladatok katonai jellegű rendszabályainak végrehajtását.

– Meghatározza a Polgári Védelem működésének követelményeit. Irányítja a polgári védelmi feladatok végrehajtását. Biztosítja a katonai és polgári védelmi alakulatok részvételét a lakosság és az ország anyagi javai mentésében.

– Szervezi és irányítja a két- és többoldalú katonai külkapcsolatokat és a katonai diplomáciát. Szolgálati személyei és kijelölt operatív csoportjai útján képviseli a katonai felső vezetést a különböző államközi testületekben, szervezetekben.

A katonai törzs – békében mint háborús felkészítési tevékenységet folytató szerv – a nemzetközi helyzet éleződésének függvényében fokozatosan tér át a háborús feladatok végzésére.

A katonai törzs feladata végrehajtása során együttműködik a BM és a MOP törzsével, a HT osztályaival, a Varsói Szerződés tagállamai – különösen a szomszédos szocialista országok – nemzeti főparancsnokságaival (vezérkaraival), az Egyesített Fegyveres Erők és a Délnyugati Hadszintér Főparancsnokságával.

A katonai törzs – az MNVK, a HM szerveitől kijelölt állománnyal (csoporttal) – a HT és a HM háborús vezetési rendszerének megfelelően több vezetési ponton települ. A katonai törzsből a HT védett vezetési pontjaira 50 fő települ (K-I 30 fő, K-II 12 fő, K-III 8 fő).

Belügyi törzs

A Honvédelmi Tanács belügyi törzsének funkcióit a Belügyminisztérium látja el, amelyet a belügyminiszter irányít.

A törzs rendeltetése: szervezi, segíti és ellenőrzi a BM-re vonatkozó határozatok, rendelkezések, parancsok végrehajtását; irányítja az állambiztonsági, a közrend és közbiztonsági, valamint a karhatalmi feladatok végrehajtását; részt vesz az őrzésvédelmi feladatok megszervezésében és végrehajtásában. Közreműködik az ország elleni agresszió elhárítására irányuló fegyveres tevékenység szervezésében, a hátorszégvédelmi és polgári védelmi feladatok ellátásában, valamint a felső vezetés számára a döntésekhez szükséges javaslatok előkészítésében.

A törzs alapvető feladatai:

– Részt vesz az ország háborús gazdálkodásának bevezetésében, a védelem fokozására irányuló követelmények, elgondolások, tervek és jogszabályok kidolgozásában, koordinálásában és végrehajtásában.

– Szervezi, irányítja és biztosítja az MNK állami, társadalmi, gazdasági rendjének, a közrendnek, közbiztonságnak fokozott védelmét, továbbá a belügyi szervek tevékenységét, mozgósítását, személyi kiegészítését, anyagi-technikai feltöltését, a Belügyminisztérium és szerveinek haditevékenységre való átállítását.

– A kapott megbízás alapján képviseli a belügyi vezetést a különböző államközi testületekben, szervezetekben.

– Szervezi, irányítja és ellenőrzi a háborús jogszabályokban foglaltak alapján a belügyi szervekre háruló feladatok végrehajtását, szakfelügyeletet gyakorol a jogszabályokban meghatározott kérdésekben más minisztériumok, országos hatáskörű szervek, a tanácsi szervek rendészeti, igazgatási tevékenysége felett.

– Részt vesz az államhatárok őrzésének és védelmének megerősítésében, annak szervezésében és végrehajtásában, ellátja a belügyi szervekre háruló hátországvédelmi feladatokat.

– Szervezi és irányítja a BM személyi állománya erkölcsi, politikai nevelését.

– Szervezi és irányítja a katonai és haditechnikai eszközök előállítását, közlekedési, hírközlési és energiarendszerek objektumainak, a lakosság ellátása szempontjából fontos vállalatok, üzemek, kommunális létesítmények operatív védelmét.

– Szervezi és irányítja az ellenséges felderítő és diverziós csoportok felderítését, felszámolását, közreműködik az ellenséges légideszantok megsemmisítésében.

– Szervezi és irányítja a HT őrzését, a HT és a megyei honvédelmi bizottságok vezetési pontjainak operatív védelmét, biztosítja a kormány szintű titkosított hírendszer működését.

– Ellátja a fegyveres erők alakulatainak és személyi állományának operatív védelmét.

– Intézkedéseket fogantatosít az agressziót elkövető országok állampolgáraival, a társadalomra veszélyes személyekkel szemben.

– Szervezi és irányítja a lakosság kitelepítésével és befogadásával kapcsolatos rendfenntartási, valamint a csapás sújtotta területeken a mentéssel és mentesítéssel összefüggő rendőri feladatokat.

A törzs feladatainak végrehajtása során együttműködik a Honvédelmi Tanács katonai és munkásőri törzseivel, osztályaival, a Varsói Szerződés tagállamai – különösen a szomszédos szocialista országok belügyi és állambiztonsági szerveivel.

A törzs a Belügyminisztérium szerveitől kijelölt állománnyal (csoporttal) a HT és a BM háborús vezetési rendszerének megfelelően több vezetési ponton települ.

A belügyi törzsből a HT védett vezetési pontjaira 22 fő települ. (K-I 13 fő, K-II 6 fő, K-III 3 fő)

Munkásőri törzs

A Honvédelmi Tanács munkásőri törzsének funkcióit a Munkásőrség Országos Parancsnoksága (MOP) látja el, amelyet a Munkásőrség országos parancsnoka irányít.

A törzs rendeltetése: részt vesz a hátországvédelmi feladatok szervezésében és ellátásában, valamint a felső vezetés számára a döntésekhez szükséges javaslatok előkészítésében; szervezi, irányítja és ellenőrzi a Munkásőrségre vonatkozó határozatok, rendelkezések, parancsok végrehajtását; tervezi, szervezi és koordinálja a Munkásőrség részére meghatározott őrzési, karhatalmi és fegyveres biztosítási feladatokat, az együttműködési kötelezettségek teljesítését, biztosítja a végrehajtás feltételeit.

A törzs alapvető feladatai:

– Részt vesz az ország belső rendjének háború alatti fenntartását célzó követelmények és tervek kidolgozásában, a legfelsőbb döntések előkészítésében és a végrehajtás megszervezésében.

– A társ fegyveres erőkkel, testületekkel és főhatóságokkal együttműködésben – a rendkívüli viszonyoknak megfelelően – kidolgozza, illetve pontosítja a Munkásőrség feladatait. A HT elnökének javaslatot tesz a munkásőrerők alkalmazására.

– Meghatározza az alárendeltek együttműködésének rendjét, intézkedik a munkásőrerők átcsoportosítására, az országos parancsnoki tartalékerők felhasználására.

– Részt vesz az ország nagyobb területét érintő karhatalmi tevékenység kidolgozásában, a munkásörerők irányításában.

– Irányítja a Munkásőrség mozgósítását, anyagi-technikai feltöltését a személyi állomány kiegészítését, a meghatározott elhelyezési objektumok átvételét, a harci-technikai eszközök utánpótlását.

– Irányítja a Munkásőrség háború alatti állományépítését, a személyi, anyagi-technikai kiegészítését.

– Szervezi és irányítja a Munkásőrség személyi állománya erkölcsi, politikai nevelését.

– Végzi a Munkásőrség személyi, anyagi-technikai helyzetének folyamatos elemzését, biztosítja a tevékenység eredményes folytatásához szükséges feltételeket.

A törzs feladatai végrehajtása során együttműködik a katonai és a belügyi törzsszel, a HT osztályaival.

A törzs a MOP szerveiből kijelölt állománnyal a háborús vezetési rendszernek megfelelően több vezetési ponton települ.

A munkásőri törzsből a HT vezetési pontjaira 8 fő települ. (K-I 4 fő, K-II 2 fő, K-III 2 fő) [...]

A sajtó, TV, Rádió, MTI 13 fővel (K-I 8 fő, K-II 3 fő, K-III 2 fő), a KB Iroda 6 fővel (K-I 3 fő, K-II 2 fő, K-III 1 fő), a HT Titkárság 15 fővel (K-I 8 fő, K-II 4 fő, K-III 3 fő) települ a HT védett vezetési pontjaira.

Forrás: MNL OL XIX-A-98 51. d.

46 1981. FEBRUÁR 17.

A felső vezetés „M” intézkedési terve

HONVÉDELMI BIZOTTSÁG
TITKÁRSÁGA

SZIGORÚAN TITKOS!
KÜLÖNÖSEN FONTOS!

Készült: 13 pld-ban
1 pld. 2 lap
1. sz. pld.
Sfsz.: 96.

Szám: 0009/E-1981

Egyetért: HM: Czinege Lajos
BM: Dr. Horváth István
MOP: Borbély Sándor
OT: Dr. Doró György
elvtársak

ELŐTERJESZTÉS a Honvédelmi Bizottság részére

Tárgy: A felső vezetés „M” intézkedési tervének módosítása.

A Honvédelmi Bizottság 5/304/1979. számú határozatával utasította a Honvédelmi Bizottság titkárát, hogy az érintett szervekkel együtt a fegyveres erők, a fegyveres testületek, valamint a rendészeti szervek harckészültségi és mozgósítási rendszerében történt változások figyelembevételével a felső vezetés intézkedési tervét a szükséges mértékben módosítsa, és jóváhagyás végett terjessze a Honvédelmi Bizottság elé.

A felső vezetés jelenleg érvényben levő intézkedési tervét a Honvédelmi Bizottság 1975. évben hagyta jóvá és az abban előírt feladatok döntő többsége elvi és gyakorlati szempontból egyaránt ma is helytállónak, megfelelőnek mondható. Ezért a felülvizsgálat során elsősorban a fegyveres szervek korábbi két magasabb készültségi fokozatára meghatározott feladatok helyes, célszerű elosztását, ütemezését kellett biztosítani a jelenleg érvényben levő három magasabb harckészültségi fokozat szem előtt tartásával.

A feladatok ütemezésével egyidejűleg néhány, nem elvi jelentőségű pontosítást is elvégeztünk a jobb érthetőség érdekében.

A felülvizsgálat során külön foglalkoztunk azokkal a feladatokkal is, amelyeket a felső vezetés jelenlegi intézkedési terve a nemzetközi helyzet feszültsége fokozódásának idejére, valamint a háborút közvetlenül megelőző veszélyeztetettség időszakára ír elő a népgazdaság vonatkozásában. Ezek a feladatok – a végrehajtott kisebb pontosításokkal – továbbra is változatlanul megfelelnek a követelményeknek.

Összefoglalva, megállapítható, hogy a felső vezetés mellékelt intézkedési terve – a hatályos jogszabályok előírásaival, valamint a felkészülési munka érvényben levő elveivel összhangban – helyesen tartalmazza azokat a legfontosabb feladatokat, melyek végrehajtásának elrendelése adott időszakban a felső vezetés hatáskörébe tartozik.

Kérem, hogy a HB az előterjesztésben foglaltakat vegye tudomásul és hagyja jóvá a következő határozattervezetet:

HATÁROZATI JAVASLAT

A Honvédelmi Bizottság:

1. a felső vezetés „M” intézkedési tervét a melléklet szerint jóváhagyja;
2. utasítja az Országos Tervhivatal elnökét és a Honvédelmi Bizottság titkárát, hogy a felső vezetés intézkedési tervében foglaltakról a minisztériumokat, országos hatáskörű szerveket, a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságokat a feladataik elvégzéséhez szükséges mértékben tájékoztassák;

Felelős: Országos Tervhivatal elnöke
Honvédelmi Bizottság titkára

3. az 5/258/1975. számú határozatát hatályon kívül helyezi.

Budapest, 1981. február 17.

Trombitás Dezső

Készült: 13 pld-ban
1 pld. 21 lap
1. sz. pld.
Sfsz.: 97.

A felső vezetés „M” intézkedési terve

Az „M” intézkedési terv célja, hogy az érvényben levő politikai és állami döntéseknek megfelelően, valamint a hatályos jogszabályok alapján összesítse azokat a legfontosabb feladatokat, amelyeket a helyzettől függően a felső vezetésnek tervszerűen be kell vezetni, illetve el kell rendelni.

Az „Intézkedési terv” azokat a fő feladatokat tartalmazza, amelyeket a különböző készültségi fokozatok elrendelésekor, illetve elrendelése után – a politikai döntésnek megfelelően – a felső vezetés (Minisztertanács, Honvédelmi Bizottság, Honvédelmi Tanács) külön utasítására kell végrehajtani, lehetőséget biztosítva arra, hogy a HT és annak elnöke irányító tevékenységét már a testület létrehozásának kihirdetése előtt megkezdhesse.

Az „Intézkedési terv” nem tartalmazza a fegyveres erők és testületek, rendészeti szervek, valamint az „M” tervezésre kötelezett tárcák, országos hatáskörű szervek, továbbá a fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok, fővárosi és megyei tanácsok azon feladatait, amelyeket a készültségi fokozatok elrendelése után, saját hatáskörben kell megoldani.

Az „Intézkedési terv”-ben levő feladatok végrehajtásának elrendelése a Minisztertanács (MT elnöke), a Honvédelmi Bizottság (HB elnöke), illetve a Honvédelmi Tanács működése esetén a Honvédelmi Tanács elnökének hatáskörébe tartozik. Akadályoztatásuk esetén – felhatalmazás alapján – ezt a feladatot az említett testületek hatáskörileg illetékes tagja látja el.

Az ellenség váratlan csapása esetén az „M” tervekben levő feladatok végrehajtását – központi intézkedés bevárása nélkül – azonnal meg kell kezdeni.

Készültségi fokozatok tagozódása

1. A fegyveres erők és testületeknél, valamint a rendészeti szerveknél:

a) ÁLLANDÓ HARCKÉSZÜLTÉG (ÁHKSZ)

A fegyveres erők, testületek és rendészeti szervek állandó készenlétű szervezetei készen állnak rendeltetésszerű feladataik végrehajtására. A szervezetek további része, az előírt tervek szerinti tevékenység mellett, végrehajtja az „M” felkészülési feladatokat.

b) FOKOZOTT HARCKÉSZÜLTÉG (FHKSZ)

A fegyveres erők, testületek, rendészeti szervek állandó elhelyezési (működési) körletükben növelik készenlétüket a rendeltetésszerű feladataik végrehajtásához. Részleges rejtett mozgósítás keretében a kijelölt szervezetek kiegészítik állományukat, a fegyveres erők és testületek mozgósításában érintett polgári szervek növelik készenlétüket.

A részleges mozgósítás keretében:

- az „ÁHKSZ” és „FHKSZ” időszakában az MN részére kiírt mozgósítási szükséglet 15%-a,
- a BM részére kiírt mozgósítási szükséglet 30%-a,
- az „FHKSZ” időszakában a Munkásőrség részére kiírt mozgósítási szükséglet 20%-a vehető igénybe.

c) HÁBORÚS VESZÉLY HARCKÉSZÜLTÉG (HVHKSZ)

A részleges rejtett mozgósítás keretében a kijelölt fegyveres szervezetek áttérnek hadiállományra és a meghatározott körletekben elérik a készenlétüket rendeltetésszerű feladataik végrehajtására. A fegyveres szervezetek további része fokozza készségét, létrehozza és biztosítja a feltételeket az általános mozgósításhoz.

A fegyveres erők és testületek mozgósításában érintett polgári szervek növelik készenlétüket.

Részleges mozgósítás keretében:

- a „HVHKSZ” időszakában az MN részére kiírt mozgósítási szükséglet további 40%-a,
- a Munkásőrség részére kiírt mozgósítási szükséglet további 10%-a vehető igénybe.

Az IM büntetés-végrehajtási szervek részére kiírt mozgósítási szükséglet 30%-a vehető igénybe.

d) TELJES HARCKÉSZÜLTÉG (THKSZ)

Az általános mozgósítás végrehajtása keretében a fegyveres szervezetek befejezik a hadiállományra való feltöltést. A tervekben előírt helyen és módon elérik a teljes készenlétet rendeltetésszerű feladataik végrehajtásához. A fegyveres szervek mozgósításával kapcsolatban érintett polgári szervek folyamatosan biztosítják a feltételeket a további feladatok végrehajtásához.

2. A népgazdaság területén:

a) FELKÉSZÜLÉSI IDŐSZAK

A gazdaságmozgósítási munka magába foglalja a békeidőszaki népgazdasági terv keretében eszközölt védelmi jellegű fejlesztéseket, az anyagi eszközök biztosítását, a békefejlesztések gazdaságmozgósítási szempontoknak megfelelő befolyásolását, a gazdaságmozgósítási felkészülési és tervezési feladatok végrehajtását.

b) A NEMZETKÖZI HELYZET FESZÜLTÉGE FOKOZÓDÁSÁNAK IDŐSZAKA

A gazdaságmozgósítás – a Számítási Év Tervének – részleges bevezetése és végrehajtása. Elsősorban: a haditechnikai és hadfelszerelési termékek fokozottabb termelése; az élet- és vagyónvédelmi, a hadszíntérelőkészítési, a polgári védelmi fejlesztések; a tartalékkészletek fokozottabb feltöltése területén.

A népgazdaság mozgósítási képességét és készültségét elősegítő intézkedések végrehajtása a részleges gazdaságmorgósítási feladatok ellátása, illetve a teljes gazdaságmorgósítási intézkedések fokozottabb előkészítése érdekében.

c) A HÁBORÚT KÖZVETLENÜL MEGELŐZŐ VESZÉLYEZTETETTSÉGI IDŐSZAK

A népgazdaság Számítási Év Terve már bevezetett részleges feladatainak kiszélesítése, újabb elvégzendő feladatok megjelölése; a népgazdaság készletei, tartalékai további feltöltése; a veszélyeztetettnek nyilvánított területeken a legfontosabb élelmiszer-, gyógyszer- és egyéb készletek csökkentése; élelmiszer- és egyéb közszükségleti cikkek átcsoportosítása a befogadási területekre; a népgazdaság irányító szerveinek készültségbe helyezése.

A fegyveres erők és testületek készültségbe helyezésekor vagy mozgósításakor részükre a népgazdaságból igénybevételre tervezett eszközök, készletek, tartalékok átadása. A fegyveres erők és testületek mozgósításával és működésével kapcsolatos szervezési, ellátási és szolgáltatási feladatok szükség- és terv szerinti végrehajtása a közlekedés, a hírközlés és az egészségügy területén.

Az 1. és 2. pontban lévő készültségi fokozatok, illetve időszakok feladatainak elrendelése a fegyveres erők, testületek és rendészeti szervek, valamint a népgazdaság vonatkozásában törvényszerűen nem feltétlenül esik egybe. A nemzetközi helyzet váratlan éleződése esetén a fegyveres erőkre, testületekre és rendészeti szervekre érvényes fokozatok, valamint a népgazdaság területén a megfelelő időszakok feladatainak elrendelése, közel azonos időben is történhet.

A nemzetközi helyzet fokozatos éleződése esetén várható, hogy a népgazdaságra érvényes időszakok feladatai végrehajtásának megkezdése megelőzi a fegyveres erők, testületek, rendészeti szervek készültségi fokozatainak elrendelését.

Az „M” tervezésben érvényben lévő alapelvek lehetővé teszik és biztosítják a népgazdaság felkészülési feladatai végrehajtásának egy időben történő megkezdését, illetve a kialakult helyzettől függően az egyes feladatok részleges, fokozatos bevezetését és elvégzését.

Amennyiben a magasabb készültségi fokozat elrendelése az alacsonyabb fokozat vagy fokozatok bevezetése nélkül történik, úgy végre kell hajtani az alsóbb fokozat (fokozatok)-ra előírt feladatokat is.

Forrás: MNL OL XIX-A-98 112. d.

47 1981. MÁRCIUS 12.

A Honvédelmi Bizottság 5/321/1981. számú határozata a Fővárosi Honvédelmi Bizottság béke- és háborús ügyrendjének módosításáról

HONVÉDELMI BIZOTTSÁG

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 36 pld-ban
pld. 3 lap
1.sz. pld.

Kapják: Külön elosztó szerint

A HONVÉDELMI BIZOTTSÁG 5/321/1981. számú határozata

a Fővárosi Honvédelmi Bizottság béke és háborús ügyrendjének módosításáról

A Honvédelmi Bizottság:

1. jóváhagyja a Fővárosi Honvédelmi Bizottság béke és háborús ügyrendjét.⁴⁸ A béke ügyrend 1981. március 31-vel, a háborús ügyrend 1982. január 1-vel lép hatályba;
2. felkéri a Fővárosi Honvédelmi Bizottság elnökét, hogy az FHB ügyrendje alapján:
 - a) határozza meg az FHB titkárságának, politikai osztályának, tanácsi apparátusának és munkacsoportjának részletes feladatait és módosítsa a munkaapparátus személyi összetételét;
 - b) tervezzék meg az FHB és munkaapparátusának tagolt elhelyezését a vezetési pontokon és intézkedjék a vezetési lépcsők feladataira;
 - c) gondoskodjon arról, hogy az „M” tervekben és okmányokban foglaltakat az érintettek a rájuk vonatkozó mértékben megismerjék;
 - d) dolgoztassa ki és hagyja jóvá a kerületi védelmi bizottságok szervezetét és ügyrendjét;

Felelős: FHB elnöke

Határidő: 1981. december 31.

3. utasítja:

- a) a honvédelmi minisztert, hogy a belügyminiszterrel és a munkásőrség országos parancsnokával egyetértésben – az ügyrendekben foglaltak figyelembevételével – ponto-

⁴⁸ A békeügyrendet nem közöljük.

sítsa az FHB katonai munkacsoportjának feladatait, szervezetét, személyi összetételét és működési rendjét;

Felelős: honvédelmi miniszter
belügyminiszter
munkásőrség országos
parancsnoka

Határidő: 1981. június 30.

b) a honvédelmi minisztert, hogy szabályozza az FHB polgári védelmi munkacsoportjának szervezetét, feladatát és hatáskörét;

Felelős: honvédelmi miniszter

Határidő: 1981. június 30.

c) az érintett minisztereket és országos hatáskörű szervek vezetőit, hogy az új „M” intézkedési terveik kidolgozásánál vegyék figyelembe a jóváhagyott ügyrendekben foglaltakat;

Felelős: miniszterek
országos hatáskörű szervek vezetői

Határidő: 1982. II. félév

4. a fővárosra vonatkozóan hatályon kívül helyezi 1981. április 1-vel az MT HB 10/252/1974. számú határozatával jóváhagyott béke és a 4/220/1971. számú határozatával jóváhagyott „M” ügyrendet.

Budapest, 1981. március 12.

Trombitás Dezső s. k.
HB titkára

Borbándi János s. k.
HB elnöke

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 15 pld-ban
1 pld. 6 lap
3. sz. pld.
Sfsz.: 105.

A FŐVÁROSI HONVÉDELMI BIZOTTSÁG ÜGYRENDJE HÁBORÚ IDEJÉN

1. A Fővárosi Honvédelmi Bizottság (továbbiakban: FHB) háború vagy az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély (továbbiakban: háború) idején a Honvédelmi Tanács (továbbiakban: HT) területi szerve.
2. Az FHB tevékenységét a HT irányítja, részére utasítást, illetve feladatot a HT, annak elnöke és tagjai, illetve külön megbízással a HT által felhatalmazott személy adhat. Hatásköre kiterjed a fővárosra, a HT külön intézkedése alapján a szomszédos megye meghatározott vagy egész területére is.
3. Az FHB felelős a főváros politikai, gazdasági helyzetéért, állam- és közbiztonságáért, végrehajtja a HT által meghatározott, valamint saját határozataiban előírt feladatokat, érvényre juttatja a háborús jogszabályok rendelkezéseit.
4. Az FHB a HT által megállapított hatáskörben jár el, amelyet részleteiben ezen ügyrend és a háború idején hatályba lépő rendelkezések szabályoznak. Ennek keretében illetékességi területén fő feladatai:
 - a) irányítja, szervezi, ellenőrzi és koordinálja a kerületi védelmi bizottságok (továbbiakban: KVB) tevékenységét;
 - b) irányítja a tanácsi szakigazgatási szerveket, szövetkezeteket és minden olyan intézményt, vállalatot, amely nem tartozik közvetlenül minisztérium, illetve országos hatáskörű szerv irányítása, felügyelete alá;
 - c) mozgósítja a főváros összes erőforrásait az ország védelmi feladatainak végrehajtására;
 - d) segíti és ellenőrzi a fegyveres erők és testületek (továbbiakban: fegyveres szervek) mozgósítását, a személyi, technikai és anyagi tartalékok, erőforrások terv szerinti igénybevételét, az utánpótlás végrehajtását;
 - e) koordinálja és ellenőrzi a hátországvédelmi és polgári védelmi feladatok és rendszabályok végrehajtását;
 - f) a hatáskörébe tartozó gazdálkodó szerveknél elrendeli a hadigazdálkodás bevezetését és irányítja annak végrehajtását;
 - g) segíti és ellenőrzi a minisztériumok és országos hatáskörű szervek alá tartozó intézmények, vállalatok „M” terveiben előírt feladatainak végrehajtását;
 - h) az érintett megyei honvédelmi bizottságokkal együttműködésben biztosítja a kitelepítés és befogadás terv szerinti végrehajtását;
 - i) amennyiben a háborús cselekmények indokoltá teszik, intézkedik a korlátozó rendszabályok bevezetésére;

j) a mozgósítás, a hátszágvédelem, a polgári védelem, az állam- és közbiztonság, a közrend védelme érdekében – figyelembe véve a fegyveres szervek vezetőinek vonatkozó parancsait, utasításait – feladatokat határoz meg. A végrehajtást ellenőrzi, a felelős parancsnokokat, vezetőket beszámoltatja;

k) a termelési, építési, szolgáltatási, szállítási, ellátási, egészségügyi és oktatási feladatok végrehajtása érdekében – a tanácsi szakigazgatási szervek útján – biztosítja az „M” tervekben rendelkezésre bocsátott központi készletek, a helyileg mozgósítható anyagok és eszközök rendeletek szerinti felhasználását.

5. Az FHB jogosult:

a) a védelmi feladatok végrehajtása érdekében az igényeknek megfelelően módosítani az irányítása alá tartozó polgári szervek felépítését, összetételét és azok feladatkörét. Szükség esetén szerveket megszüntethet vagy újakat hozhat létre;

b) kinevezni, illetve felmenteni a bizottság politikai osztályvezetőjét, az osztály és a titkárság munkatársait, a munkacsoportok vezetőit, a KVB-k elnökeit, titkárát és tagjait.

6. Az FHB feladatainak végrehajtása érdekében együttműködik:

a) a HT osztályaival és titkárságával;

b) a minisztériumokkal és országos hatáskörű szervekkel, illetve azok kitelepítése esetén a visszamaradó részlegekkel;

c) a főváros lakosságát befogadó megyék honvédelmi bizottságaival.

Az FHB szervezete és működése

7. Az FHB testületként működik. Összetétele megegyezik a békeidőszakival. Elnökét, tagjait és titkárát a HT nevezi ki és menti fel.

8. Az FHB a feladatok végrehajtására határozatokat hoz, rendeleteket és utasításokat ad ki, döntéseit szótöbbséggel hozza, üléseit a feladatoktól függő gyakorisággal tartja, amelyeken tanácskozási joggal szakértők is részt vehetnek.

9. Az FHB háborús ügyrend szerinti működését akkor kezdi meg, amikor azt a HT (MT) elrendeli. Az országot ért váratlan támadás esetén a bizottság felső szervek intézkedése hiányában is haladéktalanul megkezdi a háborús ügyrend szerinti működését.

10. Az elnök kötelességei és jogai:

a) felelős az FHB egész tevékenységéért, a HT vonatkozó határozatainak, utasításainak végrehajtásáért;

b) köteles folyamatosan ismerni a főváros politikai, gazdasági, állam- és közbiztonsági és katonai helyzetét, a központi szervek által kiadott intézkedések végrehajtásának állását;

c) biztosítja a HT és az FHB közötti folyamatos kapcsolatot;

d) irányítja az FHB működését, elrendeli annak összehívását;

e) a két ülés közötti időszakban az FHB nevében és jogkörében jár el. Intézkedéseiről a soron következő ülésen köteles beszámolni;

f) feladata ellátása során az FHB illetékességi területére érvényes rendeletet és utasítást ad ki;

g) távolléte vagy akadályoztatása esetén helyettese vagy az előre kijelölt FHB tag helyettesíti.

11. A tagok kötelességei és jogai:

a) a munkakörükhöz tartozó területen kötelesek végrehajtani a HT és az FHB határozatait, utasításait, illetve megadni a felügyeletük alá tartozó szervezetek a szükséges segítséget;

b) feladatkörükbe tartozó kérdésekben saját hatáskörükben intézkednek, illetve utasítást adnak. A fontosabb intézkedéseikről a soron következő ülésen kötelesek beszámolni. Amennyiben szükségesnek látják, kötelesek kezdeményezni, hogy a hatáskörüket meghaladó kérdésekben az elnök vagy az FHB megfelelő döntést hozzon;

c) az ülésen való részvételi kötelezettségük alól az FHB elnöke felmentést adhat. A távollévő tagot megbízottja az ülésen tanácskozási joggal képviselheti.

12. Az FHB munkaapparátusa: a titkárság, a politikai osztály, a tanácsi apparátus, a katonai munkacsoport és a polgári védelmi munkacsoport. A titkárság állományát az FHB tagjainak apparátusából, a politikai osztályt a főváros pártapparátusából, a társadalmi szervezetek és tömegszervezetek apparátusából kell létrehozni. A katonai és a polgári védelmi munkacsoport összetételét külön utasítások határozzák meg.

13. Az FHB üléseiről jegyzőkönyvet kell készíteni, melyet az FHB elnöke és titkára ír alá. A jegyzőkönyvhöz mellékelni kell a hozott határozatokat és a napirendhez kapcsolódó okmányokat, előterjesztéseket.

14. Az FHB feladatához kapcsolódó okmányokat az állami és szolgálati titok megőrzésére vonatkozó szabályok szerint meg kell őrizni és szigorúan titkosként kell kezelni. A bizottság munkájába bevont személyek az állami és szolgálati titok megtartásáért büntetőjogilag felelősek.

15. Az FHB a vezetést a pártbizottságról, a fő és tartalék védett vezetési pontokról látja el.

Záró rendelkezések

Az FHB – az MSZMP KB döntésének megfelelően – működési területén a párt, társadalmi szervezetek, tömegszervezetek és tömegmozgalmak tevékenységének irányítását is ellátja.

Forrás: MNL OL XIX-A-98 53. d.

48 1981. MÁRCIUS 12.

A Honvédelmi Bizottság 6/321/1981. számú határozata a megyei honvédelmi bizottságok háborús ügyrendjéről

HONVÉDELMI BIZOTTSÁG

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 54 pld-ban

1 pld. 2 lap

2. sz. pld.

Kapják: Külön elosztó szerint

A HONVÉDELMI BIZOTTSÁG 6/321/1981. számú határozata a megyei honvédelmi bizottságok háborús ügyrendjéről

A Honvédelmi Bizottság:

1. jóváhagyja az MHB háborús működésére vonatkozó ügyrendet, amely 1982. január 1-vel lép hatályba;

2. utasítja:

a) az MT HB titkárát, hogy az ügyrendben történt változásokat az MT HB 10/252/1974. számú határozata mellékletét képező „Irányelvek a fővárosi, megyei honvédelmi bizottságok intézkedési terveinek kidolgozására” c. okmányban értelemszerűen vezesse át;

Felelős: MT HB titkára

Határidő: 1981. június 30.

b) a megyei honvédelmi bizottság elnökét, hogy

– az ügyrend rendelkezései szerint pontosítsa az MHB munkaapparátusának összetételét és a vonatkozó „M” okmányokat;

– gondoskodjon arról, hogy az ügyrendben és a módosított intézkedési tervben foglaltakat az érintettek a rájuk vonatkozó mértékben megismerjék;

Felelős: megyei honvédelmi bizottság elnöke

Határidő: 1981. december 31.

c) a honvédelmi minisztert, a belügyminisztert és a munkásőrség országos parancsnokát, hogy – az ügyrendben foglaltak figyelembevételével – módosítsák a 0034/1975. sz. HM–BM–MOP együttes utasítást;

Felelős: honvédelmi miniszter

belügyminiszter

munkásőrség országos parancsnoka

Határidő: 1981. június 30.

d) az „M” feladatok végrehajtására kötelezett minisztereket és országos hatáskörű szervek vezetőit, hogy intézkedési terveik kidolgozásánál vegyék figyelembe az ügyrendben foglaltakat;

Felelős: miniszterek
országos hatáskörű szervek vezetői
Határidő: 1982. II. félév

3. 1982. január 1-vel hatályon kívül helyezi az MT HB 4/220/1971. számú határozatával jóváhagyott fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok „M” ügyrendjét és végrehajtási utasítását.

Budapest, 1981. március 12.

Trombitás Dezső s. k.
HB titkára

Borbándi János s. k.
HB elnöke

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 15 pld-ban
1 pld. 6 lap
3. sz. pld.
Sfsz.: 102.

A megyei honvédelmi bizottságok háborús ügyrendje

1. A megyei honvédelmi bizottság (a továbbiakban: MHB) háború vagy az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély (a továbbiakban: háború) idején a Honvédelmi Tanács (a továbbiakban: HT) területi szerve.
2. Az MHB tevékenységét a HT irányítja, részére utasítást, illetve feladatot a HT, annak elnöke és tagjai, illetve külön megbízással a HT által felhatalmazott személy adhat. Hatásköre kiterjed a megye területére. Működésének akadályoztatása esetén a megyei vezetést az MHB által már békében kijelölt Védelmi Bizottság (a továbbiakban: VB), illetve a HT külön intézkedése alapján e feladattal megbízott szomszéd megyei HB veszi át.
3. Az MHB felelős a megye politikai, gazdasági helyzetéért, állam- és közbiztonságáért, végrehajtja a HT által meghatározott, valamint a saját határozataiban előírt feladatokat, érvényre juttatja a háborús jogszabályok rendelkezéseit.
4. Az MHB a HT által megállapított hatáskörben jár el, amelyet részleteiben ezen ügyrend és a háború idején hatályba lépő rendelkezések szabályoznak.

Ennek keretében illetékességi területén fő feladatai:

- a) intézkedik a járási, városi VB-k háborús működésére, irányítja, ellenőrzi és koordinálja azok munkáját;
- b) irányítja a tanácsi szakigazgatási szerveket, szövetkezeteket és minden olyan intézményt, vállalatot, amely nem tartozik közvetlenül minisztérium, illetve országos hatáskörű szerv irányítása, felügyelete alá;
- c) mozgósítja az összes erőforrásokat az ország védelmi feladatainak végrehajtására;
- d) segíti és ellenőrzi a fegyveres erők és testületek (a továbbiakban: fegyveres szervek) mozgósítását, a személyi, technikai és anyagi tartalékok, erőforrások terv szerinti igénybevételét, az utánpótlás végrehajtását;
- e) koordinálja és ellenőrzi a hátországvédelmi és polgári védelmi feladatok és rendszabályok végrehajtását;
- f) a hatáskörébe tartozó gazdálkodó szerveknél elrendeli a hadigazdálkodás bevezetését, irányítja annak végrehajtását;
- g) segíti és ellenőrzi a minisztériumok és országos hatáskörű szervek alá tartozó intézmények, vállalatok „M” terveiben előírt feladatainak végrehajtását;
- h) amennyiben a háborús cselekmények indokoltá teszik, intézkedik a korlátozó rendszabályok bevezetésére;
- i) a mozgósítás, a hátországvédelem, a polgári védelem, az állam- és közbiztonság, a közrendvédelem érdekében – figyelembe véve a fegyveres szervek vezetőinek vonat-

kozó parancsait, utasításait – feladatokat határoz meg. A végrehajtást ellenőrzi, a felelős vezetőket, parancsnokokat beszámoltatja;

j) a termelési, építési, szállítási, szolgáltatási, ellátási, oktatási és egészségügyi feladatok végrehajtása érdekében – a tanácsi szakigazgatási szervei útján – biztosítja az „M” tervekben rendelkezésre bocsátott központi készletek, a helyileg mozgósítható anyagok, eszközök rendeletek szerinti felhasználását.

5. Az MHB jogosult:

a) a védelmi feladatok végrehajtása érdekében, az igényeknek megfelelően módosítani az irányítása alá tartozó polgári szervek felépítését, összetételét és azok feladatkörét. Szükség esetén szerveket megszüntethet, vagy újakat hozhat létre;

b) kinevezni és felmenteni az MHB politikai osztályának vezetőjét, az osztály és a titkárság munkatársait, valamint a VB-k elnökeit, titkárát és tagjait.

Az MHB szervezete és működése

6. Az MHB testületként működik. Összetétele megegyezik a békeidőszakival. Elnökét, tagjait és titkárát a HT nevezi ki és menti fel.

7. Az MHB a feladatok végrehajtására határozatokat hoz, rendeleteket és utasításokat ad ki, döntéseit szótöbbséggel hozza, üléseit a feladatoktól függő gyakorisággal tartja, amelyeken tanácskozási joggal szakértők is részt vehetnek.

8. Az MHB háborús ügyrend szerinti működését akkor kezdi meg, amikor azt a HT (MT) elrendeli. Az országot ért váratlan támadás esetén a bizottság felső szervek intézkedése hiányában is haladéktalanul megkezdheti a háborús ügyrend szerinti működését.

9. Az MHB feladatainak végrehajtása érdekében együttműködik:

a) a HT osztályaival és titkárságával;

b) a minisztériumokkal és országos hatáskörű szervekkel, illetve azok kitelepítése esetén a visszamaradó részlegekkel, továbbá a szomszédos megyékkel;

c) az érintett kitelepítő, illetve befogadó megyei (fővárosi) honvédelmi bizottságokkal.

10. Az elnök kötelessége és jogai:

a) felelős az MHB egész tevékenységéért, a HT vonatkozó határozatainak és utasításainak végrehajtásáért;

b) köteles folyamatosan ismerni a megye politikai, gazdasági, állam- és közbiztonsági és katonai helyzetét, a központi szervek által kiadott intézkedések végrehajtásának állását;

c) biztosítja a HT és az MHB közötti folyamatos kapcsolatot;

d) irányítja az MHB működését, elrendeli annak összehívását;

e) a két ülés közötti időszakban az MHB nevében és jogkörében jár el. Intézkedéseiről a soron következő ülésen köteles beszámolni;

f) feladata ellátása során az MHB illetékességi területére érvényes rendeletet és utasítást ad ki;

g) távolléte vagy akadályoztatása esetén az általa megbízott bizottsági tag helyettesíti.

11. A tagok kötelessége és jogai:
- a) a munkakörükhöz tartozó területen kötelesek végrehajtani a HT és az MHB határozatait, utasításait, illetve megadni a felügyeletük alá tartozó szervezeteknek a szükséges segítséget;
 - b) a feladatkörükbe tartozó kérdésekben saját hatáskörben intézkednek, illetve utasítást adnak. A fontosabb intézkedéseikről a soron következő ülésen kötelesek beszámolni. Amennyiben szükségesnek látják, kötelesek kezdeményezni, hogy a hatáskörüket meghaladó kérdésekben az elnök vagy az MHB hozzon megfelelő döntést;
 - c) a tagoknak az ülésen való részvételi kötelezettség alól az elnök felmentést adhat. A távollévő bizottsági tagot megbízottja az ülésen tanácskozási joggal képviselheti.
12. Az MHB munkaapparátusa: a politikai osztály, a tanácsi apparátus és a titkárság.
- a) A politikai osztály állományát a megye pártapparátusából, a társadalmi szervezetek és a tömegszervezetek apparátusából kell kialakítani;
 - b) a tanácsi apparátust a megyei tanács „M” állománya képezi;
 - c) a titkárság magában foglalja a politikai, a katonai és tanácsi munkacsoportot, valamint az ügyviteli részleget. A titkárság munkáját közvetlenül a titkár irányítja. A titkárság állományát a katonai helyettesből, a bizottság tagjai által vezetett szervezet munkatársaiból kell kialakítani. A titkárság munkáját a titkár távollétében vagy akadályoztatása esetén a katonai helyettese irányítja.
13. Az MHB üléséről jegyzőkönyvet kell készíteni, melyet az MHB elnöke és titkára ír alá. A jegyzőkönyvhöz mellékelni kell a hozott határozatokat és a napirendhez kapcsolódó okmányokat, előterjesztéseket.
14. Az MHB feladatához kapcsolódó okmányokat titkossági fokuknak megfelelően, elkülönítve kell kezelni és őrizni, az állami és szolgálati titoktartás szabályai szerint. A bizottság munkájába bevont személyek az állami és szolgálati titok megtartásáért büntetőjogilag felelősek.
15. Az MHB a vezetést a pártbizottságokról és a védett vezetési pontról látja el.

Záró rendelkezések

16. Az MHB – az MSZMP KB döntésének megfelelően – működési területén a párt, társadalmi szervezetek, tömegszervezetek és tömegmozgalmak tevékenységének irányítását is ellátja.
17. Abban az esetben, ha megszakad a kapcsolat a megye területén lévő szervezetek és a központi szervezetek között, az MHB teljes felelősséggel, önállóan látja el feladatát és irányítja valamennyi szerv munkáját.
18. Ezen ügyrend életbe léptetését követően az MHB békeügyrendje nem alkalmazható. A bizottság rendelkezéseinek hatálya háború vagy az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély időszakára szól.

Forrás: MNL OL XIX-A-98 53. d.

49 1983. MÁRCIUS

Jelentés a népgazdaság mozgósításának és felkészítésének helyzetéről. A HB 4/341/1983. számú határozata

HONVÉDELMI BIZOTTSÁG

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 10 pld-ban

1. pld. 2 lap

2. sz. pld.

Sfsz.: 165.

<u>Kapják:</u> Dr. Faluvégi Lajos	melléklettel
Czinege Lajos	- „ -
Dr. Horváth István	- „ -
Dr. Hetényi István	- „ -
Dr. Papp Lajos	- „ -
Oláh István	- „ -
Borbély Sándor	- „ -
elvtársak	

A HONVÉDELMI BIZOTTSÁG 4/341/1983. számú határozata

a népgazdaság mozgósításának és felkészítésének helyzetéről

A Honvédelmi Bizottság:

1. elfogadja az Országos Tervhivatal elnökének „A népgazdaság mozgósításának és felkészítésének helyzetéről” szóló jelentését;
2. utasítja az Országos Tervhivatal elnökét, hogy az érintett szervek bevonásával
 - a) vizsgálja meg a minisztériumoknál, országos hatáskörű szerveknél, valamint a fővárosi, megyei tanácsoknál a honvédelmi munkával foglalkozó szervezetek helyzetét, azok függetlenített létszámát, valamint a már végrehajtott változásoknak a hatáskörökre, a feladatokra és a munka végzésére gyakorolt hatását;
 - b) tegyen javaslatot a Honvédelmi Bizottság részére – a vizsgálat tapasztalatai, valamint a Varsói Szerződés tagállamaiban kialakított szervezetek figyelembevételével – a honvédelmi munka végzéséhez szükséges, a megváltozott feltételekhez minden szempontból igazodó szervezeti, személyi, hatásköri feltételrendszerre.

Felelős: Országos Tervhivatal elnöke
honvédelmi miniszter
belügyminiszter
munkásőrség országos parancsnoka
pénzügyminiszter
MT Tanácsi Hivatal elnöke

Határidő: 1984. I. negyedév.

Budapest, 1983. március 31.

Trombitás Dezső s. k.
HB titkára

Borbándi János s. k.
HB elnöke

Az előterjesztéssel egyetért:

DR. HETÉNYI ISTVÁN

pénzügyminiszter

CSÉMI KÁROLY vezérezredes

honvédelmi minisztériumi államtitkár

DR. HORVÁTH ISTVÁN

belügyminiszter

BORBÉLY SÁNDOR vörgy.

a Munkásórség országos parancsnoka

TROMBITÁS DEZSŐ miniszterhelyettes

a Honvédelmi Bizottság titkára

DR. JUHÁSZ ÁDÁM

ipari minisztériumi államtitkár

DR. PAPP LAJOS államtitkár

a Minisztertanács Tanácsi Hivatalának elnöke

ELŐTERJESZTÉS
a Honvédelmi Bizottsághoz

Tárgy: Jelentés a népgazdaság mozgósításának és felkészítésének helyzetéről

A gazdaságmozgósítás alapvető dokumentumát a népgazdaság számítási év /továbbiakban: SZÉ/ tervét a Honvédelmi Bizottság 1981-ben jóváhagyta. Ezt követte a címzett tervek kiadása a minisztériumok, országos hatáskörű szervek, a vállalatok, tanácsszervek, valamint a területi tervek megküldése a megyei, fővárosi Honvédelmi Bizottságok részére. Az „SZÉ” terv végrehajtását szolgáló új intézkedési tervrendszer kidolgozása, a tervek jóváhagyása 1982. szeptember 30-ig megtörtént.

A népgazdaság 1981. évi „SZÉ” terve jóváhagyása óta eltelt időszakban a népgazdaságban bekövetkezett változások indokoltá teszik, hogy a Honvédelmi Bizottság részére bemutassuk a gazdaságmozgósítási felkészülés és tervezés kiemelkedő területeinek helyzetét, az itt szerzett tapasztalatokat, valamint a feladatok végrehajtása feltételeinek alakulását.

Az előzőekben meghatározott fő cél érdekében bemutatjuk:

– a népgazdaság 1981. évi „SZÉ” terve jelenlegi helyzetét és az ezzel kapcsolatos feladatokat;

- az új gazdaságmozgósítási intézkedési tervrendszer kidolgozásának és bevezetésének eddigi tapasztalatait, valamint
- a népgazdaság honvédelmi felkészítésével összefüggő szervezeti és személyi feltételek alakulását.

I.

A népgazdaság 1981. számítási év tervének jelenlegi helyzete és az ezzel kapcsolatos feladatok

A Honvédelmi Bizottság a 6/326/1981. számú határozatával jóváhagyta a népgazdaság 1981. évi SZÉ tervét. A terv a népgazdaság 1980. évi fejlettségi színvonalának alapulvételével készült azzal, hogy az 1981–1985 években a gazdaságmozgósítás alapjául szolgál. Figyelembe véve a jóváhagyás óta eltelt két évet az SZÉ tervről a következőket jelentjük.

1. Ipar

Az iparnak 1981–1982. évben alapvető feladata volt hozzájárulni a népgazdaság egyensúlyi helyzetének javításához. Növekedési ütemét alapvetően befolyásolta a gyártmány-korszerűsítésre történő törekvés, a nehéz külpiazi értékesítési lehetőségek között megvalósítható értékesítés. Mindezek figyelembevételével a fejlődés ágazonként eltérő ütemű, összességében évi 2%-os volt, amelynek alapján a termelési érték 1980-hoz képest 4%-kal magasabb. A végbement fejlődés gazdaságmozgósítási szempontból nem kedvezőtlen.

1.1. Haditechnikai termelés és szolgáltatás

Az SZÉ tervben előírányzott hadiipari tevékenység összetételét és nagyságát alapvetően befolyásolja a népgazdaság békeidőszaki haditechnikai termelésének nagysága és összetétele. Ez 1980. évhez képest évi 6%-kal növekedett, mely lényegesen meghaladja az ipar átlagos fejlődési ütemét.

A hadiipari termelés növekedésében szerepet játszik az export növekedése beleértve a nem rubel elszámolású kivitel is.

Ez a körülmény kedvezően befolyásolja az SZÉ terv szerinti hadiipari tevékenység szükség esetén történő teljesítését, mivel

- elősegíti az érintett kapacitások /gép, berendezés, szakképzett munkaerő/ „melegen” tartását;
- magasabb termelési szintről indítható az SZÉ előírányzat végrehajtása.

A fentieket jól tükrözi a kapacitásmegőrzés szempontjából kritikus területek közül a gyalogsági és tüzérségi fegyvergyártásnál alábbiakban bemutatott néhány adat:

Megnevezés	M[ennyi- ségi] e[gység].	1980. évi	1983. évi	1981	SZÉ éves
		N[ép]G[azdasági] terv		igény	terv
7,62 mm-es géppisztoly	db	35 000	92 000	150 200	150 200
7,62 mm-es géppuska	db	1 300	1 550	4 950	3 600
57 mm-es Sz-60 lgv. ágyú	db	72	144	263	117
122 mm-es GVOZGYIKA önj[áró]. tarack lövegr[ész].	db	85	200	300	132

– Az 57 mm-es Sz-60 lgv. ágyú 1983. évi terv szerinti kibocsátása, amely belföldi igény hiányában nem rubel elszámolású exportra kerül, az 1981. SZÉ igény teljesebb kielégítését /150–160 db/év/ teszi lehetővé. Az export megszűnése esetén a kapacitást le kellene állítani, ami azt eredményezné, hogy az SZÉ-re tervezett éves 117 db kibocsátással szemben a gyártás újrászervezésének hosszú időszükséglete miatt csak 50-60 db kibocsátással lehetne számolni.

– 122 mm-es GVOZGYIKA önj. tarack lövegrész 200 db-os 1983. évi tervszáma lehetővé teszi, hogy az 1981. SZÉ-re előirányzott 132 db-bal szemben 200–250 db kerüljön a B[olgár]N[ép]K[öztársaság] részére kiszállításra. Ezzel elérhető az is, hogy a BNK nagyobb mértékben tudja majd kielégíteni az MNK 1981. SZÉ igényét a GVOZGYIKA szállításával.

1.2. Haditechnikai „M” kapacitások

Az 1981. SZÉ terv hadiipari termelési előirányzatainak kialakításakor figyelembe vettük a meglévő kapacitások nagyságát és állapotát, valamint az 1981–1985. években várható fejlesztéseket.

A kapacitás növelését célzó beruházások esetében az érintett termékek SZÉ-re tervezhető kibocsátását az 1981–1983. években megvalósuló beruházások várható eredményei figyelembevételével terveztük.

Számoltunk azzal, hogy intézkedések történnek a tüzérségi lőszergyártó kapacitások rekonstrukciójának megkezdésére, az előirányzott tüzérségi lőszergyártás nélkülözhetetlen feltételeinek megteremtésére.

1983-ban a rendelkezésre álló hadiipari kapacitások az állapotuk és üzembe helyezhetőségük, valamint az SZÉ tervben tervezett kibocsátás szempontjából a tüzérségi és gyalogsági lőszergyártó kapacitások kivételével a követelményeknek megfelelnek.

A tüzérségi lőszergyártó kapacitások helyzetéről és a felmerülő problémák megoldásának lehetőségeiről az Ipari Minisztérium ez évben előterjesztést készít a HB részére. Annyi már most is megállapítható, hogy annak ellenére, hogy a végtermékek „M” időszaki kibocsátásának feltételei még nem biztosítottak, vannak olyan változások egyes területeken, melyek a szükséges feltételeket megteremtik a probléma megoldásához. Ilyennek tekinthetjük a folyó, illetve befejezett hadivegyipari beruházásokat /TNT, tüzérségi lőpor, nitroglicerin/.

A helyzetmegítélés szempontjából kedvező, hogy exportcélből felmerült az 57 mm-es Sz-60 légvédelmi ágyú lőszer, valamint a 100 mm-es hk. ágyú lőszer nem rubel elszámolású exportra történő gyártásának lehetősége. A vizsgálat jelenleg folyik és várhatóan a HB előterjesztésben ennek eredményeire is támaszkodni lehet.

A tüzérségi lőszergyártás alapvető importszükségletének kielégítése biztosított.

A gyalogsági lőszergyártó kapacitások 1983. évi helyzete a következők szerint értékelhető:

Megnevezés	M. e.	Kapacitás	1983. évi NG terv	1981. SZÉ terv
Gyal[ogsági]. lőszer	M[illió]. db	369	107	326
kapacitásterh[elés].	%	–	29,0	88,3

A békeidőszaki gyalogsági lőszergyártás jelenlegi nagyságrendje megfelelő alapul szolgál az SZÉ terv szerinti kibocsátáshoz.

A gyalogsági lőszergyártó kapacitások kihasználhatósága az elavult, elhasználódott géppark miatt gyors ütemben, évente várhatóan 5–10%-kal csökken. Ez azt jelenti, hogy rekonstrukció nélkül a gyalogsági lőszerkibocsátás lehetősége 1985-re 200–250 millió darabra, a következő ötéves tervidőszakban 100–120 millió darabra csökken, mely a védelem szempontjából a tűrőképességet meghaladja még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy 1985-ben az évi 60 millió darabos kapacitású rotorsort üzembe helyezzük. Döntéselőkészítő javaslatot e kérdésben a kis kaliberű fegyverre és annak megfelelő lőszerre történő átfegyverzés függvényében lehet és kell a felső vezetés elé terjeszteni.

1.3. Polgári termékek termelése és szolgáltatása

A polgári termékek termelésében és a szolgáltatásban, a háború idején számottevően lecsökkenő beruházások, a VSZ országokra korlátozott export, a minimálisra csökkentett lakossági ellátási színvonal, olyan feladatokat jelent, melyet jelenlegi kapacitásainkkal az SZÉ tervben meghatározott mértékben 1983-ban is el tudunk látni. Termeléskorlátozó tényezőként nem a kapacitások elégtelen volta, hanem az anyag és energiahordozók szűkössége jelentkezik.

2. Építőipar

Az építőipari termelés 1980-hoz képest csökkent, Az SZÉ tervben tervezett mintegy 60 milliárdos építőipari termelési érték a meglévő építőipari kapacitás 35–40%-os leterhelését jelenti. A kapacitástartalék a háborús károk felszámolásának, az ideiglenes helyreállításoknak potenciális lehetőségét növeli.

3. Mezőgazdaság

A mezőgazdaság és élelmiszeripari termékek termelése terén az elmúlt két évben kialakult pozitív változások, megalapozottabbá teszik SZÉ tervünket. Figyelembe véve a békeidőszaki jelentős, nem rubel elszámolású exportnak rendkívüli időszakban történő leállítását az 1983. évi helyzetünk e téren kiegyensúlyozott és jelentős tartalékokat tudunk képezni.

4. Közlekedés és hírközlés

Az SZÉ tervben meghatározott feladatok végrehajtásának feltételeiben lényeges változást az eltelt két év fejlesztései nem eredményeztek. Változatlanul fennállnak azok a nehézségek, amelyek háborús rombolások esetén a szállítás és hírközlés folyamatos tevékenységét nagymértékben hátráltatják. Különösen komoly nehézségekkel lehet számolni a hírközlésben, ahol a védelmi célt szolgáló programok /KHR stb./ csak a VI. ötéves tervidőszak végén jelentenek majd nagyobb biztonságot.

A VI. ötéves tervben 5274 millió Ft fejlesztés volt előirányozva olyan beruházásokra, melyek kettős rendeltetésűek, azaz békeszükséglet mellett védelmi célt is szolgálnak. Ebből 1981–1982. évben 4,2 milliárd Ft már megvalósult. Folyó évben van előirányozva 5 db tiszai speciális uszály legyártása, mely egy szükséghid létesítését teszi lehetővé. Összhangban a védelem VI. ötéves terve, valamint az SZÉ tervet jóváhagyó határozatokkal, lehetőség mutatkozik az Állami tartalékok /vasúti sín és alépítményi anyagok/ átcsoportosítása révén – beruházási póthitel nélkül – 1 db tartalék úszóhidkészlet beszerzésére 1984-ben. E fejlesztésekkel a vasúti és közúti forgalom a Tiszán háborús időszakban minimális mértékben ugyan, de a jelenleginél biztonságosabbnak lesz tekinthető.

A HM és KPM felső vezetésével egyetértve az OT részéről is támogatjuk az 1 db tartalék úszóaljazatú hídnek Állami Céltartalékolás keretében történő beszerzését, a tartalék összetétel változtatásával, mely egyben jelenlegi gazdasági lehetőségeinket tekintve az egyetlen reális megoldásnak tekinthető.

5. Kereskedelem

A belkereskedelmi forgalom árualapja az SZÉ terv szerinti szervezett ellátáshoz 1983. évre megfelelően biztosított. Jobbak a feltételeink 1981-hez képest az üzlethálózat, szállodaiipari fejlesztések révén.

Külkereskedelmi téren a VSZ országokkal SZÉ-re történt megállapodásokban, az elmúlt két évben előbbre léptünk. A SZU pótlólagos visszaigazolása alapján az SZÉ tervben a vállalt szállítások haditechnikából mintegy 4%-kal magasabbak, mint a terv jóváhagyásakor.

A haditechnika kibocsátásához szükséges és a VSZ országokból beszerzendő anyagok, komplettáló termékek SZÉ beszerzésére vonatkozó igényeink kielégítését az országok vállalták. A szovjet fél részéről még jelenleg is folyamatban van további tételek visszaigazolása. A vállalt szállítások értékelése, a kielégítés mértékének felmérése folyamatban van.

A vizsgálat eddigi megállapításai szerint a komplettáló termékek szállítására vonatkozó igényeink várhatóan 85–90%-ra kielégítésre kerülnek.

A haditechnika kibocsátásához szükséges, tőkés relációból származó anyagok és alkatrészek biztosítását szolgáló, az SZÉ tervet jóváhagyó 6/326/1981. számú HB határozat 3. számú mellékletében előirányzott intézkedések eddigi végrehajtása a következők szerint értékelhető:

– Tőkés relációból származó anyagok és alkatrészek kiváltása.

Az eddig megvalósult és az 1983-ban megvalósítandó kiváltások többségét a népgazdasági folyó tervek tették szükségessé, a kizárólag „M” célú tevékenységben nem történt előrelépés.

– Tőkés relációból származó anyagok és alkatrészek részarányának növelése az Állami Tartalékban.

A tőkés importkorlátozó intézkedések miatt 1982-ben nem volt és az 1983 év tartalékolási terv szerint sem lesz lehetőség a tőkés relációból származó anyagok és alkatrészek részarányának növelésére az Állami Tartalékban.

– Intézkedések kidolgozása a tőkés relációból származó anyagok és alkatrészek gyorsított ütemű beszerzésére a nemzetközi helyzet feszültsége fokozódásának időszakában.

Az intézkedések kidolgozása folyamatban van, és ez év szeptemberében kerülnek véglegesítésre.

6. Az egészségügy

Az egészségügy SZÉ tervének alapjai a népgazdaság egészségügyi ellátásának fejlődése kapcsán tovább javultak. A háborús sérültek ellátását segíti, hogy a békeidőszakban működő kórházi ágyak száma 9000 ágygal, a munkaviszonyban álló orvosok száma 4000 fővel gyarapodott.

A VI. ötéves tervnek megfelelően a gyógyszer, vérkészítmény és vérpótszer tartalék összetétele tovább korszerűsödött.

Az egészségügyi felkészülés anyagi megalapozását szolgáló Állami Egészségügyi Tartalék fejlesztésének céljára 1981 és 1982-ben 155 millió Ft-ot irányoztunk elő, amelyből 106 millió forint realizálódott. A tervteljesítés nem a kívánt mértékű. Az elmaradás elsősorban szervezési hiányosságokra, részben devizális okokra vezethető vissza és a szükségkórházak komplettírozását érinti. Ha a kezelő szerv kedvező változást a tervteljesítésben nem tud elérni, úgy a VI. ötéves terv fő célkitűzése, a szükségkórházak komplettírozása nem fog megvalósulni.

7. Az SZÉ terv anyagi megalapozottsága

A népgazdaság 1981. SZÉ terve jóváhagyásakor a Honvédelmi Bizottságnak jelentettük, hogy a terv anyagellátás tekintetében alapvetően biztosítottnak tekinthető. A kellő biztonságú ellátáshoz a VI. ötéves tervidőszak során a Stratégiai Tartalék az Állami Céltartalék összetételének javítása szükséges, amely pontos felmérések szerint nem rubel elszámolású beszerzéseket is feltételez. Az elmúlt két évben a népgazdaság fizetőképességének ismert nehézségei következtében konkrét előrehaladásra kisebb mértékben kerülhetett sor.

Az Állami Tartalék a VI. ötéves tervnek megfelelően az elmúlt két évben mintegy 400 millió Ft-tal növekedett és jelenleg mintegy 9,1 milliárd Ft készletértéket képvisel.

A népgazdaság nem rubel elszámolású fizetési kötelezettségeinek teljesítése céljából Stratégiai Tartalékból 1982. évben normán felüli készleteket adtunk át, amelyek ellenértékeképpen 1983. évi terv szerint 250–260 millió Ft értékű készlet összetételt javító beszerzésekre kerülhet sor, kohászati, vegyipari anyagokból.

A tartalék felülvizsgálati munka a vonatkozó HB határozatnak megfelelően az Állami Tartalék más csoportjainál is /Állami Céltartalék, Állami Egészségügyi Tartalék/ folyamatban van. Célként tűztük ki a kezelő szervek /minisztériumok, főhatóságok/ elé a tartalékkészletek

összetételének folyamatos figyelését, összhang biztosítását a folyó készletekkel és a jóváhagyott renden belül gazdálkodási tevékenységük fokozását.

A tartalék fontosságát bizonyítja, hogy az anyagellátás tekintetében is rendkívül nehéz 1982. évben számos esetben – a HB elnökének jóváhagyása alapján – ideiglenes felszabadításokkal segítettük a folyamatos termelést, exportot, ellátási nehézségek elhárítását, lehetővé tettük a tőkés beszerzések késleltetését, csökkentését /kerozin, gumi, csomagolóanyagok stb./.

Összegezve megállapítható, hogy a népgazdaság számítási év terve az ismertetett körülmények figyelembevételével alkalmas a népgazdaság mozgósítása feladatainak meghatározására.

II.

Az új gazdaságmozgósítási tervrendszer kidolgozásának tapasztalatai

A népgazdaság irányítási rendszerének az elmúlt években végrehajtott korszerűsítésével és szervezeti rendszerének változtatásával lépést kell tartania a gazdaságmozgósítási felkészítési munkának is. A gazdaságmozgósítási munkába bevont minisztériumok, országos hatáskörű szervek a számítási év terve, valamint a gazdaságmozgósítási intézkedési tervek kidolgozására 1971. évben lettek kötelezve.⁴⁹

A fővárosi és a megyei tanácsszervek számítási év terve, valamint a terv végrehajtását elősegítő gazdaságmozgósítási intézkedési tervek készítésével kapcsolatos feladatainak meghatározására 1974-ben került sor.⁵⁰ A határozatban megfogalmazott feladat teljeskörű végrehajtásának a feltételei a népgazdaság 1981. évi számítási év terve kidolgozásának időszakára teremtődtek meg.

A gazdasági élet területén az elmúlt időszakban beállott változások, a népgazdaság SZÉ tervének kidolgozása, valamint a gazdaságmozgósítási intézkedési tervrendszernek a gyakorlatban feltárt hiányosságai /átfedések, párhuzamosságok stb./ szükségszerűen megkövetelték a korábban kidolgozott intézkedési tervrendszer korszerűsítését.

Célunk olyan intézkedési tervrendszer megteremtése volt, amely biztosítani tudja a vállalati, a középírányító, valamint a minisztériumi és a népgazdasági szinten egyaránt azt, hogy a gazdaságmozgósítási intézkedési tervekben megtervezésre kerülő tevékenységek a szakmai megalapozottság mellett logikai sorrendben kövessék egymást, elkerülve a túlszabályozottságot és a párhuzamosságokat.

A Honvédelmi Minisztériummal egyetértésben megállapítást nyert, hogy a Honvédelmi Bizottság által jóváhagyott, a népgazdaság háborúra történő felkészítését és mozgósítását befolyásoló hadászati-hadműveleti koncepció és az annak megfelelő gazdaságmozgósítási alapelvek megváltoztatása nem indokolt. Az új gazdaságmozgósítási intézkedési tervrendszer alapját ezért továbbra is a vonatkozó HB határozattal elfogadott gazdaságmozgósítási alapelveknek kell képeznie.

⁴⁹ 4/224/1971. számú HB-határozat.

⁵⁰ 10/252/1974. számú HB-határozat.

Az Országos Tervhivatal a Honvédelmi Bizottság Titkárságával, a Honvédelmi Minisztériummal és a Minisztertanács Tanácsi Hivatalával egyetértésben 1980-ban a gazdaságmozgósítási intézkedési tervrendszer felülvizsgálatára és munkarendjére „Irányelvek”-et adott ki a tervező szervek részére. Az irányelvek a gazdaságmozgósítási intézkedési tervrendszer felülvizsgálati munkaprogramján túl meghatározta a felülvizsgálat lefolytatásának szempontjait is, amelyek segítséget nyújtottak a rendszer egészét átfogó vizsgálatok lefolytatásához, ráirányítva a figyelmet a kritikus pontokra.

A végrehajtott felülvizsgálat egyértelműen igazolta, hogy az intézkedési tervek kidolgozását korábban szabályozó központi irányelvek alapvetően megfeleltek az akkori államigazgatási követelményeknek, átfogták azokat a tevékenységi köröket, amelyek a népgazdaság mozgósításának időszakában az irányító és végrehajtó szervekre hárultak. Azonban a gazdasági élet területén végrehajtott átszervezések, a háborús jogszabály-tervezetek kidolgozása következtében a megváltozott feltételeknek a régi intézkedési tervrendszer már nem felelt meg. A meglévő intézkedési tervek mintegy 55–60%-a túlszabályozottságot, illetve átfedéseket tartalmazott. Ezeket az intézkedési terveket a megváltozott feltételek között önálló témaként fenntartani már nem volt indokolt.

A beérkezett javaslatok alapján a korábbi 54 gazdaságmozgósítási intézkedési terv helyett az új gazdaságmozgósítási intézkedési tervrendszert 21, formájában és tartalmában egyaránt új gazdaságmozgósítási intézkedési tervre alapoztuk. Az intézkedési tervek kidolgozását szabályozó irányelvekben nem szerepeltettük a fegyveres erők, a fegyveres testületek és a rendészeti szervek személyi és technikai mozgósításával összefüggő feladatokat, mivel ezeket a feladatokat a honvédelmi miniszter valamennyi gazdálkodó és tanácsi szervre külön szabályozta.

Az Országos Tervhivatal Elnöke a honvédelmi miniszterrel és a Minisztertanács Tanácsi Hivatala elnökével egyetértésben szabályozta a minisztériumok, országos hatáskörű szervek, a fővárosi és a megyei tanácsszervek gazdaságmozgósítási és polgári védelmi intézkedési tervrendszerének felépítését, az egyes tervek kidolgozásának szabályait.

A témafelelős szervek az Országos Tervhivatallal egyetértésben végrehajtási utasításban szabályozták az adott intézkedési terv tartalmára és felépítésére vonatkozó előírásokat.

Az új gazdaságmozgósítási intézkedési tervrendszer kidolgozása során szerzett tapasztalatok alapján megállapítható:

- A témafelelős szervek által kiadott végrehajtási utasítások kellő szakmai megalapozottsággal, többségében jól hasznosítható módon tárták fel az illető témával kapcsolatos feladatokat.
- A fővárosi, megyei tanácsok elnökei belső utasításban szabályozták a szakigazgatási szervek tervezéssel kapcsolatos feladatait.
- A tanácsszerveken belüli koordinációt a tervosztályok és a megyei tanácselnök katonai referensei biztosították. Folyamatosan figyelemmel kísérték a munkák állását, szervezték a témafelelős szervekkel a kapcsolattartást, a több intézkedési tervet érintő kérdésekben állást foglaltak és megadták a problémák megoldásához szükséges információkat.
- A fővárosi és a megyei honvédelmi bizottságok az új gazdaságmozgósítási intézkedési tervrendszer keretében kidolgozott intézkedési tervek kidolgozásához megadták a szükséges segítséget.

- A tervező munka során megítélésünk szerint javult a szervek közötti munkakapcsolat.
- A gazdaságmozgósítási intézkedési tervek kidolgozásának irányítását és végzését nehezítette a népgazdaság, ezen belül az iparirányítás és a közigazgatás korszerűsítése, a végrehajtott átszervezések, valamint az ezeken a területeken tapasztalható feladat- és hatásköri változások.
- Az intézkedési tervek a gazdaságmozgósítási munka legfontosabb témái szerint kerültek kidolgozásra. Tartalmazzák a népgazdaság számítási év terve végrehajtásával, a békeidőszaki gazdálkodásról a hadigazdálkodásra történő átállással, a háborús gazdaságirányítási rendszer működtetésével kapcsolatos, a gazdaságmozgósítás különböző időszakaiban végrehajtandó feladatokat. Az intézkedési tervek témáit az 1. számú melléklet tartalmazza.
- Az intézkedési tervek számában, tárgyában, illetve tartalmi követelményeiben végrehajtott változtatások kedvezően hatottak a terv szerinti tevékenység pontosabb meghatározására. A végrehajtás összehangolása érdekében szükséges egyeztetések is az eddigieknél jobban biztosíthatók voltak.
- Az új gazdaságmozgósítási intézkedési tervrendszer alkalmazkodott a számítási év terve módszertanában végrehajtott korszerűsítéséhez, így biztosítja a számítási év tervében meghatározott feladatok végrehajtását.
- A tanács számítási év tervének kidolgozásával megteremtődtek a feltételei a tanácsi szakigazgatási szervek feladat- és hatáskörének megfelelő, szervenként differenciált intézkedési tervek kidolgozásának és arányosabbá vált az egyes szakigazgatási szervek leterheltsége.
- Az új gazdaságmozgósítási tervrendszer intézkedési tervei rögzítik a különböző vezetési lépcsők feladat- és hatáskörét, illetve a tervezett intézkedés végrehajtásával kapcsolatos felelősséget.
- A gazdaságmozgósítási intézkedési tervek áttekinthetőbbé, jobban kezelhetőbbé váltak.
- Az új gazdaságmozgósítási intézkedési tervrendszer bevezetésével megteremtődtek a feltételei a gazdaságmozgósítási intézkedési tervek hálódigramos, számítógépes feldolgozásának.

Összegezve megállapítható, hogy az új gazdaságmozgósítási tervrendszer keretében kidolgozott intézkedési tervek megfelelnek a kitűzött célnak. A népgazdaság egészére kiterjedően olyan gazdaságmozgósítási tervrendszer jött létre, amely a számítási év tervével összhangban szolgálja a népgazdaság átállítását, a háborús gazdaságirányítási és gazdálkodási rend bevezetését.

Az Országos Tervhivatal, valamint a gazdaságmozgósítási felkészülés szempontjából az irányítása alá tartozó minisztériumok, országos hatáskörű szervek, a fővárosi és megyei tanács-szervek végrehajtották a HB 6/326/1981. számú határozata 4. pontjában meghatározott feladatokat. A tervező szervek által 1982. szeptember 30-ig kidolgozott, illetve jóváhagyott intézkedési tervek a követelményeknek megfelelnek és a népgazdaság egészére kiterjedően egységes rendszert képezve alkalmasak a gazdaságmozgósítás feladatainak egybehangolt, tervszerű végrehajtására.

III.

A népgazdaság honvédelmi felkészítésével kapcsolatos szervezeti és személyi feltételek alakulása

A polgári szerveknél végzett honvédelmi munka tartalmát a Minisztertanács Honvédelmi Bizottságának határozatai, illetve az 1976. évi, a honvédelemről szóló I. törvény előírásai szabályozzák.

A honvédelmi munka keretében a fegyveres erők és testületek béke- és mozgósítási tervezésével, a haditechnikai tevékenységgel, a népgazdaság mozgósítási felkészítésével és tervezésével, valamint a polgári védelemmel kapcsolatos feladatok kerülnek végrehajtásra.

A feladat kiemelt jelentőségére való tekintettel 1949 óta számos felsőszintű határozat foglalkozott a honvédelmi munka végzésének szervezeti, személyi, hatásköri kérdéseivel.

A felsőszintű határozatok, valamint a határozatok végrehajtását szolgáló különböző szintű jogszabályok megalkotásának minden esetben a népgazdaság békeidőszaki gazdasági, irányítási rendszere, illetve a gazdaságirányítás rendszerében végrehajtott változások adták meg az alapot.

Az 1968. január 1-ével bevezetett új gazdaságirányítási rendszer, valamint az ennek kapcsán megszüntetett tervutasításos rendszer, továbbá az államigazgatásban /hatáskörök leadása középírányító szintre/ végrehajtott átszervezések, arra készítették a honvédelmi munkát irányító szerveket, hogy megtegyék a szükséges lépéseket. Így született meg a Honvédelmi Bizottság 8/189/1967. számú határozata, amely meghatározta a gazdaságirányítás új rendszerében a minisztériumoknál és középírányító szerveknél a honvédelmi felkészülési feladatok ellátására létrehozandó szervezeteket.

A HB határozatai rendelkeztek a minisztériumoknál, országos hatáskörű szerveknél honvédelmi munkát végzők munkaköri besorolásáról, kiemelve a honvédelmi munkát végzők tevékenységének fontosságát, illetve azokat a különleges munkakörülményeket és egyéb köztöttségeket, amelyek között feladataikat el kell látniuk.

A népgazdaság területén 1967 óta végbement változások, így:

- a népgazdaság háborúra történő felkészítése és mozgósítása új alapelveinek kidolgozása és HB jóváhagyása;
- az iparirányítás átszervezése /a KGM, NIM, K[önnnyű]ip[ari].M[inisztérium]. megszüntetése és az Ipari Minisztérium létrehozása/;
- a közigazgatás korszerűsítése;
- az átszervezések során a honvédelmi munkára és ezen belül főleg a gazdaságmozgósítási és felkészítési munkára függetlenített létszám csökkenése;
- a honvédelmi munkát végzők alkalmaztatásából származó gondok és problémák /a honvédelmi munka jellege szerint a függetlenített állományra vonatkozó korlátozó rendszabályok és ezért az új szakemberek részéről a honvédelmi munkával szemben megnyilvánuló idegenkedés stb./;
- az önálló „M” szervezetek megszüntetése és más szervezetekbe történő beépítése /Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, Fővárosi Tanács/;

– az állami és gazdasági irányítás eddig végrehajtott és a közeljövőben még várható korszerűsítése figyelembevételével a minisztériumokra, országos hatáskörű szervekre, a fővárosi, megyei tanácsokra háruló honvédelmi felkészülési munka mennyiségi és minőségi fejlődése egyre sürgetőbben vetik fel a polgári szerveknél folyó honvédelmi munka, ezen belül a mozgósítási munka szervezeti, irányítási és személyi kérdéseinek rendezését, mivel az eddigi tapasztalatok kedvezőtlenek.

A népgazdaság irányítási rendszerének korszerűsítésével párhuzamosan szükségesnek tartom a honvédelmi munka terén egy olyan szervezeti, személyi, hatásköri, anyagi-technikai feltételrendszer megteremtését, amely biztosítani tudja a honvédelemről szóló 1976. évi I. törvényben előírt kötelezettségek érvényesítését.

Külföldi tapasztalataink is aláhúzzák a fent vázoltak szükségességét, amelyek szerint a Varsói Szerződés Tagállamai a honvédelmi munkán dolgozók szervezeti, személyi és anyagi-technikai kérdéseit a belső gazdasági élettel, valamint a kialakult nemzetközi, katonapolitikai helyzettel lépést tartva rendezték. A VSZT kormányzati szervei a honvédelmi munkát kiemelten kezelve teremtették meg e munka végzéséhez szükséges optimális feltételrendszert. A fentiek figyelembevételével javaslom a Honvédelmi Bizottságnak, hogy bízta meg az Országos Tervhivatalt, a Honvédelmi Minisztériumot, a Belügyminisztériumot, a Pénzügyminisztériumot, a Minisztertanács Tanácsi Hivatalát, valamint a Honvédelmi Bizottság Titkárságát az előzőekben felvázolt problémakörök megvizsgálásával. A vizsgálat eredménye alapján az Országos Tervhivatal elnöke az érintett szervek vezetőivel egyeztetve tegyen javaslatot a Honvédelmi Bizottság részére a honvédelmi munka végrehajtásának a gazdaság-irányítás további korszerűsítését is figyelembe vevő feltételrendszerére, annak szervezeti, személyi és hatásköri kérdéseinek rendezésére.

Kérem a Honvédelmi Bizottságot a jelentés elfogadására.

Forrás: MNL OL XIX-A-98 58. d.

50 1984. OKTÓBER 14.

**Javaslat a védelemmel kapcsolatos gazdaságirányítás
továbbfejlesztésének elveire**

ORSZÁGOS TERVHIVATAL

M 006444/IV/1984.

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 35 példány

2. számú példány

ELŐTERJESZTÉS
a Honvédelmi Bizottsághoz

Tárgy: Javaslat a védelemmel kapcsolatos gazdaságirányítás továbbfejlesztésének elveire

Tartalmaz: [52] lapot

AZ ELŐTERJESZTÉSSEL EGYETÉRT

Dr. Kapolyi László
ipari miniszter
Dr. Schultheisz Emil
egészségügyi miniszter
Somogyi László
építésügyi és városfejlesztési miniszter
Urbán Lajos
közlekedési miniszter
Vánca Jenő
mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter
Török István
külkereskedelmi minisztériumi államtitkár
Csémi Károly vezérezredes
honvédelmi minisztériumi államtitkár
Borbély Sándor
a Munkásórség országos parancsnoka
Dr. Rácz Albert államtitkár,
az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal elnöke
Dr. Szikszay Béla államtitkár,
az Országos Anyag- és Árhivatal elnöke
Andrikó Miklós
belkereskedelmi minisztériumi államtitkár
Dr. Borics Gyula
igazságügyi minisztériumi államtitkár

Madarasi Attila
pénzügyminisztériumi államtitkár
Dr. Pál Antal r[endőr]vezérőrnagy
belügyminiszter helyettes
Buda Gábor
a Minisztertanács Tanácsi Hivatalának elnökhelyettese
Dr. Palkovics Rezső
a Magyar Nemzeti Bank elnökhelyettese
Doros Béla
a Magyar Posta elnökhelyettese
Trombitás Dezső miniszterhelyettes,
a Honvédelmi Bizottság titkára

A gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésével összefüggésben a védelem területét érintő elgondolásokról és a továbblépés érdekében döntést igénylő csomóponti kérdésekről a Honvédelmi Bizottság 1984. július 19-én konzultatív jelleggel véleménycserét folytatott.

Jelen előterjesztés figyelembe veszi a véleménycserére, valamint a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésével összefüggésben már elkészült, vagy kidolgozás alatt lévő jogszabály-tervezetek rendelkezéseinek tapasztalatait.

Az előterjesztés kidolgozása a következő kiinduló elvek alapulvételével történt:

- a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztése során biztosítani kell a honvédelmi érdekek érvényre juttatását, annak gazdasági, szervezeti, személyi és tárgyi feltételeit,
- a gazdaság háborús időszakra történő felkészítésének,
- a hazai fegyveres erők és testületek ellátásának, valamint
- a VSZ tagállamok részére vállalt kötelezettségek teljesítésének

érdekében.

A speciális terület tervezési rendszere, az alkalmazásra kerülő kiegészítő szabályozók csak a legszükségesebb pontokon és mértékben térjenek el a népgazdaság egészére érvényes előírásoktól.

E követelmény azonban csak békeidőszakban és meghatározott mértékben érvényesíthető a hazai fegyveres erők és testületek ellátása, valamint a VSZ tagállamok részére vállalt kötelezettségek teljesítése területén.

Figyelembe kellett venni, hogy a gazdaság háborús időszakra történő felkészítési feladatai a tervezési, szabályozási és finanszírozási területeken nem egyeztethetők össze a népgazdaság egészére érvényes és alkalmazott rugalmas előírásokkal, módszerekkel. Az e területen végzendő feladatok nem nélkülözhetik a közvetlen irányítási rendszert, a központi költségekkel biztosított személyi és eszközrendszer általánostól eltérő feltételeinek biztosítását.

E felfogást erősíti az a tény, hogy a VSZ tagállamaként nem térhetünk el a népgazdaság mozgósítási felkészítése és tervezése, a számítási évre szóló kölcsönös szállítások általánosan elfogadott alapelveitől.

A védelem gazdasági biztosítását érintő elgondolások továbbfejlesztésének célja e tevékenység hatékonyságának fokozása, a lehetséges egyszerűsítések végrehajtása, a költségvetés kímélése.

A vizsgálat során megtörtént az érvényben lévő törvények és jogszabályok áttekintése, annak megállapítása érdekében, hogy ezek lehetővé teszik-e a szükséges beavatkozást a népgazdaság továbbfejlesztett irányítási rendszere keretei között is.

Megállapítható, hogy a védelemmel kapcsolatos elsődleges jogszabály, a Honvédelmi Törvény nem igényel módosítást. A törvény értelemben a miniszterek és az országos hatáskörű szervek vezetői /továbbiakban: miniszterek/ a jogszabályok, valamint a Minisztertanács és a Minisztertanács Honvédelmi Bizottsága rendelkezéseinek megfelelően irányítják az államigazgatásnak a feladatkörükbe tartozó ágaiban és az alájuk rendelt szerveknél a honvédelemmel kapcsolatos tevékenységet. Ez értelemszerűen vonatkozik a hadiipari tevékenységre is. A védelem gazdasági biztosítása érdekében szükséges kötelezettségek és jogosítványok érvényre juttatásához elegendő a végrehajtási rendelet megfelelő értelmezése, illetve módosítása.

Az előterjesztés javaslatai azokat a jogszabálytervezeteket, amelyek jelentős mértékben érintetik a védelemmel összefüggő gazdaságirányítási területeket /pl. a népgazdasági tervezés rendje, vállalati törvény, az MNB-ről szóló törvény, gazdálkodó szervezetek felszámolása, minisztériumok feladat- és hatásköre, piacfelügyelet, utasítás meghatározott tevékenységekre stb./, de véglegesítésük csak a későbbiekben /folyamatosan 1985 végéig/ várható, oly módon vették figyelembe, hogy azokban a védelmi érdekek megfelelő módon érvényre jutnak.

Az előterjesztésben bemutatásra kerülő témakörökre jellemző, hogy azokban a jelenlegi gyakorlat, a korszerűsítés és a jövőbeni munka feltételeit biztosító elemek egyidejűleg érvényesülnek.

Mindezek figyelembevételével a kidolgozott javaslatok területenként csoportosítva a következők:

I.

A GAZDASÁGMOZGÓSÍTÁSI FELKÉSZÜLÉS ÉS TERVEZÉS ÉRDEKÉBEN BÉKEIDŐSZAKBAN VÉGZENDŐ MUNKA FELTÉTELRENDSZERE

A népgazdaság háborúra történő felkészítésének és mozgósításának elveit, a gazdaságmozgósítással összefüggő tervek /SZÉ terv, GM intézkedési tervek/ kidolgozásának szabályait – felső szinten – a jövőben is a Honvédelmi Bizottságnak kell meghatározni.

A gazdaságmozgósítási felkészülési munka és a bevont szervek munkájának irányítása és koordinálása változatlanul az Országos Tervhivatal feladatát kell, hogy képezze. Egyes nem gazdasági minisztériumok, országos hatáskörű és társadalmi szervek mozgósítási felkészítését az MT HB Titkársága végzi.

A minisztériumok, országos hatáskörű szervek, fővárosi, megyei tanácsszervek felelősek a hatáskörükbe tartozó népgazdasági ágazatok, illetve gazdálkodó szervezetek GM felkészülési munkájának irányításáért.

A gazdaságmozgósítási felkészülés területén a direkt tervezési rendszer a jövőben is fennmarad.

A békeidőszakban végzendő gazdaságmozgósítási munka a népgazdasági terv keretében eszközölt védelmi jellegű fejlesztések és anyagi eszközök biztosítására, a békefejlesztések gazdaságmozgósítási szempontoknak megfelelő befolyásolására, a gazdaságmozgósítási felkészülési és tervezési feladatok végrehajtására irányul.

1./ Békeidőszakban a népgazdasági tervek keretében eszközölt védelmi jellegű fejlesztések, feladatok végrehajtása

1.1. A védelmi jellegű kettős célú fejlesztések tervezése

A népgazdaság általános fejlesztése keretében a népgazdaságban megvalósuló védelmi fejlesztések a gazdaságmozgósítási felkészülés anyagi megalapozását szolgálják. A béke és háborús célokat egyaránt szolgáló ún. kettős célú fejlesztések a következő területeken lehetségesek:

– a közlekedés és hírközlésben, ahol a tervezésre a hadszíntér-előkészítés keretében kerül sor;

A hadszíntérelőkészítési beruházásoknál a jövőben a polgári fejlesztési érdekekkel egybe nem eső hadszíntérfejlesztési beruházások megvalósítása érdekében gondoskodni kell olyan felső szintű jogszabályról, amely felhatalmazást ad az ágazati miniszternek, illetve az országos hatáskörű szerv vezetőjének arra, hogy a vállalatokat hadszíntérelőkészítési fejlesztések végrehajtására kötelezhesse;

– a lakosság és az üzemi dolgozók egyéni és kollektív védelmével kapcsolatos polgári védelmi fejlesztéseknél;

– kizárólag gazdaságmozgósítási célú és rögzített haditechnikai kapacitások létrehozásában és fenntartásában;

– az állami tartalék fejlesztésében.

A védelmi fejlesztések köre a Honvédelmi Bizottság határozata alapján más témákkal is kiegészülhet.

A védelmi fejlesztések tervezésénél az általános országvédelmi szempontokon kívül a fegyveres erők tételes formában megadott igényei szolgálnak alapul.

Az Országos Tervhivatal a fegyveres erők és testületek éves és középtávú terveinek benyújtásakor tájékoztatja a Honvédelmi Bizottságot azokról a kettős célú védelmi fejlesztésekről, melyek a polgári ágazatoknál kerülnek megvalósításra.

1.2. A tartalékolási tevékenység szabályozása, a tartalékok tervezése

A Honvédelmi Bizottság 1979. évben hozott határozata szabályozza a tartalékolási tevékenység alapelveit, azokon változtatást eszközölni nem szükséges.

A gazdaságirányítás korszerűsítésével párhuzamosan szükséges a HB határozat végrehajtására kiadott OT–PM–OÁH együttes, valamint a tervezést és a pénzgazdálkodást szabályozó OT és PM utasítások módosítása. Ezek a módosítások azonban nem érintik a tartalékolási alapelveket. A végrehajtásra kiadott utasításokat a kibocsátó szervek saját hatáskörben módosítják.

Az új vállalatirányítási formák bevezetése azonban szükségessé teszi, hogy a tartalékolási tevékenységet irányító szervek vezetői felső szintű jogszabályban felhatalmazást kapjanak arra, hogy a vállalatokat kötelezhessék a tartalékolással kapcsolatos feladatok ellátására.

A honvédelmi célú tartalékok az állam központi tulajdonát képezik.

A vállalat megszűnése esetén gondoskodni kell a tartalékot kezelő új vállalat kijelöléséről.

A tartalékok felett a tulajdonosi jogok gyakorlását a HB, valamint az OT és a minisztériumok, országos hatáskörű szervek gyakorolják, és ezen tartalékok mentesülnek a vagyondó fizetési kötelezettség alól.

Az állami tartalékolási feladatokra a szállítót szerződéskötési kötelezettség terheli.

A tartalék fejlesztése éves tervek alapján történik.

A tartalékolási tevékenységre kötelezett vállalatot e tevékenység miatt anyagi hátrány nem érheti.

2./ A népgazdaság mozgósításával kapcsolatos tervek, jogszabályok

A felkészülési és tervezési munka során a következő mozgósítási okmányokat kell kidolgozni:

2.1. A népgazdaság számítási év terve

Rendkívüli időszakban a fegyveres erők és testületek igényeinek kielégítése, a VSZ kötelezettségeink teljesítése, a lakosság ellátása csak úgy biztosítható, ha a naturáliákra épülő SZÉ terv minden időszakban az irányítás rendelkezésére áll. Ez képezi a központilag irányított, kötött tervutasításos rendszer bevezetésének alapját.

A népgazdaság mozgósításának alapvető dokumentumát képező számítási év terve kidolgozásakor törekedni kell:

– a tervezés eddigieknél nagyobb mértékű központosítására, a tervezőmunkát lényegesen jobb hatásfokkal segítő információs, tervezési és eszökgazdálkodási rendszer kidolgozására, valamint korszerű, ennek megfelelő szölgálató apparátus alkalmazására;

– a módszer korszerűsítésére annak érdekében, hogy a piaci automatizmusokkal átszótt gazdaságirányítási rendszerről rövid idő alatt lehetséges legyen indokolt mértékben áttérni a központi direkt irányítási rendszerre;

– a minisztériumok, országos hatáskörű szervek SZÉ tervezőmunkája alapvetően a haditechnikai, hadfelszerelési és kiemelt jelentőségű polgári termékek termelésére, az alapvető szölgálatásokat végző kijelölt gazdálkodó szervek tervkészítési kötelezettségére, továbbá a tervezésbe be nem vont gazdálkodó szervek KSH által koordinált, GM szempontokat figyelembe vehető adatszölgálatására épüljön.

2.2. A népgazdaság mozgósításával összefüggő intézkedési tervek

Az intézkedési tervekben a számítási év terve végrehajtása feltételei, a végrehajtás elősegítését szolgáló intézkedések, a gazdaságmozgósítás elrendelése, illetve háború időszakában a gazdaság irányításában és a gazdálkodás rendjében szükségessé váló intézkedések, utasítások, jogszabálytervezetei kerülnek meghatározásra. Az intézkedési tervek kidolgozását az Országos Tervhivatal központilag szabályozza. Az intézkedési tervek országosan egységes rendszert képeznek.

Az intézkedési tervek témánként komplexen tartalmazzák a megoldandó feladatokat és a végrehajtás módját.

A gazdaságmozgósításra való felkészülés keretében kidolgozott és a HB 4/341/1983. sz. határozatával elfogadott GM intézkedési tervrendszer a jövőben is megfelel a követelményeknek. A gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztése kapcsán biztosítani kell, hogy

– a népgazdaság számítási év tervében és az ennek végrehajtását elősegítő intézkedési tervrendszerben teljessé kell tenni az ágazati felelősséget;

– az ágazati miniszterek, országos hatáskörű szervek vezetői azoknak a vállalatoknak, intézményeknek adják ki a címzett SZÉ tervet, illetve szabályozzák a GM intézkedési tervek kidolgozását, amelyek az „M” szervezet szerint közvetlen felügyeletük alá tartoznak;

– a miniszterek, országos hatáskörű szervek vezetői, valamint a fővárosi, megyei tanácsok elnökei utasítási hatáskörrel rendelkezzenek annak érdekében, hogy a gazdálkodó szervezetet kötelezhessék a gazdaságmozgósítási felkészülési és tervezési feladatok végrehajtására, és ezirányú tevékenységüket ellenőrizhessék.

2.3. A gazdaságmozgósítási feladatokhoz kapcsolódó jogszabályok kidolgozása

A gazdaságmozgósítási felkészülés során biztosítani kell, hogy a népgazdaság mozgósításához megfelelő jogszabályok álljanak rendelkezésre mind a háború időszakában, mind a gazdaságmozgósítási feladatok háborút megelőző időszakában történő részleges elrendelése esetén.

A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a háborús jogszabályalkotással kapcsolatos feladatokat a HB 4/255/1975. számú határozata és a kapcsolódó irányelvek kielégítően rendezik, azon változtatást eszközölni nem szükséges.

A gazdaságirányítás korszerűsítése kapcsán eddig kiadott jogszabályok, különböző szintű határozatok ismeretében szükségessé válik olyan háborús jogszabály-tervezet megalkotása, mely a vállalatokat, intézményeket gazdaságmozgósítás, illetve háború esetén az illetékes miniszter, országos hatáskörű szerv vezetője, a fővárosi, megyei tanács elnöke közvetlen felügyelete alá rendeli.

3./ A gazdaságmozgósítási munkát végzők anyagi-erkölcsi elismerése

A gazdaságmozgósítási munkát végzők anyagi-erkölcsi elismerésének megítélésakor figyelembe kell venni, hogy:

– a szervezet sajátos zártsága korlátozza az egyéni előrejutást;

– a munkakör speciális jellege behatárolja a munkahely változtatási lehetőségeket;

– a területen dolgozók feladatai döntő többségében államtitkot képeznek, ami egyrészt jelentős adminisztrációs kötöttséget és többletfelelősséget jelent, másrészt korlátozza vagy tiltja a nyugati utazási lehetőségeket;

– a területen végzett tudományos munka eredményei általában csak szűk körben ismertethetők, a körülmények korlátozzák vagy teljesen kizárják a publikálási lehetőségeket az ebből eredő anyagi és erkölcsi előnyöket;

– a nagymértékű elvárásokkal, kötöttségekkel szemben nem minden esetben állnak arányban az anyagi és erkölcsi elismerés eszközei /alapbér, bérpótlékok, jutalom, kitüntetések és címek adományozása/.

A miniszterek, országos hatáskörű szervek vezetői a gazdaságmozgósítási munkát végző speciális szervezetek megerősítésekor a munkáltatói jogok alkalmazásakor törekedjenek arra, hogy

– a gazdaságmozgósítási munkát végzők alapbére legalább érje el az adott intézményen belül azonos munkaköri besorolásba tartozók tényleges átlagbérét és ezen felül kapják a 10, illetve 5%-os bérpótlékot;

– nagyobb lehetőséget biztosítsanak a gazdaságmozgósítási munkát végzők előrelépését jelentő címek adományozására;

– a fegyveres erők részéről történő elismeréseket, kitüntetések adományozását terjesszék ki a gazdaságmozgósítás terén huzamosabb időn át kiemelkedő munkát végző dolgozókra is;

– a gazdaságmozgósítási munkát végzők jutalmazására biztosított keretből csak a kiemelkedő teljesítményeket nyújtó dolgozók kerüljenek jutalmazásra.

4./ A gazdaságmozgósítási felkészüléssel és tervezéssel összefüggő finanszírozási kérdések

A fegyveres szervek igényei alapján tervezett kettős célú fejlesztések és az SZÉ terv anyagi biztosítását szolgáló tartalékok költségeit – közvetett védelmi kiadásként a középtávú és az éves tervekben kell szerepeltetni.

A gazdaságmozgósítási felkészüléssel és tervezéssel összefüggő pénzügyi finanszírozás szükségessége többek között az alábbi területeken jelentkezik:

– a tőkés eredetű hiányanyagok pótlásával kapcsolatos kutatási és fejlesztési feladatok végrehajtásának költségkihatásai;

– a központi elhatározás alapján kidolgozásra kerülő, valamint a népgazdaság háború időszaki állóképessége növelésével kapcsolatos vizsgálatok, tanulmányok anyagi fedezete;

– a gazdaságmozgósítási felkészülés területén dolgozó, illetve alkalmazásra kerülő szakemberek központi kiképzésének, illetve továbbképzésének költségei;

– a gazdaságmozgósítási felkészüléssel kapcsolatos publikációs és információs anyagok finanszírozása;

– a gyakorlatok szervezéséhez és lefolytatásához szükséges költségek.

II.

A FEGYVERES ERŐK ÉS TESTÜLETEK, VALAMINT A KÖZVETETT VÉDELMI KIADÁSOK TERVEZÉSE ÉS AZ EZZEL ÖSSZEFÜGGŐ GAZDÁLKODÁSI KÉRDÉSEK

1./ Fegyveres erők és testületek tervezése és gazdálkodása

A fegyveres erők és testületek tervezési és gazdálkodási rendje, módszere, metodikája alapvető módosítást nem igényel. Igazodik a népgazdaság tervezési és gazdálkodási rendszeréhez és annak változásaihoz, ugyanakkor továbbra is számításba veszi a fegyveres erők és testületek sajátosságait. A sajátosságok:

- a tervet és a költségvetést az MT Honvédelmi Bizottsága hagyja jóvá;
- a tervről és a költségvetésről szóló határozat nem lehet nyilvános;
- a terv kötelező tervmutatókat, emellett céljellegű előirányzatokat is tartalmaz, melyekre kötöttebb gazdálkodási szabályok vonatkoznak;
- egyes /főként a személyi állomány ellátását lényegesen befolyásoló/ területeken kötelező állami, központi normák, normatívák alapján történik a tervezés és a gazdálkodás;
- az alapvető feladatok végrehajtásához meghatározott körben a szerződéskötési kötelezettséget fenn kell tartani. A kivitelezők kijelölését a beruházások jóváhagyása során kell biztosítani.

A legfontosabb tervszámokat a népgazdasági tervről és az állami költségvetésről készülő előterjesztések tartalmazzák, s így azokat a Minisztertanács, illetve az Országgyűlés is jóváhagyja.

A fegyveres erők és testületek tervei időtávukat tekintve a következők:

– hosszú távú anyagi-pénzügyi tervet a fegyveres erők és testületek nem készítenek, a hosszú távú népgazdasági terv kidolgozását adatszolgáltatással segítik. Az ötéves tervidőszakot meghaladó fejlesztési tervek csak célokat határoznak meg és a célok elérésének módját, módszerét a végrehajtókra, illetve a rövidebb távú tervekre bízzák;

– a középtávú tervek változatlanul az alapvető cselekvési programot képviselik. A terv nyitottságát, rugalmas kezelését a jóváhagyott tervmutatók körének optimális szinten történő meghatározásával kell elérni. Ennek érdekében a HB részére előterjesztett középtávú anyagi-pénzügyi tervek a szöveges értékelésen túlmenően a következő kiemelten kezelendő tervmutatókat tartalmazzák: a belföldön felhasználható nemzeti jövedelem részarányát, az összevont és főbb kiadási csoportonként részletezett költségvetési juttatásokat, a kiemelt haditechnikai eszközbeszerzéseket, a műszaki fejlesztéseket és javításokat, a létszámfejlesztéseket, esetenként fontosnak ítélt mutatókat. A tervmutatók éves bontása számítási anyagként kezelendő. Biztosítani kell az egyes kiadási csoportok közötti átcsoportosítás lehetőségét, ezzel is megteremtve a helyzethez igazodó alternatív megoldások feltételeit;

– az éves tervek a középtávú tervekben meghatározott célkitűzések időarányos teljesítését segítik elő. A Honvédelmi Bizottság elé terjesztendő tervjavaslatnak a szöveges értékelő-elemző részén túlmenően kiemelt mutatóként tartalmaznia kell: az összevont és főbb kiadási csoportonként részletezett költségvetési juttatásokat, kiemelt haditechnikai eszközbeszerzéseket, műszaki fejlesztéseket, javításokat, a létszámfejlesztést állománycsoportonként, az átlagilletményeket állománycsoportonként, a személyi állományhoz vagy más normatív mutatókhoz kötött célelőirányzatokat, a nem rubel elszámolású importbeszerzések

összegét. A kötelező tervmutatók és a célleírányzatok körén kívül biztosítani kell a rugalmas gazdálkodást.

A fegyveres erők és testületek tervezési és gazdálkodási rendszerének továbbfejlesztése keretében az egyes kiadási főcsoportoknál a következőkre kell elsősorban figyelemmel lenni.

1.1. Költségvetés

A jövőben a középtávú és éves tervek az eddiginél lényegesen kevesebb mutatót tartalmaznak. A kiemelt tervmutatókat a Honvédelmi Bizottság hagyja jóvá. A döntéshez szükséges számítási anyagot csak keretjelleggel és nem kötelező jelleggel kell kezelni. A döntéselőkészítés szakaszában és a döntés megalapozásában kiemelt jelentőséget kap az értékelő-elemző tevékenység, melyből egyértelműen tájékoztatást kell kapni az adott tervidőszak célkitűzéseinek eléréséhez tervezett cselekvési szándékról.

Az általános gazdálkodási szabályok betartása mellett meg kell teremteni, hogy a fegyveres szervek egyes, elsősorban a kiegészítő, kiszolgáló feladatokat ellátó szervezeteknél a gazdálkodási lehetőséget bővítsék. Ilyenek:

- a szolgáltató jellegű körben lehetővé kell tenni az önfinanszírozó rendszer kialakítását, vagyis az érdekeltségi rendszerek alkalmazásával gazdálkodási szinten az egyes /főként szolgáltató tevékenységet ellátó/ szervezetek az eredményérdekeltségű gazdálkodáshoz közelítsenek;

- a kiegészítő, kiszolgáló feladatoknál szélesebb körben célszerű alkalmazni a bértömeggazdálkodást, a rugalmasabb személyi jövedelem gazdálkodást /bérmegtakarítás, érdekeltségi rendszerek/, a hatékonyabb vagyonkihasználásban a személyi érdekeltséget.

1.2. Speciális import

Az eddigiekben kialakult tervezési és gazdálkodási rendszer fenntartása szükséges. A rendszert folyamatosan kell hozzáigazítani a KGST tagországok között megvalósuló külkereskedelmi együttműködés követelményeihez.

1.3. Beruházás

A népgazdaság beruházási rendjének változásához kapcsolódóan a fegyveres erők és testületek beruházási rendjében is néhány módosítás szükséges.

Az állóeszközök fogalma megegyezik a népgazdaságban használatos állóeszköz-fogalommal, függetlenül attól, hogy az állóeszközök beszerzésének forrása melyik kiadási főcsoportból /költségvetés, speciális import, beruházás/ származik. A beruházási tevékenység az állóeszközök szűkebb körére vonatkozik, nem foglalja magába a haditechnikai termékek és hadfelszerelési cikkek, a gépjárművek, a gépek és berendezések építkezésekkel nem összefüggő egyedi beszerzését.

Szükséges, hogy a Minisztertanács felhatalmazása alapján az Országos Tervhivatal elnöke és a pénzügyminiszter a fegyveres erők és testületek beruházási rendjének eltéréseire külön utasítást adjon ki. A szabályozásnak figyelembe kell venni a fegyveres erők és testületek feladataiból adódó sajátosságokat, ugyanakkor a népgazdasági beruházási szabályozástól

az eltéréseket a legszükségesebb mértékre kell csökkenteni. Az utasítás a fegyveres erők és testületek, valamint a felügyeletük alá tartozó költségvetési szervek beruházásaira vonatkozik.

A fegyveres testületek beruházásait az egyéb központi beruházások kategóriájában kell a népgazdaság állóeszköz fejlesztési tervében megtervezni úgy, hogy az alaptevékenységi célú beruházások és a lakásberuházások egymástól elkülönítve szerepeljenek.

Az alaptevékenységi célú beruházásoknál megkülönböztetünk:

- testületi nagyberuházást,
- egyéb beruházást.

Testületi nagyberuházás az a fejlesztés, amelynek összes fejlesztési költsége eléri vagy meghaladja a 300 millió Ft-ot, továbbá az, amelyet a HB a fegyveres testület középtávú, illetve éves terve és költségvetése jóváhagyásának keretében – értékhatártól függetlenül – annak minősít.

Testületi egyéb beruházás az, amely az előzőhöz nem tartozik. Elhatározására vonatkozó döntési jogkört a felügyeleti szerv vezetője gyakorolja.

Értékhatár tekintetében fejlesztési összköltségnek kell tekinteni a népgazdasági beruházási rendben előírt beruházási költséget és a beruházás következtében szükségessé váló első alkalommal beszerzett fogyóeszközök költségeit.

A többletköltséggel megvalósuló testületi egyéb beruházásoknál, amelyek az értékhatárt meghaladják, a többletköltség engedélyezéséhez a HB hozzájárulását kell kérni.

A fegyveres testület vezetője szerződéskötési kötelezettségre a testületi nagyberuházásoknál a beruházási javaslat jóváhagyására vonatkozó előterjesztésében, a testületi egyéb beruházásoknál a kivitelezés megkezdésének évére vonatkozó tervjavaslatában – ahhoz csatolt részletes indoklással – kérhet a HB-től utasítást.

A beruházási tevékenység keretében megvalósuló rekonstrukció céljára tervezett állóeszköz fenntartási előirányzatokat a fegyveres testületnek a jóváhagyott éves költségvetési előirányzatából, a jóváhagyott engedélyokiratban foglalt ütemezésnek megfelelően a beruházásokat finanszírozó pénzügyintézet részére át kell utalnia oly módon, hogy a kifizetés esedékessége negyed évének első napján a forrás rendelkezésre álljon.

A fegyveres testületek lakásigényeinek kielégítését továbbra is lakásépítéssel és a lakásépítési alapképzés rendszerén belül különböző lakásellátási formákon keresztül kell megoldani. A lakásfejlesztési előirányzaton belül lakásépítési alapba helyezhető összeg mértékére – a költségvetési szervezetekre előírt normatív képzési rendtől eltérően – a testületek az éves tervben tesznek javaslatot.

Változatlanul fenn kell tartani azt az elvet, hogy a beruházások ellenőrzésére csak a finanszírozó pénzügyintézet vezetője által kijelölt személyek jogosultak.

x x x

A fegyveres erők és testületek által alapított /felügyeletük alá tartozó/ vállalatoknál alapvetően a népgazdasági szabályozás érvényesül az alábbiakkal kiegészülve:

a/ az államigazgatási irányítású vállalatok körébe tartoznak;

b/ a büntetés-végrehajtási vállalatok esetében – az általános felügyeleti jogkörön túlmenően – továbbra is érvényben marad az igazságügyminiszter hatásköre:

- a vállalatok tevékenységi körét részletesen meghatározhatja,
- a vállalati eszközökkel való rendelkezést korlátozhatja,
- a vállalatoknál képződő alapok egy részét elvonhatja, illetve
- kötelező mutatókat állapíthat meg.

Azokon a területeken, ahol a testületek szabad kapacitással rendelkeznek, az érdekeltséget és a vállalkozási lehetőséget bővíteni indokolt valamennyi állománycsoportra kiterjedően /pl. gépkocsimosás, javítás/.

Fejleszteni kell a fegyveres erők és testületek vagyongazdálkodásának rendjét. A meglévő vagyon hatékonyabb működtetése érdekében meg kell kezdeni, illetve folytatni kell az eszközök és készletek értékbeni nyilvántartásának bevezetését, teljes körűvé tételét. Olyan, a testületek gazdálkodásával összhangban álló, egyszerűsített módszereket kell alkalmazni, amelyek alkalmasak a vagyon fizikai és erkölcsi avulásának kimutatására, a vagyonváltozás követésére, hogy váljon lehetővé a tényleges ráfordítások megfelelőbb számbavétele és ezáltal a gazdasági döntések megalapozottabb előkészítése. Mindez fokozatosan, a feltételek megteremtésének függvényében történjék.

2./ A közvetett védelmi kiadások és a kormányzati célokat szolgáló létesítmények kiadásainak tervezése és gazdálkodása

A közvetett védelmi kiadások közé soroljuk:

- az ország honvédelmi felkészítését szolgáló tartalékolási tevékenységgel összefüggő kiadásokat /készletbeszerzés, fenntartás, állóeszköz fejlesztés/,
- a hadszíntérelőkészítési és fejlesztési kiadásokat,
- a termelő ágazatok, a vállalatok, szövetkezetek mozgósításának előkészítésével kapcsolatos kiadásokat,
- a polgári védelem kiadásait, a közvetlen katonai kiadások kivételével.

A közvetett védelmi kiadások tervezésének és gazdálkodásának jelenlegi rendje alapvetően továbbra is fenntartható, azonban egyes esetekben a jelenlegi szabályozást és finanszírozást a gazdálkodó szervekre vonatkozó új irányítási és gazdálkodási szabályokhoz kell igazítani.

A kormányzati célú létesítményekkel és eszközökkel kapcsolatos ráfordításokat, mint-hogy ezek felmerülése nem a testületi döntésektől függ, el kell különíteni a testületi kiadásoktól. Jelenleg idesoroljuk a kormányrepülőgépeket, a kormányrepülőbázis létesítményt, a kormányvendégházakat, a kormány védett vezetési pontokat.

A Minisztertanács által kijelölt beruházások tervezésénél, jóváhagyásánál értékhatártól függetlenül a Honvédelmi Bizottság döntése szükséges.

III. A BÉKEIDŐSZAK HADIIPARI TEVÉKENYSÉGE, A HADIIPARI KAPACITÁSOK MEGŐRZÉSE

1./ A hadiipari tevékenység irányításának és működésének elvei

A békeidőszakban hadiipari tevékenységet folytató vállalatok kivétel nélkül egyaránt foglalkoznak haditechnikai eszközök és polgári gyártmányok fejlesztésével és termelésével, illetve szolgáltatással /haditechnikai eszközök javítása/. Ezen vállalatok tevékenysége – a haditechnikai feladatokkal együtt – szerves részét képezi a megfelelő ágazat tevékenységének.

A hadiipari tevékenység tervezési, szabályozási és szervezeti intézményi rendszere lehetővé teszi:

– az érintett vállalatok részére a haditechnikai feladatok végrehajtásához az érdekelt-ség biztosítását;

– a védelem szempontjából szükséges, de az adott gazdálkodó szervezetek részére gazdaságtalan feladatok, problémák kormányzati szervek külön intézkedéseivel történő megoldását.

2./ A hadiipari tevékenység tervezési rendszere

A hadiiparral szemben támasztott követelmények meghatározásának alapvető eszköze a hadiipar feladatainak tervezése, mely része a népgazdasági tervezésnek. Az Országos Tervhivatal szervezi, irányítja és végzi a tervezőmunkát, bevonva tevékenységébe az alapító, az ágazati és funkcionális irányító szerveket,⁵¹ valamint gazdálkodó szervezeteket. A tervező szervek az Országos Tervhivatal által meghatározott módon közreműködnek a tervjavaslat kidolgozásában. A legfontosabb tervfeladatokat /továbbiakban: kiemelt feladatok/ a Minisztertanács Honvédelmi Bizottsága hagyja jóvá, emellett minden haditechnikai feladatra szerződés-kötési kötelezettség érvényesül. A hadiipari tevékenység tervének címzettjei a feladatok végrehajtásáért felelős tárcák.

A kötelező jelleg a hadiipari tevékenység tervezése és végrehajtása során sajátos módon érvényesül, mert:

a/ a VSZ tagországok és a hazai fegyveres erők és testületek igényei alapján a gazdálkodó szervezetek a feltételek meghatározásával együtt komplex javaslatot /előtervet/ készítenek, vállalkozva ezzel a feladatok végrehajtására;

b/ a gazdálkodó szervezetek által előzetesen elvállalt feladatok végrehajtásához szükséges eszközrendszer biztosítása a tervezés folyamatában történik;

c/ a tervezőmunka során nem rendezhető, de honvédelmi, illetve népgazdasági érdekből elengedhetetlenül szükséges hadiipari feladatok végrehajtásához indokolt csak külön kormányzati szintű döntést kérni, a szükséges feltételek egyidejű biztosítása mellett.

Az előzőekből következik, hogy a hadiipari tevékenység körébe tartozó feladatok általában a vállalkozói szerződések keretében teljesülnek, ezért végrehajtásukra külön utasítás kiadása csak kivételes /a c/ pont alatti/ esetekben szükséges.

⁵¹ Megjegyzés: Az anyagban a továbbiakban az alapító szerv, az ágazati irányító szerv kifejezések funkciókat jelölnek, ezek nem szükségszerűen egy szerv funkciói.

A meghatározott gazdasági tevékenységre – vagy annak szüneteltetésére – történő utasítás és az ezzel esetlegesen okozott és bizonyított károk megtérítésére a káreljárásra vonatkozó törvényerejű rendelet figyelembevételével kormányzati döntést kell kérni. A hadiipari tevékenység szelektív fejlesztése, a gazdaságos export fokozása a népgazdaságra érvényes rendnek megfelelően, az erre a célra létrehozott alapok /pl. piaci intervenciók alap, kereskedelempolitikai alap/ vagy a költségvetés terhére történik.

A hadiipari tevékenységet tartalmazó tervek időtartam szerint a következőképpen kapcsolódnak a népgazdasági tervezéshez, illetve ezen belül az ágazati tervszámításokhoz:

A hosszú távú hadiipari tevékenységre terv nem készül, mert a fegyveres erők és testületek feladataira, valamint az exportra ható tényezők komplex hosszú távú terv készítésének reális feltételeit nem biztosítják. Egyes konkrét témákra a gazdálkodó szervezetek bevonásával ún. prognózisok készülnek.

A hadiipari tevékenység középtávú terve ezen terület irányításának és fejlesztésének alapja. A terv a nemzetközi megállapodásokon, a hazai fegyveres erők és testületek költségvetési kereteivel összhangban lévő igényein, valamint a hazai termelési és fejlesztési lehetőségeken alapul.

A hadiipari tevékenység középtávú tervének elkészítésénél a döntéselőkészítések megalapozásához a legfontosabb témákra katonai műszaki-gazdasági elemzéseket, valamint iparági elemzéseket kell készíteni. Külön elemzések szükségesek /műszaki fejlesztés, termelés, piacpolitika stb./ a nem rubel elszámolású export megalapozásához.

A Honvédelmi Bizottsághoz előterjesztésre kerülő középtávú hadiipari terv a részletes indoklást tartalmazó – az összevont értékmutatókat is bemutató – szöveges részből, valamint a kiemelt mutatókat tartalmazó termelési és elosztási /értékesítési/, műszaki fejlesztési, beruházási fejezetekből áll, továbbá ismerteti a középtávú terv teljesítéséhez szükséges külön feltételeket és intézkedéseket /pénzügyi előirányzatok, állami preferenciák stb./.

A részletes tervdokumentáció kiemelt feladatokat és számítási anyagot tartalmaz. Ezek szolgálnak alapul a gyártásfelkészülés megszervezéséhez.

A hadiipari tevékenység rövidtávú /éves/ terve – a kormány részére – az operatív irányítás eszköze. Az éves terveknek fő célokkal és előirányzatokkal foglalkozó fejezetei a középtávú terv céljait aktualizálják.

A rövidtávú terv ugyanolyan tervfejezetekből áll, mint a középtávú. Tételesen tartalmazza az éves terv realizálásához szükséges feltételeket /a műszaki fejlesztési feladatok megvalósításához szükséges kísérlet-kutatási keretet, gyártmányfejlesztési alapot, a beruházások forrásait, konvertibilis devizakereteket, bér- és egyéb pótlékokat, az „M” kapacitások fenntartásához szükséges kereteket stb./.

Az éves terv kiemelt feladatokat, valamint számítási anyagot tartalmaz.

A terv számítási anyaga teljes körűen tartalmazza a haditechnikai feladatokat és ezek végrehajtásának feltételeit /naturáliákban, értékben, értékesítési irányonként, témánként/.

A terv szerződéses keretek között realizálódik. Amennyiben a kiemelt feladatok végrehajtása során a védelmi érdekeket sértő akadályok merülnek fel, ennek elhárítására a kormányzati szervek gazdaságszervező intézkedése szükséges. A terv számítási anyagában előirányzott feladatoktól a felek kölcsönös megállapodás szerint eltérhetnek.

A hadiipari tevékenység tervének teljesítését értékelő jelentést az Országos Tervhivatal a tárcák jelentései és saját tapasztalatai alapján terjeszti a Honvédelmi Bizottsághoz.

3./ A hadiipari tevékenység speciális, az általános rendszert kiegészítő szabályozóinak fő vonásai

Az általános gazdasági szabályozó rendszer alkalmazása mellett a hadiipari tevékenységhez kapcsolódó kiegészítő szabályozók csak a legszükségesebbnek ítélt pontokon és mértékben térnek el a népgazdaság egészére érvényes gazdasági szabályozórendszerétől. Az eltérések összhangban vannak a haditechnikai feladatok végrehajtásának kötelező jellegével.

A hadiipari tevékenységhez kapcsolódó speciális szabályozók fő vonásai a következők:

3.1. Haditechnikai termékforgalmazás

A hadiipari termelési, szolgáltatási és műszaki fejlesztési feladatokra az éves terv alapján szerződéskötési kötelezettség terheli a szállítót. E feladatoknál a szerződéskötési kötelezettség a szállítón kívül az első és második vonalbeli közreműködőkre terjed ki.

Az export és import engedélyezése a speciális jellegből adódó eltérések figyelembevételével történik.

3.2. Haditechnikai árszabályozás

A haditechnikai termékek, hadfelszerelési cikkek és haditechnikai szolgáltatások /továbbiakban: ht. termékek/ árainak jóváhagyása a haditechnikai tervekben tételesen tervezett termékekre központilag történik. Az árakat a Hádiipari Ármegállapító Bizottság /HÁRB/ mint árhatóság hagyja jóvá. A HÁRB a jövőben az Országos Anyag- és Árhivatal elnökének felügyelete alatt működik. A fegyveres erők és testületek által beszerzett egyéb – a tervekben tételesen nem tervezett termékek árai a termelő és a megrendelő között megállapodás tárgyát képezik.

Az árak képzése és módosítása a szakmai árképzési irányelvek, valamint a külön meghatározott eltérések figyelembevételével történik.

3.3. Műszaki fejlesztések finanszírozása

A hazai, valamint a VSZ tagországok fegyveres testületei ellátását szolgáló termeléshez kapcsolódó, a tervekben és az államközi megállapodásokban rögzített nagyobb volumenű műszaki fejlesztések finanszírozása az állami költségvetési juttatással létesített központi gyártmányfejlesztési alapból történik, visszterhesen. Emellett a gazdálkodó szervezetek kisebb kihatású gyártás- vagy gyártmánykorszerűsítést szolgáló fejlesztéseket a folyó termelés költségei terhére is megvalósítanak. Ez a jelenleg is működő – a népgazdaságitól eltérő – rendszer, a műszaki fejlesztés szabályozásának tervezett módosítása után is fenntartható. A központi alap hatékonyabb működtetését a visszatérülés gyorsításával lehet javítani.

A kizárólag üzleti célú műszaki fejlesztések pénzügyi forrása alapvetően vállalati, kisebb részben központi /visszterhes jelleggel/ forrás, a gyártmányfejlesztési alap finanszírozási rendszer elveihez hasonlóan.

Az általános jellegű és a tervezés időszakában termelési háttérrel még nem biztosított, exportra szánt termékek témáihoz kapcsolódó ht. kísérlet-kutatási célokhoz, valamint meghatározott feltételek mellett a technológia fejlesztéséhez szükséges összeget költségvetési juttatás fedezi.

A haditechnikai kísérlet-kutatásoknak a népgazdasági kutatásokkal összefüggő témáit célszerű egyeztetni és az OMFb terveiben szerepeltetni.

3.4. Haditechnikai exportszabályozás

A hadiipar területén általában az ipar egészére vonatkozó exportszabályozás kerül alkalmazásra. Ezen belül:

– a KGST országokkal /VSZ tagállamokkal/ kötött államközi megállapodásokat állami döntéseknek kell tekinteni. Az ötéves kormányegyezményekben elvállalt, a középtávú, illetve az éves tervben jóváhagyott feladatok végrehajtását akadályozó szaldó- vagy egyéb problémák esetén a tervektől történő eltérésre – a káreljárásra vonatkozó törvényerejű rendelet figyelembevételével – kormányzati döntést kell kérni;

– a nem rubel elszámolású haditechnikai exportnál a népgazdasági gyakorlatnak megfelelően kell az érdekeltséget biztosítani. Emellett – minden körülmény mérlegelésével – az indokolt mértékig szükség lehet egyedi preferenciák alkalmazására, melyek elbírálása az erre a célra felhatalmazott bizottság feladata.

3.5. Bérszabályozás

A népgazdaság területére vonatkozó keresetszabályozási formák közül a hadiipari tevékenységet folytató legfontosabb vállalatok a központi keresetszabályozás körébe tartozhatnak.

A hadiipar területén jelentkező feladatok megvalósításához szükséges munkaerő biztosítására és a kötöttségek ellensúlyozására az éves tervekben meghatározott keretnek megfelelően vállalaton belül és a vállalatok között differenciált mértékű munkaköri bérpótlék, feladathoz kapcsolódó céljellegű pótlék és az „M” munkaköri bérpótlék rendszere érvényesül. E pótlékok összegét az egyének keresete alapján számított kereseti szintadó, valamint a vállalati átlagkereset növekedéséért fizetendő adó és létszám alapjának meghatározásánál figyelmen kívül kell hagyni.

4./ Hadiipari álló- és forgóeszközök fejlesztése

A hadiipari beruházások döntési jogkörök szerint:

- központi beruházások,
- vállalati beruházások.

Központi beruházások:

minden esetben

- a kizárólag gazdaságmozgósítási célt szolgáló kapacitásokat érintő fejlesztések;
- békeidőszaki termeléssel csak részben kihasználható kapacitások létrehozása, rekonstrukciója;

esetenként, amennyiben a realizáláshoz elengedhetetlen beruházás megvalósítására a gazdálkodó szervezet nem vállalkozik, illetve a finanszírozáshoz költségvetési forrás is szükséges

– a VSZ tagállamok felé vállalt – államközi kötelezettségen alapuló – haditechnikai szállítások megvalósításához elengedhetetlen fejlesztések;

– a fegyveres erők és testületek haditechnikai igényét kielégítő, elsődlegesen védelmi célú fejlesztések.

Vállalati beruházásként valósulnak meg a központi beruházások körébe nem sorolt fejlesztések.

A hadiipari beruházásokéval megegyező szabályozás vonatkozik a nem termelő jellegű, az állami tartalékok – ideértve az egészségügyi felkészüléssel összefüggő tartalékok – elhelyezését szolgáló beruházásokra is. /A hadiipari beruházások és a nem termelő jellegű beruházások együttesen: honvédelmi célú beruházások./

A központi beruházások pénzügyi fedezete, beleértve a nem rubel elszámolású importot is, a népgazdaság állóeszköz fejlesztési tervében az „egyéb központi beruházások” kategóriájában kerül megtervezésre.

A további kidolgozó munka során kell megoldani, hogy a vállalati beruházások állami támogatása, valamint a bankrendszer továbbfejlesztésével összhangban a hitelkontingens – ezen belül a nem rubel elszámolású import – az éves tervekben tervezhető és biztosítható legyen.

A központi döntésű beruházásokra beruházási javaslatot kell kidolgozni, melyet az alapító szervnek – az érintett szervekkel egyeztetett – előterjesztése alapján a Minisztertanács Honvédelmi Bizottsága hagy jóvá. Meghatározott esetekben a jóváhagyás a felügyeleti szerv vezetőjének hatáskörébe tartozik.

A honvédelmi célú fejlesztések finanszírozására – a beruházások általános finanszírozási rendjének megfelelően – a fejlesztési célra felhasználható vállalati saját források, hitelek, kölcsönök, juttatások és egyéb források szolgálnak.

A kizárólag gazdaságmozgósítási célt szolgáló beruházásokat költségvetési juttatásból kell fedezni.

A békeidőszakban csak részben kihasználható új termelőkapacitások létrehozása, vagy a meglévők korszerűsítése esetén a kizárólag gazdaságmozgósítási célt szolgáló rész mértékéig költségvetési juttatás nyújtható.

A honvédelmi célú vállalati beruházásokhoz szükséges bankhitelhez a népgazdaságban kialakuló legkedvezőbb preferenciák legyenek nyújthatók és állami támogatás is adható.

A Magyar Nemzeti Bank javasolja, hogy az olyan fejlesztésekre, amelyek finanszírozása nem valósulhat meg az üzleti bank hiteltámogatásával – a Honvédelmi Bizottság egyedi döntése alapján – a jegybank állami forrásból külön hitelkeretet biztosítson, melyet az illetékes hiteltagozat állami garanciavállalás mellett folyósít.

Az OT véleménye szerint ezt a javaslatot csak a bankrendszer továbbfejlesztésével összefüggésben hozott határozatokat követően lehet megvizsgálni és a szükséges intézkedéseket megtenni.

A honvédelmi célú, de vállalati beruházások és ehhez tartozó forgóeszköz növekmény után – egyedi elbírálás alapján – felhalmozási adó fizetési kötelezettség alól részleges vagy teljes mentesítés adható.

A haditechnikai jellegű, kizárólag üzleti célú vállalati beruházások finanszírozása a népgazdasági általános rendben történik.

A hadiipari álló- és forgóeszköz fejlesztés döntési, eljárási és finanszírozási rendjének a népgazdasági rendtől való eltéréseit a felsorolt elvek alapján külön jogszabályban kell rendezni.

5./ A hadiipari kapacitások megőrzésével kapcsolatos elvek, szabályozás

A magyar iparnak a hazai fegyveres erők és testületek, valamint a VSZ tagállamok kormányközi megállapodásokon nyugvó békeidőszaki haditechnikai /ht./ beszerzései mellett a gazdaságmozgósítási /GM/ időszakban történő SZÉ igények kielégítésével is számolni kell. Az igények kielégítése érdekében szükség van az „M” célú kapacitások kialakítására és megőrzésére.

Az „M” célú kapacitásokat – ha létrehozásukhoz békeidőszakban beruházás szükséges – általában a békeidőszakban is jelentkező hazai és exportigények mértékéig célszerű és szabad kiépíteni.

A már meglévő ht. kapacitás termelő területeit és gyártó berendezéseit meg kell őrizni, ha:

- az „M” időszaki gyártásra és javításra SZÉ igény van,
- az adott termelőtér és gyártóberendezés spec[iális]. jellegéből adódóan a népgazdaságban fellelhető más területtel és berendezéssel nem helyettesíthető.

A megőrzendő „M” kapacitások profilját és mértékét rögzíteni kell:

- a kiemelt haditechnikai, valamint az alapvető hadivegyipari termékek /lőpor és robbanóanyagok/ kapacitásait az MT HB szintjén;
- egyéb megőrzendő kapacitásokat – összefüggésben az SZÉ terv végrehajtását célzó feltételek biztosításával – az alapító szerv hatáskörében.

Az „M” kapacitásokat az SZÉ terv kidolgozásával összhangban rendszeresen felül kell vizsgálni. Az elavult, a technikai fejlődés következtében a rendszerből kivont ht. termékek gyártó- és javítókapacitásait fel kell szabadítani.

Az „M” célú gyártóeszközöket az „M” kapacitásokkal összhangban kell fenntartani.

Az „M” céllal nem rögzített ht. kapacitások köre és mértéke a békeidőszaki termelés alapulvételével kerül meghatározásra.

A használaton kívül helyezett kapacitások költségeinek, valamint a hadiipari termelés céljára speciális telepítéssel és felszereltséggel létrehozott, időközben polgári termelésre átállított vállalatoknál az általános ipartelepítéstől eltérő térbeli és teljesítménybeli kapacitásfeleslegeinek többletköltségeit állami költségvetésből szükséges finanszírozni.

A telepítéssel kapcsolatos többletköltségek térítését az adott rögzített kapacitás megszüntetésekor az alapító szervnek az illetékes pénzügyi szervek bevonásával egyedileg kell rendeznie.

A vállalati tevékenységi kör meghatározásánál, módosításánál érvényesíteni kell az „M” kapacitásokból adódó profilkötöttséget.

A ht. SZÉ igények kielégítése érdekében az „M” kapacitásokkal összhangban szükség van az érintett vállalatnál Állami Céltartalék /ÁC/ készletek képzésére, kezelésére, megőrzésére. Az ÁC készleteket állami vagyontól elkülönítve kell kezelni. Az ÁC igénybevétele kormány szintű – kiemelt termékekre MT HB elnöki szintű, egyéb termékekre átruházott jogkörben alapító szerv vezetői szintű – engedélyezéshez kötött.

Az „M” kapacitásokat külön vagyonrészként kell kezelni. A tartósan kihasználatlan hadiipari kapacitásrész /álló- és forgóeszközök, ÁC/ vagyonértéke mentesül a vagyonadó fizetési kötelezettség alól.

Az „M” kapacitásokkal összefüggő jogszabályok kidolgozásánál figyelembe kell venni e kapacitások haditechnikai és polgári termékekkel történő időszakos leterhelésének, valamint felszabadításának és visszaállításának feltételrendszerét, az új felügyeleti, irányítási és elszámoltatási rend előírásainak megfelelően.

6./ A hadiipari tevékenység irányításának szervezeti, államigazgatási kapcsolati rendszere

Az alapító szerv vezetője a vállalatok részére honvédelmi feladat megoldása érdekében utasítást adhat ki, ennek feltételeit, tartalmát szabályozni kell. Szükséges, hogy az alapító szerv a vállalat irányítási formájától függetlenül jogosult legyen:

- a haditechnikai feladatot a vállalatok részére a vállalati tervbe történő beállítás és végrehajtás céljából kiadni;
- a vállalatot annak végrehajtásáról beszámoltatni;
- eredményes végrehajtás esetén jutalmazás, ellenkező esetben szankció alkalmazását az illetékes hatóságnál kezdeményezni;
- a hadiipari tevékenység végrehajtásához szükséges feltételek biztosítása érdekében eljárni és az ezekhez kapcsolódó spec. szabályozók módosítását kezdeményezni;
- a hadiipar ágazati szintű koordinációival kapcsolatos operatív intézkedéseket hozni;
- a profilkötöttség fenntartására, megszüntetésére, létrehozására döntést hozni, illetve a HB részére javaslatot tenni.

A hadiipari és polgári tevékenység piacfelügyeleti szempontból való megkülönböztetése a piacfelügyeleti munka során általában nem indokolt. A piacfelügyeleti munkamegosztásnak megfelelően az ágazati minisztériumok ágazati hatáskörükben megfigyelik és elemzik az ágazat forgalmi folyamatait és erről információt adnak a központi piacfelügyeleti szerv /OÁH/ részére. A hadiipari tevékenységre vonatkozó információk kezelése, illetve az e téren felmerülő forgalmi és ellátási problémák megoldása – a hadiipari tevékenység irányítására vonatkozó munkamegosztás szerint – az ágazati minisztérium hatásköre. Így ennek megfelelően és abból fakadó felhatalmazással teszi meg a szükséges intézkedéseket. Ha valamely hadiipari tevékenységgel kapcsolatos probléma megoldása során arra szükség van, a szükséges mértékig a rendezésbe a központi piacfelügyeleti szervet bevonja.

A haditechnikai tevékenység sajátosságai szükségessé teszik, hogy az illetékes ágazati irányító szerv és a vállalatok közötti kapcsolati rendszer biztosítsa

a/ az irányító szerv részére:

- a vállalati információszolgáltatást,
- az ellenőrzési lehetőséget /vállalati dokumentumok bekérése, illetve abba való beteketés, vállalati állásfoglalás bekérése, helyszíni ellenőrzés stb./;
- a több vállalatot érintő kérdésben a koordinációval kapcsolatos intézkedések megtételét;

b/ a gazdálkodó szervezetek részére:

- a feladatok végrehajtásához szükséges információkat és
- a feladatok végrehajtásához szükséges, a vállalat hatáskörét meghaladó feltételeket.

Az ágazati irányító szerv hatósági szakfelügyeletet gyakorol a tanácsai vállalatok és a szövetkezetek felett a honvédelem gazdasági biztosításával kapcsolatos feladatok szervezése és végrehajtásának ellenőrzése tekintetében.

A hadiipari tevékenységet folytató vállalatok működhetnek:

- államigazgatási irányítás,
- vállalati tanács irányítása, valamint
- választott vezetés irányítása alatt.

A vállalatok besorolásától függetlenül a honvédelmi munka területén központi irányítás érvényesül.

A vállalatok új irányítási formákba történő besorolásánál a békeidőszaki hadiipari feladatok mellett figyelembe kell venni, hogy

– meg legyen a lehetőség a központi utasítások végrehajtására tekintettel az „M” időszaki felkészülésre;

– a hadiipari tevékenység szempontjából fontos gépek átcsoportosítása az ágazati minisztérium által ellenőrizhető, valamint, hogy az „M” célú termelőberendezések átcsoportosítása rendkívüli időszakban elrendelhető legyen.

A vállalatok átszervezése, esetleges megszüntetése esetén biztosítani kell a honvédelmi feladatok más vállalatok által történő elvégeztetését, ki kell jelölni a megszűnő vállalatoknál elhelyezett „M” tartalék új kezelőit.

A vállalatok létesítésekor az alapítólevélben termékcsoport mélységben kell meghatározni a hadiipari profilt.

A vállalatok besorolása az új irányítási formákba az érintett szervek között egyeztetett kritériumok alapján történik. Ezek közül az államigazgatási irányítási körbe történő besorolás szempontjából a legfontosabbak a következők:

– a haditechnikai termelés volumene, jelentősége, a védelemben /hazai és a Varsói Szerződés fegyveres erőinek igény-kielégítésében/ betöltött szerepe, illetve a vállalati tevékenységben képviselt részaránya;

– az állambiztonság szempontjából különleges jelentőséggel bíró fegyver-, lőszer-, robbanóanyaggyártó tevékenység;

– a kiemelten titkos, hazai és VSZ tagállamok belügyi és fegyveres szervek részére különösen fontos termékek előállítására;

– államközi szinten vállalt egyéb kötelezettségek.

Az előző kritériumok alapján békeidőszaki haditechnikai tevékenységet is folytató vállalatok közül államigazgatási irányítási formába történő besorolás szempontjából jelen időszakban számításba vehető vállalatok jegyzékét a melléklet mutatja be. A jegyzék alapján a végleges besorolásra az ipari miniszter tesz egyeztetett javaslatot a Honvédelmi Bizottság elnöke részére.

IV.

HADITECHNIKAI KÜLKERESKEDELEM

A haditechnikai termékek külkereskedelmi forgalmazása rubel és nem rubel elszámolású relációk felé egymástól eltérő sajátosságokkal rendelkezik, amely a tervezést, szabályozást és az alkalmazott szervezeti formákat illetően is kifejezésre jut.

A külkereskedelmi forgalom tervezése a haditechnikai tevékenység terveinek keretén belül történik, rubel relációba tételesen, konvertibilis elszámolású relációba pedig egy összegben. Nemzetközi szinten ehhez a VSZ tagállamok vonatkozásában a tervkoordináció, az ötéves egyezmények, éves jegyzőkönyvek, valamint szerződések rendszere, a nem rubel forgalomnál pedig egyedi szerződések, keretegyezmények kapcsolódnak. E rendszer változtatása nem indokolt.

A haditechnikai termékek egymás közötti forgalmát a VSZ tagországai centralizált keretek között végzik. Figyelembe véve a VSZ országokon belüli forgalmazás eddigi tapasztalatait, a jövőben is indokolt a jelenlegi gyakorlat és feladatkörök szerinti megosztás tartása.

A nemzetközi egyezményekből és megállapodásokból eredő kötelezettségek hazai végrehajtásánál – a kötelező jelleget fenntartva – a hadiipari tevékenység egészére vonatkozó jogszabályokkal összhangban kell eljárni.

A nem rubel elszámolású exportnál egyedi engedély alapján – amennyiben a szükséges speciális feltételek megteremthetők – indokolt bővíteni azon vállalatok körét, amelyek kedvező piaci feltételek esetén haditechnikai eszközöket és hadfelszerelési cikkeket exportálhatnak. Az exportengedélyezés feltételeit a Honvédelmi Bizottság 5/274/1976. sz. határozata rögzíti, melynek korszerűsítése a következő elvek alapulvételével indokolt:

– a relációra vonatkozó politikai engedély a jelenlegi rendszer szerint kerüljön kiadásra;

– az egyes technikafajtákra /fegyver, lőszer, RET-RÁF [rádió-ellentevékenységi, rádiófelderítő berendezés.]/ az engedélyezés a jelenlegi rendszer szerint történjen, az egyéb eszközöknél a licenctulajdonos engedélye alapján a KKM adja ki az exportengedélyt.

A VSZ tagországokkal folytatott kölcsönös haditechnikai szállítások centralizált jellege szükségessé teszi, hogy a Technika Külkereskedelmi Vállalat államigazgatási irányítás alatt maradjon. Amennyiben a haditechnikai áruforgalmat bonyolító többi külkereskedelmi vállalat a jelenlegitől eltérő irányítási formában fog működni, úgy részükre a KKM külön szabályozást dolgoz ki.

A haditechnikai termékek forgalmazásában jelentős mértékben közreműködnek a magyar fegyveres erők és testületek. A KKM-nek és a HM-nek rögzítenie kell az együttműködés elveit.

V.
NEMZETKÖZI HADIIPARI – GAZDASÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉSI FELADATOK
ÉS A HAZAI KOORDINÁCIÓ

A Hadiipari Állandó Kormánybizottság /HÁKB/ a HB 10/265/1976. sz. határozatával jóváhagyott ügyrendje szerint mint a Magyar Népköztársaság delegációja működik a két- és sokoldalú hadiipari-gazdasági, műszaki-tudományos együttműködési bizottságokban.

A kialakult gyakorlat szerint a nemzetközi hadiipari-gazdasági együttműködés szorosan vett külkereskedelmi tevékenységen kívüli, külföldi és hazai feladatait a HÁKB látja el a HB elvi irányításával. A tevékenysége során érintett és tárgyalat kérdések ma már csak kisebb részben kapcsolódnak a szorosan vett nemzetközi tevékenységhez, tehát az ülésekre való felkészülésekhez és az ott képviselendő állásfoglalásokhoz, míg nagyobb részük a hazai döntéshozzához és feladatvégrehajtáshoz kapcsolódik.

A gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztése kapcsán indokolt, hogy a HÁKB-nak a nemzetközi funkciója változatlanul hagyása, sőt erősítése – „M” együttműködéssel való foglalkozás – mellett, mint a HB gazdasági munkaszervének, növekedjen a hazai döntéshozzához és feladatmeghatározó, a feladatvégrehajtást koordináló és ellenőrző szerepe.

Ezt részleteiben az alábbiak indokolják:

- a katonai-műszaki-gazdasági együttműködés külső kapcsolati rendszere a kormány szintű együttműködési megállapodások alapján determinált, ezért a külföldi kapcsolattartás jelenlegihez hasonló szervezetét továbbra is fenn kell tartani;

- az MNK-t képviselő magyar tagozat összetételét mindenkor a más nemzeti tagozatok összetételéhez igazodóan célszerű megállapítani a partneri kapcsolat érdekében;

- a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztése keretében, a hadiipari tevékenység irányításával kapcsolatban célszerű tovább erősíteni és e követelményhez alakítani a hadiipari tevékenység szervezésére irányuló bizottsági munkát;

- a Bizottság tárcaközi bizottsági funkciója bővebb, mint a KGST HÁB [Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának Hadiipari Állandó Bizottsága] és a kétoldalú vegyes bizottságok magyar tagozataé, ezért a sajátos feladatokhoz igazodóan állandó tagként kiegészül a Magyar Nemzeti Bank és az Országos Anyag- és Árhivatal képviselőivel, állandó meghívottként más szervek képviselőivel is;

- az új vállalatirányítási és vezetési rendszer kialakításával indokolt, hogy a termelő, illetve külkereskedelmi tevékenységet folytató vállalatok vezetői a vállalatokat közvetlenül érintő kérdések tárgyalásába rendszeresen bevonásra kerüljenek, szerepük a vonatkozó bizottsági döntések kialakításában növekedjék.

A Bizottság a jövőben érdemben koordinálja és határozza meg a tevékenységi körébe tartozó feladatokat és kíséri figyelemmel azok teljesítését.

A nemzetközi tevékenységgel összefüggő, azt megalapozó hazai feltételek biztosítása érdekében:

- foglalkozzon a hadiipari tevékenység fejlesztési koncepciójának, a fejlesztés fő irányainak és területeinek kijelölésével;

– koordinálja és ellenőrizzé a hadiipari tevékenység védelmi célú fejlesztését, a béke és „M” termeléssel összefüggő, két- és sokoldalúan vállalt nemzetközi kötelezettségek teljesítését;

– tegyen javaslatot az új haditechnikai eszközök gyártásbavételére, a szükséges feltételek biztosítására, licencátvételére stb.;

– folyamatosan koordinálja az üzleti célú hadiipari, haditechnikai fejlesztéseket, azok távlati koncepciója kidolgozásának irányát és területeit;

– foglalkozzon a hadiipari tevékenységhez szükséges alapanyag, alkatrészgyártó bázis korszerűsítése és kiszélesítése, a hazai kooperációs lehetőségek bővítése kérdéseivel.

x x x

A védelemmel összefüggő gazdaságirányítás továbbfejlesztése érdekében a legfontosabb területeket érintően bemutatott javaslatok jóváhagyását, tekintettel arra, hogy azok nemcsak a jelenlegi tevékenységet szabályozzák, hanem a további munka alapjául is szolgálnak, a gazdaságirányítás továbbfejlesztésének jelenlegi szakaszában indokoltnak tartjuk.

Az előterjesztésben vázolt feladatok folyamatos irányításhoz, illetve végzéséhez az érintett tárcáknak a megfelelő szervezeti, személyi és tárgyi feltételeket saját hatáskörükben kell biztosítaniuk.

Kérjük a Honvédelmi Bizottságot, hogy a védelemmel összefüggő gazdaságirányítás legfontosabb területein folyó munkát átfogó jelleggel szabályozó, a jelen előterjesztés I–V. fejezeteiben bemutatott előírásokat e területek jelenlegi működtetése és jövőbeni továbbfejlesztése alapjául fogadja el.

HATÁROZATI JAVASLAT

A Honvédelmi Bizottság e terület jelenlegi irányításának és jövőbeni továbbfejlesztésének alapjául elfogadja a védelemmel kapcsolatos gazdaságirányítás továbbfejlesztésének elveiről szóló jelentést és a következők szerint határoz:

1./ egyetért azzal, hogy a védelemmel kapcsolatos követelmények az egész népgazdaság területén egységesen és kötelező erővel érvényesíthetők, ezért a Honvédelmi Törvény módosítása nem szükséges;

2./ felkéri az Országos Tervhivatal elnökét, hogy a népgazdaság irányítási rendszerének továbbfejlesztése során – az érintett szervek bevonásával – folyamatosan juttassa érvényre a védelem gazdasági biztosításával összefüggő követelményeket;

3./ szükségesnek tartja, hogy a megváltozott feltételekhez igazodva, „A népgazdaság háborúra történő felkészítésének és mozgósításának alapelvei” korszerűsítésre kerüljenek. A korszerűsített elveket az Országos Tervhivatal elnöke és a honvédelmi miniszter az érintett szervek bevonásával dolgozza ki és terjeszti jóváhagyásra a Honvédelmi Bizottsághoz. Az új elveket a Honvédelmi Bizottság adja ki a miniszterek, országos hatáskörű szervek vezetői, valamint a fővárosi, megyei tanácsok elnökei részére;

Felelős: Országos Tervhivatal elnöke
honvédelmi miniszter

Határidő: 1985. II. félév

4./ egyetért azzal, hogy a tanácsi irányítás és gazdálkodás kérdéseire vonatkozó határozatok ismeretében javaslatot kell kidolgozni a Honvédelmi Bizottság részére a tanács-szerveknél végzett honvédelmi munka szervezeti és feltételrendszerére;

Felelős: MT Tanácsi Hivatalának elnöke
Országos Tervhivatal elnöke
honvédelmi miniszter

Határidő: 1986. II. félév

5./ a honvédelmi miniszter, az Országos Tervhivatal elnöke és az igazságügyminiszter bevonásával a HB 4/305/79. sz. határozatának megfelelően kezdje meg a háborús jogszabály-tervezetek szükség szerinti felülvizsgálatát, illetve pontosítását;

Felelős: honvédelmi miniszter
Országos Tervhivatal elnöke
igazságügyminiszter
érintett miniszterek, országos hatáskörű szervek vezetői

Határidő: 1985-től folyamatos

6./ a honvédelmi miniszter az Országos Tervhivatal elnökével, az igazságügy-miniszterrel egyetértésben – az érintett tárcák bevonásával – dolgozza ki a Honvédelmi Törvény végrehajtási rendeleteinek módosítására vonatkozó jogszabály-tervezetet, mely tartalmazza a gazdasági kötelezettségek végrehajtására vonatkozó részletes szabályokat, kötelezettségeket és jogosítványokat;

Felelős: honvédelmi miniszter
Országos Tervhivatal elnöke
igazságügyminiszter
érintett miniszterek, országos hatáskörű szervek vezetői

Határidő: 1986. II. félév

7./ a miniszterek és országos hatáskörű szervek vezetői a honvédelmi munkát végzők anyagi, erkölcsi elismerése érdekében biztosítsák, hogy

– a honvédelmi munkára függetlenített apparátus alapbére – tevékenységük fontosságát, a különleges munkakörülményeket és egyéb kööttségeket figyelembe véve – legalább elérje az adott intézményen belül azonos munkaköri besorolásba tartozók tényleges átlagbérét;

– a vonatkozó MüM [Munkaügyi Minisztérium] utasítások alapján rendelkezésre bocsátott bérpótlékok csak a népgazdaság mozgósítási tervezését, szervezését, jogi szabályozását, valamint a folyó hadiipari, speciális külkereskedelmi és fegyveres testületi tervezést, a fegyveres erők mozgósítását, a polgári védelem szervezését és irányítását tárcaszinten végző szervezetek dolgozói részére legyenek adhatók;

Felelős: miniszterek, országos hatáskörű szervek vezetői

Határidő: folyamatos

8./ a pénzügyminiszter, az Országos Tervhivatal elnöke és a honvédelmi miniszter biztosítsa, hogy a honvédelmi munkát végzők részére a 10/122/1961. sz. határozat 4. pontjában meghatározott jutalmazási keretösszeg értékarányos növelését az éves tervekben tervezék meg. A kialakult helyzet alapján gondoskodjanak a honvédelmi munkát végzők jutalmazását szabályozó PM–HM–OT együttes utasítás célszerű ösztönzést biztosító feltételek szerinti módosításáról;

Felelős: pénzügyminiszter
Országos Tervhivatal elnöke
honvédelmi miniszter

Határidő: 1985-től folyamatos

9./ szükségesnek tartja, hogy az érdekelt miniszterek, országos hatáskörű szervek vezetői a honvédelem gazdasági biztosításával összefüggő munkához megfelelő szervezeti, személyi és tárgyi feltételek megőrzésére, illetve ezeknek a gazdaságirányítási rendszer változásához kapcsolódó fejlesztésére az intézkedéseket tegyék meg;

Felelős: miniszterek és országos hatáskörű szervek vezetői

Határidő: folyamatos

10./ az előterjesztésben foglalt elveknek megfelelően ki kell dolgozni és folyamatosan pontosítani kell a jogszabályokat az alábbi területekre:

- a polgári fejlesztési érdekekkel egybe nem eső hadszíntérfejlesztési beruházások megvalósítására,
- a gazdaságmozgósítási feladatok végrehajtásának biztosításához szükséges finanszírozásra,
- a fegyveres erők és testületek tervezésére és gazdálkodására,
- a fegyveres erők és testületek beruházási rendjére,
- a hadiipari tevékenység speciális, az általános rendszert kiegészítő szabályozóira,
- a honvédelmi célú beruházások általános beruházási rendtől való eltéréseire,
- az „M” kapacitások időszakos leterhelésének, felszabadításának, valamint visszaszállításának rendjére,
- a nem rubel elszámolású exportjog bővítésére,
- a piaci intervenció és egyéb alapok speciális célokra történő igénybevételére;

Felelős: Országos Tervhivatal elnöke
pénzügyminiszter
igazságügyminiszter
honvédelmi miniszter
érintett miniszterek és országos hatáskörű szervek vezetői

Határidő: 1985. II. félév

11./ egyetért azzal, hogy a védelmi célú központi döntésű termelő és nem termelő jellegű beruházások pénzügyi forrása az „egyéb központi beruházások” kategóriájában kerüljön tervezésre és elszámolásra;

Felelős: Országos Tervhivatal elnöke
Központi Statisztikai Hivatal elnöke

Határidő: folyamatosan

12./ felkéri a pénzügyminisztert, a Magyar Nemzeti Bank elnökét és az Országos Tervhivatal elnökét, hogy a bankrendszer továbbfejlesztése során tegyék lehetővé, hogy a védelmi célú vállalati beruházások finanszírozásához szükséges hitel az éves haditechnikai tervekben tervezhető és biztosítható legyen;

Felelős: pénzügyminiszter

Magyar Nemzeti Bank elnöke

Országos Tervhivatal elnöke

Határidő: folyamatos

13./ egyetért azzal, hogy a VSZ tagállamaival és más szocialista országokkal folytatott speciális külkereskedelmi tevékenységnél alapvetően meg kell őrizni a jelenlegi engedélyezési és bonyolítási gyakorlatot és a haditechnikai tevékenység egészére vonatkozó jogszabályokkal összhangban kell eljárni;

Felelős: külkereskedelmi miniszter

Határidő: folyamatos

14./ a gazdaságirányítás új rendszerében a Technika Külkereskedelmi Vállalat államigazgatási irányítás alatt marad. A spec. külkereskedelemmel foglalkozó egyéb vállalatok részére e tevékenységre egyedi szabályozást kell kidolgozni;

Felelős: külkereskedelmi miniszter

Határidő: az egyedi szabályozás kidolgozására 1985. I. félév

15./ miniszteri szintű megállapodásban kell rögzíteni a HM–KKM közötti együttműködést és a kapcsolatokat a haditechnikai külkereskedelem területén;

Felelős: honvédelmi miniszter

külkereskedelmi miniszter

Határidő: 1985. I. félév

16./ a külkereskedelmi miniszter a nem rubel elszámolású exportforgalom korszerűsített engedélyezési eljárására az érintett szervek bevonásával készítsen javaslatot /a HB 5/274/1976. sz. határozatának módosítása/;

Felelős: külkereskedelmi miniszter

Határidő: 1985. I. félév

17./ egyetért azzal, hogy a Hadiipari Állandó Kormánybizottság – amely a nemzetközi hadiipari – gazdasági együttműködési feladatokkal és azok koordinációjával foglalkozik – tevékenysége a 10/265/1976. sz. HB határozathoz képest az előterjesztés V. fejezetének megfelelően változzék;

18./ megbízza a HÁKB elnökét, hogy a Bizottság új ügyrendjére, tevékenységére tegyen javaslatot;

Felelős: Hadiipari Állandó Kormánybizottság elnöke

Határidő: 1985. II. félév

19./ a védelem gazdasági biztosításával közvetlenül összefüggő tevékenységet folytató vállalatok államigazgatási irányítási formába történő besorolásának elveit az előterjesztés III. sz. fejezete szerint elfogadja. Felkéri az ipari minisztert, hogy

– a vállalatok besorolására – vállalatonként indokolva, valamint

– az egyes vállalati irányítási formákban védelmi szempontból alkalmazandó működési szabályokra
tegyen az érintett szervekkel egyeztetett javaslatot;

Felelős: ipari miniszter

érintett miniszterek és országos hatáskörű szervek vezetői

Határidő: 1984. december

20./ a 8/189/1967. sz. HB határozat 1/a és 3. pontjait hatályon kívül helyezi.

Budapest, 1984. október 19.

Hoós János
államtitkár⁵²

Forrás: MNL OL XIX-A-98 117. d.

⁵² Az államigazgatási irányítási formába sorolás szempontjából az előterjesztésben meghatározott honvédelmi kritériumok alapján számításba vehető jelentősebb ipari vállalatokat a dokumentum melléklete tartalmazta, ezt nem közöljük.

51 1989. JANUÁR 23.

**A Minisztertanács elnökének 1/1989. számú utasítása
a Minisztertanács Védelmi Irodájának ideiglenes ügyrendjéről**

MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG MINISZTERTANÁCSA
ELNÖKE

Szigorúan titkos!
Készült: 50 pld-ban
1 pld. 6 lap
43. sz. példány
Sfsz. 28.
A minősítés érvényes
visszavonásig

A MINISZTERTANÁCS ELNÖKÉNEK
1/1989.
utasítása
a Minisztertanács Védelmi Irodájának ideiglenes ügyrendjéről

1. A Minisztertanács Védelmi Irodájának ideiglenes ügyrendjét e mellékletben foglaltaknak megfelelően állapítom meg.
2. A Védelmi Iroda vezetője az érdekeltekkel egyetértésben tegye meg a szükséges intézkedéseket az ügyrendben foglalt feladatok végrehajtására.

Budapest, 1989. január 23.

Németh Miklós
a Minisztertanács elnöke

A Minisztertanács Védelmi Iroda ideiglenes ügyrendje

A kormányzati munka korszerűsítése szükségessé tette az MT Honvédelmi Bizottságának megszüntetését, a honvédelemről szóló 1976. évi I. törvény vonatkozó rendelkezéseinek módosítását, hatályon kívül helyezését.

A Minisztertanács védelmi munkájának további segítésére ugyanakkor a Minisztertanács létrehozta az MT Védelmi Irodáját (a továbbiakban: VÉI).

Szükséges, hogy a VÉI mielőbb megkezdje ügyrend szerinti működését. Számolva azonban azzal, hogy még folyamatban van a kormányzati munka további szervezeti átalakítása, készül az új Alkotmány és más magas szintű szabályozók, amelyek érintik a Minisztertanács védelmi tevékenységet is, indokolt, hogy a VÉI ügyrendje ideiglenes legyen.

1. §

A Védelmi Iroda a Minisztertanács és a miniszterelnök hatáskörébe tartozó védelmi és belbiztonsági, illetőleg a védelemmel kapcsolatos gazdasági és mozgósítási feladatok ellátásának segítésére létrehozott szervezet, amely a Minisztertanács Hivatalának keretében működik, a miniszterelnök közvetlen irányításával.

2. §

A Védelmi Iroda tevékenységét a Minisztertanács döntései, a miniszterelnök által támasztott követelmények, a honvédelemhez és belbiztonsághoz kapcsolódó jogszabályok határozzák meg.

A Védelmi Iroda főbb feladatai:

1. Folyamatos munkakapcsolatot tart védelmi és belbiztonsági kérdésekben az érintett minisztériumokkal és országos hatáskörű szervekkel, különös tekintettel a Honvédelmi Minisztériumra, Belügyminisztériumra, a Munkásárség Országos Parancsnokságára és az Országos Tervhivatalra.

2. Részt vesz a feladatkörébe tartozó minisztertanácsi előterjesztések, jelentések előkészítésében és véleményezésében, ha szükséges, koordinál az érintett szervek között, az eltérő véleményekről – még az ülés előtt – tájékoztatja a miniszterelnököt, illetőleg megteszi legfontosabb javaslatait. Figyelemmel kíséri a korábban hozott minisztertanácsi döntések végrehajtását, a tapasztalatokról tájékoztatja a Minisztertanács elnökét.

3. Segíti a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottságok munkáját, a legfontosabb tapasztalatokról tájékoztatja a miniszterelnököt.

Az érintett minisztériumokkal szoros együttműködésben koordinálja a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottságok komplex gyakorlatait, s részt vesz azok előkészítésében és végrehajtásában.

4. Foglalkozik az országmozgósítás legfontosabb elvi kérdéseivel, figyelemmel kíséri a mozgósítási felkészültség helyzetét, a különböző célú tartalékok alakulását. Indokolt esetben kezdeményezi intézkedések megtételét az érintett szervekkel együtt kialakított szükséges változásokra.

Elkészíti a mozgósítási terveket a felső vezetés rendkívüli körülmények közötti működéséhez, azokat naprakészen tartja, s gondoskodik szakszerű tárolásukról.

Közreműködik a K-vezetési pontokon a munkafeltételek kialakításában és fenntartásában. Egyeztet a Honvédelmi Minisztériummal a vezetési pontokon elhelyezkedő személyek létszámát és összetételét.

5. Részt vesz a védelemmel és a belbiztonsággal foglalkozó tárcaközi és egyéb bizottságok munkájában.

6. Közreműködik az „M”-felkészítéssel foglalkozó, rendkívüli időszakban a vezetés apparátusát alkotó személyek kiképzésében és továbbképzésében.

7. Miniszterelnöki döntésre előkészíti a katonai segítséssel, valamint a nem rubel elszámolású haditechnikai exporttal kapcsolatos, kormányzati döntést igénylő ügyeket.

8. Jogosult a feladataival összefüggő védelmi, belbiztonsági, a honvédelemmel kapcsolatos gazdasági kérdésekben tájékozódni, adatokat, okmányokat kérni a szervektől.

9. Együttműködik a Minisztertanács Hivatalának szervezeti egységeivel, a védelmi és belbiztonsági kérdésekben. Szakmai segítséget nyújt a Minisztertanács üléséről készített tájékoztatók és határozatok elkészítéséhez.

4. §

A Védelmi Iroda vezetőjének feladatai, jog- és hatásköre:

1. Irányítja és szervezi a Védelmi Iroda dolgozóinak munkáját, gyakorolja a meghatározott munkakörökben a munkáltatói jogokat. Tevékenységéért közvetlenül a Minisztertanács elnökének felelős.

2. Eljár azokban az ügyekben, amelyeket a Minisztertanács elnöke a hatáskörébe utal.

3. A Minisztertanács elnökének egyetértésével előterjesztést, jelentést nyújthat be a Minisztertanácshoz. Az MT elnökéhez előterjeszti a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottságok személyi változásait, valamint a védelemmel és belbiztonsággal kapcsolatos – elnöki hatáskörbe tartozó – okmányokat.

4. Véleményezi a védelmi és belbiztonsági témájú, a Minisztertanács elé kerülő előterjesztéseket és jelentéseket.

5. Javaslatokat tesz a Védelmi Iroda dolgozóinak létszámára, kitüntetésére, előléptetésére, munkabérére és jutalmazására.

6. Szükség szerint részt vesz a minisztériumok és az országos hatáskörű szervek vezető testületeinek tanácskozásain.

5. §

Az Iroda főtanácsosai munkájukat a Minisztertanács Hivatala vezetőjének 1/1988. számú utasítása figyelembevételével, a Védelmi Iroda vezetőjének irányításával, az ügyrend alapján végzik. Felelősek minden olyan ügy önálló intézéséért, amelyeket a Védelmi Iroda vezetője a feladatkörükbe utalt.

Budapest, 1989. január 23.

Markovics Ferenc
az MT Védelmi Irodájának
vezetője

Forrás: MNL OL XIX-A-98 166. d.

52 1989. JANUÁR 25.

A Minisztertanács 3021/1989. számú határozata a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottság szervezetéről

MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG MINISZTERTANÁCSA

Szigorúan titkos!
Készült: 75 pld-ban
21.számú példány

Kapják:

a Minisztertanács tagjai
a Fővárosi Tanács elnöke
megyei tanácselnökök
Borbély Sándor
Dr. Raft Miklós
Markovics Ferenc

A MINISZTERTANÁCS
3021/1989.
határozata

a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottság szervezetéről

1. A Minisztertanács a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottság szervezetét a következők szerint állapítja meg:

a) A Fővárosi Honvédelmi Bizottság

elnöke: Budapest Fővárosi Tanács elnöke

tagjai: a honvédelmi miniszter helyettese

az Országos Tervhivatal elnökhelyettese

Budapest Fővárosi Tanács elnökhelyettese

a Budapesti Rendőr-főkapitányság vezetője

a budapesti polgári védelmi törzsparancsnok

a budapesti munkásőrparancsnok

a budapesti hadkiegészítő parancsnok

a budapesti helyőrségparancsnok

Budapest Fővárosi Tanács VB-titkára (egyben a Fővárosi Honvédelmi Bizottság titkára)

b) A megyei honvédelmi bizottság

elnöke: a megyei tanács elnöke

tagjai: a megyei rendőr-főkapitányság vezetője

a megyei hadkiegészítési és területvédelmi parancsnok

a megyei munkásőrparancsnok

a megyei tanács VB-titkára (egyben a megyei honvédelmi bizottság titkára)

2. A Minisztertanács hatályon kívül helyezi az MT Honvédelmi Bizottsága 5/321/1981. számú határozata 1. mellékletének 8. és 9. pontjait, valamint a 10/252/1974. számú határozata mellékletének 9/b és a 10. pontjait.
Budapest, 1989. január 25.

Németh Miklós s. k.
a Minisztertanács elnöke

Forrás: MNL OL XIX-A-83-b 1430. d.

53 1989. JÚLIUS 24.

A Minisztertanács 3201/1989. számú határozata a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottság ügyrendjéről

MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG MINISZTERTANÁCSA

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 75 példányban
72. sz. példány

Kapják:

Minisztertanács tagjai,
Fővárosi Tanács elnöke,
megyei tanácselnökök,
Borbély Sándor,
Dr. Raft Miklós,
Markovics Ferenc

A MINISZTERTANÁCS

3201/1989.

határozata

a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottság
ügyrendjéről

1. A Minisztertanács az 1. és 2. számú melléklet szerint jóváhagyja a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottság béke- és háborús időszakra szóló ügyrendjeit.
2. A korszerűsített ügyrendeknek megfelelően módosítani kell a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottság okmányait, munkacsoportjait, a védelmi bizottságok összetételét.

Felelős: Minisztertanács Védelmi Irodájának vezetője
fővárosi és a megyei honvédelmi bizottság elnöke

Határidő: 1989. december 31.

3. Ez a határozat 1989. szeptember 1-jén lép hatályba. Ezzel egyidejűleg hatályát veszti:
 - a) a 10/252/1974. HB határozat 1. pontjában „a megyei honvédelmi bizottságok béke idejéről szóló ügyrendjére” vonatkozó rész és kapcsolódó melléklete;
 - b) az 5/321/1981. HB határozattal – a Fővárosi Honvédelmi Bizottságra – jóváhagyott béke- és háborús időszaki ügyrendek;
 - c) a 6/321/1981. HB határozattal – a megyei honvédelmi bizottságokra – jóváhagyott háborús időszaki ügyrend.

Budapest, 1989. július 24.

Dr. Medgyessy Péter s. k.
a Minisztertanács elnökhelyettese

1. számú melléklet a 3201/1989. MT határozathoz

A FŐVÁROSI, MEGYEI HONVÉDELMI BIZOTTSÁG
ÜGYRENDJE
BÉKEIDŐSZAKBAN

I.

A Fővárosi, Megyei Honvédelmi Bizottság jogállása, felelőssége, jogköre

1. A Fővárosi, Megyei Honvédelmi Bizottság a Minisztertanács (továbbiakban: MT) területi szerve. Illetékességi területén érvényre juttatja a Kormány védelmi politikáját, szervezi, irányítja, koordinálja és ellenőrzi a védelmi felkészülést.
2. A Fővárosi, Megyei Honvédelmi Bizottság (továbbiakban: Bizottság) tevékenységéért az MT-nek tartozik felelősséggel. Feladatait az MT határozatai, valamint saját döntései szabják meg.

3. A Bizottság felelős:

- a/ A fővárosi, megyei irányító szervek háborús szervezetre történő átállításának előkészítéséért.
- b/ A fegyveres szervek kiegészítésével, mozgósításával és alkalmazásával kapcsolatos fővárosi, megyei feltételek biztosításáért.
- c/ A közigazgatási területen gazdálkodó szervek haditermelésre, illetve háborús működésre történő átállítás előkészítésének koordinálásáért, ellenőrzéséért.
- d/ A lakosság élet- és vagyonvédelmét biztosító rendszabályok, intézkedések, illetve háborús szükségletei kielégítése előkészítésének koordinálásáért, ellenőrzéséért.
- e/ A polgári védelmi szervezetek működési feltételei megteremtéséért, a megelőző védekezésre való felkészítés ellenőrzéséért.
- f/ Az elemi csapások, ipari és egyéb katasztrófák megelőzésére történő felkészüléséért. A bekövetkezett elemi csapások, katasztrófák következményeinek felszámolására való felkészüléséért.

4. A Bizottság jogosult:

- a/ A Központi irányelveknek és határozatoknak megfelelően – illetékességi körébe tartozó szervek számára – határozni [sic!] a védelmi tevékenység területi követelményeit, feladatait.
- b/ Ellenőrizni és értékelni a hatáskörébe tartozó szervek védelmi felkészültségét. Katasztrófa esetén – illetékességi területén – elrendelni a korlátozott védelmi készültséget.
- c/ A minisztériumok és országos hatáskörű szervek felügyelete alatt álló, de a Bizottság illetékességi területén működő gazdálkodó és államigazgatási szervek vezetőit beszámoltatni a védelmi felkészültségük helyzetéről.
- d/ Illetékességi területén állomásozó fegyveres szervek parancsnokaitól (vezetőitől) tájékoztatást kérni azokról a kérdésekről, amelyek a fővárosi, megyei mozgósítási feladatokhoz, valamint a katasztrófaelhárításhoz közvetlenül kapcsolódnak.

5. A Bizottság köteles:

- a/ Intézkedni a hatáskörébe tartozó szervek védelmi felkészültségében tapasztalt hiányosságok megszüntetésére.
- b/ A Minisztertanács Védelmi Iroda vezetője útján kezdeményezni a minisztériumok és országos hatáskörű szervek felügyelete alá tartozó, de a bizottság illetékességi területén működő szerveknél tapasztalt hiányosságok megszüntetését. Amennyiben szükséges, jelentést tesz a Minisztertanács elnökének.

II.

6. A Bizottság főbb feladatai:

- a/ A Bizottság munkaapparátusainak és munkacsoportjainak, valamint a városi (kerületi) védelmi bizottságoknak a létrehozása.
- b/ A Bizottság munkaapparátusainak, a védelmi bizottságok vezetőinek (elnökeinek) és tagjainak személy szerinti kinevezése, felmentése.
- c/ A Bizottság és munkaapparátusainak riasztására, valamint háborús feladataira vonatkozó intézkedési tervek kidolgozásának irányítása.
- d/ A főváros, a megye háborús időszakban történő vezetéséhez szükséges tervek és okmányok elkészítésének irányítása, azok jóváhagyása.
- e/ A Bizottság háborús vezetése anyagi-technikai feltételeinek előkészítése, a háborús helyzetre való felkészülés.
- f/ A felügyelete alá tartozó szervek védelmi tevékenységre való felkészülésének irányítása és koordinálása.
- g/ A bizottság illetékességi területén levő – a minisztériumok, országos hatáskörű szervek, valamint a fővárosi és megyei tanácsok felügyelete alatt álló, illetve egyéb – gazdálkodó szervek védelmi felkészülésének figyelemmel kísérése, területi feladatainak koordinálása és ellenőrzése.
- h/ A védelemre történő felkészítésben érintett személyek képzésének – szükség szerinti – megszervezése és vezetése a központi irányelvek szerint.
- i/ Az MT által meghatározott, illetőleg saját hatáskörben tervezett gyakorlatok előkészítése és vezetése, továbbá az MT vagy a minisztériumok által szervezett gyakorlatok munkájában való részvétel.
- j/ A kettős rendeltetésű – béke- és háborús célokat egyaránt szolgáló – területi népgazdasági fejlesztések kezdeményezése.
- k/ A mozgósítás esetére a fegyveres és más szervek részére szükséges polgári objektumok igénybevételi tervének elbírálása és jóváhagyása.
- l/ Az elemi csapások, ipari és egyéb katasztrófák, valamint – az Országos Nukleáris Baleset-elhárítási Rendszer részeként – a nukleáris, illetőleg sugárveszéllyel járó balesetek megelőzésének és következményei felszámolásának irányítása, a felkészülés ellenőrzése.
- m/ A háborús időszaki tömegtájékoztatásra való felkészülés megszervezése.
- n/ A háború idejére egyes hadköteleseknek a betöltött, vagy számukra kijelölt munkakörben – a munkaerő-szükséglet biztosítása érdekében – történő meghagyásával kapcsolatos munka felügyelete.

III.

A Bizottság szervezete

7. A Bizottság elnökből és tagokból áll.

a/ A Fővárosi Honvédelmi Bizottság

elnöke: Budapest Fővárosi Tanács elnöke
tagjai: az MN vezérkari főnökének helyettese
az Országos Tervhivatal elnökhelyettese
Budapest Fővárosi Tanács elnökhelyettese
a Budapesti Rendőr-főkapitányság vezetője
a budapesti hadkiegészítő parancsnok
a budapesti polgári védelmi törzsparancsnok
a budapesti helyőrségparancsnok
a budapesti munkásőrparancsnok
a budapesti tűzoltó parancsnok
Budapest Fővárosi Tanács VB titkára
(egyben a Fővárosi Bizottság titkára)

b/ A megyei honvédelmi Bizottság

elnöke: a megyei tanács elnöke
tagjai: a megyei rendőr-főkapitányság vezetője
a megyei hadkiegészítési és területvédelmi parancsnok
a megyei munkásőrparancsnok
a megyei tűzoltó parancsnok
a megyei polgári védelmi törzsparancsnok
a megyei tanács VB-titkára
(egyben a megyei honvédelmi bizottság
titkára)

8. A Bizottság elnökét, titkárát és tagjait az MT elnöke nevezi ki és menti fel.

9. A Bizottság adminisztrációs teendőit a titkár – függetlenített titkárhelyettes útján – látja el.

IV.

A Bizottság munkaapparátusa

10. A Bizottság közvetlen munkaapparátusa a HB titkársága.

A Titkárság vezetője: a Bizottság titkára.

A titkárság tagjait a fővárosi, megyei tanács szervezetéből – nem függetlenített apparátusként – kell létrehozni (6–8 fővel).

Megbízásuk, illetve megbízás alóli felmentésük – a bizottság illetékes tagjainak javaslata alapján – a Bizottság jogkörébe tartozik.

A Bizottság titkárának helyettese hivatásos állományú tiszt, akit a Magyar Néphadsereg állományából a honvédelmi miniszter vezényel tartósan a Fővárosi, Megyei Honvédelmi Bizottsághoz.

A függetlenített titkárhelyettes feladatait közvetlenül a Bizottság elnöke vagy titkára határozza meg. Jogviszonyáról, szolgálati és szakmai irányításáról külön utasítás intézkedik.

11. A Bizottság a feladataihoz kapcsolódó meghatározott teendők ellátására – a Bizottság tagjai által képviselt szervekből – nem függetlenített:

- Szervezési és Gazdaságmozgósítási Munkacsoportot,
- Védelmi Munkacsoportot,
- Tájékoztató Munkacsoportot és
- Katasztrófaelhárítási Operatív Bizottságot

hoz létre, s irányítja tevékenységüket. Szervezetükre és létszámukra vonatkozó irányelveket a függelék tartalmazza.

V.

12. A Bizottság működési szabályai:

A Bizottság

- munkáját testületként látja el;
- tevékenységét munkaterv szerint végzi, a feladatoktól függően évenként legalább kétszer ülésezik;
- ülésén a Bizottság tagjain kívül részt vesznek az egyes napirendi pontok tárgyalásához az elnök által meghívott személyek, valamint a Minisztertanács Védelmi Irodájának vezetője, illetőleg főtanácsosa;
- a Bizottság elnöke távolléte vagy akadályoztatása esetére a Bizottság tagjai közül helyetteset jelöl ki;
- tagjainak az ülésről történő távolmaradására a Bizottság elnöke adhat engedélyt. Az engedéllyel távolmaradó tag tanácskozási jogú helyettesről – az elnök előzetes jóváhagyása alapján – gondoskodni köteles;
- akkor határozatképes, ha tagjainak több mint 50%-a az ülésen jelen van;
- döntéseit többségi szavazattal hozza és az előterjesztett javaslatok, felszólalások figyelembevételével a Bizottság elnöke mondja ki;
- elnöke jogosult – két ülés közötti időszakban – a Bizottság feladatkörébe tartozó kérdésekben dönteni, erről a következő ülésen köteles beszámolni;
- az ülésről jegyzőkönyvet kell készíteni, ezt a Bizottság elnöke és titkára írja alá, ennek egy példányát meg kell küldeni a Minisztertanács Védelmi Irodájának;
- működésével kapcsolatos okmányokat az államtitok és a szolgálati titok védelmének szabályairól szóló rendeletekben előírtak megtartásával a Bizottság titkára (titkárhelyettes) minősíti. Az okmányokat – a TÜK előírása szerint – külön kell tárolni, a nyilvántartást, kezelést a titkárhelyettes végzi.

VI.

Záró rendelkezések

13. A nemzetközi helyzet feszültségének fokozódása, valamint a háborút megelőző veszélyeztetettségi időszakban az MT utasítására kezdetét veheti a háború időszakára tervezett egyes feladatok rendkívüli intézkedésének részleges vagy teljes végrehajtása.

14. A Bizottság háború időszakára vonatkozó feladatairól és jogköréről a háborús időszaki ügyrend rendelkezik.

15. A Bizottság meghatározott feladatainak ellátásához a fővárosi, megyei tanács költségvetésében elkülönített pénzügyi keret áll rendelkezésre.

16. A városi és kerületi védelmi Bizottságok ügyrendjét a Bizottság dolgozza ki. Javasolt összetételét a függelék tartalmazza. A védelmi bizottságok békében elkészítik a háborús időszakra vonatkozó terveiket, azokat naprakészen tartják. A védelmi bizottságok békében nem működnek, tevékenységüket külön utasításra kezdik meg.

Függelék

a Fővárosi, Megyei Honvédelmi Bizottság békeidőszaki ügyrendjéhez

1. A Bizottság munkáját segítő – önálló hatáskörrel nem rendelkező – szervezetek

a/ Szervezési és Gazdaságmozgósítási Munkacsoport

A munkacsoport szervezete (6–8 fő) a fővárosi, megyei tanács apparátusának állományából tevődik össze. Vezetője a tervezési feladatokat ellátó szakigazgatási szerv vezetője vagy annak helyettese.

Alapvető feladata a felkészülés időszakában a számítási év (SZÉ) és a gazdaságmozgósítás (GM) tervezésével, a felkészítéssel, a begyakorlással kapcsolatos teendők összefogása, koordinálása, valamint a fővárosban, megyében lévő valamennyi gazdálkodó szerv GM kötelezettségeinek ismerete.

b/ Védelmi Munkacsoport

A munkacsoport békében a fővárosi, megyei honvédelmi bizottság nem függetlenített munkaapparátusaként működik. Szervezete (6–8 fő) a fegyveres erők és testületek, a tűzoltóság és a polgári védelem fővárosi, megyei vezető szerveinek állományából tevődik össze. Tevékenységét békében a fővárosban: a fővárosi kiegészítő parancsnok helyettese; megyékben: a megyei hadkiegészítési és területvédelmi parancsnok helyettese irányítja.

Alapvető rendeltetése a fegyveres szervekre háruló – a Bizottság hatáskörébe tartozó – „M” felkészülési és háborús feladatok összehangolása, az intézkedési tervek előkészítése, naprakészen tartása, információk gyűjtése, elemzése.

c/ Tájékoztató Munkacsoport

A munkacsoport szervezete (3–5 fő) a tanács művelődési szakigazgatási szervének és a fővárosi, megyei tájékoztató szervek „M” állományából tevődik össze.

Alapvető feladata a fővárosi, megyei tájékoztatói szervek felkészítése „M” feladataik ellátására.

d/ Katasztrófa Elhárítási Operatív Bizottság

A Bizottság szervezete (8–10 fő) az elemi csapás, katasztrófa következményeinek felszámolásában feladatot végrehajtó fővárosi, megyei szervek állományából tevődik össze. Vezetője a fővárosi, megyei tanács elnökhelyettese.

Alapvető feladata a katasztrófa következtében kialakult helyzet tisztázása, információk gyűjtése és értékelése, a felszámoláshoz szükséges szakszerű javaslatok megtétele, a mentési munkálatok irányítása.

2. A városi védelmi Bizottság összetétele

– Elnöke: a városi tanács elnöke

– Titkára: a városi tanács VB titkára

– Tagjai:

= a rendőrkapitányság vezetője (tiszti órás parancsnok),

= a városi polgári védelmi törzsparancsnok,

= a városi tűzoltó parancsnok.

3. A kerületi védelmi Bizottság összetétele

– Elnöke: a kerületi tanács elnöke

– Titkára: a kerületi tanács VB titkára

– Tagjai:

= a kerületi tanács elnökhelyettese

= a rendőrkapitányság vezetője,

= a kerületi polgári védelmi törzsparancsnok,

= a kerületi tűzoltó parancsnok.

A FŐVÁROSI, MEGYEI HONVÉDELMI BIZOTTSÁG ÜGYRENDJE HÁBORÚS IDŐ-
SZAKBAN

I.

A Fővárosi, Megyei Honvédelmi Bizottság jogállása, felelőssége, jogköre

1. A Fővárosi, Megyei Honvédelmi Bizottság (továbbiakban: Bizottság) háború idején a Honvédelmi Tanács (a továbbiakban: HT) területi szerveként működik a honvédelmi törvény rendelkezése szerint.
2. A Bizottság tevékenységét a HT irányítja, részére utasítást, illetve feladatot a HT, annak elnöke és tagjai, illetve külön megbízással a HT által felhatalmazott személy adhat. Hatásköre kiterjed a főváros, megye közigazgatási területére. Működésének akadályoztatása esetén a vezetést – amennyiben a HT nem rendelkezik eltérően – a Bizottság által már békében kijelölt Védelmi Bizottság (a továbbiakban: VB) veszi át.
3. A Bizottság a HT által megállapított hatáskörben jár el, ezt részleteiben az ügyrend és a háború idején hatályba lépő rendelkezések szabályozzák.
4. A Bizottság felelős: a főváros, a megye gazdasági helyzetéért, állam- és közbiztonságáért, végrehajtja a HT által meghatározott, valamint a saját határozataiban előírt feladatokat, érvényre juttatja a háborús jogszabályok rendelkezéseit.
5. A Bizottság jogosult:
 - a/ a védelmi feladatok végrehajtása érdekében, az igényeknek megfelelően módosítani az irányítása alá tartozó polgári szervek felépítését, összetételét és azok feladatkörét. Szükség esetén kezdeményezni szervek megszüntetését vagy újak létrehozását;
 - b/ kinevezni és felmenteni a védelmi bizottságok elnökét, titkárát és tagjait.

II.

6. A Bizottság főbb feladatai:
 - a/ Elrendeli a védelmi bizottságok – háborús ügyrend alapján történő – működését, irányítja, ellenőrzi tevékenységüket.
 - b/ Intézkedik a Bizottság munkaapparátusának készenlétbe helyezésére és annak működésére.
 - c/ Mozgósítja a főváros, a megye összes anyagi és szellemi erőforrásait az ország védelmi feladatainak végrehajtására.
 - d/ Irányítja – a tanácsi szakigazgatási szervek útján – azoknak a tovább működő gazdálkodó szervezeteknek és az intézményeknek a tevékenységét, amelyek nem tartoznak a minisztériumok, illetőleg az országos hatáskörű szervek felügyelete alá.
 - e/ Segíti és ellenőrzi a fegyveres erők és testületek (a továbbiakban: fegyveres szervek) mozgósítását, a személyi, technikai és anyagi tartalékok, erőforrások terv szerinti igénybevitelét, az utánpótlás végrehajtását.

f/ Elrendeli a háborús időszaki tömegtájékoztatás bevezetését, ellenőrzi a tájékoztatási szervek működését.

g/ Szervezi, koordinálja és ellenőrzi a hátszágvédelmi és területvédelmi, valamint a polgári védelmi feladatok végrehajtását.

h/ A termelési, építési, szállítási, szolgáltatási, ellátási, oktatási és egészségügyi feladatok végrehajtása érdekében – a tanácsi szakigazgatási szervek útján – biztosítja az „M” tervekben rendelkezésre bocsátott központi készletek, a helyileg mozgósítható anyagok, eszközök rendeletek szerinti felhasználását.

i/ A hatáskörébe tartozó gazdálkodó szerveknél elrendeli a hadigazdálkodás bevezetését, koordinálja, ellenőrzi annak végrehajtását.

j/ Segíti és ellenőrzi a minisztériumok és országos hatáskörű szervek felügyelete alá tartozó intézmények, vállalatok „M” terveiben előírt feladatainak végrehajtását. Kezdeményezi azok szervezeti módosítását, a háborús feladatok végrehajtását akadályozó körülmények megszüntetését.

k/ Amennyiben a háborús cselekmények indokoltá teszik, intézkedik a korlátozó rendszabályok bevezetésére.

l/ A mozgósítás, a hátszágvédelem, a területvédelem, a polgári védelem, az állam- és közbiztonság, a közrendvédelem érdekében – figyelembe véve a fegyveres szervek vezetőinek ide vonatkozó parancsait, utasításait – feladatokat határoz meg. A végrehajtást ellenőrzi, a felelős vezetőket, parancsnokokat beszámoltatja.

III.

A BIZOTTSÁG SZERVEZETE ÉS MŰKÖDÉSE

7. A Bizottság testületként működik. Összetétele megegyezik a békeidőszakiéval. Elnökét, tagjait és titkárát a HT nevezi ki és menti fel.

8. A Bizottság a feladatok végrehajtására határozatokat hoz, rendeleteket és utasításokat ad ki, döntéseit szótöbbséggel hozza, üléseit – amelyeken tanácskozási joggal szakértők is részt vehetnek – a feladatoktól függő gyakorisággal tartja. A HT tagjai, vagy az általuk megbízott személyek az üléseken jogosultak részt venni. Az ülésekről jegyzőkönyvet kell készíteni.

9. A Bizottság háborús ügyrend szerinti működését akkor kezdi meg, amikor azt a HT (MT) elrendeli. Az országot ért váratlan támadás esetén a Bizottság a felső szervek intézkedésének hiányában is azonnal megkezdzi a háborús ügyrend szerinti működését.

10. A Bizottság feladatainak végrehajtása érdekében együttműködik:

a/ a HT szerveivel és titkárságával,

b/ a minisztériumokkal és országos hatáskörű szervekkel, illetőleg azok kitelepítése esetén a visszamaradó részlegekkel, továbbá a szomszédos megyékkel;

c/ feladatainak végrehajtásában közreműködő fővárosi, megyei honvédelmi bizottságokkal.

11. A Bizottság a vezetést a fővárosi, megyei tanács épületéből, illetőleg a vezetési pontokról látja el.

12. Az elnök kötelessége és jogai:

a/ felelős a Bizottság egész tevékenységéért, a HT határozatainak és utasításainak végrehajtásáért;

- b/ köteles folyamatosan ismerni a megye politikai, gazdasági, állam- és közbiztonsági és katonai helyzetét, a központi szervek által kiadott intézkedések végrehajtásának állását;
- c/ folyamatos kapcsolatot tart a HT és a Bizottság között;
- d/ irányítja a Bizottság működését, elrendeli annak összehívását;
- e/ a két ülés között a Bizottság nevében és jogkörében jár el. Intézkedéseiről a soron következő ülésen köteles beszámolni;
- f/ feladata ellátása során a Bizottság illetékességi területére érvényes rendeletet és utasítást ad ki;
- g/ távolléte vagy akadályoztatása esetén az általa megbízott bizottsági tag helyettesíti.

13. A tagok kötelessége és jogai:

a/ a feladatkörükbe tartozó kérdésekben saját hatáskörben intézkednek, illetve utasítást adnak. A fontosabb intézkedéseikről a soron következő ülésen kötelesek beszámolni. Amennyiben szükségesnek látják, kötelesek kezdeményezni, hogy a hatáskörüket meghaladó kérdésekben az elnök vagy a Bizottság hozzon megfelelő döntést;

b/ a tagoknak az ülésen való részvételi kötelezettség alól az elnök felmentést adhat. A távollévő bizottsági tagot megbízottja az ülésen tanácskozási joggal képviselheti.

14. A Bizottság munkaapparátusa: a tanácsi apparátus és a titkárság

a/ a tanácsi apparátust a fővárosi, megyei tanács „M” állománya képezi;

b/ a titkárság magában foglalja a szervezési és gazdaságmozgósítási, a védelmi és a tájékoztató munkacsoport, valamint az ügyviteli részleget. A titkárság munkáját közvetlenül a titkár irányítja.

A Bizottság titkára – a titkárság útján – előkészíti a bizottsági döntéseket, megszervezi azok továbbítását az illetékesek részére, gondoskodik a működés feltételeiről.

A titkárság állományát a katonai helyettesből, a Bizottság tagjai által vezetett szervek munkatársaiból kell biztosítani vezénylet útján. A titkárság munkáját – a titkár távollétében vagy akadályoztatása esetén – a katonai helyettese irányítja.

15. A Bizottság üléséről jegyzőkönyvet kell készíteni, ezt az elnök és a titkár írja alá. A jegyzőkönyvhöz mellékelni kell a hozott határozatokat és a napirendi ponthoz kapcsolódó okmányokat, előterjesztéseket.

16. A Bizottság iratait az államtitokról és a szolgálati titokról szóló rendelet szerint kell kezelni, s elkülönítve tárolni és őrizni.

IV.
ZÁRÓ RENDELKEZÉSEK

1. Az irányító szervekkel való kapcsolat megszakadása esetén a Bizottság teljes felelősséggel, önállóan látja el feladatát és irányítja valamennyi szerv tevékenységét, munkáját.
2. Ezen ügyrend életbe léptetése után a Bizottság békeügyrendje nem alkalmazható. A bizottság rendelkezéseinek hatálya háború vagy az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély időszakára szól.
3. Az ügyrendhez szorosan hozzátartoznak a felkészülési időszakban elkészített – a végrehajtást szolgáló – intézkedési tervek, amelyeket a Bizottság elnöke hagy jóvá.

Forrás: MNL OL XIX-A-83-b 1436. d.

54 1990. ÁPRILIS 25.

**A Minisztertanács elnökének 1/1990. számú utasítása
a Minisztertanács Védelmi Irodájának ügyrendjéről**

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG MINISZTERTANÁCSÁNAK
ELNÖKE

Szigorúan titkos!

A minősítés visszavonásig érvényes.

Készült: 70 pld-ban

1 példány 6 lap

25. sz. példány

Kapják:

a Minisztertanács tagjai

az MT ülések állandó résztvevői

az országos hatáskörű szervezeteket

vezető államtitkárok

a fővárosi és a megyei

honvédelmi bizottságok elnökei

az MT Védelmi Iroda vezetője

A MINISZTERTANÁCS ELNÖKÉNEK

1/1990.

utasítása

a Minisztertanács Védelmi Irodájának ügyrendjéről

1. A Minisztertanács Védelmi Irodájának (a továbbiakban: Védelmi Iroda) ügyrendjét az utasítás mellékletében foglaltaknak megfelelően jóváhagyom.
2. A Védelmi Iroda vezetője – az érdekelt minisztériumok és országos hatáskörű szervek vezetőivel egyetértésben – tegye meg a szükséges intézkedéseket az ügyrendből adódó feladatok végrehajtására.
3. Ez az utasítás a kihirdetés napján lép hatályba, egyidejűleg az 1/1989. ME számú, a Védelmi Iroda ideiglenes ügyrendjéről szóló utasítás hatályát veszti.

Budapest, 1990. április „25.”

Németh Miklós s. k.

A MINISZTERTANÁCS VÉDELMI IRODÁJÁNAK ÜGYRENDJE

1. A Védelmi Iroda a Minisztertanács Hivatalának szervezeti egysége, vezetője tevékenységéért közvetlen a miniszterelnöknek felelős.
2. A Védelmi Iroda ellátja a Minisztertanács elnökének és a kormánynak a honvédelem, a rendőrség, valamint a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottságok irányításához kapcsolódó tanácsadói, szakértői és döntéselőkészítői feladatokat.
3. A Védelmi Iroda feladatkörét a 1/1990. ME-utasításával jóváhagyott ügyrend, a honvédelemről, a rendőrségről, valamint a közrend-közbiztonsági feladatokat ellátó szervekről szóló jogszabályok határozzák meg.

A Védelmi Iroda főbb feladatai

4. Részt vesz a feladatkörébe tartozó minisztertanácsi előterjesztések, jelentések, döntések előkészítésében és véleményezésében, figyelemmel kíséri a korábban hozott, a biztonsági szférát érintő minisztertanácsi döntések végrehajtását, a tapasztalatokról tájékoztatja a Minisztertanács elnökét.
5. Segíti a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottságok munkáját, a legfontosabb tapasztalatokról – javaslattevővel együtt – tájékoztatja a miniszterelnököt.
Az érintett minisztériumokkal és az országos hatáskörű szervekkel együttműködve koordinálja a fővárosi, a megyei honvédelmi bizottságok komplex felkészítését.
6. Részt vesz a biztonsági szférát érintő legfontosabb elvi kérdések kimunkálásában. Figyelemmel kíséri a védelmi felkészültség helyzetét, a különböző célú tartalékok alakulását.
7. Az érintett szervekkel együttműködve elkészíti a felső vezetés rendkívüli körülmények közötti működéséhez szükséges terveket, azokat naprakészen tartja, s gondoskodik szakszerű tárolásukról.
8. Koordinálja a kormányzati háborús vezetési rendszer anyagi-pénzügyi tervezését, az e munkában részt vevő szervek (HM, BM, PM, KÖHÉM [Közlekedési, Hírközlési és Építésügyi Minisztérium], MTI [Magyar Távírási Iroda], fővárosi és megyei tanácsok) ezirányú tevékenységét.
Közreműködik a K-vezetési pontokon [védett vezetési pont] a munkafeltételek kialakításában és fenntartásában. Egyeztet a Honvédelmi Minisztériummal és a Kormányőrséggel a vezetési pontokon elhelyezkedő személyek létszámát, összetételét.
9. Részt vesz a Hadiipari Állandó Kormánybizottság,⁵³ a két- és sokoldalú katonai együttműködési bizottságok munkájában.
Aláírásra előkészíti a két- és sokoldalú katonai együttműködési bizottságok üléseiről készített jegyzőkönyveket jóváhagyó minisztertanácsi döntések tervezeteit.
10. Részt vesz a haditechnikai eszközök exportját elbíráló bizottság munkájában.

⁵³ A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának Hadiipari Együttműködési Állandó Bizottsága 1956-ban alakult meg, kormánybizottság képviselte Magyarországot az állandó bizottságban.

11. Részt vesz a több tárca összehangolt együttműködését megkövetelő feladatok ellátásában (szovjet csapatok kivonulásához, a polgári védelem irányításához kapcsolódó teendők).
12. Javaslatot tesz a sajtószervek rendkívüli időszaki működésére.
13. Jogosult a feladataival összefüggő kérdésekben tájékozódni, adatokat kérni az illetékes minisztériumok és országos hatáskörű szervektől.

A Védelmi Iroda kapcsolatrendszere

14. Együttműködik a Honvédelmi Minisztériummal, a Belügyminisztériummal, a védelmi kérdésekben érintett tárcaikkal és országos hatáskörű szervekkel.
15. Együttműködik a Minisztertanács Hivatalának szervezeti egységeivel a Védelmi Iroda feladatkörét érintő kérdésekben.

A Védelmi Iroda vezetőjének feladatai, jog- és hatásköre

16. Vezeti és szervezi a Védelmi Iroda dolgozóinak munkáját gyakorolja a meghatározott munkakörökben a munkáltatói jogokat. Tevékenységéért közvetlenül a Minisztertanács elnökének felelős.
17. Eljár azokban az ügyekben, amelyeket a Minisztertanács elnöke a hatáskörébe utal.
18. A Minisztertanács elnökének egyetértésével előterjesztést, jelentést nyújthat be a feladatkörébe tartozó kérdésekben a Minisztertanácshoz.
Az MT elnökéhez előterjeszti a fővárosi és a megyei honvédelmi bizottságok személyi változásait.
19. Véleményezi a védelmet, a közrendet, a közbiztonságot érintő minisztertanácsi előterjesztéseket és jelentéseket. Meghívás alapján részt vesz a Minisztertanács ülésein.
20. Vezeti a haditechnikai eszközök exportját elbíráló bizottság munkáját a 21/1990. (II. 2.) Mt-rendelet alapján.
21. Ellátja a Minisztertanács Biztonsági Kollégiumának titkári feladatait.⁵⁴
22. Javaslatokat tesz a Védelmi Iroda dolgozóinak létszámára, kitüntetésére, előléptetésére, munkabérére és jutalmazására.
23. Szükség szerint részt vesz a minisztériumok és az országos hatáskörű szervek vezető tisztségviselőinek tanácskozásain.

A Védelmi Iroda munkatársai

1. A Védelmi Iroda érdemi szakértőkből és tevékenységüket segítő munkatársakból áll.
2. Érdemi munkatársak – a Védelmi Iroda vezetőjének javaslata alapján, a miniszterelnök által kinevezett – minisztertanácsi főtanácsosok, főosztályvezetők besorolással.

⁵⁴ A Duna-gate botrány 1990 eleji kirobbanását követően a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról szóló 1990. évi X. törvénnyel módosították és kiegészítették az 1974. évi 17. törvényerejű rendeletet, valamint 1990. február 14-én a Minisztertanács 26/1990. számú rendeletével intézkedett a titkosszolgálatok újfajta irányításáról. Utóbbi rendelet alapján hozták létre a Minisztertanács Biztonsági Kollégiumát, amely a titkosszolgálatok tevékenységét volt hivatott felügyelni.

3. A Minisztertanács főtanácsosai munkájukat a Minisztertanács Hivatala vezetőjének 2/1989. számú utasítása figyelembevételével a Védelmi Iroda vezetőjének vezetésével, az ügyrend alapján végzik. Felelősek minden olyan ügy önálló intézéséért, amelyeket a Védelmi Iroda vezetője a feladatkörükbe utalt.

Budapest, 1990. április 25.

(Nagy Miklós)

Forrás: MNL OL XIX-A-127-b 1/1990.

A kötet a második világháború végétől az 1990. tavaszi szabad választásokig dolgozza fel a magyar honvédelmi igazgatás történetét. Az egykor szigorúan titkos minősítésű források alapján három fő témakört mutat be részletesen:

1. a honvédelem irányításának legfelsőbb szintjét;
2. a fegyveres erők mozgósításához, kiegészítéséhez, valamint a közigazgatás és a gazdaság háborús időszakban való működtetéséhez kapcsolódó igazgatási feladatokat;
3. a gazdaság felkészítését, az ipari kapacitások, a közlekedés és a hírközlés háborús körülmények közötti fenntartását célzó szabályozásokat, tevékenységeket.

A kötetet terjedelmes dokumentummelléklet teszi teljessé, amely a korszak honvédelmi irányításának béke- és háborús időszaki ügyrendjeiből, a mozgósítási alapelvekből és a háborús felkészülést bemutató beszámolókból ad közre válogatást – utánközléseket és először megjelenő forrásokat is felsorakoztatva.

MAGYAR NEMZETI
LEVÉLTÁR